

**Univerzita Karlova
Husitská teologická fakulta**

Disertační práce

Teologické a religionistické aspekty vědeckého sporu „Babel-Bibel”

**The Theological and Comparative Religious Aspects
of the Scholarly Dispute „Babel-Bibel”**

Doktorský studijní program: Teologie

Studijní obor: Husitská teologie

Školitel: prof. PhDr. Petr Charvát, DrSc.

Autor: Mgr. Jitka Sýkorová

Praha, 2017

Věnování

„Asyriologie je jednou z nejslavnějších kapitol v dějinách vědy.“

Benno JACOB: Das Judenthum und die Ergebnisse der Assyriologie, 1903.

Tuto práci bych chtěla věnovat památce svého zesnulého školitele prof. PhDr. Blahoslava Hrušky, DrSc. Věřím, že by ho její realizace velmi potěšila a mile překvapila rozsáhlá reflexe v českém prostředí.

Poděkování

Chtěla bych na tomto místě poděkovat všem, kteří jakýmkoli způsobem přispěli k vytvoření této disertační práce. Děkuji svému školiteli prof. PhDr. Petru Charvátovi, DrSc. za konzultace během studia a trpělivé vedení během vypracování této práce. Ráda bych zde také poděkovala prof. ThDr. Janu B. Láškovi, Dr.h.c. za opakovanou vstřícnost, podporu a cenné rady.

Velký dík bych chtěla vyjádřit zejména svým dvěma kamarádům Mgr. Luděkovi Vacínovi, Ph.D. a Mgr. Tomáši Adamčíkovi, Ph.D. za opakovanou odbornou i osobní podporu a motivaci.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto disertační práci s názvem „*Teologické a religionistické aspekty vědeckého sporu ‚Babel-Bibel‘*“ napsala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, 5. května 2017

.....

Jitka Sýkorová

Obsah

Úvod		10
1	Asyriologie a biblická kritika	21
1.1	Nástin vzájemných vztahů	21
1.2	Objevy sumerských a akkadských mytických textů	24
2	Panbabilonismus	26
3	Německá orientalistika koncem 19. století	31
3.1	Založení Německé orientální společnosti	32
4	Friedrich Delitzsch – „homo religiosus“	36
5	Tři přednášky Friedricha Delitzsche	26
5.1	První přednáška	41
5.2	Druhá přednáška	64
5.3	Třetí přednáška	82
6	První ohlasy na Delitzschovy přednášky: Ohlasy v Prusku	113
6.1	Reakce Viléma II. a císařského dvora	115
6.2	Odezva univerzitních kolegů – asyriologů	121
6.2.1	Odpověď z konzervativních kruhů	121
6.2.1.1	Fritz Hommel	122
6.2.1.2	Carl Bezold	123
6.2.2	Odpověď z liberálních kruhů	124
6.2.2.1	Heinrich Zimmern	124
6.2.2.2	Hugo Winckler	125
6.2.2.3	Alfred Jeremias	127
6.2.2.4	Peter Jensen	129
7	Reakce z protestantského, katolického a židovského prostředí v císařském Německu	130
7.1	Odezva z protestantských kruhů: Delitzsch jako heretický exegetik	131
7.1.1	Reakce konzervativních teologů	132
7.1.1.1	Eduard König	133
7.1.1.2	Samuel Oettli	135
7.1.1.3	Rudolf Kittel	137
7.1.1.4	Franz J. P. Wolff	138
7.1.2	Reakce liberálních teologů	139
7.1.2.1	Adolf von Harnack	139
7.1.2.2	Carl H. Cornill	141

7.1.2.3	Karl Budde	142
7.2	Škola dějin náboženství („Religionsgeschichtliche Schule“)	143
7.2.1	Hermann Gunkel	143
7.2.2	Delitzschova reakce na kritiku z protestantských kruhů	147
7.3	Reakce z katolického prostředí: Spor o autentičnost Písma svatého	148
7.3.1	Wilhelm Engelkemper	150
7.3.2	Franz Kaulen	150
7.3.3	P. Keil	151
7.3.4	Delitzschova reakce na kritiku z katolických kruhů	153
7.4	Reakce z židovského prostředí: Vyhlášení války judaismu	154
7.4.1	Odezva z ortodoxních kruhů	158
7.4.2	Odezva z liberálního prostředí	161
7.4.2.1	Ludwig A. Rosenthal	163
7.4.3	Delitzschova reakce na kritiku z židovských kruhů	165
7.5	Ostatní reakce: Ohlasy z pedagogických kruhů	170
7.6	Friedrich Delitzsch a náboženství	171
8	První ohlasy v dalších zemích	174
8.1	Ohlasy ve Spojených státech amerických	175
8.1.1	Reakce z židovských kruhů	176
8.1.2	Reakce z orientalistických kruhů	177
8.2	Ohlasy ve Francii	180
8.2.1	Joseph Halévy	181
8.2.2	Jules Oppert	181
8.3	Ohlasy ve Velké Británii	183
8.4	Ohlasy v Rakousku-Uhersku	185
8.4.1	Odezva z orientalistických kruhů: David H. Müller	185
8.4.2	Ohlasy z katolického prostředí	186
8.4.2.1	V. sjezd rakouských katolíků ve Vídni	186
8.4.2.2	Johannes Döllner	188
8.4.3	Ohlasy z protestantského prostředí	190
8.4.3.1	Ernst Sellin	190
8.4.4	Ohlasy z židovských kruhů	192
8.4.4.1	Julius Weissburg	192
8.4.4.2	Leopold Goldschmied	193

9	Reflexe v českém prostředí	195
9.1	Ohlasy v českém tisku	196
9.1.1	Reakce v katolickém tisku	196
9.1.2	Reakce v židovském tisku	205
9.1.3	Reakce v ostatních novinách a časopisech	206
9.1.4	Friedrich Delitzsch v Praze	218
9.2	Ohlasy v českých katolických kruzích	222
9.2.1	Alois Musil	222
9.2.2	František X. Stejskal	235
9.2.3	Český slovník bohovědný	241
9.3	Ohlasy v českých protestantských kruzích	244
9.3.1	Slavomil C. Daněk	244
9.3.2	Miloš Bič	247
9.3.3	Jan Heller	248
9.4	Ohlasy českých asyriologů	250
9.4.1	Bedřich Hrozný	250
9.4.2	Josef Klíma	253
9.4.3	Blahoslav Hruška	254
9.5	Ostatní ohlasy	256
10	Politický podtext sporu: Antisemitismus ve wilhelmském Německu	257
	Závěr	266
	Seznam použitých pramenů a literatury	278
	Summary	297
	Jmenný rejstřík	301

Seznam zkratek

Vzhledem k tomu, že je v celé práci uvedena vždy plná citace popř. odkaz na konkrétní zdroj, je zbytečné přikládat seznam zkratek. Výjimkou jsou místa, kde bezprostředně a v rámci jedné strany po sobě následuje odkaz nebo citace ze stejného zdroje. V takovém případě je uvozen zkratkou „Ibid.“

Zkratky biblických knih jsou užity dle Českého ekumenického překladu.

Poznámka k formě citací, přepisů a transkripci:

V práci jsem se potýkala s mnoha metodologickými problémy. V českých primárních pramenech se vyskytuje mnoho osobních i místních jmen (např. biblická jména, jména mezopotamských bohů, archeologických lokalit, biblických měst), ale také obecných termínů. V případě, že se jednalo o přímou citaci, jsem ponechávala jména a terminologii v původní podobě tak, jak je uváděna v primárním textu (např. „Hammurabi“, „Israel“, „Hebrejové“, „assyriologie“, „hypothesa“ aj.). V případě, kdy jsem tyto texty parafrázovala, použila jsem tvary, uváděné v Encyklopedii starého Předního východu a Encyklopedii mytologie starého Předního východu. Biblická jména jsem uváděla podle Českého ekumenického překladu. Pokud se jedná o překlady, citace a parafráze z německých a anglických primárních a sekundárních pramenů, přizpůsobila jsem vlastní jména, jména lokalit a terminologii Českému ekumenickému překladu Bible, Encyklopedii starého Předního východu a Encyklopedii mytologie starého Předního východu.

Citace biblických textů jsou převzaty z Českého ekumenického překladu. Příslušné súry cituji podle českého překladu Koránu, pořizovaného Ivanem Hrbkem. Antická jména uvádím podle Encyklopedie antiky (2. vydání, viz seznam literatury).

Transkripce se v mém textu objevují sporadicky. Jedná se zejména o přímé citace z německých a českých primárních pramenů (Delitzschovy tři přednášky a reakce jeho kritiků). V těchto případech jsem ponechala transkripci podle primárního textu.

Úvod

S nápadem vypracovat disertační práci na téma „Vědecký spor Babel-Bibel“ přišel můj zesnulý školitel prof. Blahoslav Hruška. Opakovaně zdůrazňoval, že se jedná o skvělé téma, které přímo „pasuje“ do postgraduálního studia na teologické fakultě, neboť v sobě zahrnuje dvojí problematiku: problém interpretace pramenů z historického pozadí Starého zákona a následně jejich interpretaci v teologických souvislostech. Do té doby jsem neměla o sporu „Babel-Bibel“ vůbec žádnou představu a po stručném uvedení do problematiky jsem nadšeně souhlasila. Vůbec jsem netušila, do čeho se vlastně pouštím a s jakými problémy se budu muset vypořádat.

Úvod do problematiky

Problematika interpretace pramenů z historického pozadí Starého zákona a jejich dopad na starozákonní exegezi má svůj počátek již v 18. století, kdy francouzský lékař Jean Astruc objevil v knize Genesis několik odlišných literárních pramenů. Zjistil, že Bůh je v hebrejském textu označován dvěma jmény: Jahve a Elohim. Prameny, které užívají jména Jahve (Hospodin) nazval starší jahvistickou vrstvou a mladší jazykovou vrstvou, užívající jméno Elohim (Bůh), označil jako elohistickou. Objev Jeana Astruca dal podnět k dalšímu bádání a zkoumání literárních pramenů i u ostatních knih Starého zákona, zvláště v Německu. Německý biblista Julius Wellhausen v 19. století vyčlenil ještě tzv. Kněžský kodex, který podle něj sloužil jako soubor příruček používaných při obřadech v chrámu. Jeana Astruc i Julius Wellhausen jsou tedy právem považováni za zakladatele biblické kritiky.

Po velkých objevech anglických, francouzských a posléze německých archeologů v osmanské Mezopotámii a objevení měst Ninive, Chúrsábád a Babylon, se ukázalo, že v akkadských (babylonsko-asyrských) literárních textech je velmi mnoho pojítek se starozákonní tradicí. To vedlo berlínského profesora Friedricha Delitzsche ke zpochybnění původnosti starozákonní zvěsti, zvláště v knize Genesis a její stvořitelské části.

Delitzsch vystoupil se třemi přednáškami v Berlíně (později také v jiných německých městech) s podporou císaře Viléma II. Jeho vystoupení vyvolala bouřlivou reakci v katolických, protestantských a židovských kruzích. Vznikl tak vědecký spor, který se nazývá „Babel-Bibel Streit“ („Spor Babylon-Bible“), který vyvolal obsáhlé diskuze o tom, že Starý zákon nemohl být zjevený naráz Mojžíšovi na hoře Sinaj (dle teorie ortodoxního judaismu), ale vznikal postupně.

Jedná se problém dějin vědy a poznávání z přelomu 19. a 20. století, který je u nás sice obecně mezi teology a historiky známý, ale nikdy nebyl rozebírán v širších souvislostech. Rozhodla jsem se proto Delitzschovy texty a argumentace ve svojí práci předložit a podrobně rozebrat. Snažila jsem se o historický rozbor článků jeho kritiků a zabývala jsem se také tzv. orientalismem, tj. dopadem orientalistických prací na starozákonní exegezi. Pokusila jsem se alespoň stručně také o objasnění politického podtextu celého sporu a o vlivy na vývoj antisemitismu ve wilhelmovském Německu na počátku 20. století.

Přehled dosavadních poznatků

Co se týká heuristického shromažďování primárních i sekundárních pramenů, nejprve jsem pátrala ve fondech dosažitelných v českých vědeckých knihovnách (Národní knihovna ČR, Vědecká knihovna v Olomouci, knihovna Husitské teologické fakulty UK, knihovna Evangelické fakulty UK a knihovna Katolické fakulty UK) a ve fondech německých (Svobodná univerzita Berlín, Státní knihovna, knihovna Německé společnosti pro Orient - Deutsche Orient-Gesellschaft, Rakouská národní knihovna). Samozřejmě jsem soustavně využívala i informačních zdrojů z webových stránek na internetu.

Primární prameny práce tvoří tzv. „**tři přednášky**“ **Friedricha Delitzsche**¹, jejich obsah a reakce v císařském Německu a ostatních zemích. Zvláštní pozornost je věnována rozboru Delitzschových kritiků a souhlasných projevů, tj. sporu o „pravost“ mytických textů Starého Předního východu a zvěstovaného „Zákona“. Jedná se zejména o odpovědi z kruhů katolických, protestantských a židovských, který vycházely většinou ve formě útlých brožurek nebo rozsáhlých článků v denním tisku. Stěžejní jsou práce německých protestantských teologů Eduarda Königa, Samuela Oettliho, Adolfa von Harnacka, Karla Buddeho a Hermanna Gunkela, kteří se vyjadřovali především k „první a druhé přednášce“.² V židovském prostředí nemůžeme

---

¹ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel*. Ein Vortrag. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1902. 62 s.; DELITZSCH, Friedrich. *Zweiter Vortrag über Babel und Bibel*. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1903. 66 s.; DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Dritter (Schluss-) Vortrag*. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1905. 84 s.

² KÖNIG, Eduard. *Bibel und Babel. Eine kulturgeschichtliche Skizze*. Berlin: Verlag von Martin Warneck. 1902. 78 s.; OETTLI, Samuel. *Der Kampf um Bibel und Babel. Ein religionsgeschichtlicher Vortrag*. Leipzig: Deichert, 1902. 45 s.; BUDDE, Karl. *Das Alte Testament und die Ausgrabungen. Ein Beitrag zum Streit um Babel und Bibel*. Giessen: J. Ricker'sche Verlagsbuchhandlung, 1903. 40 s.; BUDDE, Karl. *Was soll die Gemeinde aus dem Streit um Babel und Bibel lernen? Ein Vortrag*. Tübingen und Leipzig. J. C. B. Mohr, 1904. 52 s.; GUNKEL, Hermann. *Israel und Babylonien. Der Einfluss Babyloniens auf die israelitische Religion*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht. 1903. 52 s.

vynechat studie Ludwiga A. Rosenthala a Leopolda Goldschmieda.³ V katolické teologii dominuje spisek rakouského teologa Johannese Döllera⁴, který působil jako kaplan u habsburského dvora ve Vídni.

Do této kategorie patří rovněž odpovědi jeho kolegů – asyriologů, které byly velmi stručné. Mezi nejvýznamnější patří reakce z konzervativních kruhů, reprezentovaná Fritzem Hommelem a Carlem Bezoldem.⁵ Liberální asyriologické kruhy zastupují Heinrich Zimmern, Hugo Winckler a Alfred Jeremias.⁶ Obecně můžeme říci, že rovněž pojednání od zahraničních asyriologů nebyla nijak podrobná, ale spíše opatrná.

Do primární literatury je třeba zahrnout ještě další Delitzschova díla, v nichž navazuje na své tři přednášky a vymezuje se proti výtkám svých kritiků. Jde konkrétně o spisek „**Babel und Bibel. Ein Rückblick und Ausblick**“ a dvoudílnou knihu „**Die grosse Täuschung**“⁷.

Spor „Babel-Bibel“ byl již hojně zpracován v zahraniční sekundární literatuře. Jedná se především o studie, které jsou součástí nejrůznějších sborníků, odborných časopisů, encyklopedická hesla, ojediněle i monografie.⁸ Jednoznačně převažují práce z německého prostředí. Vycházela jsem zejména ze dvou německých disertačních prací, které vyšly také

---

³ ROSENTHAL, Ludwig A. *Babel und Bibel oder Babel gegen Bibel? Ein Wort zur Klärung*. Berlin: Israelitische Wochenschrift, 1902. 31 s.; ROSENTHAL, Ludwig A. *Zurück zur Bibel! Mit einem Nachtrag: Bibelwissenschaft und Rechtgläubigkeit*. Berlin: M. Poppelauer, 1902. 50 s.; ROSENTHAL, Ludwig A. *Bibel trotz Babel! Beleuchtung des zweiten Delitzsch'schen Vortrages und seiner neusten Aeusserung „Zur Klärung“*. Leipzig: M. W. Kaufmann, 1903. 32 s.; GOLDSCHMIED, Leopold. *Der Kampf um Babel-Bibel im Lichte des Judentums*. Frankfurt: Kaufmann, 1903. 52 s.

⁴ DÖLLER, Johannes. *Bibel und Babel oder Babel und Bibel?: eine Entgegnung auf Prof. Friedrich Delitzsch' „Babel und Bibel“*. Paderborn: Druck und Verlag von Ferdinand Schöningh, 1903. 36 s.

⁵ HOMMEL, Fritz. *Die altorientalischen Denkmäler und das Alte Testament: eine Erwiderung auf Prof. Fr. Delitzsch's „Babel und Bibel“*. Berlin: Deutsche Orient Mission, 1902. 64 s.; BEZOLD, Carl. *Die babylonisch-assyrischen Keilinschriften und ihre Bedeutung für das Alte Testament: Ein assyriologischer Beitrag zur Babel-Bibel-Frage*. Tübingen: Verlag von J. C. B. Mohr, 1904. 84 s.

⁶ ZIMMERN, Heinrich. *Keilinschriften und Bibel nach ihrem religionsgeschichtlichen Zusammenhang: ein Leitfaden zur Orientierung im sog. Babel-Bibelstreit; mit Einbeziehung auch der neutestamentlichen Probleme*. Berlin: Reuther & Reichard, 1903. 53 s.; WINCKLER, Hugo. *Die babylonische Kultur in ihren Beziehungen zur unsrigen: Ein Vortrag*. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1902. 53 s.; JEREMIAS, Alfred. *Im Kampfe um Babel und Bibel. Ein Wort zur Verständigung und Abwehr*. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1903. 52 s.

⁷ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Rückblick und Ausblick*. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1904. 75 s.; DELITZSCH, Friedrich. *Die grosse Täuschung. Erster Teil. Kritische Betrachtungen zu den alttestamentlichen Berichten über Israels Eindringen in Kanaan, die Gottesoffenbarung vom Sinai die Wirksamkeit der Propheten*. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1921. 293 s.; DELITZSCH, Friedrich. *Die grosse Täuschung. Zweiter (Schluss-) Teil. Fortgesetzte kritische Betrachtungen zum Alten Testament, vornehmlich den Prophetenschriften und Psalmen, nebst Schlussfolgerungen*. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1921. 123 s.

⁸ Viz FINKELSTEIN, Jacob J. *Bible and Babel: A Comparative Study of the Hebrew and Babylonian Religious Spirit*. *Commentary*. 1958, Vol. 26, No. 5, s. 431-444; HUFFMON, Herbert B. *Babel und Bibel: The Encounter Between Babylon and the Bible*. *Michigan Quarterly Review*. 1983, Vol. 22, No. 3, s. 309-320; LIWAK, Rudiger. *Bibel und Babel: Wider die theologische und religions-geschichtliche Naivität*. *Berliner Theologische Zeitschrift*. 1998, Jhg. 15, Nr. 1, s. 206-299. ISSN: 0724-6137; LEHMANN, Reinhard G. *Der Babel-Bibel-Streit. Ein kulturpolitisches Wetterleuchten*. In: Renger, Johannes (ed.). *Babylon. Focus mesopotamischer Geschichte, Wiege früher Gelehrsamkeit, Mythos in der Moderne*. 2. Internationales Colloquium der Deutschen Orient-Gesellschaft 24.-26. März 1998 in Berlin. Saarbrücken: Saarbrücker Druckerei und Verlag, 1999, s. 505-52. ISBN 3-930843-54-4.; SHAVIT, Yaacov. *Babel-Bibel*. In: DINER, Dan (ed.). *Enzyklopädie jüdischer Geschichte und Kultur*. Stuttgart: J. B. Metzler, 2011, s. 224-226. ISBN 978-3-476-02500-5.

kněžně. Jedná se o práce Klause Johanninga a Reinharda G. Lehmana, v nichž je problematika velmi podrobně zpracována.

Evangelický farář **Klaus Johanning** (*1957) se zaměřil ve své knize „**Der Bible-Babel-Streit. Eine forschungsgeschichtliche Studie**“⁹ především na ohlas sporu v německém prostředí. Jeho dílo, rozdělené do sedmi částí, popisuje nejprve život a dílo Friedricha Delitzsche a jeho tři přednášky. Velmi podrobně je zpracována odezva z evangelických teologických kruhů, která je těžištěm celé práce. Johanning se zabýval také reakcemi z německého a rakouského katolického prostředí, neopomněl rozebrat i odpověď z židovských kruhů. Vzhledem k jeho profesnímu zaměření pro něj reakce od asyriologů nebyly prioritou, a proto jim nevěnuje tolik pozornosti jako teologii. Cenná je zejména Delitzschova autobiografie, která je v Johanningově knize otištěna. Velkým přínosem jsou i přepsané dopisy Friedricha Delitzsche, řazené chronologicky.

Naprosto specifické místo v sekundární literatuře zaujímá rozsáhlá monografie od **Reinharda G. Lehmana** (*1955), nazvaná „**Friedrich Delitzsch und der Babel-Bibel-Streit.**“¹⁰ Jedná se o dosud nejkompexnější zpracování problematiky, rozdělené do devíti kapitol, s rozsáhlým poznámkovým aparátem a četnými přílohami. Autor neřadí jednotlivé aspekty sporu tematicky, ale postupuje přísně chronologicky. Zabývá se dobovými předpoklady sporu, zachycuje působení školy biblické kritiky, hnutí panbabylonismu a přibližuje osobnost Friedricha Delitzsche. Každé ze tří přednášek věnuje značný prostor, uvádí obsah, první reakce z katolického, protestantského a židovského prostředí. Velmi kriticky nás seznamuje s reakcemi jednotlivých účastníků sporu, hojně užívá přímé citace a vysvětlivky. Největší pozornost autora je soustředěna a německé prostředí, resp. teologii, což vyplývá z jeho specializace (vystudoval evangelickou teologii a starověké orientální jazyky, působí jako lektor hebrejštiny). Zabývá se rovněž odezvou v asyriologickém prostředí. Zde se částečně dotýká také ostatních zemí (Francie a Spojené státy americké). Vzhledem ke svým jazykovým znalostem se nevyhýbá ani filologickým problémům. Rozebral i politický aspekt sporu, věnoval se také osobě císaře Viléma II. a jeho vztahu k Friedrichu Delitzschovi. Monografie mimo jiné obsahuje mnoho cenných příloh: seznam veškerých přednášek Friedricha Delitzsche, týkajících se Starého zákona, které uskutečnil během svého pedagogického působení, celkem 86 dopisů (korespondence mezi Delitzschem a ostatními vědci) a bohatý obrazový materiál (soubor karikatur Friedricha Delitzsche).

---

⁹ JOHANNING, Klaus. *Der Bibel-Babel-Streit. Eine forschungsgeschichtliche Studie*. Frankfurt am Main: Verlag Peter Lang, 1988. 471 s., ISBN 978-3-8204-1455-4.

¹⁰ LEHMANN, Reinhard G. *Friedrich Delitzsch und der Babel-Bibel Streit*. Freiburg: Universitätsverlag, 1994. 444 s., ISBN 978-3525537688.

Lehmannova disertace je svým rozsahem a zpracováním ve vztahu k argumentacím německých teologů tak excelentní, že jsem dospěla k názoru, že není možné ji už překonat. Tuto skutečnost jsem vnímala jako určité omezení, které značně ovlivnilo moje rozhodnutí ohledně koncepce celé práce. Byla jsem si vědoma toho, že bych vlastně vytvořila do jisté míry jen kompilaci, a proto jsem se rozhodla svou disertaci koncipovat s důrazem na české prostředí (včetně Rakouska-Uherska).

Významný příspěvek představuje studie dánského asyriologa **Mogense T. Larsena** „**The „Babel/Bible“ Controversy and Its Aftermath**“¹¹, která rozebírá v širších souvislostech i dobový kontext celého sporu - vztahy mezi asyriologií a biblickou kritikou, archeologické výzkumy v Orientu, důsledky sporu, politickou situaci v tehdejší Německu, atd. I z té jsem částečně čerpala.

Z novějších prací je třeba zmínit sborník „**Mesopotamia and the Bible: comparative exploration,**“ editovaný **Markem W. Chavalasem** (*1954) a **Lawsonem K. Youngerem, jr.**¹² Publikace obsahuje příspěvky z oblasti archeologie, biblické archeologie, biblických dějin, dobového pozadí Starého zákona a dějin starého Předního východu, přednesené 17. 11. 1995 na konferenci ve Filadelfii.

Za velmi podnětnou a kvalitní lze bezesporu považovat publikaci „**The Hebrew Bible Reborn: From Holy Scripture to the Book of Books.**“¹³ Autoři Yaacov Shavit a Mordechai Eran zachytili vznik a vývoj sporu „Babel-Bibel“. Popisují jednotlivé Delitzschovy přednášky, dobový kontext, zaměřují se zejména na Německo, ale neopomíjejí ani ostatní země (velmi stručně zmiňují Francii a Ameriku). Hlavní přínos jejich studie však představují velmi precizně, přehledně a systematicky zpracované reakce z židovského prostředí, což s ohledem na původ a zaměření obou autorů nepřekvapí. Obzvláště cenný je seznam všech brožur a článků od židovských autorů, sumarizující veškeré dohledatelné odezvy na spor „Babel-Bibel“. Jedná se především o německá židovská periodika, která vycházela na začátku 20. století. Židovským obsáhlým reakcím nebyla dosud v odborné literatuře a výzkumu věnována žádná pozornost, a proto jsou takřka neznámé.

---

¹¹ LARSEN, Mogens T. The „Babel/Bible“ Controversy and Its Aftermath. In: Sasson, Jack M. (ed.) *Civilizations of the Ancient Near East*. Vol. I., New York: Charles Scribner's Sons, 1995. s. 95-106. ISBN 0-684-19723-5.

¹² CHAVALAS, Mark W. and YOUNGER, Lawson K. (eds.) *Mesopotamia and the Bible: Comparative Explorations*. Michigan: Baker Academic, 2002. 341 s. ISBN 0-8010-2420-X.

¹³ SHAVIT, Yaacov and ERAN, Mordechai. *The Hebrew Bible Reborn: From Holy Scripture to the Book of Books: A History of Biblical Culture and the Battles Over the Bible in Modern Judaism* [online]. Berlin: Walter de Gruyter, ©2007. 575 s.; Studia Judaica: Forschungen zur Wissenschaft des Judentums, Bd. 38 [cit. 2017-01-27]. Dostupné z: <http://site.ebrary.com/lib/natl/Doc?id=10317945>

Situace v českém prostředí je mnohem komplikovanější. Primární literaturu představuje dobový tisk, tj. noviny a časopisy nejrůznějšího zaměření. V nich vycházely nejen odborné texty, ale též obecné články a studie, které jsou cennými prameny, neboť zrcadlí vztah české společnosti k nábožensko-vědeckým otázkám. Převažují periodika teologického původu. Pokud je mi známo, tyto prameny zatím nikdo systematicky nezpracoval.

V české sekundární literatuře se může český badatel opřít zejména o práce sumerologa Blahoslava Hrušky. Ten problematice sporu „Babel-Bibel“ věnoval celkem tři populárně naučné články a jednu kapitolu ve své knize „**Pod babylonskou věží**.“¹⁴ Ve svých příspěvcích Hruška popsal pouze základní aspekty diskurzu, jejich funkcí je spíše seznámit čtenáře v obecné rovině s celou záležitostí.

Sporu „Babel-Bibel“ se okrajově dotkl ve své publikaci „**Berlínské epizody**“¹⁵ literární vědec Michal Topor (*1978). Ve svém příspěvku mapuje pobyty českých a německých filologů z českých zemí na berlínské univerzitě v letech 1878-1914. Někteří z nich (např. Bedřich Hrozný a Alois Musil) navštěvovali přednášky právě v Berlíně u Friedricha Delitzsche, a to v době, kdy probíhala polemika „Babel-Bibel“. Topor stručně vysvětlil podstatu celého sporu, zmínil dokonce Delitzschovu návštěvu v Praze a namátkou vybral některé deníky, které o ní referovaly. Zájemce o celou záležitost v jeho knize najde základní informace a literaturu, díky níž pak může dále pokračovat ve studiu.

Na základě výše uvedených skutečností lze hodnotit situaci v české sekundární literatuře co se kvantity a způsobu zpracování týká jako značně nevyhovující a neuspokojivou.

Cíle a pracovní hypotéza

Tato disertační práce patří svým tematickým zaměřením do oboru „dějiny vědy a vědeckého poznávání“ s výraznými exegetickými a teologickými přesahy. Jde o spor, zda je zvěstovaný text Starého zákona ve všech ohledech originální, nebo zda navazuje v určitých ohledech na tradice civilizací starého Předního východu, především sumerské, akkadské (babylonsko-asyrské) a ugaritské.

---

¹⁴ HRUŠKA, Blahoslav. Babylónský Job. *Nový Orient*. 1970, roč. 25, č. 2, s. 61-64. ISSN 0029-5302. Idem. *Pod babylonskou věží*. Praha: Práce, 1987. 376 s.; Idem. Hlasy a ohlasy klinopisu. *Nový Orient*. 1994, roč. 49, č. 5, s. 176-179. ISSN 0029-5302. Idem. Blahoslav. Sto let Německé orientální společnosti. *Nový Orient*. 1998, roč. 53, č. 5, s. 195. ISSN 0029-5302.

¹⁵ TOPOR, Michal. *Berlínské epizody: Příspěvek k dějinám filologie v Čechách a na Moravě 1878-1914*. Vyd. 1. Praha: Institut pro studium literatury, 2015. 396 s. ISBN 978-80-87899-13-7.

V textech Delitzschových tří přednášek (zejména v odpovědích jeho oponentům) se mnohdy vyskytují hebrejské, sumerské, akkadské a starobabylonské jazykové termíny. Jelikož tyto pramenné jazyky neovládám, nemohla jsem se této problematice věnovat. Navíc cílem práce nejsou žádné filologické či lingvistické analýzy.

Základní tezí předkládané práce je, že polemika „Babel-Bibel“ nebyla v českých zemích skoro vůbec známá, česká veřejnost na ni nijak nereflektovala a neprojevovala o ni téměř žádný zájem.

Mým cílem proto bylo poprvé přiblížit naší vědecké veřejnosti elementární informace o podstatě sporu „Babel-Bibel“, o jeho průběhu a důsledcích, včetně pohledu na problém tzv. orientalismu. Primární a sekundární prameny jsou dnes roztroušeny v různých časopiseckých studiích, takže jedním z cílů byl i heuristický soupis nejdůležitějších položek, jejich analýza a částečné překlady.

Vzhledem k tomu, že v české sekundární literatuře nebyl vůbec Delitzschův spor komplexně zpracován, rozhodla jsem se tuto mezeru zaplnit a věnovat reflexi v českém prostředí samostatnou kapitolu. To byl další z cílů. Opakovaně jsem se setkávala s názory, že v českých zemích zkrátka Delitzschovy přednášky nikoho nezajímaly. Maximálně jsem se snažila dohledat k celé záležitosti co nejvíce primárních pramenů, abych si tak mohla utvořit objektivní názor na to, jak byly Delitzschovy tři přednášky přijaty soudobou českou veřejností.

Práce je rozdělena celkem do deseti kapitol. Začínám historickými, politickými a kulturními předpoklady, které měly zásadní význam pro vznik a vývoj celé polemiky.

V první kapitole se zcela úmyslně věnuji asyriologii a biblické kritice. Snažila jsem se nastínit vzájemný vztah těchto dvou vědeckých disciplín, který byl proměnlivý a napjatý. Ve 2. polovině 19. století byla asyriologie ještě velmi mladou disciplínou, a proto na ni bylo pohlíženo s jistým despektem a nedůvěrou. Asyriologie byla chápána pouze jako jakási „pomocná věda“ pro studium Starého zákona, jako prostředek, sloužící k ilustraci dobového pozadí Bible. Toto hodnocení ji velmi snižovalo a začíná se měnit právě na přelomu 19. a 20. století, na základě výsledků, které její objevy, učiněné na při archeologických výzkumech na území starého Předního východu, přinesly.

Nové objevy na území dnešního Iráku, Turecka a Sýrie měly za důsledek vznik tzv. panbabylonismu, o němž pojednává druhá kapitola. Panbabylonismus symbolizuje hnutí, které se rozvinulo zejména v Německu koncem 19. století. Popudem k jeho vzniku byly klínopisné texty ze staré Babylonie, jejichž porovnáním byly prokázány mnohé paralely ke starozákonním textům.

Třetí kapitola zachycuje prudký rozvoj asyriologie, který nebyl možný bez finanční podpory. Asyriologie našla svého hlavního mecenáše v německém císaři Vilému II., který byl velkým milovníkem starověkých dějin a Orientu vůbec. Samozřejmě, že císaře nevedlo k podpoře vědy a výzkumu jen jeho osobní nadšení pro historii. V této kapitole rovněž vysvětlují, že s rozvojem asyriologie byly spjaty i politické zájmy.

Obsah čtvrté kapitoly tvoří život a dílo profesora Friedricha Delitzsche, který je hlavní postavou této disertační práce. Delitzsch byl nepochybně vysoce erudovanou osobností, jeho znalosti přesahovaly do mnoha oborů. Ve své době disponoval vynikající reputací. Byl považován za jednoho z nejprominentnějších humanistických učenců v císařském Německu. Právě on má bezesporu obrovský přínos na tom, že se pohled na asyriologii začátkem 20. století zcela změnil. A to nejen kvůli sporu „Babel-Bibel“, který svými přednáškami rozpoutal. Právě díky Delitzschově polemice se asyriologie, jako hermeticky uzavřená disciplína, která byla doposud pěstována jen na univerzitách v úzkých vědeckých kruzích, stala všeobecně známým oborem. Delitzsch jako autor asyrského slovníku, asyrské gramatiky, asyrské čítanky¹⁶ a mnoha dalších filologicko-lexikálních prací přispěl svým dílem k progresivnímu rozvoji tohoto oboru. Jeho zásluhou se přestala asyriologie vnímat jako podpůrná disciplína, která má pouze sloužit biblické kritice. Právem jej můžeme počítat mezi významné osobnosti světové asyriologie, které značně ovlivnily její vývoj.

Základ celé práce představuje pátá kapitola, která velmi detailně popisuje formou citací a dlouhých parafrází obsah každé z Delitzschových tří přednášek, které stojí na začátku sporu „Babel-Bibel“. Bylo to úmyslem, neboť všechny tři Delitzschovy přednášky představují hlavní primární prameny. Vyšly sice s ilustracemi nezvykle pohotově i česky¹⁷ (v letech 1903-1906), avšak kvalita jednotlivých překladů je nevalná a svědčí o překladatelově naprosté neinformovanosti nejen ve sporu „Babel-Bibel“, ale především orientaci v asyriologii jako oboru vůbec.

Překlady všech Delitzschových přednášek jsou konfrontovány s ukázkami z konkrétních klínopisných textů z prostředí staré Mezopotámie (sumerské a akkadské) a Kanaánu (ugaritské).

---

¹⁶ DELITZSCH, Friedrich. *Assyrisches Handwörterbuch*. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1896. x, 730 s.; DELITZSCH, Friedrich. *Assyrische Grammatik: mit Paradigmen Übungsstücken Glossar und Literatur*. Berlin: H. Reuther, 1889. xvi, 433 s.; DELITZSCH, Friedrich. *Assyrische Lesestücke: Mit grammatischen Tabellen und vollständigem Glossar. Einführung in die assyrische und babylonische Keilschriftliteratur bis hinauf zu Hammurabi für akademischen Gebrauch und Selbstunterricht*. 4. durchaus neu bearb. Aufl. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1900. xii, 193 s. Assyriologische Bibliothek, Bd. 16.

¹⁷ DELITZSCH, Friedrich. *Bábel a bible. Prvá přednáška*. Překlad Antonín Klouda. Praha: Samostatnost, 1903. 63 s. Knihovna Samostatnosti, sv. 12; DELITZSCH, Friedrich. *Bábel a bible. 2. přednáška Bedřicha Delitzsche*. Praha: Samostatnost, 1903. 39 s. Knihovna Samostatnost, sv. 13; DELITZSCH, Friedrich. *Bábel a bible. Třetí závěrečná přednáška Bedřicha Delitzsche*. Praha: Samostatnost, 1906. 51 s. Knihovna Samostatnosti, svazek 19.

Vycházela jsem z překladů do světových jazyků a částečně také z českých překladů ze sekundární literatury a sporné pasáže konzultovala s českými odborníky (orientalisty).

Předmětem šesté kapitoly jsou první ohlasy na Delitzschovy přednášky v Prusku. Klíčová je reakce císaře Viléma II. a jeho dvora. Pochopitelně se také zabývám odezvou u Delitzschových univerzitních kolegů – asyriologů.

Delitzschova první přednáška způsobila přímo skandál. Reakce z protestantského, katolického a židovského prostředí v císařském Německu rozebírám v sedmé kapitole. S použitím analytické metody jsem zpracovala dostupnou primární literaturu. Zvláštní pozornost jsem věnovala rozboru prací Delitzschových kritiků, jejich záporným reakcím či souhlasným projevům. A protože odezva byla skutečně gigantická, zaměřila jsem se výhradně jen na ty nejdůležitější reakce. Upřednostnila jsem významné osobnosti tehdejší doby, které působily v německém teologickém prostředí (Eduard König, Adolf von Harnack, Hermann Gunkel, Rudolf Kittel a Samuel Oettli). Neopomněla jsem zmínit ani reakce dobového německého tisku.

Také v ostatních zemích nezůstaly Delitzschovy přednášky bez odezvy. V osmé kapitole jsem se cíleně zaměřila na ty země, kde se asyriologie dynamicky rozvíjela. Jedná se o Francii, Anglii a Spojené státy americké. Všechny tyto země se velmi aktivně podílely na archeologických výzkumech na území starého Předního východu. Mnoho tamějších asyriologů vystudovalo právě u Friedricha Delitzsche. Sledovat jejich reakce na Delitzschovy přednášky se přímo nabízelo. Nemohla jsem vynechat ani Rakousko-Uhersko, které se nacházelo v bezprostřední blízkosti tehdejšího císařského Německa. Ani zde nezůstal spor „Babel-Bibel“ bez odpovědi. V závěru kapitoly jsem použila komparativní metodu a snažila jsem se o výslednou interpretaci zjištěných faktů.

Reflexe v českém prostředí tvoří devátou kapitolu. Zpracovává nejen reakce českých teologů a asyriologů, ale i dobového tisku. Jednoznačně převládají noviny a časopisy katolické provenience. Příspěvky vycházely většinou na pokračování ve formě fejetonů. Je třeba podtrhnout, že ve většině případů se jednalo skutečně o velmi učená pojednání, a tak je dvojnásobná škoda, že jsou některá z nich anonymní.

V českém evangelickém tisku se mi bohužel nepodařilo najít žádné články, které by nějakým způsobem refletovaly spor „Babel-Bibel“. O nic lépe na tom nejsou ani židovské tiskoviny. Ty zřejmě nepovažovaly Delitzschovy přednášky vůbec za důležité.

Významné a rozsáhlé příspěvky k tématu vycházely také v ostatních novinách a časopisech neteologického zaměření. Jedná se především o deníky „Národní listy“ a „Národní politika“. Z časopisů bych ráda uvedla zejména „Akademii“, „Volnou myšlenku“ či „Pedagogické rozhledy“.

Druhá část deváté kapitoly je věnována odpovědím z českých vědeckých kruhů. Začínám reakcemi z teologického prostředí, konkrétně katolických kněží Aloise Musila a Františka X. Stejskala. Oba dva reagovali na spor „Babel- Bibel“ rozsáhlými studii, které vycházely na pokračování v katolickém tisku. Zejména Musilův příspěvek je velmi kvalitní a svědčí nejen o jeho dobré jazykové vybavenosti, ale o celkové orientaci v problematice vůbec.

Reflexi v českých evangelických kruzích symbolizují tři osobnosti: Slavomil C. Daněk, Miloš Bič a Jan Heller. Pro poslední dva představuje polemika „Babel-Bibel“ již pouze okrajovou záležitost.

Paradoxně nejslabší je reflexe z českých asyriologických kruhů. Zastupují ji slavná jména, která jsou v asyriologii dobře známá. Jako první uvádím orientalistu Bedřicha Hrozného, který byl žákem Friedricha Delitzsche. Jeho odezva na „Babel-Bibel“ je tedy zcela logická. Zmiňuji rovněž Hrozného žáka Josefa Klímu. Z českých asyriologů se otázce panbabylonismu a Delitzschovým přednáškám nejvíce věnoval Blahoslav Hruška.

Zvláštní oddíl (podkapitolka) popisuje na základě všech dostupných materiálů dvě návštěvy Friedricha Delitzsche v Praze. O jeho přednášky byl obrovský zájem, což svědčí o tom, že jeho osoba byla také pro českou společnost velmi zajímavá.

Poslední desátá kapitola se nastiňuje politický podtext sporu „Babel-Bibel“, který měl neblahé důsledky i ideologické. Pokusila jsem se zachytit vývoj antisemitismu v tehdejším Německu.

Použité metody pro řešení práce

Při sledování vzniku sporu „Babel-Bibel“ jsem se rozhodla postupovat striktně chronologicky. Obávala jsem se totiž, že kdybych zvolila systematický přístup, nepodařilo by se mi vystihnout události v jejich přirozené kontinuitě a došlo by tak k nepochopení či zkreslení samotné podstaty tématu práce.

Ve své práci jsem zvolila textově-kritickou a analytickou výzkumnou metodu. Mnohdy jsem ji kombinovala s historickými a exegetickými výklady a aplikací teologických pohledů. Při studiu a komparaci německých textů tří Delitzschových přednášek s jejich českými překlady, jsem narazila na metodologický problém. Delitzsch v publikovaných textech svých přednášek uvádí celou řadu ukázek z akkadských (babylonských a asyrských) literárních textů v souvislosti s posílením moci a vyzdvižení některých božstev, která se stala buď státními (Marduk v Babylonu a Aššur v Asýrii) a dalších (Nergal, Ištar, Dumuzi – Tammúz aj.). Činil tak úmyslně, aby posílil své argumentace proto, že biblické výroky o Bohu měly své starší paralely

v klínopisných textech. Takové texty vybíral na počátku 20. století z nejstarších publikací literárních klínopisných textů, uložených tehdy především ve třech proslulých sbírkách: v Britském muzeu, Pařížském Louvru a berlínském Předovýchodním muzeu, tehdy označovaném běžně jako tzv. Pergamonské muzeum.

Nepochybné je, že tyto sbírky osobně navštívil a na řadu textů se podíval. V ukázkách často neuvádí vůbec žádné informace o primárních pramenech a o jejich případném zpracování. Na některých místech se vyskytují odkazy na autografické edice a vzácně i na jejich komentáře, hlavně na Carla Bezolda a Leonarda W. Kinga¹⁸. Většinou se jedná o náhodně vybrané a spíše ilustrační ukázky (v rozsahu několika veršů) z babylonských a akkadských hymnů na hlavní božstva. Tyto hymnické písně byly od 2. tis. př. Kr. ve staré Mezopotámii (výjimečně i ve východním Středomoří) rozšiřovány v řadě opisů a verzí. Řada z nich byla samozřejmě později nově zpracována, protože se nalézaly stále nové paralelní texty.

Snažila jsem se tato pozdější zpracování dohledat, a kde to bylo možné, uvádím je v poznámkovém aparátu. Vycházela jsem z překladů do světových jazyků a sporné pasáže konzultovala s českými odborníky (asyriology). Obrátila jsem se konkrétně na prof. PhDr. Blahoslava Hrušku, DrSc. (Orientální ústav AV ČR), PhDr. Jiřího Proseckého, CSc., (Orientální ústav AV ČR) a Mgr. Lud'ka Vacína, Ph.D., (Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové). Ani jim se však nepodařilo některé věci dohledat. Prošla jsem také antologie staromezopotamské hymnické literatury (Joseph M. Seux¹⁹), bohužel ani tam jsem všechno nenašla.

Nakonec jsem se po poradě se svým bývalým školitelem rozhodla, že všechny ukázky přeložím přímo z Delitzschových textů. Má to své důvody. Tato doktorská disertační práce vychází z biblistických a asyriologických (klínopisných) materiálů, poznanych před více jak 100 lety. Jejím záměrem bylo přiblížit tehdejší poznávání a znalost, takže spadá do výzkumu dějin vědy a poznávání. Proto si myslím, že je vhodnější v překladu ukázek nevycházet z pozdějších a modernějších zpracování, ale autenticky z toho, co účastníci sporu „Babel-Bibel“ znali. To je tedy důvod, proč většinu ukázek překládám pouze z Delitzschových textů.

---

¹⁸ BEZOLD, Carl. *Catalogue of the Cuneiform Tablets in the Kouyunjik Collection of the British Museum*. Vol. I., London: Harrison and Sons, 1889. 457 s.; Idem. *Catalogue of the Cuneiform Tablets in the Kouyunjik Collection of the British Museum*. Vol. II., London: Harrison and Sons, 1891. 504 s.; Idem. *Catalogue of the Cuneiform Tablets in the Kouyunjik Collection of the British Museum*. Vol. III., London: Harrison and Sons, 1893. 492 s.; Idem. *Catalogue of the Cuneiform Tablets in the Kouyunjik Collection of the British Museum*. Vol. IV., London: Harrison and Sons, 1896. 598 s.; Idem. *Catalogue of the Cuneiform Tablets in the Kouyunjik Collection of the British Museum*. Vol. V., London: Harrison and Sons, 1899. 500 s.; KING, Leonard W. *Cuneiform Texts from Babylonian Tablets etc ... in the British Museum*. Part XIII., London: Harrison and Sons, 1901. 56 s.; Idem. *Cuneiform Texts from Babylonian Tablets etc ... in the British Museum*. Part XV., London: Harrison and Sons, 1902. 54 s.; Idem. *The Seven Tablets of Creation of the World and of Mankind*. Vol. I., London: Luzac, 1902. 274 s.; Idem. *The Seven Tablets of Creation of the World and of Mankind*. Vol. II., 206 s.

¹⁹ SEUX, M.- J. *Épithètes royales: akkadiennes et sumériennes*. Paris: Letouzey et Ané, 1967. 485 s.

1 Asyriologie a biblická kritika

1.1 Nástin vzájemných vztahů

V polovině 19. století byla asyriologie stále ještě považována za velmi mladý obor orientalistiky. Asyriologům vědecká veřejnost zkrátka stále nedůvěřovala. Pohlížela na ně jako na snílky, fantasy a mnohdy je považovala i za podvodníky.²⁰ V této souvislosti Blahoslav Hruška velmi trefně poznamenává, že je všeobecně známé, že jsou „všechny nové objevy přijímány s nedůvěrou a důkazy jejich správnosti poskytují jenom experimenty, zkušenosti a hlavně čas.“²¹

Pro asyriologii nastal ten správný čas až v roce 1857, při tzv. veřejné zkoušce, kterou pořádala Královská asijská společnost v Londýně. Jejím prostřednictvím byly předány čtyři zapečetěné obálky celkem čtyřem vědcům (nezávisle na sobě), které obsahovaly kopie totožných klínopisných textů. Společnost si vyžádala jejich přepis a překlad. Výsledek byl uspokojivý. Komise se shodla, že zadané úkoly byly naprosto totožně splněny a prohlásila, že klínopis byl rozluštěn. Tím se tedy podařilo s definitivní platností vyvrátit pochybnosti a klínopis se stal uznávanou a populární disciplínou.²² O jeho popularitě svědčí i následující příklad.

Anglický asyriolog W. S. Chad Boscawen daroval v roce 1890 britské královně Viktorii imperiální hymnu přeloženou do akkadštiny a to i s přepisem v klínových znacích. Na výrobu textu použil dokonce tiskové klínopisné matrice, které si nechal George Smith vyhotovit pro vydání královských nápisů z Ninive.

Na asyriologii a její obtížnost reagovali některé významné osobnosti tehdejší kultury i negativně. Jako příklad uvedeme švédského dramatika **Augusta Strindberga** (1849-1912), který ve Stockholmu studoval několik let neúspěšně Delitzschovu učebnici asyrštiny. Asyrská gramatika mu zkrátka vůbec nešla a tak nakonec své marné úsilí vzdal. Své trápení nad akkadštinou popsal ve sbírce svých sarkastických aforismů: „Mládeži! Neučte se nikdy asyrštinu, to není jazyk, to je řezanka! Jenom pohleďte na ty malé znaky! ...Vždyť nic tu nemá

---

²⁰ HRUŠKA, Blahoslav. *Hlasy a ohlasy klínopisu*, s. 176. O vzájemných vztazích mezi asyriologií a biblickými studii blíže CHAVALAS, Mark W. A Century and a Half of Tension. In: CHAVALAS, Mark W. and YOUNGER, Lawson K. (eds.) *Mesopotamia and the Bible: Comparative Explorations*, s. 21-67; též SAGGS, Henry W. F. *Assyriology and the Study of the Old Testament*. Cardiff: University of Wales Press, 1969. 27 s. ISBN 9780900768453.

²¹ HRUŠKA, Blahoslav. *Op. cit.*, s. 176.

²² *Ibid.*, s. 177.

logiku! A přesto, údajně si nic neprotiřečí a všechno má svůj smysl, neboť tak pravil pan profesor...“²³

Vztah mezi asyriologií, resp. předovýchodní archeologií a biblickými studii byl dlouho problematický. Archeologické objevy v Mezopotámii byly chápány jako potvrzení identity Bible. Na asyriologii se nahlíželo jako na „komparatistiku starověkých textů“, jako na „primární“ pomocnou vědu pro studium Starého zákona. Biblická města jako Babylón, Ninive, Uruk, Ur aj. byla archeology potvrzena jako reálná místa.²⁴ Archeologové a cestovatelé, kteří navštívili Mezopotámii, popsali ve svých knihách známá biblická místa jako je zahrada Eden, ruiny babylonské věže a rovněž svými výzkumy potvrdili slova proroka Izajáše o zničení starověkého Babylonu: „Babylon, skvost mezi královstvími, pyšná okrasa Kaldejců, dopadne jako Sodoma a Gomora, vyvrácené Bohem. Už nikdy nebude osídlen, nebude obydlen po všechna pokolení. (Iz 13, 19-21)

Archeologické výzkumy v Mezopotámii se datují od roku 1842. Tehdy uskutečnil francouzský konzul **Paul-Émil Botta** (1802-1870) výzkumy ve starověkém Ninive a v Chúrsábádu. Po něm pokračoval ve výzkumech Angličan **Austen Henry Layard** (1817-1894) v Nimrúdu a Ninive.²⁵ Nelze opomenout objev francouzského konzula **Ernesta de Sarzeca** (1832-1901), který objevil sumerské město Girsu (dnešní Tello).

Americká orientální společnost vyslala do Mezopotámie expedici, vedenou historikem **Johnem Punettem Petersem** (1852-1921), který objevil jedno z nejstarších sumerských měst, Nippur. Ve výzkumu pokračovala další expedice, vedená konzulem USA **Johnem Henrym Haynesem** (1849-1910), který odkryl velkou část tohoto města. Haynesův kolega, **Hermann Volrath Hilprecht** (1859-1925), který byl součástí této expedice, se věnoval překladu nově objevených tabulek, pocházejících z archivu místního chrámu.

Německou archeologii reprezentovali zejména **Robert Koldewey** (1855-1925), který řídil terénní práce v místě, kde se nacházel starověký Babylon a **Walter Andrae** (1875-1956), jenž prováděl výzkumy v Aššuru. Také proběhl výzkum chetitského města Chattuša.

Výzkumy v Mezopotámii se ve 2. polovině 19. století velmi rychle rozvíjely a to i díky císaři Vilémovi II., jenž na ně finančně přispěl. Císařova podpora archeologických výzkumů na starém Předním východě měla i důvod politický. Díky úspěšným archeologickým výzkumům

---

²³ HRUŠKA, Blahoslav. *Hlasy a ohlasy klínopisu*, s. 179.

²⁴ LARSEN, Mogens T. *The „Babel/Bible“ Controversy...*, s. 95. Viz též CHAVALAS, Mark W. *A Century and a Half of Tension*, s. 22.

²⁵ Viz LARSEN, Mogens T. *The Conquest of Assyria: Excavations in an Antique Land*. London: Routledge. 1996. s. 155-164; K dějinám výzkumů na Blízkém Východě také CHARVÁT, Petr. *Archeologie na Blízkém východě: první dvě století*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2015. iii, 196 s. ISBN 978-80-7290-830-1.

stoupla prestiž Německa, stávalo se významnou mocností a zejména koloniální silou.²⁶ Asyriologie se však stala díky císařově protekci exkluzivní a nepřístupnou. Před první světovou válkou byla často terčem satiry, objevující se zejména v německých ilustrovaných časopisech, které měly velmi vysokou úroveň.

Archeologické objevy nejen potvrdily identitu Bible, ale přinesly s sebou i řadu problémů. Biblické příběhy již nebyly vnímány jako „mýty“, ale jako dějiny, které byly potvrzeny výzkumy. Jazyky, historie, náboženství a kultura staré Mezopotámie byly již v této době dobře pochopeny. „Konkrétní hmatatelné důkazy“ byly v Evropě a Spojených státech podrobeny studiu a bádání.²⁷

Nové objevy a poznatky byly částečně použity zejména školou **biblické kritiky**, pochybující o správnosti a pravosti starozákonních textů a s tím souvisejících tradic. Rozvinuly se obsáhlé diskuse o tom, že Starý zákon nemohl být zjevený náraz Mojžíšovi na hoře Sinaj, ale vznikal postupně. Tato skutečnost byla známa již od konce 18. století, kdy francouzský lékař Jean Astruc rozpoznal v knize Genesis dva rozdílné prameny. Poukázal na skutečnost, že pro Boha existují v hebrejském textu hned dvě označení: Jahve a Elohim. Starší jazykovou vrstvu, která používala jméno Jahve, nazval jahvistickou a mladší elohistickou. Objev Jeana Astruca dal podnět k dalšímu bádání a zkoumání literárních pramenů i u ostatních knih Starého zákona, zejména v Německu.

Na dílo Jeana Astruca navázal německý protestantský teolog **Julius Wellhausen** (1844-1918), který vyjmul z knihy Genesis ještě tzv. Kněžský kodex. Starý zákon chápal jako soubor příruček, které se používaly při obřadech v chrámu. Vznikla tak historicko-kritická škola, za jejíhož zakladatele je považován právě J. Wellhausen, jehož bádání bylo založeno na metodě interpretace literární analýzy jednotlivých vrstev textu Starého zákona, kdy odděloval jednotlivé prameny a zjišťoval totožnost uvnitř samotného textu.²⁸ Ve svém díle „**Israelitische und jüdische Geschichte**“ („**Izraelské a židovské dějiny**“) ²⁹ popsal Wellhausen svou teorii o vzniku Tóry. Zcela zpochybnil Mojžíšovo autorství tzv. Pěti knih Mojžíšových a rozvinul myšlenku, že je jedná o dílo, které vzniklo složením mnoha odlišných textů od různých autorů a redaktorů.

---

²⁶ LARSEN, Mogens, Trolle. *The „Babel/Bible“ Controversy...*, s. 95. Blíže též CHAVALAS, Mark W. *A Century and a Half of Tension*, s. 25-36.

²⁷ K problematice viz SAGGS, Henry W. F. *The Encounter with the Divine in Mesopotamia and Israel*. London: The Athlone Press, 1978. xvii, 243 s.

²⁸ LARSEN, Mogens T. *Op. cit.*, s. 95.

²⁹ WELLHAUSEN, Julius. *Israelitische und jüdische Geschichte*. Berlin: Druck und Verlag von Georg Rimer, 1894. 342 s.

Příslušníci historicko-kritické školy nahlíželi na Starý zákon jako na historický dokument, jehož údaje je nutné postupně prověřovat, doplňovat a opravovat na základě nejnovějších archeologických nálezů a dalších literárních památek. Upřednostňovali však srovnávání biblických textů především s arabskými texty, než s asyriologickými.³⁰ Německá škola historické kritiky nenavázala vztahy s asyriologií, a nespolehala příliš na výsledky jejích objevů.

1.2 Objevy sumerských a akkadských mytických textů

S rozvojem asyriologie, dostupností nových pramenů a důkazů začalo však brzy docházet ke komplikacím – ke střetu ortodoxie a dogmatu s vědeckým bádáním. Mezopotamské (asyrské a babylonské) básně, obsahující četné paralely k biblickým příběhům Starého zákona, vyvolaly senzaci. Jedná se zejména o příběh o Mojžíšově narození a jeho záchraně, který je téměř identický s příběhem o králi Sargonovi Akkadském. Oba hrdiny však od sebe dělí nejméně 1000 let!³¹

Výsledky asyriologického bádání byly neustále porovnávány se záznamy ve Starém zákoně. Chronologie a historické záznamy tak, jak je zachycovaly asyrské texty, se neshodovaly s Biblí. Tyto nesrovnalosti později vyústily v souboj. V souboj mezi novými důkazy, potvrzenými archeologickými objevy a Starým zákonem.

Snad největší poprask způsobila publikace tzv. „tabulky o potopě“, která obsahovala část Eposu o Gilgamešovi. Tabulku publikoval v roce 1873 britský asyriolog George Smith. Asyrská verze popisu potopy světa je dnes uložena v Britském muzeu a koresponduje s biblickým popisem zachyceným v knize Genesis.³² Hlavní hrdina Utnapištim (Ziusudra), přežije stejně jako biblický Noe potopu světa na své arše. Do archy vezme s sebou svou rodinu a všechna zvířata. Na první pohled bylo evidentní, že oba texty se až nápadně shodují. Mezopotamská verze obsahovala stejné detaily, např. popis stavby lodi a příběh o ptácích vyslaných při ustávající potopě.

Tyto nové skutečnosti rozpoutaly vášnivou debatu. Odpůrci Bible využili nových poznatků k tomu, aby mohli Svatý text podrobit kritickému zkoumání. Význam asyriologie

---

³⁰ Viz blíže SAGGS, Henry W. F. *Assyriology and Biblical Studies*, s. 78.

³¹ LARSEN, Mogens, T. *The „Babel/Bible“ Controversy...*, s. 95; Ke shodám a rozdílům mezi klínopisnými texty a texty Starého zákona blíže OURO, Roberto. *Similarities and Differences Between The Old Testament and The Ancient Near Eastern Texts. Andrews University Seminary Studies* [online]. 2011. Vol. 49, No. 1, s. 5-32. [cit. 2016-06-15]. Dostupné z: <http://digitalcommons.andrews.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3125&context=auss>

³² K tomu blíže CHAVALAS, Mark W. *A Century and a Half of Tension*, s. 28-29.

vzrostl, nyní se na ní nahlíželo jako na „meč, který prorazil vznikající německou školu „vyšší kritiky“, která byla chápána jako podkopávání autority Starého zákona“. ³³

Britský spisovatel **W. St. Chad Boscawen** (1854-1913) k tomu poznamenal: „Objev tabulky o potopě s pozoruhodnými paralelami k biblickým zprávám byl epochální událostí“. ³⁴ Oproti tomu britský ministerský předseda **William Gladstone** (1809-1898), který se zúčastnil Smithovy přednášky o objevení tabulky o potopě světa; ve svém proslovu ocenil nové vědecké objevy asyriologie, ale jejich náboženský význam zcela ignoroval. Podle něj všechny nové poznatky a objevy pomohou lépe porozumět minulosti. Gladstone se vyjádřil: „Nevím, zda je pravděpodobné, dotazovat se, zda archeologické nebo jiné vědy mají výsledky, rušící mnohá mínění této naší generace, ale musím říci, že pro mě, v každém ohledu, ve kterém je mi umožněno pozorovat je, mají naprosto odlišné výsledky“. ³⁵

Veřejnost se rozdělila do dvou skupin. Jedna se ztotožňovala s tím, že starší asyrská verze příběhu je nezávislá na všeobecné představě o potopě, jež postihla celé lidstvo. Bible tuto verzi jen upravila. Druhá skupina tvrdila, že příběh má původ v Mezopotámii, z níž byl přenesen Abrahamem, když vyšel při svém putování z Uru. Ortodoxní teologové vnímali tabulku o potopě „jako nanejvýš překvapující záznam, ale správně se nemělo k němu přihlížet“. ³⁶

Rozluštění a publikace klínopisných textů, obsahujících shodné literární motivy jako potopa světa, stavba lodi, trojí vypuštění ptáků, stavba babylonské věže, narození krále Sargona Akkadského aj. vyvolalo mezi teology a asyriology velký ohlas. Paralely mezi biblickými texty a babylonskými literárními skladbami ³⁷ byly natolik přesvědčivé, že je začala většina badatelů přeceňovat. Na základě výše uvedených úspěchů se na asyriologii přestalo hledět jako na nějakou podřadnou disciplínu. V důsledku toho vznikla nová vědecká teorie, tzv. panbabylonismus, který „drtivou většinu všech epických částí Starého zákona odvozuje z Babylónie a upírá Bibli jakoukoli původnost.“ ³⁸ Mnozí badatelé začali na Starý zákon hledět jako na nějaký bezcenný opis, bez vlastní hodnoty.

---

³³ WISEMAN, Donald John. *The Expansion of Assyrian Studies: An Inaugural Lecture Delivered on 27 February, 1962*. London: School of Oriental and African Studies, University of London. s. 11. Cit. podle: CHAVALAS, Mark W. *A Century and a Half of Tension*, s. 28; SAGGS, Henry W. F. *Assyriology and Biblical Studies...*, s. 78.

³⁴ BOSCAWEN, W. St. Chad. *The First of Empires: „Babylon of the Bible“ in the Light of Latest Research*. London and New York: Harper & Brothers, 1903. s. x.

³⁵ LARSEN, Mogens T. *The „Babel/Bible“ Controversy...*, s. 95.

³⁶ *Ibid.*

³⁷ Viz také HEIDEL, Alexander. *The Gilgamesh Epic and Old Testament Parallels*. Chicago: University of Chicago Press, 1946. 269 s.; Idem. *The Babylonian Genesis*. Chicago: University of Chicago Press, 1951. 161 s.

³⁸ HRUŠKA, Blahoslav. *Pod babylonskou věží*, s. 258.

2 Panbabylonismus

Objevy sumerských, akkadských a babylonských mytických textů a jejich obsah a paralely k biblickým textům Starého zákona způsobily, že koncem 19. století začali být asyriologové příliš sebevědomí a začali se dostávat do sporů s teology. Podle Blahoslava Hrušky jim popularita vlastního oboru stoupla do hlavy.³⁹

Panbabylonismus⁴⁰ je myšlenkový směr, který působil v asyriologii a religionistice v letech 1890-1925. Toto hnutí, jež působil v Evropě (zejména v Německu) a severní Americe, obdrželo svůj název od svých odpůrců, kteří tak vyjádřili určitou ironii. Zastánci panbabylonismu kladli extrémní důraz na význam babylonské kultury, která byla rozšířena po celém starém Předním východě. Vycházejí z názoru, že vše lze vysvětlit na základě babylonských památek.⁴¹

Hlavním impulzem ke vzniku tohoto myšlenkového hnutí bylo zveřejnění hvězdářských a hvězdopraveckých pomůcek starověké Mezopotámie. Ani sami klínopisci tehdy zřejmě vůbec netušili, jaký ohlas budou mít překlady jejich textů v biblistice a jak moc bude přeceňována samotná babylonská věda.

Za zakladatele panbabylonismu je pokládán **Hugo Winckler** (1863-1913), německý archeolog a historik. Winckler vycházel z nově objevených klínopisných textů o rozvinuté babylonské astrologii. Na základě toho došel k domněnce, že všechny mýty mají původ v astrologii a jejich původem je starověká Mezopotámie. Všechna starověká náboženství mají tudíž původ v Mezopotámii, včetně náboženství starého Izraele. Biblické příběhy z knihy Genesis považoval za pouhé kopie či opisy mezopotamských textů.

Z panbabylonismu se postupně rozvinuly tři skupiny. **První představovala tzv. astronomicko-mytická škola**, jejímiž hlavními představiteli byli **Hugo Winckler**, **Heinrich Zimmern** (1861-1931) a **Alfred Jeremias** (1864-1935). Tato škola vznikla koncem 19. století. Jejím hlavním představitelem byl Hugo Winckler.

Stoupenci panbabylonismu tvrdí, že celý starověký Přední východ byl silně ovlivněn Babylone. Všechna náboženství na starém Předním východě byla identická. Babylonská astrální věda ovlivnila všechna náboženství a kultury. Podle panbabylonismu má i Bible původ v babylonské kultuře. Většina světových mytických příběhů má původ v babylonské astronomii.

---

³⁹ HRUŠKA, Blahoslav. *Hlasy a ohlasy klínopisu*, s. 178.

⁴⁰ K této problematice blíže WEICHENHAN, Michael. *Der Panbabylonismus. Die Faszination des himmlischen Buches im Zeitalter der Zivilisation*. Berlin: Frank & Timme-Verlag, 2016. 144 s. ISBN 978-3-7329-0219-4.

⁴¹ Viz WINCKLER, Hugo. *Himmels- und Weltbild der Babylonier: als Grundlage der Weltanschauung und Mythologie aller Völker*. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1903, 64 s.; ZIMMERN, Heinrich. *Biblische und babylonische Urgeschichte*. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1901, 52 s.

K podpoře svých tvrzení použili (resp. zneužili) panbabylonisté mnohé babylonské texty, zejména babylonský Epos o Gilgamešovi, aby tak dokázali, že babylonská astrální věda⁴² ovlivnila všechna náboženství. Panbabylonisté zdůrazňovali závislost Bible na babylonských textech. Panbabylonisté zkrátka redukovali veškerou staroorientální kulturu na systém babylonského kalendářního mýtu.

Druhou skupinu představuje hnutí „Babel-Bibel“, jehož zakladatelem byl **Friedrich Delitzsch**, o němž podrobně pojednávají následující stránky. Toto hnutí vzniklo v roce 1902, těsně po uvedení Delitzschovy první přednášky.

Třetí skupinu reprezentuje tzv. gilgamešovská škola, která vznikla v prvním desetiletí 20. století. Jejím hlavním představitelem je **Peter Jensen** (1861-1936), asyriolog a profesor na univerzitě v Marburku. Jensen porovnával verzi potopy světa, zachycenou v Eposu o Gilgamešovi s příběhem ve starozákonní knize Genesis a dokonce považoval Epos o Gilgamešovi za „kompéndium lidských dějin“. Ve všech starověkých mytologiích hledal jakékoli stopy po Gilgamešovi. Snažil se dokázat, že tzv. „gilgamešovské“ motivy je možné najít ve všech starověkých literaturách a tímto přístupem se pokusil sloučit panbabylonistické teorie s literárně kritickou metodou.

Podle Jensena převyšuje Gilgameš dokonce i Homérovu básně a je mnohem starší.⁴³ Jensen tvrdí, že celá Bible je pouze přepisem Eposu o Gilgamešovi. Dějiny židovského národa, zachycené v Bibli a příběh Ježíše z Nazareta byly prostě jen sériemi opakování (přepisování) Eposu o Gilgamešovi. Jensen argumentoval tím, že mezopotamské mýty (zejména Epos o Gilgamešovi), byly základem všech lidových příběhů a vyprávění po celém světě. Řadu témat a motivů, objevujících se v Eposu o Gilgamešovi, lze prokázat i v Bibli.

Katolická teologie nahlížela na panbabylonismus jako na protikřesťanský názor, jehož základem je teorie o neustálém přirozeném vývoji. Jedná se o vývoj náboženství od animismu k fetišismu. Panbabylonisté odmítají nadpřirozený svět zázraků a osobního Boha, jak se nám zjevuje v Písmu. Popírají pochopitelně také veškeré zjevení.⁴⁴

Panbabylonismus se dotkl také českého prostředí. V Českém slovníku bohovědném nacházíme rozsáhlé heslo „**Babylonismus (otázka: Babel a Bible) a panbabylonismus**“ Jeho autorem je teolog, kněz a starozákonní biblista **Jan Hejčl** (1868-1935), který na šesti stranách vyložil stanovisko římsko-katolické teologie k tomuto směru. Podle panbabylonismu má veškerý

---

⁴² K babylonské astronomii podrobněji HOROWITZ, Wayne. *Mesopotamian Cosmic Geography*. Winona Lake: Eisenbrauns, 1998. xiv, 410 s. ISBN 978-1-57506-215-0.

⁴³ HRUŠKA, Blahoslav. *Hlasy a ohlasy klínopisu*, s. 178.

⁴⁴ Viz blíže STEJSKAL, František. *Bible a Babel. Časopis katolického duchovenstva*. 1904, roč. XLV., č. 1, s. 17-18. Dostupné také z: <http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=1378>

duševní život Izraele původ v babylonské kultuře. Z toho tedy vyplývá, že Babylon představuje jakýsi klíč, s jehož pomocí můžeme porozumět Bibli, resp. Starému zákonu. Základem tzv. babylonského světového názoru, bylo náboženství, které bylo založeno na astronomii a astrologii. Vesmír je rozdělen do dvou světů: nebeského a pozemského. Nebe je obrazem země v prostoru i času, obloha je jakousi knihou, v níž může astrologie všechno vyčíst (minulost, přítomnost, budoucnost, vlastně celé dějiny). Podle panbabylonistů tento světový astrální názor pronikl do všech babylonských mýtů, legend a historických zpráv. Nevyhnul se ani izraelské kultuře, která byla vzhledem ke svému zeměpisnému umístění v těsném sousedství Babylonu. Hejčl připouští, že v izraelské kosmogonii můžeme sledovat některé shodné prvky s kosmogonií babylonskou. Oproti tomu zdůrazňuje, že věštění Starý zákon vždy zavrhoval.

Hejčl se jasně vymezuje proti chápání panbabylonismu jako celosvětovému starověkému názoru, založenému na astrálních představách. Izraelská kultura si vždy zachovala svou výlučnost. Odmítá také teorii, že starozákonní monoteismus má původ v Babylonii. Upozorňuje na to, že „babylonský monoteismus“ byl určen jen určitým zasvěcencům, tj. kněžským kruhům a představoval jakýsi souhrn jejich spekulací, založených na toleranci k polyteismu, astrologii a naturalismu. Oproti tomu je izraelský monoteismus čistý, historicky daný a projevující se v praktickém náboženském životě. Hejčl nesouhlasí také s tím, že podle panbabylonismu spočívá historiografie starého Orientu na astrologii, tzn., že má základ v astrálně-mytologických motivech. Ty můžeme vysledovat také ve Starém zákoně a lze je chápat jako tradici ustálené přídavky⁴⁵ (např. určité motivy, spojené s událostmi z Mojžíšova života, které jsou srovnávány s legendou o původu krále Sargona Akkadského). Hejčl se zamýšlí nad panbabylonismem a dospívá k následujícím kritickým závěrům:

1. Panbabylonismus zcela narušuje a podkopává historickou hodnotu biblických vyprávění a jejich věrohodnost.
2. Naprosto svévolně zachází s biblickými fakty, která velmi nahodile a nesmyslně kombinuje s nejrůznějšími motivy, obsaženými ve světových mytologiích.
3. Panbabylonismus má tak široký záběr, že jej lze v podstatě aplikovat na všechny situace lidského života, což se dá velmi lehko zneužít.
4. Za nejslabší stránku panbabylonismu pokládá Hejčl jeho nemožnost dostatečně doložit svůj astrálně-mytologický rámeček v klínopisné literatuře.

---

⁴⁵ Hejčl [HEJČL, Jan]. Babylonismus (otázka: Babel a Bible) a panbabylonismus. In: TUMPACH, Josef a PODLAHA, Antonín (ed.). *Český slovník bohovědný*. Díl první, A-Bascape. Praha: Cyrillo-methodějská knihtiskárna a nakl. V. Kotrba, 1912. s. 831-832.

5. Astronomické texty obsažené ve slavné Aššurbanipalově knihovně jsou podle Hejčla jen naivní představy, nelze je v žádném případě považovat za vědeckou astronomii, čímž je narušen jeden ze základních předpokladů panbabylonismu.
6. Biblické dějiny zauímají mezi literárními památkami ostatních národů naprosto jedinečné místo. Za hlavní specifikum považuje Hejčl jejich teologický pragmatismus, který se staví vůči jakýmkoli mýtům, a proto je lze považovat za nejstarší památky, které můžeme označit slovem dějiny.⁴⁶

Ač se to zrovna katolické církvi moc nelíbilo, panbabylonská škola získávala stále více příznivců. Mezi ty nejhrolivější patřili právě Hugo Winckler a Alfred Jeremias. Oba napsali řadu děl, v nichž proklamovali silný vliv babylonské kultury na starý Orient a zejména Bibli. Z Babylonu se šířilo poznání do celého tehdejšího Orientu, babylonské věže sloužily jako observatoře, kněží z nich pozorovali oblohu, která byla rozdělena do dvanácti zvířetníkových znamení.⁴⁷

Další česká reakce vymezující se vůči panbabylonismu je zachycena v knize „**Magie a démonologie ve staré Babylonii**“, jejímž autorem je hermetik, kabalista a sběratel čarodějnické literatury **dr. Oldřich Eliáš** (1885-1941). V kapitole, prostě nazvané „**Panbabylonismus**“ konstatuje, že považuje za nutné zmínit se o této problematice a odpovídá na otázku, co vlastně máme pod tímto pojmem chápat. Vysvětluje, že je zcela pochopitelné, že tento směr, který považuje babylonskou kulturu za matku veškeré světové kultury, vznikl právě v Německu, neboť právě zde se výzkum Bible těšil velikému zájmu a heslo „Drang nach Osten“, představuje vysvětlení německých politických zájmů v Orientu. Eliáš kriticky uznává, že není možné ve všem s panbabylonisty souhlasit. Nelze odvozovat původ celosvětové kultury z Babylonu, nelze vyčlenit pouze jeden jediný zdroj lidské kultury. Idea boha, písmo, magické prvky a principy mohly vzniknout nezávisle na sobě, současně či postupně v nejrůznějších končinách světa. Tento princip však lze uplatňovat pouze na základní rysy kultury, jedná o sukcesi, tzn., prokazatelný vliv jednoho národa na druhý. Mezi oběma národy existují určité spojovací články.

Pokud ovšem nalezneme u některého národa určité poznatky, které vykazují určité charakteristické rysy pouze pro tento národ, pak se nejedná o přejímání. Podle Eliáše jde třeba

---

⁴⁶ Hejčl [HEJČL, Jan]. Babylonismus (otázka: Babel a Bible) a panbabylonismus, s. 831-832.

⁴⁷ HRUŠKA, Blahoslav. *Pod babylonskou věží*, s. 258.

v přístupu k panbabylonismu uplatňovat zásadu „**medio tutissimus ibis**“ (střední cesta je nejbezpečnější).⁴⁸ Jako stoupence tohoto přístupu uvádí Bedřicha Hrozného.

Sám Eliáš odmítá přeceňování panbabylonismu, ale připouští vliv babylonských myšlenek v našem každodenním životě. Jako příklad uvádí rozdělení týdne do sedmi dnů, desetinnou soustavu, křesťanský kult, resp. katolický rítus, jenž má původ v Bibli, kterou označuje jako plagiát starobabylonských kulturních pokladů a představ. Dogmatické principy křesťanství (např. sv. Trojice, pojmy nebe a peklo, archandělé a ďáblové) mají babylonský ráz. Podle Eliáše měla babylonská magie a démonologie značný vliv na vznik a vývoj Kabaly a novoplatonského okultismu. Toto vše označuje jako dědictví Babylonie, které bylo prostřednictvím Židů přijato.

Panbabylonismus můžeme chápat jako jakousi epizodu, stojící na počátku rozvoje asyriologie. Je to příklad jisté extrémní generalizace – jedná se o extrémní teorii, kladoucí exkluzivní důraz na význam Mezopotámie, jejího náboženství a kultury. Všechna světová náboženství a mýty měly astrální složku a měly původ v jediném astrálním náboženství starověkého Babylonu. Tyto principy nebyly nikdy vědecky prokázány. Pro panbabylonismus je typická nadměrná spekulace a absence přímých důkazů.

I když se dnes nahlíží na panbabylonismus a jeho metody, pomocí nichž se snažil rekonstruovat babylonskou kulturu, jako na něco překonaného a chybného, je třeba dát za pravdu finskému asyriologovi Simo Parpolovi, že fakta, která Winckler a Jeremias nashromáždili a předložili, jsou přesná, spolehlivá a stále platná.⁴⁹

Podle některých vědců stojí u počátku panbabylonismu berlínský profesor Friedrich Delitzsch, který v roce 1881 přednesl přednášku „Kde ležel ráj“?, v níž zcela zpochybnil veškerý přínos a původnost textů Starého zákona. Takto silný panbabylonismus samozřejmě nezůstal bez odezvy, proti Delitzschovi se ohradili katolíci, protestanti a Židé.

---

⁴⁸ ELIÁŠ, Oldřich. *Magie a demonologie ve staré Babylonii*. Praha: Sfinx, 1923. s. 40. Knihovna Sfingy, sv. 48.

⁴⁹ PARPOLA, Simo. Back to Delitzsch and Jeremias: The Relevance of the Pan-Babylonian School to the MELAMMU Project. In: Panaino, Antonio and Piras, Andrea (eds). *Schools of Oriental Studies and the Development of Modern Historiography. Proceedings of the Fourth Annual Symposium of the Assyrian and Babylonian Intellectual Heritage Project. Held in Ravenna, Italy, October 13-17, 2001*. Milan: Università di Bologna & IsIao, 2004 s. 243. Melammu Symposia IV. ISBN 88-88483-206-3. Dostupné také z: <http://www.elamit.net/melammu/melammu2001parpola.pdf>

3 Německá orientalistika koncem 19. Století

Také v 19. století, stejně jako dnes, potřebovali vědci nějaké mecenáše (dnes jim spíše říkáme sponzoři), kteří by podpořili jejich vědecké aktivity. Tito mecenáši většinou pocházeli z politických či hospodářských kruhů.

Jedním z nejznámějších mecenášů byl bezesporu **James Simon** (1851-1932).⁵⁰ Do dějin se zapsal jako mecenáš slavných berlínských muzeí na ostrově řeky Sprévy. Po občanské válce Jihu proti Severu získal Simon rozsáhlé jižanské plantáže a později se zcela rozhodujícím způsobem podílel na vývozu bavlny do Evropy. Toto své bohatství se rozhodl investovat ve své vlasti, tedy v Německu. Postavil zde četné starobince a nemocnice. Dalším jeho významným počinem bylo založení dvou kulturních nadací.⁵¹ Z těchto fondů vznikla v Berlíně slavná sbírka antického sochařského umění.

Nejvýznamnějším mecenášem německé orientalistiky byl bezpochyby německý císař **Vilém II.** (1859-1941), který byl velkým obdivovatelem starověkých kultur. Není přehnané o něm tvrdit, že byl docela zasvěceným amatérským historikem a miloval starožitnosti. Tento jeho zájem byl důvodem, proč se pravidelně setkával s německými orientalisty.

Často zval přední německé vědce k debatám do Císařského paláce v Berlíně. V roce 1898 podnikl cestu do Svaté země, která v něm vzbudila velký entuziasmus pro archeologické výzkumy, a v důsledku toho velkoryse finančně podpořil německé archeologické výkopy na Předním východě. Svůj obdiv ke starověkým civilizacím se snažil vystihnout i v knize, kterou sepsal zřejmě pod vlivem asyriologa Friedricha Delitzsche, nazvanou „Království ve staré Mezopotámii“.⁵² Jeho nadšení pro starověk bylo tak obrovské, že se dokonce pustil do vytváření Srovnávacích chronologických tabulek dějin Přední Asie, Egypta a Středomoří.

Císař v mládí hodně cestoval a navštívil mimo jiné ostrov Korfu. Zdejší starověké památky jej natolik uchvátily, že později hledal kořeny řecké kultury v Egyptě a Mezopotámii. Jeho díla sice nemají žádnou vědeckou hodnotu (spíše uměleckou)⁵³, ale zcela jasně vypovídají o jeho nadšení pro starověké civilizace.

---

⁵⁰ K životu Jamese Simona blíže MATTHES, Olaf. Simon, James. In: *Neue deutsche Biographie*. Schwarz-Stader. Berlin: Duncker & Humblot, 2010. xxiv, s. 436-438. 24. Band, ISBN 978-3-428-00181-1; Dostupné také z: <https://www.deutsche-biographie.de/gnd117392634.html#ndbcontent>

⁵¹ HRUŠKA, Blahoslav. *Sto let...*, s. 195.

⁵² LARSEN, Mogens T. *The „Babel/Bible“ Controversy...*, s. 95.

⁵³ HRUŠKA, Blahoslav. *Hlasy a ohlasy klínopisu*, s. 178.

Vilémovi II. se sponzorské aktivity Jamese Simona příliš nelíbily. Úspěch jeho dobročinných aktivit sledoval s velkou závistí a zájmem zároveň.⁵⁴ Když viděl, jak Simonova obliba stoupá zejména ve vědeckých kruzích, nechtěl se nechat zastínit jeho popularitou a rozhodl se, že jej překoná. Císař začal jednat... Byla založena císařská Pruská nadace pro výkopy starožitností, a protože území bývalé Mezopotámie představovalo pro Němce atraktivní oblast, císař usiloval o koncesi na stavbu železnice do Bagdádu. Využil tehdejší nestabilní politické situace v osmanské říši a německé banky poskytovaly sultánovi vysoké úvěry. Císař přislíbil sultánovi i další dodávky zbraní, když Angličanům odebere licenci na archeologické výzkumy a dá ji Němcům. Sultán tak učinil, definitivní koncesi udělil v roce 1903 a již na jaře 1906 vyrazil asyriolog Hugo Winckler se svojí expedicí do Turecka.⁵⁵ Císařovým cílem bylo zaplnit prázdná berlínská muzea uměleckými sbírkami, aby se tak mohl chlubit svým politickým rivalům.

Císař se živě zajímal o umění a vědu. Podporoval rozvoj techniky a průmyslu. V roce 1911 v Berlíně založil Společnost císaře Viléma na podporu věd (Kaiser Wilhelm Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften). Během jeho vlády zažilo Německo hospodářský a kulturní rozkvět.

3.1 Založení Německé orientální společnosti

Císařovy mecenášské aktivity vyvrcholily 24. 1. 1898, kdy byla založena s bezprostřední podporou politické elity Německa a pruského dvora Německá orientální společnost (Deutsche Orient-Gesellschaft). Tato nová učená společnost představovala nejvýznamnější vědeckou asociaci svého druhu v Německu. Společnost byla založena v Egyptském sloupovém sále Nového muzea v Berlíně.

Hlavním důvodem, který vedl k založení této společnosti, byl silný zájem německé elity pokračovat ve výzkumu starověkého Předního východu a budovat v centru samého Německa, tj. v Berlíně velkolepé sbírky dovezených památek.⁵⁶ Společnost byla založena skupinou šedesáti vážených mužů. Jedním ze zakladatelů byl obchodník a mecenáš James Simon. Na shromáždění

---

⁵⁴ HRUŠKA, Blahoslav. *Sto let...*, s. 195. K tomu též LARSEN, Mogens T. *Orientalism and the Ancient Near East*. In: Harbsmeier, Michael (ed.). *Culture and History 2*, Copenhagen: Museum Tusulanum Press, 1987. s. 96-102. ISBN 978-8772890357.

⁵⁵ HRUŠKA, Blahoslav. *Pod babylonskou věží*, s. 202.

⁵⁶ HRUŠKA, Blahoslav. *Sto let...*, s. 195. K založení Německé orientální společnosti blíže TWARDOWSKI, Kristen E. *Excavating Imperial Fantasies: The German Oriental Society, 1898-1914* [online]. Chapel Hill, 2015. [cit. 2016-10-05]. Magisterská práce. University of North Carolina at Chapel Hill Graduate School, s. 11-21. Dostupné na: <https://cdr.lib.unc.edu/indexablecontent/uuid:4f109a39-60c2-42ec-9222-e2356bbe330e>

byli zvoleni dva předsedající důstojníci: princ Heinrich von Schönaich-Carolath a princ Alexander zu Hohenlohe-Schillingstürst. Výkonným důstojníkem se stal admirál Friedrich von Hollmann (ten působil jako státní sekretář císaře Viléma II). Shromáždění rovněž jmenovalo tzv. akademickou komisi, která byla reprezentována Ministerstvem kultury, muzeem a Královskou akademií věd. Dále bylo jmenováno pět profesorů, včetně Friedricha Delitzsche. Shromáždění vydalo prohlášení, v němž jasně deklarovalo svůj zájem ohledně založení nové společnosti. V prohlášení stálo, že nyní nadešel čas, aby Německo zaujalo odpovídající místo při objevování a výzkumu starého Orientu s pomocí vlastních rozsáhlých systematických výzkumů. Tento výzkum chápalo zasedání jako velmi významný úkol.

Jednou z klíčových motivací, jež byla důrazně vyjádřena v mnoha dokumentech, které sloužily jako základ pro vytvoření této nové vědecké společnosti, byla silná potřeba vyzvednout Německo na takovou úroveň, jakou tehdy zaujímal evropské národy jako např. Anglie a Francie. Tyto státy vlastnily významná muzea (např. Britské muzeum v Londýně, Louvre v Paříži), v nichž byly soustředěny rozsáhlé sbírky artefaktů, tabulek a uměleckých prací z Egypta, Mezopotámie, Sýrie a Palestiny.⁵⁷ Německo zaostávalo za svými evropskými soupeři ve výzkumu starého Předního východu, a proto vznikla silná touha po naléhavých archeologických expedicích, které by posílily německou národní hrdost.

Je zcela pochopitelné, že takové vážné zájmy o výzkum starého Orientu byly propagovány a prosazovány právě v tak silném novém státě, jako bylo Německo. Ve státě, který byl založen Ottou von Bismarckem. Německo mělo na začátku 20. století nesmírnou prestiž. Ovšem postrádalo politické tradice, velkolepé dějiny a rozsáhlá muzea, která měli jeho evropské rivalové.⁵⁸

Svou roli zde sehrál i prvek globálního politického zapojení. Mnoho Němců vidělo v Předním východu nejslibnější oblast k expanzi národní politické síly a řízené kolonizace. Německé ekonomické a politické zájmy v rozpadajícím se Osmanském impériu byly velmi silné a rychle se rozvíjely. Osmanská vláda (za první světové války byla spojencem Německa) nebyla

---

⁵⁷ ARNOLD, Bill, T. and WEISBERG, David, B. A Centennial Review of Friedrich Delitzsch's „Babel und Bibel“ Lectures. *Journal of Biblical Literature*. 2002, Vol. 121, No. 3, s. 443-4. Dostupné také z: <http://www.michaelsheiser.com/PaleoBabble/Centennial%20Review%20of%20Delitzsch%20Babel%20and%20Bibel%20lectures.pdf>

K problematice též HUFFMON, Herbert B. *Babel und Bibel*, s. 309.

⁵⁸ LARSEN, Mogens, Trolle. *The „Babel/Bible“ Controversy...*, s. 96-97. K německému nacionalismu také TWARDOWSKI, Kristen E. *Excavating Imperial Fantasies...*, s. 57-62. K významu starověkého Předního východu pro německé myšlení STADNIKOW, Sergei. Die Bedeutung des Alten Orients für deutsches Denken Skizzen aus dem 1871-1945. In: *History of the Ancient World to ca. 499* [online]. 20 Apr 2007 16:30. s. 1-23 [cit. 2017-02-05]. Dostupné z: http://archiv.ub.uni-heidelberg.de/propylaeumdok/40/1/Stadnikow_2007.pdf

schopna zajistit slavným archeologickým lokalitám vlastní výzkum, ovšem dokázala je velmi dobře prodat.

Němci dokázali využít císařovy autority a zejména existenci bagdádské železnice, na jejíž stavbu měli rozhodující vliv. Díky dobrých vztahům s osmanskou vládou mohli velmi brzy začít s výzkumy v Mezopotámii. Tato skutečnost nezůstala nepovšimnuta jeho politickými rivaly a britský vědec sir **E. A. Wallis Budge** (1857-1934) to pohrdavě okomentoval: „Pokud jde o výzkumy v Asýrii a Babylonii, ... Německo začalo skutečně kopat pouze v době, když začalo snít o vytvoření Německého orientálního impéria, a to pouze v zemích, dosažitelných bagdádskou železnicí“⁵⁹

Nový německý silný stát neustále zvyšoval své požadavky. Chtěl zaujmout své právoplatné místo na výsluní. Z Německa se stávala významná mocnost. Koloniální síla. Podpora, kterou obdržela Německá orientální společnost od politické elity vedení Německa, silně souvisela s nacionalismem. Muzea, která vlastnila mnoho překrásných a zajímavých předmětů z celého světa, byla považována za pokladnice.⁶⁰ Za základní znaky národní velikosti. To byl zásadní prvek německého nacionalismu.

Od roku 1899 do roku 1917 prováděl archeologické výkopy pro Německou orientální společnost na místě bývalého starověkého Babylonu **Robert Koldewey**⁶¹ (1855-1925) s císařovou finanční podporou. O nesmírném významu tohoto výzkumu svědčí i to, že firma Agfa věnovala Robertu Koldeweyovi jeden z prvních barevných filmů, aby jej během svých výzkumů vyzkoušel a zachytil tak pro budoucí generace slavné památky⁶². Kupodivu negativy snímků, které nafotil, přežily obě světové války a dochovaly se až do dnešních dnů.

V letech 1902-1913 řídila Německá orientální společnost výkopy také v Aššuru a v roce 1906 začalo systematické odkrývání zaniklého chetitského města Boğazköy v Malé Asii. V roce 1911 vyslala Německé orientální společnost další výzkumnou expedici do egyptské Tell el-Amarny. Zároveň však probíhaly výzkumy i v dalších lokalitách, např. v sumerském Uruku a palestinské Petře.

Německá orientální společnost nebyla založena bez finančních problémů. Vznikla především díky císařovu osobnímu nadšení (císař sám převzal od 20. 3. 1900 patronát nad Německou orientální společností) pro civilizace starověkého Předního východu. Velmi úzce to

---

⁵⁹ BUDGE, Wallis, E. A. *Rise and Progress of Assyriology*. London: M. Hopkinson, 1925. s. 294.

⁶⁰ K tomu blíže TWARDOWSKI, Kristen E. *Excavating Imperial Fantasies...*, s. 63-67. Rovněž také STADNIKOW, Sergei. *Die Bedeutung des Alten Orients...*, s. 1-23.

⁶¹ Viz KOLDEWEY, Robert. *The Excavations at Babylon*. Translated by Agnes Sophia Johns. London: Macmillan and Co., 1914. s.

⁶² HRUŠKA, Blahoslav. *Sto let...*, s. 195.

souviselo s hluboce zakořeněnými zájmy, které měly původ v německém kulturním a politickém životě.

Císařovo nadšení pro Mezopotámii neznalo mezí. Císař se přímo zamiloval do asyrské kultury. Spatřoval v ní dávné vzory pruského militarismu, kázně a disciplíny. Jeho nadšení došlo až tak daleko, že sepsal a inscenoval společně s generálním intendantem berlínských divadel hrabětem Hülsen-Haesellerem drama, které nazval Aššurbanipal. Na premiéru pozval siamského krále. Toho zřejmě hra nudila natolik, že prostě usnul a hra měla zdrcující kritiky.⁶³

To ovšem nic nezměnilo na císařově nadšení pro výzkum starověkého Orientu. Z jeho štědré podpory nejvíc těžili archeologové a Německá orientální společnost, která pravidelně konala slavnostní přednášky, aby jejich prostřednictvím zprostředkovala svým členům výsledky svého úsilí a zároveň proto, aby sama tímto způsobem získávala nové mecenáše.

Pod patronací Německé orientální společnosti byly provedeny dlouhodobé systematické výzkumy Babylonu, Aššuru a dalších starověkých měst mezi Eufratem a Tigridem. Německá orientální společnost chystala v lednu 1902 další přednášku a řečníka si zvolil sám císař. Zvolil profesora Friedricha Delitzsche. Ten navrhl několik témat a předseda Německé orientální společnosti z nich vybral právě „Babel und Bibel.“ Pro kruhy Německé orientální společnosti byl Babylon ctížádostivým podnikem a volbou tohoto nejoblíbenějšího tématu⁶⁴ bylo uspokojeno očekávání císaře, že by Delitzsch mohl podpořit výsledky německých výzkumů a podepřít autoritu Bible.⁶⁵

---

⁶³ HRUŠKA, Blahoslav. *Hlasy a ohlasy klínopisu*, s. 179.

⁶⁴ K tomu blíže Delitzsch v poznámkách ke svému knižnímu vydání „První přednášky“, viz DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Vortrag*, s. 53: „Pojetí názvu bylo – s malými výjimkami téměř správně pochopeno: ‚Babylon jako vykladač a ilustrátor Bible‘“.

⁶⁵ LEHMANN, Reinhard G. *Friedrich Delitzsch und der Babel-Bibel Streit*, s. 80; K tomu také STADNIKOW, Sergei. *Die Bedeutung des Alten Orients...*, s. 1-23.

4 Friedrich Delitzsch – „homo religiosus“

Friedrich Delitzsch se narodil 3. 9. 1850 v Erlangenu. Vyrůstal v ortodoxním prostředí. Jeho otec, **Franz Delitzsch** (1813-1890) patřil ke konzervativním luteránům.⁶⁶ Byl židovského původu. Přesto, že pocházel z chudých poměrů, studoval teologii, hebrejštinu a rabínskou literaturu. Později konvertoval ke křesťanství.⁶⁷ Oženil se s Clarou Silber, která pocházela z majetné rodiny. Z manželství se narodili čtyři synové. Nejmladší z nich se jmenoval Friedrich.⁶⁸

Roku 1842 se stal Franz Delitzsch soukromým docentem v Lipsku. V roce 1846 byl jmenován profesorem v Rostocku, 1850 v Erlangenu, a roku 1867 v Lipsku. Byl vynikajícím vědcem a učitelem. Jeho vědecký zájem se prolínal do mnoha různých disciplín. Zajímal se o interpretaci Starého zákona, psal komentáře k hebrejské poezii, překládal, psal také o luteránství. Jeho velkým cílem bylo srovnání starozákonního studia s judaismem. Proto založil „Institut Judaicus“ (později nazýván jako „Delitzschianum“), kde se zabýval židovskou literaturou a kulturou. Žádný jiný protestantský teolog nikdy neprojevil větší zájem pro srovnání křesťanství a judaismu. Během své kariéry napsal mnoho knih, v nichž se zabýval vzájemným srovnáním Starého zákona a judaismu.⁶⁹

Dílo Franze Delitzsche je velmi rozsáhlé. Lze jej rozdělit do několika okruhů. První okruh tvoří spisy teologické, druhý okruh spisy exegetické (jedná se o komentáře ke knihám Starého zákona), třetí okruh představuje textová kritika, čtvrtým okruhem jsou překlady (např. Nového zákona do hebrejštiny) a poslední, pátý okruh je složen ze spisů, zabývajících se židovskými pisateli knih Nového zákona. Po uvedeném výčtu nás jistě nepřekvapí, že Franz Delitzsch je až do dnešních dnů pokládán za vynikajícího znalce hebrejštiny a rabínské literatury a patřil k nejznámějším teologům erlangenské školy.⁷⁰ Skutečnost, že Friedrich vyrůstal v rodině luteránského starozákonníka, vysvětluje, že byl už od dětství silně ovlivněn pietistickou zbožností⁷¹ a také seznámen se Starým zákonem.

Na teologické fakultě v Erlangenu studovalo mnoho zahraničních studentů. Delitzsch později vzpomínal, jak navštěvovali dům jeho rodičů. Ve vzpomínkách se především vracel k

---

⁶⁶ JOHANNING, Klaus. *Der Bibel-Babel-Streit*, s. 21.

⁶⁷ K tomu blíže SURBURG Raymond, F. The Influence of the Two Delitzsches on Biblical and Near Eastern Studies. *Concordia Theological Quarterly*. 1983, Vol. 47, No. 3, s. 225.

⁶⁸ JOHANNING, Klaus. *Op. cit.*, s. 21.

⁶⁹ SURBURG, Raymond, F. *Op. cit.*, s. 225.

⁷⁰ JOHANNING, Klaus. *Op. cit.*, s. 21. O představitelích tzv. „erlangenské školy“ pojednává Johannig podrobněji v kapitole 3. 1. na s. 85-88.

⁷¹ O výchově Friedricha Delitzsche pojednává WAGNER, Siegfried. *Franz Delitzsch. Leben und Werk*. München: Brunnen, 1978. s. 120-148. ISBN 978-3765593697.

panu Barwellovi ze Spojených států amerických, který tehdy hrál v jeho životě „romantickou roli.“⁷² Pan Barwell byl synem bohatého plantážníka a dával Delitzschově matce hodiny angličtiny. Měl průvodce jménem Bullars, na kterého se Delitzsch obzvláště těšil, neboť „nám hochům každou neděli kreslil na naše břidlicové tabulky slony, tygry, krokodýly atd., které jsme v pondělí ráno hned ukazovali celí hrdí svým spolužákům“.⁷³ Časté návštěvy cizinců měly pochopitelně na Friedricha velký vliv. Sám k tomu říká, že „již mezi 6. a 7. rokem jsem se učil různá cizojazyčná slova, např. norské a anglické číslovky.“⁷⁴ Zde se asi začal rodit pozdější proslulý lingvista.

Styk s mnoha cizinci zapůsobil na Friedricha i v jiném ohledu. Probudil v něm ještě jeden zájem – sbíral známky. V této souvislosti rád vzpomínal zvláště na jednoho posluchače, který docházel do domu jeho otce. Byl to syn skotského poštmistra, který bydlel v sousedství. Friedrich toužil rozšířit svou malou sbírku, a proto s ním navázal přátelství a vzpomínal znovu na toužebně očekávané momenty, když „mě pozval k sobě a daroval mi nejvzácnější známky z Kapska, Ceylonu, nového Zélandu, Nové Guineje atd. Má sbírka známek ve mně opět zvětšovala moji zálibu o cizí země a jazyky a již tehdy jsem se rozhodl, že jednou v budoucnu si zvolím na univerzitě tento obor, neboť by mi mohl poskytnout tu nejspolehlivější příležitost poznat cizí země, národy a jazyky.“⁷⁵

Delitzsch s láskou vzpomínal na svá studia na erlangenském gymnáziu. Celé studium se pilně učil a tato píle nezůstala neoceněna. „Na konci gymnázia byla mi jako pochvala důstojně udělena zlatá medaile, kterou mi propůjčila bavorská královská vláda, za to, že jsem se ve všech ročnících ve všech předmětech udržel na prvním místě, toto mé úsilí mi vytrvalo až do budoucnosti.“⁷⁶

Delitzsch prožil v Erlangenu „šťastné a blažené dětství.“⁷⁷ Sám říkal, že právě v tomto období svého života, „navázal mnohá přátelství, jež přežila celá desetiletí.“⁷⁸ Friedrich jezdíval s rodiči⁷⁹ a staršími bratry často o prázdninách do Rakouska, Švýcarska a Itálie. Zahraniční studenti, kteří navštěvovali dům jeho otce, v něm vzbudili „romantické sny, z nichž se rozšiřoval

---

⁷² DELIZSCH, Friedrich. *Autobiographie. Reclams Universum*. 1920, Jhg. 36, Nr. 47, s. 399.

⁷³ *Ibid.*

⁷⁴ *Ibid.*, s. 340.

⁷⁵ *Ibid.*

⁷⁶ *Ibid.*, s. 341.

⁷⁷ JOHANNING, Klaus. *Der Bibel-Babel-Streit*, s. 21.

⁷⁸ DELIZSCH, Friedrich. *Autobiographie*, s. 341.

⁷⁹ WAGNER, Siegfried. *Franz Delitzsch...*, s. 97, 120-148, 190-196. Zde se hovoří o Friedrichově výchově, zejména jeho vztahu k otci.

svět.“⁸⁰ Toto období Delitzsch zpětně hodnotil jako perfektní, zahraniční studenty nazýval „zlatou mládeží“, která do jeho pozdějšího života „vnesla paprsky slunečního svitu.“⁸¹

V roce 1868 začal Delitzsch studovat v Lipsku orientalistiku.⁸² Imatrikuloval se jako student orientální filologie a rovněž se chystal studovat indogermánské a semitské jazyky. Sám k tomu však dodal: „můj největší zájem ale byl sanskrt.“⁸³

Na univerzitě v Lipsku se setkal nejen se svým otcem, ale i se svými dvěma bratry. Jeho otec se vrátil z Erlangenu. Starší bratr Johann byl v Lipsku po svém studiu teologie jmenován soukromým docentem a mimořádným profesorem. Druhý bratr Ernst se chystal na habilitaci na tamější lékařské fakultě. Jedinou výjimkou byl Richard, třetí syn. Pracoval jako úředník v bance, později odešel do Kanady, a poté do Spojených států amerických.⁸⁴

Německo-francouzská válka v letech 1870/71 přinesla Delitzschově rodině mnoho trápení. Friedrich a jeho bratr Ernst přerušili svá studia a narukovali na frontu. 1. října 1870 nastoupil Delitzsch jako dobrovolník k lipskému pěšímu pluku. Jeho starší bratr Ernst zemřel roku 1872 na plicní chorobu, kterou se nakazil ve válce. Toto však zdaleka nebyla jediná rána, se kterou se musela rodina vypořádat. Delitzschův nejstarší bratr Johann zemřel v roce 1876 během svého pobytu v Itálii.⁸⁵

V létě 1872 se Delitzsch vrátil do Berlína a pokračoval ve studiu. U Albrechta Webera se učil sanskrt, u starozákonníka Augusta Dilmanna etiopštinu. Delitzsch svá studia úspěšně dokončil. Sám o tom ve své autobiografii říká: „22. února 1873 jsem v Lipsku promoval pojednáním o podobnosti indogermánsko-semitských kořenů.“⁸⁶ V létě 1873 odešel Delitzsch do Jeny, kde pokračoval ve studiu sanskrtu a jeho dalším cílem byla habilitace. „Když mě v Lipsku můj velectěný učitel H. Brockhaus propustil, odkázal mě na Eberharda Schradera v Jeně, nesměl jsem jej opomenout a navštívit jej, kvůli rozluštění babylonsko-asyrského klínového písma.“⁸⁷ Jeho učitel zkřížil jeho následující plány, když mu dal radu, aby se specializoval v asyriologii. Schrader tehdy učil v Jeně a právě vyšlo jeho nejvýznamnější **dílo** „**Die Keilinschriften und das Alte Testament**“ („**Klínové nápisy a Starý zákon**“).

Později s nostalgií vzpomínal na hodiny, které strávil v Schraderově domě a klínopis ho tak uchvátil, že se rozhodl pouze pro studium semitských jazyků se specializací na babylónštinu a asyrštinu. Tehdy byl jediným studentem Schradera, učitel se mu mohl maximálně věnovat, a

⁸⁰ JOHANNING, Klaus. *Op. cit.*, s. 21.

⁸¹ DELIZSCH, Friedrich. *Autobiographie*, s. 340.

⁸² JOHANNING, Klaus. *Der Bibel-Babel-Streit*, s. 21

⁸³ DELIZSCH, Friedrich. *Autobiographie*, s. 340.

⁸⁴ JOHANNING, Klaus. *Op. cit.*, s. 22; Cf. Wagner, Siegfried. *Franz Delitzsch...*, s. 200.

⁸⁵ WAGNER, Siegfried. *Op. cit.*, s. 200.

⁸⁶ DELIZSCH, Friedrich. *Op. cit.*, s. 341.

⁸⁷ *Ibid.*

proto se již o rok později, 10. června 1874, mohl habilitovat pojednáním „**Assyrische Tiernamen**“ („**Asyrská jména zvířat**“).

V zimě roku 1878 byl Delitzsch v Lipsku jmenován profesorem asyriologie. Zde se seznámil s dcerou nejvyššího soudního rady dr. Hoffmanna, Margaretou, se kterou se později oženil. Z manželství se narodilo celkem šest dětí. Čtyři synové a dvě dcery. V roce 1893 se stal řádným profesorem ve Vratislavi. Jeho zdejší akademická činnost byla úspěšná. Dočkal se ocenění od Jeho Eminence knížete Koppa, který uznal význam asyriologických výzkumů pro starověkou hebrejskou literaturu. V roce 1899 byl v Berlíně jmenován profesorem orientální filologie se zvláštním důrazem na asyriologii. Delitzschova vědecká činnost nebyla omezena pouze na asyriologii. Mezi předměty, které přednášel, patřil též Korán a turečtina.⁸⁸

Delitzsch se svou výukou snažil maximálně přizpůsobit potřebám a talentu svých studentů. Delitzschova kvalitní výuka přilákala do Lipska mnoho studentů i ze zahraničí – Norska, Itálie a severní Ameriky. Podařilo se mu vychovat mnoho mladých vynikajících vědců jako např. Fritze Hommela, Paula Haupta nebo Hermanna V. Hilprechta. Díky své neúnavné práci se vypracoval v jednoho z nejvýznačnějších asyriologů v Německu. Zvláště významné jsou jeho práce lexikální a gramatické. Jedná se zejména o „**Assyrische Grammatik**“ („**Asyrská gramatika**“) a „**Assyrisches Handwörterbuch**“ („**Asyrský příruční slovník**“), které po dlouhá desetiletí sloužily jako učebnice všech studentů.⁸⁹

V roce 1891 Delitzsch poprvé navštívil Orient, konkrétně severní Sýrii (Aleppo). Byl jedním ze zakladatelů Německé orientální společnosti a zároveň jejím ředitelem a od roku 1899 též ředitelem Předovýchodního oddělení královského muzea v Berlíně. Od března do října 1902 absolvoval Delitzsch svou první cestu do Iráku. Navštívil slavná mezopotamská města Ninive, Aššur, Erech, Larsu, Ur a výkopy v Babylonu. Další cesta do Iráku následovala od dubna do listopadu 1905. Tato cesta v něm zanechala hluboký dojem; cestoval přes Suezský průplav a spatřil i egyptské pyramidy.

V lednu 1906 obdržel Delitzsch pozvání Německé společnosti do Ameriky, aby v New Yorku přednesl tři přednášky. Podělil se v nich s posluchači o své nové poznatky, které získal během výzkumů v Orientu. V letech 1903-1914 navštívil Delitzsch mnoho měst v Německu, Rakousku, Holandsku, Belgii a Švýcarsku. Každý rok navštěvoval ze studijních důvodů Londýn a Paříž. Mezitím měl celkem pětkrát autogramiádu své knihy „**Assyrische Lesestücke**“ („**Asyrská čítanka**“).

---

⁸⁸ JOHANNING, Klaus. *Der Bibel-Babel-Streit*, s. 23.

⁸⁹ *Ibid.*, s. 344.

Kromě asyriologie byl Delitzschovým velkým zájmem Starý zákon. V roce 1876 uspořádal seminář na téma „**Die Genesis und die Keilinschriften**“ („Genesis a klínové nápisy“) a v roce 1881 vydal knihu „**Wo lag das Paradies?**“ („Kde ležel ráj“?), v níž rozvíjí myšlenku, že biblický ráj (zahrada Eden) se původně nacházel v Babylonu. Důležitá je též jeho práce „**Prolegomena eines neuen hebräischen und aramäischen Wörterbuchs zum Alten Testament**“ („Prolegomena nového hebrejského a aramejského slovníku ke Starému zákonu“).⁹⁰

Delitzschův trvalý zájem o Starý zákon vyvrchol tzv. „třemi přednáškami“, nazvanými „Babel und Bibel“ (Babylon a Bible), v nichž demonstroval závislost Starého zákona na babylonské kultuře. Tuto závislost prezentoval na nesčetných ukázkách z mezopotamských textů. O jednotlivých přednáškách pojednávají podrobně následující kapitoly této práce.

Delitzschův silně kritický postoj ke Starému zákonu vyvrcholil v díle „**Die grosse Täuschung**“ („Velký klam“). Zde se plně projevil Delitzschův antisemitismus. V díle vyzývá k úplnému odstranění Starého zákona z křesťanského kánonu, čímž proti sobě vyvolal velkou polemiku z židovských kruhů.

O tom, jak vysoce byla Delitzschova práce hodnocena, svědčí jeho členství v mnoha významných institucích. Od mládí byl členem Saské akademie věd, čestným členem Institutu de France, Královské asijské společnosti, členem akademií v Dublinu, Bologně, v Helsinkách a v mnoha amerických společnostech.

Friedrich Delitzsch zemřel 19. 12. 1922 v Bad Schwalbachu⁹¹ a dodnes je právem považován za jednoho z nejvýznamnějších asyriologů vůbec.

---

⁹⁰ JOHANNING, Klaus. *Der Bibel-Babel-Streit*, s. 24-25.

⁹¹ O životě a díle Friedricha Delitzsche též LEHMANN, Reinhard G. Delitzsch, Friedrich. In: KUHLMANN, Peter (ed.) a SCHNEIDER, Helmuth. *Geschichte der Altertumswissenschaften. Biographisches Lexikon*. Stuttgart: Verlag J. B. Metzler, 2012. s. 293–296. Der Neue Pauly. Supplemente; Bd. 6. ISBN 978-3-476-02033-8.

5 Tři přednášky Friedricha Delitzsche

5.1 První přednáška

Večer 13. 1. 1902 uspořádala Německá orientální společnost výroční schůzi v Pěvecké akademii v Berlíně. Dánský orientalista Mogens Trolle Larsen trefně vystihl význam této události, když napsal, že asi nikdo z účastníků tohoto na první pohled naprosto rutinního setkání nemohl vůbec tušit, že se z něj později stane zcela klíčová událost, která završuje hlavní podnět ke vzniku vášnivé a prudké debaty o náboženství a vědě, jež se během nastávajícího desetiletí rozhoří v mnoha (nejen) evropských zemích.⁹²

Prostřednictvím těchto pravidelně pořádaných přednášek měly být účastníkům prezentovány výsledky nejnovějšího bádání podle přání Německé orientální společnosti. Cílem těchto akcí bylo přilákat nové sponzory. Hlavním řečníkem na tomto prestižním večeru byl právě profesor Friedrich Delitzsch z berlínské univerzity, tehdy nejvýznamnější asyriolog v německé říši. Delitzsch přednesl přednášku, nazvanou „Babel und Bibel“, v níž zhodnotil vzájemné vztahy mezi mezopotamskými náboženskými texty a texty Starého zákona, kde se „Babel“ vyskytuje jako označení pro Babylon. Název přednášky převzal z knihy svého kolegy, německého asyriologa Heinricha Zimmerna.⁹³ Svůj výklad doprovázel promítáním diapositivů.

Účastníkem tohoto mimořádného zasedání a Delitzschovým posluchačem byl sám německý císař Vilém II., „*summus episcopus*“ (nejvyšší biskup) pruské církve a patron Německé orientální společnosti.⁹⁴ Již skutečnost, že přednáška byla uspořádána na popud samotného císaře, svědčí o významu a prestiži tohoto večera. Jeho Veličenstvo Vilém II. se dostavil na přednášku společně s císařovnou Augustou, jejími dvorními dámami (císař je obvykle vyslychal, co se vlastně na přednáškách naučily) a v doprovodu šlechticů.

Delitzsch zahájil svou přednášku otázkou významu a motivace německých výzkumů v Babylonu a Asýrii: „K jakému účelu tato dřina a trápení, v zemi daleké, nehostinné a plné nebezpečí? Proč všechny tyto výdaje k prozkoumání nejzazších hloubek prachu zapomenutých staletí, kde jak víme, není žádné zlato ani stříbro?“⁹⁵ Pokračuje dále formou otázek a ptá se na podstatu zájmu o mezopotamský starověk: „K čemu je soupeření národů, aby si zajistily pro své

⁹² LARSEN, Mogens T. *The „Babel/Bible“ Controversy...*, s. 95.

⁹³ Viz ZIMMERN, Heinrich. *Vater, Sohn und Fürsprecher in der babylonischen Gottesvorstellung*. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1896. 15 s.

⁹⁴ JOHANNING, Klaus. *Der Bibel-Babel-Streit*, s. 33.

⁹⁵ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Vortrag*, s. 4.

výkopy více pustých pahorků? A odkud se vzal znovu stoupající archeologický zájem, jímž je doma i za mořem doprovázeno kopání v Babylonii-Asýrii?⁹⁶

Poté posluchačům dává na všechny uvedené otázky stručnou a jasnou odpověď shrnutou v jednom jediném slově: Bible. Delitzsch podrobně vysvětluje význam německého výzkumu, jako základního předpokladu k porozumění původu a významu Bible, zejména Starého zákona: „Jména Ninive a Babylon, vyprávění o ... mudrcích z východu, za našich mladých let obestřena tajuplným kouzlem, i ty dlouhé řady vládců, které probouzíme k novému životu, ačkoliv jsou již sebevýznamnějšími pro dějiny a kulturu – to vše by ani z poloviny nevzbudilo takový zájem, kdyby mezi nimi nebyl ... Sancherib a Nabukadnezar, které známe už od školních let. K těmto vzpomínkám z mládí pojí se však v dospělosti snaha po světovém názoru, který by uspokojil jak rozum, tak i srdce. Tato snaha, která obklopuje v dnešní době každého myslícího člověka, nás stále znovu přivádí k otázce po původu a významu Bible, v první řadě Starého zákona, s nímž je ovšem historicky nerozlučně spjat Nový zákon.“⁹⁷

Delitzsch pokračuje ve výkladu a zmiňuje se o tzv. „třech zemích Bible“ – Německu, Anglii a Americe a velmi se podivuje nad tím, že teprve nyní zde zkoumá ve všech směrech Starý zákon velký počet křesťanských učenců. Delitzsch velmi oceňuje jejich práci a předvídá další vývoj: „až souhrn takto získaných nových poznatků prorazí dveře studoven a vstoupí do života: do kostelů a škol, tak se život lidí i národů výrazněji pohne a bude znamenat významnější pokrok, než jakými byly objevy v oblasti přírodních věd.“⁹⁸

Delitzsch znovu opakuje své přesvědčení, že „zejména výsledky babylonsko-asyrských výzkumů jsou určeny k tomu, aby zahájily novu epochu nejen v pochopení, ale především i v posuzování Starého zákona, a také proto, aby Babylon a Bible zůstaly provždy těsně propojeny.“⁹⁹ Tím silně vyzdvihl motivaci německého zájmu o tuto starověkou civilizaci a zdůraznil nutnost nových výkopů v mezopotamských rozvalinách.

Po krátkém úvodu pokračuje Delitzsch ve vlastním výkladu. Mluví o konkrétních osobnostech izraelských dějin a říká, že „o všech těchto mužích (David, Šalomoun, Mojžíš a Abraham) se nám zachovaly zprávy jediné svého druhu, což se jevílo jak zvláštním, tak i nadpřirozeným, že bylo později důvěřivě přejímáno spolu s vyprávěním o vzniku světa a lidstva – sami velcí géniové byli pod vlivem mysteria první knihy Mojžíšovy.“¹⁰⁰ Delitzsch konstatuje, že toto je už minulostí a své posluchače přesvědčuje pomocí nejnovějších výsledků vědy a

---

⁹⁶ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Vortrag*, s. 4.

⁹⁷ *Ibid.*, s. 3-4.

⁹⁸ *Ibid.*, s. 4.

⁹⁹ *Ibid.*

¹⁰⁰ *Ibid.*

výzkumu: „Nyní, když jsou otevřeny pyramidy a zpřístupněny asyrské paláce, bylo objeveno, že izraelský národ a jeho písemnictví je nejmladší mezi svými sousedy.“¹⁰¹ Připomíná, že ještě v nedávných dobách byla Bible jediným pramenem o své době: „Starý zákon tvořil svět o sobě: mluvil o dobách, k jejichž posledním hranicím tehdy dosahoval klasický starověk a o národech, o nichž se Řekové a Římané téměř nezmiňují anebo jen okrajově. Bible byla pro předoaasijský svět počínaje asi rokem 550 př. Kr. jediným pramenem, je plná hádanek, které se nikdy nepodařilo rozluštit.“¹⁰² Delitzsch slibuje, že některé z těchto hádanek budou zanedlouho rozlušťeny a to díky novým archeologickým výzkumům. Chválí vědu a její dalekosáhlé možnosti a samozřejmě nezapomene zdůraznit závislost starého Izraele na babylonské a asyrské kultuře: „Stěny, které ohraničovaly starozákonní dějiště, se nyní boří, a svěží, živý východní vítr, plný světla, silněji provází a posvěcuje celou starobylou knihu, neboť hebrejský starověk je od svého počátku až do konce spjat právě s Babylonem a Asýrií.“¹⁰³

Delitzsch se soustředí na americké výzkumy v Mezopotámii, konkrétně v Nippuru a informuje publikum o objevení obchodní listiny významné nippurské rodiny Murašů¹⁰⁴ z doby krále **Artaxerxa** (asi r. 450 př. Kr.). Obsahuje cenné údaje, např. jména židovských zajatců, kteří zůstali v Babylonu. Rovněž důležitá je zde zmínka o průplavu Kebar.¹⁰⁵ Delitzsch odkazuje na Ezechielovo (Ez 1,3) vidění a tím považuje průplav v chaldejské zemi za objevený.

Pokračuje oceněním sira **Henryho Rawlinsona** (1810-1895), který roku 1849 objevil chaldejský Ur, Abrahamův domov a též domov praotců Izraele (Gn 11; 31; 15; 7). Popisuje, jak anglický asyriolog George Smith v březnu r. 1876 objevil staré chetitské město Karchemiš. Na základě těchto slavných objevů si Delitzsch slibuje další úspěchy a nadšeně prohlašuje: „A stejně jako veliký počet těchto míst, nabydou osoby, jmenované v Bibli života a barvy.“¹⁰⁶ Odvolává se na proroka Izajáše, jenž se ve svých proroctvích zmiňuje o králi Sargonovi (Iz 20,1). Následuje Izajášovo varování králi Chizkijášovi, aby se nespoléhal na Egypt. Izajáš říká, že Asyřané poženou egyptské zajatce do vyhnanství.

Tato událost je zachycena rovněž v jednom Sargonově nápise. Nápis popisuje, jak se Judsko snažilo ubránit Sargonovi s egyptskou pomocí. „I přinášeli faraónovi, králi země Egypta, vládci, který je nemohl ochránit, své pozdravné dary a žádali ho o vojenskou pomoc. Já, Sargon, ... pravý kníže, ... ochránce příkazů boha Aššura, nechal jsem vojsko překročit Tigris a Eufrat ... jako by to byla pevná země. A ... král jejich, již z dálky uslyšel kroky mých oddílů a strašný

---

¹⁰¹ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Vortrag*, s. 5.

¹⁰² *Ibid.*

¹⁰³ *Ibid.*

¹⁰⁴ Viz SEGERT, Stanislav. *Starověké dějiny Židů*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1995. s. 121.

¹⁰⁵ DELITZSCH, Friedrich. *Op. cit.*, s. 5.

¹⁰⁶ *Ibid.*, s. 7.

lesk Aššura, pána mého, jej přemohl a ... uprchl...“¹⁰⁷ Na základě Sargonových analů datuje německý historik Alfred Jepsen¹⁰⁸ tuto událost do roku 711 př. Kr. Stejně tak Izajášův výrok v Iz 20,1. Delitzsch k tomu ještě dodává, že francouzský konzul Émil Botta objevil roku 1843 palác krále Sargona.

Vrací se zpět k Bibli a cituje 2 Kr 18,14-15, jak přijal asyrský král Sancherib¹⁰⁹ válečný poplatek. Porážku judského krále **Chizkijáše** (728-700 nebo 725-697 př. Kr.) zachycuje rovněž Sancheribův šestiboký hliněný hranol. Sancherib zde velmi podrobně líčí své úspěšné tažení do Palestiny. O Sancheribově vítězném palestinském tažení existuje ještě další nápis, který je oproti prvnímu velmi stručný. Sancherib v něm líčí svůj triumf pomocí dvou vět. Je patrné, že se všechny zprávy, biblická i obě asyrské vzájemně shodují a doplňují. Alfred Jepsen¹¹⁰ upozorňuje na to, že asyrské zprávy potvrzují přesnost biblické zprávy, která uvádí výši poplatku 30 talentů zlata. Tato suma je identická se sumou uváděnou v asyrských pramenech.

Delitzsch jmenuje další postavy, tentokrát Merodach-baladana (2 Kr. 20,12), který vyslal ke králi Chizkijášovi své posly s dary. Poukazuje na to, že tuto scénu zachycuje berlínský dioritový reliéf. Delitzsch s obrovským nadšením praví: „Tak všichni mužové, kteří po 3. tisíciletí utvářeli světové dějiny, ožívují se dnes před námi...“¹¹¹ Aby udržel pozornost publika, vypráví příběh akkadského krále **Sargona** (2334-2279 př. Kr.), jenž nápadně připomíná příběh o Mojžišově narození. Matka Sargona tajně porodila, položila do rákosové ošatky a poslala po proudu řeky. Dítě našel nosič vody Akki, a vychoval jej jako své dítě:

„Já jsem Sargon, mocný král, král Akkadu.

Moje matka byla (kněžka) enetu, otce svého neznám.

Strýc můj přebývá v horách.

Mé (rodné) město, jež leží při břehu Eufratu, (se zove)

Azupiránu.

(Moje) matka, (kněžka) enetu, počala (a) zrodila mne

v tajnosti.

Do rákosového košíku mne položila, asfaltem utěsnila (jeho)

Otvory.

---

¹⁰⁷ JEPSEN, Alfred. *Královská tažení ve starém Orientu. Od Sinuheta k Nabukadnezarovi*. 2. čes. vyd. Praha: Vyšehrad, 1997. s. 168.

¹⁰⁸ Ibid.

¹⁰⁹ O asyrském králi Sancheribovi a judském králi Chizkijášovi viz DELITZSCH, Friedrich. *Die grosse Täuschung. Zweiter Teil*, s. 53-57.

¹¹⁰ JEPSEN, Alfred. *Op. cit.*, s. 172.

¹¹¹ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Vortrag*, s. 8-9.

*Do řeky mne vhodila, odkud jsem nemohl vyjít.
Řeka mne nesla, k Akimu, čerpači vody, [mne] připlavila.
Když čerpač Akki [svě] vědro ponořil, (z vody) [mne] vytáhl.
vychoval jak svého syna.
Čerpač Akki [mne] naučil zahradnické práci.
[Když] jsem svou zahradnickou práci konal, bohyně Ištar
Nalezla ve mně zalíbení...¹¹²*

Vidíme, že paralely mezi Mojžíšem a Sargonem jsou zde zcela zřetelné a jedná se o literární výpůjčku.

Ale vraťme se zpět k Delitzschovu výkladu. Ten opět vyzdvihuje význam mezopotamské civilizace pro poznání Bible: „Celé národy se zase ožívají. ... Díky Asyřanům, o kterých jsme se domnívali, že ještě před šesti desetiletími zanikli se svými dějinami a kulturou v proudu času a díky výkopům v Ninive ... byla mnohá místa prorockých knih barevně ilustrována.“¹¹³

K tomu cituje tyto verše z proroka Izajáše: „I vztyčí korouhev k dalekému pronárodu, hvizdem jej přivolá od končin země. Hle, přijde rychle a hbitě. Nikdo v něm nebude znavený, nikdo v něm nebude klopýtat, nikdo nezdřímne, nikdo nebude spát, nikomu se nerozváže pás na bedrech, nikomu se nepřetrhne řemínek u opánek. Jeho střely budou naostřené, všechny jeho luky připravené, kopyta jeho koní budou jako křemen a kola jeho vozů jako víchr. Bude řvát jako lvice, řvát bude jako lvíčata, zavrčí, popadne úlovek, odveče a nevyrvé mu jej nikdo.“ (Iz 5,26-29) Delitzsch vysvětluje publiku, že toto působivé vyličení boje asyrských vojáků a mnoho dalších válečných výjevů je zachyceno na branách Salmanasara II. a rovněž na alabastrových reliéfech v Sargonově a Sancheribově paláci.

Delitzsch přistupuje k porovnávání zvyků v Asýrii a Izraeli. Jako příklad uvádí krále Saula, který nechtěl dovolit mladému Davidovi, aby šel do boje proti Goliášovi. David protestuje a argumentuje, že přemohl v boji lva i medvěda (1 Kr 34,36). Delitzsch doplňuje, že též na asyrských reliéfech je zobrazen král Sardanapal v boji se lvem tváří v tvář.

Delitzsch ukazuje posluchačům obrázky, na nichž jsou zachyceny reliéfy, zobrazující přípravy ke královské tabuli. Jsou zde také král s královnou, jež si pochutnávají na víně. Delitzsch zvláště upozorňuje na podobiznu Sardanapalovy manželky, kterou ukazuje na virtuální kresbě pruského plukovníka Billerbecka. Delitzsch odvážně tvrdí, že „tato Sardanapalova

---

¹¹² Cit. podle: PROSECKÝ, Jiří. *Královské knihy staré Mezopotámie*. Praha: Orientální ústav AV ČR, 1995. Legenda o Sargonovi, verš 1-12, s. 73.

¹¹³ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Vortrag*, s. 10.

manželka je princezna z árijské krve a je možné si ji představit jako plavovlasou.“¹¹⁴ Tímto tvrzením Delitzsch pobouřil mnohé své současníky, kteří se s ním později pustili do velmi ostré polemiky.

Delitzsch opět cituje Izajáše, a to pasáže, v nichž se hovoří o průvodu bohů: „Shromážděte se a přijďte, přiblížte se spolu, vy, kdo jste vyvázli z pronárodů. Neuvědomují si, že se nosí s modlou vytesanou ze dřeva, že se modlí k bohu, jenž nemůže spasit.“ (Iz 45,20) „Bél klesl, Nébo se zhroutil, jejich modlářské stvůry byly naloženy na zvěř a na dobytek, ten náklad, který jste nosili, to břímě k zemdení.“ (Iz 46,1) Profesor Delitzsch opět konstatuje, že podobné výjevy můžeme vidět i v Babylonii.

Profesor Delitzsch přibližuje posluchačům krásu a význam asyrské kultury a civilizace, když říká: „nahlédněme do technických vědomostí Asyřanů, zejména se radujme z jejich ušlechtilého prostého architektonického slohu, jehož důkazem je brána Sargonova paláce, vykopaná Bottou, také z nádherných zobrazení zvěře, plných úchvatného realismu, která vytvořili ‚Holand’ané starověku‘, jako např. v idyle klidně se pasoucích antilop ..., anebo v umírající lvici z Ninive ... Ale vykopávky na babylonské půdě nám otevírají umění i kulturu této vlasti asyrské civilizace až do 5. tisíciletí, ... pronikáme do dob prastarého národa Sumerů, kteří jsou tvůrci a původci babylonské kultury... Sumerského velekněze, jehož výborně zachovanou bustu ... uchovává Berlínské muzeum, můžeme určitě označit jako ušlechtilého zástupce lidského pokolení z jitřního svítání dějin.“¹¹⁵

Delitzsch přechází k dalším důležitým faktům. Jako první uvádí „letopočet, spočívající na přesném astronomickém podkladu: pozorování slunečních zatmění, atp. umožňuje nyní rovněž chronologické seřazení událostí, zachycených v biblické knize králů, ... Robertson Smith a J. Wellhausen dokázali, že letopočet Starého zákona je přizpůsoben podle systému posvátných čísel: 480 let od konce zajetí a nazpět až k založení Šalomounova chrámu a opět 480 let počítáno od založení chrámu nazpět až ke stěhování izraelských synů z Egypta.“¹¹⁶ Své tvrzení podepírá jak jinak než Biblií: „Čtyři sta osmdesát let po vyjití Izraelců z egyptské země, čtvrtého roku svého kralování nad Izraelem, v měsíci zivu, což je druhý měsíc, začal Šalomoun budovat dům Hospodinu. (1 Kr 6,1)

Delitzsch klade velký důraz na klínopisné bádání a poukazuje na příbuznost babylonštiny s hebrejštinou, jako základu pro lepší porozumění textu Starého zákona. Tuto příbuznost demonstuje na konkrétním příkladu. Cituje Nu 6,24-27: „Ať Hospodin ti žehná, a chrání tě, ať

---

¹¹⁴ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Vortrag*, s. 10.

¹¹⁵ *Ibid.*, s. 20-22.

¹¹⁶ *Ibid.*, s. 23-24.

Hospodin rozjasní nad tebou svou tvář a je ti milostiv, ať Hospodin obrátí k tobě svou tvář a obdaří tě pokojem.“ V tomto starozákonním požehnání Delitzsch spatřuje příbuznost s babylonským rčením, které praví, že „obličej nebo oči na někoho nebo k někomu pozdvihnout, je rčením, které se s velkou zálibou užívalo o božstvu, jež věnuje své zalíbení, svou lásku vyvolenému člověku (nebo místu). Slova vznešeného požehnání přejí tedy, stupňující se, člověku požehnání a ochranu božstva, laskavosti a milosti, ano i lásky v boha, aby poté vyzněla v: ‚pokoj budiž s tebou‘, v tento krásný žehnající pozdrav Orientu...“¹¹⁷

Vypráví, jak v roce 2250¹¹⁸ př. Kr. vznikl mezi Eufratem a Tigridem vysoce vyspělý právní stát s kulturou, kterou můžeme srovnat s kulturou našeho středověku. Státu vládl král **Chammurapi** (1792-1750 př. Kr.), který „vytvořil jednotné právo,... zřídil velkou sbírku zákonů, kterou bylo ustanoveno občanské právo ve všech odvětvích. Zde byl pevně upraven vztah pána k otroku a k námezdnímu dělníku, kupce k příručím, vlastníka pole k nájemci. ... Toto vše svědčí o dobré organizované dopisní a poštovní dopravě, stejně také všechny silnice, mosty i průplavy byly podle všech zmínek v nejlepším stavu. Obchod i průmysl, chov dobytka i orba zcela vzkvétaly a vědy, jako např. geometrie, matematika a zejména astronomie, dospěly do takové vývojové úrovně, že i naše dnešní astronomy uvádějí k obdivu. Ne Paříž, nanejvýš Řím může se měřit s Babylonem ohledně vlivu, který měl na svět po dvě tisíciletí.“¹¹⁹

O nádheře a bohatství Babylonu mluví i starozákonní proroci. Jejich pohled na Babylon je značně negativní, plný kritiky. Babylon je v jejich promluvách symbolem hříchu, zkaženosti, pýchy a úplné zkázy. Za svou nemravnost bude Babylon potrestán. Proroci předpovídají jeho zkázu. O pádu Babylonu nejčastěji hovoří hlavně prorok Izajáš.¹²⁰ Jeho pasáže, kritizující hříšný a nemravný život v Babylonu jsou velmi známé. Jedná se zejména o následující pasáže: Iz 14,1-23, 21,1-10, 46,1-2, 47,1-5).

Také Jeremjáš lamentuje nad zhýralostí Babylonu: „Zlatým kalichem byl Babylon v Hospodinově ruce, opájel všechny země, pronárody pily jeho víno, proto pronárody třeštily.“ (Jr 51,7) V Novém zákoně nacházíme podobný popis ve Zjevení Janově: „Ta žena byla oděna purpurem a šarlatem a ozdobena zlatem, drahokamy a perlami; v ruce držela zlatý pohár, plný ohavností a nečistoty svého smilství, a na čele měla napsáno jméno – je v něm tajemství:

---

¹¹⁷ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Vortrag*, s. 24.

¹¹⁸ Nejedná se o omyl. Delitzsch vycházel z datace německého asyriologa Huga Wincklera. Podle něj umístil dobu vlády krále Chammurapiho do 2. pol. 2. tis. př. Kr. Viz WINCKLER, Hugo. *Die Gesetze Hammurabis, König von Babylon um 2250 v. Chr. Das älteste Gesetzbuch der Welt*. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1902. 54 s.; viz též JOHANNING, Klaus. *Der Bibel-Babel-Streit*, s. 291 a 293. Podle dnešní moderní datace spadá Chammurapiho vláda do let 1792-1750 př. Kr. K tomu blíže MIEROOP, Marc van. *Hammurabi of Babylon. A Biography*. Oxford: Blackwell Publishing, 2004. 184 s. ISBN 978-1405126601.

¹¹⁹ DELITZSCH, Friedrich. *Op. cit.*, s. 25-26.

¹²⁰ Cf. DELITZSCH, Friedrich. *Die grosse Täuschung. Zweiter (Schluss-) Teil*, s. 23-27.

„Babylon veliký, Matka všeho smilstva a všech ohavností na zemi.“¹²¹ (Zj 17,4-5) V dalších pasážích se hovoří o pádu Babylonu: „Padl, padl veliký Babylon a stal se doupětem démonů, skryší všech nečistých duchů a každého zlověstného a nenáviděného ptáka; neboť pánem Božího hněvu pro smilství té nevěstky byly opojeny všechny národy, králové světa s ní smilnili a bohatí kupci země bohatli z její rozmařilosti a přepychu.“ (Zj 18,2-3) Babylon padl v roce 539 př. Kr. Dobil jej perský král Kýros Veliký. Literární svědectví o pádu hříšného a zkaženého Babylonu je zachyceno i u proroka Daniela. (Da 5). Zde se hovoří o jednom posledních chaldejských vládců Belšasarovi.

Podle Delitzsche byl Babylon „ohniskem kultury a vědy, mozkiem Přední Asie, všeovládající velmocí.“¹²¹ Rovněž fakt, že „babilonština byla úřední řečí od Eufratu až k Nilu, potvrzuje rozhodující vliv babilonské kultury a literatury od r. 2200-1400 př. Kr.“¹²² Delitzsch pokračuje výkladem o příchodu dvanácti izraelských kmenů do Kanaánu¹²³, který byl pod silným vlivem babilonské kultury. Své tvrzení dokládá opět citací z Bible – předcítá příběh o Achanovi. (Jz 7,21)

Delitzsch dále praví: „Nejen průmysl, ale také obchod a právo, a mravy a babilonská věda byly v zemi směřodatnými.“¹²⁴ Proto je podle něj logické, že tato vyspělá civilizace měla silný vliv na rozvoj židovské kultury a náboženství.

Delitzsch vystoupil s dalším šokujícím tvrzením, když prohlásil, že „na starozákonní kněžství a obětnictví má značný vliv babilonské kněžství a obětnictví... Ani izraelská tradice již nemá pevného výkladu pro původ sobotního dne. Protože také Babilončané měli den sobotní („šabbatu“)¹²⁵, kdy se k usmíření bohů odpočívalo od práce, a protože v jednom obětním a slavnostním kalendáři jsou označeny dny 7., 14., 21. a 28. jako dny, během kterých nemá „pastýř velkých národů“ jíst pečené maso ... nemá obětovat, král nemá vstupovat na vůz, nemá učinit žádné rozhodnutí, mág nemá věštit, ano ani lékař nemá vložit ruku na nemocného, zkrátka jako dny, které jsou pro jakoukoli záležitost (obchod?) nevhodné. Nelze tedy pochybovat o tom, že za plnost požeňání, spočívající v sobotním popřípadě nedělním odpočinku, vděčíme v poslední příčině této starobylé kultuře na Eufratu a Tigridu.“¹²⁶ Delitzsch tedy chápal „sabat“ jako

---

¹²¹ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Vortrag*, s. 27.

¹²² *Ibid.*, s. 28.

¹²³ Cf. DELITZSCH, Friedrich. *Die grosse Täuschung. Erster Teil*, s. 10-54.

¹²⁴ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Vortrag*, s. 28.

¹²⁵ Cf. Idem. *Babel und Bibel. Ein Rückblick und Ausblick*, s. 27-29; Idem. *Die grosse Täuschung. Erster Teil*, s. 101-102.

¹²⁶ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Vortrag*, s. 29.

mezopotamské nařízení, jako „jeden z babylonských rysů, který se stal pomocí Bible součástí našeho náboženského myšlení.“¹²⁷

Delitzsch oznamuje svému obecenstvu: „Berlínská muzea ukrývají velmi vzácný poklad. Je to hliněná tabulka, která obsahuje babylonský příběh, vyprávějící, jak první člověk ztratil nesmrtelnost.“¹²⁸ Tato tabulka byla nalezena v El-Amarně a jsou na ní zachovány značky z červeného inkoustu, jež ukazují, jak se egyptský učenec namáhal, aby si tím usnadnil porozumění cizojazyčnému textu, a tak dokazují „*ad oculos*“, jak hojně byly již v těchto starých dobách, v zemi faraonů, studovány produkty babylonské literatury. Nelze se tedy divit tomu, že totéž se stalo i v Palestině, v době starší a novější, a že spousta biblických vyprávění ve své původní podobě nyní vystupuje na světlo z nočních temnot babylonského pahorku.“¹²⁹

Nyní se Delitzsch zaměřuje na babylonské dějiny: „Babyloňané rozdělovali své dějiny na dvě velká období: před potopou světa a po ní. Babylon byl vlastně zemí globálních potop, neboť aluviální nížiny všech veletoků, které ústí do moře, jsou vydány zvláštnímu druhu nejstrašnějších záplav: cyklonům nebo vichřicím, které jsou provázeny zemětřesením a silnými lijáky.“¹³⁰ Uvádí konkrétní případ: „Když uvážíme, že ještě v roce 1876 vyústila taková vichřice za strašlivého povětrí ze zálivu Bengálského do Gangy s takovou prudkostí, že na lodích ... se lámaly stožáry, že odliv, který právě nastal, byl zachvácen .... vysokou cyklonovou vlnou, a tak vlastně splynul v jednu obrovskou vlnu, a že tehdy bylo ... pokryto vodou 141 zeměpisných čtverečných mil a až 45 stop vysoko a 215 000 lidí se utopilo, než se bouřlivý příboj roztříštil ..., pak můžeme spočítat, jak hroznou katastrofu znamenal v oněch dobách takový cyklon pro babylonskou nížinu.“¹³¹ Poté přechází ke konkrétním literárním památkám, zachycujícím potopu¹³² světa: „Je zásluhou slavného vídeňského geologa Eduarda Suesse¹³³, že v babylonském vyprávění o potopě světa, které je zachyceno na této desce (Delitzsch odkazuje na obrázek desky s potopou světa) ze Sardanapalovy knihovny v Ninive, které bylo písemně potvrzeno už roku 2000 př. Kr., dokázal přesně popsat krok za krokem takový cyklon: moře zde hraje hlavní roli, a proto loď

¹²⁷ LARSEN, Mogens, T. *The „Babel/Bible“ Controversy...*, s. 97.

¹²⁸ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Vortrag*, s. 29. Jedná se o skladbu Adapa a jižní vítr. Skladbu do češtiny přeložil Jiří Prosecký. Viz *Mýty staré Mezopotámie*. Praha: Odeon, 1977. s. 229-232. Adapa je hlavní hrdina akkadského mýtu. Hlavním tématem je v tomto příběhu ztráta nesmrtelnosti. Viz též PROSECKÝ, Jiří et al. *Encyklopedie mytologie starověkého Předního východu*. Praha: Nakladatelství Libri, 2003. Heslo Adapa, s. 22-23.

¹²⁹ DELITZSCH, Friedrich. *Op. cit.*, s. 29.

¹³⁰ *Ibid.*, s. 29-30.

¹³¹ *Ibid.*, s. 30.

¹³² Viz HEIDEL, Alexander. *The Gilgamesh Epic and Old Testament Parallels*. Chicago: The University of Chicago Press, 1951. s. 224-269.

¹³³ Eduard Suess (1831-1914) byl rakouský geolog a paleontolog. Působil na Vídeňské univerzitě a na základě babylonské verze potopy světa popsal mohutný cyklon. Tento problém podrobně zachytil ve své knize „*Die Sintflut. Eine geologische Studie*“. Prag: F. Tempsky, 1883. 74 s. Právě na tuto knihu Delitzsch ve své první přednášce poukazuje. Za zmínku též stojí Suessův děkovný dopis Delitzschovi ze dne 19. 3. 1903. Podrobněji k tomu LEHMANN, Reihard, G. *Friedrich Delitzsch und der Babel-Bibel Streit*, s. 85 a 331.

babylonského Noaha, Xisuthra¹³⁴ byla vržena zpět na výběžky arménsko-médského pohoří – ale vše ostatní je nám povědomé s vyprávěním o potopě světa.¹³⁵ Xisuthros dostane od boha Ey rozkaz, aby vybudoval loď, aby ji vysmolil a odvezl do ní celou svou rodinu a všechno živé. Xisuthros udělá vše tak, jak mu bylo řečeno, naloží loď, uzavře její vchody a zanedlouho začne potopa. Po dvanácti dvouhodinách loď přistane na hoře Nisir:

*„Sedmý když nadešel den,
vypustil jsem holuba, nechal ho ulétnout.
Vylétl holub a vrátil se,
nespatřil pevné místo a přilétl zpět.
Vypustil jsem vlaštovku, nechal ji ulétnout.
Vylétla vlaštovka a vrátila se,
nespatřila pevné místo a přilétla zpět.
Vypustil jsem havrana, nechal ho ulétnout.
Vylétl havran, viděl, jak vody opadají,
krmí se, hrabe (?), (ocásek) zvedá, zpět (ale) nepřilét.
(Všechny) jsem vyvedl ven, na čtyřech světových stranách
jsem oběť přinesl,
úlitbu vykonal na samém vrcholku hory.
Sedm a sedm obětních nádob jsem přistavil,*

---

¹³⁴ Xisuthros je počtčtěná forma jména sumerského hrdiny potopy Ziusudry. Delitzsch vycházel z díla starověkého historika Béróssa. O tom blíže pojednává BURSTEIN, Stanley M. *The Babyloniaca of Berossus*. Malibu: Undena Publications, 1978. s. 4-12; Cf. LANGERGOTT, Josef. Béróssos. *Nový Orient*, 1981. roč. 36, č. 4. s. 117-119 a SCHNABEL, Paul. *Berossos und die babylonisch-helenistische Literatur*. Leipzig: G. B. Teubner, 1923. s. 164-167. Ve druhé knize Béróssova díla je zachycen popis potopy světa. Hlavnímu hrdinovi Xisuthrovi se zdá sen, v němž ho řecký bůh Kronos, jehož Béróssos identifikoval se sumerským Enkim (akkadským Eou – viz Burstein s. 20) varuje, že se chystá potopa. Kronos mu říká, že patnáctého dne měsíce Daisia (květen) nastane potopa, která zničí celé lidstvo. Kronos proto nařídí Xisuthrovi, aby postavil loď, na níž vezme svou rodinu a přátele. Xisuthros poslechne Kronovu radu a učiní vše tak, jak mu řekl. Postavil loď. I zde, stejně jako v Bibli, jsou uvedeny přesné rozměry loď. Poté nastoupil Xisuthros na loď se svou ženou, dětmi a přáteli. Začala potopa. Třetí den po potopě vyslal Xisuthros ptáka, ale ten, stejně jako v biblické verzi nenalezl místo, kde by spočinul a vrátil se zpět. Za pár dnů vyslal opět ptáky, ale ti se znovu vrátili. Xisuthros učinil třetí pokus. Opět vyslal ptáky, ale ti už se nevrátili. Tak Xisuthros pochopil, že našli na zemi suché místo a že voda opadá. (viz Burstein, s. 20) Podle Jiřího Proseckého sepsal Béróssos své dílo „na základě spolehlivých klínopisných pramenů“ a jeho cílem bylo „poskytnout novým řecko-makedonským vládcům Mezopotámie přístupné poučení o dávné a slavné minulosti této země.“ Viz PROSECKÝ, Jiří. *Archa jako „imago mundi“*. *Religio: Revue pro religionistiku*, 2006, roč. XIV, č. 2, s. 197. Prosecký se dále domnívá, že „vzhledem k tomu, že jméno hlavního hrdiny je Xisuthros, je tedy jasné, že se Béróssos ve svém vyprávění o potopě světa neopíral o Epos o Gilgamešovi, poněvadž hlavní hrdina potopy má jméno Utnapištim. Viz Epos o Gilgamešovi. Nakladatelství Lidové noviny. Praha: 2004. Úvod – Pozdní ohlasy, s. 66. Pro Proseckého nemá Béróssosův popis potopy žádný zvláštní význam, „nepřináší nic podstatně nového, s výjimkou fantastických údajů o rozměrech Xisuthrova plavidla.“ Viz PROSECKÝ, Jiří. *Archa jako „imago mundi“*, s. 198.

¹³⁵ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Vortrag*, s. 31-32.

pod ně navršil rákos, cedrové dřevo a myrtu. ¹³⁶

Delitzsch k tomu dodává: „Celé toto vyprávění, jak zde bylo popsáno, putovalo do Kanaánu. Na základě jiných poznatků, bylo zapomenuto, že moře bylo hlavním činitelem, a tak nacházíme v Bibli dvojí líčení potopy světa, jež nejsou obě z přírodovědeckého hlediska možná, ale kromě toho sama sobě navzájem odporují, neboť podle jednoho vyprávění trvala potopa 365 dnů, podle druhého ... 61 dnů.“¹³⁷

Delitzsch vyjadřuje dík Jeanu Astrucovi: „Za toto poznání, že v Bibli jsou zachycena v jednom líčení dvě od samého základu odlišná vyprávění o potopě, vděčí věda ... katolickému chirurgovi Ludvíka XIV., Jeanu Astrucovi, který roku 1753, jak se Goethe vyjadřuje, poprvé „přiložil nůž a sondu na Pentateuch“, a tak se stal zakladatelem kritiky Pentateuchu, tzn. zakladatelem stále zřetelnějšího poznávání velmi odlišných písemných pramenů, z nichž bylo sestaveno pět knih Mojžíšových.“¹³⁸ Jean Astruc tak inicioval textovou kritiku starozákonních textů Bible.

Delitzsch upozorňuje, že toto jsou neochvějné vědecké skutečnosti, před nimiž se ještě nedávno zavíraly oči. „Uvědomíme-li si, že někdy dokonce i géniové, jako byli Luther a Melanchton, považovali Koperníkovu světovou soustavu za chybnou, je třeba být připraven na to, že výsledky kritiky Pentateuchu budou uznány jen pomalu, ale časem jistě vysvitne světlo.“¹³⁹

Delitzsch přechází k eposu o stvoření světa: „Vedle babylonského eposu o Gilgamešovi, jehož jedenáctou tabulku tvoří vyprávění o potopě světa, známe ještě jednu krásnou babylonskou báseň: Epos o stvoření světa, napsaný na sedmi tabulkách.“¹⁴⁰ Podle tohoto vyprávění, začínající slovy „Když nahoře“ (Enúma eliš)¹⁴¹, byla na počátku všeho „životadárná Tiámat, rodička veškerenstva“ a prastarý Apsú. Když ostatní bohové učinili přípravy, aby společně uspořádali svět, pozdvihla se Tiámat nepřátelsky vůči bohům. Tiámat, která byla většinou znázorňována jako drak, začala rodit různé obludy, zejména obrovské hady, se rozhodne, že společně s nimi vstoupí do boje s bohy. Všichni bozi se jí bojí, kromě jediného – Marduka. Bůh Marduk, bůh

---

¹³⁶ *Epos o Gilgamešovi*. Z akkadských, sumerských a chetitských originálů přeložili a úvodními studiemi opatřili Jiří Prosecký, Blahoslav Hruška a Marek Rychtařík. 1. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2003. Mythologie. ISBN 80-7106-517-X. Standardní babylónská verze, tabulka IX. v. 144-155. s. 171-172. Překlad Jiří Prosecký.

¹³⁷ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Vortrag*, s. 32.

¹³⁸ *Ibid.*

¹³⁹ *Ibid.*

¹⁴⁰ *Ibid.*

¹⁴¹ Skladbu do češtiny přeložil Jiří Prosecký. Viz *Mýty staré Mezopotámie*. Praha: Odeon, nakladatelství krásné literatury a umění, 1977. s. 176-207.

světla, slunce, se rozhodl k boji s jedinou podmínkou, že mu bude zajištěno přední místo mezi bohy. Marduk¹⁴² vyrazí do boje proti Tiámat oděn zářící výzbrojí. Jede drakovi vstříc. Tiámat hlasitě vzkřikne a otevře svůj jícen. Marduk do něj vpustí zlý vítr a kopím probodne její srdce. Zabije ji. Potom Tiámat rozřízne a z jedné poloviny vytvoří nebe a z druhé zemi. Klenbou nebeskou oddělí horní vody od spodních, na nebe umístí hvězdy, měsíc a slunce, na zemi rostliny a zvěř a jako poslední stvoří hlíny a božské krve lidský pár.

Zde Delitzsch poukazuje na souvislost s Biblií: „Jelikož byl Marduk bohem města Babylon, lze tedy snadno pochopit, proč se právě toto vyprávění nejvíce rozšířilo v Kanaánu. Ano, starozákonní básníci a proroci zašli dokonce tak daleko, že přenesli Mardukovo hrdinství na Jahveho a oslavovali jej jako toho, kdo ... utnul hlavy mořské nestvůry (*leviathana*), např. (Ž 74, 13¹⁴³ násl., srov. 89, 11): jako toho, jemuž podlehl drakovi pomocníci (*rahab*,¹⁴⁴ Job 9,13).“¹⁴⁵

V návaznosti na to cituje Delitzsch Izajáše: „Probud' se, probud', oděj se mocí, Hospodinova paže! Probud' se jako za dnů dávnověku, za dávných pokolení! Což právě ty jsi neskolila obludu, neproklála draka?“ (Iz 51,9). K tomu přidává další paralelu, tentokrát z Joba: „svou mocí vzdouvá moře, svou rozumností netvora zdolal.“ (Job 26,12).¹⁴⁶

V následujících pasážích se Delitzsch snaží svým posluchačům vysvětlit význam babylonské mytologie, jako základu pro knihu Genesis.¹⁴⁷ „Samozřejmě, že se učený kněz, který sepsal knihu Genesis, ... snažil co nejvíce odstranit všechny mytologické rysy z tohoto vyprávění o stvoření světa. Protože je však temný a vody plný chaos¹⁴⁸ taktéž nazýván jménem „Tehôm“ (tj. Tiámat)¹⁴⁹, byl položen jako první a nejvíce oddělen od vod, teprve potom vznikají nebe a země, měsíc a hvězdy, země porostlá rostlinami, je opatřena zvířaty, a poté vychází

---

¹⁴² Viz podrobněji HEIDEL, Alexander. *The Babylonian Genesis*, s. 102-114. Heidel rovněž vidí paralely mezi biblickou knihou Genesis a eposem Enúma eliš. Podle něj se jedná o konflikt mezi Bohem a mytickou postavou.

¹⁴³ Cf. DELITZSCH, Franz. *Biblischer Kommentar über die Psalmen*. Viert, überarbeitete Auflage. Leipzig: Doerffling und Franke, 1883. s. 538 a násl.

¹⁴⁴ Viz GUNKEL, Hermann. *Schöpfung und Chaos*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1921. s. 29-114.

¹⁴⁵ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Vortrag*, s. 33-34.

¹⁴⁶ Cf. KÖNIG, Eduard. *Das Buch Hiob*. Gütersloh: Verlag C. Berkelsmann, 1929. s. 27.

¹⁴⁷ Rovněž Alexander Heidel spatřuje v prvních dvou knihách Genese analogie k epické skladbě Enuma eliš. Více HEIDEL, Alexander. *The Babylonian Genesis...*, s. 1-59; K problematice též ADAMTHWAITE, Murray R. Is Genesis 1 just reworked Babylonian myth? [online]. *Journal of Creation*. 2013, Vol. 27, No. 2, s. 99-104. [cit. 2016-04-26]. Dostupné z: http://creation.com/images/pdfs/tj/j27_2/j27_2_99-104.pdf

¹⁴⁸ Cf. OETTLI, Samuel. *Der Kampf um Babel und Bibel. Ein religionsgeschichtlicher Vortrag*. Leipzig: Deichert, 1902. s. 12.

¹⁴⁹ Viz též HASEL, Gerhard F. *The Significance of the Cosmology in Genesis in the Relation to Ancient Near Eastern Parallels*. Michigan: Andrews University Press, 1972. s. 4-7. Dostupné také z: http://faculty.gordon.edu/hu/bi/ted_hildebrandt/OTeSources/01-Genesis/Text/Articles-Books/Hasel_Cosmology_AUSS.pdf

Také Hasel poukazuje na úzkou souvislost mezi termínem „tehom“ v Gn 1,2 a Tiamat v babylonském eposu Enuma eliš.

z ruky Boží první lidský pár, je tedy zřejmá úzká souvislost mezi biblickým a babylonským¹⁵⁰ vyprávěním o stvoření světa a zároveň vysvětluje, proč byly tak marnými a marnými i nadále zůstanou všechny pokusy, aby naše biblické líčení o stvoření světa, bylo uvedeno v soulad s výzkumy přírodních věd.¹⁵¹

V této souvislosti uvádí další paralelu, tentokrát ze Zjevení Janova a srovnává boj mezi Mardukem a Tiámat s bojem mezi archandělem Michaellem a zvířetem z hlubin. (Zj 12,7-9)

Tím Delitzschův výčet paralel zdaleka nekončí, poukazuje ještě na křížáky: „Celý tento okruh představ, který nacházíme rovněž ve vyprávění, která s sebou přinesli křížáci, o rytíři sv. Jiří¹⁵² a jeho boji s drakem, je přímo hmatatelně babylonský, neboť mnoho, mnoho staletí před Apokalypsou a Genezí, kapitolou první¹⁵³, sledujeme každé jaro obnovující se boj mezi mocností světla a mocností tmy, který je zobrazen na stěnách asyrských paláců ...“¹⁵⁴

Delitzsch svým posluchačům silně zdůrazňuje, že poznání těchto souvislostí má však daleko vyšší důležitost. Přistupuje k dalšímu neméně důležitému tématu, jímž je Dekalog. Práví: „Každému lidskému srdci je vtištěn nezrušitelný zákaz¹⁵⁵, nečinít bližnímu to, co nechceme, aby nám jiní činili. ‚neproliješ krve bližního svého, nepožádáš manželky bližního, nepřivlastníš si šatu bližního svého‘ – tyto základní požadavky lidského pudu sebezáchovy čteme u Babyloňanů ve stejném pořadí, jako páté, šesté a sedmé přikázání Starého zákona. Ovšem člověk je také bytost odkázaná na společenské soužití, odtud jsou příkazy lidskosti: pohotovost k pomoci, milosrdenství, láska; tvoří taktéž nezczizitelné dědictví lidské povahy.“¹⁵⁶ Delitzsch chce podtrhnout, že obě civilizace vyznávaly stejné etické hodnoty. „I vyšším stupňům lidské mravnosti přikládá Babyloňan váhu: mluvit pravdu, splnit slib je mu právě tak svatou povinností, jako je mu trestuhodným činem říkat ‚ano‘ a v srdci lhát. Nezaráží, že u Babyloňanů stejně tak jako u Izraelců, jevila se provinění proti těmto zákazům a přikázáním jako hřích: vždyť i Babyloňané cítili se být naprosto ve všem a zcela závislými na bozích.“¹⁵⁷

¹⁵⁰ Cf. ROGERS, Robert W. *The Religion of Babylonia and Assyria Especially in its Relations to Israel. 5 Lectures Delivered at Harvard University by Robert William Rogers*. New York: Eaton & Mains, 1908. s. 137. Také podle Rogerse je příběh o stvoření v Gn 1,1-2,3 závislý na skladbě Enuma eliš.

¹⁵¹ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Vortrag*, s. 34-35.

¹⁵² Cf. KRAMER, Samuel, Noah. *Historie začíná v Sumeru*. 2. vyd. Přeložil Josef Klíma. Praha: Odeon. Nakladatelství krásné literatury a umění, 1965. Kapitola 20. Přemožení draka, První „svatý Jiří“, s. 163-173.

¹⁵³ K tomu blíže WESTERMANN, Claus. *Genesis*. 1. Band. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag, 1974. s. 111 a násl.

¹⁵⁴ DELITZSCH, Friedrich. *Op. cit.*, s. 35.

¹⁵⁵ Cf. KEIL, P. *Zur Babel-und Bibel-Frage. Erweiterter Neudruck aus „Pastor bonus“*. Trier: Paulinus, 1903. s. 3.

¹⁵⁶ DELITZSCH, Friedrich. *Op. cit.*, s. 35.

¹⁵⁷ *Ibid.*, s. 35-36.

Delitzsch uvádí, že Babyloňané chápali veškeré lidské utrpení, zejména nemoc a smrt jako trest za hřích¹⁵⁸. Hřích ovládal celý svět a stejně jako bibliční pisatelé si i babylonští učenci kladli otázku po původu a příčině hříchu. „V Babylonu jako v Bibli je pojem hříchu mocí, která vše ovládá. Na základě těchto okolností je pochopitelné, že také babylonští učenci přemýšleli o tom, jak je možné, že člověk, stvořený rukou Boží k Božím obrazu, propadl hříchu a smrti.“¹⁵⁹

Delitzsch zcela pochopitelně argumentuje příběhem o prvotním hříchu Adama a Evy. Vypráví tento známý příběh a staví jej logicky do závislosti na Babylonu.¹⁶⁰ „Bible přináší ... krásné, důmyslné vyprávění o svedení ženy hadem – tedy opět had? To přece zní docela babylonsky; tedy onen had, odedávných bohů, který se chtěl pomstít bohům světla, odvraceje od nich jejich nejkrásnější stvoření? Anebo onen hadí bůh, co jednou praví, „že obydlí života zahubil?“¹⁶¹ Z toho podle Delitzsche jasně vyplývá, že „otázka o původu biblického vyprávění o pádu prvních lidí má - jako žádná jiná – eminentní nábožensko-dějepisnou důležitost, především pro novozákonní bohosloví, které, jak známo, staví naproti prvnímu Adamovi, jímž byly na svět přivedeny hřích a smrt, druhého Adama.“¹⁶²

Delitzsch pokračuje ve výkladu a nabízí posluchačům další pádný argument. Hovoří o staré babylonské pečetí, tzv. „Pečetí s Adamem a Evou“ též nazývané „Pečetí pokušení“¹⁶³. Uprostřed je zobrazen strom, na němž visí plody. Vpravo je muž a vlevo žena. Muž má na hlavě rohy, které symbolizují sílu a za ženou je had. Oba vztahují ruce po ovoci. A Delitzsch nadšeně konstatuje: „není souvislost mezi tímto starobabylonským obrazem a biblickým vyprávěním o prvním hříchu?“¹⁶⁴

Seznamuje posluchače s babylonskými představami o smrti a posmrtném životě¹⁶⁵. Praví: „Člověk umře, a zatímco tělo je uloženo do hrobu, jeho duše se rozloučí s tělem, odchází dolů do „země bez návratu“, do „šeolu“¹⁶⁶ ..., temného místa, plného prachu, kde stíny poletují jako

¹⁵⁸ Cf. DELITZSCH, Friedrich. *Das Land ohne Heimkehr*. Stuttgart: Deutsche-Verlags Anstalt, 1911. s. 30 a násl.

¹⁵⁹ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Vortrag*, s. 37.

¹⁶⁰ Viz též HEIDEL, Alexander. *The Babylonian Genesis...*, s. 122-126.

¹⁶¹ DELITZSCH, Friedrich. *Op., cit.*, s. 37.

¹⁶² *Ibid.*

¹⁶³ Jde o pečetní váleček z akkadské doby či třetí urské dynastie, uložený ve sbírkách Britského muzea. Cf. HOMMEL, Fritz. *Die Altorientalischen Denkmäler und das Alte Testament*. s. 23; JENSEN, Peter. *Babel und Bibel. Die Christliche Welt*. 22. 5 1902, Jhg. 16, Nr. 21, s. 488.

¹⁶⁴ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Vortrag*, s. 37; Cf. Idem. *Wo lag das Paradies? Eine biblisch-assyriologische Studie: mit zahlreichen assyriologischen Beiträgen zu biblischen Länder und Völkerkunde und einer Karte Babyloniens*. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1881. s. 85 a násl.

¹⁶⁵ Obraz podsvětí je zachycen hned v několika mezopotamských skladbách. Jedná se o Epos o Gilgamešovi, mýtus o Nergalovi a Ereškigale a mýtus o sestupu Inanny do podsvětí. Podsvětí je zde označováno slovy „Země bez návratu.“ či říše temnoty. Zdejší obyvatelé požívají prach a hlínu, na sobě mají peří a tiše sténají. K tomu blíže *Duchovní prameny života. Stvoření světa ve starých mýtech a náboženstvích*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 1997. Podsvětí vize, s. 102-105.

¹⁶⁶ Slovem „še'ol“ se v Bibli označuje podsvětí nebo říše mrtvých. Etymologie tohoto výrazu není zcela jasná. V še'olu, který je pod povrchem země, žijí zemřelí. Hovoří se zde o nich jako o stínech (hebr. Refajim), z čehož

ptáci, kteří žijí trudný, bezstarostný život: na dveřích a závorách leží prach a vše, z čeho se kdysi těšilo srdce člověka, se obrátilo v hnilobu a prach.¹⁶⁷ Je tedy logické, že „při tak bezútěšných vyhlídkách, byl jak Izraelcům, tak Babyloňanům dlouhý pozemský život nejcennějším darem...“¹⁶⁸ Na tuto myšlenku navazuje citátem z kamenných desek, které lemují Mardukovu třídu průvodů, aby tím podpořil své předchozí tvrzení: „Ó Marduku Pane, dopřej dlouhého žití!“¹⁶⁹ Delitzsch však neopomene zmínit, že „babylonská představa o podsvětí je přece jen o něco přívětivější než ta starozákonní.“¹⁷⁰

To přesvědčivě demonstruje na ukázce z Eposu o Gilgamešovi. Jedná se konkrétně o XII. tabulku, na níž je velmi detailně popsáno podsvětí podle babylonských představ. Gilgamešův přítel Enkidu sestoupil do podsvětí a po svém návratu vypráví Gilgamešovi o tom, jaké to tam je. Gilgameš mu klade otázky a Enkidu odpovídá:

„Tak stalo se a (Bilgames) ho objal, políbil.

Oba (s Enkiduem) radostí plakali a překotně se domlouvali:

,Viděl jsi, jak v podsvětí to chodí?

Jen ty to víš, můj příteli, jen ty to můžeš sdělit!‘

...

,Viděl jsi toho, kdo jenom jediného syna má?

Jak na tom je?‘

,Viděl. Visí na hřebu zatlučeném do zdi a hořce pláče.‘

...

---

plyne, že jejich další život není perspektivní a radostný. Talmud identifikuje še'ol s místem posmrtné odplaty, s peklem. Bible používá pro podsvětí také mnoho dalších výrazů: hrob (Iz 38,10), země (1S 28,13; Jon 2,7), jáma (Ž 30,4; Ez 31,14) místo prachu (Jb 17,16), temnoty (Jb 10,21), ticha (Ž 94,17), zapomnění (Ž 88,12) aj. Podrobněji viz PAVLINCOVÁ, Helena et al. (ed). *Judaismus, křesťanství, islám*. Vyd. 2., Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003. ISBN 80-7182-165-9. Heslo „še'ol“, s. 199-200.

¹⁶⁷ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Vortrag*, s. 37-38.

¹⁶⁸ *Ibid.*, s. 38.

¹⁶⁹ *Ibid.*

¹⁷⁰ *Ibid.*; První zmínka o smrti je zachycena již v knize Genesis (Gn 3) Bůh činí člověka smrtelným. Důvodem je hřích. Člověk porušil Boží příkaz a chtěl být roven Bohu. Jedl zakázané ovoce ze stromu poznání. Za svou neposlušnost byl člověk Bohem potrestán. Bůh jej vyhnal z ráje a učinil z něj obyčejného smrtelníka. Smrt je zde trestem za neposlušnost. O podsvětí se hovoří ve Starém zákoně např. v knize Ezechielově. Podsvětí se podle něj nachází v „nejhlubších útrobach země“ (Ez 31,14) Žalm 403 popisuje podsvětí jako „jámu zmaru“ či „tůň z bahna.“ Job vidí podsvětí jako „zemi temnot a šeré smrti“ (Jb 10, 21) Podsvětí ve Starém zákoně je rovněž popisováno jako hrůzyplný palác s mnoha branami. Tento obraz známe také ze sumerské skladby „Sestup Inanny do podsvětí. Prorok Izajáš říká, že ty, kteří nedbají Hospodinova zákona, čeká trest. Skončí v podsvětí. Izajáš vidí podsvětí jako obludu, která „roztáhne svůj chřtán, a dokořán otevře svou tlamu. Do něho sestoupí jeho důstojnost i jeho hlučící dav, jeho hukot a jásot. Sehnut bude člověk a ponížen muž, oči zpučné budou poníženy.“ (Iz 5,14-15). Z výše uvedeného tedy vyplývá, že podsvětí je ve Starém zákoně popisováno velice depresivně a negativně. Ke starozákonním představám o smrti a „životě“ v podsvětí viz blíže BŘEŇOVÁ, Klára. Kult mrtvých ve Starém zákoně. In: OBUCHOVÁ, Lubica (ed.) *Svět živých a svět mrtvých. [soubor studií interdisciplinární pracovní skupiny Náboženské směry v Asii]*. Praha: Česká orientalistická společnost, 2001. s. 118-127. ISBN 80-902510-2-1.

„Podíval ses i na toho, kdo dědice nezanechal? Jak ten se s tím vyrovnal?“

„Kouše do spálených kůrek placky jako do cihly.“¹⁷¹

Výčet pokračuje dále a nacházíme zde i místa, které nám až nápadně připomínají starozákonní Dekalog (Dt 5,16)

„Viděl jsi muže, který svou matku ani otce nectil?“

„Viděl.“ „Jak tam s ním naložili?“

„Vodu mu na doušky odměřují, není jí dost a žízni.“

„Viděl jsi muže prokletého matkou i otcem?“ Viděl.“

„A co ten?“

„Dědice žádného nedočkal se a jeho duše bloudí.“

...

„Viděl jsi mrtvá nemluvnátka, co jméno své nikdy neslyšela?“

„Viděl.“ „Jak těm se daří?“

„Mohou si vybrat sirup nebo med na podnosech zlatých a stříbrných.“

„Viděl jsi někoho, kdo zemřel v mladém věku?“

„Viděl.“ „Jak teď žije?“

„Odpočívá na lůžku mezi bohy.“

„Viděl jsi někoho, koho po smrti spálili?“ „Takového jsem neviděl.“

„Jeho duše tam nebyla, (neboť) s kouřem odešla do nebes.“¹⁷²

Na základě těchto veršů Delitzsch vysvětluje, jaké „vyhlídky“ čekaly Babyloňany po smrti.¹⁷³ Z těchto myšlenek nejvíce Delitzsche zaujala tvrzení, že v podsvětí je určité prostranství, které je určeno výhradně jen pro jedince silně nábožensky založené, kteří zde

---

¹⁷¹ Epos o Gilgamešovi. *Sumerské básně o Gilgamešovi. Báseň Bilgames, Enkidu a podsvětí*, v. 8-12, 298-300, s. 310-311. Jedná se o akkadský text XII. tabulky Eposu o Gilgamešovi, který je volným překladem vybraných pasáží citovaného sumerského textu. Překlad Blahoslav Hruška.

¹⁷² *Ibid.*, s. 308-309. Jedná se o verzi z Meturanu (v. 245-270), která odpovídá XII. tabulce akkadské verze Eposu o Gilgamešovi. Překlad Blahoslav Hruška.

¹⁷³ O této problematice pojednává podrobněji HRUŠKA, Blahoslav. Bilgames, Enkidu a podsvětí. *Nový Orient*. 2002, roč. 57, č. 3, s. 73-81; Idem. Smrt v Mezopotámii. In: OBUCHOVÁ, Lúbia. (ed.) *Svět živých a svět mrtvých...*, s. 90-103.

„odpočívají na lůžkách a pijí čistou vodu.“ O osudu babylonských nebožtíků vyprávějí drobné popsané předměty, vkládané do sarkofágů, pocházející z U ruku, Nippuru a Babylonu. Malý text, který Delitzsch ovšem bez bližších údajů překládá, je dnes uložen (chybí místo nálezu a inventární číslo), v Předoaasijském muzeu v Berlíně. Tento text představuje požehnání pro zádušní cestu a osud nebožtíka: „Nechť nahoře (v horním světě), zůstane jeho jméno a v podsvětí pije jeho oddělená duše čistou vodu.“¹⁷⁴ Z toho tedy vyplývá, že v „šeolu“ odpočívají ti velmi zbožní na lůžkách a pijí čistou vodu, kdežto ostatní, zejména ti málo zbožní a uctíví žízni nebo jen pijí kalnou vodu.

Aby podpořil pravdu svých tvrzení, přistupuje Delitzsch ke knize Job¹⁷⁵ a čte z ní následující pasáže, jež mají čtenáře utvrdit o znalosti babylonských názorů: „Takového rychle vezme voda, jeho úděl na zemi je zlořečený, neobrací se na cestu do vinic. Suchopár a žár pohlcuje sněhové vody a podsvětí ty, kdo hřeší. ... Nakrátko jsou povýšeni a už zanikají, sehnutí, jsou jako ti, co hynou, vadnou jako vršky klasů.“ (Job 24,18-24). Souvislost s myšlenkou, že ti „špatní“ budou žíznit a že čerstvá čistá voda je jen pro ty „dobré“, je více než zřejmá.

Delitzsch odkazuje na proroka Izajáše, na poslední verš jeho knihy: „Až vyjdou, spatří mrtvá těla mužů, kteří mi byli nevěrní. Jejich červ neumírá, jejich oheň neuhasne; budou strašlivou výstrahou všemu tvorstvu.“ (Iz 66,24) K tomu Delitzsch říká, že s těmito verši úzce souvisí Nový zákon, kde se hovoří již o ohnivém pekle.

Delitzsch uvádí další paralely, a tak silně zdůrazňuje vzájemnou spojitost těchto myšlenek. Tentokrát si vybírá z Lukášova evangelia známé podobenství o boháči a Lazarovi. Celé jej převypráví a silný důraz klade na pasáž, kde se praví: „I umřel ten chudák a andělé ho přenesli k Abrahamovi; zemřel i ten boháč a byl pohřben. A když v pekle pozdvihl v mukách oči, uviděl v dáli Abrahama a u něho Lazara. Tu zvolal: „Otče Abrahame, smiluj se nade mnou a pošli Lazara, ať omočí aspoň špičku prstu ve vodě a svaží mé rty, neboť se trápím v tomto plameni. Abraham řekl: „Synu, vzpomeň si, že se ti dostalo všeho dobrého už za tvého života, a Lazarovi naopak všeho zlého. Nyní on se tu raduje, a ty trpíš.“ (Lk 16, 22-25) Jak vidíme, opět se zde objevuje stejný motiv, jen pro ty obzvláště velmi zbožné a spravedlivé je určena po smrti čerstvá čistá voda, zatímco ti špatní žízni.

---

¹⁷⁴ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Vortrag*, s. 42.

¹⁷⁵ Překladem a filologickým výkladem pasáží knihy Job (Jb 24-18 a násl.) se Delitzsch podrobně zabýval již ve svém díle *Das Buch Hiob*. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1902. s. 70.

Delitzsch v tom vidí „důsledek prosté babylonské představy o jasné vodě, kterou dostanou v „šeolu“ jako nápoj jen velmi zbožní. „A tyto představy o pekelných mukách a rajských slastech ovládají ještě i dnes nespočetné miliony lidí.“¹⁷⁶

Delitzsch pozvolna přechází k dalšímu bezesporu přitažlivému tématu, a tím jsou andělé.¹⁷⁷ Představy o ochranných démonech (andělech) vznikaly už ve starobabylonské době, především v jejím středním a mladším období. Ochranní andělé doprovázeli člověka. Delitzsch zde odkazuje na Ž 91,11 a násl. a na Mt 18,10. Tato představa Delitzschovi připomíná jinak blíže necitované dopisy z Ninive, v nichž se mimo jiné praví: „Nechť uklidní se královna a má paní, milostiví démoni Běl a Nabua doprovázejí krále zemí, mého pána.“ Také v asyrském materiálu z Ninive datovaném do **Assarhadonovy** vlády (618-669 př. Kr.) se objevuje výzva: „Nechť velká božstva přidělují strážce zdraví a života k boku vládce mého pána.“¹⁷⁸ Delitzsch odkazuje dále na výroky **Nabopolassara** (625-605 př. Kr.), zakladatele chaldejské říše. Ten o sobě tvrdí: „Bůh Marduk mne povolal k vládě nad zemí a lidmi. Vyslal ochranné božstvo cheruba, aby v milosti stanul po mém boku a pomohl mi v úspěchu mého díla.“¹⁷⁹

Tuto myšlenku dále rozvíjí a vysvětluje jejich funkci: „Babylonský vládce potřeboval celé vojsko poslů, kteří by roznášeli do všech koutů země jeho rozkazy, tedy rovněž i bohové museli mít ke svým službám celou „armádu“ pohotových poslů čili andělů: posly s inteligencí člověka, proto v lidské podobě, ale zároveň okřídlené, aby božské rozkazy mohli předávat vzduchem obyčejným smrtelníkům.“¹⁸⁰

Jmenuje zde konkrétní vlastnosti, jimiž byly tyto bytosti obdařeny: bystrozrak, orlí rychlost, a u některých andělů dokonce i nepřemožitelná síla býka či majestát lva. V této souvislosti silně zdůrazňuje, že ve stejné podobě, tj. okřídlení cherubové v podobě býka se vzezřením lidského obličej, zachycuje i prorok Ezechiel ve svých viděních. (Ez 10,7-21)

Konstatuje, že „takovéto zobrazení andělů nacházíme i v Aššurbanipalově paláci. K tomu dodává: „K těmto ušlechtilým a světlým postavám, které se nám díky umění staly tak milými a známými, uchováme ve svých srdcích vždy přátelskou vzpomínku.“¹⁸¹

---

¹⁷⁶ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Vortrag*, s. 41.

¹⁷⁷ K tomu blíže DELITZSCH, Friedrich. *Mehr Licht für Geschichte Kultur und Religion: Die Bedeutsamsten Ergebnisse der babylonisch-assyrischen Grabungen. Ein Vortrag*. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1907. 64 s.; *Idem, Zur Weiterbildung der Religion*. Stuttgart: Deutsche-Verlags Anstalt, 1908. s. 55 a násl.; *Idem. Das Land ohne Heimkehr*. Stuttgart: Deutsche-Verlags Anstalt, 1911. 46 s.

¹⁷⁸ Cit. podle: Ein neuer Text des Königs Nabopolassar. *Mitteilungen der Deutschen Orient Gesellschaft zu Berlin*. 1901, Nr. 10, s. 14 a násl.

¹⁷⁹ *Ibid.*

¹⁸⁰ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Vortrag*, s. 41-42.

¹⁸¹ *Ibid.*, s. 42-43.

Delitzsch přistupuje k dalšímu okruhu, který představují démoni a ďáblové¹⁸², které označuje jako odedávne nepřátele boha. Vrací se zpět k Bibli a cituje pasáž z proroka Izajáše: „Já vytvářím světlo a tvořím tmu. Působím jako pokoj a tvořím zlo. Já Hospodin konám všechny tyto věci.“ (Iz 45,7) S Izajášovým rčením se zcela ztotožňuje a na závěr dodává: „Démoni, jak jsou tito (ukázal posluchačům obrázky) ... nebo skřeti, jako jsou tito, ať navždy na věky zapadnou do tmy babylonských nocí, odkud vystoupili.“¹⁸³

Delitzsch nepřestává chválit starou babylonskou civilizaci a doplňuje: „Rozeznáváme-li i dnes dvanáct znamení zvěrokruhu a jmenujeme-li je: skopec, býk, blíženci atd.; dělíme-li kruh na 360 stupňů, hodinu na 60 minut a minutu na 60 vteřin atd., tak živě působí dodnes kultura sumersko-babylonská.“¹⁸⁴

Posléze shrnuje svůj výklad: „Tak se mi snad podařilo ukázat, že i na našem náboženském myšlení spočívá prostřednictvím Bible velmi mnoho babylonského. S vyloučením těchto představ, pocházejících sice od národů vysoce nadaných, ale přes to však lidských a osvobozujících naše náboženské myšlení od různých předsudků, kterému razili cestu proroci a básníci Starého zákona a jaké v nejvznešenějším smyslu hlásal Ježíš¹⁸⁵, tím je náboženskost našeho srdce velmi málo dotčena, ale spíše obě – náboženství a náboženskost – jsou tím pravdivějším a niternějším, vycházejí-li z tohoto očištného procesu.“¹⁸⁶

Delitzsch se dostává k poslednímu tématu, o němž chce pojednat, a tím je monoteismus: „A budiž mi dovoleno, poslední slovo k tomu, v čem je obsažen světodějný význam Bible: monoteismus¹⁸⁷. Také zde nám Babylon v nejnovější době ukázal netušený pohled.“¹⁸⁸ Velmi se podivuje nad tím, jak je možné, že dodnes nikdo nedokáže vysvětlit, co původně znamená německé slovo „Gott“. Obrací se k jazykovědcům, kteří nabízejí varianty „vzbuzujíc hrůzu či „promluvení“. Proti tomu staví semitské onačení boha, které podle něj zachycuje tento pojem „do výše“.

Delitzsch používá opět Korán. Cituje pasáž, kdy se Mohammed v duchu přenáší do Abrahamových myšlenek a dochází tak u něj k monoteismu: „A takto jsme ukázali Abrahamovi království nebeská i pozemská, aby se stal jedním z předně přesvědčených. A když se nad námi rozprostřela noc, spatřil hvězdy a zvolal: „Toto je Pán můj!“ Když však zapadla, řekl: „Nemám

---

¹⁸² O tom blíže DELITZSCH, Friedrich. *Mehr Licht...*; Idem. *Das Land ohne Heimkehr*.

¹⁸³ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Vortrag*, s. 43.

¹⁸⁴ *Ibid.*, s. 44.

¹⁸⁵ Cf. DELITZSCH, Friedrich. *Die grosse Täuschung. Zweiter Teil*, s. 59-68.

¹⁸⁶ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Vortrag*, s. 44.

¹⁸⁷ Cf. DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Rückblick und Ausblick*, s. 16-24; KÖNIG, Eduard. *Bibel und Babel. Eine kulturgeschichtliche Skizze*. 6. vyd. Berlin: Warneck, 1902 s. 37; OETLLI, Samuel. *Der Kampf um Babel und Bibel...*, s. 4.

¹⁸⁸ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Vortrag*, s. 44.

řád zapadající“ A když spatřil vycházející měsíc, zvolal: „Toto je Pán můj!“ Když však zapadl, řekl: „Jestliže mě Pán můj správně nepovede, bude určitě patřit k lidu zbloudilému!“ A když spatřil vycházející slunce, zvolal: „Toto je Pán můj, necht' jest největší!“ A když zapadlo, řekl: „Lide můj, nejsem zodpovědný za to, co k Bohu přidržujete, nýbrž obracím se – jako hanif – k tomu, jenž nebesa i zemi stvořil, a nebudu patřit k těm, kdož Bohu přidržují.“ (Korán 6, 75-79)

Delitzsch rozebírá starosemitské slovo „el“ a dodává, že je známé především z Ježíšova výroku na kříži – „Eli, Eli, lema sabachthani?“ (Mt 27,46). Zdůrazňuje, že „bytost, ke které člověk vzpíná své ruce, po níž touží lidské srdce, aby se vymanilo z nestálosti a nedokonalosti pozemského bytí – tuto bytost nazvaly semitské kočovné kmeny. Dokládá to též výrokem z knihy Job: „Všichni lidé je vyhlíželi, avšak člověk přihlíží jen zdáli.“ (Job 36,25)

Tvrdí, že Izraelcům se jevila božská jsoucnost, jako jednotná, což bylo příčinou toho, že toto slovo můžeme vyložit několika způsoby. Toto slovo můžeme podle Delitzsche přeložit jako: „Bůh dal“¹⁸⁹, „Bůh se mnou“, „Bohu patřící“, „Bože přispěj zase“, „Bůh je Bůh“, „kdyby Bůh nebyl mým Bohem“ atd.¹⁹⁰

V tomto okamžiku přichází Delitzsch s tvrzením, pro něž bude později velmi kritizován: „Díky laskavosti ředitele egyptsko-asyrského oddělení Britského muzea¹⁹¹, mi bylo umožněno, abych zde na obraze ukázal tři malé hliněné tabulky. Ptáte se – co lze na těchto tabulkách vidět? Křehkou, rozbitou hlinu, s vyrytými, těžko čitelnými značkami písma. Pravda, ale tyto tabulky jsou cenné proto, že lze díky nim bezpečně určit jejich stáří, totiž dobu Chammurapiho; zejména jedna z nich ... obsahuje tři jména, která mají pro náboženské dějiny dalekosáhlý význam – jména: J a h v e j e b ů h.¹⁹² Tedy Jahve, Jsoucí, Stálý,... který je prostý ode vší změny, ... jenž se vznáší nahoře podle odvěkého zákonného řádu, žije a činí od pokolení do pokolení, toto jméno Jahve¹⁹³ je duchovním vlastnictvím oněch kočovných kmenů, ze kterých po tisíciletí

¹⁸⁹ Cf. KÖNIG, Eduard. *Bibel und Babel...*, s. 40, 42; OETLLI, Samuel. *Der Kampf um Babel und Bibel...*, s. 4 a násl.

¹⁹⁰ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Vortrag*, s. 46.

¹⁹¹ Delitzsch má na mysli E. Wallise Budgea (1857-1934).

¹⁹² Celou záležitost objasnil sumerolog dr. Luděk Vácin z Filozofické fakulty Hradec Králové. Tabulka je opisem seznamu slov *Aa* = *náqu* a slovo „*ja'um*“ se určuje jako zájmeno. Zde konkrétně jde o samostatné přivlastňovací zájmeno 1. os. sg. masc. („můj“). Takže „*ja-u-um*“ je prostě zájmeno „můj“, které samozřejmě může figurovat v osobních jménech, např. *Ja-ú-um-ilum* = „Můj je bůh“, tj. „(To) je můj (osobní, ochranný) bůh“ nebo „(Takový) je můj (osobní, ochranný) bůh“. Mezopotamci věřili, že každý má svého „osobního boha“ (anděla strážného) a jména lidí jsou často právě o něm. Nemá vůbec nic společného s tetragramem JHWH. Delitzsche zmátl (a to nepřekvapí), že podle tohoto seznamu se zapisovalo rovněž znakem AN (běžně „bůh“), což ho vedlo k tomu, že se mylně domníval, že se jedná o „*Jahú*“.

K problematice čtení Božího jména také HAZUKA, Václav. Příspěvek k otázce, zda západosemitské *Ja'um* je skutečně jméno Boží, či tvar slovesný neb adjectivum. *Časopis katolického duchovenstva*. 1905, roč. XLVI. (LXXI.), č. 10, s. 899-907. Dostupné též z: <http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom/clanek.php?clanek=21222>

Hazuka se stejně jako Delitzsch chybně domníval, že se skutečně jedná o jméno Boží.

¹⁹³ K výkladu jména Jahve blíže BARTH, Jacob. *Babel und israelitischen Religionswesen. Vortrag*. Berlin: Mayer & Müller, 1902, s. 19; též KÖNIG, Eduard. *Bibel und Babel*, s. 50; Cf. HOMMEL, Fritz. *Die Altorientalischen*

vzejít měli izraelští synové.¹⁹⁴ Delitzsch tvrdí, že „výlučný židovský Bůh existoval dlouho před vstupem dvanácti kmenů do Kanaánu a ... že Jahve byl starověkým kanaánským božstvem, přeneseným z Babylónie ve 2. tisíciletí př. Kr. potom se stal „prvotním majetkem Kanaánců“ z nichž o staletí později vzešlo dvanáct izraelských kmenů.“¹⁹⁵

Delitzsch říká, že babylonské zajetí Židů¹⁹⁶ představovalo konec izraelského monoteismu. V této době podle něj definitivně zanikl. Židé se velmi rychle přizpůsobili babylonskému polyteismu a přijali za své babylonské bohy.

Delitzsch vysvětluje, že „náboženství Semitů, kteří se přistěhovali do Babylonu, zaniklo tam velmi rychle v polyteismu starých a nejstarších obyvatelů země, který tam zdomácněl už od nejstarších dob, v polyteismu, který pokud se týká představy o bozích, nejeví se nám nesympatickým: bohové babylonští jsou živoucí, vševědoucí, a všudypřítomné bytosti, které vyslyší modlitby lidí, a i když se pokoušejí nad hříchy, přece jen se nechají pohnout k usmíření a milosrdenství.“¹⁹⁷

Delitzsch se dále zabývá otázkou zobrazování bohů v babylonském umění. Jako příklad si zvolil zobrazení slunečního boha v Sipparu, který trůní ve své svatyni. Podle něj jsou tato zobrazení „daleko vzdálena ode všeho nepěkného, neušlechtilého, groteskního.“¹⁹⁸ Odkazuje na proroka Ezechiela, jenž uviděl Boha, jak přichází uprostřed šlehajícího ohně, uprostřed něhož jsou čtyři bytosti, které se svým vzhledem podobaly člověku, „každá z nich měla čtyři tváře a každá čtyři křídla. Nohy měly rovné, ale chodidla byla jako chodidla býčka, jiskřila jako blyštěný bronz. Ruce měly lidské, a pod křídly na čtyřech stranách: měly po čtyřech tvářích a křídlech,... Jejich tváře se podobaly tváři lidské, zprava měly všechny čtyři tváře lví a zleva měly všechny čtyři tváře býčí a všechny čtyři měly také tváře orlí. Takové byly jejich tváře; jejich křídla byla rozepjata vzhůru. (Ez 1,5-11)

Pro Delitzsche mají tyto verše velkou důležitost, neboť v nich spatřuje značnou podobnost se starobabylonskou pečetí, na níž je zachyceno s překvapující podobností božské zjevení. Na pečetě je zobrazena loď, na jejíž přídi a zádi sedí lidské postavy – dva cherubové. Ti k sobě stojí zády obličejí, které mají lidskou podobu. Na hřbetech mají desku, na níž je umístěn trůn, na kterém sedí vousatý bůh, oblečený v dlouhý šat. Na hlavě má tiáru, v pravé ruce žezlo a

---

Denkmäler..., 1902. s. 11; JENSEN, Peter. *Babel und Bibel*, s. 491; KITTEL, Rudolf. *Die babylonischen Ausgrabungen und die biblische Urgeschichte*. Leipzig: Deichert, 1903. s....; DELITZSCH, Friedrich. *Die grosse Täuschung. Zweiter Teil*, s. 5 a násl.

¹⁹⁴ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Vortrag*, s. 46-47.

¹⁹⁵ LARSEN, Mogens T. *The „Babel/Bible“ Controversy...*, s. 100.

¹⁹⁶ K tomu blíže HRUŠKA, Blahoslav. Babylonské zajetí Židů. *Český zápas*. 13. 2. 2000, č. 4. s. 5; Cf. DELITZSCH, Friedrich. *Die grosse Täuschung. Zweiter Teil*, s. 27-30.

¹⁹⁷ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Vortrag*, s. 47.

¹⁹⁸ *Ibid.*, s. 48-49.

po jeho pravici stojí sluha, kterého můžeme dle Delitzschových slov přirovnat k muži, ve lněném rouchu. (Ez 9,3; 10,2)¹⁹⁹

Delitzsch v tomto okamžiku silně deklaruje, že „přes všechno ... zůstal polyteismus, čistý polyteismus²⁰⁰, po tři tisíciletí státním babylonským náboženstvím – což je vážný a varovný příklad netečnosti lidí a národů ve věcech náboženských, a v tom spočívající obrovské moci pevně organizovaného kněžstva.“²⁰¹

Dokládá, že ani izraelský lid nezůstal ušetřen polyteismu a zmiňuje příklady jeho odpadlictví od Boha: „Rovněž víra v Jahveho, jíž Mojžíš spojil v pouto dvanáct izraelských kočovných kmenů, byla a zůstala poskvrněna různými lidskými slabostmi: antropomorfistickými a antropopatickými názory o Bohu, ... s kultem pohanských obětí ..., aniž by tím byl uchráněn před neustálým odpadlictvím k Baalově a Astartině bohoslužbě, ... a to do té míry, že dokonce své syny i dcery přinášeli Baalovi jako oběť, především až s izraelským partikularismem, že i proroci svými výstrahami... naléhali na zvnitřnění náboženství...“²⁰²

K takové pokoře vyzýval lid zejména prorok Joél: „Nyní tedy, je výrok Hospodinův, navraťte se ke mně celým srdcem. V postu, pláči a nářku. Roztrhněte srdce svá, ne oděv, navraťte se k Hospodinu, svému Bohu, ... (Jl 2,12-13). Tuto situaci výstižně vystihuje i Žalm 51,19: „Zkroušený duch, to je oběť Bohu. Srdcem zkroušeným a zdeptaným ty, Bože, nepohrdáš!“

Polyteismus byl tedy posledním tématem Delitzschovy první přednášky. V jejím závěru ještě dodal pár vět, v nichž vyzvedl význam Babylonu pro Bibli a upozornil na výzkumy, které právě probíhají v Babylonu. Považuje je za klíčové pro pokrok, vývoj a dějiny lidstva. Zároveň v nich spatřuje posílení německé národní hrdosti.

Delitzsch říká: „Babylon a Bible²⁰³, - to, co zde bylo řečeno, představuje jen malý výňatek toho, co výkopy v Babylonu a Asýrii znamenají pro dějiny a pokrok lidstva. Kéž tím bude posíleno jeho poznání, již byl nejvyšší čas pro Německo, aby také ono rozbilo svůj stan na březích rajského veletoku, ověčený palmami.“²⁰⁴

Delitzsch ukazuje posluchačům fotografii, na níž je zachycen dům německé archeologické expedice v Babylonu a dodává k tomu, že „členové výpravy Německé orientální

---

¹⁹⁹ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Vortrag*, s. 48-49.

²⁰⁰ Cf. KÖNIG, Eduard. *Bibel und Babel...*, s. 43; JENSEN, Peter. *Babel und Bibel*, s. 493; Idem. *Friedrich Delitzsch und der babylonische Monotheismus. Christliche Welt*. 1. 1. 1903, Jhg. 17, Nr. 1, s. 13-15; MUERDTER, Friedrich. *Geschichte Babyloniens und Assyriens*. 2. Aufl. Stuttgart: Vereinsbuchhandlung, 1891. s. 35 a násl.

²⁰¹ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Vortrag*, s. 49-50.

²⁰² *Ibid.*, s. 50.

²⁰³ Cf. PARROT, André. *Babylon and the Old Testament*. New York: Philosophical Library, 1958. 166 s. *Studies in Biblical Archeology*, No. 8.

²⁰⁴ DELITZSCH, Friedrich. *Op. cit.*, s. 50-51.

společnosti, neúnavně pracují na hoře v rozvalinách Babylonu od rána až do večera, za horka i chladu pro čest i německou vědu.“²⁰⁵

Na závěr Delitzsch slavně prohlašuje, že i celý německý národ se hlásí k dědictví starobabylonské civilizace, děkuje za podporu německé vlády, Německé orientální společnosti a samozřejmě – jak jinak – hlavně císaři: „Také my se hlásíme k pokolení, které se snaží proniknout z temnoty ke světlu.“²⁰⁶ Naše úsilí je nesené, stejně jako archeologické výzkumy ostatních národů, vzrůstající účastí a účinnou podporou německé vlády a také Německé orientální společnosti, která jako poslední – teprve před třemi lety – vstoupila na jeviště; jistě uhájí své místo na slunci, které vychází na Východě z tajuplných pahorků, bude vždy nově prodchnuta díkem za nejvyšší osobní ochranu, kterou ráčilo co nejmilostivěji a trvale věnovat jejím snahám samo Jeho Veličenstvo, náš císař.“²⁰⁷

Císař Vilém II. byl z přednášky tak nadšen, že vyzval Delitzsche, aby ji zopakoval 1. 2. 1902 v císařském paláci. O pár dní později, 5. 2 1902 přednesl Delitzsch svou přednášku ještě v Zeměpisném a statistickém spolku ve Frankfurtu nad Mohanem. Následovala přednáška v Norimberku. 21. 3 1902 přednesl Delitzsch přednášku dokonce na Německém velvyslanectví v Konstantinopoli. Později Delitzsch přednášku přepracoval, udělal četné změny a úpravy pro její knižní verzi.

---

²⁰⁵ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Vortrag*, s. 51.

²⁰⁶ Tato slova přejal Delitzsch od J. W. Goetha. Viz GOETHE, Johann, W. *Schriften zur Literatur*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1962. s. 14. Totéž učinil i Eduard König a použil Goethova slova jako motto své knihy „*Bibel und Babel*.“

²⁰⁷ DELITZSCH, Friedrich. *Op. cit.*, 51-52.

5.2 Druhá přednáška

Delitzschova „Druhá přednáška o Babylonu a Bibli“ se uskutečnila přesně za rok, v pondělí 12. 1. 1903 opět před Německou orientální společností v Berlíně.²⁰⁸ Opět se jí zúčastnil německý císař Vilém II. a císařovna Augusta. O významu této události svědčí i počet přítomných posluchačů. Sešlo se zde asi 1000 lidí, kteří tvořili intelektuální elitu tehdejšího Německa. Podle německého vědce R. G. Lehmana²⁰⁹ se jednalo zejména o vládní a šlechtické kruhy, důstojníky, představitele historických a filologických věd, představitele kléru a rabíny. Lehmann konkrétně uvádí např. říšského kancléře Bernarda von Bülow, ministra kultury Konrada Studta a ministra financí Georga von Rheinbarena. Z vědců a klasických filologů to byli např. Hemmann A. Diels, novozákoník Hermann von Soden, literární vědec Erich Schmidt a archeolog Reinhard Kekulé von Stradonitz. Kromě toho zde byli i studenti gymnázia. Tento výčet jistě dostatečně prokazuje, jaké vážnosti se profesor Delitzsch těšil a rovněž to, s jakým obrovským zájmem a horlivostí byla očekávána jeho další přednáška.²¹⁰

Delitzschova „Druhá přednáška“ navazovala v mnohém na přednášku první. Tvořily ji tři okruhy: verbální (božská) inspirace Starého zákona, etické principy v Izraeli a v Babylónu a židovský monoteismus ve Starém zákoně.

Tištěná verze přednášky se od Delitzschova výkladu hned na začátku trochu liší. Delitzsch do ní vsunul malou předmluvu, kterou napsal v Charlottenburku, 1. 3. 1903 a která má čtenáři pomoci pochopit jeho myšlenky a názory. Začíná slovy proroka Izajáše: „Kdo to přichází z Edómu, kdo to v rouchu rudém jde z Bosry? Kdo je ten v úboru velebném, hrdě kráčející ve

---

²⁰⁸ K tomu Delitzsch dodává v poznámkách ke knižnímu vydání své „Druhé přednášky“: „Za to, že se i tato ‚Druhá přednáška o Babylónu a Bibli‘ konala před Německou orientální společností, jsem vděčný nejen jí, ale i sobě, kvůli rozmanitým reakcím druhé strany, které má první přednáška vyvolala proti sobě během mého sedmnáctidenního pobytu v Asýrii-Babylónii (tj. příchod do Mosulu 27. 4. 1902 a odjezd z Basry 23. 8. 1902 – pozn. J. S.). To, že Německá orientální společnost nemá ani v nejmenším vůbec nic společného s mými nábožensko-historickými názory, ačkoliv to mělo být rozuměno samo sebou, bylo zvláště zdůrazněno v novém vydání mé první přednášky na str. 57 a bude z mé strany ještě důrazněji vyjádřeno.“ DELITZSCH, Friedrich. *Zweiter Vortrag über Babel und Bibel*, s. 40.

²⁰⁹ LEHMANN, Reinhard G. *Friedrich Delitzsch und der Babel-Bibel Streit ...*, s. 173.

²¹⁰ K problematice viz SELLIN, Ernst. *Ausgrabungen in Palästina. Das Heilige Land*. 1903, Jhg. 47, Nr. 8. s. 32. Tento článek hovoří výmluvně o tzv. „Palästina-Euphorie“. Rakouský archeolog Ernst Sellin v něm velmi zdařile ilustruje mesiášské sklony německé kultury počínajícího 20. století. Blíže též PALMER, Ulrich: *Ernst Sellin – Alttestamentler und Archäologe*. Mit einem Beitrag von Hermann Michael Niemann. Frankfurt am Main: Peter Lang. 2012, s. 30. Beiträge zur Erforschung des Alten Testaments und des Antiken Judentums 58. ISBN 978-3-631-61078-7.

Dostupný také z:

https://www.academia.edu/7368410/Ernst_Sellin_Powerful_in_His_Time._A_Sketch_of_the_Life_and_Work_of_a_n_Old_Testament_Scholar_and_Pioneer_in_Biblical_Archaeology_from_Mecklenburg._In_Ulrich_Palmer_Ernst_Sellin_Alttestamentler_und_Arch%C3%A4ologe._BEATAJ_58._Frankfurt_am_Main_Lang_2012._31-163

své velké síle? „Já, který právem vyhlašuji, že na vítězství stačím.“ Proč je tvůj úbor krvavě zbarven a tvé roucho

jak toho, jenž v lisu šlape? „Sám jsem šlapal v lisovací kádi a nikdo z národů se mnou nebyl. Rozhněván jsem po nich šlapal, rozšlapal jsem je v svém rozhořčení, až šťáva z nich mi roucho postříkala, poskvřnil jsem si celý oděv. Den pomsty jsem měl v srdci, nastalo milostivé léto pro mé vykoupené. Rozhlédl jsem se, ale nebylo pomocníka, užasl jsem, opora žádná. K vítězství mi dopomohla vlastní paže, oporou mi bylo moje rozhořčení. Rozhněván jsem rozdupal národy, opojil jsem je svým rozhořčením; jejich mízu jsem nechal stékat k zemi.“ (Iz 63,1-6)

Delitzsch říká, že podle řeči, slohu a myšlení bychom tuto skladbu zcela jistě pokládali za beduínskou válečnou píseň. Ihned se proti tomu ohrazuje. Považuje tento výrok za plný neuhasitelné nenávisti proti okolním národům (Edóm, Moáb, Aššur, Babylon, Týr a Egypt), za mistrovské dílo hebrejské rétoriky. Tento výrok prý reprezentuje vrcholné etické věštění Izraele. To se Delitzschovi nelíbí a komentuje to slovy: „Tyto výlevy politické žárlivosti, prudké nenávisti, vzniklé v dávných dobách, na straně dávno ztracených generací, mají sloužit také nám, dětem dvacátého století po Kristu, mají také sloužit západním a křesťanským národům jako náboženský průvodce kultivovanosti a vzdělávání! Místo našich vlastních proher, ve „vděčných obdivech“ v očekávání božské manifestace našimi vlastními lidmi, v prvotních německých časech od minulosti až do současnosti setrváváme v ignoraci, lhostejnosti nebo slepotě. Přiznáváme oněm dávným izraelským věštcům, že je charakterizuje víra ve zjevení, jež nemůže být ospravedlněna ve světle vědy, náboženství a etiky. Čím hlouběji se ponořuji do ducha starozákonních prorockých spisů, tím více je mi úzko z Hospodina, který poráží národy svým nenasytným mečem hněvu, který má jen jediného vyvoleného, ale ostatní národy vydává napospas tmě, hanbě, záhubě...²¹¹ K tomu Delitzsch cituje Gn 12,3: „Požehnám těm, kdo žehnají tobě, proklejí ty, kdo ti zlořečí. V tobě dojdou požehnání veškeré čeledi země.“

Svou předmluvu končí Delitzsch slovy: „Já beru útočiště k tomu, který v životě i smrti učil: dobrořečte těm, kteří vás proklínají a skrývám se pln důvěry a radosti a vážného úsilí po mravním zdokonalení v Boha, k němuž nás učil Ježíš modlití se, v Boha, který milujícím a spravedlivým otcem jest ke všem lidem na zemi.“²¹²

Delitzsch zahájil svou druhou přednášku o Babylonu a Bibli slovy: „Nač ten boj proti

---

²¹¹ DELITZSCH, Friedrich. *Zweiter Vortrag*, s. iv-v.

²¹² *Ibid.*, s. v.

„Babylonu a Bibli“, když přece sama logika nařizuje postup těchto jmen? A jak se můžeme domnívat, že bychom mohli tyto závažné otázky, které prostupují celou Bibli, zdůvodňovat slovem „prazjevení“²¹³, které bylo již jedním zapomenutým veršem Starého zákona nařčeno ze lži? A tvoří „mravní monoteismus Izraele“ ve své povaze jako „skutečné zjevení živoucího Boha“ opravdu nedotknutelnou hradbu v duchovním boji, který vyvolal „Babylon a Bible“ v těchto dnech?“²¹⁴

Pokračuje dále a rozčiluje se nad těmi, kteří se nechávají ovlivňovat dogmatikou a nejsou tak schopni ocenit velký přínos Babylonu: „Je škoda, že si mnozí nechávají kazit radost z velikého prospěchu, který Babylon jako „vykladač a ilustrátor“ Bible přináší, jednostranným pohledem na dogmatické otázky, a to až do takové míry, že význam tohoto přínosu zcela ignorují. A přece, jak vděční by měli být čtenáři a vykladači Bible za nové poznatky, které nám náročné výzkumy v babylonských a asyrských ruinách přinesly a neustále přinášejí!“²¹⁵

Následně Delitzsch zdůrazňuje, že on sám se vyhýbá tomu, aby neustále hovořil o „potvrzování“ Bible, protože „dopadlo by to opravdu špatně se Starým zákonem jako pramenem starověkých dějin, kdyby všude nejprve potřeboval potvrzení klínopisnými památkami.“²¹⁶ Následuje několik příkladů (2 Kr 17,80; 2 Kr 17,6; 18,11). Za obzvlášť důležitou považuje Delitzsch pasáž z proroka Nahuma: „Jsi snad lepší, než byly Théby Amónovy, trůnící mezi proudy, obklopeny vodami? Moře jim bylo valem, jejich hradby se zdvihaly z moře. ... I Théby byly přesídleny, odešly do zajetí. Jejich nemluvnata byla drcena na rozích všech ulic; o jejich slavné se losovalo, všichni jejich velmožové byli spoutáni řetězy.“ (Nah 3,8-10). Tato slova považuje Delitzsch za hádanku, o níž nikdo nevěděl, na co se vztahovala. Delitzsch informuje posluchače o tom, že byl v Ninive nalezen hliněný desetistranný hranol krále Aššurbanipala, na němž je zachycena zpráva, že král **Aššurbanipal** (668-631 př. Kr.) pronásledoval egyptského krále do Théb, které dobyl a všechno zlato, stříbro, drahokamy, muže i ženy si odvezl do svého panství v městě Ninive.²¹⁷ Toto považuje Delitzsch za jasný příklad potvrzení Bible Babylonom.

Delitzsch přistupuje k dalšímu tématu, a to je starozákonní řeč. Opět vyzdvihuje význam klínopisné literatury: „A za jak velký užitek vděčí klínopisné literatuře starozákonní řeč! Starý zákon jmenuje několikrát zvíře, nazývané „re'em“, divoké, nezkrotné, vyzbrojené hroznými rohy (Ž 22,22), nejvíce příbuzné býku (Dt 33,17; Ž 29,6; srov. Iz 34,7), které je možné jako krotký

²¹³ Tento výraz pochází z díla Samuela Oettliho *Der Kampf um Bibel und Babel*. Delitzsch jej od něj přejal a dále rozvinul. K tomu blíže OETTLI, Samuel. *Der Kampf um Bibel und Babel*, s. 16. Tuto myšlenku již Delitzsch vyslovil ve své První přednášce na s. 53 a násl. Delitzsch říká, že pojem „prazjevení“ neodpovídá Písmu, ale naopak mu odporuje. K tomu podrobněji Delitzschova Druhá přednáška, s. 36-37.

²¹⁴ DELITZSCH, Friedrich. *Zweiter Vortrag*, s. 3.

²¹⁵ *Ibid.*

²¹⁶ *Ibid.*, s. 4.

²¹⁷ *Ibid.*, s. 5-7.

skot používat k polní práci na rovině...²¹⁸ Delitzsch dokládá své tvrzení citací z Joba: „Bude ti chtít jednorožec sloužit či nocovat u tvého krmelce?“ (Jb 39,9). Delitzsch zdůrazňuje, že o takovém zvířeti se často hovoří v klínopisné literatuře. Je to veliký divoký býk, se silnými zahnutými rohy a zuřivým zrakem. Má obrovskou sílu a jeho lov byl u asyrských králů velmi oblíben. Delitzsch konstatuje, že toto zvíře popsal i **Gaius Julius Caesar** (100-44 př. Kr.) ve svých Zápiscích o válce galské.

Delitzsch zdůrazňuje, že Německá orientální společnost má na „re'emovi“ velkou zásluhu. Vypráví, že král **Nabukadnezar** (604-592 př. Kr.) dal vyzdobit městskou bránu v Babylonu pálenými cihlami, na nichž prý byli vyobrazeni re'muové. Při německém výzkumu Babylonu bylo v terénu pořízeno mnoho náčrtů uměleckých památek a také nadšených opisů. Většina z nich je anonymních, ale pochází z okruhů vedoucího jeho výzkumu, Walthera Andraea. Tak např.: „Divoký býk kráčí zeširoka se vzpřímenou šíjí a skloněnými útočícími rohy a bučícími nozdrami. Jeho svaly jsou napjaté, ocas má vztyčený, a máchá jím nahoru a dolů. Jak krásný a citlivý obraz přírody.“²¹⁹

Delitzsch dále chválí Německou orientální společnost a praví, že „obdařila biblickou vědu ještě jedním báječným zvířetem, které je nám známo z vyučování náboženství a které na všechny, jež procházeli Ištařinou branou k Nabukadnezarovu paláci, působilo mrazivým dojmem – myslím draka z Babylonu. S krkem daleko dopředu nataženým a jedovatým výhrůžným pohledem kráčí si obluda, je to had, jak nás upozorňuje dlouhá hlava s dvojitým jazykem, dlouhé šupinaté tělo a hadovitě se vinoucí ocas, ale má rovněž přední nohy pardála a jeho zadní nohy jsou vybaveny obrovskými ptačími drápy, k tomu má na hlavě dlouhé rovné rohy a na konci ocasu osten jako štír. Díky všem, všem, kteří věrně spolupracují na získávání takových vzácných objevů, archeologicky velmi důležitých!“²²⁰

Delitzsch přechází k dalšímu okruhu, jímž jsou starozákonní vyprávění. Vyzdvihuje význam asyriologie pro výklad a interpretaci starozákonních textů, v nichž je spousta slov a rčení, která mohou být vysvětlena právě díky asyriologii. Delitzsch vysvětluje posluchačům, že mnohdy jsou tato slova rozluštěna jen díky tomu, že se podobné fráze nacházejí i v asyrštině. Vytýká současným exegetům způsob jejich práce a nabádá je ke studiu klínopisných památek: ... „jak osudný je omyl moderní exegeze přemýšlet nad takovými vzácnými slovy a těžkými místy, opravovat je a často nahrazovat pouhými ‚všednostmi‘. Opravdu, každý přítel starozákonního Písma měl by usilovně přispívat svou pomocí k rozluštění těch tisíců hliněných tabulek a všech

---

²¹⁸ DELITZSCH, Friedrich. *Zweiter Vortrag*, s. 8.

²¹⁹ *Ibid.*, s. 11

²²⁰ *Ibid.*, s. 12-13.

ostatních písemných památek, které se nacházejí zakopány v Babylonu a které naše expedice odkryje hned, jakmile se ujme svých prvních úkolů, a tak přispívat k uskutečnění významnějších a rychlejších pokroků k porozumění starozákonní řeči, než té, která mu byla po dobu dvou tisíc let po ruce.“²²¹

Své přesvědčení, že příběhy ze Starého zákona jsou srozumitelné a vysvětlitelné na základě Babylonu, demonstruje na následujícím příkladu. Na pomoc si bere knihu Daniel: Král se procházel po královském paláci v Babylóně a řekl: „Zdali není veliký tento Babylón, který jsem svou mocí a silou vybuodoval jako královský dům ke slávě své důstojnosti?“ Ještě to slovo bylo v ústech krále, když se snesl hlas z nebe: „Tobě je to řečeno, králi Nebúkadnesare: „Tvé království od tebe odešlo. Vyženou tě pryč od lidí a budeš bydlet s polní zvěří. Dají ti za pokrm rostliny jako dobytku. Tak nad tebou uplyne sedm let, dokud nepoznáš, že nejvyšší má moc nad lidským královstvím a že je dává, komu chce.“ (Da 26-29)

Delitzsch říká obecenstvu, že v pozdní chaldejské sáze, dochované u Abydény²²² se zachovalo vyprávění, jak Nabukadnezar stanul na vrcholu své moci a vstoupil v doprovodu svého boha do nového královského paláce. Potom prý prohlásil: „Tady, já, Nabukadnezar, vám oznamuji, přicházející neštěstí, k jehož odvrácení se mi nepodařilo přemluvit ani Béla ani Beltu ani bohyni osudu, které mají velkou moc. Přijdou sem Peršané (Kýros) a dostanou se do područí. Necht' Běl ještě dříve než lidé zaniknou, zažene (Peršany) vyschnutím země, takže oni potom nenaleznou žádná města a žádnou stopu po lidech. Setkají se jenom s pasoucími se divokými zvířaty a přelétávajícími ptáky. On sám (Kýros) bude bloudit ve skalních roklinách a jeskyních. Doufám však, že mi umožní zažít vlastní konec.“

K tomu Delitzsch nadšeně dodává: „Kdo zde by nechtěl uznat, že hebrejský spisovatel volně přetvořil babylonskou pověst, neboť zejména v šestnáctém verši velmi zřetelně dává najevo, že mu bylo původní znění velmi dobře známo?“²²³ V knize Daniel 4,16 stojí: „Tu Daniel, který měl jméno Belšasar, zůstal skoro hodinu strnulý a jeho myšlenky ho plnily hrůzou. Král mu řekl: „Belšasare, snu ani výkladu se nehroz.“ Belšasar odpověděl: „Můj pane, kéž by sen platil tvým nepřítelům a jeho výklad tvým protivníkům.“

Podle Delitzsche je důležité, abychom se naučili rozeznávat také ve Starém zákoně formu od obsahu. Vypráví obsah Jonášova poselství. Autor nám v něm předává dvě důležitá ponaučení: nikdo se nevymaní z Boží vůle a žádný smrtelník nebude ušetřen. K tomu Delitzsch

---

²²¹ DELITZSCH, Friedrich. *Zweiter Vortrag*, s. 14.

²²² Abydénos (asi 2. 3. stol. po Kr.) byl řecký historik, o jehož životě nemáme žádné zprávy. Zlomky jeho díla se zachovaly v překladech církevního historika Eusebia z Kaisareje (265-339 po Kr.). Cit. podle: MRAS, Karl a DES PLACES, Eduard (eds.) Eusebius: *Werke*. Bd. 8. Die Praeparatio Evangelica. Teil 1. 2. Aufl. Berlin: Akad. Verlag, 1982. Eus. Praep. Event. IX., 6, s. 493.

²²³ DELITZSCH, Friedrich. *Op. cit.*, s. 15.

poznává: „avšak forma, v níž jsou tyto pravdy sepsány, je lidská, ve skutečnosti fantasticko-orientální. Kdybychom chtěli ještě dnes věřit tomu, že se Jonáš v břicho velryby ... modlil podle žalmových míst, která částečně obsahovala obrazy dochované několik staletí po zániku Ninive, nebo že král Ninive činil pokání do té míry, že rozkázal i svým volům a ovcím zahalit se do žíněného roucha, prohřešili bychom se proti rozumu, který nám propůjčil Bůh.“²²⁴

Tyto věci považuje Delitzsch za jakési „jednotlivosti“, které stojí v pozadí za mnohem „intenzivnějším světlem“. Je nadšen skutečností, že „zástupci německých církevních vůdců, jedoucí jako císařovi hosté k posvěcení Spasitelova chrámu do Jeruzaléma, založili tam „Německý evangelický ústav pro výzkum starověkých znalostí o Svaté zemi.“²²⁵ Doufá, že se tam mladí němečtí bohoslovci dobře seznámí s mravy a zvyky beduínů, kteří jsou podle něj dnes stejní jako v dobách starého Izraele. Přeje si, aby se tam ponořili do studia místních pověstí a legend, aby si osvojili orientální myšlení, neboť „pak se jim otevře svět, z něhož jediného mohou být vysvětleny orientální spisy, také i Starý a částečně i Nový zákon, pak jim bude, jako když jim šupiny spadnou z očí a „slunce půlnoční“ promění se jim ve světlo úsvitu! Jestliže Orient poskytuje i dnes ... pro Bibli mnohost výkladů, o to více ještě studium starého písemnictví, částečně se Starým zákonem a současně písemnictvím Babyloňanů a Asyřanů. Všude více či méně existují velmi blízké shody v obou literaturách, jak v řeči a slohu, tak ve způsobu myšlení a představ.“²²⁶

Delitzsch na několika příkladech dokazuje, jak se v obou literaturách objevuje posvátnost sedmičky a trojky. Cituje Jeremjáše: „Země, země, země! Slyš slovo Hospodinovo. (Jr 22,29) „Sláva, sláva, sláva králi, mému pánu“²²⁷ praví jeden asyrský text. Pokračuje dále, serafové před trůnem Božím volají: „Svatý, svatý, svatý je Hospodin zástupů!“ (Iz 6,3) Také na začátku asyrských chrámových bohoslužeb se třikrát opakuje „ašur“, tj. spásonosný či „svatý.“

Delitzsch přechází ke knize Genesis. „I vytvořil Hospodin Bůh člověka, prach ze země, a vdechl mu v chřípí dech života. Tak se stal člověk živým tvorem.“ (Gn 2,7). To je tzv. jahvistická verze o stvoření. Konstatuje, že s podobnými názory se setkáváme i v Babylonu.²²⁸ Člověk je stvořen ze země, jílu, hlíny (srov. Job 33,6: „Hle já budu tvými ústy před Bohem, i já jsem jen kus hlíny.“) Poté se zpátky do země navrátí (viz Gn 3,19: „V potu své tváře budeš jíst chléb, dokud se nenavrátíš do země, z níž jsi byl vzat. Prach jsi a v prach se navrátíš.“), ale živou bytostí se stává člověk až božím vdechnutím.

²²⁴ DELITZSCH, Friedrich. *Zweiter Vortrag*, s. 16.

²²⁵ *Ibid.*

²²⁶ *Ibid.*, s. 17.

²²⁷ *Ibid.*

²²⁸ Stvořením světa a člověka se Delitzsch podrobně zabýval již ve své knize *Das babylonische Welterschöpfungsepos*. Leipzig: Hirzel, 1896. 167 s.

Delitzsch cituje asyrský dopis, v němž jsou pisatelé označováni jako „mrtví psi, které král, jejich pán, probudil k životu, vdechnul jim v chřípí dech života.“²²⁹ S tím porovnává text 2 Sam. 9,8: „Co je tvůj služebník, že se obracíš k mrtvému psu, jako jsem já?“ Paralela s tímto textem je naprosto zřetelná. Delitzsch upozorňuje na to, že podle babylonského myšlení měla lidská slina kouzelnou moc. V babylonských představách o osudu a zařikávání zlých božských sil mělo velký význam plivání hlenů, které mělo odvrátit zlý osud při nemocích i nepříznivém postavení ve společnosti. Sliny velkých božstev byly životadárné. Delitzsch okazuje na Marduka, když cituje opět neidentifikovatelné vzývání: „Ó Marduku, tvá slina je slinou života!“²³⁰

V souvislosti s tím uvádí novozákonní příběh o Uzdravení hluchoněmého „Vzal ho stranou od zástupu, vložil prsty do jeho uší, dotkl se slinou jeho jazyka, vzhlédl k nebi, povzdechl a řekl: „Effatha“, což znamená „otevři se!“ (Mk 7,33) Jmenuje další paralely, např. uzdravení slepého v Betsaidě (Mk 8,23-25) nebo příběh z Janova evangelia o uzdravení slepého. (J 9,6-7)

Delitzsch seznamuje posluchače s dalšími shodnými pasážemi mezi Starým zákonem a Babylonem. Připomíná putování izraelského lidu pouští, kdy ho Hospodin doprovázel za den dýmovým sloupem a v noci ohnivým sloupem. Vysvětluje, že podobný popis je též v knize Izajášově: „A nad každým místem hory sijónské i nad každým jejím shromážděním stvoří Hospodin ve dne oblak, totiž kouř, a plameny ohnivé záře v noci...“ (Iz 4,5) Dále odkazuje na několik novozákonních vyprávění. Na Markovo a Janovo evangelium. Podobný význam zařikávání měly i kouř a oheň, používané ve věštech, např. asyrská Ištar slibovala pomoc bojovníkům ve výroku: „Já, Ištar z Arbely, zvednu po tvé pravici kouř a po tvé levici zapálím oheň.“²³¹ Delitzsch poukazuje na další styčné body a opět cituje Izajáše (Iz 38,1). Stejně metody používali i lékaři v Mezopotámii při pokusech o oživení umírajících bojovníků: „Byl jsem mrtvý, ale král, můj pán, mne oživil.“²³²

Delitzsch výčet paralel uzavírá slovy: „Jak je všechno tak podobné v Babylonu i Bibli! Zde i tam jsou myšlenky i řeč představovány názornými symbolickými ději..., zde i tam je stejný svět trvajících zázraků a znamení, neustálého zjevování Boha zejména ve snech, stejné naivní představy o božství: jako v Babylonu bohové jedí a pijí a samozřejmě také odpočívají, tak prochází se Hospodin v chladu večerního ráje a kochá se libou vůní Noemovy oběti; a jako ve

²²⁹ Tento text cituje Delitzsch podle své knihy *Assyrisches Handwörterbuch*. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1896. s. 78.

²³⁰ DELITZSCH, Friedrich. *Zweiter Vortrag*, s. 16.

²³¹ Cit. podle: GRESSMANN, Hugo. *Altrorientalische Texte zum Alten Testament*. 2. Aufl. Berlin: Walter de Gruyter, 1926. s. 282.

²³² Oživil jej tím kouřem (pozn. J. S.). DELITZSCH, Friedrich. *Op. cit.*, s. 16

Starém zákoně mluví Hospodin k Mojžíšovi a Aronovi a ke všem proroků, tak mluví v Babylonu bohové k lidem, buď přímo, nebo prostřednictvím svých kněží a bohem nadaných proroků a prorokyň.²³³

Nyní se Delitzsch dostává k dalšímu tématu a tím je zjevení.²³⁴ Razantně se staví proti „verbální inspiraci“ Starého zákona. Říká: „Již dávno přišli všichni vědecky vzdělaní evangeličtí i katoličtí bohoslovci k nezvratnému poznání, že bylo velkým omylem pokládat po celá staletí cenné památky starohebrejského písemnictví ... za jeden náboženský kánon, za knihu zjeveného náboženství od začátku až do konce, přestože jsou zde spisy, jako kniha Jobova²³⁵, obsahující slova, která místy hraničí až s blasfemií, pochybuje o jsočnosti spravedlivého Boha vůbec, jako i zcela světské spisy, například svatební písně (tak zvaná Šalomounova píseň).“²³⁶

Delitzsch se dále striktně ohrazuje proti teologickým výkladům některých biblických pasáží a tvrdí, že mnohdy samotnému textu uškodily. Tento problém ilustruje na konkrétním příkladu: „Slyš, dcero, pohleď, nakloň své ucho, zapomeň na svůj lid, na otcův dům, neboť král zatouží po tvé kráse; je to tvůj pán a jemu se klaněj.“ (Ž 42,11-12) K tomu dodává: „Snadno si můžeme představit, co z toho muselo nevyhnutelně vzejít, když knihy a místa, jako jsou tato, byla vykládána teologicky či dokonce mesianisticky (srov. Žd 1,8 násl.) nemohlo z toho vzniknout nic jiného, než to, co se stalo u onoho středověkého katolického mnicha, který četl-li ve svém žaltáři latinské slovo maria, tj. moře“, pokřičoval se před matkou Marií. Avšak také pro ostatní části starozákonní literatury je nyní, dokonce i katolickou církví upouštěno od ústního vnuknutí. Starý zákon nás k tomu nutí sám se svou spoustou dvojnásob přicházejících a odporujících si vyprávění a se svým bludištěm v pěti knihách Mojžíšových, vzniklých neustálým přepracováváním a zpracováváním, z něhož není úniku.“²³⁷

Nato prohlašuje, že si lidstvo takové osobní Boží zjevení ani vůbec nezasloužilo. Podle něj si nevážilo ani Dekalogu.²³⁸ Domnívá se, že „lidstvo přímo frivolně zacházelo až do dnešních dnů s prvotním nejvlastnějším zjevením²³⁹ svatého Boha, s deseti příkázáními na deskách zákona ze Sinaje.“²⁴⁰ Sahá po malém katechismu Martina Luthera a čte: „Slovo nechte být“ a konstatuje, že je zde potlačeno druhé příkázání, na které položil Bůh obzvláštní důraz. „Neuděláte si mé

²³³ DELITZSCH, Friedrich. *Zweiter Vortrag*, s. 18-19.

²³⁴ Cf. DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Rückblick und Ausblick*, s. 46-50; Idem. *Die grosse Täuschung. Erster Teil*, s. 54-82.

²³⁵ K tomu blíže DELITZSCH, Friedrich. *Das Buch Hiob...*, s. 90-92.

²³⁶ DELITZSCH, Friedrich. *Zweiter Vortrag*, s. 19.

²³⁷ DELITZSCH, Friedrich. *Op. cit.*, s. 19-20. Poznámka (J. S.): Moře se řekne latinsky „mare“ nikoli „maria“.

²³⁸ Cf. DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Rückblick und Ausblick*, s. 46-50; Idem. *Die grosse Täuschung. Erster Teil*, s. 54-82.

²³⁹ O Božím zjevení na Sinaji pojednává Delitzsch blíže v knize *Die grosse Täuschung. Erster Teil*, s. 54-83.

²⁴⁰ DELITZSCH, Friedrich. *Zweiter Vortrag*, s. 20.

zpodobení, neuděláte si bohy stříbrné ani zlaté.“ (Ex 20,22-23) Zdůrazňuje, že v katolickém katechismu zní první přikázání úplněji: „Nebudeš mít jiných bohů přede mnou; neučiníš sobě rytiny a nebudeš se jí klanět“, ale zároveň je zde napsáno: „Obrazy Krista, matky Boží a všech svatých zhotovujeme proto, že se jim neklaníme, ale jen je uctíváme, přičemž se přehlíží, že Pán Bůh výslovně praví: „Neuděláte si mé zpodobení, neuděláte si bohy stříbrné ani zlaté“ (všimni též Dt 4,16).“²⁴¹

Delitzsch pomalu přechází k Tóře. Vypráví o tom, jak Bůh vyrobí svými rukama kamenné desky, vyryje na ně desatero přikázání a Mojžíš ve vzteku hodí deskami o zem a roztrhává je na tisíc kusů. Bůh napsal další desky, které představují jeho jediné vlastnoruční zjevení lidu, a Mojžíš lid s jeho slovy vůbec neseznámí. Proto dnes vlastně ani nevíme, zda Bůh poručil, aby se sobotní den světil na památku jeho vlastního odpočinku po šestidenním stvořitelském díle (Ex 20,11, srov. 31,17) nebo na památku²⁴² nucené práce lidu během jeho pobytu v Egyptě (Dt 5,14 násl.). Toto považuje Delitzsch za nedbalost a lhostejnost k Božímu odkazu. V souvislosti s tím hovoří o tom, že je smutné, že vlastně vůbec nic nevíme o úpravě a vzhledu těchto desek. Vypráví, jak Filištiní ukořistí archu úmluvy a odnesou ji do Dagonova chrámu a následujícího rána najdou sochu boha Dagona roztrhčenou před sochou Hospodina (1 S 5 a násl.), jak je archa dopravena do městečka Bétšemeš a 50.000 mužů je zabito, protože se podívali do schrány úmluvy (1 S 6,19), jak každý, kdo se nedopatřením dotkne archy, zemře. (2 S 6,7 a násl.) V Bibli se dovídáme podrobně, jak Chaldejští odvázejí chrámové poklady z Jeruzaléma (2Kr 24,13; 25,13 a násl.), ale o schráně, přesto že chrám shoří, zde není ani zmínka. Delitzsche rozčiluje, že tak důležité věci, jako archa úmluvy, zde není věnováno ani jediné slovo.

Autorita Desatera je velmi ceněna nejen od mnoha učenců²⁴³ ale i z katolické strany. Delitzsch praví, že máme k dispozici desatero ve „dvou různých recenzích, které vůbec nepocházejí přímo z desek, ale z jiných nápisů.“²⁴⁴ To vysvětluje některé rozdíly v jednotlivých podáních. Tyto zákony představují ustanovení a zvyky, které u Izraelců měly platnost odedávna, z části ale až od příchodu Izraele do Kanaánu, potom se odvozovaly od Mojžíše a na základě své svatosti a nezrušitelnosti od Boha samotného.

---

²⁴¹ DELITZSCH, Friedrich. *Zweiter Vortrag*, s. 20-21.

²⁴² Cf. WELLHAUSEN, Julius. *Israelitische und jüdische Geschichte*, s. 11

²⁴³ Delitzsch zde má na mysli konkrétně Augusta Dillmanna (1823-1894) a jeho knihu *Kommentar zu den Büchern Exodus und Leviticus*. Leipzig: Hirzel, 1880. s. 201.

²⁴⁴ DELITZSCH, Friedrich. *Zweiter Vortrag*, s. 23.

Delitzsch připomíná, že když loni hovořil v sále Pěvecké akademie, zmínil se posluchačům o tom, že Babylon byl vysoce vyspělý právní stát a rovněž hovořil o Chammurapiho zákoníku²⁴⁵, který pevně stanovil ve všech odvětvích občanské právo.

Delitzsch nadšeně oznamuje, že originál tohoto zákoník byl nyní objeven v sutinách starověké akropole Súsy francouzským archeologem **Jacquesem de Morganem** (1857-1924) a dominikánským mnichem **Jeanem-Vincentem Scheilem** (1858-1940) na přelomu roku 1901 a 1902 Na této dioritové stéle je vyryto 282 paragrafů. Sám král Chammurapi praví, že jsou to „zákony spravedlnosti, které Chammurapi, král mocný, pevně stanovil a (jimiž) pro zemi opatřil správný chod a dobré vedení. ... Aby silný neubližoval slabému, aby sirotě a vdově se dostalo práva, aby v Babylóně, ... soudilo se podle práva země, aby se rozhodovalo podle rozhodnutí země, aby se dostalo ukřivděnému práva, vryl jsem svá vzácná slova na svou stélu a postavil před svou sochu „krále spravedlnosti.“²⁴⁶

Král dále říká: „Poškozený, jenž se dostal do sporu, nechť přijde pod mou sochu „Krále spravedlnosti“, nechť si dá přečíst slova vyrytá na mé stéle, nechť vyslechne má vzácná slova, nechť moje stéla osvětlí mu jeho případ, nechť najde rozhodnutí, nechť dá svému srdci oddychnout, nechť řekne: „Chammurapi, zajisté, pán, jenž jako vlastní otec jest k lidem, jimž záleželo na slovu Mardukově, jeho pána, pro Marduka zajistil vítězství nahoře i dole, potěšil srdce Marduka, svého pána provždy zajistil blahobyt lidu i zemi po právu vládl“ ... , nechť z plna hrdla vzdává mně díky před Mardukem, mým pánem, a Sarpanitou, mou paní!“²⁴⁷ Král Chammurapi, „slunce Babylonu“²⁴⁸ přijal tyto zákony od nejvyššího soudce nebe a země, od boha slunce Šamaše, který je na vrcholku tohoto basreliéfu zobrazen, jak králi zjevuje zákony.

Delitzsch v těchto pasážích spatřuje analogii mezi Chammurapiho zákoníkem a Desaterem²⁴⁹. Odkazuje na Dt 4,6-8: „Bedlivě je dodržujte (tj. Desatero přikázání – pozn. J. S.). To bude vaše moudrost a rozumnost před zraky lidských pokolení. Když uslyší všechna tato nařízení, řeknou: „Jak moudrý a rozumný lid je tento veliký národ!“ Což se najde jiný veliký národ, jemuž jsou jeho bohové tak blízko, jako je nám Hospodin, náš Bůh, kdykoli k němu voláme? A má jiný veliký národ nařízení a práva tak spravedlivá jako celý tento zákon, který vám dnes předkládám?“

---

²⁴⁵ Překlad pořídil Hugo Winckler. Delitzsch zde vychází z jeho knihy *Die Gesetze Hammurabis, König von Babylon um 2250 v. Chr. Das älteste Gesetzbuch der Welt*, J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1904. 54 s.

²⁴⁶ KLÍMA, Josef. *Nejstarší zákony lidstva. Chammurapi a jeho předchůdci*. Praha: Academia, 1979. s. 143-144.

²⁴⁷ *Ibid.*, s. 144.

²⁴⁸ Cf. DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Rückblick und Ausblick*, s. 29-33.

²⁴⁹ Cf. JEREMIAS, Johann. *Moses und Hammurabi*. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1903. 79 s.; viz též DELITZSCH, Friedrich. *Die grosse Täuschung. Erster Teil*, s. 129-161.

Stejně je to i se zákonodárstvím sinajským, se smlouvou Hospodina s Izraelem. K tomu Delitzsch říká: „Snadno lze prohlédnout čistě lidský původ a charakter izraelských zákonů! Mohl by se snad někdo odvážit tvrdit, že třikrát svatý Bůh, který svými vlastními prsty vyryl na kamennou desku ... ‚nezabiješ‘, schválil tentýž dechem krevní mstu, která až do dneška lpí na národech z východu jako kletba, zatímco již Chammurapi „téměř úplně zahladil její stopy“²⁵⁰ Tuto myšlenku dále rozvíjí na dalších příkladech jako je třeba obřizka, která dle jeho názoru nemůže být znamením úmluvy mezi Bohem a Izraelem.

Delitzsch silně odmítá izraelský způsob myšlení, podle nějž běžné věci denního života, jako např. zabití člověka volem, (Ex 21,28n.; 35n.), zákaz konzumace některých jídel, lékařské předpisy pro kožní nemoci, podrobná ustanovení týkající se kněžského oděvu, byla ustanovena přímo od samotného Boha. Oproti tomu zdůrazňuje, že Bohu jsou milejší jiné oběti a cituje Žalmy: „Zkroušený duch, to je oběť Bohu. Srdcem zkroušeným a zdeptaným ty, Bože, nepohrdáš!“ (Ž 51,19) Bůh podle něj nemá v oblibě žádné obětní obřady na způsob pohanských národů, vždyť Ž 40,7 praví: „Obětní hod ani oběť přídavnou sis nepřál, nýbrž potrestals mi uši; nežádals oběť zápalnou ani oběť za hřích.“

Delitzsch se domnívá, že Bůh „určitě tento obětní řád až do jeho nejmenších podrobností nestanovil a jistě předpisy pro olej k pomazávání a kadidlo, ... (viz Ex 30,25;35) nevymyslel.“²⁵¹ Rozřešení toho problému vidí Delitzsch jako úkol pro další výzkum: „Bude věcí budoucího bádání, určit, do jaké míry jsou izraelské zákony, jak občanské, tak kněžské, specificky izraelské nebo vůbec semitské, nebo zda byly pod vlivem babylonského zákonodárství²⁵², které je mnohem starší a jistě proniklo přes babylonské hranice.“²⁵³ Delitzsch má na mysli zejména právo odvety – oko za oko, zub za zub, novolunní slavnosti a svátek tzv. „posvátných chlebů“.

Jediné, co zatím víme, je to, že ustanovení sobotního dne, má svůj původ v babylonském slově „šabbatu“. „Oproti tomu, nikdo netvrdil, že Desatero přikázání bylo, byť i jen částečně vypůjčeno z Babylonu, bylo na toto spíš důrazně poukázáno, že přikázání 5., 6., a 7 mají původ v pudu sebezáchovy, která je společná všem lidem. Ve skutečnosti je větší část z Deseti přikázání Babyloňanům stejně svatá jako Izraelcům:²⁵⁴ neúcta k rodičům, křivé svědectví, jakákoliv touha po majetku někoho cizího, je také podle babylonského zvyku těžce trestána, mnohokrát smrtí.“²⁵⁵

---

²⁵⁰ DELITZSCH, Friedrich. *Zweiter Vortrag*, s. 26; K pojmu „krevní msta“ viz též KLÍMA, Josef. *Nejstarší zákony lidstva...*, s. 276-277.

²⁵¹ DELITZSCH, Friedrich. *Op. cit.*, s. 27.

²⁵² Podrobnou studii vypracoval BOECKER, Hans Jochen. *Recht und Gesetz im Alten Testament und im Alten Orient*. Neukirchener-Verlag, 1984. 206 s. ISBN 978-3788705022.

²⁵³ DELITZSCH, Friedrich. *Op. cit.*, s. 27.

²⁵⁴ Podrobné porovnání Exodu, Leviticu a Deuteronomia s Chammurapiho zákoníkem provedl Delitzsch v knize *Die grosse Täuschung. Erster Teil*, s. 129-161.

²⁵⁵ DELITZSCH, Friedrich. *Zweiter Vortrag*, s. 27-28; Cf. Klíma, Josef. *Nejstarší zákony lidstva...*, s. 122-123; 135.

Toto Delitzsch ilustruje pomocí 3. paragrafu Chammurapiho zákoníku: „Jestliže někdo vystoupil u soudu s křivým svědectvím a výpověď, kterou učinil, neprokázal, bude, jestliže jde o hrdelní spor, potrestán smrtí.“²⁵⁶

Pokračuje druhým příkázáním Dekalogu, které zakazuje jakoukoli modloslužbu. „Já jsem Hospodin, tvůj Bůh; ... Nebudeš mít jiného Boha mimo mne.“ (Ex 20,2-3) Podle Delitzsche se může zdát, že toto specificky izraelské příkázání má přímo protibabylonský hrot. Delitzsch přechází ke starozákonnímu monoteismu a říká, že: „Je přece pochopitelné ze stanoviska starozákonní teologie, že opustila-li by jednoznačně a právem verbální vnuknutí starohebrejských spisů, musela by tak nechtíc uznat, že zcela naprosto nezávazný ráz starozákonních spisů pro naši víru, vědění a poznání, bere nyní ducha, který z nich vane, jako božského a jako „mravní monoteismus Izraele“, ducha proroků, jako „skutečné zjevení živého Boha“ káže s ještě větší jednomyslností.“²⁵⁷

Na tomto místě připomíná Delitzsch svou první přednášku, kdy zmínil, že u severosemitských kmenů, které se kolem r. 2500 př. Kr. přesídlily do Babylonu, nacházíme ve velkém množství osobních jmen pro boha. Např.: „El“, tj. Bůh dal, „Bůh sedí v pluku“, „Kdyby Bůh nebyl Bohem mým, „Bože! Shlédni na mě!“, „Bůh je Bůh“, *Jahu* (tj. Jahve) je Bůh“.²⁵⁸ Delitzsch nechápe tento strach a uvádí, že už ve Starém zákoně Abraham káže ve jménu Jahvově (Gn 12,8) a Jahve již tehdy byl Bohem Abrahamovým, Izákovým a Jákobovým.

Delitzsch se domnívá, že zejména „těm teologům, kteří si o sobě myslí, že jsou pozitivní a kteří považují ‚veškeré božské zjevení jako pozvolný historický vývoj‘, obracejí právě tímto, ... církevní pojem zjevení naruby, měla by být tato jména obzvláště vhod. Zatím velká většina teologů cítí a právem se bojí, že tato jména, která jsou o víc než jedno tisíciletí starší, než starozákonní jména,²⁵⁹ které jim odpovídají a která svědčí o uctívání pouze jednoho ... jménem *Jahu*, ‚Stálého‘, mohla by snad v kruzích daleko širších než jen v potomstvu Abrahamově znamenat východisko pro historický vývoj víry v Jahveho, avšak tímto právě uvede povahu tohoto zjevení v pochybnost.“²⁶⁰ Proto je patrná snaha, tato jména odstranit a použít při tom jakéhokoliv prostředku. Delitzsch žádá, aby se oba tábory vystříhaly nadsázky.

Delitzsch zdůrazňuje: „nezapomněl jsem nikdy položit důraz na ‚hrubý‘ babylonský polyteismus a necítím nutnost jej zakrývat. Pouze považuji sumersko-babylonský panteon a jeho líčení v poezie, zejména v národní poezii, za nevhodný terč mělkých vtipů a posměšných

²⁵⁶ Klíma, Josef. *Nejstarší zákony lidstva*, s. 122.

²⁵⁷ DELITZSCH, Friedrich. *Zweiter Vortrag*, s. 28.

²⁵⁸ *Ibid.*, s. 29.

²⁵⁹ DELITZSCH, Friedrich. *Die grosse Täuschung. Zweiter Teil*, s. 7.

²⁶⁰ DELITZSCH, Friedrich. *Zweiter Vortrag*, s. 29.

nadsázek stejně tak, jako bychom pranýřovali posměch, tropený třebas z homérských bohů.²⁶¹ Delitzsch nijak neomlouvá ani uctívání bohů, vytvořených z kamene a dřeva. Klade posluchačům na srdce, že bychom nikdy neměli zapomenout na to, že podle „biblického vyprávění o stvoření, byl člověk stvořen k obrazu Božímu, což bylo právem již z bohoslovecké strany vytknuto, toto se přičí ‚Boží‘ duchovnosti a je to znovu a znovu zdůrazňováno.“²⁶² K tomu dodává, že je přece naprosto pochopitelné, když si Babyloňané představují a zobrazují bohy v lidské podobě. Upozorňuje na to, že starozákonní proroci to dělají stejně. Stejně jako Babyloňané vidí Boha i prorok Abakuk: „Z Témanu přichází Bůh, z hor Páranu Svatý. ...Září jako světlo, po straně má rohy, v nichž je skryta jeho síla. (Abk 3,4-9). Bůh vítězí s rohy na hlavě, což je také symbol vznešenosti, síly a vítězství (viz Am 6,13 a Nu 23,22) babylonských bohů.

V této souvislosti Delitzsch považuje za důležité zmínit, že renesanční umělci Michelangelo a Rafael zobrazovali Boha podle knihy Danielovy. „Viděl jsem, že byly postaveny stolce a že usedl Věkovitý. Jeho oblek byl bílý jako sníh, vlasy jeho hlavy jako čistá vlna, jeho stolec – plameny ohně. Jeho kola- hořící oheň.“ (Da 7,9)

Delitzschovi se nelíbí, jak se starozákonní autoři posmívají babylonským bohům, a říká: „...tento unavující posměch starozákonních proroků vůči babylonským modlám, které mají oči a nevidí, mají uši a neslyší, mají nos a nečichají, mají nohy a nechodí, Babyloňané snesou stejně tak lehko, jako katolické církve. Neboť stejně tak, jako myslící katolíci spatřují v obrazech pouze Krista, Marii a svaté, stejně tak činili i myslící Babyloňané: nebylo hymnu ani modlitby, která by byla k obrazu jako takovému, vždy se obrací k božství, které sídlí mimo všechno pozemské.“²⁶³

Delitzsch načíná další téma, kterým je „mravní monoteismus“. Při jeho posuzování doporučuje všem jistou umírněnost. Z tohoto hodnocení je nezbytně nutné podle jeho názoru vyřadit dobu před vyhnanstvím, kdy lid a králové propadli náklonnosti vůči kanaánskému polyteismu. Rozvádí tuto myšlenku a doplňuje ji: „Považuji za obzvlášť nerozumné jednání, když někteří horlivci vynášejí mravní úroveň Izraele i tu, která byla před dobou vyhnanství jako vysoce povznesenou nad babylonskou. Ovšem! Válčení Babyloňanů-Asyřanů bylo kruté někdy až barbarské. Ovšem také dobytí Kanaánu²⁶⁴ hebrejskými kmeny bylo doprovázeno proudem nevině prolité krve.“²⁶⁵ Tuto skutečnost dokresluje Delitzsch na citaci z Dt 6,10-11: „Až tě Hospodin, tvůj Bůh, přivede do země, o které přísahal tvým otcům Abrahamovi, Izákovi a

---

²⁶¹ DELITZSCH, Friedrich. *Zweiter Vortrag*, s. 30.

²⁶² *Ibid.*

²⁶³ *Ibid.*, s. 31-32.

²⁶⁴ O příchodu Izraele do Kanaánu podrobněji pojednává Delitzsch ve své knize *Die Grosse Täuschung. Erster Teil*, s. 10-54.

²⁶⁵ DELITZSCH, Friedrich. *Zweiter Vortrag*, s. 32.

Jákovovi, že ti ji dá, a dá ti veliká a dobrá města, která jsi nestavěl, domy plné všeho dobrého, které jsi nenaplnil, vykopané studny, které jsi nevykopal, vinice a olivovní, které jsi nevysadil, a budeš jíst a nasytíš se...“

Delitzsch klade velký důraz na to, aby posluchačům sdělil, že tomuto získání majetku předcházelo vyhnání stovek obyvatel z obcí, žijících u řeky Jordánu, nelítostné pobití všeho obyvatelstva., včetně žen a malých dětí.

„Co se týká práva a spravedlnosti ve státě a mezi lidmi, nechávají nás káravé řeči izraelských a judských proroků, kritizujících utlačování chudých, vdov a sirotků, také i příběh o Nábotově vinici (1 Kr 21) nahlédnout do těžké korupce krále i lidu...“²⁶⁶ Tuto smutnou skutečnost porovnává s Chammurapiho říší, na níž by se dalo aplikovat rčení „spravedlnost povznáší lid.“²⁶⁷ Informuje posluchače o tom, že existuje babylonská tabulka, která varuje i samotného babylonského krále před každou nespravedlností: „(Jestliže) obyvatelům Babylonu vezme (jejich) stříbro a připojí ho ke svému majetku, ... (nebo) vyslechne soudní při Babyloňanů, (jen) aby ji umlčel (?), ... Marduk, pán nebes a země, jeho nepříteli nad ním ustanoví ... a jeho jmění a majetek nepříteli jeho vydá.“²⁶⁸

Delitzsch se nyní dostává ke kapitole o lásce k bližnímu. Ani zde nenachází žádné mezery mezi Babylonem a Starým zákonem, zaměřuje se zejména na jednu věc. „Na babylonském vyprávění o potopě s jeho polyteismem se starozákonní teologové s chutí pasou, avšak přece má toto vyprávění jeden rys, který nám jej činí mnohem sympatičtější nežli vyprávění biblické.“²⁶⁹ Delitzsch cituje pasáž z Eposu o Gilgamešovi:

*„Moře, které se zmítalo ...
uklidnilo se, utišilo, bouře (a) potopa ustaly.
Obhlédl jsem počasí, všude zavládlo ticho
a všechno lidstvo se změnilo v hlínu,
zaplavená země rovná byla jak střecha.
Okénko jsem otevřel, světlo mi dopadlo na tvář.
Poklekl jsem a (potom) usedl v pláči,
po tváři slzy mi stékaly.“²⁷⁰*

---

²⁶⁶ DELITZSCH, Friedrich. *Zweiter Vortrag*, s. 32-33.

²⁶⁷ *Ibid.*, s. 33.

²⁶⁸ Cit. podle: PROSECKÝ, Jiří. *Prameny moudrosti. Mudroslovná literatura staré Mezopotámie*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 1995. Napomenutí vladaři, v. 15-18, s. 92.

²⁶⁹ DELITZSCH, Friedrich. *Op. cit.*, s. 33.

²⁷⁰ *Epos O Gilgamešovi*. Standardní babylonská verze, tabulka IX., v. 131-138, s. 171. Překlad Jiří Prosecký.

Delitzsch zejména poukazuje na to, že toto vyprávění v sobě má jednu vzácnou věc, a sice doklad o tom, že Xisuthros soucítí s ostatními mrtvými. Delitzsch říká: „Již Eduard Suess, slavný rakouský geolog, připouští, že v rysech, jako jsou tyto, objevuje se v prostém Xisuthrově vyprávění znak pravdy – kdežto o Noemově soucitu nedočítáme se nic.“²⁷¹ K tomu dodává, že na rozdíl od biblického Noema byl „Noe babylonský“ i se svou manželkou přenesen mezi bohy, což by nebylo v Izraeli vůbec možné.

Delitzsch začíná další poutavé téma, a tím je postavení ženy v Izraeli a Babylonu²⁷². Začíná citací z Bible: „A budeš se radovat před Hospodinem, svým Bohem, ty i tvůj syn a tvá dcera, tvůj otrok a tvá otrokyně...“ (Dt 16,11) a pokračuje dále: „Jen před Hospodinem, svým Bohem, na místě, které si Hospodin, tvůj Bůh, vyvolí, tam je budeš jíst ty i tvůj syn a tvá dcera, tvůj otrok a tvá otrokyně... (Dt 12,28)

Delitzsch si klade otázku, proč se zde nehovoří o manželce? Kde zůstala? Postavení ženy, bylo v Izraeli nízké už od dětství. Tomu také odpovídají dívčí jména ve Starém zákoně, která na rozdíl od jmen chlapeckých nevyjadřují poděkování Hospodinu. Jedná se zejména o jména jako ‚milovaná‘, ‚vonná‘, ‚jako rosa zrozená‘, ‚včela‘, ‚gazela‘, ‚myrta‘, ‚palma‘, ‚korál‘ a ‚koruna‘. Delitzsch zdůrazňuje, že žena byla majetkem svých rodičů a později svého muže, pracovní silou, na kterou připadlo v domácnosti mnoho těžkých prací a stejně jako v islámu, nemůže vykonávat bohoslužbu. K tomu dodává: „To všechno bylo v Babylonu jiné a lepší: čteme například za vlády krále Chammurapiho o ženách, které si nechávají přinášet svoje křeslo do chrámu, nalézáme jména žen jako svědků v právních listinách... Právě na poli ženské otázky dá se zřetelně poznat, jak hluboko byla babylonská kultura pod vlivem nešemitských Sumerů.“²⁷³

Delitzsch se zmiňuje o výkopech, které prováděl v Babylonu Robert Koldewey a rozčiluje se nad tím, že „katolický starozákoník“²⁷⁴ tvrdí, že v Babylonu byly objeveny mnohé sošky, které vyjadřují tu nejhrubší a nejsprostší smyslůst. Dále se zabývá kritikou německého teologa Eduarda Königa: Prohlašuje-li evangelický starozákoník²⁷⁵ na základě jednoho dosud vůbec nevysvětleného místa v babylonské básni a vzrušeně vypráví, že musíme všechna zákoutí Předního východu prohledat, abychom našli analogie, tak tady nemohu se svými místními znalostmi opravdu posloužit, ale mohu odkázat na to, z jakých důvodů nemůžeme odpovědět

---

²⁷¹ DELITZSCH, Friedrich. *Zweiter Vortrag*, s. 33.

²⁷² Tímto tématem se Delitzsch zabýval ve své knize *Handel und Wandel in Altbabylonien*. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1910. s. 21 a násl.

²⁷³ DELITZSCH, Friedrich. *Zweiter Vortrag*, s. 36.

²⁷⁴ DELITZSCH má na mysli Franze Philippa Kaulena (1827-1907). Zde reaguje na jeho dílo *Assyrien und Babylonien nach den neusten Entdeckungen*. Freiburg: Herder, 1882. 315 s.

²⁷⁵ Jedná se o Eduarda Königa. Delitzsch na tomto místě reaguje na jeho knihu *Bibel und Babel...*, s. 57.

naléhavým přáním našich školských úřadů o paralely ze Starého zákona, které vyžadují, a varovat je, aby neházely kameny, které by okamžitě s třeskotem zbořily skleněný dům (těchto paralel).“²⁷⁶

Delitzsch končí tuto myšlenku a říká, že je nutné se věnovat jiným důležitějším věcem. „Důležitější než tyto šarvátky, provokované mými odpůrci, pokud se týká mravní úrovně těchto národů, připadá mi závěrečná úvaha, která při prohlašování etického izraelského monoteismu nebo „ducha prorocké doby“ za „skutečné zjevení živého Boha“, podle mého názoru nebyla ještě oceněna.“²⁷⁷ Delitzsch sahá po Koránu a předčítá tyto verše: „Ve jménu Boha milosrdného, slitovného. Chvála Bohu, Pánu lidstva veškerého, milosrdnému, slitovnému, vládci nespoutanému! Tebe uctíváme a Tebe o pomoc žádáme, veď nás stezkou přímou, stezkou těch, jež zahrnují milostí Svou, ne těch, na něž jsi rozhněván, ani těch, kdo v bludu jsou!“ (Korán 1,7)

Delitzsch konstatuje, že tento „islámský otčenáš“ se modlí každý muslim pětkrát denně. Poukazuje na to, že muslim je jako jediný vyvolen samotným Bohem, a ostatní národy jsou nevěřící, které Bůh nepřeurčil ke spáse. Stejný je jahvismus izraelský a to jak v době před vyhnáním, tak po něm. Hospodin je jediný pravý bůh, Bůh jedině a výhradně izraelský a Izrael je vyvoleným národem, Všechny ostatní národy jsou označovány slovem „*gojim*“ nebo jako pohané. Propadají bezbožnosti a modloslužbě. Podle Delitzsche je toto učení „naprosto neslučitelné s naším vytříbeným vědomím o Bohu, které je však vyjádřeno nepokrytými slovy v 19. verši 4. kapitoly v 5. knize Mojžíšově“²⁷⁸, tento verš zároveň činí klamný obraz „prazjevení“²⁷⁹: „abys nepovznášel své zraky k nebesům a když bys viděl slunce, měsíc a hvězdy, všechen nebeský zástup, nedal se svést a neklaněl se jim a nesloužil tomu, co dal Hospodin, Bůh tvůj, jako podíl všem národům pod celým nebem. Ale vás Hospodin vzal a vyvedl z tavicí pece, z Egypta, abyste byli jeho dědičným lidem, jako tomu je dnes.“ (Dt 4,16-20)

Delitzsch ukazuje na to, že nařízení, aby lidé uctívali hvězdy a modly, vydal dokonce sám Hospodin. Za mnohem hrozivější však považuje Hospodinův rozkaz, aby Izrael vyhubil sedm národů, které našel v Kanaánu pro jejich bezbožnost. (Dt 7,2; 7,16)

Delitzsch s tím nesouhlasí a říká: „Tento nacionálně partikularistický monoteismus“²⁸⁰, který pochopitelně nemůže být v takových oddílech jako je vyprávění o stvoření světa, jinak

---

²⁷⁶ DELITZSCH, Friedrich. *Zweiter Vortrag*, s. 36.

²⁷⁷ *Ibid.*

²⁷⁸ Cf. GUNKEL, Hermann. *Israel und Babylonien. Der Einfluss Babyloniens auf die israelitische Religion*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1903. s. 46; Dillmann, August. *Die Bücher Numeri, Deuteronomium und Josua*. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1886. s. 256.

²⁷⁹ DELITZSCH, Friedrich. *Op. cit.*, s. 36-37.

²⁸⁰ DELITZSCH, Friedrich. *Die grosse Täuschung. Erster Teil*, s. 54-95.

nepopíratelně prostupuje celý Starý zákon...²⁸¹ Jeho počátek vidí v Sinaji: „Já jsem Hospodin, tvůj Bůh“ (Ex 20,2). Pokračuje v proroku Izajášovi: „Potěšte, potěšte můj lid“ (Iz 40,1) a končí u Zachariáše: „Toto praví Hospodin zástupů: „V oněch dnech se chopí deset mužů z pronárodů všech jazyků pevně cípu roucha jednoho Judejce a řeknou: „Půjdem s vámi. Slyšeli jsme, že s vámi je Bůh.“ (Za 8,23)

Tento monoteismus se částečně objevuje ještě v epištolách apoštola Pavla: „Pamatujte proto vy, kteří jste svým původem pohané a kterým ti, kdo jsou obřezáni na těle a lidskou rukou, říkají neobřezanci, že jste v té době opravdu byli bez Krista, odloučení od společenství Izraele, bez účasti na smlouvách Božího zaslíbení, bez naděje na Boha ve světě.“ (Ef 2,11-12)

Delitzsch s tímto v žádném případě nesouhlasí a vyjadřuje své odmítavé stanovisko slovy: „Tento monoteismus, který například ještě Pavel připouští..., ponechal všechny ostatní národy země po tisíciletí v beznaději a bez Boha na světě“, takový monoteismus lze stěží pokládat za zjevený od svatého a spravedlivého Boha!²⁸² Navzdory tomu však připouští, že jsme od našeho dětství tímto dogmatem silně ovlivňováni: „A přesto jsme všichni od mládí tímto dogmatem o „výlučném občanském právu Izraele“ ... hypnotizováni do té míry, že pohlížíme na dějiny starověkého světa pod křivým zorným úhlem a rádi se dosud spokojíme s úlohou „duchovního Izraele“, přitom ale zapomínáme, na mocný historický převrat, který byl vykonán v novozákonní době, který má svůj počátek v kázání Jana Křtitele a Ježíše, zapomínáme na onen dramatický boj mezi židovstvím, žido-křesťanstvím pohanů-křesťanstvím, ... bourající tím přehradu mezi orientalisticko-izraelským a křesťansko-filozofickým světovým názorem.“²⁸³

Tento boj ilustruje profesor Delitzsch citací Petrova zvolání: „Nyní skutečně vidím, že Bůh nikomu nestraní, ale v každém národě je mu milý ten, kdo v něho věří a činí, co je spravedlivé.“ (Sk 10,34-35)

I přes výše zmiňovanou kritiku, zastává Delitzsch názor, že starozákonní spisy, přesto, že budou zbaveny přívlastku spisů zjevených, nikdy neztratí svůj význam náboženských spisů. Delitzsch praví: „Já sám se domnívám, že starohebrejské spisy, i když ztratí svůj ráz „zjevených spisů“ nebo spisů „prodchnutých zjeveným duchem“, přece si vždy udrží svůj význam, obzvláště jako pomníku velikého nábožensko-dějinného procesu, který zasahuje až do naší doby.“²⁸⁴

Toto Delitzsch deklaruje na slovech Micheášových: „Jak předstoupím před Hospodina? S čím se mám sklonit před Bohem na výšině? Mohu před něj předstoupit s oběťmi zápalnými, s ročními býčky? Cožpak má Hospodin zalíbení v tisících beranů, v deseti tisících potoků oleje?

²⁸¹ DELITZSCH, Friedrich. *Zweiter Vortrag*, s. 37-38.

²⁸² *Ibid.*, s. 38.

²⁸³ *Ibid.*

²⁸⁴ DELITZSCH, Friedrich. *Zweiter Vortrag*, s. 38-39.

Což smím dát za svou nevěrnost svého prvorozence, v obět' za svůj hřích plod svého lůna? Človče, bylo ti oznámeno, co je dobré a co od tebe Hospodin žádá: jen to, abys zachovával právo, miloval milosrdenství a pokorně chodil se svým Bohem.“ (Mi 6,6-8) Delitzsch tyto verše doplňuje slovy. „taková slova, usilující o mravní účinek náboženství, (která mimochodem se nacházejí i ve spisech babylonských), řečena jsou ještě i dnes všem nábožensky myslícím lidem.“²⁸⁵

K tomu Delitzsch dodává: „Vznešená místa u proroků²⁸⁶ a v žalmech, plná živé důvěry v Boha a touhy po pokoji v Bohu, naleznou vždy i přes omezení partikularistického svého doslovného znění a smyslu, který byl bez toho v našich překladech Bible z většího části setřen, živý ohlas v našich srdcích.“²⁸⁷

Na závěr Delitzsch vyzývá posluchače, aby slepě neulpívali na starých dogmatech, neboť by to uškodilo víře samé. V této souvislosti vyzdvihuje německou reformaci, jako hlavní předpoklad k rozvoji lidského pokroku. Pobízí lidi, aby se otevřeli novému vědeckému pokroku, a s radostí říká, že se rád hlásí k heslu „další rozvoj náboženství“²⁸⁸, vysloveném samotným německým císařem.

Doplňuje k tomu: „na druhou stranu, nelpěme na zastaralých, vědecky překonaných dogmatech, dokonce snad ze strachu, že by to uškodilo naší víře v Boha a opravdovému náboženství! Uvažme, že vše pozemské je v živém procesu, zastavení je to samé, co smrt. Pohleďme na tu mohutnou sílu, s jakou naplňuje německá reformace veliké národy země ve všech oborech lidské práce, lidského pokroku! Ale i reformace je jen etapou k cíli pravdy, ukrytém nám Bohem a v Bohu. K tomuto cíli usilujme v pokoře, ale se všemi prostředky svobodného vědeckého bádání, radostně se hlásíce k heslu vztyčeného orlího oka na vysoké strážní věži a hrdě hlásíce celému světu heslo dalšího rozvoje náboženství.“²⁸⁹

Delitzschova druhá přednáška skončila spontánním a živým potleskem. Netleskal však každý. Císař opět dodal přednášce jistou prestiž také tím, že Delitzschovi vyjádřil svůj obdiv. Po rozhovoru s říšským kancléřem Bernhardem von Büllow a prvním předsedou Německé orientální společnosti, Heinrichem zu Schönaich-Carolathem, pozval Delitzsche do své lože a potřásl mu rukou. Potom následoval dlouhý rozhovor císaře se zastupujícím předsedou Německé orientální společnosti Friedrichem Hollmannem, který se odehrál v knihovně.²⁹⁰

²⁸⁵ DELITZSCH, Friedrich. *Zweiter Vortrag*, s. 39.

²⁸⁶ O činnosti proroků blíže Delitzsch v knize *Die grosse Täuschung. Erster Teil*, s. 83-94.

²⁸⁷ DELITZSCH, Friedrich. *Zweiter Vortrag*, s. 39.

²⁸⁸ Delitzsch zakončil svou druhou přednášku parafrází slov císaře Viléma II. – „Weiterbildung der Religion“.

²⁸⁹ DELITZSCH, Friedrich. *Zweiter Vortrag*, s. 40. Orlíím okem, hledícím z vysoké strážní věže je pochopitelně míněno oko císařovo a Delitzsch se s jeho názory identifikoval.

²⁹⁰ LEHMANN, Reinhard G. *Friedrich Delitzsch und der Babel-Bibel Streit*, s. 185.

Delitzsch svou druhou přednášku zopakoval 31. 1. 1903 v Drážďanech, 26. a 27. 3. 1903 v pěveckém sále ve Stuttgartu a 30. 3. 1903 v Hannoveru. Opět připravil tištěnou podobu druhé přednášky a zakončil ji následujícími slovy: „Třetí (závěrečná) přednáška o ‚Babylonu a Bibli‘ se bude konat, jakmile se ujasní a upevní mé myšlení o názorech, které jsem vyložil v první a v této druhé přednášce.“²⁹¹

5.3 Třetí přednáška

Veřejnost očekávala s napětím třetí přednášku o Babylonu a Bibli. Její očekávání bylo umocněno tím, když Delitzsch přednesl před Německou orientální společností 17. 4. 1903 svou cestovní správu, nazvanou „**Im Lande des einstigen Paradieses**“ („**V zemi někdejšího ráje**“).²⁹² Plánovanou třetí přednášku musel Delitzsch několikrát odložit. Odklad byl způsoben mnoha nepříznivými okolnostmi. Hlavním důvodem bylo těžké onemocnění jeho syna. Přednáška se opět nekonala (měla se konat 14. 4. 1904) a očekávání nějaké církevně-teologické liberalizace ve smyslu konstruktivního výkladu sporu Babylon a Bible bylo i se zásahem císaře a neobratným výkladem Delitzsche znemožněno. Široká veřejnost byla rozčarována falešným dojmem – jakoby Delitzsch k tomu již neměl co dodat, anebo jej někdo přiměl k mlčení. Ohlášení termínu konání třetí přednášky nebylo bráno vůbec vážně. Když byla na přelomu března a dubna 1905 vytištěná, všimnul si jí jen málokdo.²⁹³

Třetí přednáška se již nekonala v Berlíně pod záštitou Německé orientální společnosti. Uskutečnila se 27. 10. 1904 před Literární společností v Barnemu. Delitzsch ji zahájil následujícími slovy: „Dovolte mi, abych ještě jednou ukázal, jak babylónsko-asyrský starověk, který vstává z mrtvých, rozšiřuje náš duchovní obzor, jak společně s výzkumy starozákonního bádání ze základu mění naše smýšlení o podstatě i hodnotě starohebrejského písemnictví a jak je ve všem určen k tomu, aby osvětlil nejzávažnější náboženské otázky.“²⁹⁴ V této pasáži chtěl Delitzsch jistě podtrhnout význam nejnovějších výzkumů, právě uskutečněných v Babylónu a tak zdůraznit, že tyto výsledky tvoří nedílnou součást pochopení biblického poselství.

Proto se ihned chopí Bible a hovoří o tzv. „tabulce národů“. Odkazuje na knihu Genesis, kapitolu 10, která nese název „Rozmnožení a rozčlenění lidstva“. V této kapitole jsou Noemovy

---

²⁹¹ DELITZSCH, Friedrich. *Zweiter Vortrag*, s. 48.

²⁹² Přednáška byla vydána též knižně. Viz DELITZSCH, Friedrich. *Im Lande des einstigen Paradieses*. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1903. 66 s.

²⁹³ LEHMANN, Reinhard G. *Friedrich Delitzsch und der Babel-Bibel Streit...*, s. 185.

²⁹⁴ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Dritter (Schluss-) Vortrag*, s. 3.

potomci rozdělení do tří skupin, které představují celé lidstvo. Následuje výčet jednotlivých Noemových synů.

Delitzsch se zastavuje hned u prvního verše. Začíná slovy: „Toto je rodopis synů Noeho: Šém, Chám a Jefet. Po potopě se jim narodili synové.“ (Gn 10,1) Text pokračuje výčtem dalších jmen. S tímto rozčleněným lidstva Delitzsch nesouhlasí a považuje jej za „omezené vědomosti asi ze 7. století před Kr.“²⁹⁵ K tomu říká, že text obsahuje spoustu omylů a nedostatků. Zároveň však zdůrazňuje, že se jedná o první pokus o roztřídění lidského pokolení.

Delitzsch se vrací k Gn 10,2, kde se uvádí jako první Jáfetův syn Gomer, který je také zmiňován u proroka Ezechiela (Ez 38,6). Jako třetího Noemova syna uvádí Genesis Mádaje. Delitzsch upozorňuje na to, že národ Médů se objevuje již v době **Sargonově** (722-705 př. Kr.), ale Gomer se vyskytuje až v době vlády krále **Asarhaddona** (681-668 př. Kr.)²⁹⁶

Delitzsche provokuje fakt, že hebrejský spisovatel povýšil Šéma na prvorozeného Noemova syna, tedy syna otce veškerého lidstva po potopě. Dodává tedy k tomu: „My ovšem nesmíme na věky setrávat v závislosti na tomto krátkozrakém podání dějin vývoje národů, které není ani vůči semitským národům bez úmyslu, nýbrž musíme být vděční za toto mohutné rozšíření našich vědomostí na půdě nejstarších dějin lidstva, jehož rozšíření má svůj základ ve vykopávkách v Babylónii a Asýrii.“²⁹⁷ Starozákonní spisovatelé nemají podle Delitzsche žádné vědomosti o národech, které žili před mladšími indogermánskými (jáfetovskými) Médy nebo Semity v Mezopotámii. Delitzsch postrádá na „tabulce národů“ zmínku o Elamitech, jejichž říše se rozkládala ve 3. tisíciletí př. Kr. od Babylónu až ke Kanaánu. V této souvislosti neopomene dodat, že moc Elamitů zastavila asyrská vojska.

Delitzsch se rozčiluje nad tím, že „národ Sumerů zmizel úplně z paměti řeckých i starozákonních spisovatelů“²⁹⁸ Považuje to za šokující vzhledem k tomu, že Abrahamův domov – chaldejský Ur, nese sumerské jméno. Nejedná se podle něj o náhodu. Dokládá to dalšími příklady. Chrám na Sijoně má stejně jako „trůn“ původ v sumerštině. Hebrejské výrazy pro „chrám“ (*hêchal*) a „trůn“ (*kissê*) odpovídají babylónským výrazům „*êkallu*“ a „*kussû*“, které jsou odvozeny od sumerského „*ê-ga*“ a „*guzá*“.²⁹⁹

²⁹⁵ DELITZSCH, Friedrich. Babel und Bibel. *Dritter (Schluss-) Vortrag*, s. 3.

²⁹⁶ Touto problematikou se Delitzsch podrobně zabýval ve svém díle *Wo lag das Paradis?* s. 245.

²⁹⁷ DELITZSCH, Friedrich. Babel und Bibel. *Dritter (Schluss-) Vortrag*, s. 3-4.

²⁹⁸ *Ibid.*, s. 4.

²⁹⁹ K pojímům viz LIEBERMAN, Stephen J. *The Sumerian Loanwords in Old-Babylonian Akkadian. Volume One.* Missoula: Scholars Press for Harvard Semitic Museum, Harvard Semitic Studies 1976. s. 216, 285-286. ISBN 978-0891301226 a FALKENSTEIN, Adam a SCHMÖKEL, Hartmut. *Keilschriftforschung und alte Geschichte Vorderasiens Handbuch der Orientalistik: Nahe und der Mittlere Osten Keilschriftforschung und alte Geschichte Vorderasiens* Leiden: J. E. Brill, 1959. s. 25.

Delitzsch opěvuje sumerskou civilizaci, když říká: „Tento vysoce velmi nadaný národ, jehož náboženství bylo sděleno všem semitským národům a který měl na kanaánský národ někdy větší či menší vliv, vystupuje stále konkrétněji a zřetelněji před našima očima, tento národ, který razil směr všemu, co směřuje k umravnění, zušlechtění a zkrášlení života, ... tento národ budí náš obdiv...“³⁰⁰ V sumerské vzdělanosti spatřuje základ pro vzdělanost babylónskou, která nadále ovlivňuje naši vzdělanost. Proto doufá, že vyučování nejstarším dějinám lidstva bude v budoucnosti přizpůsobeno pokrokům a výzkumům vědy a to i za cenu, že se upustí od starého učení o Noemových synech Šémovi, Chámovi a Jáfetovi.

Delitzsch přechází k dalšímu tématu, kterým je Chaldejská říše. Založil ji král Nabopolassar. Vyzdvihuje dva krále, kteří podle něj měli pro Židy význam. Jsou to babylónský král Nabukadnezar, který přitáhl k Jeruzalému a oblehl jej. Poté zajal judského krále Jójakíma a židovský národ uvrhl do zajetí (Da 1). Druhým je poslední babylónský král **Nabonid** (555-539 př. Kr.). Za jeho vlády dobyl Babylón perský král **Kýros II.** (558-530 př. Kr.), který vysvobodil Židy ze zajetí.

Delitzsch říká, že postupem času vybledla vzpomínka na krále Nabonida natolik, že byl nahrazován svým synem Belšasarem, který byl náčelníkem chaldejského vojska. Belšasar byl mylně označen za syna krále Nabukadnezara. Delitzsch tvrdí, že toto všechno, už my nyní dobře známe díky vykopávkám.

Delitzsch se zaměřuje na biblickou knihu Daniel, která pochází z 2. století př. Kr. Delitzsch tvrdí, že vdčíme jejímu autorovi za to, že ačkoliv libovolně vylíčil a vyložil slavná slova „*Mené, mené tekel ú-parsín*“ (Da 5,25), přesto nám podal klíč k jejich správnému vysvětlení. Delitzsch oznamuje posluchačům, že francouzský archeolog **Charles Simon Clermont-Ganneau** (1846-1923) poznal jako první v 5. knize knihy Danielovy tento silně zdůrazňovaný protiklad mezi otcem Nabukadnezarem a jeho nevděčným synem Nabonidem, za jehož vlády dobyli Peršané Babylón. S tímto protikladem mezi otcem a synem spojuje i význam těchto slov: „Spočtena je mina, sekel a miny půl“³⁰¹ Toto podle Delitzsche dokazuje, že slovo „sekel“ pochází z židovského prostředí, neboť zde je nepatrný syn velkého otec označován jako „sekel syn miny“³⁰² a naopak. K tomu se dle Delitzschova názoru časem připojila slovní hříčka mezi „*parsín*“ (tj. *půlminou*) a Peršany. K tomu dodává: „Toto duchaplné, poněkud sarkastické přísloví stručně vystihuje celé dějiny chaldejské říše slovy: ‚Mina, tj. veliký král, Sekel, tj.

---

³⁰⁰ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Dritter (Schluss-) Vortrag*, s. 4-5.

³⁰¹ *Ibid.*, s. 10.

³⁰² *Ibid.*

nepatrný královský syn a půl miny, tj. rozdělení říše mezi Médy a Peršany.³⁰³ Delitzsch přistupuje k dalším významným osobnostem starověkých dějin a těmi jsou asyrští králové Pula a Tiglatpilešar. Konstatuje, že spor o jejich totožnost je už dávno rozřešen díky dvěma chronologickým listinám klínového písma. Jedná se o Babylonskou listinu králů a Babylónskou kroniku.³⁰⁴ Historik Alfred Jepsen³⁰⁵ poukazuje na to, že význam asyrských králů pro dějiny Starého Izraele je patrný už z toho, že jsou ve Starém zákoně uváděni jmenovitě.

Na to navazuje Delitzsch událostí podle 2Kr 15, která popisuje, jak do země vtrhl Púl, tj. **Tiglatpilešar III.** (745-727 př. Kr.). V análech Tiglatpilešara III., vytesaných do kamenných desek nacházíme seznam poplatků. Jedná se zřejmě o poplatky z roku 738 př. n. l.³⁰⁶ Porovnáme-li ukázkou ze starozákonní knihy královské s Tiglatpilešarovými anály, vidíme, že se vzájemně shodují a v mnohém doplňují.

Izrael je potrestán Hospodinem za své hříchy a následuje jeho pád. Asyřané vystěhují Izrael z jeho země a nastěhují tam různé pohanské kmeny. (2 Kr 17, 24). Stejně tak Ezdráš 4,9 uvádí: „...totiž Rechúm, kancléř, a Šimšaj, písař, s ostatními svými druhy, soudcové, vládní zmocněnci, správní a berní úředníci, lidé z Uruku, z Babylona, Élamci z Šúšánu a ostatní národy, které veliký a slavný Asenapar³⁰⁷ zajal a přesídlil do měst samařských a do ostatního Zaeufratí.“

Příbuznost hebrejského lidu s Babyloňany vidí Delitzsch především v Talmudu, kde jsou na mnohých místech obyvatelé Samaří nazýváni jako Kuthajští podle babylonského města Kuthy. K tomu říká, že ještě za dob Kristových bylo možné poznat galilejské občany podle specificky babylonsky zbarvených hrdelních hlásek, které obsahovala galilejské nářečí. O tom nacházíme zmínku v Matoušově evangeliu, v níž spatřuje paralelu: „Ale zakrátko přistoupili ti, kdo tam stáli, a řekli Petrovi: „Jistě i ty jsi z nich, vždyť i tvé nářečí tě prozrazuje!“ (Mt 26,73)

Tuto myšlenku uzavírá Delitzsch slovy: „Tento objev babylónské (a již z tohoto důvodu nikoli pouze semitské³⁰⁸) povahy samaritsko-galilejského smíšeného národa mohl by se, myslím si, osvědčit v budoucnosti jako vhodný pro novozákonní bádání. Velmi mnoho v názorech, výrociích a činech Ježíše Galilejského³⁰⁹ nutí ke srovnání s babylónským, ...“³¹⁰ Delitzsch

³⁰³ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Dritter (Schluss-) Vortrag*, s. 10.

³⁰⁴ Text Babylonské kroniky vydal Delitzsch ve svém díle *Die Babylonische Chronik nebst einem Anhang über die Synchronistische Geschichte P.*, Abhandlungen der Sächsischen Akademie der Wissenschaften, philologisch-historische Klasse. Leipzig: G. B. Teubner, 1906. 54 s.

³⁰⁵ JEPSEN, Alfred. *Královská tažení...*, s. 160.

³⁰⁶ *Ibid.*, s. 160-161.

³⁰⁷ Tj. Ašurbanipal nebo Asarhadón, jedná se o zkomoleninu. Ovšem tito králové neosídlili samařskou oblast pohanskými kmeny.

³⁰⁸ V této souvislosti Delitzsch konstatuje, že Izraelci nepokládali Babyloňany za čistokrevné Semity. Nejsou v „tabulce národů“ vůbec uvedeni mezi „syny „Šémovými“. Viz DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Dritter (Schluss-) Vortrag*, s. 51.

³⁰⁹ Cf. DELITZSCH, Friedrich. *Die grosse Täuschung. Zweiter Teil*, s. 59-73.

důrazně upozorňuje posluchače na to, že mnohé názory, výroky i činy Ježíše Galilejského nás přímo nutí porovnat s Babylónem.

Svůj postoj demonstruje na konkrétním příkladu. Za víc než pozoruhodný považuje vztah mezi babylonismem „syn člověka“, kterým Bůh oslovuje Ezechiela a mezi užíváním tohoto výrazu Ježíšem.³¹¹ Shledává v nich úzkou podobu. V proctví Ezechielově se píše: „Lidský synu, dej izraelskému domu hádanku a přelož mu podobenství.“ (Ez 17,2) Dále také: „Ty lidský synu, slyš. Naznač si dvě cesty, jimiž přijde meč babylónského krále.“ (Ez 21,24) V knize Ezechielově nacházíme spoustu dalších pasáží, kdy je prorok Ezechiel oslovován Hospodinem jako „lidský synu“. Delitzsch v používání tohoto výrazu spatřuje jasný babylonismus.

Další paralelu nachází v knize Danielově. Jedná se zejména o tyto verše: „Viděl jsem v nočním vidění, hle, s nebeskými oblaky přichází jakoby Syn člověka; došel až k Věkovitému, přivedli ho k němu.“ (Da 7,13) Další paralelou je Da 8,17: „Přišel tedy tam, kde jsem stál; zatímco přicházel, byl jsem ohromen a padl jsem tváří k zemi. Řekl mi: „Pochop, lidský synu, že to vidění se týká doby konce.“ Také zde vidí ve slovech „syn lidský“ nebo „syn člověka“ babylonismus. Svoje tvrzení dokládá citací ze starobabylonského dopisu: „Mluvíce k člověku, jehož Marduk obdaří životem.“³¹²

Delitzsch oznamuje posluchačům, že nyní bylo již vysvětleno jiné biblické rčení, které podle něj velmi překvapí mnohé vykladače Starého zákona. Říká, že starobabylonské právní listiny stejně jako Chammurapiho zákoník obsahují krátké formule³¹³, jimiž nabývaly určité projevy vůle právoplatné nezrušitelné moci. Jako příklad uvádí právní formulí, v níž se praví: „řekne-li otec, matka svému dítěti: „Nejsi mým dítětem“,“³¹⁴ tak je právě těmito slovy dítě zapuzeno a musí opustit dům a rodiče. Dále uvádí způsob, jakým se provádělo osvojení (adopce). Cituje § 170 a 171 opět z Chammurapiho zákoníku: „Ty jsi můj syn“³¹⁵ V této citaci vidí Delitzsch paralelu s biblickým žalmem: „Přednesu Hospodinovo rozhodnutí. On mi řekl: „Ty jsi můj syn, já jsem tě dnes zplodil.“ (Ž 2,7)³¹⁶ Delitzsch zde vidí podobnost mezi nezrušitelným právním výrokem Hospodinovým (Mesiáš byl obrazně prohlášen za osvojeného syna Hospodinova a za dědice národů a země) a babylónskými formullemi.

---

³¹⁰ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Dritter (Schluss-) Vortrag*, s. 11.

³¹¹ *Ibid.*, s. 11-12.

³¹² *Ibid.*, s. 52.

³¹³ Též DELITZSCH, Friedrich. *Die Grosse Täuschung. Erster Teil*, s. 137-138.

³¹⁴ Cit. podle: LANDSBERGER, Benno. *Materialien zum Sumerischen Lexikon. Vokabulare und Formularbücher*. Band I. Die Serie ana ittišu. Roma: Sumptibus Pontificii Institutii Biblici, 1937. tabulka 7, III, v.36, s. 102.

³¹⁵ Cit. podle: KLÍMA, Josef. *Nejstarší zákony lidstva*, s. 135, 138.

³¹⁶ Rozbor žalmu 2,7 a jeho porovnání s Chammurapiho zákoníkem je taktéž v Delitzschově knize *Die grosse Täuschung. Zweiter Teil*, s. 92-93; Idem. *Zur Weiterbildung der Religion*, s. 25 a násl.

Delitzsch dále seznamuje posluchače s dalšími styčnými body mezi Babylonem a Starým zákonem. Tentokrát se v centru jeho pozornosti objevují žalmy. Říká, že babylonsko-asyrský starověk má pro starozákonní žaltář³¹⁷ velký význam. Uvádí, že mnohé hudební nástroje, které se objevují v žaltáři, např. harfa, citera, cimbály apod., jsou rovněž zachyceny na asyrských památkách.³¹⁸

Následuje citace babylónského „žalmu“ k počtě boha Měsíce, boha města Uru:

*„Ó, pane, ty rozhoduješ o nebesích i zemi
a tvůj rozkaz nikdo nezmění.
Máš v rukou oheň i vodu a všechno co dýchá.
Který z bohů by se svou mocí mohl tobě rovnat?
Kdo je nejvyšší v nebi?
Ty sám jsi tam nejvyšším!
Který z bohů by se svou mocí mohl tobě rovnat?
Kdo nejvyšší v nebi?
Ty sám jsi nejvyšším!
Kdo je nejvyšší na zemi?
Ty sám jsi tam nejvyšším!
Když slovo vyřkneš na nebesích,
skloní se před ním nebeské zástupy.
Když vyřkneš slovo na zemi,
libají andělé zemi.
Když tvé slovo nahoře jako bouřlivý vítr zazní,
hned jídla a pití je nadbytek.
Když tvé slovo slyšet je na zemi,
hned se zazelená.
Tvé slovo naplní hojností chlévy i stáda a rozmnoží všechny živoucí bytosti.
Tvé slovo představuje pravdu a spravedlnost.
Tak, že pravdu sdělují všichni lidé.
Tvé slovo rovná se nebesům vzdáleným a zasahuje i do zákoutí země.*

---

³¹⁷ Rozbor některých žalmů (Ž 1; 2; 6; 8; 11; 13; 15; 19; 24; 41-43; 45; 49; 54; 66-67; 70; 73-80; 82; 90; 96; 100; 103; 110; 117-118; 121; 124 a 127) a jejich porovnání s babylonskými texty. Cf. DELITZSCH, Friedrich. *Die grosse Täuschung. Zweiter Schluss Teil*, s. 91-123.

³¹⁸ Delitzsch má na mysli reliéf nazvaný „Hudebníci.“ Jedná se o reliéf, který pochází z německých vykopávek v tureckém Zindžirli. Tyto výkopy vedl Felix z Luschanu a reliéf je uložen v istanbulském muzeu. Viz s. 52.

Kdo pozná tvé slovo a kdo ví, jak se mu postavít? “³¹⁹

K tomu Delitzsch dodává, že tento „žalm“ by mohl být klidně považován za žalm starozákonní, zejména za žalm 148. Tak velice se mu podobá.

Žalm 148 Chvalte Hospodina z nebes, chvalte ho ve výšinách

Haleluja.

*Chvalte Hospodina z nebes,
Chvalte ho ve výšinách!
Chvalte ho, všichni jeho andělé,
Chvalte ho, všechny jeho zástupy.
Chvalte ho, slunce s měsícem,
Chvalte ho, všechny jasné hvězdy.
Chvalte ho, nebesa hvězd,
Rovněž vody nad nebesy,
Chvalte Hospodinovo jméno!
Vždyť on přichází, a bylo to stvořeno,
On tomu dal povstat navěky a navždy,
Nařízení, které vydal, nepomine.
Ze země, ať chválí Hospodina
Netvoři a všechny propastní tůně.
Oheň krupobití, sníh i mlha,
Bouřný víchř, který plní jeho slovo,
Horstva a všechny pahorky,
Ovocné stromy a všechny cedry,
Zvěř a všechna dobytčata,
Plazi, okřídlené ptactvo,
Králové země a všechny národy,
Vladaři a všichni soudci země,
Jinoši i panny,*

---

³¹⁹ Cit. podle: FALKENSTEIN, Adam, SODEN von, Wolfram. *Sumerische und akkadische Hymnen und Gebete.* Eigeleitet und übertragen von A. Falkenstein und W. von Soden. Zürich/Stuttgart: Artemis-Verlag, 1953. s. 224.

*Starci i mladí.
Ať chválí Hospodinovo jméno,
Pouze jeho jméno je vyvýšené,
Jeho velebnost je nad zemí i nebem.
Navýšil roh jeho lidu
K chvále všech svých věrných,
Synů Izraele, lidu, který je mu blízký.“ (Ž 148, 1-14)*

Podle Delitzsche mají obě duchovní písně totožnou básnickou formu. Verš se složen ze dvou souběžných článků a dva nebo více veršů se spojují ve sloku. Tvrdí, že hebrejskému žalmovému básnictví vyrostla, co se jeho vnější formy písní týká, v babylonském žalmovém básnictví zcela stejnorodá rovnoběžka.³²⁰

Delitzsch přistupuje k dalšímu okruhu a tím jsou žalmy, označené jako Davidovy. Jedná se celkem asi o 70 žalmů, jejichž původ se nedá nijak dokázat.³²¹ Říká k tomu: „Zůstane navždy chloubou novější starozákonní vědy, že v neúnavné duchovní práci, jež nyní dospěla k všeobecně uznávané pravdě, že starozákonní žalmy z převážné většiny patří do nejmladšího období hebrejské literatury a že zejména asi k 70 žalmům, připočtené nápisy ‚Davidovy‘ jsou pozdní jak v jazyce i obsahu.“³²² Delitzsch si přeje, aby tento fakt pronikl do širších kruhů, neboť skutečnost, že žalmy byly mylně připisovány králi Davidovi, zatemnil vývoj izraelského náboženství. Dle jeho názoru hebrejské básnictví bylo samozřejmě pod vlivem babylónského epiky. Zdůvodňuje to příbuzností obou řečí a myšlením. Proto se básnictví obou národů shoduje jak v řeči, slohu, rytmu, myšlenkách i obrazech.

Vrací se opět k biblickým žalmům a připomíná, jak je v nich líčeno tělesné i duševní utrpení, ve kterém se ocitá básník za své hříchy. Uvádí konkrétní příklad: „Vyčerpán jsem nářkem, každé noci smáčím svou podušku pláčem, skráním slzami své lože. (Ž 6,7) K tomu pohotově říká, že stejné myšlenky a obrazy se nacházejí rovněž v „žalmech“ babylonských. Cituje: „V úpění sedí, v bolestném nařikání, v úzkosti srdce.“³²³

Delitzsch nabízí posluchačům další paralelu, na níž jim chce dokázat vzájemnou podobnost mezi poezií izraelskou a babylonskou. Zmiňuje Žalm 88:

³²⁰ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Dritter (Schluss-) Vortrag*, s. 14.

³²¹ Cf. DELITZSCH, Friedrich. *Die grosse Täuschung. Zweiter Teil*, s. 47.

³²² DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Dritter (Schluss-) Vortrag*, s. 15.

³²³ *Ibid.*, s. 17.

Hospodine, má spáso
Žalmová píseň, pro Kochárovce.
Pro předního zpěváka, pro zpěv při tanečním rejji.
Poučující, pro Hémasna Ezrachejského. “
Hospodine, Bože, má spáso,
Ve dne v noci před tebou úpím;
Kéž vstoupí moje modlitba k tobě,
Nakloň ucho k mému bédování!
Samým zlem se sytí moje duše,
K podsvětí spěje můj život.
Jsem počítán k těm, co sestupují v jámu,
Jsem jako muž, který pozbyl síly,
Jsem odložen mezi mrtvé
Jako skolení, co leží v hrobech,
Na které už ani nevzpomeneš,
Kterí jsou zbavení ochrany tvých rukou.
Odložils mě do nejhlubší jámy,
Do temnoty hlubin.
Leží na mně tíha tvého rozhořčení,
Všemi svými příboji mě trýzníš.
Znamé jsi mi vzdálil,
Zhnusils mě jim,
Jsem uvězněn, nemám východiska.
Oči mám zkalené utrpením,
Po celé dny jsem tě, Hospodine, volal,
Vztahoval jsem k tobě dlaně.
Což pro mrtvé budeš konat svoje divy?
Povstanou snad stíny a vzdají ti chválu?
Což se o tvém milosrdenství vypráví v hrobě?
O tvé věčnosti v číši zkázy?
Což jsou známy v temnotě tvé divy,
Tvoje spravedlnost v zemi zapomnění?

Hospodine, pomoz, k tobě volám,

*Táno má modlitba přichází k tobě.
 Hospodine, proč jsi na mě zanevřel
 A svou tvář přede mnou skrýváš?
 Jsem ponížěn a od mláďi hynu,
 Snáším tvé hrůzy, nevím si rady.
 Přehnala se přese mne výheň tvého hněvu,
 Děsuplné rány tvé mě umlčely.,
 Ze všech stran se na mě denně hrnou jako vody,
 Všechny najednou mě obkličují.
 Přátele a druha jsi mi vzdálil,
 Jenom temnoty se ke mně znají.“ (Ž 88 1-19)*

Delitzsch podtrhuje zejména nařikání dotyčného, kterého opustili všichni přátelé, a umírá mladý. Tyto aspekty považuje za klíčové a znovu připomíná, že stejné myšlenky se objevují rovněž v „babylonských“ žalmech jako např. v tomto líčení utrpení muže:

*„...dům se mi proměnil ve vězení.
 Mé svaly jsou pouto, paže mám nehybné,
 Mé vlastní okovy mi podrážejí nohy.
 ...
 Celý den mne stíhá pronásledovatel,
 Ani v noci mi nedá krátce vydechnout.
 Jak se (tak na loži) zmitám, ochabují mi šlachy,
 Mé údy jsou ochromeny, roztaženy do stran.
 ...
 Bůh nepřišel mi na pomoc, ruku mou neuchopil,
 Nesmilovala se nade mnou má bohyně, nešla po mém boku.
 Otevřen je hrob, připravený na mé dary pohřební,
 Ještě dříve, než jsem zamřel, pláč nade mnou byl ukončen.
 Celá má země pravila: „Jak mu bylo ukřivděno!“
 I uslyšel (to) můj závistivec a rozzářila se jeho tvář,
 Když zpravili mou závistníci, rozjasnila se její mysl. ...“³²⁴*

³²⁴ Cit. podle: PROSECKÝ, Jiří. *Prameny moudrosti. Mudroslovná literatura staré Mezopotámie. Ze sumerštiny a akkadštiny přeložil a úvodní studie napsal Jiří Prosecký. 1. české vyd. Praha: OIKOYMENH, 1995. Ludlul bél*

Pro oba žalozpěvy je velmi charakteristické časté odkazování na protivníky a nepřátele. Starozákonní žaltář obsahuje četné popisy zbožných izraelských spravedlivých mužů, o jejichž život usilují jejich nepřátelé. Na tomto místě cituje Delitzsch Žalm 41, 11.³²⁵ verš: „Ty však, Hospodine, smiluj se a dej mi povstat, abych jim to splatil.“ Pěvec žalmu zde slibuje odplatu svým nepřátelům.

Delitzsch uvádí další příklady, kdy žalmista lamentuje nad svými nepřáteli. V následující pasáži odsuzuje jejich počínání a nabádá je ke studu. „Ať se zardí hanbou ti, kdo se radují ze zla, které mě postihlo. Ať poleje je stud a hanba ty, kdo se nade mne tolik vypínají.“ (Ž 35,25-26)

Jedinou útěchu a naději nachází žalmista u Hospodina. „Hospodine, tebe vyvyšuji, neboť jsi mě vytáhl z hlubin, nedopřáls mým nepřátelům, aby se nade mnou radovali.“ (Ž 30,2) žalmista se raduje z toho, jak Hospodin ztrestal jeho nepřátele. Ze všeho soužení jsi mě vysvobodil, pád nepřátel spatřilo mé oko.“ (Ž 54,9) Podobné myšlenky zachycuje i tento Ištařin žalm: „Až pokud, královno nebes, bodat mě smějící nepřátelé moji zrakem svým? Až pokud lžemi, nepravdami úklady strojit mohou? A pronásledovatel můj až pokud smí číhat na mě?“³²⁶

K tomu Delitzsch předkládá další paralelu, jíž dokládá svoje tvrzení. Jedná se o modlitbu k bohu Nebo. „Slávu tvou zvěstuji, ó Nebo, přede všemi velikými bohy [přeze vše množství] protivníků nebylo schváleno žití mé... Přes množství protivníků, neopustíš život můj.“³²⁷

Delitzsch zdůrazňuje význam babylonských žalmů a modliteb. Říká, že nám přinášejí pohled na etické a náboženské názory Babyloňanů a Asyřanů. Konstatuje, že je nutné, abychom začali usilovně studovat babylonsko-asyrské náboženství, neboť tak získáme názory Babyloňanů o mravních povinnostech člověka, o božství a jeho vlastnostech, o vztahu člověka k bohu a naopak. Studium babylonských písemných památek je podle něj proto nutností. A Delitzsch s politováním dodává, že to dosud nikdo neučinil, a proto se rozhodl sám, že se pokusí nastínit obraz babylonské etiky a náboženství. Říká, že „je to tím důtklivější povinností, neboť zastaralým dějinným pohledem, jsme v případě Babylonu uvedeni zcela v omyl, nyní ale máme možnost, abychom z nového hlediska kriticky přezkoumali a posoudili babylonské náboženství a náboženství starozákonní.“³²⁸

Na tomto místě připomíná svou první přednášku, kdy hovořil o vyspělém právním státě – o Babylonii, za panování krále Chammurapiho. Připomíná základní příkazy lidské společnosti:

---

némeqi. Chci chválit pána moudrosti, v. 96-118, s. 50. Viz též LAMBERT, Wilfred G. *Babylonian Wisdom Literature*. Oxford: 1960. s. 21-62.

³²⁵ Rozbor žalmu je též v Delitzschově knize *Die grosse Täuschung. Zweiter Teil*, s. 100-101.

³²⁶ Cit. podle: FALKENSTEIN Adam, SODEN, Wofram von. *Sumerische und akkadische Hymnen und Gebete*, 331.

³²⁷ *Ibid.*, s. 292.

³²⁸ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Dritter (Schluss-) Vortrag*, s. 18.

neprolévat krev bližního, nepožádat ženy bližního svého, nepřivlastnit si šat bližního apod. Tyto zákony byly stejně posvátné a nedotknutelné jako v Izraeli (Desatero). Jsou zachyceny v Chammurapiho zákoníku. Delitzsch uvádí konkrétní příklady. Srovnává 6. přikázání s § 129 Chammurapiho zákoníku, který zní: „Jestliže něčí manželka byla dopadena, když souložila s jiným mužem, sváží je a hodí do vody;...“³²⁹ Porušení 7. přikázání – krádež, je ustanoveno v § 8. Ten zní: „Jestliže někdo ukradl dobytče, buď ovci, buď osla, buď vepře, nebo loď, ... zaplatí třicetinasobek; ... jestliže zloděj nemá, co dát, bude potrestán smrtí.“³³⁰ Viz též § 6, 7, 9, 10, 19, a 25. Porušení 5. přikázání – vlastní vražda, je zachyceno v § 1 „Jestliže někdo někoho obvinila, udal jej z vraždy, avšak neprokázal u toho, ten kdo jej obvinil, bude potrestán smrtí.“³³¹ A konečně – podněcování k vraždě, je obsaženo v § 153. „Jestliže něčí manželka dala usmrtití svého manžela kvůli jinému muži, tuto ženu narazí na kůl.“³³²

Velký důraz klade Delitzsch na 4. přikázání – úctě k rodičům a 8. přikázání – křivé svědectví, kterými se zabývá podrobněji. K 8. přikázání – nevydáš proti bližnímu křivé svědectví (Dt 20,16) cituje Delitzsch paralelu z Chammurapiho zákoníku, § 3. Ten zní: „Jestliže někdo vystoupil u soudu s křivým svědectvím a výpověď, kterou učinil, neprokázal, bude, jestliže jde o hrdelní spor, potrestán smrtí.“³³³ V Babylonu bylo velmi přísně trestáno jakékoliv neoprávněné přisvojování cizího majetku (9. a 10. přikázání; Dt 20,17). K tomu podrobněji § 7 Chammurapiho zákoníku: „Jestliže někdo koupil nebo vzal v úschovu od (nedospělého) syna plnoprávné osoby buď stříbro, buď zlato, buď otroka, buď otrokyni buď dobytče, buď ovci nebo cokoli bez svědků a (nebo) bez smluvního dokladu, ten člověk je zlodějem, bude potrestán smrtí.“³³⁴

Delitzsch se dále zabývá 4. přikázáním (Dt 20,12). Zdůrazňuje, že v tomto bodě se jimi Chammurapiho zákoník zabývá jen do té míry, pokud se jedná o trestné delikty.³³⁵ Delitzsch nachází paralelu v § 195: „Jestliže dítě udeřilo svého otce, utnou mu ruku.“³³⁶

O rodině nacházíme časté zmínky v babylonské mudroslovné literatuře a babylonských náboženských textech, zejména žalmech a modlitbách. Texty jsou zdrojem požadavků, které kladly na jedince babylonské náboženství a etika. Člověka, který nectil své rodiče, stihl trest. O

---

³²⁹ KLÍMA, Josef. *Nejstarší zákony lidstva...*, s. 131.

³³⁰ *Ibid.*, s. 122.

³³¹ *Ibid.*; Porušení 7. přikázání – krádež, je ustanoveno v § 8. Dotyčný byl potrestán smrtí. Viz též § 6, 7, 9, 10, 19, a 25. Porušení 5. přikázání – vlastní vražda, je zachyceno v § 1 „Jestliže někdo někoho obvinila a udal jej z vraždy, avšak neprokázal mu to, ten kdo jej obvinil, bude potrestán smrtí.“

³³² *Ibid.*, s. 133.

³³³ *Ibid.*, s. 122.

³³⁴ *Ibid.*

³³⁵ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Dritter (Schluss-) Vortrag*, s. 52.

³³⁶ KLÍMA, Josef. *Nejstarší zákony lidstva...*, s. 138.

tom výmluvně hovoří ukázka z následujícího textu: „[od otce] odloučil syna, od syna odloučil otce, od matky odloučil dceru, od dcery odloučil matku, od tchyně odloučil matku, od tchyně odloučil snachu, od snachy odloučil tchyni, od bratra odloučil bratra jeho, od přítele odloučil přítele jeho, od druha odloučil druha jeho, zajatce nepropustil, spoutaného nerozvázal,... On nezná svou vinu vůči bohu, nezná svůj hřích vůči bohyni. Nevázil si svého boha, (svou) bohyni pohrdal, provinil se vůči svému bohu, prohřešil se vůči své bohyni, ... vůči staršímu bratru choval nenávist, otcem (a) matkou pohrdal, ...říkal věci neslýchané, říkal (věci) nepoctivé,... vstoupil do domu bližního svého, oblékl si oděv bližního svého?...“³³⁷

Delitzsch pokračuje 6. přikázáním, které zní „nebudeš dychtit po domě svého bližního“ (Dt 20,17) K tomu pohotově cituje § 25 Chammurapiho zákoníku³³⁸, v němž vidí obdobu: „Jestliže v domě někoho vypukl požár a někdo, kdo přišel k hašení, upřel pohled na věci vlastníka domu a věci vlastníka domu vzal, tento člověk bude hozen do tohoto ohně.“³³⁹ V této souvislosti říká, že tento výrok obsahuje v sobě myšlenku a poté uskutečnění činu. Vidí zde souvislost s Ježíšem, a proto říká: „Teprve Ježíš to byl, který svým „Já však pravím vám, již zlou náklonnost, zlou touhu, trestal za hřích.“³⁴⁰ Zdůrazňuje, že na východě jsou právo i náboženství nerozlučně spojeny, proto tedy všechny přestupky jsou chápány zároveň jako hříchy proti Bohu. Tyto přestupky vedle trestů pozemských (zákonných) přinášejí trest a hněv boží. V tomto ohledu silně vyzdvihuje Chammurapiho zákoník, za jehož přednost považuje právě to, že se dokázal vyhnout jakémukoliv směšování práva a náboženství v zákonech.³⁴¹

Delitzsch zdůrazňuje, že existovaly také další povinnosti, na něž se nevztahovalo trestní právo, ale které byly přesto striktně nařizovány jak Izraelcům, tak Babyloňanům. Důsledkem jejich porušení byl trest boží. Mluví o pravdomlupnosti. Konstatuje, že s takovými věcmi, jako byla např. nepravá míra, falešná váha či křivé svědectví si dovedl stát krále Chammurapiho poradit. Ovšem na mravnost Izraelců a Babyloňanů byly kladeny mnohem větší požadavky, o čemž svědčí 8. přikázání Dekalogu – nepolžeš (Dt 20,14). Tento požadavek naprosté pravdomlupnosti není vlastním jen izraelskému národu. Delitzsch to dokazuje na Hérototovi.

---

³³⁷ Cit. podle: PROSECKÝ, Jiří. *Prameny moudrosti. Mudroslovná literatura staré Mezopotámie*, Šurpu. II. tabulka, v. 20-50, s. 71-72; viz též LAMBERT, Wilfred G. *Babylonian Wisdom Literature*. Oxford. Clarendon Press. 1960. s. 104 a násl.

³³⁸ Cf. DELITZSCH, Friedrich. *Die grosse Täuschung. Erster Teil*, s. 129-161. Zde jsou velmi podrobně rozebrány texty z Exodu, Leviticu a Deuteronomia a porovnány s Chammurapiho zákoníkem.

³³⁹ KLÍMA, Josef. *Nejstarší zákony lidstva...*, s. 123-124.

³⁴⁰ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Dritter (Schluss-) Vortrag*, s. 19.

³⁴¹ *Ibid.*, s. 56.

Cituje zde pasáž z jeho slavných Dějin, v nichž se hovoří o výchově perských dětí. „Syny cvičí od pěti let až do dvaceti jen ve třech věcech: jezdit na koni, střílet z luku a mluvit pravdu.“³⁴²

Delitzsch podtrhuje skutečnost, že také u Babyloňanů byla důležitá pravdomluvnost. Nepravdivost, nedostát danému slibu a výslovná lež „mají cejch protizákonného i bezbožného hříchu, avšak pravdivá ústa jsou velebena jako vzácná ctnost.“³⁴³ Poté přechází k ctnosti lásky k bližnímu a říká, že „nikdo nemůže upřít izraelskému národu vznešenost jeho mravního zákona.“³⁴⁴ Cituje Bibli: „...budeš milovat svého bližního jako sebe samého.“ (Lv 19,18). Upozorňuje, že tento příkaz se jistě vztahuje jen na příslušníky židovského národa. Delitzschovi se nelíbí, že láska k bližnímu je chápána pouze jako specifický izraelský produkt. Podle jeho mínění „nelze trpět, aby rovněž ctnost lásky k bližnímu byla pokládána za monopol izraelského lidu, a aby taková unáhlená slova byla psána do světa.“³⁴⁵ Delitzsch dále poukazuje na to, že Babyloňané stejně jako Izraelci byli ve všem závislí na bozích a boží milosti. Zároveň popírá, že by neměli soucit se svými bližními. Doslova říká, že takové tvrzení „odporuje svědectví památek.“³⁴⁶ Uvádí konkrétní příklad. Následující zaklínání postihne každého člověka, který „...zajatce nepropustil, spoutaného nerozvázal, vězně na (denní) světlo popatřit nenechal, ...“³⁴⁷ Text dále hovoří o tom, že tuto kletbu, která dotyčného postihla, může zrušit pouze bůh Marduk.

Aby Delitzsch podpořil svá tvrzení, uvádí další ukázky z babylonských přísloví, uložených na jedné tabulce v Britském muzeu. Zmíněný text nám jen dokládá, že jeho obsah je aktuální i dnes.

*„Moc nemluv, dávej pozor na ústa,
ani když jsi sám, své skryté myšlenky nevyslovuj.
Co řekneš ve spěchu, toho později litovat budeš (?).
I snaž se, aby sis na svou řeč pozor dával.“³⁴⁸*

Delitzsch rozebírá dále obsah této tabulky, přičemž ji označuje za „drahokam, jehož lesk zůstal nepotušen místem i časem“.³⁴⁹ Toto „napomenutí babylonského mudrce“ nabádá k tomu,

---

³⁴² HÉRODOTOS. *Dějiny aneb Devět knih nazvaných Músy*. Praha: Odeon, nakladatelství krásné literatury a umění, 1972. Kniha první, nadepsaná Kleió, 136. s. 72.

³⁴³ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Dritter (Schluss-) Vortrag*, s. 20.

³⁴⁴ *Ibid.*

³⁴⁵ *Ibid.*, s. 21.

³⁴⁶ *Ibid.*

³⁴⁷ Cit. podle: PROSECKÝ, Jiří. *Prameny moudrosti. Mudroslovná literatura staré Mezopotámie*, Šurpu. II. tabulka, v. 29-30, s. 71.

³⁴⁸ *Ibid.*, Moudré rady I., v. 121-134, s. 85.

³⁴⁹ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Dritter (Schluss-) Vortrag*, s. 22.

aby bližnímu byla prokazována láska, aby jím nebylo opovrhováno, aby nebyl utiskován, neboť by takové jednání pochopitelně přivodilo Boží hněv. V textu zároveň stojí, že ten, kdo prosí, byl nakrmen a napojen, aby každý pomáhal druhému a konal dobro. K tomu vesele dodává: „a když pročítáme tabulku, jako je tato, pak si radostně uvědomíme, že Bůh, který se slitovává nade všemi, který je láska, nedal nebeské ctnosti jen jednomu jedinému národu, ale že jeho milosrdenství sahá až tam, kam dosahují mraky, a proto se jeho milosrdenství Je důležité zdůraznit, že tyto napomenutí se nenacházejí jen na hliněných tabulkách, ale rovněž i v Bibli, kde se vztahují i na otroky a otrokyně³⁵⁰. Druhá kniha královská končí tím, jak babylonský král Evíl-merodak, syn Nabukadnezara, udělil milost svému politickému nepříteli, Jójakínovi, judskému králi a propustil jej z vězení. Kniha uvádí, že s ním jednal vládně, dal mu nový šat, každý den mu posílal chléb a zajistil mu až do konce života vše, co potřeboval. (2 Kr 25, 27-30)

Delitzsch přechází k Chamurapiho zákoníku a zdůrazňuje, jak je zde obdivuhodně chráněn život, majetek a dobré jméno každého jedince. Připomíná, že je v něm kladen veliký důraz na svědomité plnění povinností každého člověka a že každé zanedbání je potrestáno co nejpřísněji, protože tyto tresty mají odstrašující funkci. Na druhé straně ovšem nezapomene připomenout, že v Chamurapiho zákoníku nacházíme také lásku, shovívavost a milosrdenství. Uvádí konkrétní příklady:

láskyplná péče o manželku, která je trvale nemocná – § 148

péče o vdovy - §§ 171-172b

péče o sirotky - §177

milost vůči dlužníku, kterého postihlo neštěstí - § 48

shovívavost vůči nezdárnému synu - § 169³⁵¹

Na tomto místě se zpátky vrací na úvod své třetí přednášky, kde řekl, „že Samaritáni byli ve své podstatě Babyloňany, že je Židé považovali za Kuthejce za Babyloňany. To dokládá s pomocí Bible, resp. Ježíšovým podobenstvím o milosrdném Samařanu (Lk 10,25-37). Říká: „Ježíš³⁵² sám, podobenstvím o milosrdném Samařanu, které je prodchnuto božských duchem, univerzální láskou k bližnímu, Babyloňanů, kteří byli také velkomyslní i v tomto směru, postavil pomník, který je zřetelně vytyčen nad celým okruhem země! Ano, opravdu, kdekoliv ve světě

---

³⁵⁰ Cf. DELITZSCH, Friedrich: *Die grosse Täuschung. Erster Teil*, s. 132-134. Jedná se o Ex 21,2 a násl. 21,4, 21,5 a násl. 21,7-11, Dt 15,12-15, 15,16 a násl. 18 a Lv 25,39-44.

³⁵¹ K tomu blíže KLÍMA, Josef. *Nejstarší zákony lidstva...*, s. 125-126; 133, 135 a 136.

³⁵² Cf. DELITZSCH, Friedrich. *Die grosse Täuschung. Zweiter Teil*, s. 59-73.

jsou konány samaritánské bohoslužby, nejen že si Babylon a Bible spolu sestersky podávají ruce, ale i sám Babyloňan byl Ježíšem dán za vzor všem lidem: „Jdi a čiň totéž.“³⁵³

V souvislosti s tím si Delitzsch klade otázku, proč Ježíš vyzvedl za vzor všeobecné mravnosti, lásky k bližnímu, která se vztahuje na všechny lidi i národy, právě Samařana. Obrací se k Chammurapiho zákoníku a říká, že je velkým překvapením, že již on „nečiní rozdíl mezi domorodci a cizinci.“³⁵⁴ Domnívá se, že tu může scházet ustálený izraelský předpis, který říká, aby bylo dobře zacházeno s cizím chráněncem. V Babylonii existovaly stejně jako v Izraeli ještě i další příkázání a zákazy. Delitzsch má na mysli zejména kněžské předpisy, které blíže specifikují přednášení modliteb, přinášení darů a obětí, ale zejména příkázání, které zakazuje brát nadarmo Boží jméno. Zejména toto příkázání, přísaha na jméno Boží bylo pro Babyloňany zvlášť posvátné, neboť v Chammurapiho zákoníku se možnost křivé přísahy vůbec nepředpokládá. Jedná se zejména o paragrafy 20, 103, 131, 206, 227 a 249.³⁵⁵ Rovněž i všechny výpovědi před bohem, např. Ocenění ztrát paragrafy 9, 23, 120, 126, 240, 266, 281, jsou pokládány za naprosto spolehlivé, shodné s pravdou a pravdivé.³⁵⁶

Delitzsch dále udává, že Babyloňan byl povinen vždy děkovat svému bohu. „A přihlédneme-li ke všem těmto četným místům, kde je bohabojnost pokládána za nejdůležitější povinnost člověka a neobohojnost za kořen všeho zla, můžeme klidně tvrdit, že bázeň boží platila za základ moudrosti zrovna tak u Babyloňanů jako u Hebrejců.“³⁵⁷ Tento fakt nám rovněž dokládá i přísloví ze Sardanapalovy knihovny: „Boj se boha, cti krále“. Král byl pokládán za nejvyššího náměstka boha na zemi, za nejvyššího zákonodárce nebe i země. Delitzsch se zde zastavuje u otázky, jak pojímal hřích sám král. Odpověď na ni mu dává nápis, který dal poslední chaldejský král zasadit do chrámu měsíce v Uru a jeho závěrečná modlitba končí prohlášením, aby králův prvorozený syn, Belšasar, byl ušetřen od hříchu.

Na základě toho Delitzsch prohlašuje, že obsah pojmu „hříchů“ je totožný v Babylonu i ve Starém zákoně. Ještě doplňuje, že v obou civilizacích vládne stejná shoda i v tom, co se týká následků hříchu. Neexistuje hřích, který by se dal skrýt před zrakem božím, neexistuje hřích bez trestu. Za hřích následuje pochopitelně trest, hněv boží či kletba. Trest může být různý: nemoc, chudoba, bída, nepřátelství, zkáza či smrt. Na tomto místě odkazuje na konkrétní biblické pasáže (Ž 38, 3 a násl., 88, 8, 15 násl. a 90, 7³⁵⁸ násl.). Delitzsch se dále vyjadřuje k odplatě za

³⁵³ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Dritter (Schluss-) Vortrag*, s. 23.

³⁵⁴ Zde cituje Delitzsch J. Kohlera a F. E. Peisera a jejich dílo *Hammurabis Gesetz. Bd. I., Übersetzung, juristische Wiedergabe. Erläuterung*. Leipzig: Pfeiffer, 1904. s. 139.

³⁵⁵ Viz KLÍMA, Josef. *Nejstarší zákony lidstva*, s. 123, 129, 131, 138 a 141.

³⁵⁶ *Ibid.*, s. 122-123, 130-131, 140 a 142-143.

³⁵⁷ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Op. cit.*, s. 23-24.

³⁵⁸ Rozbor tohoto žalmu je rovněž v Delitzschově knize *Die Grosse Täuschung. Zweiter Teil*, s. 114-115.

hřích: „Starozákonní a novozákonní názor, že nemoc a choroba jsou odplatou za hřích³⁵⁹, je také babylonským názorem a já bych řekl: štěstí, je také babylonským názorem.“³⁶⁰

Zbožný Babyloňan se pokoušel utiřit boží hněv pláčem, kajicným vyznáním či modlitbou. Doufal tímto ve slitování svého božstva. Tyto projevy, plné touhy po osvobození od hříchu a touhy po uzdravení, ukončení nemoci, bídy, touhy po požehnání dlouhého života, projevy pevné důvěry v boží milost čteme ve Starém zákoně. Jako příklad uvádí Ž 6, 2³⁶¹: „nekárej mě, Hospodine, ve svém hněvu, netrestej mě ve svém rozhořčení! ... „ať Hospodine, dokdy budeš váhat?“ (Ž 6, 4). Ihned však nabízí svým posluchačům ukázkou z babylonského písemnictví a dokládá tak, že tyto prosby se objevují i v „žalmech“ babylonských:

*„Necht' Pánův hněv se obrátí!
Ó pane! Mých přestupků je mnoho a velké jsou mé hříchy.
Můj bože a má bohyně, ať už vás znám či neznám,
mých přestupků je mnoho a velké jsou mé hříchy...
Hledal jsem všude, ale nikdo mne nevzal za ruku.
Naříkal jsem, ale nenalezl jsem sebe samotného.
Křičel jsem, ale nikdo mě nevyslyšel.
Trpím, všechno mě tíží a nevidím východisko.
Obracím se na svého milostivého boha se zoufáním.
Své bohyni neustále nohy libám.
Ó pane, nezavrhni svého služebníka!
V bahnitě vodě ležím – pomoz mi!
Hříchy, kterých se dopustil, proměňuj v milost.
Prohřešky, které jsem učinil, necht' odvane vítr.
Špatnosti mé mnohé roztrhni jako roucho.
prosím, zbav mne mých prohřešků,
tak chci tvé výsosti náležet.
Tvé srdce necht' se změnit jako srdce matky a otce
necht' se změnit!“³⁶²*

³⁵⁹ Cf. DELITZSCH, Friedrich. *Das Buch Hiob*, s. 92.

³⁶⁰ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Dritter (Schluss-) Vortrag*, s. 25.

³⁶¹ Rozboz žalmu viz též DELITZSCH, Friedrich. *Die grosse Täuschung. Zweiter Teil*, s. 93-94.

³⁶² Cit. podle: FALKENSTEIN, Adam a SODEN, Wolfram von. *Sumerische und akkadische Hymnen und Gebete*, s. 227-228.

Na uvedené ukázce vidíme, že v babylonských „žalmech“ a modlitbách se nacházejí úplně stejné prosby, jako ve starozákonních žalmech. Prosby o odpuštění, odčinění hříchu, zapuzení nemoci, bídy a neštěstí. Tento postoj je podle Delitzsche naprosto přirozený, a pokud by tomu bylo jinak, „nebyli by Babyloňané lidmi.“³⁶³ Zároveň však odmítá tvrzení, že „Izrael měl hlubší, dokonce „neskonale hlubší“ ponětí o podstatě hříchu“.³⁶⁴ Tvrzení, že Babyloňané pocítovali hřích pouze po vnější stránce bolesti, Delitzsch naprosto zamítá a říká, že takový pohled by odporoval prosbám zbožných Babyloňanů, neboť jim hřích způsoboval též duševní bolest. K tomu dodává, že „právě babylonské náboženství vytvořilo pro vztah člověka k božstvu a jeho odpuštění hříchu obzvlášť něžnou a vroucí představu víry.“³⁶⁵ Tuto myšlenku dále rozvíjí. Každý člověk, i král, tedy každý smrtelník je považován za „dítě svého boha“. Bohu děkuje za život, tento jeho dobrý bůh jej ochraňuje a prostupuje. Pro Babyloňana neexistovala horší rána než ta, že se od něj odvrátil (např. následkem hříchu) jeho bůh. Odvrácení boha od člověka znamenalo pro Babyloňany „opravdovou pustotu a duševní utrpení a především největší kletbu hříchu.“ Stejně jako v Izraeli i v Babylonu je „hříšník odkázán pouze na milost boží.“³⁶⁶ Zpytuje své svědomí. Babyloňan se pevně spoléhá na víru v boha, neboť ta přináší milost a odpuštění. Toto dosvědčuje na následující básni:

*„Úcta rodí prospěch,
úlitba život prodlužuje
a modlitba zbavuje hříchu.“³⁶⁷*

Delitzsch zdůrazňuje, že božstva jsou milosrdná a ráda odpouštějí tomu, kdo se za své hříchy kaje. V této souvislosti jmenuje boha Marduka, „jehož zamilovaným oborem působnosti je probouzet mrtvé, tj. ty, kteří propadli smrti, znovu oživovat, a který se celý rozplývá ve slitování, který je lékařem lidského těla i duše, tvoří jednu z nejsvětějších a nejušlechtilejších postav babylonského panteonu.“³⁶⁸

Delitzsch dále hovoří o dalších významných božstvech. Jedná se zejména o boha slunce Šamaše, který je označován jako „král spravedlnosti.“ Šamaš je spravedlivý a nepodplatitelný soudce, který proniká nejskrytější temnotou. Stejně se hovoří v Bibli i o Hospodinu: „Před ním

---

³⁶³ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Dritter (Schluss-) Vortrag*, s. 26.

³⁶⁴ *Ibid.*

³⁶⁵ *Ibid.*

³⁶⁶ *Ibid.*, s. 27.

³⁶⁷ Cit. podle: PROSECKÝ, Jiří. *Prameny moudrosti. Mudroslovná literatura staré Mezopotámie, Moudré rady I.*, v. 143-145, s. 85; viz též LAMBERT, Wilfred G. *Babylonian Wisdom Literature*, s. 104 a násl.

³⁶⁸ DELITZSCH, Friedrich. *Op. cit.*, 27.

půjde spravedlnost a on bude kráčet její cestou.“ (Ž 85, 14) Delitzsch uvádí ještě další paralelu, opět ze žalmů: „Oblak a mrákota jsou kolem něho, spravedlnost a právo jsou pilíře jeho trůnu.“ (Ž 97, 2) Stejně myšlenky se objevují též v žalmu 89, kde je navíc zdůrazněno ještě milosrdenství a věrnost: „Spravedlnost a právo jsou pilíře tvého trůnu, před tebou jde milosrdenství a věrnost.“ (Ž 89, 15) Delitzsch upozorňuje na to, že i v babylonských skladbách je bůh Šamaš označován jako „Právo“ a „Spravedlnost.“ Stejně tak dodává, že i Mardukův syn Nebo, byl označován jako „světlo pravdy.“ Svě tvrzení dokládá opět citací jednoho babylonského „žalmu“:

*„Kdo spočinul u nohou královny v Ninive,
neuspěl ve shromáždění velkých božstev.
Kdo za úsvitu hledal pravdu,
neuspěl ve shromáždění proti svým odpůrcům.“³⁶⁹*

Na tomto místě Delitzsch říká, že tyto texty nám jasně dokazují, že rovněž babylonští bohové byli živoucími silami. Ihned se zde ohrazuje proti starozákonnímu chápání babylonských božstev. Říká: „Starozákonní šíření a posmívání se božstvům asyrsko-babylonským jako bůžkům ze dřeva a kamene, jako dílu lidských rukou (např. Dt 4 a 28 a rov. Iz 44, 9 a násl., 46, 1 a násl.) spočívá jen na vnějšnosti uctívání babylonských bohů.“³⁷⁰ Svůj názor opírá o archeologické nálezy, které dokázaly, že adyton babylonského chrámu byl velmi malým prostorem, který byl často vyplněn pouhým podstavcem sochy boha a v němž se mohl jen stěží pohybovat jediný kněz. To podle Delitzsche vedlo k tomu, že obraz boha nemohl být již utvářen, spíše jen symbolicky označoval místo, který si božstvo vyvolilo pro svůj pobyt mezi lidmi, resp. svého národa, kde ho lidé vždy bezpečně našli.

Delitzsch se obrací k Bibli a vypráví, že izraelský Bůh, Jahve sídlil v Jeruzalémě. Král Šalomoun mu však vystavěl chrám na Sionu. Jahve tehdy zvolil za své pozemské sídlo chrám v Jeruzalémě a na příbytek své velebnosti chrám a Sioně. Delitzsch zde opět spatřuje paralelu s Babylonem a tvrdí, že stejně tak si bůh Marduk vybral město Babylon za sídlo své vznešenosti a chrám Esagila za dům, v němž se mu zalíbilo. Zdůrazňuje, že každý člověk se cítí nejbliže bohu v jeho pozemském domě. Dodává, že hebrejský básník, touží po Hospodinových dvorech a zbožný Babyloňan se ve večerní modlitbě modlí za to, aby byl ve snu přenesen do Mardukovy svatyně, do Esagily. Vysvětluje význam svatyně boha. Když nepřátelé zničili svatyni některého

³⁶⁹ FALKENSTEIN, Adam, SODEN von, Wolfram. *Sumerische und akkadische Hymnen und Gebete*, s. 293.

³⁷⁰ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Dritter (Schluss-) Vortrag*, s. 28.

babylonského boha, znamenalo pro lid a město zlé znamení – že se bůh velmi hněvá. Když opadl jeho hněv, bůh se navrátil zpět do své svatyně, do svého sídla. Stejně tak se navrátil i izraelský bůh Jahve po skončení vyhnanství do svého města a své země. Obrazy bohů byly neseny ve slavnostních průvodech.³⁷¹

Delitzsch také konstatuje, že babylonsko-asyrská božstva se ve svých vlastnostech v ničem nelišila od izraelského Boha. Také babylonská božstva byla božstvy všemohoucími, vševědoucími a všudypřítomnými. Rovněž tato božstva, stejně jako Jahve, mají neomezenou moc a činí, co chtějí na nebi, na zemi i v moři. Toto počínání zachycuje Žalm 135, verš 6: „Všechno, co Hospodin chce, to činí na nebesích i na zemi, v mořích i ve všech propastných tůních.“ Jahve má takovou moc, že před ním „hory roztávají jako vosk“. Stejně tak slovo babylonských bohů sráží hory k zemi. Marduk zkrátka rozkáže - a stane se. Delitzsch dodává, že hněv, neomezená moc a všemohoucí slovo Hospodinovo je zachyceno v prorocství Nahumově: „Oboří se na moře a vysuší je, všechny řeky nechá vyschnout. ...“ (Na 1, 4) K tomu pohotově cituje Mardukův „žalm“, který považuje za paralelu k biblickému textu:

*„Tvé slovo je vznešenou sítí, roztaženou nad nebesy a zemi,
když roztažena je nad mořem, moře ustoupí.
Když roztažena je nad lučinou,
lučina nařiká.
Když je roztažena nad tokem Eufratu,
tvé slovo, Marduku, zatemní řečiště.“³⁷²*

Stejně jako v Izraeli, tak i v Babyloně bohové hovoří svým vyvoleným, k prorokům a věštcům. Stejně jako v Izraeli i v Babylonu znějí slova bohů na nebi i na zemi ve větru, v hukotu bouře apod. I babylonští bohové jsou vševědoucí. Všechno vědí i slyší. Jsou přítomno v každém člověku a vidí mu do srdce, proto každý Babyloňan pevně věří, že božstvo jeho upřímné lkaní slyší a milostivě přijímá. Zde Delitzsch vhodně uvádí, že věta, „ten, jehož modlitby vyslyší a lkaní přijímá“, tvoří jeden z nejčastějších a nejoblíbenějších přívlastků babylonsko-asyrských božstev. Babyloňan se modlí několikrát denně a plně věří bohům, že jsou ochotni mu vždy milostivě pomoci a odpustit. Jako příklad cituje Delitzsch následující „žalm“, zachycený na asyrské hliněné desce:

---

³⁷¹DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Dritter (Schluss-) Vortrag*, s. 28-29.

³⁷²*Ibid.*, s. 30.

*„Modlitbu, prosbu a pokornou úklonu
vždy jemu dávej, budeš mít (z toho) prospěch
a skvěle se (svým) bohem budeš kráčet vpřed.“³⁷³*

Delitzsch zdůrazňuje, že člověk je od svého narození až do své smrti úplně závislý na milosti boží, proto musí být pokorný. S pomocí boží kráčí člověk cestou života. Na tomto místě cituje knihu Jobovu: „Odvrát' od něho své oči, ať si pooddechne jako nádeník, který je rád, že má den za sebou (Jb 14,6) K tomu ihned dodává klínopisný text, který vyznívá opačně:

*„Bohyně, jež milostivě na člověka pohlédneš,
tento člověk ožije...
Když milostivě pohlédneš,
mrtvý ožije a nemocný se uzdraví.
Obviněný dojde svého práva,
neboť spatřil tvůj pohled.“³⁷⁴*

Dále hovoří Delitzsch o Ježíši, který umíral na kříži a cituje jeho slova: „Svého ducha kladu do tvých rukou.“ (Ž 31,6) a jako paralelu k nim cituje požehnání, které udělil babylonský kněz nemocnému: „Poručen budiž v milostivé ruce svého boha!“³⁷⁵ Na základě těchto textů Delitzsch říká, že babylonský nábožensko-mravní cit neutrpěl žádnou škodu svým mnohobožstvím a uctíváním bohů.³⁷⁶

Podle Delitzsche shledáváme v babylonském náboženství velké shody s izraelským náboženským. Podobné rysy jsou zjevné zejména v obětnictví. Tento problém podrobněji osvětlují izraelští proroci. Zmiňuje zde Ozeáš a jeho známý výrok: „Chci milosrdenství, ne oběť, poznání Boha je nad zápalý! (Oz 6,6) Potom mluví o 50. žalmu, v němž se Bůh sám svými ústy zřídá klasických obětí a naopak vyzdvihuje a velebí modlitby díky i modlitby prosebné jako jemu nejmilejší. (Ž 50,7-15) Zde Delitzsch odkazuje rovněž na Izajáše 1,11 a násl., s nímž porovnává zmíněný žalm: „K čemu je mi množství vašich obětních hodů, praví Hospodin. Přesytíl jsem se ze zápalných obětí beranů i tuku vykrmených dobytčat, nemám zájem o krev býčků, beránků a kozlů. Že se mi chodíte ukazovat! Kdo po vás chce, abyste šlapali má

---

³⁷³ Cit. podle: PROSECKÝ, Jiří. *Prameny moudrosti. Mudroslovná literatura staré Mezopotámie*, Moudré rady I., v. 139-141, s. 85; viz též LAMBERT, Wilfred G. *Babylonian Wisdom Literature*, s. 104 a násl.

³⁷⁴ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Dritter (Schluss-) Vortrag*, s. 31.

³⁷⁵ *Ibid.*

³⁷⁶ *Ibid.*

nádvoří? Nepřinášejte už šalebné obětní dary, kouř kadidla je mi ohavností, i novolunní, dny odpočinku a svolaná shromáždění; ničemnost a slavnostní shromáždění to nemohu vystát.“

Po dvou výše uvedených biblických citátech přechází Delitzsch k Babylonu a zdůrazňuje, že i zde nacházíme podobné hluboké myšlenky, vyzývající člověka, aby se pravidelně modlil ke svému bohu a vyzdvihující modlitbu nad obět' zápalnou.

*„Denně uctívej svého boha
úlitbou, modlitbou, náležitou obětí kouřovou.
Měj připravenu pro svého boha obět' dobrovolnou,
To náleží božstvu.“³⁷⁷*

Vzápětí si klade otázku: „Jestliže je etika a náboženství Babyloňanů tak čistá a sympatická, jak tedy můžeme vysvětlit jejich polyteistický názor o bohu?“³⁷⁸ Sám k tomu říká, že to není vůbec snadné, vžít se do náboženských představ Babyloňanů o bohu. Tuto představu později přenesli semitské národy jako podstatnou součást sumerské kultury a dále ji rozvíjeli. Zde Delitzsch opět vyzdvihuje význam klínopisných památek, které nám pomohou učinit si určitou představu o babylonském náboženství a o vztahu každého Babyloňana ke svému bohu.

Podle Delitzsche musíme hledat původ představ babylonských božstev v běžném životě lidí. V jejich každodenním životě. Svě úvahy začíná těmito poetickými slovy: „Tam dole, v nejnižší části babylonské nížiny, kde obě řeky tekly hustými lesy vysoko vzrostlého rákosí k moři, si v šedém pravěku sumerský národ zbudoval lidská sídla, v tuhém a statečném boji se záplavami, se slunečními paprsky a mnoha jinými útrapami, živil se zemědělstvím chovem dobytka a stával se tím ... prvním průkopníkem vzdělanosti a civilizace.“³⁷⁹ Delitzsch pokračuje ve své úvaze a zdůrazňuje, že svět byl pro tehdejšího člověka plný mnoha tajemných, neviditelných, nevyzpytatelných a nadlidských“ dojmů, jejichž působení si nedokázal nijak spolehlivě vysvětlit, a proto je považoval za božské působení. Zemi obklopovalo širé moře a četné vodní toky. Nad zemí se tyčilo široké nebe, jemuž byly připisovány četné zázraky. Lidé každý den hleděli na nebe a sledovali pravidelný východ Slunce, večer potom jeho západ, hvězdy na nebi a Měsíc. Lidé si všímali, že Měsíc je někdy vidět úplně celý (úplněk), zatímco jindy jen jeho srpek. Tyto úkazy naplňovaly lidi strachem a hrůzou z božstva. Jevy, které

---

³⁷⁷ Cit. podle: PROSECKÝ, Jiří. *Prameny moudrosti. Mudroslovná literatura staré Mezopotámie*, Moudré rady I., v. 135-138, s. 85; viz též LAMBERT, Wilfred G. *Babylonian Wisdom Literature*, s. 104 a násl.

³⁷⁸ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Dritter (Schluss-) Vortrag*, s. 32.

³⁷⁹ *Ibid.*, s. 32-33.

zaznamenali, považovali za úkazy božské síly, zjevení a domnívali se, že zde sídlí samotný bůh. Delitzsch toto trefně vystihuje slovy: „Ve všem viděly oči zasvěcenců stopu boha.“³⁸⁰

A nejen v tom. Boží působení spatřovali lidé i v jiných oblastech lidského konání, např. ve zručnosti, ve schopnosti vyrábět z hlíny cihly a z cihel stavět domy, hradby věže a také a umění. Schopnost opracovat zlato a vyrobit z něj šperky, rovněž i právo a spravedlnost mělo božský původ. Delitzsch konstatuje, že tehdejší lidé „spatřovali v celém přírodním i duchovním světě jevy a účinky nad světského i mimosvětského božstva, jenž trůní mimo vše pozemské.“³⁸¹ Ovšem a to zdůrazňuje, zosobňovali si jednotlivá božská zjevení, stejně jako ostatní starověké národy a Delitzsch z toho nevyjímá ani hebrejský národ velmi naivním lidským způsobem. Podle jejich moci, účinnosti či vzájemných vztahů, prisuzovali lidé božstvům různé stupnice. Představovali si je plodící, rodící, prvotní a druhotné s mužskou či ženskou podobou. Nakonec si vytvořili celý pantheon bohů, kde jednotlivé bohy seřadili podle řádu (bohové a bohyně nižšího řádu, andělé a démoni). Tím byl položen základ pro pozdější báje a mytologii, jež má obdobu např. v antice. Delitzsch zde poukazuje na velkou podobnost řecké mytologii. Zdůrazňuje, že stejně jako Řekové, tak i Babyloňané měli pro boha Slunce vůz, ke kterému byli denně zapřahováni silní koně, stejně jako Řekové znali fauny, satyry apod.

Za obzvlášť důležité považuje skutečnost, že Babyloňané pravidelně pozorovali nebe, a tak se naučili poznávat božské zákony, zvěrokruh v konstelaci souhvězdí. Babyloňané ve všem spatřovali božskou ruku. A nejen ve velkých věcech pozemských, ale i v těch malých, nepatrných, jako je třeba let ptáků. Delitzsch k tomu trefně říká: „Tak teď poznáváme v Babyloňanech lid, hledající boha, ano jejich badaví duchové vycházely z hledání boha.“³⁸²

Delitzsch pokračuje porovnáváním babylonské kultury s řeckou a římskou civilizací. Nachází zde styčné body. Tvrdí, že stejně jako „řečtí a římscí filozofové, také babylonští badatelé tušili pomyslnou jednotu božství za mnohotvárností jednotlivých božstev.“³⁸³ Ovšem nerad bych zde uváděl takový důkaz, nejméně pak s takovým závěrem, abych babylonské uctívání boha přiblížil snad k semitskému jednobožství. V tomto bodě Babylon a Bible zůstanou navždy příklady, i když také v tomto svém protikladu vykazovaly vždy podobnost: paralelu lidské nedokonalosti, která není prosta také semitskému a také izraelskému názoru o bohu.³⁸⁴

Přednášející přechází k jinému tématu a tím je těžký život kočovného pastevce. Ten byl nucen putovat za obživou a během svého nestálého putování si všímal nebe a jeho úkazů.

---

³⁸⁰ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Dritter (Schluss-) Vortrag*, s. 34.

³⁸¹ *Ibid.*

³⁸² *Ibid.*, s. 36.

³⁸³ Na tomto místě odkazuje Delitzsch na knihu Alfreda Jeremiase *Monotheistische Strömungen innerhalb der babylonischen Religion*. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1904. 62 s.

³⁸⁴ DELITZSCH, Friedrich. *Op. cit.*, s. 36.

Bojoval se svým kmenem o pastviny a napajedla. Kmen tvořili fyzicky zdatní muži, pod vedením svého vůdce. Delitzsch v této souvislosti cituje jisté semitsko-babylonské přísloví, které praví: „Svobodný občan je stínem boha, otrok je stínem svobodného občana, ale král je rovný Bohu.“³⁸⁵

Úvahy, do jaké míry poušť a život, kmenová jednota působily na vytváření názoru o bohu, nejsou pro Delitzsche podstatné. Pro něj je klíčový fakt, že kočovné semitské kmeny spatřovaly v Bohu (či v Elovi) jedinou a jednotnou bytost, která je stvořitelem nebe i země a která svrchovaně na zemi i na nebi o všem rozhoduje. Navíc není na rozdíl od lidí pomíjivá, není smrtelná a trvá věčně, nespoutaná časem a prostorem. Kočovné kmeny vzhlížely k Bohu jako k svému „cíli“. K němu jako ke svému cíli upínaly svá srdce.³⁸⁶

Na tomto místě zdůrazňuje, že tato čistá představa o bohu byla postupně zkažena. Stejně jako Sumerové, kteří rozložili pojem božství na jednotlivé projevy božské moci a moudrosti, a zapomínali, že nade vším je jen jeden prazdroj, také Semité rozložili Jediného Boha nebe a země na různé kmenové a národní bohy. Připomíná, že od tohoto partikularistického nazírání na boha se nedokázali oprostít ani velcí izraelští a judští proroci. Říká k tomu: „Jako pro Araba je nepřípustné pomyšlení, že jeho Alláh, jediný všemohoucí tvůrce nebes a země, jehož mu zvěstoval Mohammed, není nikdo jiný, než Jahve, Jediný, všemohoucí tvůrce nebes a země, jehož úctu Mojžíš zachoval ve svém lidu, tak také ctíli Izraelci od dob svých praotců jediného Boha jménem Jahve³⁸⁷, Moabci jménem Kamoš, Ammonci jménem Melech Milkom), tj. „Rozhodovatel“, avšak všichni navzájem uznávali jednotlivé kmenové bohy jako opravdové a skutečně existující.“³⁸⁸

Své tvrzení přesvědčivě dokládá Starým zákonem. Předčítá posluchačům pasáž z knihy Rút, v níž se Orpa, Rútina švagrová na přání Noemi vrací ke svému lidu: „Noemi jí řekla: „Hle, tvá švagrová se vrací ke svému lidu a ke svým bohům. Vrať se také, následuj svou švagrovou!“ Ale Rút jí odvětila: „Nenaléhej na mne, abych tě opustila a vrátila se od tebe. Kamkoli půjdeš,

---

³⁸⁵ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Dritter (Schluss-) Vortrag*, s. 38.

³⁸⁶ Zde Delitzsch odkazuje na svou první přednášku, v níž se podrobně tímto problémem zabýval. Jednoznačně odmítá tvrzení svých kritiků, podle nichž slovo „el“ má označovat Boha jako „Silného. Delitzsch opět vysvětluje význam semitského slova „el“. Podle jeho názoru je to cíl, směr. Svůj názor dokládá nejen užíváním tohoto slova v hebrejštině, ale také především používáním babylonskými učenici. Asyriolog Luděk Vacín vysvětlil, že v případě akkadštiny se nabízí ještě přídavné jméno ellu („čistý, svatý“). Slovem bůh není totiž v klínopisných textech myšlen nějaký jediný bůh na nebesích, ale osobní bůh (duch, anděl strážný) každého jednotlivce, potažmo rodinný, klanový bůh. Delitzsch se v tomto případě mýlil.

³⁸⁷ Na tomto místě opět odkazuje Delitzsch na svojí první přednášku. Znovu zde opakuje, že semitské kmeny, které asi kolem roku 2500 př. Kr. vtrhly do Babylonu, nazývaly a uctívaly boha jménem *Ja've*, *Ja'ú* (*Jahve*, *Jahu*). K Božimu jménu též Delitzsch v knize *Die grosse Täuschung. Zweiter Teil*, s. 7-12.

³⁸⁸ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Dritter (Schluss-) Vortrag*, s. 38-39.

půjdu, kdekoli zůstaneš, zůstanu. Tvůj lidem bude mým lidem a tvůj bůh mým bohem. (Rt 1,15-16)

Delitzsch k tomu dodává, že takto o Bohu nemluvil jen prostý lid, ale též dějepisci a proroci, kteří ve svých proroctvích označovali Moáb jako „lid Kamošův“ (Nu 21,29, Jr 48,46), stejně tak, jako je Izrael nazýván lidem Jehovovým. Zároveň uvádí, že v první knize královské nachází označení boha Moábců jako „ohyzné modly.“ (1 Kr 11,7) Toto prohlášení chápe Delitzsch jako „výrok politické vášně“, neboť nemáme žádný důvod, abychom předpokládali, že by Kamoš stejně jako Jahve nebo „nevyšší bůh Malkisedekův (Gn 14,18 a násl.) nebyl uctíván jako jediný stvořitel nebes a země. Stejně tak se nemůžeme domnívat, že by náboženský život Moábců mohl být pod úrovní náboženského života Izraelců.

Pro semitské kmeny představoval bůh „vyvrcholení i představitele jednoty národa“. Toto se podle Delitzsche názorně ukazuje u Asyřanů. Vykládá, jak ve 2. pol. 3. tisíciletí př. Kr. Babyloňané vtrhli do Asýrie a ustanovili bez ohledu na babylonský panteon za svého národního boha Aššura (ten, jenž přináší spásu, svatý). Aššur byl uctíván jako původce všech věcí, jako otec pán a král všech bohů. Delitzsch říká, že Aššur byl vždy jediným a nejvyšším bohem Asyřanů, i když měl přejatý starobabylonský pantheon jistě vliv na postavení Aššura mezi ostatními bohy. Delitzsch k tomu dodává, že přesto, že by Aššur striktně rozlišován od babylonského boha Bela, pána země, přesto posléze splynul tento babylonský bůh s asyrským bohem Aššurem.³⁸⁹

Delitzsch opět demonstruje styčné body mezi Babylonem a Biblií. Paralelu spatřuje v žalmech. Zdůrazňuje, že v žalmu 136 je Jahve označován jako „Bůh bohů“ a „Pán pánů“. (Ž 136, 2-3) Poté následuje asyrská paralela, která zní: „Kdo je jako Bůh mezi božstvy? Kdo je jako Aššur mezi božstvy?“³⁹⁰ Na závěr ještě dodává, že asyrští králové byli nazýváni „kněžími Ašurovými“, jenž si sám Aššur už v pravěku vyvolil a jemu také jako kněží sloužili.

Delitzsch přistupuje k dalšímu tématu, jímž je vyvolení. Začíná slovy: „Egoistické přivlastňování si nejvyšší bytosti jednotlivými semitskými národními kmeny nutně vedlo k dalšímu předpokladu, že každý národ byl ‚vyvolen‘ příslušným bohem, aby pouze jemu výhradně sloužil – předpoklad, který byl jistě způsobitelný, aby jednotlivý národ naplnil zvláštní hrdostí.“³⁹¹ Tuto myšlenku rozvíjí podrobněji. Pokládá ji za obecně platnou, což dokládá na příkladu islámu. Uvádí, že muslimové díky tomuto vyvolení mají velké sebevědomí, a proto nahlíželi na všechny ostatní národy na zemi, které nebyli jako oni Alláhem vyvoleni k poznání

³⁸⁹ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Dritter (Schluss-) Vortrag*, s. 61-62.

³⁹⁰ *Ibid.*, s. 40. Idem. *Die grosse Täuschung. Zweiter Teil*, s. 41 a 115.

³⁹¹ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Dritter (Schluss-) Vortrag*, s. 62.

pravého boha s jistým despektem. Dodává, že také u Asyřanů lze pozorovat jistou vyvolenost, ovšem – a to zdůrazňuje, bez podceňování ostatních národů a jejich bohů. Podle boha Aššura bylo pojmenováno město – Assšur, země byla pojmenována podle Aššura, lid byl označován jako „lid Ašurův“ a králové si nechali říkat „kněží Aššurovi.“ Stejně to bylo i v Izraeli. Izrael byl rovněž „vyvoleným lidem Jahvovým“ – nikoli Božím, jinak by si nemohli dělat nárok, aby byli „vyvolený národ „boží.“

Bůh miluje svůj národ a vystupuje v roli jeho spojence. V Izraeli je tento vztah vyjádřen zvláštním znakem spojenectví, smlouvy, kterou představuje obřizka (Gn 17,10-14) Delitzsch na tomto místě silně vyzdvihuje, že izraelský Bůh nenávidí nepřátele svého lidu a naopak žehná těm, kteří konají jeho lidu dobro. Nepřátelé lidu izraelského jsou tedy přímými nepřáteli Jahvovými. Delitzsch to dokládá opět citací z Bible: „Bože, nebuď zticha, nemlč, Bože, nezůstávej v klidu! Hleď, jak tvoji nepřátelé hlučí, kdo tě nenávidí, zvedají hlavu, kují proti tvému lidu tajné plány, radí se proti těm, které skrýváš...“ (Ž 83,2-4)

Uvádí další paralelu, tentokrát z Pentateuchu. Cituje Genesis, kde Bůh slibuje svému lidu ochranu při cestě do zaslíbené země, jestliže jej lid bude poslouchat a plnit jeho příkazy. (Ex 23,22)

Delitzsch zmiňuje další paralely. Jahve táhne do boje v poli před izraelskými vojsky nebo Zebaot proti nepřítelům izraelského lidu. Stejně tak bůh Aššur vyrazil s vojsky svého národa do boje. Toto dokládá konkrétními příklady. Na mnohých asyrských reliéfech můžeme vidět symbol boha Aššura před královským vojevůdcem, ve válečné vřavě nebo při návratu domů. Jedná se o postavu vousatého muže uprostřed kruhu, který symbolizuje věčnost, a z kruhu vybíhají veliké perutě, na nichž se vznáší. Delitzsch zde silně zdůrazňuje, že také židovský bůh Jahve bývá v Bibli básnický popisován, jak se na perutích vznáší ve větru. (Ž 18,11)

Delitzsch hovoří o tom, že Jahve bývá v žalmech zobrazován s pavézou, štítem a kopím, o tom pojednává např. Ž 35,2. Se zbraněmi je Bůh spojován též v Žalmu 7,13. A v Žalmu 21,13, který zmiňuje, se také objevuje spojení Boha se zbraněmi. V těchto textech spatřuje Delitzsch paralelu s Asýrií. Říká, že i bůh Aššur je ozbrojen lukem. Když dojde k bitvě, vypustí ze své tětivy smrtonosný šíp a jakmile je bitva vyhrána, odloží svůj luk. Také na asyrských žerdích je zobrazován ozbrojený bůh Aššur, přijíždějící na býku (srov. Ž 18,11) nebo jak střílí na své nepřátele šípy.

Delitzsch vysvětluje posluchačům, že židovský Bůh Jahve nebyl nijak zobrazován, neboť to znamenalo porušení jednoho přikázání, lidé si mysleli, že přebývá v tzv. arše úmluvy a přesto se domnívali – v naprostém protikladu k tomuto zákazu, že se jeho neviditelný trůn vznáší nad

Cherubínem. Takové tvrzení dokládá citací z Bible: „Hospodin kraluje! Národy trnou. Trní na cherubech! Země se zmítá.“ (Ž 99,1)

Podle Delitzsche představovali cherubové jakési obrazné znázornění vyšších andělů, které Izraelci přejali od jiných národů a úplně si je osvojili. V této souvislosti zmiňuje i okřídlené asyrské býky, jimž se izraelští cherubové až nápadně podobají a považuje je za jejich hlavní předlohu. Znovu opakuje, že na asyrských žerdích je zobrazován bůh Aššur, který se vznáší nad býky a tuto skutečnost považuje za naprosto rozhodující pro paralelu mezi Izraelem a Asýrií.³⁹²

Delitzsch přechází k dalšímu tématu a tím je náboženství. Říká, že každý národ, každá země má svého boha, který musí být uctíván přesně podle mravů a zvyků své země a nikde jinde než pouze na půdě své země. Tato víra byla velmi hluboko zakořeněna u semitského národa, čehož důkazem je právě Starý zákon a zejména jeho dva příběhy. Delitzsch jmenuje 2. knihu královskou a vypráví, jak Asyřané vystěhovali Izraelce z jeho země a nastěhovali tam různé pohanské kmeny. Asyrský král sem přivedl z Babylonu lid a usadil je v samařských městech, v bývalých obydlích Izraelců. Přistěhovalci neznali kult Boha země, Jahveho a nesloužili mu, proto je stihl trest. Delitzsch cituje následující pasáže (2 Kr 17,25-28). V této souvislosti ještě Delitzsch dodává, že stejně se zachoval i král Sargon Akkadský. Své zajatce různých jazyků a národností, usadil ve svém městě a pověřil schopné kněze, aby je vyučovali „v bázni před bohem a králem.“³⁹³

Delitzsch přistupuje k vyprávění druhého příběhu, na němž hodlá demonstrovat svou myšlenku, a sice že každá země má svého boha, který musí být uctíván přesně podle daných pravidel té země. Znovu zmiňuje 2. knihu královskou. Parafrázuje příběh o tom, jak Naamán, velitel vojska aramejského krále trpěl malomocenstvím. Prorok Eliša mu vzkáže, aby se omyl v Jordánu a bude uzdraven. Naamán mu nevěří, ale nakonec učiní vše tak, jak mu Eliša poradil a uzdraví se. (2 Kr 5,15)

Podle Delitzsche bylo zcela běžné, že všechny semitské kmeny, které se přestěhovaly do Babylonu, ihned přijímaly za své tamější náboženství. Důkaz nám přináší opět Bible. Vypráví, že v knize Genesis stojí, jak se Terach stal v Babylonu modloslužebníkem. Uvádí jako další příklad židovské rodiče, kteří žili ve vyhnanství, a přesto, že věřili v izraelského boha, pojmenovali své děti podle babylonských bohů. Tak byl také Mordochaj, Esteřin pěstoun, zasvěcen bohu Mardukovi.

K tomu Delitzsch dodává, že na těchto dvou příbězích je zcela jasně zřetelné, jak často a snadno podléhali Izraelci, kteří přesídlili do Kanaánu či jinam tamní „bohoslužbě.“ Uctívali

---

³⁹² DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Dritter (Schluss-) Vortrag*, s. 62.

³⁹³ *Ibid.*

Baala a Aštaru³⁹⁴ na posvátných výšinách, což velmi dobře známe z proroků, kteří sváděli skutečně „titánský boj“ proti kanaánské „modloslužbě“. Trvalého úspěchu však nikdy zcela nedosáhli. Tuto myšlenku Delitzsch podrobněji rozvíjí. Říká, že co se týká osob naplněných duchem božím, proroků, kteří zaníceně bojovali prostřednictvím slova za svého boha, tak i zde můžeme najít některé styčné body mezi Babylonom a Biblií. Stejně jako bylo v Izraeli mnoho proroků, kteří byli přesvědčeni, že jejich ústy mluví sám Bůh (Am 3,8; 7,14 a násl.), tak rovněž i v Babylonu a Asýrii existovali jasnovidci, kteří zprostředkovávali králi a lidu boží vůli.

V Asýrii, stejně jako v Izraeli byli proroci dotazováni, aby se zeptali boha, zda má panovník válčit nebo nikoliv. Delitzsch jmenuje dvě pasáže (1 Kr 22 a 2 Kr 3) v nichž zaznívá Hospodinův slib. Bůh slibuje, že půjde spolu s králem do boje proti nepřátelům a zahubí je ohněm. A na závěr dodává: „ještě dnes ti je dám do rukou a poznáš, že já jsem Hospodin“ (1Kr 20,13; 28). Opravdu mezi klínopisnými památkami a biblickými texty nacházíme mnoho paralel. Zejména jednu shledává „zvláště pozoruhodnou.“ Jedná se zejména o pasáže z proroků. Delitzsch cituje proroka Sofonjáše. Prorok vybízí vykoupený Izrael k radosti a připomíná budoucí slávu. (Sf 3,13)

Delitzsch říká, že toto líčení spravedlnosti a pravdy a jejich slučování s klidným pasením má paralelu i v klínopisné literatuře. Také zde nacházíme předpověď bohem požehnaného stavu: „Když čtrnáctého dne Slunce a Měsíc budou vidět spolu (konjunkce, pozn. J. S.), budou výroky v zemi správné a lidé v zemi naleznou správnou řeč. Dobytek v Akkadu v bezpečí ulehne na pastvinách.“³⁹⁵

Delitzsch se vrací zpět k prorokům³⁹⁶ a jejich zápasu o čistotu víry. Tito muži přísných mravů, naléhali na čistotu morálky a neúnavně vedli dále svůj boj, s velkým zápalem s pomocí své výřečnosti a výmluvnosti. K dosažení svého cíle používali nejrůznější prostředky: sliby i výhrůžky proti králi i lidu, jen aby Izrael udrželi ve víře v Boha svých otců a aby jeho víra zůstal čistá a nesmíšená s žádnou jinou.

Ovšem boj proroků nedosáhl kýženého cíle. Katastrofy, jež proroci předpovídali, se opravdu staly. Deset kmenů Severní říše podlehl asyrskému panství a zanikly ve vyhnanství. Stejně tak obyvatelé jižní říše byli odvečeni do ciziny. Ovšem proroci nepolehovali ve své horlivosti a nadále ujišťovali lid, že Bůh jej vysvobodí a přivede zpět do země. Ovšem pouze tehdy, bude-li lid dodržovat Tóru a nebude sloužit jiným bohům. Naděje vyřčená proroky, se skutečně splnila. Roku 539 př. Kr. dobyl zradou perský král Kýros Babylon a lidé ho vítali tím,

³⁹⁴ Viz též DELITZSCH, Friedrich. *Die Grosse Täuschung. Erster Teil*, s. 49-50.

³⁹⁵ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Dritter (Schluss-) Vortrag*, s. 62-63.

³⁹⁶ Cf. DELITZSCH, Friedrich. *Die grosse Täuschung. Erster Teil*, s. 83-95. Idem. *Die grosse Täuschung. Zweiter Teil*, s. 18-33.

že mu na cestu házeli palmové ratolesti. Kýros povolil judským zajatcům návrat do vlasti, dovolil v Jeruzalémě vybudovat znovu chrám a přikázal, aby byla obnovena bohoslužba. Ti, co se navrátili do vlasti, spatřovali v tomto činu naplnění prorockých slov a odpuštění hříchů. K tomu Delitzsch předčítá Žalm 85,1-3: „Hospodine, projevoval jsi své zemi přízeň. Úděl Jákobův jsi změnil. Snímal jsi ze svého lidu nepravosti, přikrýval jsi všechny jeho hříchy.“

Delitzsch pokračuje líčením izraelských dějin. Vypráví, jak byl znovu obnoven s velkou námahou sionský chrám, který za panování Antiocha IV. Epifana byl silně zpuštěn. Popisuje vítězství Makabejských nad syrskými vojsky. Cituje opět z Bible chvalo zpěv na Jahveho: „Blaze národu, jemuž je Hospodin Bohem, Lidu, jež si zvolil za dědictví.“ (Ž 33,12)

Delitzsch zmiňuje obsah dvou žalmů, v nichž zaznívá, že všechny národy slyší chvalo zpěv na Hospodina, na jeho milosrdenství, Izrael je opět Jahveho lidem, ovce, které pase (Ž 100; 117). Nebesa i země mají chvalořečit Jahveho za to, že „Vyvýšil roh svého lidu k chvále všech svých věrných, synů Izraele, lidu, který je mu blízký.“ (Ž 148,14) Bůh je zkrátka veleben a chválen v mnoha písních.

Delitzsch dodává, že po úspěchu Makabejských přišly ovšem další porážky. Království boží se všemi jeho horoucími představami a pozemskými nadějemi se nekonala, ale naopak vzdalovala. „Vyšel potom rozsévač, aby rozhodil svá semena.“³⁹⁷, praví Julius Wellhausen. A Delitzsch toto doplňuje: ... a aby jemnou rukou, šetrnou a úctyplnou a prostými slovy, ale přesto tak mohutnými odstranil, zboural všechny ohrady, které vybuodoval božský partikularistický národní kult, mezi Bohem a světem, a spolu se zrakem, obklopujícím svět, vstúpil do lidských srdcí nový názor o Bohu a jeho vztahu k lidem – **Ježíš Nazaretský z Galileje**, jenž naplnil zákon i proroky, řkouce, vzdělávající a zdokonalující oboje ve zcela novém duchu.³⁹⁸

Podle Delitzsche tím začala nová epocha. Ježíš učinil konec veškeré směšné zákonitosti, zrušil předpisy o pokrmech známým výrokem, že „ne, co vchází do úst, znesvěcuje člověka, ale co z úst vychází, to člověka znesvěcuje.“ (Mt 15,11, Mk 7,15) Vystoupil proti zlořádům a svěcení soboty výrokem, že „sobota je učiněna pro člověka, a ne člověk pro sobotu.“ (Mk 2,27) Hříšnost člověka se nachází podle Ježíše v jeho srdci a tužbách. Odmítal vázanost bohoslužby na jediné místo – na jeruzalémský chrám a místo kněžského obřadnictví ustanovil modlitbu v prosté komnatě. Popřel všechny naděje ohledně království božího, dané proroky a hlásal, že království boží již nastalo na zemi mezi lidmi. Ježíš podle Delitzsche odstranil také veškeré předsudky a přednosti a otevřel všem lidem a národům stejný přístup k nebeskému Otci. Lidskou lásku zbavil

³⁹⁷ WELLHAUSEN, Julius. *Israelitische und jüdische Geschichte*, s. 381. Wellhausen začal slovy evangelisty Matouše (Mt 13,4) poslední kapitolu své knihy, nazvanou „Evangelium“ a Delitzsch tato slova přejímá. Podobenství o rozsévači je též v Mk 4 a Lk 4.

³⁹⁸ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Dritter (Schluss-) Vortrag*, s. 46-47.

svírajících pout a zduchovnil lidskou představu Boha. Delitzsch cituje Janovo evangelium: „Bůh je Duch a ti, kdo ho uctívají, mají tak činit v Duchu a v pravdě.“ (J 4,24)

Delitzsch dále hovoří o Ježíšovi a říká: „Bůh je láska, a kdo v lásce přebývá, v Bohu přebývá a Bůh v něm.“ Hodnotí přínos Ježíše a jeho učení pro celý svět. „Opravdu nové náboženství, které je zbaveno ode všech rozmanitých lidských přívěsků, tak cizích osobě i Ježíšově životu, je povoláno, aby ovládlo svět!“³⁹⁹

V tomto případě spatřuje další paralelu. Tentokrát se jedná o Ježíšovo narození. Vypráví epizodu z Matoušova evangelia o Klanění mudrců. Říká, jak se Ježíš narodil v judském Betlémě za vlády krále Héróda. V Jeruzalémě se objevili mudrci z východu a ptali se na právě narozeného krále Židů. Mudrci říkají: „Viděli jsme na Východě jeho hvězdu a přišli jsme se mu poklonit.“ (Mt 2,2) Mudrci šli podle hvězdy, kterou viděli na východě, až je dovedla k dítěti. „Když spatřili hvězdu, zaradovali se velikou radostí. Vešli do domu a uviděli dítě s Marií, jeho matkou; padli na zem, klaněli se mu a obětovali mu přinesené dary – zlato, kadidlo a myrhu.“ (Mt 2,9-11)

Podobná hvězdářské znalosti máme doložené také z Babylonu, deklaruje Delitzsch. Hovoří o tzv. babylonských věšteckých deskách. Cituje z nich text: „Když někdo určitou hvězdu určitého dne uzří při scházení, potom povstane mocný král v západní zemi.“⁴⁰⁰

Delitzsch nabádá své posluchače, aby se spolu s ním radovali z tohoto vyprávění. Svůj postoj podporuje Goethovým výrokiem, s nímž se zcela ztotožňuje. „Vůbec nevíme, proč máme za všechno děkovat Luteránům a reformaci. Osvobodili jsme se z pout duševní omezenosti, stali jsme se schopnými díky své stále vzrůstající kultuře, abychom se navrátili zpět k pramenu, abychom pochopili ryzí křesťanství. Nabyli jsme opět odvahy, abychom na boží zemi stanuli pevnými nohama a abychom poznali svoji, od Boha nadanou lidskou povahu. Ať pokračuje více a více duchovní kultura, ať vzrůstají přírodní vědy se stále širším rozmachem i hloubkou, ať lidský duch se rozšiřuje, jak jen chce, nikdy se nepovznese nad výši a mravní kulturu křesťanství, jak se třpytí a svítá v evangeliích.“⁴⁰¹

Svou třetí přednášku uzavřel Delitzsch optimistickými slovy, že všichni prozkoumáme starobabylonskou kulturu a to vše ve strachu a s chvěním před skutečným Bohem. Říká: „A tak můžeme prozkoumat starobabylonský svět a uvidíme vůdčí babylonské duchy s opravdovou

---

³⁹⁹ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Dritter (Schluss-) Vortrag*, s. 48.

⁴⁰⁰ *Ibid.*; V této souvislosti nelze s Delitzschem nesouhlasit. Uvedená epizoda poukazuje na babylonskou věštebnou a hvězdářskou tradici, což rozebírá ze všech úhlů pohledu nová kniha, která se zabývá touto tematikou. Viz BARTHEL, Peter and KOOTENHE, George van (ed.). *Star of Bethlehem and the Magi: Interdisciplinary Perspectives from Experts on the Ancient Near East, the Greco-Roman World, and Modern Astronomy*. Leiden: Brill. 2015. xxii, 695 s. Volume 19., Themes in Biblical Narrative Jewish and Christian Traditions. ISBN 9789004307971.

⁴⁰¹ BIEDERMANN, Gustav. *Goethes Gespräche: Ohne die Gespräche mit Eckermann*. 8. sv. Leipzig: Biedermann, 1890. s. 149. Rozmluva s Eckermannem ze dne 11. 3. 1832. Goethova slova Delitzsch cituje ve své třetí přednášce.

horlivostí, ano v bázni a chvění budeme hledat pravého Boha a pravdu, kterou jen s radostí pozdravujeme. Domníváme se, že evangelisté viděli v babylonských mudrcích kolébku křesťanství a vzdávali jí úctu.“⁴⁰²

Třetí přednášku Delitzsch zopakoval 28. 10. 1904 před Literární společností v Kolíně nad Rýnem a naposledy, potřetí, 9. 11. 1904 v Zeměpisném a statistickém spolku ve Frankfurtu nad Mohanem.

---

⁴⁰² DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Dritter (Schluss-) Vortrag*, s. 48.

6 První ohlasy na Delitzschovy přednášky: Ohlasy v Prusku

Delitzschova první přednáška vyvolala obrovský dojem, neboť to bylo poprvé, kdy mohlo být laické publikum konfrontováno se seriózními vědeckými fakty, která vysvětlovala propojení mezi Biblií (kulturou starého Izraele) a klínopisnými texty (kulturou staré Mezopotámie). V dobovém tisku se objevily i názory, že Delitzschovy přednášky jen dokazují, že archeologické objevy mohou osvobodit moderního člověka od náboženských dogmat.⁴⁰³

Všechna Delitzschova tvrzení byla považována za senzační a byla velmi intenzivně diskutována. Debata, která po uveřejnění jeho první přednášky nastala, byla velmi silná a soustředila se na hlavní problémy moderního křesťanství. Delitzsch jako hluboce věřící člověk se snažil nějakým způsobem vyložit složitý vztah mezi křesťanstvím a Starým zákonem.

Jeho vystoupení vyvolala bouřlivou reakci v katolických, protestantských a židovských kruzích. Vznikl tak spor, který se nazývá „Babel-Bibel“ („Babylon-Bible“). Za zmínku stojí i skutečnost, že knižní vydání první přednášky – 16 000 výtisků - bylo ihned rozebráno. Roku 1905 vyšlo dokonce 5. vydání a to v celkovém nákladu 60 000 výtisků.⁴⁰⁴ Uvedená čísla mluví zcela jasně. O Delitzschovy přednášky byl zkrátka obrovský zájem a to zejména u laických vrstev.

Do té doby nebyly myšlenky panbabylonismu veřejnosti obecně známy. Diskuze o panbabylonismu byly omezeny pouze na akademické pracovníky, kteří se specializovali na asyriologii nebo biblická studia. Německý asyriolog Fritz Hommel byl přesvědčen, že archeologické nálezy zdůvodňují Bibli a to mnohem lépe, než jak činí filologické metody. Kritizoval Wellhausenovu školu a její výzkumné postupy a nabádal starozákonní teology, aby se raději zabývali studiem asyrsko-babylonských a jihoarabských nálezů, které považoval za mnohem smysluplnější zdroje k porozumění Bible. Podle Hommela by se křesťané neměli bránit archeologickým výzkumům, neboť ty jejich víru ve zjevení neohroží. Tyto artefakty jsou přece součástí historie naší společnosti a nejlepšími obhájci Bible. Představují pro nás důvod k radosti a měli bychom za ně poděkovat Bohu.⁴⁰⁵

Přesto, že Delitzschova první přednáška neobsahovala žádné původní objevy, stala se předmětem bouřlivých diskuzí a měla dopad na vědomí veřejnosti. Svými přednáškami Delitzsch totiž poprvé zpřístupnil panbabylonismus široké veřejnosti. Německo se stalo velmi dramatickým bojištěm a asyriologie sehrála v tomto boji hlavní roli. Bible se ocitla v centru

⁴⁰³ FORESTER, E. Babel und Bibel. *Die Christliche Welt*. Jhg. 16, Nr. 8, s. 189.

⁴⁰⁴ ZDRÁHAL, František: Bible – Babel. (Genes. 1 – Inuma-eliš). *Museum*, 1909, roč. XLIII., s. 60.

⁴⁰⁵ HOMMEL, Fritz. *The Ancient Hebrew Tradition as Illustrated by the Monuments*. London: Society for Promoting Christian Knowledge, 1897. s. xv, 22, 317.

pozornosti veřejnosti. Přednáška, která se na první pohled jevila jako nevinná, se proměnila ve „žhavé“ téma o klíčových náboženských otázkách.

I následující Delitzschovy přednášky se staly terčem kritiky. Záporné reakce z katolického prostředí nás asi nepřekvapí, ale silná kritika vzešla i od Delitzschových kolegů, asyriologů. Nejostřeji však zareagovali protestantští teologové (exegeti), z nichž většina nebyla zrovna konzervativní.

Proč se velká většina učenců postavila vůči Delitzschovi do opozice? Nebyl přece první, kdo poukázal na to, že Bible není v mnoha ohledech původní. Již dříve poukazovali někteří učenci na mytický ráz knihy Genesis. Proč jeho přednášky vyvolaly ve vědeckých kruzích tak velký odpor?

Objevily se ovšem i reakce pozitivní, mezi něž rozhodně patří vyjádření významného německého historika **Eduarda Meyera** (1855-1930), který se specializoval na starověké dějiny. Meyer se zúčastnil Delitzschovy druhé přednášky a své dojmy popsal v dopise, který zaslal svému kolegovi Georgi Wissowavovi. Meyer chápe Delitzschovo vystoupení „v rámci kulturně politickém za velmi důležitý přínos... Za doopravdy odvážné a statečné. Delitzsch demonstroval císaři a císařovně, říšskému kancléři a všem zaměstnancům vladařského dvora náboženské, politické a intelektuální podřazenosti Starého zákona s takovou rázností, jakou bych nikdy nečekal. Významné stránky dějin starého Izraele byly vytlačovány stranou a Babylon se ocitl v pozitivním světle. Jeho výklad ale nezpůsobil v tomto zvláštním případě žádnou škodu.“⁴⁰⁶

Delitzschovým hlavním cílem bylo demonstrovat naprostou závislost Starého zákona na babylonské kultuře. Některé jeho argumenty, kterými se snažil podpořit svá tvrzení, pomocí nichž chtěl dokázat význam mezopotamské kultury a náboženství pro Starý zákon, byla tak troufalá, že zcela logicky vyvolala vášnivé reakce a útoky, směřující proti jeho specifickým interpretacím.

Delitzsch se svou kontroverzí neunikl ani pozornosti dobové satiry. V časopisech vycházelo množství různých vtipů, narážek a ilustrací, které tak vyjadřovaly svůj postoj k této polemice. Některé z nich byly velmi zdařilé, vyniká mezi nimi zejména kresba, která se objevila na titulním listě berlínského satirického časopisu „**Lustige Blätter**“ v únoru 1903⁴⁰⁷, tzn. měsíc po Delitzschově druhé přednášce. Zobrazuje scénu v soudní síni, kdy v popředí stojí Delitzsch, který jako státní zástupce obviňuje Mojžíše (toho představuje sedící socha), že Desatero neobdržel jako dar na hoře Sinaj, ale nyní bylo nezvratně prokázáno (Delitzschem), že tyto desky

⁴⁰⁶ HOFFMANN, Christhard. *Juden und Judentum im Werk deutscher Althistoriker des 19. und 20. Jahrhunderts*. In: NEUSNER, Jacob (ed.). *Studies in Judaism in Modern Times*. Volume Nine. Leiden: E. J. Brill. 1988. s. 166.

⁴⁰⁷ Viz *Lustige Blätter*. 4. 2. 1903. Jhg. 18, Nr. 6. s. 1. Cit. Podle: LEHMANN, Reinhard G. *Friedrich Delitzsch und der Babel-Bibel Streit...*, s. 364-365.

chybí v babylonské královské knihovně, odkud byly ukradeny. Obhájce, který je oblečen jako protestantský ministr, představuje bývalý dvorní kaplan **Adolf Stoeker** (1835–1909). Ukazuje směrem k nebi a argumentuje, že si nechá předvolat klíčového svědka obhajoby.

O všech jeho tvrzeních se velmi živě a intenzivně diskutovalo. Pro mnohé učence nebyla přijatelná ve formě, ve které je předložil. Někteří mu vytýkali, že přeměnil Německou orientální společnost, která sloužila především jako vědecké fórum, na teologické bojiště. Z německé vědecké a laické společnosti přicházely různé, mnohdy i protichůdné názory. Někteří je uvítali, neboť konečně zvítězila racionální věda nad náboženskou tradicí a autoritou. Protože ohlasů na Delitzschovy přednášky bylo opravdu velmi mnoho, byly vybrány jen na ty nejzajímavější a nejdůležitější.

Kromě útoků a negativních reakcí však existovaly i reakce pozitivní. Snad nejkładněji reagoval na Delitzschovu první přednášku jeho protektor - německý císař Vilém II., který sám sehrál velmi aktivní roli při podpoře tzv. „babylonské renesance“ a snažil se najít podobnost mezi babylonskou říší a imperiálním Německem. Navíc působil jako prezident Německé orientální společnosti.

6.1 Reakce Viléma II. a císařského dvora

Jak už bylo uvedeno, německý císař Vilém II. byl Delitzschovým velikým obdivovatelem a mecenášem. O rozsahu jeho náklonosti svědčí už skutečnost, že se nejen osobně zúčastnil Delitzschovy první přednášky, kterou pořádala Německá orientální společnost, ale zejména to, že jej vyzval, aby tuto přednášku znovu přednesl o tři týdny později přímo v císařském paláci. Fakt, že Delitzsch mohl svou přednášku zopakovat na císařovo výslovné přání před celým dvorem a císařovnou, svědčí o císařově mimořádné přízni a náklonosti. Delitzschovi se tak dostalo souhlasu přímo z nejvyššího místa. Dalším projevem císařovy výjimečné přízně byl návrh, aby svou první přednášku vydal knižně, aby se stala všeobecně známou. Během roku 1902 se jí prodalo více jak 18 000 výtisků a Delitzsch obdržel od císaře finanční podporu, díky níž mohl odcestovat na další výzkumy na Předním východě.⁴⁰⁸

Sledujeme-li tyto projevy císařovy přízně Delitzschovi, tak nás jistě nepřekvapí, že to byl právě císař, kdo zareagoval veřejně naprosto souhlasně na jeho přednášku. Vladařova slova,

---

⁴⁰⁸ VANĚK, O. Frant.[išek], Dr. Bible a Babel. *Národní listy* [ranní vydání]. 22. 2. 1903, roč. XXXXIII., č. 52 [Nedělní zábavná příloha „Národních listů“ k číslu 52], s. 9. Dostupné také z: http://kramerius.nkp.cz/kramerius/document/ABA001_2177800707.djvu?id=11478490

kteřá pronel 29. 11. 1902 během projevu ve Zhořelci, jasně dokazují, že jsou inspirována Delitzschovou první přednáškou. Císař tehdy pronel: „Svoboda myšlení, svoboda pro další vývoj náboženství a svoboda pro náš vědecký výzkum, je svobodou, kterou já přeji německému národu a doufám v její uskutečnění.“⁴⁰⁹ Císař zcela úmyslně použil frázi „Weiterbildung der Religion“ („další rozvoj náboženství“), aby tak vyjádřil svou podporu Delitzschovým myšlenkám. Vladař zde veřejně ocenil a podpořil Delitzschovu snahu osvobodit původní pravé náboženství (např. jak je popsáno u Proroků a Ježíše) od lidských přídavků. Tyto nánosy představovaly podle Delitzsche pro moderního člověka a jeho svědomí obrovskou zátěž.

O významu císařovy podpory Delitzschovi a jeho první přednášky svědčí i skutečnost, že zhořelecký projev byl otištěn v roce 1902 v jednom z nejpřednějších teologických deníků „**Die Christliche Welt**“.

Podpora, které se Delitzschovi dostalo od císaře, pro něj byla motivací k uskutečnění druhé přednášky, která se konala přesně rok poté, kdy zazněla jeho první přednáška, tedy 13. 1. 1903. Vybraná společnost – představitelé z aristokratických kruhů, učenci a členové Německé orientální společnosti se sešli v berlínském koncertním sále. Přednášky se zúčastnili také říšský kancléř, pruský ministr kultu a přední dvorní kazatelé. Na čestném místě seděl sám císař s chotí.

Ve druhé přednášce Delitzsch odmítl představu o tzv. verbální inspiraci Písma, neboť chápal náboženství jako historický proces. Ten podle něj nemůže být založen na žádném zjevení. Opět zdůraznil četné paralely a podobnosti mezi Mezopotámií a Starým zákonem. Dále hovořil o etických normách ve Starém zákoně a jejich srovnání s normami v Mezopotámii. Třetím tématem druhé přednášky byl židovský monoteismus, s jehož výlučností Delitzsch zásadně nesouhlasil. Prosazoval naopak tzv. univerzální monoteismus, který byl pro křesťanství naprosto nepřijatelný.

Delitzsch zakončil svou druhou přednášku parafrází slov císaře Viléma z jeho zhořeleckého projevu o dalším rozvoji náboženství. Zdůraznil, že je třeba oprostít se od zastaralých názorů a zásadní reforma náboženství je nutná. Císaře označil jako „orlí oko“, které nad vším dohlíží. Přednáškou zakončil hlubokou úklonou směrem k císaři. Ten povstal, stiskl Delitzschovi ruku a představil jej císařovně, která s ním krátce pohovořila. Delitzschova přednáška skončila ohromným potleskem. Kancléř a ministr se tvářili shovívavě, dvorní kazatelé však zůstali zamlklí.

Delitzschova druhá přednáška spustila lavinu rozhořčené kritiky. Neustále vycházely různé spisy, které bránily víru ve zjevení, obsaženou v Písmu svatém a tato víra byla v Německu

---

⁴⁰⁹ Cit. podle LARSEN, Mogens T. *The „Babel/Bible“ Controversy...*, s. 100.

ještě nedávno státním náboženstvím. Nyní ovšem přišel sám nejvyšší představitel – císař – s pobídkou „dalšího rozvoje náboženství“, čímž vyjádřil víru ve vědu a pokrok a Delitzschovým názorům oficiální podporu. Bible jako závazná norma veškerého jednání, posvátná kniha, z níž hovoří sám Bůh, stvořitel světa a člověka byla zpochybněna. Vyznání víry, které bylo ještě donedávna posvátné a tvořilo součást státní ideologie, již nemělo žádnou váhu. Neexistovalo již žádné „Boží zjevení“, ale pouze to, které má každý člověk ve svém srdci. Učenci a teologové v tom spatřovali ohrožení samé podstaty svého bytí, podle oficiálních příkazů z nejvyšších míst měli lidé žít v babylonských představách. Noviny psaly, že toto už není jen názor nějakého profesora, ale že tyto představy našly kladnou odezvu i u samotného císaře, který z nich vytváří oficiální státní ideologii.

V důsledku četné negativní odezvy u veřejnosti byl Delitzsch pozván do císařského paláce, kde absolvoval dlouhý rozhovor s císařem. Od císaře jako hlavy německého národa a německé protestantské církve se očekávalo, že se k celé věci nějak vyjádří. Ačkoli císař, který dosud zastával pokrokové názory a projevoval Delitzschovi podporu, zřejmě pod vlivem četné kritiky (údajně i samotné císařovny, která podporovala ortodoxní směr), která zaplavila veškerý tisk, učinil krok zpět a udělal jistý ústupek.

Na Delitzschovu druhou přednášku zareagoval o měsíc později, tj. 15. 2. 1903, ve formě otevřeného dopisu⁴¹⁰, který adresoval předsedovi Německé orientální společnosti **admirálu Friedrichu Hollmannovi** (1842-1913). Panovník v něm pokáral Delitzsche a předložil vlastní vyznání víry. Vysvětlil, že on sám pozval Delitzsche do císařského paláce proto, aby zde uskutečnil své přednášky. Delitzsch byl císařem vyzván, aby dle libosti debatoval s císařovnou a také s vrchním dvorním kazatelem Ernstem Dryanderem. Císař zpočátku do rozhovoru vůbec nevstupoval; pouze pasivně přihlížel. Když byl však Delitzsch vyzván, aby vysvětlil své názory na Nový zákon, císař do jeho projevu rázně zasáhl: „Bohužel (Delitzsch) opustil stanovisko přísného historika a asyriologa a zapletl se do teologicko-náboženských úsudků a domněnek, které byly velmi nejasné a odvážné. Když potom přišla řeč na Nový zákon, bylo ihned patrné, že vyvozoval o osobě našeho Spasitele tak zcela odlišné názory, že jsem ho v tom nejen nemohl následovat, ale musel vyjádřit diametrálně opačný postoj. Neuznal božství Kristovo a tvrdil, že Starý zákon neobsahuje žádné zjevení o Kristu jako Mesiáši. Zde už končí asyriolog a bádající

---

⁴¹⁰ Babel und Bibel: Ein Handschreiben Seiner Majestät Kaiser Wilhelms des Zweiten an das Vorstandsmitglied der Deutschen Orientgesellschaft, Admiral Hollmann *Die Grenzboten: Zeitschrift für Politik, Literatur und Kunst*. 19. 2. 1903, Jhg. 62, Nr. 8, s. 493-496. Dostupné také z: <http://brema.suub.uni-bremen.de/periodical/pageview/240057>

historik a začíná teolog se všemi světlými i stinnými stránkami.“⁴¹¹ Takové názory byly už pro císaře nepřijatelné, Delitzsch se choval naprosto svobodně. Ventiloval své názory a vyjadřoval se k závažným teologickým otázkám, proto císař zasáhl a učinil příslušná opatření.

Dle jeho pokynů mohl od této chvíle Delitzsch vyjadřovat své názory pouze v knihách a v okruhu svých kolegů. Laikům a zejména před Německou orientální společností své myšlenky prezentovat nesměl, neboť toto podle císaře nepatří na veřejnost.

Přesto, že císař nabádal Delitzsche, aby šířil své myšlenky jen v knihách a věnoval se výhradně klínopisnému bádání, sám vlastně podpořil mnohé Delitzschovy názory (zejména o Starém zákonu). Rozeznává dva druhy zjevení. První je trvalé, historické. Druhé je náboženské, které nás připravuje na příští zjevení Mesiášovo. Ve svém dopise mimo jiné také napsal: „To je pro mě samozřejmé, že Starý zákon obsahuje mnoho částí, které jsou čistě lidské a historicky přirozené a nejsou zjeveným Božským slovem. Jsou to to různá historická líčení všelijakých dějů, které se staly v životě izraelského národa na půdě politické, náboženské, mravní a duševní.“⁴¹² Podle panovníka měl Starý zákon až dosud sloužit k utváření víry v jednoho Boha, což se ovšem vírou značně změnilo, protože mnoho svatozáří vybraných jedinců by zaniklo v procesu změny. Císař souhlasil s tím, že mnoho částí Bible je čistě lidského původu, ale nelze popřít skutečnost, že Bůh inspiroval Mojžíše a zjevil se izraelskému lidu. Pokud se Delitzsch dosud domníval, že má císařovu naprostou podporu a že císař má na výše uvedené záležitosti stejný názor, nebyla to již tak úplně pravda.

Císařův postoj vůči Delitzschovi bychom mohli označit za protichůdný. Ačkoli ve svém dopise zaujímal mnohé odlišné postoje, na druhé straně akceptoval velmi mnoho z jeho kritiky Starého zákona. Delitzsch by se měl podle panovníka zcela věnovat studiu asyriologie a směřovat veškeré své úsilí k tomu, aby s její pomocí mohl spolehlivě doložit vztahy mezi Mezopotámií a Starým zákonem.

Měl by především zdůraznit a doložit rozdíly a protiklady zejména v náboženských otázkách. Císař sice ocenil všechna fakta a shody, která Delitzsch ve svých přednáškách vyložil, avšak vytkl mu, že z nich neměl vyvozovat žádné závěry. Měl ponechat na každém posluchači, aby si z těchto poznatků vyvodil sám čistě náboženské závěry. To ovšem Delitzsch neučinil a naopak se velmi tvrdým a polemickým způsobem pustil do otázky zjevení. Zcela ji popřel a

---

⁴¹¹ DELITZSCH, Friedrich. *Babel and Bible*. Two Lectures on the Significance of Assyriological Research for Religion. Chicago: The Open Court Publishing Company, 1903. s. 120. Dostupné také z: <https://archive.org/stream/babelandbibletw00deligoog#page/n6/mode/2up> Cf. DELITZSCH, Friedrich. *Zweiter Vortrag*, s. 44.

⁴¹² DELITZSCH, Friedrich. *Babel and Bible*. Two Lectures on the Significance..., s. 120.

zredukoval ji na čistě lidskou historickou záležitost. Zničil to, co je každému člověku nejposvátnější, samotnou podstatu víry.

Císař vidí za Delitzschovými názory touhu po velké popularitě a snahu a velkou publicitu. V dopise jej kritizuje za šíření názorů a myšlenek, kterými boří dosavadní platné názory: „Narušil či otrásl nejdražší koncepce nebo iluze mnoha lidí (laiků všech stavů)... Nepochybně zničil ... základ jejich víry, pokud jim jej zcela nevzal. To je čin, kterého by se měl odvážit pouze velký génius. K tomu však pouhé studium asyriologie neopravňuje.“⁴¹³ V závěru dopisu shrnul císař svoje názory do tří bodů:

Věřím v jednoho boha.

My, lidé, potřebujeme ke svému vyznání určitou formu, abychom o jeho existenci mohli učit své děti

Tou byl dosud Starý zákon. Jeho forma se zřejmě bude podle nových výzkumů podstatně lišit, ale to nevadí. Jejím základem zůstane vždy Bůh a jeho činy. Náboženství nebylo nikdy výsledkem vědy, ale plynulo z našeho srdce a z lidského bytí s Bohem.

Pod tyto závěry císař připojil post scriptum: „Pokud chcete, užitě těchto řádek, jak je libo. Kdo chce, necht' si je přečte.“⁴¹⁴

Tento císařův list, který byl vnímám jako jakýsi pokus o předložení vlastního „vyznání víry“, označil podle českého teologického časopisu „Hlídká“ vídeňský profesor Neumann jako „teologické diletantství“.⁴¹⁵

Císařovi veřejně pokáral Delitzsche, za to, že vyvozoval ve svých přednáškách náboženské závěry. O náboženských otázkách měl psát výlučně v odborných referátech, které by byly určeny pouze pro jeho kolegy a především neměl přednášet své názory na veřejnosti a nepublikovat je v populárně naučných knihách. Císařovi vadilo, že z Delitzsche, jehož oborem byla asyriologie, se stal teolog. Císař požadoval, aby se Delitzsch věnoval již výlučně asyriologii. Delitzsch žádné z těchto doporučení nedodržel.

A jak vlastně vnímal sám Delitzsch císařův káravý list? Podle amerického deníku „The New York Times“⁴¹⁶ prý prohlásil (není zde uvedeno kdy, kde a komu), že ho jako vědce

---

⁴¹³ Bibel-Babel. *Česká mysl*. 1. 5. 1903, roč. 4, č. 3, s. 237. Dostupné také z:

http://noviny.vkol.cz/kramerius/document/ABA001_2431123a.djvu?id=3369285

⁴¹⁴ *Ibid.*, s. 238.

⁴¹⁵ Ze života náboženského. *Hlídká: Měsíčník vědecký se zvláštním zřetelem k apologetice a filosofii*. 1903, roč. XX., č. 3, s. 244. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:7c3ebc00-1c6c-11e5-8454-005056825209>

pochopitelně velmi těší, že jeho přednášky vyvolaly takový povyk a zájem. Zároveň vyjádřil jisté nadšení z toho, že císař jako představitel pruské církve dogmaticky nelpí na teorii o tom, že smlouva na hoře Sinaj byla osobním zjevením Boha Mojžíšovi. Delitzsch dále konstatoval, že císař není ortodoxní křesťan a zastává velmi podobné názory jako on sám. K císařovu pokárání, že neměl, diskutoval o náboženství před laiky, uvedl, že jeho publikum bylo složeno z velmi inteligentních a kultivovaných lidí a že dnešní lidé jsou připraveni přijmout nové vědecké poznatky, pokud jim jsou předloženy ve vhodné podobě. Delitzsch odmítá i císařovu výtku, že by neměl směšovat náboženství a vědu, neboť nelze diskutovat o náboženství a zjevení bez toho, abychom pomíjeli náboženské fáze jednotlivých vědeckých objevů. Delitzsch rovněž popřel obvinění, vznesená v tisku, označující ho za ateistu.

Delitzsch na císařův dopis vůbec neodpověděl. O celé situaci referovaly nejen německé, ale i americké noviny, které ji popisovaly jako velmi humornou. Delitzsch a císař se setkali na večeři, kterou pořádal kancléř von Bülow. Císař velmi hlasitě oslovil Delitzsche (byl totiž nedoslýchavý) a řekl mu něco ve smyslu: „Můj drahý profesore, zlomili jsme mezi sebou kopí.“ Delitzsch na to prý velmi vtipně zareagoval: „Jen jedno kopí, Vaše Veličenstvo“. ⁴¹⁷ Oba deníky – německý „*Die Zeit*“ i americký „*The New York Times*“, hodnotí Delitzschovu odpověď císaři jako velmi vtipnou a duchaplnou.

Něco z císařových doporučení si přece jen Delitzsch vzal k srdci, a sice to, že by měl své názory přednášet hlavně svým kolegům. Proto se chystal přednést svou třetí přednášku v literárních společnostech v Barnemu (dnes součást Wuppertalu) a Kolíně nad Rýnem. Snažil se v ní o souhrn etických principů v Mezopotámii a jejich porovnání se Starým zákonem.

Skutečnost, že byl Delitzsch od císaře veřejně pokárán, však nijak nenarušila jejich vzájemný vztah. Císař se s ním dále setkával při různých příležitostech a zajímal se o jeho názory. V roce 1906 jej dokonce jmenoval svým poradcem (Geheimrat). Udržoval s ním korespondenci i po své abdikaci v roce 1918 a svém odchodu do holandského exilu.

Delitzschovi podporovatelé spatřovali v císařově dopisu výraz zbožné víry. Nedokázali pochopit, že je třeba od sebe oddělit teologii a asyriologii, protože veřejnost byla vystavena konfliktu mezi vědou a vírou. Zastávali názor, že každá strana by se měla zcela jasně vymezit vůči problematice zjevení.

---

⁴¹⁶ Says The Kaiser Is Unorthodox; Prof. Delitzsch Replies to the Emperor's Letter... *The New York Times* [online]. 22. 2. 1903, roč. neuveden, č. neuvedeno, s. 5 [cit. 2016-11-01]. Dostupné z:

<http://query.nytimes.com/mem/archive-free/pdf?res=9E05E0DB1130E733A25751C2A9649C946297D6CF>

⁴¹⁷ Viz články: Babel und Bibel. *Die Zeit*. 12. 4. 1903, Jhg. 2., Nr. 193, s. 9. Dostupné také z:

<http://anno.onb.ac.at/cgi-content/annoshow?call=zei|19030412|9|100.0|0>

Delitzsch's Witty Reply to the Kaiser. *The New York Times* [online]. 12. 4. 1903, roč. neuveden, č. neuvedeno, s. 5 [cit. 2016-11-01]. Dostupné na:

<http://query.nytimes.com/mem/archive-free/pdf?res=9906E0D71E30E733A25751C1A9629C946297D6CF>

6.2 Odezva univerzitních kolegů – asyriologů

Všechny Delitzschovy přednášky vyvolaly pochopitelně i odezvu u jeho univerzitních kolegů – asyriologů. Jejich přímé reakce byly většinou negativní. Němečtí asyriologové sice prohlašovali, že Delitzsch ve svých přednáškách nesdělil vůbec nic nového, avšak způsob, jakým své specifické názory interpretoval, byl považován za velmi troufalý a nepřijatelný. Někteří z nich mu vytýkali, že své názory, které učinil na základě studia klínopisných textů, prezentoval před teology. Jako asyriolog neměl vůbec zasahovat do teologie a v žádném případě mu nepřísluší, aby ze svých vědeckých výzkumů vyvozoval teologické závěry. Žádný z německých asyriologů nesouhlasil s Delitzschovou interpretací čtení Božího jména. Obecně lze říci, že nikdo z nich nesdílel jeho názory, proto buď mlčeli a k celé věci se vůbec nevyjadřovali, nebo se vyjadřovali velmi opatrně a záporně.

Takový přístup Delitzsche velmi mrzel a postěžoval si, že přesto, že asyriologové velmi dobře věděli, jak se věci ve skutečnosti mají, připojili se někteří z nich na stranu jeho teologických protivníků. Překrucovali jeho slova a špatně je vykládali. Tvrdili, že původ izraelského monoteismu nelze hledat v „babylonském hrobě“, židovský monoteismus nemá žádný původ v babylonském polyteismu, neboť v Babylonu nelze nalézt po monoteismu ani stopy.⁴¹⁸ Je třeba zdůraznit, že Delitzsche a jeho názory nikdo z jeho kolegů nepodpořil. Nikdo se jej veřejně nezastal.

6.2.1 Odpověď z konzervativních kruhů

Reakce Delitzschových kolegů asyriologů (většinou jeho studentů) jsou velmi nepatrné a značně omezené. Můžeme je rozdělit do dvou skupin. První skupinu tvoří tzv. konzervativní asyriologové, kteří se většinou vyjadřovali k filologickým problémům, obsaženým v Delitzschových přednáškách. Konzervativní evangeličtí asyriologové (např. Fritz Hommel a Carl Bezold) odmítají Delitzschovy teologické předsudky a zdůrazňují izraelské dějiny spásy a zvláštnost biblického poselství. Na asyriologii ještě nahlízejí jako na vědu, která má svým bádáním sloužit biblistice a podpořit tak křesťanské dogma. Je pro ně jakousi „službou“ apologetiky.

---

⁴¹⁸ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Rückblick und Ausblick*, s. 15.

6.2.1.1 Fritz Hommel

Mezi prvními asyriology zareagoval na Delitzschovu přednášku jeho žák **Fritz Hommel** (1854-1936), který působil jako profesor pro semitské jazyky na univerzitě v Mnichově.

Hommel patřil mezi ty asyriology, kteří již dříve poukázali na to, že na některých místech ve Starém zákoně jsou velké podobnosti s babylonskými mýty. Jedná se zejména o boj Jahveho s drakem a mýtem o Mardukovi a Tiámat. Odmítal však uznat závislost biblické zprávy na babylonském eposu. Domnívá se, že 1. kapitola knihy Genesis je literárně závislá na chaldejské zprávě a časově ji můžeme zařadit do doby před Abrahamem. Hommel kromě toho také upozornil na to, že kulturu izraelskou neovlivňovala pouze Mezopotámie, ale také kultura arabská. Dynastie babylonských králů byla podle něj původu arabského.

Ve své knize **„Die altorientalischen Denkmäler und das Alte Testament: eine Erwiderung auf Prof. Fr. Delitzsch's „Babel und Bibel“ („Staré orientální památky a Starý zákon. Odpověď na „Babylon-Bibli“ od prof. Fr. Delitzsche“)** Hommel zcela odmítá Delitzschovo tvrzení, že slovo „sabbat“, je babylonského původu. Tvrdí, že slovo „šapattu“ (označení pro sobotu) se pouze jeví jako pomocné slovo chaldejské v babylonštině. Chápe ho jako pozůstatek starých tradic, které byly společné semitským kmenům. Kdyby však bylo babylonského původu, muselo by znít „šubtu“ (tj. sedět, odpočívat).⁴¹⁹ Do babylonského kalendáře se mohlo podle Hommela dostat v době, kdy Chaldejská říše patřila k Babylonu.

Naopak souhlasí s Delitzschem v tom, že v mezopotámské literatuře existuje mnoho paralel ke starozákonním textům (např. příběh o stvoření, potopě aj.) a myšlenkám. Podle Hommela je však třeba prokázat okolnosti jejich vzniku. Hommel říká, že by jistě bylo velmi pohodlné, kdybychom se nyní zachovali zcela odmítavě k rozdělení jednotlivých pramenů. Namítá, že to „však nejde z důvodu existence různých dvojích zpráv, které ani při nejlepší vůli není možné nepředkládat a které můžeme velmi zřetelně sledovat v biblických pradějinách. ... Je možné velmi snadno prokázat, že celá zpráva o stvoření (Gen 1-2,4) se zcela úzce překrývá s chaldejskou zprávou o stvoření, pro nás již nezachovanou.“⁴²⁰ Podle Hommela čerpal autor knihy Genesis i pisatel babylonských mýtů o stvoření světa ze společného pramene, což považuje za naprosto přirozené.

Hommel se ztotožňuje s Delitzschovým tvrzením týkajícím se stromu života, za nějž považuje cedr, který má plodivou sílu a který je typickým rajským stromem v chaldejsko-

---

⁴¹⁹ HOMMEL, Fritz. *Die altorientalischen Denkmäler und das Alte Testament: Eine Erwiderung auf Prof. Fr. Delitzsch's „Babel und Bibel“*. Berlin: Deutsche Orient Mission, 1902. s. 18 a násl.

⁴²⁰ *Ibid.*, s. 15,18 a 23.

babylonské mytologii.⁴²¹ Z výše uvedeného je tedy patrné, že Hommel podpořil Delitzschovu teorii o tom, že hebrejská Bible byla mezopotamskou kulturou silně ovlivněna a z velké části z ní vycházela.

Hommel dále reaguje na Delitzschovo tvrzení, že vyprávění o potopě má původ v Mezopotámii a bylo pravděpodobně patřeno na pečetě se dvěma sedícími postavami, které se opírají o strom s hadem. Hommel k tomu říká, že „ žena a had, který se za ní vlní, mluví dostatečně jasně.“⁴²² Také spatřuje v hadovi jednu z podob bohyně Tiamat. Ve scéně spatřuje příběh o pádu, v němž Bůh zakazuje ženě pojídat ovoce ze stromu života.

Hommel vyvrací Delitzschovu teorii o původu monoteismu v Babylonu. Myšlenka kanaánských kmenů, které se usadily v Mezopotámii, kam s sebou přinesly monoteismus, je pro něj nepřijatelná. Za vlády krále Chammurapiho naopak nacházíme více důkazů spíš pro polyteismus.

Podle Hommela je povyk a zájem, který Delitzschovy přednášky vyvolaly, špatným znamením. Neuvedl totiž nic nového, pouze pro císařský dvůr a široké kruhy byly jeho myšlenky naprostou novinkou.

6.2.1.2 Carl Bezold

Semitista **Carl Bezold** (1859-1922) studoval na univerzitách v Mnichově a Lipsku asyriologii a semitské jazyky. Později pracoval v Britském muzeu v Londýně, kde zkatalogizoval velkou sbírku klínopisných textů z Aššurbanipalovy knihovny z Ninive. Od roku 1894 působil jako řádný profesor v Heidelbergu.

Na Delitzschovy přednášky reagoval spisem „**Die babylonisch-assyrischen Keilinschriften und ihre Bedeutung für das Alte Testamen**“ („**Babylonsko-asyrské klínové nápisy a jejich význam pro Starý zákon**“). Bezold sice uznává, že asyriologie a je archeologie velkým přínosem pro Starý zákon, zejména pro jeho chronologii a geografii, ale omezuje jejich výsledky pouze na dobu prvních biblických králů. Souhlasí s Delitzschem, že část biblických pradějin má původ v babylonské mytologii.⁴²³ Bezold však zcela nesouhlasí se všemi paralelismy, uváděnými Delitzschem. Vymezuje se proti porovnávání Dekalogu a

---

⁴²¹ HOMMEL, Fritz. *Die altorientalischen Denkmaler...*, s. 23.

⁴²² *Ibid.*

⁴²³ BEZOLD, Carl. *Die babylonisch-assyrischen Keilinschriften und ihre Bedeutung für das Alte Testament: Ein assyriologischer Beitrag zur Babel-Bibel-Frage*. Tübingen und Leipzig: Verlag von J. C. B. Mohr, 1904. s. 27 a násl.

Chammurapiho zákoníku. Uspořádání jednotlivých právních zásad v obou zdrojích je podle něj jiné. Více než desetinu babylonských nařízení můžeme najít také v Tóře.⁴²⁴ Tvrdí, že současná věda ještě nedošla v porovnávání výsledků mezi Izraelem a Babylonem k jednoznačnému výsledku.

Bezold se také ohrazuje proti tvrzení v Delitzschově první přednášce, že Kanaán byl zcela pod vlivem babylonské kultury. Rovněž se vymezuje vůči Delitzschovu odvozování židovského monoteismu z Babylonu, konkrétně z doby krále Chammurapiho.⁴²⁵ Bezold v klínopisných textech žádné takové zmínky nenachází. Na sjezdu orientalistů v Hamburku 8. 9. 1902 Bezold prohlásil Delitzschovo čtení Božího jména za zcela nepravděpodobné.

6.2.2 Odpověď z liberálních kruhů

Odezvu z liberálních kruhů reprezentují především Delitzschovi žáci. Mezi ty nejznámější patří zejména Heinrich Zimmern, Hugo Winckler a Alfred Jeremias. Je nezbytné zdůraznit, že všichni byli vynikající asyriologové a disponovali výtečnými znalostmi z oblasti civilizací starého Předního východu (astronomie, astrologie, mytologie, biblická studia). Všichni tři jmenovaní byli tzv. „panbabylonisty“, takže nepřekvapí, že jsou k Delitzschovi vstřícnější než jejich konzervativní kolegové a v mnohém se s ním shodují.

6.2.2.1 Heinrich Zimmern

Orientalista **Heinrich Zimmern** (1862-1931) studoval na univerzitě v Lipsku evangelickou teologii, zejména Starý zákon u Delitzschova otce. Později studoval asyriologii u Eberharda Schradera a samotného Friedrich Delitzsche. Působil jako profesor orientálních jazyků na univerzitě v Lipsku.

Na Delitzsche a jeho „Babel-Bibel“ odpověděl knihou „**Keilinschriften und Bibel nach ihrem religionsgeschichtlichen Zusammenhang**“ („Klínové nápisy a Bible a po jejich nábožensko-historických souvislostech“). Zimmern chtěl zapojit do historicko-náboženského zkoumání mnohem více Nový zákon. Klade si otázku, zda nemohly být představy novozákonních autorů ovlivněny babylonskými, egyptskými či perskými mýty. Zimmern se domnívá, že by se měla více zmapovat jednotlivá evangelia.

---

⁴²⁴ BEZOLD, Carl. *Die babylonisch-assyrischen Keilinschriften...*, s. 41.

⁴²⁵ *Ibid.*, s. 33 a násl.

Zimmern se ohrazuje proti Delitzschově interpretaci židovského sabatu. Tvrdí, že sice na některých místech babylonsko-asyrských sylabářů sice nacházíme slovo „šabattu“, ale pouze jednou je tento den označen jako „den upokojení srdce“, tj. jakýs i den pokání a modlitby. Z babylonských kalendářů sice vyplývá, že dny 7., 14., 19., 21. a 28 se svým charakterem od ostatních dost lišily, nesouhlasí však s Delitzschovým předkladem, že jsou to „nevhodné dny pro jakékoli záležitosti“. Místo toho uvádí svůj překlad, který zní: „Úmysl (přání) vykonati (v tomto dnu) se nehodí.“ Také odmítá, že by tyto dny byly označovány slovem „šabattu“. ⁴²⁶

Přesto, že mezi Babylonem a Biblií existují mnohé historicko-náboženské paralely, je třeba na obě kultury nahlížet odděleně. Podle Zimmerna je typická pro babylonskou literaturu určitá rozpolcenost. Zimmern souhlasí s tím, že nelze pochybovat o blízkém vztahu mezi starobabylonskou mytologií a texty Starého zákona. Mytologickým textům z Mezopotámie přisuzuje Zimmern samozřejmě prioritní místo. Zimmern vytkl Delitzschovi, že se odvážil dotýkat teologických otázek – popřel zjevení. Rovněž se mu nelíbí, že se Delitzsch zabýval otázkami nábožensko-historického rázu, neboť předmětem jeho spisů a zaměření je něco úplně jiného. Delitzsch jako vynikající odborník v asyriologii se měl věnovat výlučně svému oboru a ne vyjadřovat úsudky a závěry ve vědě, které nerozumí, to mu rozhodně nepřísluší.

6.2.2.2 Hugo Winckler

Nedlouho po první přednášce zasáhl do sporu historik **Hugo Winckler** (1863-1913), který byl Delitzschovým studentem. Winckler studoval na univerzitě v Berlíně jazyky starého Předního východu u Eberhardera Schradera. V roce 1904 byl zde jmenován mimořádným profesorem orientálních jazyků.

V brožurce „**Die babylonische Kultur in ihren Beziehungen zur unsrigen**“ („**Babylonská kultura a její vztah k té naší**“) popisuje Winckler význam studia babylonské kultury pro naši moderní kulturu. Snaží se vyvrátit kritiku panbabylonismu s pomocí pečlivě sestavených argumentů, které opírá o nejnovější archeologické výzkumy. Svou obhajobou panbabylonismu a teorie, že všechny světové představy mají původ právě v Babylonii, podpořil

---

⁴²⁶ ZIMMERN, Heinrich. *Keilinschriften und Bibel nach ihrem religionsgeschichtlichen Zusammenhang: Ein Leitfaden zur Orientierung im sog. Babel-Bibelstreit; mit Einbeziehung auch der neutestamentlichen Probleme*. Berlin: Reuther & Reichard, 1903. s. 30.

Delitzsche a jeho přednášky.⁴²⁷ Na rozdíl od Heinricha Zimmerna se Winckler více zabýval Starým zákonem.

Je autorem několika spisů, v nichž vysvětlil svůj pohled na babylonskou civilizaci jako na základ světového názoru a mytologie všech národů. Podle Wincklera jsou biblické příběhy založeny na astrálních formách. Ve starozákonních příbězích židovští autoři vyjadřovali astrální pojetí světa a náboženství. Winckler argumentoval, že všechny světové mýty jsou jen odrazem babylonského astrálního náboženství. To je založeno na pozorování pohybu nebeských těles, proto je astrálního původu. Babylonské texty jsou psány mrtvou řečí, která byla řečí vědy a kultu. Tou řečí je sumerština, která plnila stejnou úlohu jako středověká latina. Starý Orient měl svůj jednotný světový názor, který je zastoupen v naší kultuře. Veškeré lidské konání je oprávněné pouze tehdy, pokud je v souladu s astronomickými zákony, tj. zjevenou vůlí boží. Babyloňané chápali hvězdy jako projev božské pravdy, vyjadřující boží vůli. Výrazem kosmické harmonie je kalendář, jehož základem je matematika, která je odrazem božského dění. Proto jsou všechna čísla posvátná. Tyto babylonské soustavy byly zprostředkovány i jiným národům.

Babylonská mytologie je sloučením číselných zákonů a božských ustanovení. Na základě astronomických zákonů posuzoval celý Orient veškeré dějiny. Z toho vznikla tradice, která se nám zachovala v literárních textech. O Bibli Winckler říká, že „nás poučuje o dějinách Izraele – ale také ještě o něčem jiném, totiž o náboženství, které mělo být náboženstvím Izraele, ale nikdy jím nebylo, jak zdůrazňuje každá stránka biblického podání.“⁴²⁸

Podrobněji rozebírá Winckler babylonský náboženský systém v knize „**Himmels- und Weltbild der Babylonier**“ („**Nebe a světový názor Babyloňanů**“), který je společný pro všechny světové systémy. Má původ v klínopisné teologii. Sumerický národ vytvořil na základě astronomie velkolepou teologii a mytologii. Sumerové tuto řeč a vědu zachovávali jako posvátnou v chrámech. Odtud se tato teologie rozšířila po celém světě jako základ veškerých mytologických představ.

Základem je poznání jedné božské síly, které se projevuje ve hvězdách. Ta určuje dění celého vesmíru. Lidstvu se zjevuje ve formě hvězd, které odrážejí boží vůli. Astronomie je vědou, pomocí níž se lidem zjevuje boží vůle. Vše je založeno na astrálním číselném systému - konstelace hvězd, míry, váhy, kalendář a abeceda. Matematika je proto posvátnou vědou zjevenou z hvězd. Rovněž celý sociální systém je založen na boží moc. Král vládne z boží moci

---

⁴²⁷ WINCKLER, Hugo. *Die babylonische Kultur in ihren Beziehungen zur unsrigen: Ein Vortrag*. Leipzig: J. C. J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1902. s. 5 a násl.

⁴²⁸ WINCKLER, Hugo. *Religionsgeschichtlicher und geschichtlicher Orient. Eine Prüfung der Voraussetzungen der „religionsgeschichtlichen“ Betrachtung des Alten Testaments und der Wellhausen'schen Schule*. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1906. s. 10 a násl.

a celé dějiny jsou odrazem boží vůle a moci.⁴²⁹ Dění ve vesmíru se neustále opakuje, aby se mohla naplnit boží vůle. Tyto zákonitosti si člověk vysvětloval pomocí polyteistické mytologie, která odrážela astrální pravdu. Postupně se rozšířila po celém světě. Monoteistická nauka nebyla dána obyčejnému lidu, ale pouze vyvoleným. Starozákonní teologie vznikla na teologii babylonské.

6.2.2.3 Alfred Jeremias

Mezi hlavní představitele tohoto směru patřil **Alfred Jeremias (1864-1935)**, který působil jako pastor, religionista a asyriolog. Specializoval se na náboženství starého Předního východu. Byl žákem Friedricha Delitzsche. V roce 1891 publikoval první překlad Eposu o Gilgamešovi do němčiny. Působil jako odborný asistent na univerzitě v Lipsku a jako profesor na univerzitě v Groningenu.

Byl jedním z prvních obhájců tzv. panbabylonismu. Již v jedné ze svých prvních prací **„Von den babylonisch-assyrischen Vorstellungen über das Leben nach dem Tode“ („Z babylonsko-asyrských představ o životě a smrti)** tvrdil, že „úzký vztah semitských Babyloňanů-Asyřanů k řeči, mravu a způsobu myšlení Izraelců je skutečně překvapující.“⁴³⁰ Jeremias vysvětloval původ hebrejské Bible z babylonské mytologie. Podle něj se ve všech mytologiích světa opakuje tzv. kulticko-mytický vzorek, který je rovněž v pozadí mnohých biblických textů. Babylon byl centrem všeho náboženského myšlení.

Podle Jeremiase Delitzschovi náleží zásluha, že rozvinul asyriologii ve vědeckou disciplínu a zamezil využívání archeologie k tomu, aby potvrdovala biblické pravdy. Delitzsch své dokazování závislosti Bible na Babylonu přehnal, což ho dovedlo k mylným závěrům, že celá izraelská kultura byla zcela závislá na Babylonu. Jeremias říká, že výzkumy z Mezopotámie nemohou sloužit jako hřbitov Písma svatého.⁴³¹

S Delitzschem se zcela shoduje v tom, že izraelská kultura byla v době, kdy izraelské kmeny vstoupily do Kanaánu zcela pod vlivem babylonské kultury. Kanaánci psali stejně jako ostatní babylonským klínovým písmem. O tomto faktu podle Jeremiase „svědčí literatura tohoto období a na základě této skutečnosti lze předpokládat, že duchovní vliv babylonského světa zde

---

⁴²⁹ WINCKLER, Hugo. *Himmels- und Weltbild der Babylonier: als Grundlage der Weltanschauung und Mythologie aller Völker*. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1903. s. 4-9. Alte Orient, 3. Jhg., Heft 2-3.

⁴³⁰ JEREMIAS, Alfred. *Von den babylonisch-assyrischen Vorstellungen über das Leben nach dem Tode. Nach den Quellen mit Berücksichtigung der alttestamentlichen Parallelen dargestellt*. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1887. s. 106.

⁴³¹ JEREMIAS, Alfred. *Im Kampfe um Babel und Bibel*, s. 36.

působil již před staletími.⁴³² Tento fakt nám nyní dokládá i samotný Kanaán. Toto své tvrzení dokládá i na příkladu z kanaánského náboženství, neboť jejich bůh mezopotamský Tammúz a kanaánské Ašery mají v sobě bezesporu babylonský vliv. Také poukazuje na skutečnost, že místo Bit Ninib bylo určitě pojmenováno podle babylonského boha Niniba.⁴³³ Vliv Mezopotámie na Izrael a jeho kulturu demonstruje i na objevu prof. Sellina. Ten při vykopávkách objevil v kanaánském hradu babylonskou rytinu se stromy života a pečeti. Takových podobných příkladů uvádí více.

Jeremias ve svém díle sleduje myšlenku, že celý Starý zákon má původ v Babylonu, čerpá z jeho znalostí. Snaží se vyvrátit obavy a strach, že asyriologie jako věda otřásá základy Písma svatého. Ortodoxie a zbožnost mohou být v harmonickém spojení s asyriologií. Ta může svými výzkumy prokazovat důležitou službu k pochopení Bible.⁴³⁴ Starý zákon má podle něj i lidskou stránku, která je tak zajímavá a originální, že ji nelze poměřovat s žádnou starověkou literaturou.

Jeremias popisuje, jak se během let změnila situace v klínopisném bádání, které nejprve sloužilo k tomu, aby potvrdzovalo svými nálezy biblické poselství. Tento postup označuje za ukvapený. Slova z Lukášova evangelia, že „budou volat kameny“ a jejich aplikaci na výzkumy v asyriologii považuje za zneužívání.

Ve své knize vysvětluje, že pohanský starobabylonský monoteismus se od toho starozákonního izraelského liší pouze tím, že v tom židovském sám Bůh naplnil svou pozemskou formu svým obsahem, tj. zjevením. V židovském monoteismu se Bůh zjevil, v babylonském ne. Teologie by měla rozšířit zkoumání zjevení i na monoteismus a babylonské náboženství jako takové, protože obojí stojí na stejné úrovni společně s židovským náboženstvím. Důkazy o zjevení neposkytnou historické vědy, ale pochopitelně sama teologie.⁴³⁵ A tak to bude v pořádku, nedojde k žádnému rozporu mezi vědou a vírou. Teologie musí zaujmout takovou cestu, aby se mohla vypořádat s novými výsledky asyriologie.

---

⁴³² JEREMIAS, Alfred. Babel-Bibel und Religionswissenschaft. *Der Zeitgeist. [Beiblatt zum Berliner Tageblatt]*, 16. 2. 1903, Jhg. XXXII. Nr. 84, s. 5.

Dostupné také z: http://zefys.staatsbibliothek-berlin.de/kalender/auswahl/date/1903-02-16/27646518/?no_cache=1

⁴³³ *Ibid.*

⁴³⁴ DELITZSCH, Friedrich. *Babel and Bible. Two Lectures on the Significance...*, s. 137-138.

⁴³⁵ JEREMIAS, Alfred. *Im Kampfe um Babel und Bibel...*, s. 43-44.

6.2.2.4 Peter Jensen

Dalším, kdo se vyjádřil k Delitzschovým přednáškám byl jeho žák **Peter Jensen** (1861-1935). Jensen začal studovat teologii v Lipsku, brzy však přestoupil ke studiu asyriologie u Friedricha Delitzsche a Eberharda Schradera. Od roku 1892 působil na univerzitě v Marburku jako nástupce Julia Wellhausena.

Přesto, že Jensen nepatřil ke konzervativním učencům, Delitzschovo vystoupení a názory zkritizoval: „Vysoce zasloužilý profesor Friedrich Delitzsch hovořil o asyriologii řečí ohnivou, příležitostně entuziastickou, místy přehnaně o věcech, které byly zasvěcencům již dávno dobře známy, většinou jako domněnky – sice špatně odůvodněné nebo nemožné – a to, co tomu přidal ze svého, patří všechno mezi nemožné domněnky.“⁴³⁶ Jensen dokonce tvrdil, že zná babylonské realie lépe než sám Delitzsch a jeho závěry označuje jako nemožné domněnky.

Jensen kritizuje Delitzschovu teorii, podle níž byly v Bibli původní babylonské předlohy přetvořeny tak, že v nich byly smazány polyteistické a mytické prvky. Tímto způsobem byla upravena i biblická zpráva o stvoření světa a člověka v knize Genesis. Její originál nachází Delitzsch pochopitelně v Babylonu v eposu Enúma eliš.

Všechno jsou to jen nepodložené domněnky. Boj babylonského boha Marduka s Tiamat, který byl podle Delitzsche učencem, který sepisoval knihu Genesis přetvořen v boj Jahveho s mořskou obludou (livjátanem), je jen pouhých tvrzením. Delitzschův argument, jím se snažil podložit své tvrzení, a sice babylonský reliéf, na němž je vyobrazen okřídlený bůh, v ruce má blesky po boku dlouhý meč, Jensen ironicky odmítá. Podle Delitzsche se jedná o zobrazení Marduka a Tiámat. Tomu se Jensen vysmál: „Hypnotizéři vám mohou dát k jídlu shnilé brambory jako krásné broskve, ale žádný hypnotizér světa nás nepřiměje, abychom v tomto zvířeti ... viděli draka a dokonce saň.“⁴³⁷ Jensen se odkazuje na to, že sám tento reliéf viděl a zmíněnou pasáž z eposu také přeložil. Jensen rovněž nesouhlasí s Delitzschovým čtením a překladem Božího jména na starobabylonských tabulkách.

---

⁴³⁶ JENSEN, Peter. Babel und Bibel. *Die Christliche Welt*. 22. 5. 1902, Jhg. XVI., Nr. 21, s. 492.

⁴³⁷ *Ibid.*, s. 492.

7 Reakce z protestantského, katolického a židovského prostředí v císařském Německu

Téměř všechny Delitzschovy argumentace byly předmětem velmi vášnivých diskuzí. Některá z nich se mohly jeho současníkům z řad teologů zdát senzační. Delitzschova masivní propagace kultury a dějin starověkého Babylonu, snaha o její maximální oživení a výzva k německému národu, aby využil dědictví babylonské kultury k dalšímu výzkumu Bible, mu vynesla titul „**apoštol nového babylonského náboženství**“ („**Apostel der Neubabylonischen Religion**“).⁴³⁸ Delitzsch byl považován za toho, kdo „vzkřísil“ Babylon ze smrti, kdo přišel, aby mu navrátil ho čest a obnovil jeho zašlou slávu, navrátil mu zpět jeho právoplatné místo v dějinách lidstva a jeho kultury. Své první dvě přednášky přednesl Delitzsch v hlavním městě „druhé říše“, v Berlíně, který byl nazýván „Novým Babylonem“, v čemž lze spatřovat jistou symboliku. Delitzschovo „probuzení“ spící Asýrie a Babylonie přišlo právě z Berlína, které bylo na počátku 20. století centrem výzkumu starého Předního východu.⁴³⁹

Delitzsch soustředil svou první přednášku na vztah mezi křesťanstvím a Starým zákonem. Své argumenty podporoval pomocí nejrůznějších mezopotamských prvků v hebrejské tradici. Neustále zdůrazňoval nadřazenost a význam mezopotamské kultury pro Starý zákon. Reakce na jeho specifické argumenty byly zaměřeny právě opačně. Mnozí teologové se snažili dokázat, že jeho tvrzení, že hebrejská Bible byla Mezopotámií hluboce ovlivněna a z velké části z ní vychází, je mylné. Objevily se však i reakce pozitivní, které zdůrazňovaly, že Delitzsch nám jen zopakoval to, co už bylo dávno známé. Podobný pohled se totiž objevil již o pár let dříve v díle jiného německého asyriologa, Henricha Zimmerna.⁴⁴⁰ Ovšem ta měla velmi omezený počet čtenářů, její myšlenky nebyly veřejně prezentovány, takže nevyvolaly žádné pozdvižení.

Delitzsch zpochybnil doktrínu Bible, tzv. nauku o božské inspiraci a nahradil jí lidskou činností, která se mění v průběhu času. Tím ohrozil samou podstatu víry a vyvolal značné vzrušení. Delitzsch napadl pravověrnou protestantskou teologii a víru v nadpřirozené. Delitzschovo popření Bible jako výsledku božského zjevení, bylo vnímáno nejen jako útok na Bibli, ale jako na samotný základ německé křesťanské společnosti.

---

⁴³⁸ Autorem tohoto označení je Hermann Klüger, který napsal knihu se stejným názvem. Viz KLÜGER, Hermann. *Friedrich Delitzsch, der Apostel der Neubabylonischen Religion: Ein Mahnruf an das deutsche Volk*. Leipzig: Krüger, 1912. 180 s.

⁴³⁹ SHAVIT, Yaacov and ERAN, Mordechai. *The Hebrew Bible Reborn...*, s. 206-207.

⁴⁴⁰ Viz ZIMMERN, Heinrich. *Vater, Sohn und Fürsprecher in der babylonischen Gottesvorstellung*, Leipzig: J. C Hinrichs'sche Buchhandlung, 1896. 15 s.

Delitzsch se svými přednáškami vyvolal několik zásadních problémů. Prvním problémem by historický. Představoval paralely nalezené mezi klínopisnými texty a texty obsaženými v Bibli. Vystala tu otázka, jak velkého rozsahu jsou nalezené shody a jakým způsobem je srovnávat? Druhý problém byl teologický a spočíval v otázce, pokud tyto shody existují, jaké z nich vyvodit závěry? Lze vůbec narušit víru ve zjevení, v originalitu a jedinečnost náboženství a kultury starého Izraele? Hranice mezi asyriologií a teologií, tedy mezi vědou a vírou, byly nejasné...

Po celém Německu se intenzivně konaly nejrůznější přednášky, v nichž bylo hojně diskutováno o těchto problémech. Katoličtí a protestantští teologové většinou prohlašovali, že nespátřují v nových objevech asyriologie žádné nebezpečí pro Bibli a „zjevení“. Naopak poukazovali na Delitzschovu jistou předpojatost a jednostrannost.

7.1 Odezva z protestantských kruhů: Delitzsch jako heretický exegetik

Reakcí na Delitzschovy odvážné myšlenky bylo skutečně velice mnoho, pro snazší orientaci a přehlednost zde uvádím jen ty nejdůležitější a nejzajímavější. Začnu reakcemi z německého protestantského prostředí.

Zde vyvozoval Delitzsch svými přednáškami velké pobouření a rozruch nejen mezi teology, ale také mezi laiky. Sám Delitzsch si vysvětloval tuto prudkou reakci neschopností teologů seznámit laiky s nejnovějšími asyriologickými výzkumy, ale také staršími teologickými poznatky (jedná se zejména o výsledky biblické kritiky Julia Wellhausena) a vysvětlit jim důsledky, které z nich vyplývají. Podle Delitzsche evangelická církev úmyslně bránila laikům, aby byli konfrontováni s těmito poznatky. Ve školách ještě převládala výuka ortodoxního křesťanství a laické vrstvy věřících neměly žádné ponětí o nejnovějších výzkumech v oblasti biblického studia.

Liberální teologové, jako např. farář Julius Böhmer uznávali, že pro církev představuje hlavní problém uvést v soulad dogmatické pojednání „Písma“ s novými vědeckými výzkumy biblické vědy a jiných disciplín. Tento rozkol mezi tradicí a novodobým nahlížením na Písmo svaté je pro církev první výzvou k nápravě.⁴⁴¹

Evangelickým teologům se rovněž nelíbil Delitzschův postoj, vyzývají k upuštění od verbální inspirace Starého zákona. Pro protestanty představovala celá Bible doslovnou pravdu, byla sepsána pod Božskou inspirací. Protestanti tedy věřili, že všechna slova v Bibli, jsou slova

---

⁴⁴¹ BÖHMER, Julius. Das Alte Testament im Lichte mesopotamischer Ausgrabungen. *Die Studierstube*. 1903, Jhg. I., Nr. 8, s. 373.

živého Boha, která jsou závazná. Delitzsch se postavil proti tradičnímu pojmu božího zjevení a žádal moderní zjevení, které je výsledkem historického vývoje a lidsky zprostředkováno. Liberální teologové sice tvrdili, že je třeba upustit od verbálního dogmatu a uznat biblickou vědu a její výsledky ve smyslu reformace⁴⁴², ale způsob, jakým Delitzsch přednesl své závěry, byl pro ně nepřijatelný.

Farář Böhmer považuje Delitzsche a způsob, jakým hovořil o Bibli jako neobratný útok, který byl veden nedostatečnými prostředky a na nevhodném místě. Z Delitzschovy strany bylo jednáno proti Bibli „zločinně, frivolně, urážlivě, pohoršlivě... bez potřeby, bez popudu, nepochopitelně, neoprávněně“.⁴⁴³ Souhlasí ale s tím, že je třeba proti pojetí naprosté neomylnosti v Písmu svatém čelit.

7.1.1 Reakce konzervativních teologů

Ortodoxní teologové přemýšleli nad tím, které části Bible by mohly být otevřeny případné kritice a byli ochotni souhlasit s některými historickými argumenty. Částečně přejali císařův názor, že zjevení bylo skutečnou historickou událostí a biblická literatura je součástí procesu zjevení. Víra postupně odvrhla předchozí špatné prvky a tento proces dosáhl svého vrcholu v křesťanství. Na základě tohoto předpokladu by bylo možné uskutečnit biblický výzkum, který by umožnil zrekonstruovat proces zjevení v dějinách. Pro ortodoxní teologii byla biblická víra ve zjevení a dějiny spásy základním kamenem křesťanské víry. Popřela však vztah mezi zjevením a povinností k Mojžíšovu zákonu. Oddělovala oba tyto biblické prvky a vnímala je jako nežidovské, ale univerzální a předkřesťanské.

Nejvýraznější osobností evangelické ortodoxní teologie je bezesporu Eduard König, kterého sám Delitzsch označil jako vůdce v boji proti „Babelu a Bibli“. König hovořil o Delitzschově vědecké teorii jako o „**babylonizování Bible**“ („**Babelisierung der Bibel**“).⁴⁴⁴ Konzervativní evangelické kruhy vystupovaly proti Delitzschovi nejvíce nepřátelsky. Ostře kritizovaly Delitzschovo pojetí židovského monoteismu, jehož původ kladl do Babylonie. Delitzsch takový postoj kritizuje jako pošetilý, označuje jej za neporozumění skutečnému stavu nejnovějších asyriologických výzkumů a překrucování skutečnosti.

---

⁴⁴² BÖHMER, Julius. *Das Alte Testament im Lichte...*, s. 374.

⁴⁴³ *Ibid.*, s. 372.

⁴⁴⁴ SHAVIT, Yaacov and ERAN, Mordechai. *The Hebrew Bible Reborn...*, s. 272.

7.1.1.1 Eduard König

Další z protestantských teologů, který hbitě reagoval na Delitzschovu první přednášku byl **Eduard König (1846-1936)**. Působil jako profesor v Lipsku, Rostocku a Bonnu. Jako lingvista a biblista, který byl přesvědčen o historicitě Starého zákona a Bible, vystupoval pochopitelně jako Delitzschův oponent.

Své připomínky k Delitzschově první přednášce sepsal v díle „**Bibel und Babel. Eine kulturgeschichtliche Skizze**“ („**Bible a Babylon. Kulturně historický nástin**“).⁴⁴⁵ V úvodu podává přehledný nástin nejnovějších archeologických objevů, zabývá se rozluštěním klínového písma a shrnuje výsledky asyriologického bádání. Považuje za samozřejmé, že nelze popírat, že babylonská kultura měla vliv na kulturu izraelskou. Pochybuje pouze o tom, od kdy tento vliv můžeme dokázat. Zatímco Delitzsch tvrdí, že vše, co je v Bibli, je přejato z Babylonu, König to rezolutně popírá: „Nic není ve starém Babylonu tak staré a původní, ani v izraelském národu tak pozdní, sekundární, jak se domnívají někteří novější učenci.“⁴⁴⁶ S Delitzschem polemizuje též v otázce správnosti čtení Božího jména v klínových nápisech. Hledání Božího jména v klínopisných památkách shledává König velmi podivným.

König nesouhlasí s Delitzschovým odmítnutím izraelského monoteismu. Pro Königa je Bůh „duchovní skutečností, existující před světem a překonávající všechny jeho fáze, srdcem světa, které svět prochází a za všech dějinných událostí věrný.“⁴⁴⁷ König dále polemizuje s Delitzschem v tom, zda má starozákonní monoteismu původ v Babylonii. Tuto Delitzschovu teorii naprosto odmítá. Mezopotamskou kulturu vnímá jako povýšenou a méněcennou: „V Babylonu se lidstvo hnalo k nebi, avšak v Bibli se nebe snáší do bídného lidského života“.⁴⁴⁸ König odmítá Delitzschovu představu univerzálního boha a upřednostňuje pochopitelně židovský koncept. Univerzální monoteismus podle Königa neexistuje, nýbrž pouze jedinečný typ monoteismu, charakteristický pro Starý zákon. König říká, že „soulad mezi Bohem a člověkem tvoří ... svítání dějinných božích cest a soulad mezi Bohem a člověkem je ... domovský přístav, kterým se dějinné boží cesty navracejí zpět do věčnosti.“⁴⁴⁹ Nikde přece nemůžeme najít pravý monoteismus, který je tak charakteristický právě pro izraelský národ. Víra přece souvisí s lidskými skutky. Izraelský národ je povznesený nad Babyloňany již svým jednáním. V Bibli nacházíme mnoho vznešených míst, která jsou charakteristická jedním názorem, směřujícím k

---

⁴⁴⁵ KÖNIG, Eduard. *Bibel und Babel. Eine kulturgeschichtliche Skizze*. 6. vyd. Berlin: Warneck, 1902. s. 38.

⁴⁴⁶ *Ibid.*, s. 8.

⁴⁴⁷ *Ibid.*, s. 53.

⁴⁴⁸ *Ibid.*, s. 59.

⁴⁴⁹ *Ibid.*, s. 54.

jednomu jedinému Bohu. Delitzsch se ohrazuje proti Königovi a zdůrazňuje, že se jedná o neporozumění jeho slovům.

König s Delitzschem polemizuje také v otázce sabatu. Delitzsch jej vnímal jako nařízení, které má původ v Mezopotámii, kdežto König říká, že v Babylonu sice existovala slavnost podobného jména, ale nebyl to den odpočinku pro člověka a zvířata, tak jak jen známe z Bible. Jednalo se pouze o den pokání. König nahlíží na sabat jako na izraelské svaté nařízení, jež prokazovalo lidskost vůči služebníkům a zvířatům.⁴⁵⁰ Sobota byla u Židů pokládána za napodobení božského odpočnutí od stvořitelského díla a jejím smyslem byl projev lidskosti k osobám i zvířatům. Proti tomu Delitzsch nic nenamítá. Sedmička prý byla i u Babyloňanů chápána jako nešťastné číslo.

Zcela jasně se König vymezuje proti Delitzschově práci s mezopotamskými texty. Poukazuje na to, že zejména mnohé nápisy, nejsou vůbec originály, ale pouhými opisy mnohdy starších originálů. Říká, že nápisy v klínovém písmu nejsou zcela věrohodnými dokumenty, podle nichž by měly být biblické texty vysvětlovány nebo dokonce korigovány. Mnohdy se jedná o velmi kusé texty, které jsou velmi subjektivně zabarvené a předpojaté. Podle Königa nemůže vše, co je v babylonsko-asyrské literatuře považovat za naprosto jasné, autentické a neporušené. Biblické zprávy (bez ohledu na jejich teologické poselství a zjevení) jsou podle Königa mnohem důvěryhodnější.⁴⁵¹ Delitzsch zkrátka jen vyvozuje, domnívá se, nikoli dokazuje. Takový způsob je však pro Königa nepřijatelný.

König se vyjadřuje rovněž k vyprávění o potopě světa. Srovnává biblické vyprávění a vyprávění, zachycené na hliněných tabulkách, o němž Delitzsch hovořil ve své první přednášce. Podle Königa je duch obou podání zcela různý. Nelze jej v žádném případě pokládat za totožné. König zdůrazňuje, že dle babylonské verze se svět stvořil sám, stejně jako „vznik božství je jen momentem světové rozvoje“.⁴⁵² Proti tomu v Bibli je to přece Bůh, který všemu dává život. A tento Bůh je jiný než bohové babylonští, kteří byli nemravní, hádali se a bojovali mezi sebou.

Další fakt, který podle Königa dokazuje odlišnost jednotlivých zpráv o potopě, ukazuje zejména jeden rys: babylonský hrdina zachraňuje svůj živý i mrtvý majetek, ale v obou biblických zprávách je uváděno jako vyšší hledisko, zachovat zvířata.“⁴⁵³ Toto pokládá Delitzsch za zaslepenost. Delitzsch se zde odvolává na Béróssa, v jehož podání obdržel Xisuthros rozkaz, aby do lodi vzal okřídlená i čtvernohá zvířata a vyprávění na klínopisných tabulkách uvádí, že hrdina „vynesl nahoru do lodi polní dobytek a polní divokou zvěř.“

---

⁴⁵⁰ KÖNIG, Eduard. *Bibel und Babel...*, s. 25.

⁴⁵¹ *Ibid.*

⁴⁵² *Ibid.*, s. 32.

⁴⁵³ *Ibid.*

Delitzsch dochází k závěru, že tímto názorem König přiznal babylonské verzi o potopě světa „vyšší důležitost“. König dochází k závěru, že obě kultury sice mají mnoho společného, ale každá má vlastní charakteristické prvky. Některé podobnosti jsou tedy zcela přirozené. Není tedy pravda, že izraelský národ přebíral vše od babylonského, ale domnívá se, že oba národy současně čerpali ze stejného pramene.

I přes tyto výtky se König s Delitzschem přece jen v jednom bodě shoduje. Stejně jako on odmítá verbální inspiraci Písma. König popírá verbální vnuknutí Starého zákona a jeho text dokonce obviňuje „z nepopiratelných poblouznění“. ⁴⁵⁴ Tím tedy popírá povahu božského zjevení a připouští lidskou přirozenost.

Bibli, její poselství a význam shrnuje König do následující věty: „Pravé náboženství a mravnost v ní jsou nejvyššími zásadami, Bůh je tu nebeským králem, odevzdání se Bohu s důvěrou, je zdrojem pravé síly, sebeobětování pro druhé a odříkání je nejslavnějším hrdinstvím a napravení veškeré nábožensko-mravní viny, jímž vzniká společenství Boha a člověka je vznešeným cílem dějinných cest Božích.“⁴⁵⁵ Svou knihu zakončil König parafrází názvu Delitzschovy knihy „Babel und Bibel“, neboť aby podpořil význam Bible a její důležitosti pro lidstvo vůbec, otočil pořadí slov: „Bibel und Babel“. Z uvedeného je patrné, že König stojí proti Delitzschovi.

7.1.1.2 Samuel Oettli

Samuel Oettli (1846-1911) byl švýcarský teolog, který nejprve působil jako profesor Starého zákona v Bernu. V roce 1895 odešel do německého Greifswaldu. Oettli se snažil sloučit posvátné židovské dějiny a zvěstovaný text Starého zákona s poznatky školy dějin náboženství. Ve sporu „Babel-Bibel“ patří k tzv. konzervativním biblistům.

Své názory na Delitzschovy přednášky shrnul Oettli v knize „**Der Kampf um Bibel und Babel. Ein religionsgeschichtliche Vortrag**“ („**Boj o Bibli a Babylon. Přednáška z náboženských dějin**“). Ve starozákonní knize Genesis spatřuje „ovzduší mravního jednobožství“, které je očištěno od všech náboženských a eticky falešných živlů. Potopa světa již není pouhý slepý hněv bohů, ale eticky odůvodněný trestní soud spravedlivého Boha nad hříšným lidstvem, což podle Oettliho není správné. Poukazuje na to, že i Babyloňané chápali

---

⁴⁵⁴ KÖNIG, Eduard. *Bibel und Babel...*, s. 14.

⁴⁵⁵ *Ibid.*, s. 46.

potopu světa jako trest za hříchy, z něhož Noe unikl díky své bohabojnosti, zatímco ostatní lidstvo zahynulo pro svou hříšnost.

Oettli považoval za nutné vyjádřit se ke vztahu mezi vědou a vírou. S Delitzschovými myšlenkami, propagujícími vědu, techniku a pokrok se shoduje jen částečně, neboť tvrdí, že „je zcela zvrácené činit přírodovědecké bádání jakkoli závislé na biblickém podání, protože vnější postup stvoření ve druhé zprávě o stvoření na mnoha dalších místech Starého zákona je myšlen úplně jinak než v první zprávě. Budiž tedy vědě bez jakékoli výhrady ponecháno, co její jest.“⁴⁵⁶

Jako teolog se však Oettli nezapomíná obracet též i Bohu a říká, že svět je výtvorem všemocné Boží vůle, která je jeho zákonem a proniká veškerým životem. Tak je to zachyceno v knize Genesis, a proto bychom měli ponechat Bohu, co Boží jest“.⁴⁵⁷ Bůh je všemohoucím stvořitelem nebe i země. To je zachyceno na mnoha místech ve Starém zákoně (např. v knize Genesis) a to vyžaduje víra. To je však pro Delitzsche přijatelné jen částečně a zdůrazňuje, že také Babyloňané považovali stvoření nebe a země za čin bohů a nahlíželi na život všech živých tvorů tak, že spočívá v rukou bohů, kteří nad nimi mají moc.

Oettli se s Delitzschem shoduje také v otázce, odkud pochází chaos. Oettli jak předpoklad k existenci chaosu chápe prahmotu, která však nemá svůj původ v Boží tvůrčí činnosti, ale musí být touto činností překonána. Prahmota nemůže mít původ v izraelském monoteistickém náboženství, čímž zcela vylučuje dualistický protiklad dvou navzájem si odporujících prapůvodců.

Oettli se stejně jako Delitzsch zamýšlí nad izraelským monoteismem, když cituje Gn 1, 26: „I řekl Bůh: „Učiňme člověka, aby byl naším obrazem podle naší podoby.“ Podle Oettliho není možné, aby množné číslo, které Bůh používá a sám sebe tak před stvořením vyzývá, bylo v souladu s pozdějším striktním monoteismem.⁴⁵⁸ Stejně tak podobenství Boží, k němuž je člověk stvořen nelze sloučit s tolik silně zdůrazňovanou Boží duchovností. Pokud bychom tak učinili a ponechali slovům pouze jejich prostý smysl, zbavili bychom biblický text jeho náboženského smyslu.

Oettli souhlasí s Delitzschem v tom, že v knihách Starého zákona, zejména u proroků, můžeme nalézt četné pasáže, z nichž jasně vychází najevo, že babylonské vyprávění o stvoření světa bylo velmi dobře známé v izraelském národním vědomí. Oettli uvádí celou řadu příkladů, v nichž se vyskytuje bájná obluda označovaná jako „tehom“, „livjatan“, „tannin“ či „rahab“. Oettli cituje Iz, 51,10: „Což právě ty jsi nevysušila moře, vody obrovské propastné tůně, a

---

⁴⁵⁶ OETTLI, Samuel. *Der Kampf um Bibel und Babel*. Ein religionsgeschichtlicher Vortrag. Leipzig: Deichert, 1902. s. 17.

⁴⁵⁷ *Ibid.*, s. 17.

⁴⁵⁸ *Ibid.*, s. 10.

nezřídila v mořských hlubinách cestu, aby vykoupení mohli přejít?“ Jako další příklad uvádí vyvedení z Egypta jako veliký skutek Boží ve vodách „tehomu“. Cituje Ž 106, 9-11; 78, 13. Dále uvádí Ž 74,13-14 aby demonstroval Boží moc: „Svou mocí jsi rozkymácel moře, drakům na vodách roztrátils hlavy, rozdrtils jsi hlavy livjátana, a dals ho sežrat hordě divé zvěře“.

Oettli se rovněž vyjadřuje k Delitzschovu chápání starozákonního monoteismu. Tvrdí, že podle Delitzschova názoru je uctívání a i samotné jméno Boží („Jahve“) spojeno s méně zřetelným monoteismem, který má původ v Babylonu.⁴⁵⁹ Toto tvrzení však Delitzsch zcela odmítá a pokládá za naprostý omyl.

Také Oettli se zamýšlí nad smyslem víry, dogmatem a jeho chápáním pro moderního člověka. Oettli říká, že nás současný stav „Písma“ nutí, abychom dospěli k tomu vzdát se nesprávně přepjatého dogmatu o vnuknutí, které se jeví v „Písmu svatém“ jako neomylné, doslovné vnuknuté slovo Boží.

Oettli se velmi negativně vymezuje vůči přijetí jakéhokoli „prazjevení“. Prazjevení je podle něj jen čirá domněnka, kterou nelze ničím odůvodnit. Za zvrácenost považuje snahu, která přisvědčuje této domněnce jako nezlomné víře v „Písmo“. Tato domněnka je podle něj založena na víře v dogma o vnuknutí. Má svůj původ v zájmu o víru, avšak nestojí na žádném dějinném základu.⁴⁶⁰ S tímto Oettliho názorem Delitzsch naprosto souhlasí a považuje jen za velmi významný a záslužný.

7.1.1.3 Rudolf Kittel

Protestantský teolog Rudolf Kittel (1853-1920) vystudoval teologii na univerzitě v Tübingenu. Působil ve Vratislavi jako profesor Starého zákona. Později byl zvolen rektorem této univerzity. Roku 1898 přešel na univerzitu v Lipsku, kde byl zvolen rektorem a také děkanem teologické fakulty.

Kittel reagoval na Delitzschovu kritiku judaismu, obsaženou v jeho první a druhé přednášce v díle „**Der Babel-Bibel-Streit und die Offenbarungsfrage**“ („**Spor ‚Babel-Bibel‘ a otázka zjevení**“). Vadilo mu Delitzschovo popření víry ve zjevení, které chápal jako zdroj Tóry a článků její víry. Víra v božské zjevení, obsažené v Tóře je podle Kittela základem židovské víry a naprostou povinností pro každého Žida. Zjevení na hoře Sinaj považuje Kittel za

---

⁴⁵⁹ OETTLI, Samuel. *Op. cit.*, s. 4.

⁴⁶⁰ *Ibid.*, s. 12-15.

skutečnou historickou událost, za překročení přírodních zákonů.⁴⁶¹ Zdůrazňuje, že v dějinách nacházíme různá vysvětlení podstaty tohoto zjevení a důkazů, zejména od středověkých židovských filozofů.

Kittel nahlíží na zjevení jako na samou podstatu židovského a křesťanského náboženství. Bojovat proti tomuto principu zjevení považuje Kittel za boj proti náboženství. Neexistuje žádný rozpor mezi zjevením a historií, neboť Boží prst řídil historický vývoj. Samo zjevení na Sinaji, které jasně demonstruje monoteismus, ukazuje rozdíl mezi judaismem a babylonským polyteismem.

7.1.1.4 Franz J. P. Wolff

Z mnohých reakcí ze strany evangelických teologů Delitzsche iritovala zejména jedna. Jednalo se o článek **Franze J. Paula Wolffa** (1857-1907), který působil jako farář ve Friedersdorfu u Seelowa. Článek vyšel v Evangelickém církevníku 25. 1. 1903.

Wolff velmi jízlivě píše, že: „Po ukázkách, které Delitzsch uvedl již dříve, můžeme očekávat, že ve své příští přednášce poukáže na to, jak nízko stojí křesťanské názory na manželství v porovnání s babylonskými, neboť to dokazuje útěk saské korunní princezny. Žádná babylonská princezna totiž neutekla s učitelem svých dětí.“⁴⁶² Takové argumenty jsou pro Delitzsche naprosto nepřijatelné a odmítá se jimi zabývat.

Wolff ve své tvrdé kritice Delitzsche pokračuje a dále uvádí: „Delitzsch chce mít ještě jednu přednášku o Babylonu a Novém zákonu; možná, že ještě připojí jako přídavek přednášku na téma ‚Babylon a Berlín‘; také zde bychom mohli poukázat na některé shodné prvky. ... Je prokázáno, že ‚...pruské řády pocházejí také z Babylonu. Na monolitu Samsi-Rammana IV., ... v Britském muzeu, visí tomuto králi na stuze přes prsa kříž, který vypadá úplně stejně jako moderní řádový kříž. Tímto novým objevem se nám značně otevře porozumění pro význam řádů! Již v Babylonu byl udělován Červený řád orla IV. třídy! Protože mají naše řády původ v Babylonu... tím je tedy také prokázáno, že naše moderní kultura je zcela prodchnuta babylonskou.“⁴⁶³ V tomto duchu pokračují další Wolffovy argumenty proti Delitzschovi.

---

⁴⁶¹ KITTEL, Rudolf. *Der Babel-Bibel-Streit und die Offenbarungsfrage. Ein Verzicht auf Verständigung.* Leipzig: Deichert, 1903. s. 4.

⁴⁶² WOLFF, [Franz, J.] P. Babel und Bibel. *Evangelisch-Kirchlicher Anzeiger von Berlin.* 25. 1. 1903, Jhg. 77, Nr. 4. s. 73.

⁴⁶³ *Ibid.*, s. 75.

Ten k tomu pouze dodává, že na podobnou kritiku nehodlá vůbec reagovat a bude se zabývat výlučně argumenty věcnými a vědeckými. Tento způsob kritiky jej naplňuje v hloubi srdce ošklivostí. Ze slov faráře Wolffa prý mluví pouze duchovní a mravní lehkovážnost.

7.1.2 Reakce liberálních teologů

Na rozdíl od opatrného přístupu ortodoxní teologie k biblické kritice se naopak liberální teologie nebránila destruktivní kritice jako vědeckému přístupu a konceptu svého pojetí náboženství. Bibli považovali za lidský výtvar, který má určité literární, mravní a náboženské hodnoty, ale také nedostatky. Liberální teologové nahlíželi na Bibli jako na lidský produkt a byli přesvědčeni i že biblická víra prošla procesem vývoje a zdokonalování. Zároveň však zpochybnili i dogma o zjevení.

Liberální teologové nahlíželi na Delitzsche a na jeho přednášky jako na touhu vyvolat za každou cenu senzaci. Někteří z nich připouštěli, že Delitzsch se dotkl skutečného problému, se kterým se dosud nebyla protestantská církev schopná vypořádat – s výsledky biblického zkoumání. Nejnovější výsledky biblistiky, archeologie a asyriologie byly obyčejným věřícím neznámy. Farář Julius Böhmer upozornil na to, že církevní učení, vyučování, kázání, knihy se o ničem takovém vůbec nezmiňují a vědecké bádání zcela ignorují. Nejnovější poznatky by měly podle něj sloužit ve prospěch věřících každé náboženské obce, neboť to nejsou práce destruktivní. Mnohdy se jedná i o práce samotných teologů, kteří také působí na akademické půdě. Tato neinformovanost o současném stavu vědeckého bádání u laických vrstev podle Böhmera způsobila, že „Delitzsch vložil prst do otevřené rány v církevním těle“.⁴⁶⁴ Böhmer vyzývá k tomu, aby se evangelická církev snažila co nejdříve zjednat nápravu, a pokud se to podaří, bude to částečně i Delitzschova zásluha.

7.1.2.1 Adolf von Harnack

Na Delitzschovu druhou přednášku zareagoval také významný protestantský teolog, odborník na dějiny dogmatu a dějiny náboženství **Adolf von Harnack** (1851-1930), který působil jako předseda berlínské Společnosti císaře Viléma na podporu věd.

---

⁴⁶⁴ BÖHMER, Julius. *Das Alte Testament im Lichte mesopotamischer Ausgrabungen...*, s. 372.

Jeho vyjádření k Delitzschovým názorům, shrnutým v jeho druhé přednášce, konané v lednu 1903 přišlo až po uveřejnění otevřeného dopisu Jeho Veličenstva císaře Viléma II. prezidentu Německé orientální společnosti, admirálu Hollmannovi, který byl datován 15. 2. 1903 a otištěn o měsíc později, čili v březnu 1903. Tento list přetiskly mnohé německé noviny a časopisy a spustil reakci mnohých učenců, zejména teologů.

Podle Harnacka císař promluvil proto, aby vyjádřil svůj postoj ve sporu teologicko-historickém. Je to něco zcela nového a neobvyklého a důvodem je snaha, aby se veřejnost dozvěděla, že císař nezastává stejné názory jako Delitzsch. Harnack tvrdí, že to, co zaznělo na Delitzschových přednáškách, skutečně nebyla z vědeckého hlediska žádná velká kontroverze. Je přece velmi dobře známo, že část mýtů ze Starého zákona má svůj původ v babylonské kultuře. Stejně fatální je rovněž i představa o inspiraci Písma Svatého. K tomu není potřeba ani důkazů z Babylonu.⁴⁶⁵

K císařovu uveřejněnému dopisu a jeho reakci na Delitzschovu druhou přednášku Harnack píše, že církve a škola potlačily nové poznatky a zcela je vypověděly ze svého území. Příčinou toho všeho byl strach a lenost, které jim v tom vyšly podle Harnacka vstříc.⁴⁶⁶

S tímto postojem Delitzsch souhlasí a říká, že si je vědom toho, že jeho druhá přednáška vyvolala veliké pobouření, ale že je pravdou, že církve a škola, zejména obecná škola jsou naprosto nedotčeny a nepřístupny novým vědeckým poznatkům učiněným v oblasti asyriologie, archeologie a historie vůbec. Tento rozpor je podle něj již déle nesnesitelný a stěží udržitelný, což připouští i Harnack.

S Delitzschem se shoduje i v otázce zjevení. Harnack říká, že zjevení je pojem, „který žádný rozumný protestant již nesdílí, byl to pojem starých luterských dogmatiků. ... Všechno božské zjevení je přirozeně zprostředkováno lidmi a proto se nevyhnutelně a postupně historicky vyvíjelo.“⁴⁶⁷ K tomu pouze Delitzsch poznamenává, že pokládá pojem „božího zjevení“ ve smyslu církve a postupného historického (lidského) vývoje za protiklad, který se naprosto vylučuje. Buď jedno, nebo druhé.

Harnack si kladl otázku, co vlastně Delitzsch svou přednáškou způsobil? Odstranil jednu velikou chybu - víru že texty Starého zákona jsou originální. Nelíbí se mu však způsob, jakým to udělal. Způsob, jakým snížil starozákonní náboženství a jeho závislost na Babylonu pokládá za falešné pojetí. V důsledku toho se rozevřela obrovská propast a to popřením Kristova

---

⁴⁶⁵ DELITZSCH, Friedrich. *Babel and Bible. Two Lectures...*, s. 125.

Dostupné také z: <https://archive.org/stream/babelandbibletw00deligoog#page/n134/mode/2up>

⁴⁶⁶ HARNACK, Adolf. Der Brief Seiner Majestät des Kaisers an den Admiral Hollmann. *Preussische Jahrbücher*. 1903, Jh. 111, Nr. 3, s. 584-589.

⁴⁶⁷ Cit. DELITZSCH, Friedrich. *Zweiter Vortrag*, s. 37.

božství.⁴⁶⁸ Harnack vyjadřuje císaři vděčnost, že v tomto okamžiku svým dopisem zasáhl. Takové otázky považuje za delikátní a posvátné a mělo by se k nim přistupovat co nejvážněji.

Císařovo osobní vyznání víry v jediného Boha Harnack velmi oceňuje, stejně jako další dva závěry, v nichž císař říká, že náboženství nebylo nikdy produktem vědy, ale srdce a že současná podoba Starého zákona musí projít změnou.

Harnack se také vyjadřuje ke vztahu vědy a víry a říká, že věda nepřipouští vůbec myšlenku, kdežto víra se nemůže zbavit „zjevení“. V průběhu historického vývoje však došlo ke sblížení obojího. Neexistují žádné objevy prostřednictvím věcí. Boží zjevení je věcí subjektivní zkušenosti. Mezi vědou a vírou může být harmonie.

K dalším Harnackovým rozborům starozákonních a asyriologických otázek Delitzsch konstatuje, že žádá každého, kdo se chce vyjadřovat k otázkám, které položil ve svých přednáškách a vyvozovat z nich kompetentní úsudky, aby si kompletně „zpracoval“ celý Starý zákon ve všech jeho aspektech stejně jako on sám, tj. jazykově, historicky, teologicko-historicky a věcně. Bez použití nejnovějších pomůcek (zejména ke studiu klínového písma) není podle něj možné porozumět starozákonním spisům. Pouze ten, kdo je schopen se podrobně seznámit se semitskými jazyky, může být pokládán za skutečného znalce starozákonních spisů a starozákonních „pravd a svědectví“.⁴⁶⁹

7.1.2.2 Carl H. Cornill

Carl Heinrich Cornill (1854-1920) studoval v Lipsku, Bonnu a Marburku. Stal se doktorem filozofie a teologie. Působil jako řádný profesor v Královci, ve Vratislavi a v Halle nad Sálou. Patřil ke škole biblické kritiky Julia Welhausena.

Podle Cornilla nenabízí přednášky o Babylonu a Bibli absolutně nic nového vědci, který se zabývá Starým zákonem. Problém vidí spíše v tom, že ne každý profesor Starého zákona je schopen studentům při přednáškách tak rozsáhle povědět o vztazích mezi Mezopotámií a knihou Genesis. Delitzsch svým postojem a způsobem přednesu boří dosavadní bariéry akademických pracovníků na vysokých školách a zprostředkovává tak tyto poznatky široké veřejnosti. Zamýšlí se nad tím, zda Delitzschovy přednášky mohou být chápány jako hanobení teologů, že ze svého oboru udělali esoterickou disciplínu, která byla ostatním uzavřena. K tomu dodává, že nikdo

---

⁴⁶⁸ DELITZSCH, Friedrich. *Babel and Bible. Two Lectures...*, s 127-128.

⁴⁶⁹ Viz DELITZSCH, Friedrich. *Zweiter Vortrag*, s. 38.

nechtěl nikomu bránit ve zvědavosti, naopak, že každý, kdo měl jakékoliv pochybnosti, mohl kdykoli požádat o potřebné informace.

Obává se toho, že Delitzschova přednáška bude mít na neodbornou veřejnost negativní důsledky v tom, že budou vnímat Bibli a její náboženství jako pouhou odnož babylonského pohanství, jejíž čistší a lepší forma se nachází právě v Mezopotámii.⁴⁷⁰ Novému pohledu na Starý zákon mají pomoci podle Delitzsche právě nové výzkumy na Předním východě. Cornillovi se nelíbí tvrzení, že veškeré současné problémy, spojené s Bibli a jejími texty může vyřešit právě Babylon a jeho písemné památky.

7.1.2.3 Karl Budde

Karl Budde (1850-1935) působil na univerzitách v Bonnu, Štrasburku a Marburku jako profesor pro Starý zákon a hebrejský jazyk. Na Delitzschovu přednášku zareagoval přednáškou, nazvanou „**Das Alte Testament und die Ausgrabungen**“ („**Starý zákon a vykopávky**“), kterou pronesl dne 29. 5. 1902 na teologické konferenci v Giesenu.

Přednáška vyšla též knižně a pro Delitzsche jsou rozhodující zejména pasáže, v nichž Budde chválí jeho odvahu, s jakou veřejně vystoupil a obhajoval některá svá tvrzení: „V každém případě si zaslouží náš vděk klidná rozhodnost, se kterou byly zdůrazněny, které nám již dávno vešly pod kůži, které však jsou ještě často vedoucími církevní kruhy odmítány jako těžké kacířství. Tak třeba vznik Pěti knih Mojžišových z mnoha velmi různých pramenů, závislost velkých oddílů biblických dějin, stvoření, potopy světa, ... na babylonských mýtech, všechny marné pokusy uvést vyprávění naší Bible o stvoření světa v soulad s přírodními vědami.“⁴⁷¹

Budde v předmluvě své přednášky otevřeně přiznává, že většina evangelíků ještě vnímá verbální inspiraci jako povinné učení své církve. Nelze na Bibli pohlížet z pozic židovské a křesťanské scholastiky a tvrdit, že Bůh každé slovo tak řekl a biblickému pisateli vnukl. Církev je vinna tím, že není ochotna věřícím zcela jasně vysvětlit, kdy Bible sní sloužit Božím slovem a kdy naopak ne. Budde trpce přiznává, že ještě dnes „jsou mezi teology ztřeštěnci, kteří horlivě stojí na svém klamu a činí z víry v inspiraci nezbytnou podmínku křesťanství.“⁴⁷² Již ve školách by mělo být žákům vysvětlena důležitost historického porozumění Písmu svatému.

---

⁴⁷⁰ DELITZSCH, Friedrich. *Babel and Bible. Two Lectures...*, s. 132.

⁴⁷¹ BUDDE, Karl. *Das Alte Testament und die Ausgrabungen. Ein Beitrag zum Streit um Babel und Bibel*. Giessen: J. Rilke'sche Verlagsbuchhandlung, 1903. s. 6 a nasal.

⁴⁷² *Ibid.*, s. xi.

Podle Buddeho zůstala židovská víra omezena na vlastní hranice teismu národního zákona a teprve učení Kristovo přineslo nové nahlížení Boží společně se vznešenější etikou. Pro Židy byl Mojžíš jako zákonodárce vším, počátkem i koncem. Po prvotním zjevení Boha bylo třeba dalšího, vyššího. To Židé odmítali a pokračovali ve zkosnatělém plnění Mojžíšova zákona a propásli hodinu, kdy přišel Kristus.⁴⁷³ Celý Mojžíšův zákon se všemi ustanoveními byl podle židovského náboženství zjeven Mojžíšovi na hoře Sinaj. Budde poukazuje na to, že Mojžíš byl vždy vnímán židovským lidem jako jediný zákonodárce. Všechny nové zákony vždy nabyly platnosti pouze jeho jménem. Bible je Boží slovo, a to ne proto, že by Bůh doslovně nadiktoval její znění, ale protože v ní Boha nalézáme, slyšíme a hledáme, tvrdí Budde.⁴⁷⁴ Je třeba zřeknout se dogmatu o slovní inspiraci, která je obsažena v různých vyprávěních o zjevení Božím a slibech z nejstarší doby, tj. ve starozákonním písemnictví (v Pentateuchu).

7.2 Škola dějin náboženství („Religionsgeschichtliche Schule“)

Delitzschovy tři přednášky se dočkaly reakcí i od jeho kolegů, kteří se řadili k tzv. „škole dějin náboženství“. Její představitelé patřili svými názory do skupiny tzv. liberální teologie. I když měli vůči církvi a jejímu učení mnoho výhrad, nadále působili na teologických fakultách a s křesťanstvím jako takovým se v zásadě nerozešli.

Její stoupenci tvrdili, že Starý zákon není jen součástí obecných dějin starého Orientu, ale patří především do dějin náboženských. V centru pozornosti biblistů se tedy ocitá religionistika.

7.2.1 Hermann Gunkel

Mezi hlavní představitele školy dějin náboženství patří přední luteránský teolog **Hermann Gunkel** (1862-1932), který působil také jako biblista a je považován za zakladatele kritické metody dějin forem (Formgeschichte). Jedná se o tzv. „vypůjčovací teorii“.

Gunkel působil jako profesor Starého zákona na univerzitě v Berlíně a v Halle. Ve svých dílech se zabýval otázkami stvoření a chaosu, napsal komentáře ke knize Genesis a Žalmům. Podílel se na vydání velkého slovníku „Náboženství v dějinách a současnosti“. Ve svém díle se zaměřoval zejména na význam pověstí a legend pro vznik biblických textů.

---

⁴⁷³ BUDDE, Karl. *Was soll die Gemeinde aus dem Streit um Babel und Bibel lernen? Ein Vortrag*. Tübingen und Leipzig: J. C. B. Mohr, 1904. s. 29.

⁴⁷⁴ *Ibid.*, s. 20.

Také Gunkel souhlasí s tím, že v knihách Starého zákona můžeme nalézt mnoho pasáží, z nichž jasně vychází najevo, že babylonské mýty o stvoření světa a člověka byly součástí izraelských národních tradic.

Gunkel se již dříve snažil dokázat, že motivy, obsažené v knize Genesis nejsou původní, ale mají původ ve starší předloze. Babylonský epos o Mardukovi a Tiámat byl v Izraeli známý. Původně byl polyteistický, časem byl přetvořen do monoteistické podoby. Skutečnost, že byl v Izraeli dávno známý, dosvědčuje ve Starém zákoně řada míst, která označuje jako narážky na staré vyprávění o stvoření. To samé platí o židovské sobotě. Tím vysvětluje vznik Kněžského kodexu, který tuto látku přepracoval a vtiskl do něj pečeť nadpřirozeného židovství.⁴⁷⁵

Ve své knize „**Israel und Babylonien**“ („**Izrael a Babylonie**“) přiznává, že církevní kruhy velmi vzrušila Delitzschova přednáška. Delitzsch dokázal původ biblických vyprávění ve starobabylonských skladbách, zdůraznil, že tato vyprávění je třeba chápat jako mýty, ale v žádném případě jako popis skutečných událostí. Prohlásil za vědecky podloženou skutečnost, že Pentateuch vznikl sestavením z několika rozdílných pramenů. Gunkel zdůrazňuje, že se Delitzsch přihlásil k výsledkům starozákonního bádání a neřekl nic víc, než je v badatelských kruzích už dávno známo.

Přesto však zapůsobila na mnohé členy náboženské obce jeho slova jako rána hromu, což si Gunkel vysvětluje tak, že evangelická církev se zcela odcizila evangelické vědě. Jen málo duchovních je seznámeno s výsledky nejnovější vědecké teologie. To samé platí i pro výuku na fakultách. Tyto nedostatky způsobily, že byla náboženská evangelická obec velmi překvapena nejnovějšími výzkumy asyriologie.⁴⁷⁶

Gunkel říká, že skoro všichni teologové a asyriologové uznávají babylonský vyprávění o potopě jako předloha pro biblický příběh. Pokud se objevují teologové, kteří to odmítají připustit, škodí víře, i když si myslí, že jí prospívají. Obojí vyprávění si jsou podobná, to je nepochybné. Hebrejské vyprávění o potopě považuje Gunkel za pověst, což je podle něj samozřejmost. Stejně tak babylonský mýtus o stvoření světa je báseň, která je podkladem biblickému vyprávění o stvoření světa.⁴⁷⁷ Evangelická teologie a církev by neměla zavírat oči před touto skutečností.

---

⁴⁷⁵ GUNKEL, Hermann. *Schöpfung und Chaos in Urzeit und Endzeit: eine religionsgeschichtliche Untersuchung über Gen. 1 und API. Joh. 12*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1895. s. 109-110.

⁴⁷⁶ GUNKEL, Hermann. *Israel und Babylonien. Der Einfluss Babyloniens auf die israelitische Religion*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1903. s. 3. Cf. TUGENDHAFT, Aaron. Babel-Bibel-Baal. In: SCURLOCK, Joannn and BEAL, Richard H. (eds.) *Creation and Chaos: A Reconsideration of Hermann Gunkel's Chaostheorie Hypothesis* [online]. Winona Lake: Eisenbrauns, 2013 [cit. 2016-11-12]. s. 190-198. ISBN 978-1-57506-865-7. Dostupné z: <http://site.ebrary.com/lib/natl/Doc?id=10784049>

⁴⁷⁷ GUNKEL, Hermann, *Op. cit.*, s. 16-25.

Podle Gunkela je třeba, aby církev přehodnotila svůj pohled na knihu Genesis, zejména na vyprávění o stvoření světa, kterou by měla pojímat jako báseň. Nyní je na to příhodný čas. Takový přístup chápe Gunkel jako „poznání, proti němuž by se neměl přičít nikdo, kdo skutečně miluje naši církev... byl by to počátek velmi nutné reformace, kdyby byla v biblické dějepřevě první část nadepsána: Báseň o stvoření. Kéž by odborníci tento návrh uvážili. Nyní je ještě čas.“⁴⁷⁸

Gunkel upozorňuje na další shodné prvky jako je například používání čísel 7 a 12 v izraelské literatuře. To má svůj původ v babylonské kultuře, kde byla tato čísla považována za posvátná a jako příklad uvádí, že babylonský epos o stvoření světa byl napsán na sedmi tabulkách a Epos o Gilgamešovi na 12 tabulkách.⁴⁷⁹ Izrael převzal z Babylonu tendenci řadit literární díla podle tohoto principu.

S čím ovšem Gunkel nesouhlasí, je Delitzschovo zpochybnění zjevené podstaty Starého zákona a izraelského náboženství vůbec. Vyčítá Delitzschovi, že vstoupil na teologickou půdu.⁴⁸⁰ Boží zjevení nacházíme podle Gunkela všude, kde se lidská duše cítí nejbližší Bohu. Zjevení nelze omezovat jen na Starý zákon a Izrael. Gunkel nabádá křesťany, aby nebyli tak bezohlední a stejně jako Židé se tím, že ctili pouze svého Boha, nevysmívali všem ostatním náboženstvím. Připouští však, že nové skutečnosti mohou být důvodem k tomu, abychom změnili své dosavadní názory na Boží zjevení v dějinách.⁴⁸¹ Přesto pro něj Izrael zůstává národem zjevení.

V deníku „**Tägliche Rundschau**“ („**Denní rozhled**“) ze dne 10. 11. 1903 Gunkel vytkl Delitzschovi, že ve své svých přednáškách zejména zvěstoval babylonský monoteismus. Dále vyslovil přesvědčení, že asyriolog by se vůbec neměl vyjadřovat k teologickým otázkám jako je zjevení a přenechat je teologům z povolání.⁴⁸² Tím dal Delitzschovi jasně najevo, že se měl zcela zdržet komentářů a odpovědí na náboženské otázky.

Gunkel vyčítá Delitzschovi to, co mnozí ostatní. Neřekl prý nic nového, zopakoval jen to, co už všichni dávno znali. Jako ostatním učencům mu vadí způsob, jakým Delitzsch své názory veřejně prezentoval a zejména závěrem, jaké z nich vyvodil.

Poukazuje na to, že hebrejská legenda je nesrovnatelně lepší než ta babylonská a měli bychom proto být rádi, že byla objevena. V této babylonské paralele spatřuje důkaz skutečné vznešenosti koncepce izraelského Boha a jeho pojetí. Babylonské texty jsou pro něj pouze důkazem toho, jak silně dokázal barbarský charakter přepracovat tento vznešený materiál.

---

⁴⁷⁸ GUNKEL, Hermann. *Israel und Babylonien...*, s. 25.

⁴⁷⁹ *Ibid.*, s. 12. Cf. TUGENDHAFT, Aaron. *Babel-Bibel-Baal*, s. 190-198.

⁴⁸⁰ GUNKEL, Hermann. *Israel und Babylonien*, s. 4.

⁴⁸¹ *Ibid.*, s. 15.

⁴⁸² GUNKEL, Hermann. Rez. über H. Zimmern. Keilschriften und Bibel nach ihrem religionsgeschichtlichen Zusammenhang. *Tägliche Rundschau [Unterhaltungsbeilage]*. 10. 11. 1903, Nr. 264. s. 1056.

Hebrejské texty jsou nám přece mnohem bližší a lidštvější.⁴⁸³ Seznamovali jsme se s nimi již od dětství a tyto myšlenky zcela utvářely celý náš svět. Nikoliv Babylon!

Podle Gunkela Delitzsch zcela záměrně konstruoval svou přednášku a Babylonu a Bibli tak, aby velké množství faktů a podnětů stimulovalo a oslovilo velikou čtenářskou veřejnost. Přesto, že první přednáška neobsahuje žádný přímý útok proti Bibli, spatřuje v ní Gunkel cíleně vytvořenou velkou senzaci, která má zaskočit nepřipraveného čtenáře.

Gunkel v žádném případě nepochybuje o tom, že Starý zákon mnoho čerpal ze starobabylonských textů, ale zároveň zdůrazňuje, že vše, co izraelská tradice převzala, přepracovala takovým způsobem, že babylonské odpadky byly přeměněny ve zlato. To považuje za skutečný zázrak, z něž bychom se my, křesťané, měli radovat. Tento proces nás ještě více přiblížil Bohu, v nějž věříme.⁴⁸⁴

V další ze svých knih se Gunkel zamýšlí nad tím, co vlastně zbývá ze Starého zákona? A odpovídá: „Především však shledáváme ve Starém zákoně to, po čem právě ti nejhlubší lidé naší doby touží, bezpečnost a zřetelnost náboženské jistoty. Starozákonním lidem není Bůh pouhou abstrakcí, ale konkrétní postavou, blízkou jejich srdci. A jaká plnost osobního života projevuje se ve Starém zákoně! Právě pro tento rozkvět osobnosti je urážkou ducha už jen jmenovat jedním dechem Babyloňany ... s Izraelem. Technicky byl sice ve všem chudý, stát to byl nijak zvlášť významný; ... ale v oblasti duchovní dospěl toho nejvyššího, co Orient vůbec má, totiž k osobnosti, žijící před Bohem vlastním životem.“⁴⁸⁵ Vědecké bádání a trpělivé zkoumání detailů nám podle Gunkela přineslo ucelený obraz izraelského lidu, jeho náboženství a literatury. V důsledku toho byla odstraněna stará víra v inspiraci. Bible se odlišuje od duchovního světa ostatních národů, obsahuje věčné hodnoty jako je koncepce jednoho Boha, nauka o odměně a trestu aj. Bible představuje svou originalitou jedinečný pohled na svět a jeho hodnoty. To, že část jejího materiálu byla přejata od jiného národa, nijak nesnižuje její hodnotu, neboť forma získala nový, vznešenější obsah.

Z článku, který vyšel v deníku „**Tägliche Rundschau**“ 3. 9. 1903, je patrné, že Gunkelovi byl poprask, který Delitzschovy přednášky způsobily, velmi nepříjemný. Svůj příspěvek označuje jako „pohřební řeč“ nad Babelem a Bibli a vyjadřuje přání, že věda byla v následujících desetiletích ušetřena další takové senzace. Gunkel doufá, že zůstane všechno „při

---

⁴⁸³ DELITZSCH, Friedrich *Babel and Bibel. Two Lectures...*, s. 136.

Dostupné také z: <https://archive.org/stream/babelandbibletw00deligoog#page/n146/mode/2up>

⁴⁸⁴ CARUS, Paul. Gunkel versus Delitzsch. *The Open Court*. 1904, Vol. 1904, No. 4, Article 6, s. 237.

Dostupné také z: <http://opensiuc.lib.siu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1739&context=ocj>

⁴⁸⁵ GUNKEL, Hermann. *Was bleibt vom Alten Testament?* s. 34.

starém, a ať není teologie opět vyrušena z pohodlného klidu svých ctihodných klášterních zdí!⁴⁸⁶

7.2.2 Delitzschova reakce na kritiku z protestantských kruhů

Sám Delitzsch jako věřící člověk ortodoxně luterského vyznání se cítil dotčen tím, jak byly jeho přednášky o Babylonu a Bibli přijímány právě na poli evangelické ortodoxie. Nelíbil se mu hlavně jeden argument, který neustále slýchal, a sice že **neřekl nic v podstatě nového**. Na to reaguje tak, že se sám sebe ptá: **Když neřekl jsem nic dosud nového, odkud se tedy bere tak veliké pobouření?** Odpovídá, že když tedy neřekl vůbec nic nového, alespoň přispěl k rozšíření starých znalostí.⁴⁸⁷

Odmítá reakce, které útočí na asyriologii a výsledky jejího bádání s odůvodněním, že ve své přednášce předkládá starozákonní příběhy takovým způsobem, jako by byly pouze vypůjčeny nebo opsány z babylonských mýtů a bojuje prý proti fiktivnímu nepříteli.

Podle jistého ortodoxního pastora totiž biblické knihy vůbec neobsahovaly vyprávění o zboření zdí Jericha, ani o velrybě, která spolkla Jonáše apod. Věrohodnost těchto vyprávění tedy může být popírána i podle ortodoxního názoru. V tomto ohledu Delitzsch poukazuje na to, že také evangelická ortodoxie odstraňuje „Božské zjevení“, a to v případě, pokud se jí nezdá dost přiměřené. K tomu Delitzsch rozhořčeně poznamenává: Proč se konečně neodhodlá k tomu, aby otevřeně přiznala a prohlásila jednoznačným způsobem, které knihy a pasáže pokládá za vhodné vyškrtnout z Písma svatého?⁴⁸⁸ V takovém postoji spatřuje určitou propast, plnou nejasností, polovičatostí a nejednotností.

Delitzsch kritizuje evangelickou církev za to, že odmítá seznámit laiky s nejnovějšími výsledky biblického bádání. Snaží se je prý před nimi ochránit. Jako důkaz cituje dopis jistého evangelického faráře, který mu sdělil, že pokud by z knižního vydání jeho první přednášky byly odstraněny pasáže o kritice Pentateuchu, byla by vhodná do škol i do knihoven. Veškerá kritika představuje pro ženy a děti problém, nerozumí jí a nahlízejí na ní jako na zpochybnění a útok na samou podstatu víry. Delitzsch by měl brát ohledy na slabší jedince a svoje myšlenky jim přizpůsobit. To Delitzsch striktně odmítl s tím, že pravda pochází od Boha a nelze jí zadržovat kvůli slabosti či polovičatosti.⁴⁸⁹

⁴⁸⁶ Cit. podle: DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Rückblick und Ausblick*, s. 66.

⁴⁸⁷ *Ibid.*, s. 5.

⁴⁸⁸ DELITZSCH, Friedrich. *Babel and Bibel. Two Lectures...*, s. 36.

⁴⁸⁹ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Rückblick und Ausblick*, s. 6-7.

Podle Delitzsche se Starý zákon postupně vyvíjel, stejně jako vše pozemské a lidské, co Bůh stvořil. Do tohoto nábožensko-historického procesu však Bůh nezasáhl žádným zvláštním nadpřirozeným zjevením nebo neobyčejným vnuknutím. Ve starozákonním monoteismu spatřuje Delitzsch proces pokroku od nedokonalého k dokonalejšímu, od klamného k správnějšímu. Tento proces ovšem funguje i zpětně. Od lepšího k horšímu apod.

Pojem „zjevení“ má podle něj původ ve staroorientálních představách o slovním vnuknutí (inspiraci), kterou evangelická teologie opustila. Starému zákonu byl církví odňat charakter jako „slova Božího“ a v tom spatřuje Delitzsch konec teologického a začátek nábožensko-historického nazírání na Starý zákon.

Delitzsch vyjadřuje přání, aby se historicko-kritické bádání, bez jakýchkoli útoků a vášní mohlo svobodně dál rozvíjet a zabývat se konkrétními úkoly. Jen taková výzkum může vést k cíli a rozřešit sporné otázky. I když věda přinese takové výsledky, které nepřispějí k tomu, aby se osvětlily problematické otázky, neuškodí to podle Delitzsche naší víře a náboženství.

Soustavné bádání v oblasti babylonsko-asyrské kultury a zejména literatury a její porovnávání s kulturou starého Izraele slouží k revizi naší představy o zjevení, která je spjata se Starým zákonem.⁴⁹⁰ Delitzsch je pevně přesvědčen, že se to neděje bez Boží vůle a nijak to nenaruší naše společenství s Bohem.

7.3 Reakce z katolického prostředí: Spor o autentičnost Písma svatého

Katolické kruhy vnímaly skutečnost, že spor „Babel-Bibel“ vyvolal právě protestantský učenec, jako „špinavý výsledek“ luteránského pohledu na Bibli jako jediného zdroje víry a náboženské autority („*sola scriptura*“).⁴⁹¹ Katolíci poukazovali na protestantský přístup k Bibli, zpochybňující autoritu církve k tomu, aby určila články víry, jako na fatální chybu. Katolíci zároveň argumentovali oficiálním postojem papeže **Lea XIII.** (1810-1903), který vydal 18. 11. 1893 encykliku „**Providentissimus Deus**“ („**O studiu Písma svatého**“), v níž je popsána historie zkoumání Bible od doby církevních otců až po aktuální poměry. Encyklika dále navrhuje principy studia písma a podává návod, jak by mělo být Písmo svaté vyučováno. Varuje zejména před kritikou, tzv. racionalismem. Řeší také otázku rozporů mezi některými pasážemi Bible navzájem a přírodními vědami. V závěru popisuje, jak takové otázky řešit.

---

⁴⁹⁰ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Rückblick und Ausblick*, s. 37.

⁴⁹¹ SHAVIT, Yaacov and ERAN, Mordechai. *The Hebrew Bible Reborn...*, s. 260.

Z encykliky tedy vyplývá, že Bible byla napsána lidmi, kteří přesně, správně a pravdivě sepsali vše, co Bůh zamýšlel. Z toho tedy jasně vyplývá, že Bible byla sepsána pod Božskou inspirací, vyjadřuje jeho vůli a je proto naprosto spolehlivá.

Katolická teologie si byla vědoma, že s rozvojem moderní vědy vyvstávají nové otázky, které jsou v rozporu s pravdami obsaženými v Písmu svatém. Výsledky nových vědeckých disciplín přinášely s sebou potíže, které vytvářely propast mezi teologií a vědou, zjevením a rozumem. Delitzsch dal ve svých přednáškách jasně najevo, že neuznává žádnou nadpřirozenou autoritu. Tou mu byla pouze autonomní věda, která neuznávala žádné zázraky, proroctví nebo nadpřirozené zjevení.

Sama katolická teologie však byla v některých otázkách víry nejednotná. Církev sice učila o autentičnosti a inspiraci biblických knih, avšak biblická kritika naopak tvrdila, že zcela neodpovídají pravdě. Podle tradice byl Pentateuch sepsán Mojžíšem, podle exegetů však byl sepsán mnohem později. Některé části byly naopak zredigovány již před ním, tzn., že vznikl působením řady několika autorů, jaký historický význam tedy přisuzovat dílu, které je dílem několika autorů? A jak v takovém případě vysvětlit „božskou inspiraci“? Teologie si kladla otázku, jak nahlížet na autentičnost a pravdivost Pentateuchu, jak se vyrovnat s biblickou kritikou a novými výsledky moderních věd.⁴⁹² Kdyby církev připustila to, k čemu dospěla kritika, znamenalo by to popření tradice a základu víry ve zjevení, tedy ohrožení samé podstaty nauky církve.

Katolická církev spatřovala v Delitzschových přednáškách ohrožení samé podstaty zjeveného náboženství a křesťanské kultury vůbec. Proto se katolická biblistika a apologie snažila vysvětlit nesrovnalosti, které vznikly mezi záznamy obsaženými v Písmu svatém a výzkumy, k nimž dospěla asyriologie. Delitzschovi opakovaně vyčítala jeho subjektivní postoj.

Reakce katolických teologů pochopitelně nebyla tak vstřícná a smířlivá, jako např. u konzervativních biblistů. Vzhledem k velkému počtu reakcí opět uvedu jen ty nejvýznamnější a nejvýstižnější. Obecně lze říci, že katoličtí teologové striktně odmítají Delitzschovu myšlenku, že text Starého zákona není originální, je zcela závislý na mezopotamských textech a celkově je značně ovlivněn civilizacemi Starého Předního východu. Rovněž zamítají Delitzschovo popření židovského zdroje Nového zákona, podceňování Nového zákona samotného a pohrdání jím.

Ústředním tématem Delitzschovy druhé přednášky bylo zamítnutí „božského vnuknutí“ či „inspirace“ Starého zákona. Tento názor byl pro většinu katolických teologů naprosto nepřijatelný.

---

⁴⁹² SHAVIT, Yaacov and ERAN, Mordechai. *The Hebrew Bible Reborn...*, s. 261.

7.3.1 Wilhelm Engelkemper

Wilhelm Engelkemper (1869-1939), studoval teologii v Münsteru a staroorientální jazyky v Berlíně. V roce 1898 se habilitoval v Münsteru a od roku 1906 působil tamtéž jako profesor pro starozákonní exegezi.

Engelkemper striktně odmítá Delitzschovo snižování významu Nového zákona. Říká: „I má když křesťanství svůj základ v Písmu a tradici Nového zákona, je přece pravda Nového zákona co nejužší spjata s pravdou Starého zákona, neboť je jejím historickým i logickým důsledkem“.⁴⁹³

7.3.2 Franz Kaulen

Proti Delitzschově teorii o pravost⁴⁹⁴ mytických textů Starého Předního východu a zamítnutí zvěstovaného „Zákona“ ostře vystoupil **Franz Kaulen** (1927-1907), kněz, působící na univerzitách v Bonnu a Würzburgu jako profesor teologie, zaměřující se na starozákonní exegezi.

Kaulen ostře odmítl výsledky vědeckého bádání, které Delitzsch a jeho kolegové uskutečnili a ohradil se i proti samotné Německé orientální společnosti: „Výsledky tříleté práce německé výpravy ještě nevyhovují očekáváním, která jsou na ně kladena ... nenahradí hlubokou vnitřní ztrátu, kterou přináší německé bádání se snahou, aby vědu, v tomto případě „babynologii“, postavilo na místo božského zjevení.“⁴⁹⁴

Toto konstatování je pro Delitzsch naprosto nepřijatelné a tvrdě se vůči němu brání: „Proti tomuto podezírání protestuji s rozhořčením. Německá orientální společnost nemá s názory předloženými v mých přednáškách o Babylonu a Bibli nic do činění, ... naopak by upřímně uvítala, kdyby jiní učenci a zejména Fr. Kaulen sami měli dost času a chuť poučit členy Německé orientální společnosti o otázkách, které jsem přednesl...“⁴⁹⁵

---

⁴⁹³ ENGELKEMPER, Wilhelm. Babel und Bibel. *Germania [Wissenschaftliche Beilage]*. 31. 7. 1902, Nr. 31, s. 252.

⁴⁹⁴ KAULEN, Franz. Babel and Bibel. *Literarischer Handweiser zunächst für alle Katholiken' deutscher Zunge*. 1902, Jhg. XL., Nr. 15/16, s. 468

⁴⁹⁵Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Vortrag*, s. 57.

7.3.3 P. Keil

Kniha P. Keila, nazvaná „Zur Babel-und Bibelfrage“ („K otázce ‚Babel a Bibel‘“) byla v odborných kruzích prohlášena za nejlepší vědeckou „proti-brožuru“ vůči Delitzschovi. V úvodu Keil zdůrazňuje, že na Delitzschovy přednášky je třeba hledět jako na přednášky populární. Postrádá v nich vědeckou a badatelskou práci, která své vývody podporuje patřičnými důkazy. Delitzsch podle něj jen vyhledává jen zajímavé, poutavé a frapantní „causy“, kterými se snaží (s pomocí různých fotografií a obrázků) upoutat posluchače. Všechno činí velmi zručně a staví na jednotlivostech⁴⁹⁶

Profesor P. Keil poukazuje na to, že výsledky asyriologie jako oboru není možné pokládat za vědecké. Asyriologie je mladý obor, dítě minulého (tj. 19. století), který trvá teprve několik desetiletí. Etymologie podle něj mnohdy klame, slovníky jsou omezené, známe sice skupiny slov a hlásek, ovšem jejich smysl však často není zcela zřejmý. Totéž se týká slovníků, gramatiky a syntaxe.⁴⁹⁷ V budoucnosti bude proto třeba pečlivé a kritické srovnávací práce dosavadních poznatků.

Delitzsche a jeho argumentů, které předložil za pomoci asyriologie a jejích výzkumů, se však do určité míry zastává: „O obtížnosti překladu nápisů nemá „nezasvěcenec“ vůbec ponětí: oproti 37 hebrejským písmenům stojí nejméně kolem 20.000 značkových skupin a asi 600 jednotlivých značek. Jak veliká je zde možnost omylu... je samozřejmé.“⁴⁹⁸ Podle Keila je velmi důležité, aby studium Bible bylo doprovázeno potřebnými znalosti z oboru asyriologie.

Keil ovšem také upozorňuje na fakt, že mnohé nápisy, kterými Delitzsch ve svých přednáškách argumentuje, nejsou originály, ale pouhými opisy mnohdy starších památek. Mnohdy jsou pouze torzovitě zachovány, oproti biblickým zprávám. Jako příklad uvádí rozsáhlou poznámku o králi Sancheribovi.⁴⁹⁹ Asyrsko-babylonské nápisy proto nemůže pokládat za absolutní důkazy a je třeba k nim přistupovat nepředpojatě. Je nezbytně nutné, aby byla tvrzení asyriologů podrobena důkladné zkoušce. Keil je přesvědčen, že z Delitzschových neotřesitelných výsledků najednou budou jen hypotézy.

V této souvislosti je třeba zmínit, že P. Keil ve své knize tvrdě kritizuje evangelického teologa Eduarda Königa a jeho způsob, jakým hodnotí Delitzschovy přednášky. Keil odsuzuje,

---

⁴⁹⁶ KEIL, P. *Zur Babel-und Bibelfrage: Erweiterter Neudruck aus „Pastor bonus.“* Trier: Paulinus Druckerei, 1903. s. 5.

⁴⁹⁷ *Ibid.*, s. 10.

⁴⁹⁸ *Ibid.*, s. 6.

⁴⁹⁹ *Ibid.*, s. 12-14.

že König má velmi malé znalosti z oboru asyriologie: „Celkově se zdá, že z Königovy brožury je patrné, že není v asyriologickém oboru ... doma. Jeho pojednání ... tento dojem utvrdilo. Proč se pouštět na kluzkou půdu asyriologie?“⁵⁰⁰

S tímto tvrzením Delitzsch pochopitelně souhlasil, a to i přesto, že uvedené počty hebrejských písmen a klínopisných značek nejsou přesné. Delitzsch k tomu dodává, že“ kritika katolického kněze svědčí o chvályhodné ... znalosti v oboru asyriologie, kterou jsme ještě u žádného evangelického teologa, s výjimkou faráře A. Jeremiase nesetkali.“⁵⁰¹

Keil nesouhlasí s Delitzschovým výkladem a čtením Božích jmen – el, Jahve. Klade si otázku, zda je Delitzschovo čtení vůbec správné. Porovnává jej se čtením jiných odborníků a dochází k závěru, že ani jeden z nich nemá stejný názor jako Delitzsch.⁵⁰² Delitzschovu hypotézu považuje sice za zajímavou, ale ne pravdivou. Opět zdůrazňuje, že u tak mladé vědy, jako je asyriologie vůbec nepřekvapí, že nikdo není schopen s určitostí říci, jaké čtení je vlastně správné.

Keil rovněž nesouhlasí s tvrzením, že představa o andělech je babylonského původu. Je to podle něj opět pouhá hypotéza, které může věřit jen velmi naivní člověk. Stejně tak nesouhlasí s Delitzschovým pojetím sabatu a říká, že je třeba, abychom se neštíteli námahy, díky níž najdeme tvrzení, která nám dají za pravdu. Princip hebrejského a babylonského „sabatu“ je podle něj zcela rozdílný.⁵⁰³ Jejich vzájemné ztotožnění je zkrátka nemožné.

P. Keil se vymezil proti Delitzschovu pojetí mravnosti a hříchu, o nichž hovořil ve své první přednášce. Rozumí tomu tak, že mají původ v Babylonu. Delitzsch to sice přímo neřekl, ale podle Keila lze „z jeho líčení uhadnout, že dle jeho mínění jsou mezi Babylonem a Biblií ... jiné vztahy než vztahy věcí jsoucích pouze vedle sebe.“⁵⁰⁴ S tímto tvrzením Delitzsch nesouhlasí a označuje je jako zcela nesprávné. Naopak opakuje to, co již řekl ve své první přednášce, a sice že „tyto příkazy jsou do každého lidského srdce nezrušitelně vepsány.“⁵⁰⁵

Keil se postavil proti Delitzschově interpretaci představ o posmrtném životě, v nichž se nacházejí tak veliké shody a souvislosti, díky nimž můžeme doložit jejich závislost na babylonských textech. To je zkrátka nemožné, tvrdí Keil, neboť tyto texty jsou torzovité. Skutečnost, že podsvětí je v babylonských a starozákonních textech popisováno jako smutné, tiché a pusté místo, je zcela logická, neboť se jedná o pocity, které jsou přirozené všem národům,

---

⁵⁰⁰ KEIL, P. *Zur Babel-und Bibelfrage...*, s. 6.

⁵⁰¹ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Vortrag*, s. 48.

⁵⁰² KEIL, P. *Op. cit.*, 27-31.

⁵⁰³ *Ibid.*, s. 38-41.

⁵⁰⁴ *Ibid.*, s. 3.

⁵⁰⁵ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Vortrag*, s. 33.

odráží to jejich fantazii, životní podmínky, mravy a národní charakter.⁵⁰⁶ Na tom není třeba hledat nic babylonského.

7.3.4 Delitzschova reakce na kritiku z katolických kruhů

Delitzsch, který byl vychován v protestantské víře, byl bezpochyby jako hluboce věřící člověk rozrušený, zmatený a neklidný ze složitého komplexu vztahů mezi křesťanstvím a Starým zákonem. Svě přednášky tedy soustředil na hlavní problémy moderního křesťanství a věřil, že pokud bude Starý zákon studován v souvislosti s výsledky, získanými při výzkumech v Mezopotámii, Izraeli a Judsku, budeme pro nás lépe srozumitelný. Delitzsch se snažil, aby některé odporující prvky v Bibli mohly být pomocí důkazů z Mezopotámie odstraněny a využity pro moderní náboženství.

Jeho odmítnutí verbální inspirace Písma svatého se nesetkalo s kladnou odezvou, a to zejména v katolických kruzích. Delitzsch zcela zamítl dosud obecně přijímanou pravdu, že Svatý text vycházel přímo od Boha a že každé slovo bylo výsledkem božského zjevení. Takový přístup byl pro katolické kruhy naprosto nepřijatelný a teologové i nadále prohlašovali, že „božské vnuknutí“ vyjadřuje duchovně uzákoněné pravdy.

Nedlouho po Delitzschově druhé přednášce vyšel 20. 2. 1903 v německém deníku **„Berliner Neuesten Nachrichten“** článek, který silně kritizuje Delitzschovo odmítnutí „Božské inspirace“ Starého zákona. Pisatel vyjadřuje nesouhlas s úvodem přednášky, ve kterém Delitzsch zamítá víru ve zjevení s tím, že nemůže být ospravedlněna pomocí vědy ani náboženství. To je podle Delitzsche historický proces, který nemůže být založen na žádném druhu zjevení.

Pisatel se proti tomu ohrazuje a konstatuje: „Takto snadno a pohrdavě neměl prof. D. zjevení odbýt jak před váženými badateli, tak ani před lidmi. I ti, kdo v něj nevěří, to nebudou pokládat za rozumné a ... silně věřící se budou cítit uraženi...“⁵⁰⁷

Takové výtky a pokárání Delitzsch pochopitelně zcela odmítá a označuje je za nedorozumění. Dodává, že si pisatel má vzít do ruky knihu s novým vydáním jeho první přednášky. Dozví se zde, že zaměňuje dva různé pojmy – zjevení a prazjevení.

Delitzsch jasně formuloval svůj názor k této otázce. Víra v Božskou inspiraci Bible nemůže být součástí vědecké diskuze. Tato víra je sama o sobě historickým jevem, výtvozem

---

⁵⁰⁶ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Vortrag*, s. 47.

⁵⁰⁷ Cit. podle: DELITZSCH, Friedrich. *Zweiter Vortrag*, s. 38.

lidské historie a předmětem vědeckého výzkumu. Není možné nějakým způsobem sloučit dogma o božském zjevení s názorem, že toto zjevení bylo napsáno a zpřístupněno lidmi.

Delitzsch vyjadřuje přesvědčení, že hluboce věřící lidé nemohou být z jeho názorů nikdy uraženi a odůvodňuje to tím, že i významný protestantský teolog prof. dr. Samuel Oettli tvrdí stejně jako on, že „prazjevení“ je „pouhá domněnka“.⁵⁰⁸ Na tomto místě Delitzsch opět odkazuje na pasáže v Dt 4,19, které podle něj přímo dokazují, že pojem „prazjevení“ neodpovídá Písmu. Podle Delitzsche je třeba připustit lidskou přirozenost autorů biblických knih. Zvěstovaný text Starého zákona není ve všech ohledech originální, ale navazuje v určitých směrech na tradice civilizací starého Předního východu, především sumerské a babylonské.

Delitzsch byl přesvědčen, že v oblasti náboženství existují mnohé paralely mezi Mezopotámií a starým Izraelem, bez nichž není možné restaurování autentičnosti textu Starého zákona. Proto se velmi zasazoval o intenzivní výzkum civilizací starého Předního východu, neboť byl přesvědčen, že vědecké výsledky by nám mohly pomoci při interpretaci formy a obsahu příběhů Starého zákona.

Delitzschovo zavržení „božského vnuknutí“ Písma svatého, popření jedinečného typu monoteismu, charakteristického pro Starý zákon a představa univerzálního Boha byla pochopitelně katolickým teologům naprosto cizí a nelze se proto divit, že jej někteří označovali jako „heretického exegetika“.

7.4 Reakce z židovského prostředí: Vyhlášení války judaismu

Německá židovská veřejnost nahlížela na Delitzschovy přednášky jako na nebezpečný útok proti Bibli, a tudíž proti samotnému judaismu. Tento pocit ohrožení vyvolal pochopitelně velmi intenzivní reakce ze všech kruhů německého židovstva.

Jednotlivé odpovědi na polemiku „Babel-Bibel“ představují různé proudy judaismu na konci 19. a začátku 20. století. Zahrnují různé německé židovské tábory, které měly odlišné názory na samou podstatu judaismu a jeho historický ráz. Jedná se především o ortodoxní judaismus, liberální judaismus, reformní judaismus a historicko-pozitivní judaismus. Tyto reakce zahrnovaly především problémy obecného rázu, např. otázku otevřenosti židovské kultury, přejímání vnějších vlivů, kulturní zvláštnosti, diskuze o tom, co je povoleno a naopak atd.⁵⁰⁹

---

⁵⁰⁸Cit. podle: DELITZSCH, Friedrich. *Zweiter Vortrag*, s. 38.

⁵⁰⁹ SHAVIT, Yaacov and ERAN, Mordechai. *The Hebrew Bible Reborn...*, s. 277 a 288.

Delitzschův „boj“ proti Starému zákonu byl chápán židovskou veřejností jako otevřené vyhlášení války judaismu. Vzdělaná německá židovská veřejnost nemohla jen tak nečinně přihlížet, neboť problémy v Delitzschových přednáškách se týkaly historie judaismu a jeho samé podstaty. Pro akademicky vzdělané rabíny představovala Bible „Knihu knih“, která obsahuje základní hodnoty judaismu, jeho víry a etiky, považovali tudíž za svoji povinnost tyto principy hájit.

Polemika „Babel-Bibel“ široce rezonovala na veřejnosti, nebyla omezena na pouhou výměnu dopisů mezi jednotlivými účastníky a nebyla vedena výlučně na stránkách odborných časopisů. Polemika se dotkla velmi citlivé otázky a vzbudila značný rozruch, v důsledku čehož došlo k tomu, že byla velmi okamžitě a intenzivně diskutována a byla na denním programu. Vzniklo velké množství polemických vědeckých spisů, ale také nejrůznější karikatury, satira, vtipy a divadelní hry. V debatě „Babel-Bibel“ se mísily nejrůznější oblasti: politika, věda, dějiny náboženství, archeologie, víra, tradice, biblická kritika, antropologie, teorie rasy, teologie a jejich vzájemné vztahy.

Židovská veřejnost, která se velmi aktivně podílela na polemice „Babel-Bibel“, byla velmi malá. Její zapojení do tohoto sporu souviselo s rozvojem moderní židovské vědy, která se snažila o zobrazení biblické minulosti. Na jejím rozvoji lze sledovat vývoj vztahu mezi židovskou vědou a výzkumem a veřejným míněním. Židovský knižní trh se velmi rozvinul, vzdělání Židé četli literaturu v cizích jazycích. V židovském prostředí vycházel četný tisk – noviny, týdeníky, měsíčníky a časopisy. Židovský čtenář měl dostatek populárně naučné literatury, která byla určena pro širokou čtenářskou obec.

Články o diskuzi „Babel-Bibel“ vycházející v různých novinách a časopisech tak vyjadřovaly stanoviska různých židovských táborů. Jednotlivé příspěvky tak odrážely vlastní pohledy na podstatu judaismu a jeho historický charakter. Je zde patrné silné napětí mezi vírou a vědou a otázkou pojetí moderního judaismu. Učenci si kladli otázky, zda existuje základní protiklad mezi judaismem a kritickou vědou. Může věda narušit posvátnou tradici a víru ve zjevený Zákon? Má víra projít zkouškou, kterou představují historická fakta? Může Žid akceptovat pravidla kritické vědy? Existují nějaké historické skutečnosti, které byly interpretovány pouze jedním způsobem? Existují takové části Bible, které nelze podrobit zkoumání vědeckých disciplín?⁵¹⁰

---

⁵¹⁰ SHAVIT, Yaacov and ERAN, Mordechai. *The Hebrew Bible Reborn...*, s. 289.

Proti Delitzschovi byl veden „boj“, který označil židovský list „*Der Israelit*“ za „**válku tabulek**.“⁵¹¹ Byla to válka mezi deskami a tabulkami, mezi dvěma deskami, které byly napsány na Sinaji prstem Božím a obsahovaly „Smlouvu“ mezi Bohem a jeho lidem a nedávno vykopanými babylonskými tabulkami, které byly poničené, nečitelné a daly se různě interpretovat. Židé jsou podle Delitzschova výkladu vlastně jen národem, který si pouze vše vypůjčil z Babylonu, chlubí se tedy „cizím peřím“.⁵¹²

Vzhledem k tomu, že Delitzschovy přednášky byly koncipovány především jako demonstrace absolutní shody mezi Pentateuchem, resp. Biblií a porovnání s mezopotamskými texty, vznikla rozsáhlá židovská kampaň na obranu celé Bible, do níž se zapojili také židovští učenci, literáti a akademicky vzdělaní rabíni. Ortodoxní i reformní proudy se pomocí nástrojů moderního výzkumu snažili bránit Bibli. Již nebylo možné si vystačit s tradicí, ale na základě historicko-filologických disciplín a archeologických důkazů poznat dávné civilizace starého Předního východu a kulturu, z níž Bible vzešla. Nestáčílo se spoléhat a odkazovat na práce křesťanských učenců a teologů, používat tradiční komentáře nebo midraše, ale v této teologicko-historicko-filozofické polemice se začaly uplatňovat filologie a archeologie.

Židovští učenci byli nuceni diskutovat o historii náboženství, srovnávací mytologii, historii kultury a filozofií dějin. Byli si velmi dobře vědomi skutečnosti, že postoj křesťanské společnosti k Bibli odráží do jisté míry také její vztah k Židům a judaismu. Židovská inteligence byla připravena vypořádat se s Delitzschovými útoky s pomocí protestantské teologie. Byli přesvědčeni o tom, že mají v konzervativních protestantských (a také katolických) kruzích mnoho spojenců, stejně jako mezi asyriology, kteří byli většinou silně proti Delitzschovi. Židé se proto opírali zejména o knihy Delitzschových protestantských oponentů – asyriologů a teologů.

Pro židovské kruhy bylo prioritní se nějakým způsobem vyrovnat s Delitzschovým tvrzením, že starozákonní duchovní a kulturní život byl zcela závislý na asyrské a babylonské civilizaci. Biblická kosmologie byla zcela závislá na babylonském mýtu a Delitzsch vyvracel přesvědčení, že Tóra vznikla nadpřirozeným historickým zjevením. Tento postoj, označovaný jako „antižidovská“ teologie byl pro mnohé nepřijatelný a byla zde silná potřeba na něj nějak reagovat. Diskuze, které vznikaly, se posunuly směrem k původu biblického judaismu, jeho obsahu a zdrojům, k jeho teologickým, filozofickým a historickým oblastem.

Někteří židovští učenci se rozhodli pro „boj“ proti Delitzschovi na jeho vlastní půdě, tzn. četbou a interpretací akkadských textů. Reagovali tak na kritiku mnohých křesťanských učenců a

---

⁵¹¹ KOHN. Die Sinaitischen Tafeln und die Babylonischen Täfelchen! *Der Israelit*. 10. 7. 1902, Jhg. 43, Nr. 55, s. 1163-1164.

⁵¹² *Ibid.*

asyriologů, kteří Delitzsche kritizovali a tak od nich do jisté míry mohli přejímat některé argumenty. Židovští učenci si byli vědomi, že pokud mají předložit nějaké pádné argumenty, musí přijít s odpověďmi, založenými na pozitivisticko-historickém základě, tedy odpovědět na otázky, co je vlastně napsáno v Delitzschem prezentovaných textech z Mezopotámie a jak mají být pochopeny.

Většina Židů, kteří se zapojili do sporu „Babel-Bibel“ uznávala asyriologii jako vědecký obor, někteří ji dokonce považovali za jeden z největších úspěchů moderní vědy. Učenec **Benno Jacob** nahlížel na asyriologii jako na vědu o skutečnostech, jejíž **úspěchy si zaslouží být považovány za jednu z nejslavnějších kapitol v historii vědy.**⁵¹³

Reformované židovské kruhy vnímaly Delitzschův útok na Bibli jako hrozbu pro protestantskou a židovskou ortodoxii. Židovská ortodoxie v Německu pohlížela na reformní hnutí, jako na židovskou verzi liberálního protestantismu, který byl převzat z liberální protestantské teologie.

Německá židovská odezva na spor „Babel-Bibel“ je odrazem neshody mezi ortodoxními a liberálními židovskými kruhy o tom, jak reagovat na vědecký antisemitismus a jak se s ním vyrovnat. Zároveň byla odrazem vnitřní polemiky o tom, jak by vlastně měl vypadat moderní judaismus, jak jej definovat, jaký by měl mít obsah, jak modernizovat židovské myšlení v nové éře.

V důsledku těchto diskuzí vznikaly nové koncepce, z nichž nejvýznamnější je tzv. „**Eingenart**“, tj. duchovní a kulturní zvláštnost lidu a národa. Podle této teorie si může jedna kultura půjčit kulturní rysy od kultury jiné, avšak může je tvarovat, přetvářet a naplňovat dle svého pohledu na svět naprosto jedinečným a originálním způsobem. Každá kultura si vytváří své náboženské povědomí a náhled na svět, každá si zapůjčuje rysy z jiných kultur a včleňuje je do své. Různé rysy mohou být absorbovány jinými kulturami a židovská kultura je dokázala změnit, svým charakterem dodala kulturním výpůjčkám určitou legitimitu pro přítomnost i budoucnost.⁵¹⁴

Toto vlastně byla židovská odpověď na spor „Babel-Bibel“, vymezení vztahu moderního židovstva k problematice kulturních a náboženských výpůjček židovské kultury z jiných (i evropských) kultur. Židovská reakce na „Babel-Bibel“ je odrazem připravenosti různých židovských kruhů aktivně se zapojit do diskuze, která probíhala před německou veřejností. Jejím cílem bylo bránit Bibli s pomocí moderních nástrojů, neboť toto ovlivňovalo moderní judaismus.

---

⁵¹³ JACOB, Benno. Das Judentum und die Ergebnisse der Assyriologie. *Allgemeine Zeitung des Judentums. Ein unparteiisches Organ für alles jüdische Interesse*. 18. 4. 1902, Jhg. 66, Nr. 16. s. 199.

⁵¹⁴ SHAVIT, Yaacov and ERAN, Mordechai. *The Hebrew Bible Reborn...*, s. 205.

Mezi jednotlivými židovskými směry – ortodoxním, liberálním a reformním neexistoval však žádný vzájemný dialog. Přesto však můžeme alespoň načrtnout tři základní předpoklady, které byly společné všem třem proudům. Byla to především potřeba dospět ke správnému čtení mezopotamských textů a následné zavržení závěrů, které z nich Delitzsch vyvodil. Dále bylo konstatováno, že Wellhausenova škola biblické kritiky, která se velmi kriticky vymezovala vůči židovským dějinám, dostala od Delitzsche tvrdý zásah. Sám Wellhausen a jeho kritika Bible byla chápána v židovských kruzích jako hereze, která svým světským a historickým přístupem výzkumu narušuje posvátnou tradici židovské víry a náboženství. I přesto, že bylo potvrzeno, že prvky mezopotamské kultury byly starší než izraelská kultura, mezi oběma je stále určitá propast. Sice nelze popřít paralely mezi Babylonem a Bibli, ale základní rozdíl tvoří samotný duch, který je rozděljuje. Bible je tedy opozicí vůči kulturnímu prostředí starého Předního východu a jeho vlivu.⁵¹⁵ Tyto myšlenky stručně shrnují základ židovských reakcí na Delitzschův útok proti Bibli.

Reformní hnutí bylo chápáno do jisté míry jako kacířské, které určitým způsobem přispělo ke vzniku a rozvoji antisemitismu, nemá tudíž žádný nárok proti Delitzschovi nijak protestovat.

I přes určité neshody a rozdílnosti shromáždily ortodoxní, liberální a reformovaní Židé materiál k obraně jedinečnosti a originality Bible, která představovala hodnotu pro všechny z nich.

7.4.1 Odezva z ortodoxních kruhů

Představitelé ortodoxního proudu judaismu vnímali Delitzschovy přednášky nejprve s jistým nadhledem a humorem. Reagovali na ně satirou a zesměšňováním a necítili potřebu na ně reagovat nějakými vědeckými pojednáními. Delitzschovy pohledy na Starý zákon pro ně byly zkrátka jen takové „mýdlové bubliny“, které velmi brzy splasknou. Byl to vlastně veřejný výsměch Delitzschovi, který byl ještě posílen poté, co sám císař vyjádřil jisté výhrady vůči některým jeho argumentacím a němečtí vědci publikovali desítky knih, brožur a stovky článků proti Delitzschovi.

S určitým bagatelizováním a zesměšňováním si však ortodoxní směr nemohl dlouho vystačit. Potřeba hájit čest judaismu jej donutila reagovat na odborné úrovni – ve vědeckém jazyce. Pravoslavní Židé se zapojili do boje proti Delitzschovi s velkým nasazením a neváhali využít ve svůj prospěch i díla křesťanských autorů.

---

⁵¹⁵ SHAVIT, Yaacov and ERAN, Mordechai. *The Hebrew Bible Reborn...*, s. 293.

Stoupenci ortodoxního směru vyjadřovali určitý strach a nebezpečí, které představuje věda a její svobodný výzkum. Bible se neměla stát předmětem boje mezi vědou a náboženstvím. V tomto ohledu se objevily různé názory, a to i v ortodoxním táboře. Proti sobě stály především dvě města: konzervativní Frankfurt a liberální Berlín. **Rabín Samson Raphael Hirsch** zcela odmítl vědeckou zkoušku vývoje víry s tím, že je lepší Žid bez vědy, než vědec bez judaismu. Podle **rabína Hirsche** nemá Tóra historii. Biblickou kritiku odmítá nejen na základě dogmatických předpokladů, ale především kvůli její vědecké povaze.⁵¹⁶

Spor „Babel-Bibel“ zvýšil potřebu ortodoxního směru nějakým způsobem definovat své zapojení a příslušnost do německé kultury bez toho, aby bylo nutné se vzdát víry a tradice. Židé byli ochotni bránit svou víru, kulturu i minulost, neboť považovali Delitzschovy názory za brutální útok proti judaismu a jeho dědictví.

Zřejmě první odezvou z židovského prostředí byla přednáška ortodoxního orientalisty a lingvisty profesora **Jacoba Bartha** (1851-1914). Ten uskutečnil v Berlíně a ve Frankfurtu nad Mohanem přednášky na téma „**Babel a svět starověkého židovského náboženství**“.⁵¹⁷ Po něm následovaly reakce ostatních židovských učenců a to nejen v Německu.

Biblista a publicista **Shimon Menahem Lazar** (1864–1932) publikoval v novinách „**Hamaggid hechasash**“ článek, v němž stálo, že Delitzsch svými přednáškami vyhlásil válku judaismu.⁵¹⁸ Ortodoxní historik **Ze'ev Jawitz** (1847-1924) označil Delitzschovy názory za plné nenávisti. Vyjádřil obavu nad tím, aby Delitzsch svými radikálními postoji neovlivnil širokou židovskou veřejnost. Podle něj již svými knihami překonal všechny dosavadní odpůrce judaismu, když tvrdil, že „sabbat“ a další posvátná jména či nařízení mají původ právě v Babylonu. Poukazuje na to, že Delitzschovy názory byly sice zamítnuty německými Židy, ale byly naopak přijaty jinými zahraničními židovskými kruhy (Litva, Polsko, Halič). Jawitz jízlivě konstatuje, že Delitzschovy pohledy přispěly k poznání části židovské vzdělané veřejnosti ve východní Evropě a zanechaly zde své stopy. Izraelští badatelé Yaacov Shavit a Mordechai Eran přiznávají, že

---

⁵¹⁶ SHAVIT, Yaacov and ERAN, Mordechai. *The Hebrew Bible Reborn...*, s. 290.

⁵¹² *Ibid.*, s. 280.

⁵¹³ SELIGKOWITZ, Benzoin. Der Vortrag 'Babel und Bibel' in seinen Konsequenzen für Judentum und Christentum. *Israelitische Wochenschrift*. 1903, Jhg. 12, Nr. 8, s. 107–109.

⁵¹⁷ BARTH, Jacob. *Babel und israelitisches Religionswesen*. Berlin: Mayer, 1902. s. 209–210.

⁵¹⁸ LAZAR, Shimon M. *Hamaggid hechadash*. 1903, s. 65. Cit. podle: SHAVIT, Yaacov and ERAN, Mordechai. *The Hebrew Bible Reborn...*, s. 279.

Delitzschova polemika „Babel-Bibel“ skutečně pronikla mezi ruskou a židovskou inteligenci v carském Rusku v tomto období.⁵¹⁹

Rabín **dr. Benzion Seligkowitz** (1866-1918) hovořil velmi sarkasticky o asyriologích jako o těch, kteří se domnívají, že našli kámen mudrců, ale ve skutečnosti jsou plní arogance a vytvořili pouze novou herezi.⁵²⁰ **Dr. Immanuel Plato** (1863-1937) zastával názor, že Delitzsch pouze vynesl několik „cihel“ aby mohl postavit imaginární budovu. Nelze měnit tradici na základě babylonského kalendáře. Je absurdní, zavrhnout víru ve zjevení, zprostředkovanou a hoře Sinaj kvůli jedné klínopisné tabulce, a to vše pouze ne základě jednoho dávného nápisu.⁵²¹ Podle rabína dr. Maxe Beermanna by neměly být klínopisné texty považovány za objektivní zdroje, neboť neslouží k výuce historie.

Konzervativní rabín **Salomon Samuel** (1867-1942) kritizoval teologa Adolfa von Harnacka a liberální protestantskou teologii, neboť se snaží zakrýt roli Židů v božském zjevení a také skutečnost, že byli tvůrci univerzální etiky.⁵²²

Židovského učenice **Hirsche Hildesheimera** (1855-1910), který přednášel v Rabínském semináři v Berlíně pro ortodoxní judaismus, Delitzschovy výroky iritovaly natolik, že jej obvinil na shromáždění Ústředního spolku německých občanů židovského vyznání z toho, že se nezastavil ani před brutálními výmysly a urazil tak svými tvrzeními všechny Židy. Tvrdě jej zkritizoval za to, že pouze na základě jedné tabulky napadl židovskou posvátnou „Bibli“. Delitzsch si dovoluje upírat právo židovskému náboženství, aby se považovalo za počátek výlučného monoteismu, popírá posvátný význam soboty, Dekalogu a dalších nařízení. To všechno učinil Delitzsch dle Hildesheimera i přesto, že nápis (Boží jméno), který je na uvedené tabulce vepsán, není zcela jednoznačný. O jeho správné čtení se pře mnoho odborníků.⁵²³

Některé reakce na Delitzschovy přednášky byly velmi satirické a nutno podotknout, že se jednalo skutečně o velmi povedenou satiru. Vyniká mezi nimi zejména satirická komedie „**Babel und Bibel**“, ⁵²⁴ jejímž autorem je rabín dr. **Jonas Bondi** (1862-1929), který působil v Mainzu.

⁵¹⁹ JAWITZ, Ze'ev. Habbikoret keshehi mevukkeret. (Criticism when it is Criticized). *Tachkemoni*, 2, Bern: 1910. s. 14. Cit. podle: SHAVIT, Yaacov and ERAN, Mordechai. *The Hebrew Bible Reborn...*, s. 252.

⁵²⁰ SELIGKOWITZ, Benzion. Der Vortrag „Babel und Bibel“ in seinen Konsequenzen für Judentum und Christentum. *Israelitische Wochenschrift*. 1903, Jhg. 12, Nr. 8, s. 107–109.

⁵²¹ PLATO, Immanuel. *Reflexionen über Babel und Bibel, Ein Beitrag zur Geschichte der deutschen Kultur und jüdischen Religion. 1. und 2. offener Brief an Herrn Professor Dr. Friedrich Delitzsch in Berlin*. Hamburg: Lessmann, 1903. s. 8–9.

⁵²² SAMUEL, Salomon. Wissenschaft und Judentum an Ende des Bibelstreits. *Allgemeine Zeitung des Judentums. Ein unparteiisches Organ für alles jüdische Interesse*. Jhg. 67, Nr. 28, 1903, s. 330–332.

⁵²³ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Rückblick und Ausblick*, s. 63.

⁵²⁴ BONDI, Jonas. *Babel und Bibel: Ein Scherzspiel, aufgeführt bei einer Jubiläumsfeier*. Frankfurt am Main: Kauffmann, 1903. 15 s.

Tato komedie byla uvedena na jaře 1903 v židovské ortodoxní střední škole (Hirsch Realschule) ve Frankfurtu nad Mohanem při oslavě 50. výročí jejího založení. Ve hře účinkovali sami žáci této školy, kteří ztvárnili hlavní postavy, krále Chammurapiho a profesora **Babylonowitsche** (netřeba dodávat, že je jím míněn sám Delitzsch). Děj hry reflektuje obsah Delitzschovy první a druhé přednášky, v nichž popřel původnost židovského monoteismu. Hra začíná tím, jak profesor Babylonowitsch vítá jako hostitel babylonského krále Chammurapiho a žádá jej, aby předal publiku poselství o jednom jediném Bohu. Král Chammurapi začne „bábolit“ („Gebabbelt“), cituje některé ze svých zákonů a končí svou vírou v polyteismus. Pak se otočí směrem k profesorovi a osočí jej, že chce judaizovat jeho čisté modlářství. Babylonowitsch je zaskočen a v rozpacích, ve svých přednáškách totiž popsal slavného krále Chammurapiho jako spravedlivého vládce, který věří v jednoho Boha – Hospodina, z něhož později vzejde Bůh Izraele. Obrací se proto k obecnstvu a omlouvá se mu, že král je asi vzhledem ke svému věku již dementní. Chammurapi se však na profesora hněvá a obviní jej, že se mu pokouší vnutit odlišnou duchovní povahu biblického náboženství a že jej nepustí bez spravedlivého trestu. Král opouští pódium a profesor Babylonowitsch vysvětluje divákům, že postava, kterou viděli na jevišti, se za krále Chammurapiho jen vydávala. V závěru hry vystupuje věčný Žid, který sám sebe prezentuje jako syna starého člověka, přináší poselství lidstvu od jediného Boha, který přinese vykoupení.⁵²⁵

7.4.2 Odezva z liberálního prostředí

V reformních liberálních kruzích probíhaly debaty o tom, zda na Delitzsche vůbec reagovat, a pokud ano, tak jak. V tomto ohledu vznikaly značné pochybnosti. Útok na Bibli, zejména na její etický monoteismus, nebyl jen útokem na křesťanství, ale také na judaismus. Liberální židovské kruhy se pustily do veřejné kampaně obraně Bible a judaismu, s cílem překazit nový pokus o podkopání naděje a víry, odkaz Bible, která byla vnímána jako svatá kniha judaismu a zdroj židovského partikularismu. Liberální Židé sdíleli s protestanty pohled na Bibli jako zdroj nadnárodních morálních hodnot, jako společný základ křesťanství a judaismu. Liberální judaismus chápal obranu Bible jako obranu morálního starověkého univerzálního zdroje jedinečné židovské identity. Liberální židovský směr nahlížel na náboženství a víru jako na lidský výtvar, který se mění v průběhu času. Biblické náboženství tedy prošlo různými fázemi vývoje, stejně tak totožnost autora, která ovšem není důležitá. Podstatný je pouze obsah této

---

⁵²⁵ SHAVIT, Yaacov and ERAN, Mordechai. *The Hebrew Bible Reborn...*, s. 195-196.

tvorby. Rekonstruovat historii nám umožňuje věda (zatímco ortodoxní směr ji odmítá a nazývá ji „dekonstruktivní“ vědou). Liberální Židé tvrdili, že „Babel-Bibel“ polemika uškodila zejména ortodoxním dogmatům a zbavila judaismus jeho poslání. Delitzschův náhled na Bibli jako plagiátora a popření hodnoty judaismu jako původce univerzální náboženské etiky, byla pro liberální židovské kruhy nepřijatelná a nutila je k vyvracení negace biblického judaismu a jeho univerzálního morálního poselství.

Delitzschovi bylo opakovaně vytýkáno, že s asyriologií překročil hranici mezi vědou a teologií. Jeho touha prezentovat na veřejnosti svoje originální pohledy vedla k tomu, že šířil nepodložené a senzační dohady, což mělo za následek, že byl opakovaně vystavován posměchu. Jeho názory byly jízlivě označovány jako „babylonské blábolení“ („Gebammel“).⁵²⁶

Po Delitzschově první přednášce reagoval liberální učenec **Siegmund Maybaum** (1844-1919), že biblická teologie uvítala výsledky asyriologie pro pochopení dávné historie. Z tohoto důvodu prý nejsou potřeba proti Delitzschovi stavět náboženská dogmata, která nashromáždili všichni jeho soupeři k obraně. Na Delitzsche by se podle Maybauma nemělo útočit jako na teologa, ale především jako na asyriologa.

V článku „**Friedrich Delitzsch über Babel und Bibel**“, vydaného 20. 1. 1903 v židovských novinách „**Allgemeine Zeitung des Judentums**.“ Maybaum vyčítá Delitzschovi špatnou práci s texty (kritizuje jeho překlady) a ptá se: „Co máme říci tomu, když Delitzsch tvrdí, že Jahve je myšlen v Bibli tělesně, neboť v biblickém příběhu o prvním hříchu člověka se prochází za večerního času a pojídá u Abrahama telecí pečení?“⁵²⁷ Na takové reakce nehodlá Delitzsch vůbec odpovídat, neboť je považuje za nepovedené vtipy.

Liberální rabín **Arnold Aaron Tänzer** (1871-1937) naopak tvrdil, že věda se nezabývá imaginárními hypotézami, a proto se každý stoupenec pravé víry a milovník pravdy musí umět vypořádat s nejnovějšími výsledky a nálezy vědy a kultury. Není možné moderní vědu nějak ignorovat, je třeba se s tím nějak „poprat“.⁵²⁸ Oproti tomu **Shulim Ochser** považoval výsledky asyriologie jako „fantazijní představy“, které házely bláto na Bibli a judaismus, ale zároveň navrhoval výuku asyriologie v rabínských seminářích v rámci přípravy rabínů na obranu judaismu. Židé považují Bibli za svůj duchovní a morální majetek a základní prvek německé

---

⁵²⁶ SHAVIT, Yaacov and ERAN, Mordechai. *The Hebrew Bible Reborn...*, s. 284.

⁵²⁷ MAYBAUM, Sigmund. Friedrich Delitzsch über Babel und Bibel. *Allgemeine Zeitung des Judentums*, 23. 1. 1903, Jhg. 67, Nr. 4. s. 37. Dostupné také z: <http://sammlungen.ub.unifrankfurt.de/cm/periodical/pageview/3295934>

⁵²⁸ TÄNZER, Arnold A. *Judentum und Entwicklungslehre. Nach einem in Innsbruck am 4. Mai 1903 über "Babel und Bibel" gehaltenen Vortrage*. Berlin: Calvary, 1903. s. 10.

kultury. Delitzsch je tedy nejen urážkou Bible, ale i německého jazyka a kultury. Ironicky se ptá, zda by měli být němečtí křesťané připraveni přísahat na klínopisné tabulky z Babylonu?⁵²⁹

Joseph Klausner, historik a literární vědec, který vystudoval asyriologii v Heidelbergu, se snažil nějak uklidnit rozbouřené emoce. Na polemiku „Babel-Bibel“ nahlížel jako na pouhou epizodu v historii. Delitzsch podle něj není antisemita, je možné popřít originalitu Bible, aniž by člověk nenáviděl Židy.

Liberální rabín **Cossmann Werner** (1854–1918) z Mnichova, vyjádřil na valné hromadě Svazu německých Židů, konané 30. 10. 1906 velké zklamání vůči přístupu liberální protestantské teologie k Delitzschovým přednáškám. Obviňuje liberální teology, že se pokouší popírat skutečnost, že judaismus je původcem víry v jednoho Boha a etiky a zároveň upírají judaismu jeho právo na existenci v přítomnosti.⁵³⁰

Delitzschovi židovští oponenti nejvíce diskutovali o kritice, které podrobil Pentateuch. Je to pochopitelné, neboť víra v božský původ Tóry byla pokládána za nedotknutelnou věc. Delitzsch zcela zamítl dosavadní pohled na izraelské náboženství jako na něco výlučného, vznešeného, odmítl zvláštní vyvolení Izraele a Boží sliby a zjevování, obsažené v Tóře. Podle Delitzsche je běžně platné tvrzení, pokládající izraelský monoteismus za něco zcela výjimečného a jedinečného, mylné. Své tvrzení podpírá názorem významného německého historika Eduarda Meyera.⁵³¹

7.4.2.1 Ludwig A. Rosenthal

Pruský rabín **Ludwig A. Rosenthal** (1855-1928) působil v pomořanském vévodství Stargard v Polsku a v Berlíně. Patřil k tzv. liberálnímu směru judaismu a tvrdil, že Delitzschovými přednáškami o shodách a paralelách mezi Babylonem a Starým zákonem není židovská víra ohrožena. Na Delitzsche a rozbor jeho děl byl výborně připraven, o čemž svědčí jeho tři knihy, které na toto téma napsal.

Na jeho první přednášku zareagoval tvrzením, že Starý zákon díky nejnovějším objevům z Mezopotámie a rozluštěním klínopisných textů nijak neutrpěl. Uznává, že velká část tzv. biblických pra-dějín má skutečně původ v babylonské klínopisné literatuře. Na zpracování cizích

---

⁵²⁹ OCHSER, Shulim. *Judentum und Assyriologie. Drei volkstümliche Vorträge, gehalten im Vereine für jüdische Geschichte und Literatur in Berlin*. Berlin: Calvary, 1904. s. 42.

⁵³⁰ WERNER, Cossmann. Das Judentum im Lichte moderner Kritik. *Allgemeine Zeitung des Judentums. Ein unparteiisches Organ für alles jüdische Interesse*. 1906, Jhg. 70, Nr. 6, s. 67–70, 81–83, 93–95.

⁵³¹ Viz MEYER, Eduard. *Geschichte des Altertums*. Erster Band. Stuttgart: Verlag der J. G. Cotta'schen Buchhandlung, 1884. s. 398.

pramenů neshledává Rosenthal nic špatného, naopak poukazuje na to, že slavní spisovatelé, jako byl třeba J. W. Goethe, také ve svých dílech zpracovávali cizí motivy (jedná se např. o náměty z antiky) a ničemu to neuškodilo.⁵³²

Rosenthal si klade otázku, jakým způsobem přišel Delitzsch na to, že biblická kniha Genesis je v rozporu s přírodními vědami? To podle něj není vůbec pravda. Svět se přece vyvíjel postupně, což je v rozporu s chaosem, který je obsažen v babylonské zprávě o stvoření světa. Otázky po stáří a původu jednotlivých biblických textů, jsou podle Rosenthala součástí historického výzkumu, ale pro víru nejsou podstatné. Domnívá se, že věda a víra nám mohou být společně nápomocny k našemu správnému porozumění Bible. Věda by měla svými výsledky pomoci bojovat vědcům proti předsudkům vůči Bibli a víra by jim měla dodávat pocity celistvosti a spjitosti Písma svatého. Veškerý výzkum by měl sloužit jen k prohloubení poznání prehistorického pozadí Bible a tím také k jejímu správnému chápání.⁵³³ Rosenthal kritizuje to, jakým způsobem Delitzsch vybíral a citoval texty, na nichž se snažil přesvědčit posluchače o závislosti biblických textů na klínopisné literatuře. Podle něj záměrně vybíral jen určité nepodstatné maličkosti.

Víra je pro Rosenthala zásadní a rozhodující. Pravá víra a věda si neprotiřečí, pokud ovšem víme, jak s nimi zacházet a jaké jim vymezíme prostor. Příkladem, kdy se to nepovedlo a činilo špatně, je právě Delitzsch, a proto Rosenthal žádá, aby se v běžné praxi striktně oddělovala věda a víra.⁵³⁴

Starý zákon chápe Rosenthal jako „lidskou reprodukci božské nauky a moudrosti“,⁵³⁵ která byla zjevena v Písmu svatém a je cílem veškerého lidského snažení.

Zapojení židovské německé veřejnosti a židovských učenců do polemiky „Babel-Bibel“ nelze chápat pouze jako určitý „boj“ proti antisemitismu nebo židovský intelektuální diskurz. Veřejná obrana Bible jasným signálem směrem ven, snahou dokázat, že v Německu vzniká budování moderního judaismu a Židovstva, snaha o vytvoření nové životní koncepce. Hlavním důvodem zapojení židovské inteligence do polemiky byla obava z toho, že Delitzschovy kacířské názory by mohly mít vliv na širokou židovskou veřejnost.

---

⁵³² ROSENTHAL, Ludwig, A. *Babel und Bibel oder Babel gegen Bibel? Ein Wort zur Klärung*. Berlin: Israelitische Wochenschrift, 1902. s. 12-13.

⁵³³ *Ibid.*, s. 16-24 a násl.

⁵³⁴ ROSENTHAL, Ludwig, A. *Zurück zur Bibel! Mit einem Nachtrag: Bibelwissenschaft und Rechtgläubigkeit*. Berlin: M. Poppelauer, 1902. s. 41 a násl.

⁵³⁵ ROSENTHAL, Ludwig, A. *Bibel trotz Babel! Beleuchtung des zweiten Delitzsch'schen Vortrages und seiner neusten Aeusserung „Zur Klärung“*. Leipzig: M. W. Kaufmann, 1903. s. 13n.

7.4.3 Delitzschova reakce na kritiku z židovských kruhů

Podle Delitzsche je třeba na základě nejnovějších vědeckých výzkumů dospět k novému hodnocení hebrejského písemnictví a zohlednit jeho platnost v náboženském kanonu naší křesťanské Bible. Delitzschův požadavek, aby z kánonu bylo vyloučeno vše, co má pro židovskou stranu hodnotu jen literární, historickou a archeologickou, byl ostře kritizován.

Delitzsch tvrdil, že uctívání jediného Boha, se všemi jeho předpisy, včetně popisu chrámové bohoslužby a obětí nemá pro moderního člověka, žijícího na začátku 20. století jiný než historický význam. Takové chápání je dávno překonané. Delitzsch zdůrazňuje, že bychom se neměli bát nahlížet na starozákonní spisy kriticky a eliminovat je.

V soukromém dopise, který byl Delitzschovi napsán 14. ledna 1903 (tedy pár dní po jeho druhé přednášce) mu nejmenovaný pisatel vytýká jeho neústupné tvrzení, že židovský monoteismus je egoisticko-partikularisticky-exkluzivní a podotýká, že právě díky těmto vlastnostem se udrželi Židé po tisíciletí uprostřed pronásledování a příkoří jako národ se svým náboženstvím. Pisatel dále dodává, že pro něj jako pro Žida se tento nacionální monoteismus osvědčil přímo skvěle. Nemínil se ho v žádném případě zříkat, neboť by tím popřel své židovství.⁵³⁶ Delitzsch svými přednáškami zpochybnil zjevenou podstatu Starého zákona a samotného židovského náboženství.

Delitzsch k tomu říká, že je přesvědčen o tom, že jeho rozvíjení otázek teologických, historických a náboženských jistě nemůže být považováno za urážku židovského společenství a židovské víry vůbec.

Delitzsch se postavil proti verbální inspiraci ve Starém zákoně a vysvětloval, že zjevení boží je třeba vykládat jako lidské dílo, který působí ve svých mezích, a proto podléhá omylům. Starý zákon je výsledkem určitého vývoje, který je od Boha. Bůh je v přírodě a v nás, v našem svědomí a srdci. Poznáváme jej v dějinách formou zjevení.

Podle Delitzsche je třeba bez emocí diskutovat o původu ustanovení soboty, o postavení ženy v Izraeli a Babylonii a dalších důležitých otázkách, neboť nám to může jen prospět. V této souvislosti vyjadřuje víru v to, že i v židovských kruzích brzy dojde k přehodnocení jeho myšlenek týkajících se starozákonního monoteismu a univerzalizmu víry v Boha.

Delitzsch vyjadřuje nutnost změny postoje židovské strany k současným exaktně vědeckým výzkumům Pentateuchu. Židé tuto vědeckou kritiku ignorují

---

⁵³⁶ DELITZSCH, Friedrich. *Zweiter Vortrag*, s. 36.

Vzhledem ke skutečnosti, že Delitzschových odpovědí je mnoho, pro ilustraci postačí jeho dvě reakce, které zaslal ve formě osobních dopisů rabínům Sigmundu Maybaumovi a Seligmannu Meyerovi v roce 1902.

Delitzsch zdůraznil, že vědecký výzkum prokázal, že neexistuje žádný základ víry v Božský původ Mojžíšovy Tóry. Není možné sloučit dvě oblasti: víru v božské zjevení a v lidsko-historický vývoj. Platí pouze jedna varianta, třetí možnost už neexistuje. Objev asyrsko-babylonské kultury nebyl v rozporu s Boží vůlí, byl to sám Bůh, který napomohl revizi konceptu zjevení, jak bylo zachyceno v Bibli.

Delitzsch bránil své závěry, ke kterým došel a způsob, jakým je prezentoval. Podrobně vysvětloval čtení klínopisných textů a obvinil rabíny z nacionalistických předsudků. Judaismus se musí naučit stejně jako křesťanská vědecká teologie dospět k pravdě prostřednictvím vědeckého výzkumu. Pravda je taková, že židovský Bůh je národním božstvem a židovský monoteismus národním teismem. Tento názor založil Delitzsch na citátech ze židovských pramenů, které podle něj obsahují myšlenku, že pro Židy je charakteristická národní povaha judaismu, která je zachovala po generace a je v nich dobře zakotvena.

V lednu 1904, kdy Delitzsch publikoval svou druhou přednášku, napsal ještě další knihu, v níž se zabýval tématem „Babylon a Bible“. Kniha nese název **„Babel und Bibel: Ein Rückblick und Ausblick“** („**Babylon a Bible: Retrospekce a vyhlídka**“). Delitzsch v ní pojednal také o reakcích, které na jeho přednášky vzešly ze židovských kruhů. Jednalo se především o výtky vědců a rabínů.

Delitzsch vytýká židovskému náboženství, že se striktně přidržuje božského charakteru Tóry, který považuje za naprosto nedotknutelný a odmítá jej podrobit jakékoli kritice. Vadí mu, že Židé odmítají uznat výsledky starozákonní vědy. Tento přístup považuje za nacionalistický a představuje stanovisko mnoha Židů ke starozákonnímu zjevení. To charakterizuje slovy, že pokud je něco skutečně pravda, tak to nemůže být v rozporu se zjevením.

Odmítá útoky, které jej obviňují z toho, že odvozoval izraelský monoteismus z Babylonu. Taková tvrzení považuje na překrucování skutečností, nedorozumění a nesprávný výklad. Ve své přednášce pouze řekl, že starozákonní představa o jediném Bohu je tak přesná, že můžeme sledovat čtení jména izraelského Boha již mnohem dříve. Před Mojžíšem. Podle Delitzsche byl Jahve Bohem praotců Izraele – Abrahama, Izáka a Jákoba. Dějiny Izraele a Babylonu jsou úzce

spojeny. Svoje vysvětlení uzavírá slovy, že v Babylonii byl hrubý polyteismus, v Bibli monoteismus, v němž spočívá její světový význam.⁵³⁷

Delitzsch se brání se útokům, které odsuzují jeho tvrzení, že sobota, která byla původně pokládána na izraelskou, neboť ji ustanovil sám Bůh, má ve skutečnosti původ v babylonsko-asyrské kultuře. Toto lze prokázat přirozeným historickým vývojem.

Delitzsch byl označen za antisemitu a teoretik rasismu Houston Chamberlain se mu vysmál a dokonce jej obvinil ze „semitománie“.⁵³⁸ Proti Delitzschovu tvrzení v jeho první přednášce, že v současné době probíhá boj o světový názor, který má uspokojit rozum i srdce a který vede vždy k Bibli, resp. Starému zákonu⁵³⁹, namítá, že Bibli předchází jiná mnohem aktuálnější otázka: filozofické zdůvodnění teismu. Moderní filozofie by měla zaujmout jasné stanovisko k tomuto problému.⁵⁴⁰ Chamberlain se ohrazuje proti významu, který Delitzsch Bibli a jejímu zkoumání přisuzuje. Je pro něj pouhým lidským dílem, jako jsou např. Homérova díla a přisuzovat jí takový dalekosáhlý význam je pro Chamberlaina naprosto nepochopitelné. Stejně tak odsuzuje způsob, jakým se Delitzsch snažil dokázat původ židovského monoteismu. Delitzschovu interpretaci významu slova „el“ (cíl) pokládá za pouhou domněnku, cíl může být pouze jeden a jeho přístup k celému problému označuje jako dogmatický.⁵⁴¹

Delitzsch sám sebe za antisemitu vůbec nepokládal a bránil se důrazně proti podobným útokům, které směřovaly proti jeho přednáškám.

Zdůraznil, že jeho přednášky pojednávaly pouze o náboženství Starého zákona na základě starozákonního písemnictví, nikoli o Talmudu, pozdější židovské tradici a víře. Delitzsch popíral všeobecně platnou představu o izraelsko-židovském monoteismu, založenou na nazírání Boha jako na jediného vznešeného, spravedlivého a společného všem národům. V židovském monoteismu vidí určitý národní teismus, který se vyznačuje vírou ve zvláštní vyvolení Izraele, v boží sliby, boží zjevování, které jsou v rozporu s univerzální představou křesťanského Boha.

Delitzsch dospěl k názoru, že rozdílné nazírání na starozákonní kánon a jednotlivé součásti naší Bible vytvářejí mezi lidmi propast. Hovoří o propasti mezi Židy a křesťany, ačkoli věří v jednoho jediného Boha.

Tvrdil, že se pouze snažil sám ve svém vlastním zájmu najít pravdu a to bez zaujatosti a předsudků. Odmítl rázně antisemitismus i „filosemitismus“ a také názory, že by jeho kritikové

---

⁵³⁷ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Rückblick und Ausblick*, s. 14-18.

⁵³⁸ *Ibid.*, s. 63.

⁵³⁹ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Vortrag*, s. 2.

⁵⁴⁰ CHAMBERLAIN, Houston, Stewart. *Dilettantismus, Rasse, Monotheismus, Rom*. München: Verlagsanstalt F. Bruckmann, 1903. s. 32.

⁵⁴¹ *Ibid.*, s. 42.

mohli na základě jeho argumentů vytvořit jakousi moderní židovskou víru. Svou knihu uzavřel tvrzením, že pravda musí být někde uprostřed a on jí hledá s vážným úsilím a bez jakékoliv předpojatosti za pomoci vědy. Díky ní budou brzy dosavadní názory o starém Předním východu, zejména o izraelské kultuře opraveny.⁵⁴²

Svoje předchozí výroky shrnul Delitzsch ve svém posledním díle, dvousvazkové knize, která vyšla v letech 1920-1921 a jmenuje se „**Die grosse Täuschung**“ („**Velký klam**“). Tímto termínem označuje celý Starý zákon a to zejména v tom smyslu, jak s ním pracuje církev a teologie vůbec. Ve svých výrociích znovu navazuje na všechno, co napsal již dříve. Delitzsch sebral argumenty ze svých předchozích přednášek a učinil z nich dalekosáhlé závěry.

V **prvním díle** své knihy, jejíž podtitul je nazvaný „**Kritickými úvahami ke starozákonním zprávám o vstupu Izraele do Kanaánu, o zjevení Božím na Sinaji a o čistotě proroků**“ chce Delitzsch zdůraznit, že je nutné přezkoumat všechny věroučné pravdy, které byly převzaty ze Starého zákona. Sleduje nesrovnalosti mezi starozákonními zprávami o době před vstupem Izraele do Kanaánu a z následující události. Odsuzuje krutý boj izraelského lidu proti domorodému obyvatelstvu, nesrovnalosti mezi zaslíbením a historickými hranicemi Izraele.

Na následujících stranách porovnává Chammurapiho zákoník a ostatní asyrské zákony se starozákonními „paralelami“, které považuje za méněcenné, nesmírně se vyvyšující co se jedinečnosti týká.⁵⁴³

Silně kritizuje izraelské proroky, jejichž vliv na vnitřní politiku způsobil, že Juda a Izrael „se staly dynastickými vraždami a bratrovraždami nejzlotřilejšími státy, které kdy existovaly.“⁵⁴⁴ Pokračuje dále v kritických úvahách o prorockých knihách a žalmech. Největší provinění Starého zákona spatřuje v jeho literárním vlivu na národní sebevědomí, které se vystupňovalo v pozdějším křesťanství, které bylo „hypnotizováno formulí ‚Jahve=Bůh‘, ... což je velký klam, původně sebeklam starozákonních proroků.“⁵⁴⁵ Za velký klam považuje Delitzsch opakování Mojžíšova zákona, Deuteronomia, neboť pisatel velmi dobře věděl, že Tóra byla sepsána mnohem později, čtenář je též klamán nepřesným izraelským dějepiscetvím a formulí „Jahve=Bůh“.

Delitzsch, který čelil obviněním z antisemitismu, napsal, že „účelem knížky je přispět ke správnému zhodnocení židovské otázky.“⁵⁴⁶ Závěry, ke kterým došel, označuje za výsledky

---

⁵⁴² DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Rückblick und Ausblick*, s. 63-65.

⁵⁴³ DELITZSCH, Friedrich. *Die grosse Täuschung. Erster Teil*, s. 76 a násl.

⁵⁴⁴ *Ibid.*, s. 85.

⁵⁴⁵ *Ibid.*, s. 72 a násl.

⁵⁴⁶ *Ibid.*, s. 107, 124-126.

svého studia k Hebrejsko-aramejskému slovníku ke Starému zákonu, tj. lexikálně-textové poznatky.⁵⁴⁷

Stejně jako se ve své druhé přednášce ostře vymezil vůči „Božímu zjevení či vnuknutí“, vymezil se v tomto díle dost negativně dokonce proti celému Starému zákonu: „Takzvaný „Starý zákon“ je pro křesťanskou církev a tudíž i pro křesťanskou rodinu naprosto zbytečný. Bylo by pro nás mnohem rozumnější, kdybychom se občas ponořili do hlubokých myšlenek našich německých hrdinů v chápání Boha, budoucnosti a nesmrtelnosti a snažili se být takoví jako oni, tak výborně soustředění...“⁵⁴⁸

Přes toto naprosté odmítnutí Starého zákona Delitzsch i nadále odmítal všechna obvinění z antisemitismu a sám sebe hájil, že prostě hledá jen pravdu. Nic víc. Celý Starý zákon podrobil velmi přísné kritice, což odůvodňoval tím, že se pouze snaží dokázat „nepravdivost historického záznamu“.

Ve druhém díle knihy, jejíž podtitul zní „Pokračování kritických úvah o Starém zákoně, zejména o spisech prorockých a žalmech, vedle konečných důsledků“ pokračuje Delitzsch filologickým exkurzem výslovnosti tetragramu JHVH. Obviňuje starozákonní teologii, že znetvořila pojem Boha partikulárním pojetím univerzalistické ideje Ježíše Krista. Delitzsch prohlašoval, že studium Bible mělo zásadní význam k tomu, abychom porozuměli nejen starověkému židovskému náboženství, ale i samotné mentalitě Židů. Nejen v Delitzschových přednáškách, ale i v jeho poslední knize se znovu setkáváme s názorem, že Ježíš nebyl Žid.

Starozákonní teologie lže, je „zapletena do středověkého papírového dogmatu, o tzv. „cestě ke spáse.“⁵⁴⁹ Ježíš byl podle něj árijského původu, „jako člen synagogy považoval jméno izraelského Boha, psané tetragramem za JHVH za nevyslovitelné, proto jej nahradil ve starozákonních citátech „je Pánem“ a tím nevědomky přiřadil jednotlivým starozákonním výroky... smysl..., který vyjadřoval jeho vlastní názor o Bohu.“⁵⁵⁰

Delitzsch se dále zabýval původem babylonské populace v Samaří a Galileji a dospěl k šokujícímu závěru, a sice že Ježíš nejen že nebyl Žid, ale byl dokonce „Antižidem“. Zvěstoval náboženství, které mělo základ na koncepci Boha, který diametrálně odporoval židovskému jednobožství.

---

⁵⁴⁷ Viz blíže DELITZSCH Friedrich. *Die Lese- und Schreibfehler im Alten Testament: nebst den dem Schrifttexte einverleibten Randnoten klassifiziert: ein Hilfsbuch für Lexikon und Grammatik, Exegese und Lektüre*. Berlin und Leipzig: Vereinigung wissenschaftlicher Verleger, 1920. 190 s.

⁵⁴⁸ DELITZSCH, Friedrich. *Die grosse Täuschung. Erster Teil*, s. 95.

⁵⁴⁹ DELITZSCH, Friedrich. *Die grosse Täuschung. Zweiter (Schluss-) Teil*, s. 12-17.

⁵⁵⁰ *Ibid.*, s. 63.

Delitzsch prohlašoval, že „křesťanství je samostatné, nové náboženství, žádný vyšší stupeň židovství.“⁵⁵¹ Popírá nároky izraelského národa na světové poslání a považuje židovské náboženství za pohanské. Starozákonní věda a hebrejščina by neměly vůbec být součástí křesťanského teologického studia, dokonce prohlašuje, že „starozákonní knihy... nemají pro nás v náboženském ohledu naprosto žádný význam.“⁵⁵²

Na dalších místech dokládá omezenou představu židovských proroků a v žalmech o bohu a náboženských pojmech. Vyčleňuje z nich výjimky, které by chtěl zařadit do antologie pro všechny křesťanské konfese společně s díly árijských básníků.⁵⁵³ Delitzsch porovnal starozákonní proroky s Ježíšovými podobenstvími a vyvodil z toho závěr, že „větší vnitřní a vnější rozpor není možný“.⁵⁵⁴

Starý zákon, je pro Delitzsche „ve všech směrech poměrně pozdní a nejasný kalný pramen, tendenční dílo od 1. kapitoly knihy Genesis až do poslední Kroniky...“⁵⁵⁵ Delitzsch, dokonce prohlašoval, že je to velmi nebezpečná kniha plná klamů a sebeklamů. Je třeba k ní přistupovat s největší opatrností.

Z Delitzschových radikálních postojů je jasné, že zcela opustil své dřívější stanovisko, že v žádném případě nemá nic proti modernímu judaismu. Dokonce přišel s tvrzením, že dějiny židovského národa představují hrozbu pro Němce.⁵⁵⁶ I když stále odmítal nařčení z antisemitismu, opak byl pravdou. Jeho ujišťování již nikdo nevěřil.

7.5 Ohlasy z pedagogických kruhů

Delitzschovy přednášky skutečně vzbudily nejrůznější reakce. Někteří s nimi zásadně nesouhlasili a reagovali značně ostře. Vycházelo mnoho knih, brožur, letáků, článků v odborných i zábavných časopisech a samozřejmě i denních listech. Na celou událost se nahlíželo jako na kontroverzi, do níž se zapojili snad všichni: Židé, evangelíci, katolíci, asyriologové i ostatní vědci.

Delitzschovy názory pronikly také do školních kruhů a našly zde velmi kladnou odezvu. V pedagogickém časopise „**Neue Bahnen**“ vyšel v roce 1903 článek, nazvaný „**Biblische Urgeschichten im Lichte babylonischer Ausgrabungen**“ („**Biblické pradějiny ve světle**

---

⁵⁵¹ DELITZSCH, Friedrich. *Die grosse Täuschung. Zweiter (Schluss-) Teil*, s. 69.

⁵⁵² *Ibid.*, s. 95, 97.

⁵⁵³ *Ibid.*, s. 21 a násl., 38-48.

⁵⁵⁴ *Ibid.*, s. 18-73.

⁵⁵⁵ *Ibid.*, s. 48-53.

⁵⁵⁶ DELITZSCH, Friedrich. *Die grosse Täuschung. Erster Teil*, s. 105.

babylonských vykopávek“). Autor článku není uveden, podepsal se pouze jako „učitel z ústavu pro vzdělávání učitelů“. Tento anonymní učitel nadšeně souhlasí s Delitzschovými názory a chce podle jeho přednášek provést reformu výuky náboženství na německých učitelských ústavech.⁵⁵⁷ Ve svém příspěvku porovnává biblická vyprávění s babylonskými texty a zaměřuje se na jejich hlavní společné rysy.

7.6 Friedrich Delitzsch a náboženství

Friedrich Delitzsch uspořádal v období od 6. – 13. 11. 1907 v Lessingově společnosti v Berlíně několik přednášek na téma „**Zur Weiterbildung der Religion**“ („**K dalšímu rozvoji náboženství**“). Tyto přednášky vyšly následující rok také knižně. Podnětem k přednáškám byl jistě zhořelecký projev císaře Viléma II., který v něm vyjádřil slovy „Weiterbildung der Religion“ podporu Delitzschovým názorům. Císař zároveň projevil přání, aby věda, výzkum a pokrok svými výzkumy zbavily náboženství od lidských přídavků a násosů.

Delitzsch proto hovořil v těchto přednáškách o vztahu mezi vědou a vírou. Náboženství je třeba podle něj očistit od lidských dogmat. Abychom tak mohli učinit, je nezbytné zkoumat vznik, dějiny a závaznost těchto dogmat, což přísluší pouze vědě. Ohrazuje se proti postoji evangelické teologie a jejímu přístupu k výsledkům teologické vědy. Zdůrazňuje, že každý vědec by měl sdělovat výsledky svého bádání, jen tak lze zabránit zmatkům v náboženských otázkách a přispět k jejich objasnění. Toto považuje za naprostou povinnost každého jednotlivce, otevírají se nám tak nové náboženské obzory a díky nim můžeme nahlížet i do hloubky jednotlivých problémů. Všechno by mělo být rozšířeno ve formě „lidových“ spisů nábožensko-dějinného obsahu, které budou určeny pro všechny vrstvy společnosti.⁵⁵⁸ Stejně tak by se měly o náboženských problémech konat přednášky pro široké vrstvy.

Náboženství je sice podle Delitzsche věčné, ale probíhá v historickém čase, a proto postupně prochází určitými proměnami. Demonstruje to na konkrétním příkladu. Ortodoxní židé věří, že „Zákon“ (Tóra) byl celý doslovně zjeven Mojžíšovi na hoře Sinaj a že Bůh vyryl všech deset přikázání vlastnoručně na desky zákona. Dále dodává, že někteří lidé stále považují mnohé biblické knihy za dílo „božské“ inspirace“, které je prosté jakéhokoli omylu či rozporu.

---

⁵⁵⁷ *Biblische Urgeschichten im Lichte babylonischer Ausgrabungen. Neue Bahnen: Monatsschrift für wissenschaftliche und praktische Pädagogik mit besonderer Berücksichtigung der Lehrerfortbildung.* 1903, Jhg. XIV., Nr. 4. s. 218 a násl. Dostupné také z:

http://www.digizeitschriften.de/download/ZDB979982693_0014/ZDB979982693_0014_LOG_0033.pdf

⁵⁵⁸ DELITZSCH, Friedrich. *Zur Weiterbildung Der Religion...*, s. 7-8.

Zdůrazňuje, že dnešní křesťané již nenahlízejí na vznik svatých knih tak dogmaticky. Víra v jednoho Boha, i trojiční nauka, příkaz lásky k bližnímu, den odpočinku, to je výsledkem dlouhodobých historických procesů. Delitzsch ve Starém zákoně spatřuje neustálý boj mezi dogmatismem a pravým náboženstvím, resp. mezi kněžstvím a jeho ustanoveními a prorockým s jeho požadavkem na čistotu a „zvnitřnění“ náboženství.⁵⁵⁹

Delitzsch vysvětluje, že lidé 20. století jsou již schopni nahlížet na náboženství z nábožensko-historického pohledu. Rozumí, že starozákonní náboženství bylo odrazem konkrétní doby a procházelo dále nezadržitelným vývojem. S rozvojem pokroku (lékařství, právo aj.) a proměnou lidských názorů pozbyly platnosti některé části Tóry⁵⁶⁰, spojené např. s obětnictvím, otroctvím nebo očišťováním.

Starý zákon byl podle Delitzsche smlouvou mezi Izraelem a Jahvem, představoval smlouvu osobního národního Boha s jeho vyvoleným národem, národem obřizky. Časem se rozšířila představa o jednom Bohu všech národů a lidí. Idea vyvoleného národa však byla v Izraeli stále silně zakořeněna. Izrael zvěstoval svou monoteistickou víru ostatním národům a stále na sebe nahlížel jako na zvláštní, výlučně Boží národ. Delitzsch poukazuje na to, že mravní napomenutí izraelských proroků byla mnohdy v rozporu s božími záměry. Proroci se podle něj mýlili ohledně pádu Babylonu. Zdůrazňuje, že většina židovských exulantů vůbec nevyužila svolení k návratu a naopak si Babylon oblíbila natolik, že jej přijala jako svůj nový domov.⁵⁶¹

Delitzsch se vymezuje proti pojetí starozákonního textu jako dílu božské inspirace. Takový přístup chápe jako dogmatický a způsobil podle něj značné problémy. K tomu, aby mohlo dojít k obrodě náboženství je třeba „odvrat od trinitárního křesťanství k monoteismu, od dogmatického Krista k historickému Ježíši, návrat k historickému učení Ježíše...“⁵⁶² Základem pravého náboženství je živoucí víra v jednoho a jediného Boha. Na té ovšem ulpívá díky starozákonnímu znamení obřizky charakter národního monoteismu.

Podle Delitzsche je nezbytné zbavit se mnohých náboženských omylů, které zatěžují našeho ducha. Ty vznikly tak, že v biblických spisech nebyl náležitě oceňován jistý orientální ráz, neboť Bible vznikala ve světě Orientu. Východ musíme tedy považovat za kolébkou našeho náboženství. Izraelci přejali mnohé lidové představy z babylonské kultury (jako příklad uvádí Delitzsch představy o pekle a ráji). Vyprávění o stvoření světa v Gn 1 považuje Delitzsch za pokus popsat boží stvořitelkou činnost, který se však opírá o myšlenky babylonských myslitelů.

---

⁵⁵⁹ DELITZSCH, Friedrich. *Zur Weiterbildung Der Religion...*, s. 10-11.

⁵⁶⁰ *Ibid.*, s. 16.

⁵⁶¹ *Ibid.*, s. 22.

⁵⁶² *Ibid.*, s. 46.

Toto nemůže dnes žádný vzdělaný člověk popírat.⁵⁶³ Babylonský náboženský život je pro Delitzsche výkvetem náboženského ducha: když se člověk narodí, vstoupí do něj bůh, když je člověk hříšný, bůh od něj odstupuje; když člověk umírá, bůh jej povolává k sobě.

V závěru přednášky kritizuje Delitzsch katolickou církev za podceňování vědy, která tak vyzývá ve svých kázáních k ochraně svých dogmat. Naopak děkuje protestantské teologii, že si je vědoma toho, že musí sloužit pravdě a snaží se osvobodit Ježíšův život a učení od určitých nánosů, které se na něm v průběhu dějin usadily.⁵⁶⁴ Delitzsch nabádá k tomu, že děti by neměly být nuceny k učení nesrozumitelných dogmat, ale naopak vedeny k osobní a opravdové zbožnosti, k důvěře v Boha, k plnění povinností, k opravdovosti a snášenlivosti, zkrátka k pravému náboženství.

---

⁵⁶³ DELITZSCH, Friedrich. *Zur Weiterbildung Der Religion...*, s. 53-57.

⁵⁶⁴ *Ibid.*, s. 62.

8 První ohlasy v dalších zemích

Také v zahraničí vyvolaly Delitzschovy přednášky bouřlivé reakce a vzbudily značnou pozornost. Velmi brzy, již v létě 1903, byly jeho první dvě přednášky přeloženy do několika jazyků (angličtiny, italštiny, dánštiny, švédštiny, češtiny a maďarštiny) a publikovány v mnoha zemích. Sám Delitzsch spokojeně prohlásil, že když v srpnu 1903 odjížděl do Londýna, vzal si s sebou celkem 1350 menších a přes 300 větších článků z novin a časopisů. Kromě toho ještě 28 brožurek, vztahujících se k „Babel-Bibel“. Jednalo se pouze o reakce z německého prostředí. Výstřižky ze zahraničního tisku do toho Delitzsch nezapočítával. Delitzsch se rovněž zmiňuje o tom, že obdržel tak obrovské množství dopisů, že by mohly obejmout celou zeměkouli od Kalkaty až po Kalifornii a od Norska až po Kapské město.⁵⁶⁵

Samozřejmě, že také v zahraničních novinách a časopisech se objevila početná odezva. Většinou se jednalo o reakce kritické. Reakce Delitzschových kolegů byly převážně negativní. Mnozí sice konstatovali, že netvrdil skutečně nic nového, ale vyjadřovali nesouhlas se způsobem, jakým své specifické interpretace prezentoval, a to i přesto, že byl císařem vyzván, aby své názory veřejně nepřednášel a nepublikoval. Jeho chování bylo hodnoceno jako velmi troufalé.

Delitzsch prezentoval své názory jako vědeckou pravdu, kterou podkládal svou profesní autoritou. Ne vždy se mu ji podařilo prokázat. Jeho kritici nahlíželi na závěry, které načrtl jak na teologické a normativní. Většina z nich souhlasila, že archeologické nálezy značně obohatily historii náboženství a osvětlily jeho vznik a vývoj, který souvisel s mnoha faktory. Tyto vlivy je však třeba zkoumat ve vztahu k novému obsahu, který byl těmto přejímaným a vypůjčeným myšlenkám dán. I když nebyla Bible stvořena „ex nihilo“, byla produktem jedinečného génia.

Někteří asyriologové a bibličtí teologové přijali část Delitzschových závěrů, týkajících se propojení Bible a babylonské kultury. Jiní naopak prohlásili, že na základě omezeného historického materiálu vynáší unáhlené a zkreslené závěry a neopodstatněná zobecnění. Příčinou je jeho nesprávné čtení klínopisných dokumentů, jednostranný výklad a chybně interpretovaná ideologie. Reakce namířené proti Delitzschovi představovaly směs teologických a vědeckých argumentů, ohrazujících se zejména proti tomu, jak vyložil starověké texty a závěrům, které z nich vydedukoval.

---

⁵⁶⁵ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel: Ein Rückblick und Ausblick*, s. 4.

8.1 Ohlasy ve Spojených státech amerických

Do Delitzschovy kontroverze se zapojily také Spojené státy, odkud přicházely velmi ostré a odmítavé reakce. V polemice se angažovali nejen asyriologové (většinou Delitzschovi žáci), ale také katolíci a zejména Židé, kteří reagovali velmi negativně. Přesto, že velká většina odborníků se shodovala s tím, co řekl, nemohli však souhlasit se závěry, které ze svých porovnání jednotlivých paralel mezi texty z Mezopotámie a texty Starého zákona vyvodil. Jeho názory byly považovány za velmi opovážlivé.

Se stejnou nevolí se setkal i Delitzschův argument, že je třeba zkoumat velmi podrobně a široce mezopotamskou literaturu, abychom pronikli k pravé podstatě Starého zákona. Někteří badatelé intenzivní studium nových nálezů z oblasti starého Předního východu odmítli s tím, že „jsou zde záležitosti a problémy ve vědě, které by mohly způsobit větší či menší zlo.“⁵⁶⁶ Zde je patrná velká nechuť přijmout nové vědecké poznatky a přizpůsobit je církvi a náboženství moderního člověka.

Delitzschovi odpůrci neustále opakovali, že je nezpochybnitelné, že si Starý zákon vypůjčil velmi mnoho prvků z Mezopotámie, ale že vše, co převzal, přetransformoval to mnohem vyšší úrovně. Biblické texty jsou v každém ohledu mnohem vyšší z hlediska morálky a etiky než starobabylonské texty, což je opak toho, co tvrdil Delitzsch ve své první a druhé přednášce.

Katolická církev zaujala k Delitzschovým názorům zcela pochopitelně záporný postoj. V časopise „**The Catholic News**“ vyšel článek, v němž se hovoří o tom, že důkazy, které profesor Delitzsch předložil ve své přednášce, nelze hodnotit pravdy, obsažené v Písmu svatém. Cílem jeho přednášky je pouze dokázat, že Bible si vše vypůjčila z náboženských a morálních tradic pohanských Asyřanů a Babyloňanů a je není nic jiného než pouhá lidská kompilace.

Úspěch Delitzschových přednášek vidí autor článku v celkovém rozpadu protestantské víry. Její příčinou jsou určité sekty, které se odtrhly od katolické církve. Jediným pravidlem víry je však pouze Bible.⁵⁶⁷ Autor článku vyjadřuje přesvědčení, že brzy se zcela jistě potvrdí autoritativní učení katolické církve, založené na „Boží inspiraci“ Bible, která je v důsledku asyriologie a její kritiky narušena.

---

⁵⁶⁶ LARSEN, Mogens T. *The „Babel/Bible“ Controversy...*, s. 102.

⁵⁶⁷ Viz DELITZSCH, Friedrich. *Babel and Bible: Three Lectures on the Significance of Assyriological Research for Religion, Embodying the Most Important Criticisms and the Author's Replies*. Chicago: The Open Court Publishing Company, 1906. s. 137. V knize není uvedeno, kdy článek vyšel. Dostupné také z: <https://archive.org/stream/babelbiblethree00deli#page/137/mode/2up>

8.1.1 Reakce z židovských kruhů

Reakce z židovských kruhů byla ještě ostřejší a nepřátelská. Na Ústřední **konferenci amerických rabínů, konané v Detroitu ve dnech 29. 6. – 4. 7. 1903** proběhlo dokonce zvláštní zasedání, které se věnovalo polemice „Babel-Bibel.“ Ta byla chápána jako zcela skandální, nebezpečný protižidovský útok, za antisemitskou kampaň pod pseudovědeckou maskou. Bylo konstatováno, že bohužel kdokoli si může získat popularitu vyvoláním antisemitských a rasistických názorů.

Deník „*The New York Times*“ otiskl 1. 7. 1903 článek, nazvaný „**Replies to prof. Delitzsch**“ („**Odpovědi na prof. Delitzsche**“), v němž informoval své čtenáře o tom, že 30. června **rabín Kaufmann Kohler** z New Yorku přečetl na Ústřední konferenci amerických rabínů v Detroitu dokument, nazvaný „*Asyriologie a Bible*“ jako odpověď na přednášky profesora Delitzsche. Ty byly podle Kohlera plné neodůvodněných útoků na Starý zákon, výbuchů kruté nenávisti, předsudků a vášní. Delitzsch napadal starozákonního Boha a jeho lid. To, co je v nich pravdivé, není vůbec nové a to, co bylo Delitzschem označeno jako nové, není pravdivé. Za Delitzschovými antisemitskými výroky vidí obrovskou touhu po popularitě, snahu o oživení starých klamů a prosazování nových pravd. Kohler dává Delitzschův antisemitismus a jeho pohrdání a zesměšňování Starého zákona do přímé souvislosti s židovskými pogromy v ruském Kišiněvu v roce 1903. Shromáždění přijalo Kohlerovo prohlášení pochvalně a odhlasovalo, že dokument bude přijat jako oficiální židovská literatura a jeho kopie bude zaslána německému císaři Vilému II., který Delitzschovy přednášky umožnil a osobně podpořil.⁵⁶⁸ Netřeba jistě dodávat, že obvinění podobného rázu, že Delitzschovy přednášky způsobily nějaké krveprolití, jsou absurdní a je třeba brát je s nadsázkou.

V této konferenci zazněly ještě názory dalších rabínů, většinou v podobném duchu. Delitzsch byl považován za nepřítele Židů a jeho myšlenky otřásaly samotnými základy judaismu. Rabín **dr. Friedrich Cohen** (1873-1940) tvrdil, že Delitzsch se svými přednáškami snaží poskytnout Němcům „*archeologickou zbraň*“ k antisemitismu. Oproti tomu rabín **Hillel (Hyman) Gershom Enelow** (1887-1934) spatřoval v Delitzschových přednáškách skryté motivy a žádal jejich psychologické vysvětlení. Pouze rabín **David Philipson** (1862-1949) zastával jako jediný jiný názor. Žádné náboženství nebylo od počátků perfektní, bez chyb, a proto není důvod, proč by nemohl Delitzsch kritizovat židovské náboženství a není třeba mu v tom nijak bránit a útočit na něj. V Delitzschových názorech neshledával žádné ohrožení, naopak tvrdil, že tato

⁵⁶⁸ Replies to prof. Delitzsch. *The New York Times* [online]. 1. 7. 1903 [cit. 2016-09-17]. Dostupné z: <http://query.nytimes.com/mem/archive-free/pdf?res=9E03E1DC1638E033A25752C0A9619C946297D6CF>

polemika stejně rychle „vyšumí“ jako ostatní útoky na Bibli. Rabín **Bernt (Abraham) Elyas** (1867-1936) z Jižní Karolíny tvrdil, že není třeba se nějak rozrušovat Delitzschovými poznámkami. Podle něj by bylo rozumné upustit od jakékoli reakce, neboť v budoucnosti by bylo nutné odpovědět na otázky, které polemika vyvolala, např. zda Židé byli v biblické době zcela originální a soběstační nebo byli naopak ovlivněni různými zdroji. Oproti tomu **rabín Wolf I. Willner** (1863-1932) pociťoval určité spravedlivé rozhořčení a zdůrazňoval, že není možné, aby Židé zůstali tak zcela klidní a opustili „bojiště“ křesťanských učenců. Z výše uvedeného vyplývá, že téměř všichni měli potřebu na Delitzschovy přednášky nějak reagovat.

8.1.2 Reakce z orientalistických kruhů

Jméno Friedricha Delitzsche bylo v Americe velmi dobře známé, neboť u něj v Lipsku studovalo mnoho významných amerických vědců, např. **Edgar James Banks** (1866-1945), **Francis Harper** (1864-1914), **Paul Haupt** (1858-1926), **Hermann Volrath Hilprecht** (1859-1925), **Morris Jastrow** (1869-1921), **David Gordon Lyon** (1852-1935), **George Aaron Barton** (1859-1942), **Francis Brown** (1849-1916; vyučoval jako první ve Spojených státech akkadštinu) a **William Foxwell Albright** (1891-1971).⁵⁶⁹ Přesto se i zde v okruhu svých žáků a kolegů dočkal záporné odezvy.

Delitzschovy myšlenky, které přednesl ve své první přednášce v roce 1902, vyvolaly mezinárodní diskuzi. Téhož roku byl Delitzsch zvolen do Americké akademie umění a věd. Koncem roku 1902 vyvinul Morris Jastrow veliké úsilí, aby mohl zařídit, aby byl Delitzsch pozván do Ameriky. Delitzschovu cestu do Ameriky nakonec zakázal jeho žák Hermann V. Hilprecht, který se do Ameriky dostal právě na doporučení samotného Delitzsche. Hilprecht prohlásil, že univerzita může být ráda, že měl tolik kuráže, aby vetoval Delitzschovo pozvání do Ameriky, neboť by svými kontroverzními názory navždy zničil pověst tamních vědců. Na to Delitzsch zareagoval tak, že odmítl do Ameriky jet právě kvůli Hilprechtovi.⁵⁷⁰ Mezi Delitzschem a Hilprechtem došlo ke sporu, neboť oba zastávali odlišný názor na původ izraelského náboženství.

---

⁵⁶⁹ Viz HILPRECHT, Hermann V. *Explorations in Bible Lands*. Philadelphia: A. J. Holman, 1903. 809 s.; JASTROW, Morris. *Hebrew and Babylonian Traditions: The Haskell Lectures Delivered at Oberlin College in 1913*. London: T. Fischer Unwin, 1914. 376 s.; BARTON, George. *Archeology and the Bible*. Philadelphia: American Sunday-School Union, 1916. 728 s.; BROWN, Francis. *Semitics Studies in America*. Johns Hopkins University Circular. 1909, No. 3, s. 240-59.

⁵⁷⁰ KUKLICK, Bruce. *Puritans in Babylon: The Ancient Near East and American Intellectual Life, 1880-1930*. Princeton: Princeton University Press, 1996. s. 126.

Hilprecht prohlásil, že semitské náboženství rozhodně nemůže mít původ v rozpadající se kultuře polyteistického Babylonu, což Delitzsche velmi rozčílilo. Podle Hilprechta byly křesťanské pravdy odhaleny pouze v Bibli a samotná asyriologie jen sloužila jako předpoklad k evidenci pro historické důkazy v Bibli. Svou opozici vůči Delitzschovi odůvodňoval Hilprecht tím, že největší muži vědy upínají k němu své naděje jako k zástupci jiného pohledu na celý spor. Zároveň se vyjádřil, že „Babel-Bibel a „Bibel-Babel“ literatura čouhá z každé výkladní skříně knihkupecké.“⁵⁷¹ Hilprecht se vůči svému učiteli Friedrichu Delitzschovi vyznamenal vlastními přednáškami. Pustil se do tzv. „**křížové výpravy**“ proti panbabylonské teorii a Delitzschovi. Podle Hilprechta byla křesťanská pravda odhalena pouze v Bibli, asyriologie pouze poskytla pro Bibli historické důkazy.⁵⁷²

V lednu 1903 přijel do Německa, kde uskutečnil několik přednášek o svých archeologických vykopávkách starověkého města Nippuru. První přednáška se uskutečnila 7. 1. 1903 před Zeměpisným spolkem v Lipsku. Druhá přednáška následovala 17. 1. 1903 v Národopisném muzeu v Berlíně pod záštitou Antropologické společnosti. Když hovořil Hilprecht o svých výzkumech v Mezopotámii, dotkl se pochopitelně také Delitzschova sporu. Stroze poznamenal, že: „Krásnými objevy a populárními letáky stala se Babylonie, dříve tak neznámá, najednou předmětem veřejného zájmu. ... Nechci rozdmýchávat spor, ačkoliv bych jej mohl dobře okořenit. ... S úctou obdivuji ducha a stavby dávných obyvatelů; ... bohové naši jsou mrtví. Úchvatný, ale i hrůzný zjev! Zříceniny, prach! ... A zde si měl vzít Izrael svou čistou, monoteistickou ideu? Ze zkrachovalého Babylonu?“⁵⁷³ Úvahu uzavřel Hilprecht konstatováním, že po 14 letech archeologické práce smýšlí úplně jinak, čímž zcela jasně demonstroval svůj názor na Delitzsche a jeho přednášky o Babelu a Bibli.

Třetí přednášku přednesl Hilprecht 29. 1. 1903 v Zeměpisném a statistickém spolku ve Frankfurtu nad Mohanem. Čtvrtá přednáška se konala 1. 2. 1903 v berlínském Dómu a poslední pátá přednáška se uskutečnila 11. 2. 1903 v Erlangenu (rodišti Friedricha Delitzsche), což nebyla jistě náhoda.

V červnu 1903 zasáhl do polemiky „Babel-Bibel“ další asyriolog, Delitzschův žák **Paul Haupt**, který emigroval do Spojených států, kde působil jako ředitel Orientálního semináře Univerzity Johna Hopkinse v Baltimoru. Haupt uveřejnil rozpravu, nazvanou „Bible and Babel“, v níž se ohradil proti tomu, že myšlenky, které Delitzsch prezentoval ve svých prvních dvou přednáškách široké veřejnosti, nejsou původní. Již před 24 lety je zveřejnil při

⁵⁷¹ ČERNÍK, Josef. Bible a Babylon. *Vlast'*. 1902-1903, roč. 19, č. 12, s. 1047.

⁵⁷² KUKLICK, Bruce. *Puritans in Babylon...*, s. 195.

⁵⁷³ HILPRECHT, Hermann V. *Die Ausgrabungen der Universität von Pennsylvania im Bêl-Tempel zu Nippur: Ein Vortrag von H. V. Hilprecht*. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1903. s. 70 a násl.

nejrůznějších příležitostech on sám! Haupt se ohrazuje proti tomu, aby si Delitzsch dělal nárok na prvenství na zveřejnění paralel mezi biblickými vyprávěními ve Starém zákoně a mezopotamskými texty. Aby podpořil pravdivost svých tvrzení, uvedl všechny své příspěvky, v nichž již dříve hovořil o stejných tématech jako Delitzsch.⁵⁷⁴ Na tomto místě je třeba objektivně dodat, že oba dva, Delitzsch i Haupt vycházeli především z toho, co před nimi již zpracovali Henry Rawlinson a George Smith (příběh o potopě a stvoření světa). Haupt spatřuje v Delitzschových přednáškách také politický podtext. Toto přesvědčení formuluje slovy: „Babel, Bibel a Bebel“, přičemž poslední slovo označuje **Augusta Bebela** (1840–1913), vůdce Sociálně-demokratické strany ve wilhelmovském Německu. Německý císař se prý obával, že liberální německá buržoazie by mohla Delitzschovy přednášky využít k podpoře svého protikřesťanského postoje, což by mělo za následek její připojení k protináboženským sociálním demokratům. V Delitzschových přednáškách nespátřuje nic nového, pouze zájem samotného císaře, který mu vytýká.⁵⁷⁵ V jednom bodě se však Haupt se svým učitelem přece jen shodl, stejně jako Delitzsch patřil k obhájčům Ježíšova árijského původu.⁵⁷⁶

Přes všechny spory s Hilprechtem se však přece jen podařilo Delitzschovu návštěvu v USA realizovat. Deník „**The New York Times**“ informoval 14. 1. 1906, že včera večer přicestoval lodí z Hamburku do Ameriky nejvýznamnější asyriolog, prof. Delitzsch z berlínské univerzity. Přijel přednášet na místní Kolumbijskou univerzitu a Lékařskou akademii. Jeho návštěva se konala pod záštitou Nicolase Murraye Buttlera, prezidenta Německé společnosti v Americe. Jeho příchod byl také výsledkem snahy císaře Viléma II., který podporoval mezinárodní hostování profesorů z předních vzdělávacích institucí obou zemí.⁵⁷⁷

Jednalo se o první Delitzschovu návštěvu Ameriky a přednášel pouze v Kolumbii. Americký tisk dále vyjmenoval všechny významné americké vědce, kteří studovali u prof. Delitzsche: prof. Hilprecht z Pensylvánské univerzity, prof. Lyon z Harvardu, prof. Kent z Yale a prof. Francis Harper, bratr právě zesnulého prezidenta chicagské univerzity, předního bibliisty **William R. Harpera** (1856-1906). Ten si vyměnil s Delitzschem mnoho dopisů, v nichž opakovaně vyjádřil mnoho souhlasných i nesouhlasných stanovisek. Ve své korespondenci

---

⁵⁷⁴ Jedná se především o přednášku „*Historie biblických pramenů podle Paula Haupta*“, kterou přednesl v březnu 1894 v New Yorku na konferenci Americké orientální společnosti.

⁵⁷⁵ HAUPT, Paul. Bible and Babel. *Johns Hopkins University Circulars*. 1903, Vol. XXII., Nr. 163. s. 47-51; SHAVIT, Yaacov and ERAN, Mordechai. *The Hebrew Bible Reborn...*, s. 224-225, 227.

⁵⁷⁶ HESCHEL, Susannah. *The Aryan Jesus: Christian Theologians and the Bible in Nazi Germany*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2008. s. 57.

⁵⁷⁷ Kaiser's Lectures Here. Prof. Delitzsch Speak on Babylon. *The New York Times* [online]. 14. 1. 1906 [cit. 2016-09-17]. Dostupné z:

<http://query.nytimes.com/mem/archive-free/pdf?res=9E00EFDD103EE733A25757C1A9679C946797D6CF>

však neustále zdůrazňoval základní rozdíly, podle nichž lze považovat starozákonní texty za „povznášející“. Texty z Mezopotámie Harper „snížil“ a pomocí srovnávací analýzy přednášel do takového úhlu pohledu, v němž mohla vyniknout jedinečnost a nadřazenost biblického poselství.⁵⁷⁸ Delitzschovy přednášky v Americe však nestihl navštívit, neboť pár dní před jeho příjezdem zemřel.

Delitzsch pobyl v Americe týden a uspořádal zde několik přednášek, o které byl k jeho velkému překvapení obrovský zájem. Prohlásil, že Babylon vrhá nové světlo na Bibli, že Babyloňané byli stejně jako Izraelci Semité a nenachází vůbec nic originálního v Bibli. Americký tisk jej označuje jako příslušníka školy vyšších kritiků Bible.⁵⁷⁹ Svě přednášky doprovázel mnohými fotografiemi, pořízenými během svých výzkumů na Předním východě. Přednášky navštívilo tisíce lidí. Předmětem jejich zájmu bylo nejen téma, ale především samotná Delitzschova osobnost, která byla již tehdy velmi slavná.

8.2 Ohlasy ve Francii

Ve Francii, stejně jako ve Spojených státech, byly přijaty Delitzschovy přednášky se značnou nevolí. Reakce z církevních kruhů se nepodařilo ani přes vynaložené úsilí dohledat. Lze však sledovat odezvu z židovských kruhů, zejména od autoritativních asyriologů. Ti podrobili Delitzschovy přednášky tvrdé kritice. Ostře kritizovali jeho teorie, které evokovaly značný rozdíl mezi asyriologií jako vědeckou disciplínou a jeho přednáškami a teologicko-polemickými spisy. Odmítli jeho argumenty, že objevy v Mezopotámii nepříznivě ovlivnily Bibli. Slavný židovský asyriolog Jules Oppert vnímal Delitzschovy přednášky jako pokus získat ve výzkumu přední místo pro německou asyriologii, která se netěšila dostatečné popularitě. Delitzschovy veřejné přednášky sloužily jako podpora statutu asyriologie v Německu. Delitzsch chtěl ovlivňovat ve svůj prospěch veřejné mínění a k tomuto účelu využíval osoby císaře. Delitzsch na kritiku svých francouzských kolegů zpočátku vůbec nereagoval.

---

⁵⁷⁸ Cit. podle: LARSEN, Mogens T. *The „Babel/Bible“ Controversy...*, s. 103.

⁵⁷⁹ Bible and Babel. Prof. Delitzsch and the Old Testament. *The New York Times* [online]. 21. 1. 1906 [cit. 2016-09-17].

Dostupné z:

<http://query.nytimes.com/mem/archive-free/pdf?res=9C01E6DD1531E733A25752C2A9679C946797D6CF>

8.2.1 Joseph Halévy

Francouzský cestovatel a orientalista **Joseph Halévy** (1827-1917) působil nejprve jako učitel v židovské škole a svůj volný čas věnoval studiu orientálních jazyků a archeologii, v nichž byl velmi zdatný. Po studiích působil v Paříži jako knihovník. V roce 1879 byl na pařížské univerzitě jmenován profesorem. Jeho vědecká aktivita byla velmi rozsáhlá a jeho spisy o orientální filologii a archeologii mu získaly celosvětovou reputaci.

Jako židovského učenice jen pochopitelně zajímal Starý zákon, a proto analyzoval 25 kapitol knihy Genesis na základě nejnovějších mezopotamských textů. Připustil, že v Genesi jsou nepochybně prvky asyrsko-babylonské kultury, které byly později proměněny izraelskými proroky ve výlučný monoteismus. Příběh Abrahama a jeho potomků považuje za historický a za dílo jednoho autora. V tom se tedy naprosto neshoduje s Delitzschem.

Veškeré rozpory, které nacházíme v příbězích knihy Genesis a na které poukazují teologové s odůvodněním, že byly způsobeny tím, že byly sepsány několika autory, pokládá na nepodstatné. Všechny nejasnosti podle něj zmizí při bližším zkoumání textu. Zároveň neuznává hypotézu, která dělí jednotlivé vrstvy Genese na jahvistickou a elohistickou. Takové tvrzení považuje za klamné.

Co se týká jeho reakce na Delitzschovy přednášky, Halévy mu vyčítá, že při svých výzkumech naprosto ignoroval významné francouzské objevy a odvolával se pouze na německé výzkumy. Halévy vytýká Delitzschovi, že si sice vybral velmi lákavé téma, ale vzhledem k tomu, že přednášel před nejvyšší intelektuální elitou národa, bylo by mnohem rozumnější, kdyby omezil sám sebe a zdržel se pomíjivých dohadů, které nemohou sloužit jinému účelu než k zaslepenosti a uspokojení zvědavého mínění.⁵⁸⁰ Jeho první přednášku označil jako velmi krásnou a upřímnou, avšak plnou nepřesností, nešikovných a redundantních výroků, které její obsah bohužel degradují.⁵⁸¹ I přes tuto kritiku však Halévy považoval Delitzsche za výjimečně inteligentního člověka, který je však neoprávněně extrémní.

8.2.2 Jules Oppert

Další významný francouzský asyriolog, **Jules Oppert** (1825-1905) reagoval na Delitzschovy přednášky značně sarkasticky. Oppert studoval v Heidelbergu, Bonnu, Berlíně a

---

⁵⁸⁰ Cit. podle: DELITZSCH, Friedrich. *Babel and Bible. Two Lectures on the Significance...*, s. 131.

⁵⁸¹ *Ibid.*, s. 130.

Kielu. Kvůli antisemitismu opustil Německo a odešel do Francie. Oppert byl jmenován profesorem asyrské filologie a archeologie na College de France. Zúčastnil se francouzské archeologické výpravy v Mezopotámii.

Oppert prohlásil, že je zarážející, jakou senzaci vyvolal Delitzsch svými přednáškami v Německu, neboť objevy, které zde prezentoval, byly přece ve skutečnosti známy již dlouhou dobu. Upozornil, že to, co Delitzsch představil jako velikou senzaci, bylo již dávno výsledkem studia a bádání anglických a francouzských učenců. Za Delitzschovým úspěchem vidí Oppert jistou domýšlivost, povýšenost a omezenost německé veřejnosti, u níž zvědavost a zájem o poznání dávné minulosti jistě sehrálo svou roli.⁵⁸² Důležitá byla i účast a podpora samotného císaře, bez níž by přednáškám chyběla určitá prestiž a atraktivita.

Oppert se ostře staví proti Delitzschově teorii, že monoteismus už existoval ve starém Babylonu. Rovněž nesouhlasí s Delitzschovým čtením Božího jména. Oppert říká, že Delitzschův výklad je založen na nesprávném čtení či pochopení uvedeného textu. Slova, o nichž Delitzsch tvrdí, že znamenají Jahve, jsou elamského původu, nikoli asyrského.⁵⁸³ Rozhodně to nejsou žádná vlastní jména určitého boha. Oppert uznává, že každé náboženství prošlo určitým vývojem a vyvíjí se i dnes. Delitzschovy vývody však považuje za ukvapené a nabádá ho, že není vhodné publikovat každou práci, která se touto problematikou zabývá.

Delitzschovy přednášky označil Oppert posměšně za pouhý pokus, který měl pozvednout německou asyriologii na přední místo ve světovém výzkumu. Oppert se vysmívá Delitzschovu tvrzení, že existuje souvislost mezi dějinami Babylonie a biblickými příběhy patriarchů, což jen dokazuje, že to nebyly žádné mytické, ale skutečné historické postavy. Tento Delitzschův důkaz ironicky označuje jako nové poselství z druhého břehu Rýna, které prohlašuje, že Abraham a Chammurapi byli blízcí přátelé. Oppert poukazuje na skutečnost, že to byli právě francouzští a angličtí vědci, kteří objevili Asýrii a Babylon a už v roce 1861 uveřejnili fakta, která se týkala vlády krále Chammurapiho.⁵⁸⁴ Všechny tyto skutečnosti zcela jasně vyvracejí Delitzschovy závěry.

Delitzschovy přednášky označil Oppert sarkasticky jako mnoho povyku pro nic. Je pochopitelné, že Oppert, který byl židovského původu bránil a obhajoval kulturu a náboženství starého judaismu.

---

⁵⁸² OPPERT, Jules. Babel und Bibel. *Jewish Chronicle*. 17. 4. 1903, Vol. 776, No. 1, s. 14-15.

⁵⁸³ *Ibid.*

⁵⁸⁴ *Ibid.*, s. 10.

8.3 Ohlasy ve Velké Británii

Je překvapující, že zrovna v Anglii, v zemi, která podnikala archeologické výzkumy na starém Předním východě a kde se vždy rozvíjel klínopis, nenacházíme téměř žádné reakce na spor „Babel-Bibel.“

S panbabylonismem se ve Velké Británii takřka nesetkáváme. Bylo to způsobeno tím, že si anglikánská církev v 19. století dokázala udržet silný vliv na poli biblických studií a myšlenky panbabylonismu zde nebyly široce přijaty. Asyriolog **Claude H. W. Johns** (1857-1920) z univerzity v Cambridge, přeložil do angličtiny knihy panbabylonisty Alfreda Jeremiase a ve svém editorském úvodu projevil jisté sympatie k tomuto směru.⁵⁸⁵ Ovšem jako církevní činitel (působil jako kanovník anglikánské církve) nezastával žádné radikální názory. Johns také přeložil do angličtiny první dvě Delitzschovy přednášky. V úvodu se Delitzsche do jisté míry zastal, prohlásil, že jeho názory nejsou výzvami k víře, ale příležitostí k oslavě Boží milosti. Podle Johnse Delitzsch situoval Babylon do dějin spásy.⁵⁸⁶ Nové náboženské objevy nám vlastně dokazují, že uznání Boha má být větší a bohatší než dosud.

Ve Velké Británii nevzbudily Delitzschovy tři přednášky žádné ostré reakce a polemiky. Bylo to dáno tím, že souvislosti mezi hebrejským textem Starého zákona a jeho paralelami ve starobabylonských textech zde byly již velmi dobře známy, a to díky Georgi Smithovi, který přednesl 3. 12. 1872 před Společností biblické archeologie přednášku o objevení tabulky s popisem potopy světa.⁵⁸⁷ Vztahy mezi archeologií (památkami) a Biblií a nově objevenými „dokumenty“ v Mezopotámii se intenzivně zabýval také britský asyriolog **Archibald H. Sayce** (1845-1933). Dosud byla Bible jediným zdrojem historie, a tudíž jediným nástrojem textové kritiky. V důsledku archeologických nálezů se objevily mimořádné důkazy, s nimiž lze porovnávat biblická svědectví. Sayce věřil, že asyriologie spolehlivě podloží „starobylost“ biblických příběhů a jejich reálného zázemí, později však přehodnotil své názory a dospěl ke stanovisku, že zastánci biblické kritiky se snaží pomocí pera a archeologie zničit historickou pravdu Bible.⁵⁸⁸

---

⁵⁸⁵ THOMPSON, Gary D. The Development, Heyday, and Demise of Panbabylonism. In: *Ancient Zodiacs, Star Names, and Constellations: Essays and Critiques*. [online] © 2004-2016 [cit. 2016-08-22].

Dostupné z: <http://members.westnet.com.au/gary-david-thompson/page9e.html>

⁵⁸⁶ JOHNS, Claude H. W. Introduction. In: *Delitzsch, Friedrich. Babel And Bible: Two Lectures Delivered Before the Members of the Deutsche Orient-Gesellschaft In the Presence of the German Emperor*. New York: G. P. Putnam's sons; London: Williams and Norgate, s. v-xxix.

⁵⁸⁷ SEYMOUR, Michael. Babylon. In: GANGE, David and LEDGER-LOMAS, Michael (eds.). *Cities of God*. New York: Cambridge University Press, 2013. s. 194. ISBN 978-1-107-00424-5.

⁵⁸⁸ SAYCE, Archibald H. *The „Higher Criticism“ and the Verdict of the Monuments*. London: Society for Promoting Christian Knowledge, 1894. s. 17; Idem. *The Races of the Old Testament*. (2nd edn.), Oxford: The

Zatímco v Německu byly vnímány jeho přednášky jako velmi kontroverzní a vzbudily mnohdy radikální reakce, v Británii byly přijaty celkem chladně a vyvolaly mnohem méně diskuzí. Tento přístup byl cílený, v Británii nebyl zájem o to, aby se rozpoutal stejně intenzivní spor jako v Německu.⁵⁸⁹

Anglický asyriolog **William St. Chad Boscawen** pronesl 25. 1. 1903 v Londýně před Etickou náboženskou společností přednášku na téma „**Babylonská epika ve vztahu k vyšší kritice**“.⁵⁹⁰ Je nepochybné, že podnětem ke konání této přednášky byla Delitzschova druhá přednáška o Babylonu a Bibli, která se uskutečnila 12. 1. 1903 v Berlíně.

25. 2. 1903 otiskl list „**The Times**“ dlouhý dopis, který adresoval editorovi William St. Chad Boscawen, který bránil Friedricha Delitzsche před obrovským množstvím nejrůznějších útoků a výpadů, které se rozpoutaly v Německu a okolních zemích⁵⁹¹ během roku 1902, tj. po opakovaném přednesení jeho první přednášky v Berlíně.

Bradfordský duchovní **Rhondda Williams** (1860-1915), kazatel nonkonformistické církve, pronesl v roce 1903 kázání na téma „**O Bibli a Bábelu**“. Vyjádřil v něm nadšení, že Delitzschovými přednáškami bylo učiněno zadost domýšlivému židovskému monopolu v Bibli a že tato nová pravda proniká do našich srdcí.⁵⁹² Nové poznatky přispívají k rozšiřování našich myšlenek o Bohu.

Britský deník „**The Inquirer**“ hodnotil 13. 6. 1903 stávající situaci v Německu jako důsledek převládajícího ortodoxního učení na školách a kazatelkách. Zde působící liberální teologové mají na svědomí naprostou neinformovanost laických vrstev ohledně pokroku v biblických vědách. Ačkoli v Německu působí mnoho vynikajících teologů, je zde naprostá absence moderní populárně naučné literatury, která by seznámila širokou veřejnost s nejnovějšími výsledky vědeckého bádání.⁵⁹³ Nelze se tedy divit tomu, jaký rozruch zde způsobily Delitzschovy přednášky.

Delitzsch byl dokonce v lednu 1904 pozván do Oxfordu, aby zde přednášel na téma „**Babel-Bibel**“. Jakou reakci vyvolala jeho přednáška na akademické půdě, nebylo možné

Religious Tract Society, 1893. 180 s.; Idem. *Fresh Light from the Ancient Monuments*. London: Religious Tract Society, 1900. 160 s.; Idem. *Archaeology and the Cuneiform Inscriptions*. London: Society for Promoting Christian Knowledge, 1908. 264 s.; Idem. *The Early History of the Hebrews*. London: Rivingtons, 1899. 492 s.; Idem. *Monuments, Facts and Higher Critical Fancies*. (3rd edn.), London: Religious Tract Society, 1904. 127 s.

⁵⁸⁹ SEYMOUR, Michael. Babylon, s. 194-195.

⁵⁹⁰ LEHMANN, Reinhard G. *Friedrich Delitzsch und der Babel-Bibel Streit...*, s. 420.

⁵⁹¹ *Ibid.*, s. 381.

⁵⁹² DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel: Ein Rückblick und Ausblick*, s. 66.

⁵⁹³ *Ibid.*, s. 68.

zjistit.⁵⁹⁴ Víra v morální autoritu Starého zákona nebyla v Anglii nijak výrazně otřesena a Delitzschův pokus pomocí klínopisných textů ji snížit, neuspěl.

8.4 Ohlasy v Rakousku-Uhersku

I v Rakousku-Uhersku se zvedla proti Delitzschovým přednáškách obrovská vlna protestů. Do polemiky vstoupili nejen badatelé a učenci z univerzit (především z Vídně), ale spor zde měl i dosah politicko-společenský. Na Delitzschovy přednášky zareagoval i vrchní kaplan habsburského dvora Johannes Döllner. Delitzschův diskurz byl dokonce předmětem debaty na všeobecném rakouském katolickém sjezdu ve Vídni. Svými názory oslovil Delitzsch i představitele šlechtických kruhů. Knížete von Liechtensteina jeho knihy zřejmě tak pobouřily, že si na zmíněný sjezd připravil rozsáhlý referát. Rektor Německé univerzity v Praze, profesor **Josef Rieber** (1862-1934), katolický kněz a orientalista, pohlížel na polemiku „Babel-Bibel“ jako na válku mezi dvěma odlišnými světovými názory.⁵⁹⁵ Oba dva tábory vedou svůj „moderní“ boj přes Bibli a to s dokonalým využitím nejnovějších vědeckých poznatků.

8.4.1 Odezva z orientalistických kruhů: David H. Müller

Samozřejmě, že i v rakouském univerzitním prostředí nacházíme reakce na spor „Babel-Bibel“. Důležité místo zaujímá stanovisko předního orientalisty, semitisty a lingvisty židovského původu, **Davidu Heinricha Müllera** (1846-1912), který byl mimo jiné učitelem Bedřicha Hrozného.

Müller vystudoval orientální filologii na vídeňské univerzitě. Působil na univerzitách ve Vídni a v Berlíně. V roce 1881 byl jmenován profesorem semitských jazyků. Proti Delitzschovi a jeho přednáškám vystoupil knihou „**Die Gesetze Hammurabis und ihr Verhältnis zur Mosaischen Gesetzgebung sowie zu den XII Tafeln**“ („**Zákony Chammurapiho a jejich vztah k mojžíšovskému zákonodárství, jakož i ke 12 tabulkám**“). Müller opravuje chyby v

---

⁵⁹⁴ Informují o tom anglické noviny „*The Globe*“ z 21. 1. 1904 [roč. neuveden, č. neuvedeno], s. 5 a „*Aberdeen Press and Journal*“ z 23. 1. 1904, roč. neuveden, č. neuvedeno, s. 4. V denících jsou jen stručná oznámení o konání přednášek, nedozvídáme se zde nic bližšího o případných reakcích na univerzitě. Dostupné z: <http://www.britishnewspaperarchive.co.uk/search/results?basicsearch=delitzsch%20at%20oxford>

⁵⁹⁵ Viz blíže RIEBER, Josef. *Zum Babel-Bibel-Streit in der jüngsten Zeit*. Prag: Verlag des Deutschen Vereines zur Verbreitung gemeinnütziger Kenntnisse in Prag, 1904. s. [191]-207. Sammlung Gemeinnütziger Vorträge; Nr. 315; RIEBER, Josef. *Der moderne Kampf um die Bibel. Rektoratsrede, geh. in der Aula der deutschen Karl Ferdinands-Universität in Prag am 16. 11. 1905*. Prag: J. G. Calve, 1905. 43 s.

překladech Chammurapiho zákoníku, které dosud vyšly a předkládá znění v latině, hebrejštině a němčině.

Ve svém díle uvádí také předpisy izraelské a římské. Müller striktně odmítl závislost izraelského zákonodárství na babylonském Chammurapiho zákoníku. Došel k závěru, že oba dva zákoníky musely čerpat ze stejného pramene. Tento pramen označuje jako „prazákoník“ a jeho nejčistší podoba je zachycena v biblickém Exodu. Díky Abrahamovi byl přenesen do Kanaánu a zachoval se nám prostřednictvím rodového zřízení ústně či písemně. Později byl Mojžíšem přetvořen a prohlášen za zákon Boží. Mojžíš úmyslně pozměnil některá přikázání „prazákona“ výrazně etickým směrem (např. odplatu přeměnil na rozkaz lásky k bližnímu). V babylonském prostředí nabyl Chammurapiho zákoník formy právníkové.⁵⁹⁶ Müller zdůrazňuje specifickou povahu izraelské vzdělanosti, která se naprosto liší od babylonského zákonodárství, které vnímá jako státotvorné a dynastické.

8.4.2 Ohlasy z katolického prostředí

8.4.2.1 V. sjezd rakouských katolíků ve Vídni

Dne 20. 11. 1905 byl zahájen V. všeobecný rakouský katolický sjezd ve Vídni. Na sjezdu mimo jiné vystoupil kníže **Alois von Liechtenstein** (1846-1920) s příspěvkem na téma „**Víra a věda**“. Tento rakouský šlechtic působil jako poslanec říšské rady, později poslanec Dolnorakouského říšského sněmu, člen Panské sněmovny a předseda Křesťansko-sociální strany.

V úvodu svého referátu nastínil rozvoj vědy a techniky v 19. století. Krátce pohovořil o fyzice, astronomii, Darwinově teorii a o přírodních vědách vůbec. Zamýšlel se nad rozvojem techniky a jejím vlivu na život člověka. Vynálezy jako např. Roentgenovy paprsky, telegraf nebo radium nutí logicky člověka k tomu, aby měnil své dosavadní názory na podstatu světa. Kníže poukázal s nevolí na to, že jistí spisovatelé se neustále snaží o to, aby na základě historických dokumentů otřáslí náboženskou vírou všech národů.

Z této skupiny učenců vyčnívá podle něj asyriolog Friedrich Delitzsch, kterého označuje slovem „přeborník“. Ten upírá Bibli „naprosto ráz revoluční a cenu historickou a literární původních biblických listin skoro většinou.“ V jeho očích je písmo Starého Zákona méně

---

⁵⁹⁶ MÜLLER, David, Heinrich. *Die Gesetze Hammurabis und ihr Verhältnis zur mosaischen Gesetzgebung sowie zu den XII Tafeln; Text in Umschrift, deutsche und hebräische Übersetzung, Erläuterung und vergleichende Analyse*. Wien: Alfred Hölder, 1903. s. 242-244.

cenným patiskem ... původních assyrsko-babylonských dokumentů.“⁵⁹⁷ Je tedy pochopitelné, že z ortodoxních protestantských kruhů se sneslo na Delitzschovy přednášky silné a oprávněné rozhořčení. Liechtenstein naopak oceňuje klidný a věcný způsob, jakým na Delitzschovy přednášky zareagovala katolická biblická kritika.

Nelíbí se mu způsob, jakým Delitzsch své názory posluchačům předkládal. Říká: „Kdo Delitzschovy přednášky nepředpojatě čte, musí doznati, že v nich nemluví tak jako vědec, nýbrž spíše jako stranník, jenže nechce osvěcovati, nýbrž dělati náladu. Nikde nesetkáváme se s objektivním rozbohem předmětu, nýbrž skoro veskrze s tendencí, až ku reklamě sahající. S dovedností rembrandtovskou rozvádí světlo a stín nestejně. Nepatrné drobnosti k svým účelům až příkře osvětluje, uměle nabubří, ale hlavní věci, na nichž při posouzení věci záleží nejvíce, zamlčuje.“⁵⁹⁸ Kníže uznává, že je běžné, že je vědec zaujat svými objevy, uznává výsledky, ke kterým dospěly výzkumy Německé orientální společnosti, stejně jako vyspělost babylonské kultury. Na druhé straně však zdůrazňuje, že klínové písmo je pro nás stále nejisté a ani odborníci sami nevědí, co které znaky přesně znamenají a jak jej mají číst. Z toho tedy vyplývají určité nejasnosti, dvojsmysly nebo dokonce nesmysly, kterých se odborníci při čtení klínopisných textů dopouštějí.

Liechtenstein tvrdí, že hlavní vadou klínového písma je to, že je velmi často kusé a mezerovité. Ve většině případů se jedná pouze o opisy, které díky nepozornosti či nedbalosti písaře obsahují mnoho chyb a nesrovnalostí. Tak máme k dispozici mnohá znění, která se vzájemně velmi liší. Navíc si přece nemůžeme být nijak jistí tím, že tyto texty nebyly psány „stranicky.“ Babylonští pisatelé jistě nebyli pravdomluvnější než ti dnešní. Podle knížete hrála v babylonských textech jistou roli i cenzura, a proto jim tedy nemůžeme slepě věřit, stejně tak, jako nevěříme pisatelům dnešních novin.

Liechtensteinovi se nelíbí babylonský polyteismus, který označuje jako hrubý a který bije přímo do očí, ovšem Delitzsch mu podsouvá „monoteistické choutky“. S tím kníže zásadně nesouhlasí a dokládá, že pravý monoteismus nacházíme pouze v Bibli, která nás učí o jediném Bohu, který stvořil nebe a i zemi. Mezi Babylonem a Bibli je zkrátka příkrý rozpor, který ovšem Delitzsch odmítá uznat, pronáší „neodůvodněné domněnky“ a snaží se jej překrýt „řečnickými květy“.⁵⁹⁹

---

⁵⁹⁷ Vira a věda. Řeč knížete Aloise Liechtensteina na V. sjezdě katolíků ve Vídni. *Čech.* 28. 11. 1905, roč. 30, č. 328, s. 1. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:e4b423d0-919e-11e6-baa5-005056827e51>

⁵⁹⁸ Ibid.

⁵⁹⁹ Vira a věda. Řeč knížete Aloise Liechtensteina na V. sjezdě katolíků ve Vídni. *Čech.* 29. 11. 1905, roč. 30, č. 329, s. 2. Dostupný také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:07fb8310-919f-11e6-89b1-5ef3fc9ae867>

Babylonské skladby o stvoření světa jsou pro knížete pouhými „slátaninami“, zatímco biblická zpráva je majestátní a logicky uspořádaná. Mezi oběma zprávami je velký „odpor“ a zcela odmítá Delitzschovu myšlenku, že biblická geneze je vyňata z babylonského eposu. Německé výkopy v Mezopotámii vlastně jen potvrdily pravdivost biblických zpráv a kníže vyjadřuje přesvědčení, že „pozdější vykopávky plevy od zrna rozliší“. ... Snížil-li se Delitzsch na straníka církvi nepřátelského, nebudou jej zajisté následovati vědci nestranní.⁶⁰⁰ Podle deníku Čech byl proslov knížete odměněn dlouhotrvajícím a hlučným potleskem.

Z výše uvedeného je patrné, že kníže Liechtenstein zcela nesouhlasil s Delitzschovými názory a považoval je v praxi za neudržitelné. Člověka vede k cíli víra v Boha, nikoliv jeho rozum a výsledky vědy. Nadpřirozené pravdy nelze poznat díky nejnovějším vědeckým výzkumům, ale pouze skrze slovo Boží.

8.4.2.2 Johannes Döllner

Rakouský teolog **Johannes Döllner** (1868-1928) působil jako profesor pro biblická studia a orientální jazyky v St. Pölten. Od roku 1900 zastával úřad c. a k. dvorního kaplana ve Vídni. V roce 1905 byl jmenován profesorem pro biblická studia na vídeňské univerzitě. Od roku 1923 zde zastával funkci rektora. Döllner byl pro své znalosti jako teolog velmi uznávaný a jako ředitel vídeňského „Frintaneua“ (C. a k. Vyšší diecézní vzdělávací ústav sv. Augustina; odborná škola pro kněze ve Vídni) se těšil výtečné reputaci.

Dne 1. 2. 1902 přednesl na téma „Babel und Bibel“ přednášku ve Lvově společnosti ve Vídni a výtah z ní o rok později publikoval knižně. V úvodu své knížky Döllner připouští, výzkumy v Babylonu zcela přispěly k objasnění mnohých historických, kulturních, geografických a etnografických otázek. Přiznává Delitzschovi zásluhu na tom, že díky novým výzkumům, které učinil i on, byly opraveny mnohé naše znalosti o Bibli v náboženském ohledu. Zároveň objektivně tvrdí, že by bylo chybou, neuznat Delitzschovy názory ohledně faktů, která prokazují úzký vztah mezi izraelským a babylonským starověkým světem.

Na dalších stránkách přistupuje Döllner k rozboru jednotlivých Delitzschových názorů. Nesouhlasí s jeho interpretací čtení Božího jména ani s tvrzením, že Židé přejali svůj monoteismus z Babylonie. Jméno Jahve muselo být Židům známo již před Mojžíšem, avšak význam tohoto slova Bůh později zjevil svými skutky. Delitzsch odvozuje židovský

⁶⁰⁰ Víra a věda. Řeč knížete Aloise Liechtensteina na V. sjezdě katolíků ve Vídni. *Čech.* 29. 11. 1905, roč. 30, č. 329. s. 2. Dostupný také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:07fb8310-919f-11e6-89b1-5ef3fc9ae867>

monoteismus od Babyloňanů na základě různých vlastních jmen, která znamenají „Bůh dal, Bůh se mnou“ apod. Döller je ochoten připustit, že u Babyloňanů můžeme najít jisté stopy dřívějšího monoteismu, ale skutečnost, že za vlády krále Chammurapiho bylo uctíváno mnoho bohů (bůh slunce, bůh měsíce apod.) svědčí naopak proti této teorii. Navíc babylonští bohové nemají přívlastky „vševědoucí, všudypřítomný“ aj. To přísluší jen jedinému židovskému Bohu.⁶⁰¹

Döller rozebírá Delitzschovu interpretaci stvoření světa, podle níž autor knihy Genesis napodobil starobabylonský epos o stvoření světa tím, že zkrátka odstranil veškeré mytologické prvky. Je sice nezpochybnitelné, že existuje veliká shoda mezi biblickou zprávou a zprávou babylonskou, ovšem dokazuje to pouze skutečnost, že obě zprávy vycházejí ze stejného pramene. Zatímco zpráva babylonská je zcela znetvořená mytologií, biblická zpráva je čistá a neporušená.⁶⁰²

Dvorního kaplana rozhněvalo Delitzschovo konstatování, že biblické vyprávění o hříchu prvních lidí, je pouhým opisem babylonského mýtu o původu zla. Takové tvrzení považuje Döller za lehkomyšlné a vyčítá Delitzschovi, že chce popřít nadpřirozený charakter Bible a celého křesťanství, které je založeno právě na tomto základě.⁶⁰³ Podobné zprávy, popisující první hříchy, jsou přece doloženy také u jiných národů.

Za jednu z dalších Delitzschových mylných dedukcí považuje Döller tvrzení o zarážející podobnosti biblické a babylonské zprávy o potopě. Uznává sice jisté shody, ale v babylonské verzi je obsaženo tolik polyteismu, že jediné rozumné vysvětlení je takové, že obě zprávy mají společný pramen – prazjevení. Babylonský epos je sice starší, ale je nepřesný a obsahuje mnoho mytologických prvků, které celou událost značně zkreslují. Oproti tomu je biblická zpráva zcela přesná bez mytologických nánosů.⁶⁰⁴ Potopu považuje za zcela klíčovou událost, která měla význam pro veškeré lidstvo, a proto jí nacházíme i u jiných národů.

Döller zcela odmítá Delitzschův úsudek, že židovský Dekalog má svůj původ v Babylonu. Vysvětluje, že také ostatní národy si vytvořily určitá základní pravidla, která odpovídají Dekalogu a která byla v běžném životě striktně dodržována. Jednalo se o jistá přirozená nařízení, která byla a stále jsou vlastní srdci každého člověka.⁶⁰⁵ V Izraeli je tento zákon zvláštní tím, že jej Bůh dal svému lidu vyrytý na kamenných deskách.

Naprosto nepřijatelné je pro Döllera Delitzschovo tvrzení, že židovská sobota je pouze výpůjčkou babylonského svátku. Zdůrazňuje, že Delitzschovi kolegové, asyriologové, s tímto

---

⁶⁰¹ DÖLLER, Johannes. *Bibel und Babel oder Babel und Bibel? Eine Entgegnung auf Prof. Friedrich Delitzsch' „Babel und Bibel“*. Paderborn: Druck und Verlag von Ferdinand Schöningh. 1903. s. 10 a násl.

⁶⁰² *Ibid.*, s. 16 a 19.

⁶⁰³ *Ibid.*, s. 19.

⁶⁰⁴ *Ibid.*, s. 23-24.

⁶⁰⁵ *Ibid.*, s. 26.

výkladem nesouhlasí. Argumentuje tím, že babylonská „sobota“ nebyla dnem odpočinku, dnem kajičnosti, určeným k modlitbě a smíření. Nebyla závazná pro všechny, ale pouze pro vybrané jedince (krále, lékaře apod.) a nevztahovala se na všechny záležitosti (mohly se uzavírat smlouvy).⁶⁰⁶ Pro Babyloňany nepředstavovala „sobota“ nic významného, avšak pro Židy to byl speciální svátek, který se světíl, čímž byla Bohu vzdávána úcta.

Posledním tématem, kterým se Dölller ve svém krátkém spisku zabývá, je posmrtný život u Babyloňanů. Zcela jednoznačně odmítá Delitzschovo tvrzení, že původ víry v nesmrtelnost duše nacházíme ve starém Babylonu. Namítá, že víra v nesmrtelnost duše je přece doložena u všech národů, je to přirozená součást lidského srdce. Stejně tak odsuzuje Delitzschovy interpretace o babylonském původu andělů a démonů.

Proti Delitzschovu požadavku, aby byly z Bible odstraněny všechny tyto čistě lidské představy, aby tak mohlo být zjeveno pravé náboženství, tak jak je nám učil sám Ježíš Kristus, se důrazně ohrazuje. Argumentuje samotným Ježíšem, který je plný těchto babylonských předsudků.⁶⁰⁷ Vždyť v Bibli se hovoří o tom, že Ježíš sám věří v existenci ďábla, v odměnu i trest na onom světě (viz podobenství o boháči a Lazarovi).

V závěru spisu sice Dölller uznává, že naše kultura bezpochyby přejala mnoho z Babylonie (kalendář, rozdělení dnů na hodiny, minuty, sekundy aj.), ale v náboženském směru, myšlení a cítění žádný takový vliv zkrátka neexistuje. V babylonských textech nenacházíme originál Bible, Bible není pouhou kopií těchto textů. Babylonské texty jsou deformovány mytologickými rysy a prvky, zatímco v Bibli nacházíme čisté neporušené zjevení pravdy.⁶⁰⁸ Jako křesťané uznáváme pouze nadpřirozený charakter, žádný jiný vliv.

8.4.3 Ohlasy z protestantského prostředí

8.4.3.1 Ernst Sellin

Německý teolog, biblista, archeolog a orientalista, profesor **Ernst Sellin** (1867-1946) působil na univerzitách ve Vídni, Rostocku, v Kielu a Berlíně. Zaměřoval se zejména na „starozákonní“ archeologii a během svého působení na vídeňské univerzitě v letech 1897-1908 byl učitelem i slavného orientalisty Bedřicha Hrozného.

---

⁶⁰⁶ DÖLLER, Johannes. *Bibel und Babel oder Babel und Bibel?* s. 28-31.

⁶⁰⁷ *Ibid.*, s. 35.

⁶⁰⁸ *Ibid.*, s. 36.

K Delitzschovým přednáškám se vyjádřil v článku „**Ein Schlusswort zu ‚Babel und Bibel‘**“ („**Doslov k Babylonu a Bibli**“). Sellin na jedné straně velmi oceňuje „nespočetnou podporu, vysvětlení, opravy, za které starozákonní bádání co se stránky jazykové, ... a kulturně historické děkuje právě rozluštění babylonských klínopisných nápisů.“⁶⁰⁹ S Delitzschem polemizuje ohledně jeho pojetí etiky a mravnosti v Babylonu. Nesouhlasí s tím, že Delitzsch přisuzuje babylonským literárním skladbám mnohem větší váhu než biblickým textům. Vadí mu, že Delitzsch ignoroval morálně-náboženský obsah příběhů o stvoření a potopě v Bibli. Sellin se neztotožňuje s tím, jaký význam přikládá Delitzsch pojímům milosrdenství nebo hřích v klínopisné literatuře. Podle Sellina „Základní zásady veškeré pravé mravnosti, „Chci milosrdenství, ne obět“, (Oz 6,6 srov. Iz. 1,11 násl. Mi 6,8 atd.), „milovat bližního jako sebe sama, nemají v Babyloně naprosto žádné obdoby.“⁶¹⁰ Sellin říká, že v Delitzschových přednáškách je nepochybně mnoho pravdivého a správného. Uznává, že ve starozákonní literatuře a náboženském životě starého Izraele nacházíme mnoho cizích vlivů. Toto všechno je podle Sellina přirozený historický proces a teologie si je těchto skutečností vědoma již více než 100 let. Problém vidí v tom, že to zakrývala a teď s tím přišel Delitzsch a řekl to vše na rovinu. Církev by ho za to neměla odsuzovat, ale měla by soudit sebe za tento přístup.⁶¹¹

Takový argument považuje Delitzsch za velmi úsměvný a odkazuje na svého zesnulého otce, který se zabýval překlady starozákonních textů a snažil se přizpůsobit nové poznatky textu knihy Genesis, avšak setkal se s velmi tvrdým postojem církve a byl pro svůj postoj stíhán ještě na smrtelné posteli.

Sellin se také vyjadřuje k otázce božského zjevení a konstatuje, že „dnešní teologie jednomyslně hájí myšlenku božského zjevení, které pomalu kráčí s dějinami, srovnávajíc se s kulturním a duchovním vývojem lidstva, zejména Izraele, zjevení, které proto předjímá různé stupněm... opravy sebe sama, přejímá ideje... od jiných národů...“⁶¹² Souhlasí tedy s Delitzschovou myšlenkou, že božské zjevení je výsledkem přirozeného a historického vývoje, cizí vlivy nevyklučuje, ale naopak přijímá a v sobě uzavírá.

Podle Sellina bez zjevení padá víra v jediného živého Boha a s ní i celé církevní společenství. Sellin si klade otázku, zda bychom mohli ze sporu „Babel- Bibel“ nějak ponaučit. Dochází k závěru, že ano, neboť je třeba říci „evangelické obci ještě jasněji a důrazněji, než dosud, že Bible není žádná kniha, která spadla z nebe, ale byla sepsána lidmi jako lidská

---

⁶⁰⁹ SELLIN, Eduard. Ein Schlusswort zu „Babel und Bibel“. *Evangelische Kirchenzeitung für Österreich* [online]. 15. 7. 1903, Jhg. 20, Nr. 14, s. 210 [cit. 2016-07-03].

Dostupné z: <http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=ekz&datum=19030715&seite=1&zoom=33>

⁶¹⁰ *Ibid.*

⁶¹¹ *Ibid.*, s. 211.

⁶¹² *Ibid.*

literatura“.⁶¹³ Přiznává, že učení o víře ve verbální inspiraci Písma je již překonané a nelze jej brát jako nezbytnou podmínku křesťanství. Je třeba upustit od tohoto dogmatu.

Sellin kritizuje Delitzschovo přehlížení babylonského polyteismu, resp. hen teismu a odmítá jeho teorii o babylonském monoteismu. V závěru článku Sellin zdůrazňuje myšlenku, že i přes veškerý vývoj, kterým starozákonní víra v jediného Boha v průběhu dějin prošla, jí neubírá nic na tom, že se jedná v dějinách náboženství o zcela výlučný typ monoteismu, kterého nebylo nikde jinde dosaženo.⁶¹⁴ Delitzsch zde podle něj úmyslně přehlédl národní a kulturní jedinečnost židovského národa.

Sellin našel v Delitzschových přednáškách mnoho pozitivních aspektů, vadilo mu však, že směšoval své osobní názory s vědeckým výzkumem.

8.4.4 Ohlasy z židovských kruhů

8.4.4.1 Julius Weissburg

Dr. Julius Weissburg (někdy uváděn také jako Gyula Weiszburg) působil od roku 1895 jako rabín v Budapešti. Na Delitzschovu druhou přednášku zareagoval fejetonem „**Babel und Bibel**“, který vyšel v maďarských novinách „**Pester Lloyd**“ 17. 1. 1903.

V úvodu Weissburg říká, že „boj o Bibli“ se v dnešní době značně změnil. Lidé již nebojují za pravdy Písma svatého zbraněmi a krví, ale papírem a inkoustem. Bojovníci se vrhají do slovních potyček s hesly „Babel a Bible“ nebo „Bible a Babel.“ Rozluštění klínopisných nápíisů a objevení nových klínopisných textů nám přineslo nové poznatky, které velmi rozšířily náš kulturní a historický obzor. Díky tomu se pro nás biblické události stávají lépe srozumitelnými.

Většina z toho, co přednesl Delitzsch však již byla badatelům dříve známa. Delitzsch zachází s Izraelci a Bibli dost ukrutně. Toto je prý „vlastností, mnohých učenců, že se domnívají, že všechny záhady mohou řešiti pomocí své vědy.“⁶¹⁵ Delitzsch se mylně domnívá, že v klínopisné literatuře našel úplně celou Bibli, tj. její prameny.

---

⁶¹³ SELLIN, Eduard. *Ein Schlusswort zu „Babel und Bibel*, s. 211.

⁶¹⁴ *Ibid.*, s. 212.

⁶¹⁵ WEISSBURG, Julius. *Babel und Bibel. Pester Lloyd*. 17. 1. 1903, Jhg. 50, Nr. 15. s. 2. Dostupné také z: <http://anno.onb.ac.at/cgi-content/annoshow?call=pel|19030117|2|100.0|0>

Delitzsch tvrdí, že izraelské právo bylo zcela pod vlivem Babylonu. Podle něj jsou míry, váhy i samotné forma zákonů zcela babylonského původu. Stejně tak sobota. Takový názor nemůže být podle Weissburga obhájen, neboť v Babylonu sice byla slavnost podobného druhu, ale nejednalo se o den odpočinku pro lidi a zvířata jako v Bibli.

V babylonské kosmogonii Delitzsch vidí vzor pro biblickou zprávu o stvoření světa, také Epos o Gilgamešovi je předlohou biblické potopy světa. Weissburg pokračuje Delitzschovou interpretací Božího jména: „Ano, a aby Izraelcům zasadil poslední ránu, chce je oloupit i o vytvoření jednobozství, poněvadž byl nalezen klínový nápis „*Ja-ah-ve ilu*“. Čím hůře však se vede bibli a Izraelcům v těchto výkladech, tím lépe se daří Babyloňanům.“⁶¹⁶ Tvrzení, kterými Delitzsch osvětluje své názory, označují listy jako smělá a považují je za nedoložená a odvážná. Porovnávání babylonského boha Marduka s izraelským bohem chápe Weissburg jako „velkou křivdu.“ Vysvětluje, že takové tvrzení Delitzsch nemá ničím podložené, že v Babylonu bylo zkrátka mnoho bohů, nelze tedy v žádném případě hovořit o jakémkoli druhu monoteismu.

8.4.4.2 Leopold Goldschmied

Dr. Leopold Goldschmied (1867 - ?) původem z Maďarska, působil od roku 1897 jako rabín v Prostějově. K Delitzschovým dvěma přednáškám se vyjádřil v útlém pojednání, které vyšlo v roce 1903.

V úvodu se ohrazuje vůči přístupu, který zaujímá současná protestantská teologie, která si podle něj zvykla neustále si přisvojovat dogma o neomylnosti a toto právo upírá katolíkům.⁶¹⁷

Goldschmied se jasně vymezuje vůči Delitzschovým interpretacím zjevení a monoteismu. Zdůrazňuje, že pro Židy nepředstavuje zjevení jediný sloup náboženství. Židovská víra nikdy nevyznávala, že všechny knihy Starého zákona jsou dílem božského vnuknutí. Za druhý, pevný sloup židovské víry považuje ústní podání a tradici, která je úzce spojena s Mojžíšem. Tradice je pro Goldschmida mnohem významnější než sama Tóra.

Goldschmied se neobává toho, že by archeologické výzkumy a výsledky klínopisného bádání nějak mohly ohrozit židovské náboženství, neboť „když by i učení o zjevení bylo otřeseno vykopávkami ... starověku, zatím známými výsledky a objevy nebylo otřeseno, zbývalo by Židům ještě ústní podání, které je chráněno proti útokům panbabylonismu.“⁶¹⁸

---

⁶¹⁶ Ibid., s. 2.

⁶¹⁷ GOLDSCHMIED, Leopold. *Der Kampf um Babel-Bibel im Lichte des Judentums*. Frankfurt: Kaufmann, 1903. s. 4.

⁶¹⁸ GOLDSCHMIED, Leopold. *Der Kampf um Babel-Bibel*, s. 8.

Pro Goldschmieda je Delitzsch v biblistice pouhým laikem, kterému v žádném případě nepřisluší rozhodovat o otázkách Starého zákona.⁶¹⁹ Nezná ani správný výraz pro šesté přikázání (uvádí špatný hebrejský výraz), nerozumí místům v knize Genesis.

Rovněž odmítá jeho teorii o čtení Božího jména na starobabylonských tabulkách. Podle Goldschmiedovi skutečnost, „zda ony tři tabulky ... z doby Chammurapiho obsahovaly jméno Jahve z židovského hlediska zcela lhostejná. Víme pouze to, že čtení tetragram Jahve je moderní ... Je třeba především dokázat, že židé vůbec boha s takovým jménem znali, abychom mohli činit další důsledky.“⁶²⁰

Tvrzení, že původ hříchu prvních lidí nacházíme právě v Babylonu, považuje Goldschmied za „vzdušný zámek Delitzschových domněnek.“⁶²¹ V babylonské zprávě je sice zmíněn pojem hříchu, ale nikoli skutečnost, že hřích byl následkem probuzené smyslnosti. Babyloňané si totiž nebyli vědomi tohoto vzájemného vztahu.

Delitzschovo konstatování, že obřizka existovala již dříve u Arabů a Egyptanů a není tedy znakem smlouvy mezi Bohem a Izraelem, považuje Goldschmied za „pouhé tvrzení bez důkazu“.⁶²²

Způsob, jakým Delitzsch vypravuje obsah babylonské zprávy o potopě světa, shledává Goldschmied „skutečně dobrým školským příkladem pro zpracování babylonských pověstí in usum delphini“.⁶²³ Tento latinský výraz se používá pro cenzurované texty nebo pro texty eufemistické. Goldschmied tu naráží na to, co Delitzschovi vytýkali i ostatní učenci – vybíral si z textů jen to, co se mu hodilo.

---

⁶¹⁹ *Ibid.*, s. 6.

⁶²⁰ *Ibid.*, s. 10.

⁶²¹ *Ibid.*, s. 18.

⁶²² *Ibid.*, s. 25.

⁶²³ *Ibid.*, s. 17.

9 Reflexe v českém prostředí

Delitzschovy „tři přednášky“ a knihy na ně navazující (Babel a Bible: Přehled a výhled; Velký podvod, 1. a 2. díl) se dočkaly pochopitelně ohlasu i v českých zemích. Jeho tři přednášky byly překvapivě brzy přeloženy také do češtiny, takže i zdejší široká veřejnost byla s touto problematikou velmi dobře seznámena. V roce 1905 a 1907 byl Friedrich Delitzsch pozván do Prahy, aby zde přednášel o „Babylonu a Bibli“. Tato skutečnost svědčí o velkém zájmu o osobu Friedricha Delitzsche a obě přednášky se setkaly s velkým ohlasem. Podle dobového tisku byly přednáškové sály zaplněny do posledního místa.

Samozřejmě, že v českém prostředí nenacházíme tak vysoký počet ohlasů, jako v Německu, kde to „Babelem“ jen žilo. Ovšem i zde se k tomuto problému vyjadřovaly významné osobnosti české vědy, kultury a politiky, jejichž jména jsou i dnes velmi dobře známa. Jedná se např. o arabistu Aloise Musila, asyriologa Bedřicha Hrozného, spisovatele Eduarda Štorcha, historika Otakara Kádnera nebo literárního kritika Františka V. Krejčího.

Dne 6. 1. 1904 vyšlo v týdeníku „**Čech**“ oznámení, že **Novobydžovská skupina Zemské jednoty katolického duchovenstva** pořádá ve čtvrtek 14. 1. 1904. **volnou konferenci v Chlumci nad Cidlinou pro duchovenstvo** svého vikariátu i ostatních vikariátů. Jedním z bodů programu konference byla **přednáška na téma „Bible a Babel.“**⁶²⁴ O několik dní později, 17. 1. 1904 přinesl tentýž deník oznámení o průběhu konané konference, které se zúčastnilo celkem 21 kněží. Profesor bohosloví z Hradce Králové Jan Hejčl zde přednesl rozsáhlou přednášku nazvanou „**Bible a Babel**“, v níž seznámil přítomné se závěry, které Delitzsch učinil ve své první přednášce. Delitzsch chápe Starý zákon jako kopii babylonské kultury, odmítá zcela prazjevení. Hejčl vyjádřil nesouhlas s jeho názory, které označil za pouhé teorie, které vznikly pouze na základě čtení různých klínopisných textů. Zdůraznil, že na asyriologii je třeba se dívat s určitým nadhledem, neboť je to věda velmi mladá, vždyť sami asyriologové se mezi sebou dohadují o čtení jednotlivých textů. Na základě toho Hejčl prohlásil, že Delitzschovy teorie „stojí vlastně na písku“.⁶²⁵ Obě dvě kultury, babylonská i izraelská mají stejný původ. Vycházejí ze společného pramene, avšak postupem času se samostatně vyvíjely.

⁶²⁴ Novobydžovská skupina Z. J. K. D. ... *Čech*. 6. 1. 1904, roč. 29, č. 6, s. 6. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:c2a674c0-739c-11e6-aa85-005056825209>

⁶²⁵ Volná konference duchovenstva. *Čech*. 17. 1. 1904, roč. 29, č. 17, s. 2. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:0d3b83d0-739e-11e6-aa85-005056825209>

O Delitzschovy přednášky nebyl zájem pouze v akademickém okruhu nebo mezi teology. Pronikly dokonce i mezi dělnictvo. **Katolický list „Čech“** informoval 2. 1. 1904 o tom, že Moravsko-slezská organizace křesťansko-sociální pořádala v Brně vzdělávací kurzy pro dělnictvo. O Delitzschově sporu „Babel-Bibel“, o inspiraci Bible a nejnovějších objevech přednášel **prof. dr. Jan Sedlák z Brna**. Přednáška byla doprovázena četnými ilustracemi a setkala s velkým ohlasem, zúčastnilo se jí celkem 82 posluchačů. List dokonce uvádí, že přednáška přímo elektrizovala, byla distribuována také Delitzschova kniha, neboť téma je to atraktivní a aktuální.⁶²⁶ Celý sloupek uzavírá informace o nutnosti vzdělávat dělnické vrstvy v nábožensko-apologetických otázkách.

Katolická politická jednota uspořádala **10. 1. 1907 přednáškový večer v Kroměříži**, na kterém zazněly dvě přednášky. Katecheta **Josef Vrchovecký** hovořil na téma „**Bible a Babel**“ a Antonín Janda, profesor reálného gymnázia přednesl referát, nazvaný „**Od stvoření světa do potopy**“. Zprávu přinesl katolický list „**Našinec**“ **16. 1. 1907** a podtrhl nejen aktuálnost uvedených témat, ale především hojnost účast a velký zájem posluchačů.⁶²⁷

Odezvy na spor „Babel-Bibel“ se objevovaly nejen v denním tisku, vycházejícím v Čechách a na Moravě, ale také v nejrůznějších časopisech (nejen zábavných, ale i odborných). Články často vycházely na pokračování ve formě tzv. fejetonů. Některé z nich jsou bohužel anonymní, což je velká škoda, neboť se většinou jedná o příspěvky silně kritické. Celkem se mi podařilo dohledat cca 40 článků, téměř všechny zde ve zkrácené podobě a výňatcích uvádím.

9.1 Ohlasy v českém tisku

9.1.1 Reakce v katolickém tisku

Jednu z prvních reakcí na Delitzschovu první přednášku uveřejnil katolický týdeník „**Obnova**“ 23. 1. 1903. Krátký anonymní sloupek, který vyšel v rubrice „Obrana“, nese název „**Jsmo ještě křesťany?**“ Pisatel sice uznává, že Friedrich Delitzsch je vynikající znalec

⁶²⁶ [Moravsko-slezská organizace křesťansko-sociální...] *Čech*. 2. 1. 1904, roč. 29, č. 2, s. 1. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:92b24d70-739c-11e6-97fa-001018b5eb5c>
<http://anno.onb.ac.at/cgi-content/annoshow?call=cdb|19040102|1|100.0|0>

⁶²⁷ [Z katol. polit. jednoty.] *Našinec*. 16. 1. 1907, roč. XLIII. č. 7, s. 1. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:56ff3993-827b-11e0-b92b-0050569d679d>

klínového písma a označuje ho slovem „hvězda“, ovšem dodává, že jelikož se mu nepovedlo získat slávu pomocí vědy, rozhodl se tak učinit svými filozofickými úvahami o Písmu svatém: „Znamení jazykozpytec Delitzsch opustil pole suchopárné gramatiky starobabylonské a dal se na dráhu náboženské filosofie, doufaje hlučnějších vavřínů na poli tomto vydobýti.“⁶²⁸ Autor ironicky dodává, že v úzkých vědeckých kruzích by Delitzschovy myšlenky nemohly vzbudit tak velkou pozornost, jako u mnoha polovzdělaných lidí.

Ti se pak budou díky němu mylně domnívat, že babylonský král Chammurapi obdržel Dekalog od boha slunce, a to dokonce 8. století před Mojžíšem! Delitzsch tak naruší jeden ze základů křesťanské víry a ti dokonce za podpory samotného císaře. Pisatel se rozčiluje: „Protestanté věřili dosud bibli, jakožto slovu Božímu. Dnes však volá učenec Delitzsch za pochvaly vrchní hlavy luterstva: „Ruku na srdce! Mimo zjevení, jež každý člověk v nitru svém nosí, nepotřebujeme jiného.“⁶²⁹

Autor dále odsuzuje Delitzschovo zavržení celého Starého zákona, popření Božího zjevení a všech pasáží, které předpovídají příchod Mesiáše. Klade si otázku, zda se „může udržeti Nový zákon bez Starého? Může někdo v Ježíši Kristu spatřovati vykupitele od hříchu, když dědičný hřích... v ráji... Jest pouhý výmysl babylonských mudrců. Co zbývá lutheránům ještě z toho křesťanství? Pánové, ruce na srdce a položte si otázku... „Jsme ještě křesťany?“⁶³⁰ Delitzschovy názory považuje autor za myšlenkové skoky a nepodložené hypotézy. Jeho závěry jsou jen filozofickými úvahami, nikoli střizlivou vědeckou prací.

Další reakci přinesly „**Katolické listy**“ dne 17. 2. 1903. V článku, nazvaném „**Bible a Babylon**“, jehož autorem je **Ignác Steinochr**, se píše, že moderní kritika stále vede nějaký boj proti biblické tradici a někdy se přihodí, že „občas novými půtkami vzplane na různých bojištích vědeckého světa. Věda moderní chápe se neúnavně všech zbraní, jež namanou se odvážnému jejímu rameni v nových a nových vymoženostech, výzkumech a nálezech, a neúprosně buší do svého nepřítele, bible a tradice její...“⁶³¹ Delitzschovu první přednášku shledává velmi zajímavou a jeho úsudky označuje jako kategorické. Delitzsch se prý domnívá, že nám výsledky archeologických výkopů a klínopisného bádání odkrývají závoj, kterým byly zahaleny dlouhou minulou dobou. Vyvolený národ se nám na základě Delitzschových důkazů najednou jeví jako sekundární, nepůvodní, pouhou kopií. Autor sice říká, že žasne nad přesvědčivostí

---

⁶²⁸ Jsme ještě křesťany? *Obnova: týdeník Čsl. strany lidové*. 23. 1. 1903, roč. IX., č. 4, s. 2.

⁶²⁹ *Ibid.*

⁶³⁰ *Ibid.*

⁶³¹ STEINOCHR, Ign[ác]. Dr. Bible a Babylon. *Katolické listy*. 17. 2. 1903, roč. VII., č. 47, s. 1

Delitzschových argumentů a úsudků, zároveň však čtenářům doporučuje, aby se nenechali zmást, a radí jim přečíst si některá odborná pojednání současných teologů.

V odborném periodiku „**Hlídk**a“ bylo v roce 1903 publikováno anonymní oznámení, které vyjadřovalo značné rozčarování z Delitzschovy druhé přednášky, která vzbudila v racionalistických kruzích předčasnou radost nad „pochováním“ veškerého zjevení. V kruzích katolických a protestantských naopak mohutný odpor. Autor příspěvku neskrývá své znechucení nad tím, že císař přednášku nejen osobně navštívil, ale dokonce nařídil, aby se podle Delitzschových výkladů Starého zákona vyučovalo ve školách! Nazývá jen proto „protestantským papežem“!⁶³²

V měsíčníku „**Nový život**“, jehož redakci řídil **Karel Dostál Lutin**ov (1871-1923), který byl vůdčí osobností Katolické moderny, se objevil v červnu 1903 malý a anonymní sloupek, nazvaný stručně „**Bábel a bible**“. Pisatel se vyjadřuje velmi ostře k Delitzschově poslední (v této době druhé) přednášce s nelibostí. Neprávem prý způsobila mnoho povyku. Delitzschovy myšlenky sice považuje za zajímavé, nikoli však za nové. S jeho teologickými vývody zcela nesouhlasí, jsou pro něj silně diletantské. Kritizuje tvrdě i samotného císaře, který s Delitzschem „napřed dělal parádu, ale když se zdvihla z tábora protestantského, židovského i katolického bouře protestů, začal to veřejným dopisem umývat, ale zapletl se ještě do větších teologických utopií.“⁶³³

Delitzschova sdělení, na jejichž základě se snaží objasnit některá místa Starého zákona, však nijak nedokazují, že by byla Bible jen ubohým plagiátem babylonských mýtů. Naopak údaje, v ní zachycené, nám potvrzuje tradice, rozhodně nejsou „chyceny ze vzduchu.“⁶³⁴ Babylonské mýty považuje autor článku za „dětinské“ a není možné je v žádném případě srovnávat se „vznešeným a pravdou dýšícím podáním biblickým, slovem Božím.“⁶³⁵

Na závěr vyjadřuje pisatel radost nad tím, že se v katolických kruzích najdou tak inteligentní lidé jako Alois Musil, jehož rozsáhlé pojednání na toto téma velmi vysoce hodnotí.

V časopise „**Vychovatel**“, který byl zaměřen na zájmy křesťanského školství, vycházel od dubna do října 1903 na pokračování rozsáhlý fejeton (celkem 13 částí), nazvaný stručně „**Bible a Babylon**“. Autorem je **Ignác Steinochr** (1862-?), doktor teologie, profesor náboženství

---

⁶³² [Ze života náboženského]. *Hlídk*a: Měsíčník vědecký se zvláštním zřetelem k apologetice a filosofii. 1903, roč. XX., č. 1, s. 151. Dostupné také z: <http://librinostri.catholica.cz/nahledy.php?a=HI1903-r#lg=1&slide=76>

⁶³³ Bábel a bible. *Nový život: Měsíčník pro umění, vzdělání a zábavu*. 1903, roč. 8, č. 6, s. 200. Dostupné také z: <http://depositum.cz/knihovny/zivot/strom.clanek.php?clanek=22235>

⁶³⁴ *Ibid.*

⁶³⁵ *Ibid.*

na státním reálném gymnáziu v Praze a badatel v oblasti orientálních jazyků. V úvodu autor postupně seznamuje čtenáře z archeologických výzkumů na starém Předním východě a vysvětluje rozluštění klínového písma a jeho význam. Následuje stručné představení významných německých, anglických, amerických a francouzských badatelů. Steinochr zdůrazňuje, že dlouhou dobu byl výzkum Bible a její výklad výlučně prací odborníků (teologů, filologů a orientalistů). O předmětu a výsledcích jejich práce neměla laická veřejnost žádné povědomí. To se změnilo až s přednáškami Friedricha Delitzsche, který seznámil širokou veřejnost s nejnovějšími výzkumy německé asyriologie.

Steinochr přiznává, že nové nálezy a výsledky, které z nich vyplývají, nemusí být vždy v souladu s výkladem, který nám podává církev a biblická tradice. Delitzschovy přednášky popřely „nejdůležitější stránky Starého zákona, stěžejní pravdy..., jehož dosud byly posvátným kamenem pro srdce věřící a byly základem víry jeho ...“⁶³⁶ Nelze se vůbec divit, že taková odvážná tvrzení vzbudila značný rozruch a řada teologů se pustila s Delitzschem do ostré polemiky.

Autor se ohrazuje proti tomu, že Delitzsch snižuje pravdy obsažené ve Starém zákoně, přikládá jim zcela nepatrnou váhu, činí z nich lidské dílo a tak vlastně úplně popírá základ kámen víry – nadpřirozené zjevení. Podle Delitzsche probíhalo vše přirozenou cestou, jako náboženský proces, na jehož začátku stojí Babylon a Bible představuje až sekundární fázi, je jeho pouhou kopií. Tím popírá Delitzsch zjevení Boží a vše nadpřirozené, víru v Boha a jeho skutky, což mělo za následek obrovské pobouření. Steinochr se přimlouvá za to, aby bylo použito všech nových výsledků současného bádání, a věří, že díky nim bude opět dokázána pravda Písma svatého.⁶³⁷ Zároveň vyjadřuje přání, aby veškerý boj proti Delitzschovi probíhal zcela věcně a oprostil se od emocí.

Steinochr odsuzuje Delitzschovu negaci nadpřirozeného zjevení, která je obsažena v prvních kapitolách knihy Genesis. Nesouhlasí s popřením originality jednotlivých zpráv o stvoření světa a člověka. Říká k tomu: „Celá budova theologie starozákonní se boří a rozpadá v sutiny.“⁶³⁸ Neohrazuje se proti podobnosti mezi jednotlivými babylonskými mytickými texty a texty Starého zákona, nesouhlasí však s Delitzschovým tvrzením, že babylonská kultura je matkou izraelské kultury. Mezi oběma kulturami spatřuje Steinochr pouze podobnost věcnou a

---

⁶³⁶ STEINOCHR, Ign. Bible a Babylon. *Vychovatel: časopis věnovaný zájmům křesťanského školství*. 1. 5. 1903, roč. XVIII., č. 9, s. 106. Dostupné také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:c14c84a0-6766-11e4-8fe2-5ef3fc9bb22f>

⁶³⁷ STEINOCHR, Ign. Bible a Babylon. *Vychovatel: časopis věnovaný zájmům křesťanského školství*. 15. 5. 1903, roč. XVIII., č. 10, s. 117. Dostupný také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:90d08fb0-6766-11e4-9ab5-5ef3fc9ae86f>

⁶³⁸ *Ibid.*

formální (myšlenky a způsob jejich vyjadřování). Odlišují se naopak v náboženských názorech. V Izraeli je určující prazjevení a inspirace, nadpřirozené působení Boží na člověka. Bůh je tedy autorem hlavním (primárním) a člověk druhým (sekundárním).⁶³⁹ K tomu Steinochr dodává, že Delitzsch vůbec nechápe pojem „inspirace“.

Další Steinochrova kritika je zaměřena na Delitzschovo tvrzení, že původ monoteismu nacházíme v Babylonu, u kanaánských kmenů, které se zde usadily. Babylon byl podle Steinochra zcela polyteistický, oproti izraelské kultuře, kterou chápe jako čistě teokratickou, pevně zakotvenou na monoteistických základech. Shody, které Delitzsch předložil, jsou obsaženy pouze v jednotlivostech, ne v samotném základě.⁶⁴⁰ V Izraeli je každé odchýlení od Boha považováno za vážný hřích a trestáno, v Babylonu nikoli. Steinochr rovněž zavrhuje Delitzschovu teorii o původu Božího jména. Nesouhlasí s jeho interpretací slov „el“ a „Jahve“.⁶⁴¹ Dodává, že mnoho učenců s Delitzschovu teorií zcela odsoudilo.

Nepřijatelným je pro Steinochra Delitzschovo tvrzení, že biblický autor knihy Genesis opisoval vyprávění o stvoření světa a člověka z babylonských klínopisných textů a odstranil všechny mytologické prvky. Steinochr proti tomu argumentuje tím, že také u jiných národů nacházíme společné obsahové prvky. Domnívá se, že autor Genese a babylonských mýtů čerpali oba ze stejného pramene. Delitzschovy pokusy a vývody dokázat souvislost biblických zpráv obsažených v knize Genesis se zprávami, zachycenými v babylonské mytologii, považuje Steinochr za slabé a vratké.⁶⁴² Svě rozhořčení vyjadřuje následujícími větami: „Jak vysoko stojí bible vznešeností názoru svého nad mytologickým pojmem stvoření na deskách klínopisných!“⁶⁴³

Delitzschův postoj a snahu hledat v babylonských literárních skladbách podobnosti a přisuzovat jim vyšší důležitost a prioritu, chápe Steinochr jako smělou fantazii. Babylonskou zprávu o stvoření označuje jako „depravaci“ a odmítá názor, že Bible je jen sekundárním výtvorem, neboť „vznešenost názoru biblického o Bohu, Stvořiteli světa tak vysoko stojí nad

⁶³⁹ STEINOCHR, Ign. Bible a Babylon. *Vychovatel: časopis věnovaný zájmům křesťanského školství*. 15. 5. 1903, roč. XVIII., č. 10, s. 117-118. Dostupný také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:90d08fb0-6766-11e4-9ab5-5ef3fc9ae867>

⁶⁴⁰ STEINOCHR, Ign. Bible a Babylon. *Vychovatel: časopis věnovaný zájmům křesťanského školství*. 1. 6. 1903, roč. XVIII., č. 11, s. 130. Dostupné také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:29962b70-6766-11e4-be62-005056825209>

⁶⁴¹ STEINOCHR, Ign. Bible a Babylon. *Vychovatel: časopis věnovaný zájmům křesťanského školství*. 15. 6. 1903, roč. XVIII., č. 12, s. 143. Dostupné také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:67255d50-6764-11e4-9ab5-5ef3fc9ae867>; Idem. Bible a Babylon. *Vychovatel: časopis věnovaný zájmům křesťanského školství*. 15. 7. 1903, roč. XVIII., č. 14, s. 165. Dostupné také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:afba7320-6764-11e4-8b87-001018b5eb5c>

⁶⁴² STEINOCHR, Ign. Bible a Babylon. *Vychovatel: časopis věnovaný zájmům křesťanského školství*. 15. 9. 1903, roč. XVIII., č. 18, s. 210. Dostupné také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:bb770440-6763-11e4-8214-005056827e51>

⁶⁴³ Ibid.

malicherným pojetím klínopisných zpráv!⁶⁴⁴ Babylonská zpráva je jen lidským porušením původního zjevení, které se nám zachovalo v Bibli.

Steinochr vyjadřuje jisté znechucení nad tím, jakým způsobem hovořil Delitzsch o stvoření člověka. Jeho přístup považuje za pohrdavý. Přičí se mu, jak Delitzsch srovnává člověka, který je bytostí hmotnou s Bohem, který je duchovní podstaty a opět vidí jisté analogie v babylonských mýtech. Steinochr sice uznává, že v obou vyprávěních jsou jisté podobnosti, považuje je však za nepatrné a čistě formální. Hlavní rozdíl spočívá přece v samotné myšlence, která tvoří podstatu biblického vyprávění. Zatímco v Babylonu je stvoření lidí nedokonalé, v Bibli stvoří člověka sám všemohoucí Bůh, který jej nadále provází jako rádce, učitel a vychovatel. Zde se podle Steinochra opět ukazuje vznešenost biblického poselství a nízkost a podřadnost významu pojmu bůh u Babyloňanů.⁶⁴⁵

Na Delitzschovo popření významu a původnosti biblické zprávy o stvoření a její prohlášení za pouhou kopii babylonského originálu nahlíží Steinochr jako na odvahu a bezohlednost.⁶⁴⁶ Na biblickou zprávu o stvoření světa a člověka navazuje vyprávění o prvotním hříchu lidstva a jeho vykoupení. Vyzdvihuje význam stvořitelské části knihy Genesis pro Nový zákon, v němž je Ježíš označován jako druhý Adam. Klade si otázku, proč bychom měli hledat originál biblické stvořitelské zprávy právě z Babylonu?

Stejně tak polemizuje s Delitzschovou vývodem, že sobota je babylonského původu, její základ je zachován v babylonském kalendáři. V něm jsou označeny konkrétní dny, kdy nesmí být vykonávána žádná práce. Steinochr však poukazuje, že nikde není uvedeno, že tento den se má světit jako sváteční.⁶⁴⁷ Stejně tak zavrhuje Steinochr Delitzschovu teorii o původu potopy světa, jež má opět původ v babylonském klínopisném originále.

V závěru fejetonu shrnuje Steinochr obsah a význam Delitzschových přednášek. Podle jeho názoru Bibli vůbec neuškodily, naopak nové nálezy nám neustále znovu potvrzují a její pravdivost, která zůstala i nadále neotřesená. Na samotného Delitzsche se dívá jako na znamenitého odborníka, který však ve svých přednáškách propadl určitému nadšení, s proto trochu „přestřelil“. Jeho vystoupení považuje za nešťastné, neboť vyvolal mnoho veřejného

---

⁶⁴⁴ STEINOCHR, Ign. Bible a Babylon. *Vychovatel: časopis věnovaný zájmům křesťanského školství*. 15. 9. 1903, roč. XVIII., č. 18, s. 210. Dostupné také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:bb770440-6763-11e4-8214-005056827e51>

⁶⁴⁵ STEINOCHR, Ign. Bible a Babylon. *Vychovatel: časopis věnovaný zájmům křesťanského školství*. 1. 10. 1903, roč. XVIII., č. 19, s. 220-221. Dostupné také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:68f015c0-6765-11e4-8214-005056827e51>

⁶⁴⁶ Ibid., s. 221.

⁶⁴⁷ STEINOCHR, Ign. Bible a Babylon. *Vychovatel: časopis věnovaný zájmům křesťanského školství*. 15. 10. 1903, roč. XVIII., č. 20, s. 234. Dostupné také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:e6b88e10-6765-11e4-9ab5-5ef3fc9ae867>

pobouření.⁶⁴⁸ Všichni, kteří se postavili na obranu biblické tradice a víry, vykonali svou povinnost a Steinochr vyjadřuje přání, aby se celá záležitost již uklidnila.

V deníku „**Katolické listy**“ vycházelo od července do prosince 1903 na pokračování pojednání na téma „**Babel a Bible**“ ve formě fejetonů. Příspěvky jsou docela rozsáhlé a jejich umístění na titulní straně svědčí o významu celého sporu i pro českou veřejnost. Jedná se celkem o 11 příspěvků, které jsou „podepsány“ šifrou „aa“. Identitu autora se bohužel nepodařilo dohledat. Vzhledem k rozsahu všech fejetonů a skutečnosti, že autor většinou jen přejímá myšlenky a názory zahraničních, zejména německých teologů a asyriologů, uvádím pouze ty pasáže, které vyjadřují názor samotného autora. Podle způsobu zpracování je poznat, že autor byl velmi dobře seznámen s tehdejší odbornou literaturou a v problematice se velmi dobře orientoval.

Hned v úvodu prvního příspěvku ze 17. 7. 1903 autor přiznává význam celého sporu, když říká: „Poslední dobou vztah mezi kulturou a náboženstvím babylonským a biblickým vzrušil vzdělané kruhy evropské velikou měrou. Zvláště přičiněním Delitzschovým...“⁶⁴⁹ Pokračuje dále výčtem všech Delitzschových názorů a tvrzení, za které byl kritizován (sabat, monoteismus, potopa světa, stvoření člověka, představa o andělech, čtení Božího jména atd.). Zdůrazňuje, že nikdo ze současných asyriologů se s Delitzschovými názory neztotožňuje.

Kritizuje Delitzsche za to, jakým způsobem vybírá texty, na jejich základě hodlá dokazovat závislost izraelské kultury na babylonské a vytýká mu mnohé nepřesnosti, které pokládá za účelové. Delitzschovy závěry označuje jako pouhé „hypotézy.“ Ty „nacházejí mezi odborníky málo souhlasu, a pod jejich kritickými prsty sevrkávají se v neodůvodněná a smělá tvrzení...“⁶⁵⁰

Dne 5. 5. 1905 vyšel v týdeníku **Čech** fejeton nazvaný „**Vzdělávací knihovna katolická**“. Autor je sice neznámý, ale seznamuje čtenáře s jednotlivými svazky „Vzdělávací knihovny katolické“, kterou řídili Dr. J. Tumpach a Dr. Ant. Podlaha. Pozornost je zaměřena na svazek XXXVI., který nese název „Od stvoření do potopy: biblické universitní extense“. Jeho autorem je katolický kněz Alois Musil.⁶⁵¹

---

⁶⁴⁸ STEINOCHR, Ign. Bible a Babylon. *Vychovatel: časopis věnovaný zájmům křesťanského školství*. 15. 10. 1903, roč. XVIII., č. 20, s. 235. Dostupné také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:e6b88e10-6765-11e4-9ab5-5ef3fc9ae867>

⁶⁴⁹ [aa.] Babel a Bible. *Katolické listy*. 17. 7. 1903, roč. VII., č. 192, s. 1.

⁶⁵⁰ [aa.] Babel a Bible. *Katolické listy*. 5. 11. 1903, roč. VII., č. 301, s. 2.

⁶⁵¹ MUSIL, Alois. *Od stvoření do potopy: biblické universitní extense*. *Vzdělávací knihovna katolická*; sv. 36. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakl. V. Kotrba, 1905. s. 174.

Noviny tuto knihu považují za nadčasovou a cennou a dávají jí do protikladu k přednáškám Friedricha Delitzsche, přičemž neopomínají zdůraznit, že „povyk, který způsobil ... svým Babel und Bibel, jehož ani my jsme nezůstali ušetřeni a jehož neodůvodněné a překroucené domněnky péčí našich kruhů protikřesťanských v českém rouše také vyšly.“⁶⁵² Proti Delitzschovi stavějí Aloise Musila a jeho dílo s tvrzením, že jejich člověk je schopen čtenářům podat jasné a srozumitelné vysvětlení vztahu mezi vědou a vírou. Každý sebeabsurdnější škvár pomáhal šířit pomýlené tvrzení o rozporu mezi vědou a vírou.

Autor článku souhlasí s Musilem, že Delitzsch by nikdy nedosáhl takové obrovské senzace, kdyby pravdivě seznámil kněží, učence a širokou veřejnost se skutečnými výsledky vědeckého bádání ohledně Písma svatého. V mnoha učebnicích a knihách převládají ještě zastaralé názory, které již neodpovídají vědeckým poznatkům. Tento nedostatek jen podporuje názor, že bible odporuje vědě, a proto je všem lidem a zejména kněžím doporučeno Musilovo dílo, v němž jsou lehce a přesvědčivě vyvráceny veškeré domněnky, které mají původ ve vědě.

V časopise „**Museum**“ vyšel stručný článek „**Bibel-Babel**“, který je podepsán zkratkou „**Br.**“ Hned v úvodu autor píše, že tento titul značí „tuhý boj“, jímž Delitzsch „rozbouřil ducha“ mnoha vědcům a učencům. Ti zareagovali mnoha články a knihami. Autor si klade otázku, jak je vůbec možné, aby jedna jediná přednáška vyvolala všude tolik senzace? Sám si odpovídá, že dnešním moderním světem hýbe náboženská otázka. Do poslední chvíle se tajilo to, co se prostě utajit nedá. Člověka se zmocňují pochybnosti, víra mu neposkytuje klid a jistotu. Víra však ve 20. století odporuje vědě. Zde je původ oné disharmonie, kterou si člověk svou nevěrou omlouvá.

Autor to shrnuje slovy: „Delitzschova přednáška znamená jen malou epizodu ve velikém boji mezi vírou a nevěrou, mezi křesťanstvím a moderním pohanstvím.“⁶⁵³ Podle Delitzsche je Bible pouze kopií babylonské literatury, neboť je v ní mnoho prvků, které moderní věda odhalila právě v Babylonu. Tento základ považuje autor za pravdivý. Je přece známé, že obě kultury mají mnoho společných prvků, neboť oba národy vyšly přece ze stejné pravlasti. Není to nic nového a Delitzsch s tím pouze znovu směle vystoupil před posluchače. V závěru článku autor zmiňuje vybrané reakce některých teologů.

Katecheta **Adolf Jašek** (1880-1923) si v olomouckém listě „**Našinec**“ kladl otázku, **zda je boj o Bibli a Babel reklamou německé vědy**. Hned v úvodu svého článku, který vyšel 17. 3.

⁶⁵² [Feuilleton:] Vzdělávací knihovna katolická. *Čech.* 5. 5 1905, roč. 30, č. 122, s. 1. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:2eae130-8e8b-11e6-89b1-5ef3fc9ae867>
<http://anno.onb.ac.at/cgi-content/annoshow?call=cdb|19050505|1|100.0|0>

⁶⁵³ [Br.] Bibel – Babel. *Museum: Časopis bohoslovců českomoravských.* 1902-1903, roč. XXXVI., s. 194.

1909 konstatuje, že dnes „uklidnila se již ve vědeckých sférách hladina rozčeřená prudkým úderem... prof. Delitzsche v přednášce o Babelu a Bibli. S úžasem tážeme se, co bylo příčinou,... že započat byl tak rychle vzplanuvší urputný boj... jehož ohlas tiskem se rozletěl po celém širém světě... Jméno Delitzschovo letělo od úst k ústům, mládež na ulicích, dělnictvo v továrnách rokovalo o senzačních myšlenkách jeho právě tak jako císařský dvůr v Berlíně; tisková čerň ztělesnila fantasmii a literatura o německé protestantské vědě biblické rostla jako houby po dešti.“⁶⁵⁴ Jašek klade důraz na to, aby čtenářům vyložil, že Delitzsch rozhodně nepřišel s ničím novým. Spojitosti mezi Biblií a Mezopotámií byly katolíkům a protestantům již velmi dobře známy. Starý zákon a jeho dobové pozadí bylo již dříve horlivě studováno a z katolické strany byly vítány všechny nové poznatky. Podle Jaška však racionalistický přístup ke zkoumání Písma způsobil, že „u protestantů obrátilo se obranné dříve kopí útočně proti Bibli“.⁶⁵⁵ Hlavní vinu přičítá právě Delitzschovi, který se snažil zničit Božskou autoritu.

Jašek se domnívá, že se Delitzsch ve svých názorech příliš ukvapil, nebyl po vědecké stránce zcela korektní. Za jeho vystoupením spatřuje touhu po obrovské reklamě pro asyriologii. Na tu nahlíží jako na „**pyšnou protestantskou německou vědu**“, které se necítila být dost respektována, neboť zaostávala, byla ve stínu vědeckých výzkumů anglických, francouzských a amerických. Německá asyriologie zkrátka hledala způsob, jak na sebe upozornit, jak zvýšit svou prestiž, udělat si dobré jméno a hlavně, jak získat další finanční prostředky. Jašek tuto situaci popisuje krásnými slovy: „**Něco senzačního mělo vzbuditi zájem pro onu odstrkovanou popelku a vychovati ji v dceru královskou**“.⁶⁵⁶ Do hry tedy vstoupil císař Vilém II., který vybral Delitzsche, jehož úkolem bylo zachránit německou vědu. Podle Jaška Delitzsch své poslání splnil výtečně, ale katolickou víru jeho přednášky nijak neohrozily. Důsledek Delitzschova „boje“ proti Bibli byl pozitivní, značně se zvýšil zájem o studium orientalistiky, díky němuž budou v budoucnosti dějiny Izraele v souvislosti se vztahy k okolním národům a kulturám lépe probádány.

V závěru svého příspěvku vyjadřuje Jašek přesvědčení, že nové objevy klínopisných textů nemohou nijak uškodit katolické teologii, změnit pravdy obsažené v Písmu svatém. Mohou pouze doplnit naše znalosti ohledně historických, etnografických, geografických a

---

⁶⁵⁴ Jašek, Adolf. Boj o Bibli a Babel reklamou německé vědy? *Našinec*. 17. 3. 1909, roč. XLV., č. 45, s. 1. Dostupné také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:2d0b0aa8-828e-11e0-b92b-0050569d679d>

⁶⁵⁵ *Ibid.*

⁶⁵⁶ *Ibid.*

archeologických otázkách Starého zákona, což bude jen prospěšné. Katolická církev nezavírá oči před pravdou, jejím cílem je naopak ji objektivně poznat.⁶⁵⁷

9.1.2 Reakce v židovském tisku

V beletristické příloze **Českožidovských listů** ze dne 16. 2. 1903 nacházíme v rubrice „**Beseda**“ odezvu na Delitzschovu „první přednášku“: „Německý učenec Bedřich Delitzsch způsobil v poslední době jistý rozruch tím, že na základě svých bádání přičítá starobylé babylonské kultuře přílišný vliv na obsah bible a hledí seslabiti její význam původnosti. Přednáška jeho vzbudila větší pozornost tím, že jí také německý císař přítomen“.⁶⁵⁸ V listech je také zdůrazněno, že Delitzschova přednáška vzbudila v laických kruzích velikou pozornost. Ozvali se však teologové a ostatní učenci, kteří Delitzsche vůbec nešetřili.

Dost nelichotivě a kriticky píše o Delitzschovi list „**Rozvoj**“ ve stručném článku „**Bibel a Babel**“, publikovaném 14. 1. 1904. Anonymní autor Delitzsche vůbec nešetří. Nazývá jej fantastou, snílkem a ignorantem. Není prý vůbec vědec, na jeho hlavu se snášejí samé ostré výtky.⁶⁵⁹ Jeho myšlenky před odbornou veřejností vůbec neobstály.

V týdeníku **Rozvoj** vyšel 3. 3. 1905 kratičký článek, v němž anonymní pisatel konstatuje, že „Delitzsch ... chce upírati židům veškerou původnost v zákonodárství mravním a snáší důvody, že starozákonní „miluj svého bližního..., týká se jen židů. Jak stranickým je Delitzsch...“⁶⁶⁰ Pisatel se proti tomuto tvrzení ohrazuje citací Lev 19 a 33, kde stojí, „milovat budeš cizince jako sama sebe, i vy jste byli cizinci v zemi egyptské“. Univerzalismus této zásady zcela platí a nedá se nijak popřít a Delitzsch tak jen „zbytečně ukazuje svoji předpojatost a kompromituje tím veškeré bádání.“⁶⁶¹

⁶⁵⁷ Jašek, Adolf. Boj o Bibli a Babel reklamou německé vědy? *Našinec*. 17. 3. 1909, roč. XLV., č. 45, s. 1. Dostupné také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:2d0b0aa8-828e-11e0-b92b-0050569d679d>

⁶⁵⁸ Babel a bible. *Českožidovské listy*. 1. 2. 1903, roč. IX., č. 3, s. 2-3. Dostupné také z: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/PShowPageDoc.do?it=0&id=5190215&picp=&idpi=6868759>

Babel a bible. *Českožidovské listy*. 16. 2. 1903, roč. IX., č. 4 [Belletristická příloha], s. II. Dostupné také z: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/PShowPageDoc.do?it=0&id=5190231&picp=&idpi=6868775>

⁶⁵⁹ Bible a Babel. *Rozvoj: Týdenník českých pokrokových židů*. 14. 1. 1904, roč. I., č. 3, s. 4. Dostupné také z: http://kramerius.nkp.cz/kramerius/document/ABA001_3046300020.djvu?id=24675704

⁶⁶⁰ Babel a bible. *Rozvoj: Pokrokový týdeník*. 3. 3. 1905, roč. 2, č. 9, s. 2. Dostupné také z: http://kramerius.nkp.cz/kramerius/document/ABA001_3046400066.djvu?id=24676640

⁶⁶¹ Ibid.

9.1.3 Reakce v ostatních novinách a časopisech

Národní listy reagovaly až na Delitzschovu „druhou přednášku“ 21. 2. 1903. V kratičkém článku, nazvaném „**Německý císař o biblických otázkách**“ se píše, že prof. Delitzsch ve své nedávné přednášce (tj. lednu 1903) vyvozoval původ židovského zákonodárství z Chammurapiho zákoníku. Noviny rovněž zmiňují reakci císaře Viléma II. a jeho soukromý dopis, adresovaný předsedovi Německé orientální společnosti, admirálu Hollmannovi. Zdůrazňují, že císař v tomto ohledu vyjádřil nesouhlas a s Delitzschem o jeho názorech polemizoval.⁶⁶² V závěru článku je otištěno několik posledních vět z císařova dopisu. Článek je anonymní a nejsou v něm žádné názory, vyjadřující postoj redakce.

V **Národních listech** se objevil 14. 3. 1903 ve sloupku „**Z literatury**“ článek nazvaný prostě „**Bábel a Bible**“. Kdo je jeho autorem, nevíme. Podepsal se pouze řeckým písmenem „**omega**.“ Autor hovoří o tom, že nedávná přednáška prof. Delitzsche v Berlíně (mylně uvádí, že první, jednalo se ovšem v pořadí již druhou) o významu asyriologie pro výzkum Bible, zejména Starého zákona vzbudila opět veliký rozruch. Důsledkem toho bylo množství odborné literatury a to nejen od kolegů z oboru, asyriologů, ale především mnohá, často i kritická vyjádření z katolických a protestantských kruhů.

Přítomnost samotného císaře přispěla podle autora k „vzbuzení senzace a zájmu davu, ...je pochopitelné, že věc sama o sobě může vzrušit a zaujati nejen odborníky, archeology, historiky, nejen theology, ale i kruhy nejširší, jimiž škola a církve utvořily o Písmu Svatém určitou představu.“⁶⁶³ Již z toho je patrné, že autor Delitzschovy názory neodmítá.

V článku se rovněž hovoří o tom, jaký zájem vzbudil Delitzsch svými přednáškami o Mezopotámii, její kulturu a historii, což mělo za následek, že nakladatelé začali znovu vydávat knihy o Babylonu, Ninive, Egyptu apod., z čehož pochopitelně velmi profitovali. Tento zájem „není jen modní a všetečný: Delitzschovo slovo jistě najde úrodnou půdu a bude východiskem nového názoru.“⁶⁶⁴ Rovněž je zde silně zdůrazněno, že o tištěné Delitzschovy přednášky je stále obrovský zájem a vycházejí v neustále doplňovaných vydání v tisícových nákladech. Stejně tak je upozorněno na fakt, že Delitzschovy názory pravidelně plní vědecké časopisy a všechny německé deníky.

---

⁶⁶² *Národní listy [ranní vydání]*. 21. 2. 1903, roč. XXXXIII., č. 51, s. 4. Dostupné také z: http://kramerius.nkp.cz/kramerius/document/ABA001_2177800686.djvu?id=11478448

⁶⁶³ *Národní listy [ranní vydání]*. 14. 3. 1903, roč. XXXXIII., č. 72 [Příloha „Národních listů“ k číslu 72], s. 9. Dostupné také z: http://kramerius.nkp.cz/kramerius/document/ABA001_2177800997.djvu?id=11479070

⁶⁶⁴ Ibid.

Autor chválí způsob, jakým Delitzsch zprostředkoval nejširší veřejnosti nové výsledky asyriologického bádání, které mohou prospět výkladu Bible. Oceňuje, že Delitzsch porovnal babylonské tabulky se starozákonními texty, poukázal na konkrétní podobnosti, zmínil určitá místa, osoby a krále, kteří díky tomu mohli být potvrzeni a starozákonní svět tak nabyt na pravosti a reálnosti. Zároveň si ale není jist, do jaké míry má Delitzsch pravdu. Domnívá se, že skutečnost, zda má babylonská kultura na Starý zákon tak veliký vliv, jak Delitzsch zdůrazňuje, bude ještě předmětem dalšího studia a polemik. Nevadí, pokud se ukáže, že svá tvrzení příliš přeháněl, ať už svou horlivostí nebo příliš velikým optimismem, s nímž vykládal život ve starém Babylonu a porovnával jej se shodami ve Starém zákoně. Autor zdůrazňuje, že se Delitzsch brání proti nařčení, že cíleně snaží nalézt shody mezi nalezenými klínopisnými texty z Mezopotámie a biblickými zprávami, aby tak mohl potvrdit, doplnit a vysvětlit Starý zákon. Souhlasí s Delitzschem v tom, že asyriologie neslouží pouze jako pomůcka pro výklad biblických textů, ale především jako „věcné zdůvodnění a bezpečné opření mnohých, často podezíraných tradic biblických, které, nejsouce nijak doloženy, vzbuzovaly vážné pochybnosti.“⁶⁶⁵

V závěru článku autor pozitivně zhodnotil Delitzschův přínos, který podle něj spočíval v tom, že svým výzkumem dokázal, že je možné studovat Starý zákon jako literární pramen, aniž bychom tak znehodnotili jeho náboženský význam. Způsob, který Delitzsch použil, je důkazem, že lze úspěšně sloučit poznatky archeologické, historické a umělecké s literárně-historickými srovnávacími metodami. Díky tomu, že Delitzsch při svých výzkumech kombinoval obojí, dospěl tak k novým, neobyčejným výsledkům.“⁶⁶⁶

V článku zaznívá autorovo silné přesvědčení, že všechny Delitzschovy objevy a hypotézy, i přesto, že jsou neustále podrobovány u jeho kolegů silné kritice, přispějí jistě „ku přiblížení vyššímu cíli: vyrovnání mezi věděním vírou.“⁶⁶⁷ Autor dává zcela jasně najevo své sympatie vůči Delitzschovi, když vysvětluje, že věda a víra nejsou v rozporu, ale vzájemně se doplňují. Jedno bez druhého nemůže být, úzce spolu souvisí, neboť „věda, jež mnohdy bývá pokládána za nepřítel víry, nejen, že jí nepřekáží, ale doplňuje a na reálný podklad staví zprávy, které měly během času stále více potřebí opory nejen v dogmatu o své pravosti“.⁶⁶⁸

---

⁶⁶⁵ *Národní listy [ranní vydání]*. 14. 3. 1903, roč. XXXXIII., č. 72 [Příloha „Národních listů“ k číslu 72], s. 9. Dostupné také z: http://kramerius.nkp.cz/kramerius/document/ABA001_2177800997.djvu?id=11479070

⁶⁶⁶ *Ibid.*

⁶⁶⁷ *Ibid.*

⁶⁶⁸ *Ibid.*

22. 2. 1903 vyšel v příloze deníku „**Národní listy**“ článek nesoucí prostý název „**Bible a Babel**“. Jeho autorem je **dr. Oldřich František Vaněk** (1857-1923), filozof, orientalista, technik, fotograf a propagátor letectví.

V roce 1897 vystudoval filozofii na Karlo-Ferdinandově univerzitě v Praze. Pracoval v pražském městském archivu. Zajímal se o nové technické vynálezy a vědu se nažil propagovat svou velmi širokou popularizačně-publicistickou činností. Kromě techniky se velmi intenzivně zajímal také o filozofii, náboženství a teologii. Svými názory patřil k tzv. antiklerikálům a odmítal náboženství založené na víře v jednoho Boha.

Vaňkův článek v „Národních listech“ je velmi rozsáhlý. Zabírá téměř celou jednu stranu. V úvodu hovoří obecně o tom, kdy se začaly starozákonní knihy podrobovat vědeckému zkoumání. Hovoří zvláště o vlivech, které působily na vznik knihy Genesis. Zdůrazňuje, že shody, objevené v jednotlivých literárních skladbách nemají původ pouze v Mezopotámii. Autor poukazuje na příbuzné prvky např. i v indické nebo egyptské literatuře. Zdůrazňuje vzestup asyriologie jako pomocné vědy biblických studií a její výzkum písemných památek nalezených v Mezopotámii. Podle něj je zcela logické, že objevy těchto literárních textů zadaly podnět k jejich porovnávání s biblickými knihami. Velké množství shod dalo vznik směru, který nazýváme panbabylonismus, jehož hlavní představitelé Huga Wincklera a Hermanna Zimmerna Vaněk přímo jmenuje a konstatuje, že jejich názoru, že vše, co je obsaženo v Bibli, pochází z Babylonu, si církve a široká veřejnost zpočátku vůbec nevšímala. Zkrátka jejich tvrzení do jisté míry ignorovala, neboť se jimi necítila nijak ohrožena.

Křesťanští apologetové byli vytrženi ze svého stoického klidu až přednáškami Friedricha Delitzsche, a to přesto, že v ní odborníci nenalezli žádné nové poznatky. Důvod rozruchu spočíval podle Vaňka v tom, že Delitzsche osobně podpořil sám německý císař a to tím, že se nejen jeho přednášky osobně zúčastnil, ale že jej vyzval, aby ji zopakoval v císařském paláci. Tato podpora jistě vedla k tomu, že Delitzsch své názory ve své druhé přednášce ještě více přitvrdil a vyjádřil naději, že bude trvat ještě hodně dlouho, než si výsledky jeho bádání zjednájí u novodobé biblické kritiky uznání.

Vaněk popisuje čtenářům, že Delitzsch se neobával před císařem prohlásit, že neexistuje větší poblouznění lidského ducha, než je víra v to, že Bible je zjevením osobního Boha. Stejně tak narovinu bez obalu řekl, že Starý zákon je jen pouhá sbírka báčerek, které Semité převzali a upravili. Je to dílo pouze lidské, a proto jej nelze pokládat za pevný základ naší víry. Desatero není podle Delitzsche původu hebrejského, ale naopak je pouhým opakováním babylonských

legend.⁶⁶⁹ Stejně tak není třeba podle Delitzsche žádného zjevení, protože jej každý máme ve svém srdci.

Autor zde popisuje to, co následovalo. Vřelá reakce samotného císaře, který mu stiskl ruku a seznámil jej se svou chotí, která bývá označována „jako nejzbožnější dáma říše“.⁶⁷⁰ V této souvislosti autor dodává, že císař promluvil ve Zhořelci o tom, jak je třeba pokroku v náboženství a že je patrné, že nyní zastává velmi svobodomyšlné názory. Vaněk vyjadřuje nad postojem císaře hluboký údiv, neboť víra v Boží zjevení, která je obsažená v Písmu svatém byla přece vždy součástí státního náboženství. Zdůrazňuje, že není tak dlouho doba, kdy by se jedinec, který by se toto snažil nějak zpochybnit, se zlou potázel. Nyní však dochází ke změně, které poželal i sám samotný panovník, což Vaňka do jisté míry šokuje.

Autor článku postupně popisuje obsah Delitzschovy první přednášky a zdůrazňuje, že „přemnohé, co Delitzsch prohlašuje za fakta, vědecké jest sporno.“⁶⁷¹ Hlavní problém vidí v tom, že Delitzsch ze všeho vyvozuje velmi dalekosáhlé důsledky. Poukazuje na skutečnost, že v době, kdy Kanaán nepodléhal babylonské a asyrské říši, nemohl jimi být ani nijak ovlivněn.

Vaněk se velmi podivuje nad tím, že „Delitzsch hájí dosud domněnky dávno již zavržené.“⁶⁷² Jako příklad uvádí pečetní váleček se dvěma postavami, které sedí pod stromem a vedle nich je had. Delitzsch v tom spatřoval zobrazení prvotního hříchu. K tomu Vaněk emotivně dodává: „Delitzsch vidí v tom ilustraci poklesku prvých lidí. Toť hodilo by se vskutku jako pěst na oko!“⁶⁷³ Takové tvrzení je podle něj naprosto nesmyslné a nelze jej ničím prokázat.

Za jednu z nejzajímavějších pasáží Delitzschovy přednášky považuje popření původu židovského monoteismu a kladení jeho základů do Babylonu. Napadá Delitzschovu etymologii slova „el“, což prý znamená „cíl“. Tento názor je podle něj již překonán filozofickým závěrem, že cílem lidského srdce může být pouze „jediný“. Argumentuje také tím, že slovo „el“ se vyskytuje nejen u Izraelců, Babyloňanů, ale i u Arabů a Foiničanů.⁶⁷⁴ Svou úvahu uzavírá tvrzením, že přece král Chammurapi, od něhož Delitzsch odvozuje monoteismus, vyznával výslovně polyteismus (bohy Marduka, Sína a Šamaše).

S Delitzschem nesouhlasí Vaněk i v otázce původu jména „Jahve“, které Delitzsch vyvozoval z tabulek, pocházejících z období vlády krále Chammurapiho. Podle Vaňka je způsob, jakým Delitzsch toto jméno čte, chybný a nesouhlasí s tím, že by staří Babyloňané vůbec toto

⁶⁶⁹Vaněk, O. Frant.[išek], Dr. Bible a Babel. *Národní listy [ranní vydání]*. 22. 2. 1903, roč. XXXXIII., č. 52 [Nedělní zábavná příloha „Národních listů“ k číslu 52], s. 9. Dostupné také z: http://kramerius.nkp.cz/kramerius/document/ABA001_2177800707.djvu?id=11478490

⁶⁷⁰*Ibid.*

⁶⁷¹*Ibid.*

⁶⁷²*Ibid.*

⁶⁷³*Ibid.*

⁶⁷⁴*Ibid.*

jméno mohli znát. A pokud by tomu přece jen tak bylo, byl by Jahve podle něj jen bohem mezi mnoha jinými, tedy bez jakéhokoli významu. Sám Delitzsch přece ve své přednášce pravil, že bohové babylonští byli živoucí, vševědoucí, všudypřítomní, prostě lidští, což ovšem nelze podle Vaňka považovat na čistý monoteismus.

Stejně tak odmítá Delitzschův názor, že v babylonských hymnech nacházíme prvky židovského monoteismu. Rovněž odmítá mravní obsah babylonského náboženství a říká, že o tomto by bylo dobré raději mlčet. Zároveň dodává, že Delitzschovi slouží ke cti, když je schopen se pro své téma nadchnut takovým způsobem, že vše vidí v růžovém světle.⁶⁷⁵

Vaněk zavrhuje babylonský polyteismus, který je podle něj plný hádek mezi jednotlivými bohy, vadí mu nestoudné chování bohyně lásky Inanny a násilnosti, kterých se staří Babyloňané dopouštěli ve válkách.

Delitzschovo prohlášení, že poznání starobabylonské kultury má pro lidstvo mnohem větší význam než všechny novodobé objevy v přírodních vědách, považuje Vaněk na domýšlivé. Klade si otázku, skutečně? A poukazuje na to, že sám Delitzsch ve své první přednášce označil za původce moderní biblické kritiky Jeana Astruca a od té doby již uplynulo tolik času, že je přece nemožné tvrdit, že nebyly již učiněny žádné objevy. Za velmi naivní považuje i Delitzschův optimismus, který je založen na tom, že stále probíhají v Mezopotámii další výzkumy, které člověku zprostředkují nové poznání. Takový postoj je podle Vaňka pouze „sen specialisty, jenž zapředl se do své kukly a pro skutečný život kolem sebe pozbyl smyslu!“⁶⁷⁶

Na tomto místě dodává, že dnešní člověk normálního rozumu přece velmi dobře ví, že báje a pověsti starých Izraelců jsou dílem lidským. K tomu není třeba žádných babylonských vykopávek, to je zkrátka důsledek přírodních věd, který Delitzsch naprosto podceňuje.

V Delitzschově díle vidí Vaněk pouze jedinou zásluhu a to, že svými výzkumy znovu potvrdil již dřívější tvrzení, že na židovský národ nelze už pohlížet jako na vyvolený národ, který by zaujímal mezi ostatními národy výjimečné postavení. Jeho náboženství nebylo ničím původní a z jeho literárních památek nelze vyvozovat poznatky neomylné, historické a přírodovědecké. „Proti tomu mluví, ba křičí kameny Orientu!“⁶⁷⁷

Vaněk pokládá za naprosto samozřejmé, že Izraelci převzali od okolních kulturních národů literární a náboženské prvky, ovšem je třeba také zdůraznit, že je nepřejímali slepě a nahodile. Naopak, bibličtí autoři se později snažili cizí báje a pověsti přizpůsobovat vlastním

---

⁶⁷⁵ Vaněk, O. Frant.[išek], Dr. Bible a Babel. *Národní listy [ranní vydání]*. 22. 2. 1903, roč. XXXXIII., č. 52 [Nedělní zábavná příloha „Národních listů“ k číslu 52], s. 9. Dostupné také z: http://kramerius.nkp.cz/kramerius/document/ABA001_2177800707.djvu?id=11478490

⁶⁷⁶ *Ibid.*

⁶⁷⁷ *Ibid.*

názorům, a tak je pozměnili, zdokonalili a vytříbili. Důsledkem tohoto procesu je kniha Genesis, kde tudíž nenacházíme žádné lidové představy.

Literární kritik **František V. Krejčí** (1867-1941) zveřejnil dne 25. 4. 1903 v revue „**Rozhledy**“ krátkou glosu „**Prof. Delitzsch proti císaři Vilémovi. XIII**“ k 3. vydání knihy druhé přednášky Friedricha Delitzsche „Babel und Bibel“, které obsahovalo úvod, v němž se podle Krejčího Delitzsch prostřednictvím biblických citátů (Iz 63 1-6; Gn 12,3) ohradil proti listu císaře Viléma II. Krejčí pouze konstatuje, že Delitzsch nesouhlasí s císařovým názorem, že Starý zákon zůstává i nadále po všech vědeckých zkoumáních významnou náboženskou knihou a rovněž protestuje proti přeceňování etického významu izraelských proroků.⁶⁷⁸ Následují otištěné pasáže z úvodu Delitzschovy knihy, k nimž Krejčí pouze formou dvou poznámek pod textem označil ty pasáže, které Delitzsch použil jako kritiku císaře.

16. 5. 1903 vyšel v ranním vydání deníku „**Národní politika**“ rozsáhlý článek nazvaný „**Je bible kopií babylonského originálu?**“. Článek je bohužel nepodepsaný a hned v úvodu si klade otázku, co je vlastně obsahem Delitzschových přednášek. Na to odpovídá: „Záležitost ohromné váhy. Běžeť Delitzsch v pochybnost původnost bible, božský a nadpřirozený ráz starého zákona a prohlašuje, že co bible obsahuje, není originální, ale kopie převzatá z kultury assyrské a babylonské.“⁶⁷⁹ V článku je oceněno, jakým způsobem se Delitzsch připravil na své přednášky, neboť velmi dobře tušil, že jeho názory zcela pochopitelně vyvolají negativní reakce v židovských a teologických kruzích.

Následuje výčet Delitzschových nejvýznamnějších knih a konstatování, že Delitzsch této problematice velmi dobře rozumí, neboť prostudoval všechny dostupné objevené texty. Na základě svých výzkumů prokázal, že „zprávy, údaje, jména, výpočty, obřadné formule, modlitby, zpěvy, příhody atd. v hebrejské bibli obsažené, což my doposud zoveme „starým zákonem“, nejsou původní, ale že jsou vzaty z babylonských a assyrských pramenů.“⁶⁸⁰ Autor vyjmenovává konkrétní pasáže, v nichž jsou patrné vlivy mezopotamské kultury, zejména v Pentateuchu (vyprávění o stvoření světa a lidí, o ráji, o hadu svůdci, o potopě a skoro celý dekalog). Také

---

⁶⁷⁸ K.[REJČÍ, František V.] Prof. Delitzsch proti císaři Vilémovi. *Rozhledy: Revue umělecká, politická a sociální*. 25. 4. 1903, ročník 13, č. 30, s. 741. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:73b59150-c18f-11e3-bb44-5ef3fc9bb22f>

⁶⁷⁹ Jest bible kopií babylonského originálu? *Národní politika [ranní vydání]*. 16. 5. 1903, roč. XXI., č. 134 [Nedělní zábavná a poučná příloha k číslu 134 ze dne 16. 5. 1903], s. 35. Dostupné také z: http://kramerius.nkp.cz/kramerius/document/ABA001_2173003379.djvu?id=26710942.

⁶⁸⁰ *Ibid.*

v jiných starozákonních knihách jsou podle Delitzsche patrné silné babylonské vlivy (jedná se o Žalmy, Přísloví, Proroky a Knihy soudců).

Autor se snaží shrnout závěry Delitzschových přednášek, z nichž vyplývá, že v našem náboženském myšlení je velmi mnoho babylonských prvků a to právě prostřednictvím Bible. Teprve tehdy, když budeme schopni osvobodit naše myšlení od všech pevně zakořeněných předsudků, dospějeme k pravému náboženství. Je s vyloučením těchto představ člověk dosáhne pravé zbožnosti, kterou nacházíme ve Starém zákoně u proroků a v Novém zákoně v učení Ježíše Krista. Tímto procesem se stává naše náboženství niternější a čistější. Celým Starým zákonem podle Delitzsche prostupuje (stejně jako na zemi) nábožensko-historický vývoj, který je v souladu s Bohem. Zároveň zde však působí i lidský vývoj, do něhož však Bůh nezasáhl žádným zvláštním nadpřirozeným zjevením. Tímto vývojem byl zasažen i starozákonní monoteismus, a sice od nedokonalého k dokonalejšímu, od klamného k pravdivějšímu. Vývoj jde ovšem někdy také zpětně, k horšímu. Přesto je však podle Delitzsche nemožné, abychom v tomto vývoji spatřovali nějaké „zjevení absolutní dokonalé pravdy, která se nazývá bohem“.⁶⁸¹ Jen díky výzkumům v Babylonu můžeme lépe porozumět Starému zákonu.

V článku není také zmlčeno, jaký rozruch Delitzschovy přednášky ve světě způsobily a že jeho myšlenky jsou neustále probírány ve všech novinách i odborných časopisech. Rovněž je uvedeno, že bylo vydáno mnoho knih a brožurek, v nichž jednotliví autoři reagovali na tuto problematiku.

V závěru článku je shrnuto, že Delitzschovi bývá často vytýkáno, že jeho závěry jsou příliš ukvapené a nejsou podloženy přesnými vědeckými důkazy. Svými názory sleduje pouze jediné, a to odstranění celého Starého zákona, kterému upírá „božskou inspiraci“ a jeho vyšší původ (v porovnání se babylonskými texty). Tímto chováním Delitzsch soustavně podkopává nejen náboženskou autoritu, ale i autoritu státní, tj. samotného císaře.

Na tento článek, uveřejněný v „**Národní politice**“ vyšla velmi tvrdá reakce v týdeníku **Obnova**. Článek v rubrice „**Obrana**“, který začíná slovy „**Trochu více logiky!**“, není podepsaný. Hned v úvodu neznámý autor píše, že poté, co si přečetl nedělní přílohu „Národní politiky“, šel mu mráz po zádech a žádá „trochu více logiky“. Poté dodává, že se vlastně neděje nic nového: „... zas jeden pan profesor celou bibli – vlastně jen Starý zákon – úplně svým kritickým nožikem rozsekal. ... je to už stará vesta. Už jsme jich tu měli na sta za posledních

---

⁶⁸¹ Jest bible kopií babylonského originálu? *Národní politika [ranní vydání]*. 16. 5. 1903, roč. XXI., č. 134 [Nedělní zábavná a poučná příloha k číslu 134 ze dne 16. 5. 1903], s. 35. Dostupné také z: http://kramerius.nkp.cz/kramerius/document/ABA001_2173003379.djvu?id=26710942

třicet let; všechny možné varianty se vystřídaly a všechny zanikly. Páni racionalisté se nemohou jaksi dohodnouti...⁶⁸² Poté přichází k líčení obsahu Delitzschových dvou přednášek, konaných v Berlíně v letech 1902 a 1903. Shrnuje Delitzschovy závěry, že v klínopisných památkách nalézáme mnohé, co je v Bibli. Tím je tedy zpochybněn božský a nadpřirozený ráz Starého zákona a Bible tudíž není originální. Je to pouze kopie, převzatá z babylonského originálu.

Tyto Delitzschovy závěry autor jízlivě hodnotí slovy: „Věřu krásný důsledek! Snad by panu učenci neuškodilo, aby si přečetl – vlastně prostudoval – naši septimánskou logiku!“⁶⁸³ V duchu této nauky dále vysvětluje, že logický závěr je takový, že všechna fakta, která jsou v Bibli obsažená, jsou nepochybná. Dosvědčují nám je totiž dokonce dva národy svojí tradicí, což však všichni vědečtí racionalisté odmítají připustit. Místo toho naopak tvrdí, že vše, co se podaří vědeckým bádáním zjistit, jenom potvrzuje nepravost Bible.

Autor vidí problém v tom, že vědci si odmítají přiznat pravdu a „...poněvadž fakta popírati nemožno, tedy se zkrátka řekne: ‚Bible jest opsána‘ a je dobře.“⁶⁸⁴ Aby prokázal Delitzsch pravdivost svých tvrzení musel by nezvratně a logicky prokázat fakta, tedy že Bible byla sepsána později než klínopisné památky, že Mojžíš znal babylonský originál a že Mojžíš opsal z babylonských textů Pentateuch. Anonymní pisatel posměvačně dodává: „musí si i přeučeny pan profesor historická fakta zaopatřiti; pokud to neučiní, zůstává jeho tvrzení vědeckou hypothesou a každý je v právu postaviti mu naproti svou hypothesu, že totiž pan doktor má o kolečko víc.“⁶⁸⁵

Autor článku Delitzsche kárá za to, že často vynáší své úsudky ukvapeně a, aniž by pro svá tvrzení měl nějaké přesné vědecké důkazy. Článek je uzavřen výsměšným a pohrdavým prohlášením: „Je to zkrátka stará komedie a dlužno se diviti, že po tolika tolika různých racionalistických teoriích, které dnes jsou a zítra do ohně vrženy bývají, se ještě najdou lidé, kteří lečjakému prušáckému nafoukanci dopřávají sluchu a jeho nedokázané výmysly za vrchol exaktní vědy považují.“⁶⁸⁶ Podle autora přece křesťanská i židovská tradice uvádí pro svá tvrzení zcela jasná fakta, takže netřeba mít jakékoli pochyby.

V prosinci 1903 vyšel v časopise „**Pedagogické rozhledy**“ v sekci, nazvané „**literatura**“, článek, pojednávající o autorizovaném překladu Delitzschovy první přednášky do českého jazyka. Jeho autorem je **Otakar Kádner** (1870-1936), historik a teoretik pedagogiky.

---

⁶⁸² Trochu více logiky! *Obnova: Týdenník Čsl. strany lidové*, 22. 5. 1903, roč. IX., č. 21, s. 3.

⁶⁸³ *Ibid.*

⁶⁸⁴ *Ibid.*

⁶⁸⁵ *Ibid.*

⁶⁸⁶ *Ibid.*

Po uvedení do problematiky a stručném výčtu hlavních bodů Delitzschovy první přednášky se autor zamýšlí nad podstatou celého sporu a říká, že je přece samozřejmé, že vyspělá babylonská kultura měla obrovský vliv na Bibli a že v ní nacházíme určité analogie. Nesouhlasí však s tím, jak velký stupeň vlivu mu někteří učenci přisuzují. Je špatní tento vliv zcela popírat, jako je špatné jej přeceňovat nebo se zcela zdržovat úsudku. Podle Kádnera je někde uprostřed: „bez odporu vliv babylonský byl ohromný a zjevenosti nelze se stanoviska víry hájiti, ale z druhé strany nelze neviděti, že i židovstvo mělo vlastní bohaté prvky kulturní, jež s babylonskými splynuly v nový celek.“⁶⁸⁷ Přesto, že uznává, že Delitzsch zašel příliš daleko, „v dedukcích svých přestřelil, ta zásluha mu patří, že hleděl spopularisovati poznatky vědy tak všestranně důležité a cenné...“⁶⁸⁸ Závěrem dodává, že vítá a těší se na český překlad jeho první přednášky.

Časopis „**Akademie**“ otiskl v roce 1903 krátké pojednání s názvem „**Bábel a bible**“ od **MUDr. Karla Helbicha** (1873-1931). Autor stručně popisuje obsah Delitzschovy první a druhé přednášky a také rozruch, který způsobily. Delitzsch prý ničí ducha Bible pomocí kamenných důkazů z Babylonu. Židovské náboženství podle něj není zjeveným náboženstvím, ale vyvrcholením vývoje náboženských představ starých Babyloňanů. Pro takové tvrzení nemá Delitzsch žádné důkazy. To, co předložil, jsou jen nepatrné a nejasné zlomky, ze kterých Delitzsch usuzuje jen podle svého osobního vkusu.⁶⁸⁹

Helbich uzavírá svůj příspěvek úvahou, že Delitzsch tím, že zavrhl Bibli jako pramen zjeveného náboženství, ji na druhé straně vyzdvihl jako svědka o dějinách a kultuře předovýchodních národů a učinil z ní národní židovský epos.⁶⁹⁰

V červnu 1908 se objevil v časopise „**Akademie**“ kritický příspěvek na téma „**Panbabylonismus a bible**.“ Autorem je **Josef Skalák** (1874-1968), který pracoval jako novinář. Později působil jako politik, poslanec a senátor Národního shromáždění (nejprve za Československou sociálně demokratickou stranu dělnickou, později za Komunistickou stranu Československa).

---

⁶⁸⁷ KÁDNER, Otakar. Bedřich Delitzsch: Bábel a bible. *Pedagogické rozhledy: věstník literárního a pedagogického odboru při Ústředním spolku jednot učitelských v Čechách*. 1903, roč. XVII., č. 3, s. 188. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:58b12380-9762-11e3-a880-5ef3fc9ae867>

⁶⁸⁸ *Ibid.*

⁶⁸⁹ HELBICH, [Karel], Dr. Bábel a bible. *Akademie: orgán socialistické mládeže*. 1903, roč. VII., č. 12, s. 353-354. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:06eb11c0-eb1b-11e3-adbd-5ef3fc9bb22f>

⁶⁹⁰ *Ibid.*, s. 355.

V úvodu článku autor vyjadřuje jistou nelibost nad tím, jak pracuje praktická teologie s výsledky literární kritiky. Její přístup označuje jako ignoraci, což má za důsledek, že široká veřejnost vůbec nemá žádné ponětí o tom, jakou práci vykonala vědecká literární kritika. Důsledkem toho je pokles zájmu o Písmo svaté. Široká veřejnost není seznámena s tím, že Bible je dílem lidských rukou, skládá se z několika pramenů, autorem knih Mojžíšových není sám Mojžíš, každá kniha procházela určitou redakcí, což nám dokazuje dnešní jazykověda.

Velký obrat podle Skaláka však způsobilo studium klínopisných památek ze staré Mezopotámie. Díky nim mohly být porovnána vyhodnocen materiál biblické kritiky, což způsobilo nový pohled na dějiny starověkého Předního východu. Výsledky, ke kterým asyriologie dospěla, jsou však pro teology značně nepohodlné. Skalák to charakterizuje dramatickými slovy: „**Do uspořádaných poměrů pastorské vědy biblické třaskla náhle bomba.**“⁶⁹¹ Tou je míněn samozřejmě Delitzschův spor „Bábel a bible“, který označuje jako populární výraz pro boj mezi náboženstvím a asyriologií. Dodává, že to není nic nového, taková polemika existovala již před Delitzschovými přednáškami a stále trvá. Delitzsch ve svých přednáškách poukázal na četné paralely, které nacházíme mezi klínopisnými skladbami a biblickými zprávami. Upozornil na původní babylonské literární prameny, z nichž čerpala pozdější biblická tradice. Tyto Delitzschovy výroky, které byly biblické kritice již dříve známé, podle Skaláka pobouřily „pravověrné stádo“, což je jen „malá ukázka, co by nastalo, kdyby bylo poučeno o pravém stavu věcí.“⁶⁹²

Skalák kriticky hodnotí postoj, jakým se staví teologie k výsledkům biblické kritiky. Bere je na vědomí pouze teoreticky, v praxi by ohrozily samotnou víru. Škola literární kritiky přišla s hypotézou nábožensko-historického vývoje Izraele, podle níž je ve všech textových vrstvách Starého zákona obsaženo božské zjevení. Tato teorie je výsledkem sloučení dogmatu a biblické kritiky.

Avšak Delitzsch naopak napadl samotnou výlučnost náboženského vývoje starého Izraele, když pomocí důkazů prokázal původ babylonského monoteismu, čímž popřel výlučné privilegium izraelského národa. Tím vylekal teology, neboť ti jeho výrok chápali jako naprosté ohrožení poslední opory víry. Delitzsch svými závěry proti sobě zburcoval „celou armádu bojovníků Sionských, svorně židů“⁶⁹³, jezovitů a pravověrných i reformních protestantů“. Skalák se Delitzsche zastává, souhlasí s jeho názory a vyjadřuje přesvědčení, že všechny klínopisné objevy jistě velmi brzy způsobí veliký převrat ve světových dějinách.

---

⁶⁹¹ SKALÁK, J[osef]. Panbabylonismus a bible. *Akademie: orgán socialistické mládeže*. 1908, roč. XII., sešit 9, s. 402. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:72123830-9f7a-11e3-b9bb-5ef3fc9bb22f>

⁶⁹² *Ibid.*

⁶⁹³ *Ibid.*

Asyriologie a její výsledky jsou dnes podle autora nedílnou součástí spousty dalších vědeckých oborů (lékařství, práva, umění, náboženství, astronomie, etnologie a jazykovědy). Asyriologie nám dokazuje, že starý izraelský národ žil pod silným vlivem babylonské kultury, čímž se zcela popírá dosavadní teorie mnohých starozákoníků, kteří hlásali, že izraelský monoteismus byl produktem osamocení a izolace vyvoleného národa od ostatních pohanských kmenů. Tyto výsledky současného klínopisného bádání jsou podle Skaláka pro oficiální církevní kruhy tak nepohodlné, že na ně budou ještě velmi dlouho nahlížet jako „římští kněží na dalekohled Galileův, a jako tito tvrdili, že se nehodí k pozorování věcí nebeských, budou i oni protestovat, kdykoliv bude pitevního nožiku assyriologie používáno k objektivnímu ocenění bible.“⁶⁹⁴ Skalák jízlivě konstatuje, že věřící byli celá léta klamáni teology, kteří tvrdili, že asyriologie a její výzkumy jen potvrzují Bibli.

Autor dále přichází s tvrzením, že náboženství starého Izraele, tak jak nám jej zachycují biblické spisy, bylo výlučně náboženstvím kněží. Ti jej přenesli do biblických knih, které systematicky zpracovávali v době babylonského zajetí lidu. Pravým náboženstvím prostého izraelského lidu bylo obyčejné modlářství. Stejně tak tomu bylo i v Babylonu. Astronomie byla přístupná jen kněžím, avšak prostý lid vyznával polyteismus. Víra prostého lidu, je podle Skaláka obrazem toho, čemu učili kněží a jiní vzdělanci.⁶⁹⁵

Skalák ironicky glosuje rozruch, který Delitzschovy přednášky způsobily, neboť tisk a knihy se propůjčily „k přehojným výlevům ve službách víry, a bohubilé traktáty, oplývající ušlechtilostmi všeho druhu, zachraňovaly ‚nejsvětější statky člověčenstva‘, ohrožené nenáviděnými ‚vědátory‘“.⁶⁹⁶ V závěru autor rozvíjí úvahu nad tím, jak se teologie vypořádá s nejnovějšími výzkumy asyriologie a odpovídá si sám, že bez jistého klamu a překrucování to nebude možné.

Je nezpochybnitelné, že Písmo svaté má svůj původ v působení lidském, historickém a racionalistickém. Skalák uzavírá svůj příspěvek prohlášením, že „jakékoliv jiné vysvětlování biblického náboženství je nadále falešné, nehistorické a vědecky nemožné.“⁶⁹⁷ Náboženství starého Izraele má svůj původ ve starém Orientu a pro moderní dobu budou i nadále rozhodující výsledky, které přinesla asyriologie.

---

⁶⁹⁴ SKALÁK, J[osef]. Panbabylonismus a bible. *Akademie: orgán socialistické mládeže*. 1908, roč. XII., sešit 9, s. 407. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:72123830-9f7a-11e3-b9bb-5ef3fc9bb22f>.

⁶⁹⁵ *Ibid.*, s. 409.

⁶⁹⁶ *Ibid.*, s. 402.

⁶⁹⁷ *Ibid.*, s. 409.

V časopise „**Volná myšlenka**“ vyšel 1. 12. 1908 článek „**O původu bible**“, který je podepsaný iniciálami „**ED. Š.**“ S největší pravděpodobností se jedná o spisovatele **Eduarda Štorcha** (1878-1956), který do tohoto časopisu pravidelně přispíval. Autor v úvodu konstatuje, že Delitzschovy tři přednášky způsobily mnoho rozruchu a odporu. Delitzsch byl osočován, že snižuje Bibli, s čímž autor v žádném případě nesouhlasí, píše: „Ale pravý opak je pravdou. Delitzsch zachraňuje bibli a podpírá ji výzkumy ve zříceninách starodávných měst Babylonu... Práce Delitzschovy ukázaly, že již nesmíme bibli zcela zavrhovati, jakožto sbírku zmatených bájí, nýbrž povyšují bibli na úroveň jiných starých dějepisů.“⁶⁹⁸ Bible se tak stává díky Delitzschovým výzkumům zajímavým kulturním dokumentem, který nám dokládá vliv veliké babylonské vzdělanosti na ostatní národy. Není třeba proto Bibli odmítat, i když je ozvěnou Babylonu. Zachránila nám babylonské mýty, které později Izraelci předělali a předložili nám je jako „zjevení Boží.“ Díky rozluštěným starobabylonským textům můžeme nyní osvětlit nesrozumitelná biblická místa.

Autor souhlasí s Delitzschem také v tom, že i v Babylonu existovala víra v jednoho Boha. Není možné, abychom na židovský monoteismus nahlíželi tak přísně. Ani dnes nemůžeme hovořit o čisté víře v jednoho Boha, uctíváme také další menší bůžky a klaníme se svatým. Neexistuje prý národ, u něhož bychom mohli sledovat striktní jednobožství. Svůj článek uzavírá autor slovy, že nyní sice můžeme o Bibli říci, že „tato kniha po skvělých objevech babylonských zbavena je sice báje o původu božském a že na vždy zanikla úloha její, jakožto sborníku všeho vědění přírodního i náboženského, ale že je opět zařadovati budeme do knihoven svých, jako starodávnou a cennou sbírku orientálních pověstí a názorů náboženských.“⁶⁹⁹ Tento příspěvek se jak jeden z mála stavěl k Delitzschovým přednáškám souhlasně, mohli bychom říci i obdivně.

Dne 1. 12. 1909 vyšel ve stejném časopise článek nazvaný „**Znali Babyloňané Jahveho?**“ Jedná se o překlad, který z knihy „Die Grundlagen des XX. Jahrhunderts pořídil K. Pelant. Autorem knihy je známý teoretik rasismu **Houston Stewart Chamberlain** (1855-1927). Chamberlain byl britského původu a později přijal německé občanství a žil v Německu. Chamberlainovy nacionalistické, pangermánské a antisemitské myšlenky později ovlivnily německé nacionální hnutí a nacismus.

---

⁶⁹⁸ Š. ED. [Štorch, Eduard]. O původu bible. *Volná myšlenka: časopis volných myslitelů českých*. 1. 12. 1908, roč. IV., sešit 8, s. 242. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:2b013b20-beb0-11e4-837c-001018b5eb5c>

⁶⁹⁹ *Ibid.*, s. 243.

Před samotným překladem je však uveřejněna interpelace poslance **Antonína Svěceného** (1871-1941). Do Říšské rady byl zvolen za klub sociálních demokratů. Celý život aktivně působil v politice, pracoval jako knihkupec a později též jako nakladatel a vydavatel.

Ve své interpelaci hovořil o Friedrichu Delitzschovi a jeho knihách o Babylonu a Bibli. Zaměřuje se zejména na Delitzschovu kritiku židovského monoteismu a jeho tvrzení, že víra v jediného Boha byla již dříve známa u starých Babyloňanů.

Obviňuje křesťanskou teologii z toho, že lidstvo obelhává, věší mu na nos různé bajky, jako např. tu, že židovský národ byl monoteistický a tím pádem vyvolený. Proto se v něm narodil spasitel. Svěcený se proti takovému pohledu ostře ohrazuje a říká, že dnes je přeci jasně dokázáno, že Židé uctívali mnoho bohů. Uctívání jediného Boha můžeme datovat až od roku 721 př. Kr., tj. od asyrského zajetí. Způsob, jakým, k tomu došlo, považuje Svěcený za „rabínský švindl“ a odvolává se právě na Chamberlaina a jeho knihu, která podle něj dokazuje, že „celá konstrukce Jahveho a monoteistický systém židovský jest umělým, židovskou hierarchií národu vnuceným výrobkem.“⁷⁰⁰

Svěcený dále polemizuje s Delitzschovým přesvědčením, že Židé převzali z Mezopotámie ideu jednobožství a dokázali si ji uchovat i tehdy, když asyrská říše zanikla. Svěcený tvrdí, že se Delitzsch mýlí a že monoteismus neexistoval ani v Babylonu, a to až do roku 721 př. Kr., kdy došlo k vyvolení jediného Boha, jehož sídlo bylo v jeruzalémském chrámu. Tyto argumenty bere Svěcený opět od Chamberlaina, o němž má velmi vysoké mínění a považuje jej za všestranně vzdělaného.

9.1.4 Friedrich Delitzsch v Praze

Friedrich Delitzsch přednášel o Babylonu o Bibli i v Praze, a to dokonce dvakrát!

Informovalo o tom ranní vydání německého deníku „**Bohemia**“ ze dne 18. 3. 1905. V článku se uvádí, že prof. dr. Friedrich Delitzsch přijal pozvání spolku Urania a přednese dnes večer v půl osmé v Zrcadlovém sále Německého kasina svou přednášku.⁷⁰¹

---

⁷⁰⁰ Houston Stewart CHAMBERLAIN: Znali Babyloňané Jahve-ho? (Z knihy „Die Grundlagen des XX. Jahrhunderts.“) Přeložil K. Pelant. *Volná myšlenka: časopis volných myslitelů českých*. 1. 2. 1909, roč. IV., sešit 10, s. 297. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uui/uuid:c2977ea0-beaf-11e4-854f-5ef3fc9ae867>

⁷⁰¹ Herr Prof. Dr. Delitzsch. *Bohemia [Morgenblatt]*. 18. 3. 1905, Jhg. 78, Nr. 77, s. 6. Dostupné také z: http://kramerius.nkp.cz/kramerius/document/ABA001_1053602224.djvu?id=20688871
Viz též TOPOR, Michal. *Berlínské epizody...*, s. 208.

Ještě téhož dne vyšlo v příloze stejného deníku rozsáhlé pojednání, nazvané „**Friedrich Delitzsch (Babel und Bibel)**“. Jeho autorem byl **prof. dr. Max Grünert**, česko-německý orientalista, působící na Německé univerzitě v Praze. Snahou redakce bylo nepochybně navnadit posluchače a vzbudit jejich zájem o večerní přednášku. Grünert tedy začal Delitzschovým životopisem, zmínil jeho studia, nejdůležitější díla a neopomněl zdůraznit, že se po světě proslavil právě jako původce sporu zvaného „Babel-Bibel.“ Čtenářům vysvětlil hlavní Delitzschovy teze, proklamující nadřazenost babylonské kultury vůči hebrejskému písemnictví a Bibli vůbec. V závěru zdůraznil, že prof. Delitzsch svými názory vyvolal přímo mezinárodní debatu.⁷⁰²

O den později, tj. 19. 3. 1905 otiskl deník „**Bohemia**“ článek „**Die Wiedererweckung von Assur und Babylon**“ („**Oživení Ašuru a Babylonu**“),⁷⁰³ v němž podrobně popsal průběh Delitzschovy přednášky.

O dva roky později přijel Delitzsch do Prahy přednášet znovu. Deník „**Prager Tagblatt**“ podrobně informoval 31. 1. 1907 o tom, že předchozí den dorazil do Prahy prof. Friedrich Delitzsch a byl uvítán spolkem Urania. Stejný den se konala i jeho přednáška ve velkém sále hotelu Zentral.⁷⁰⁴ Delitzsch sdělil posluchačům nové poznatky z archeologických výzkumů v Babylonu a Asýrii, k nimž během uplynulých dvou let došlo. Přednáška se těšila velikému zájmu, neboť deník uvádí, že publikum bylo početné a zaplnilo do posledního místečka obrovský sál.

O průběhu Delitzschovy druhé přednášky referovaly 5. 2. 1907 katolické noviny „**Čech**“ ve sloupku nazvaném „**Professor Delitzsch opět v Praze**“. Autor, podepsaný pouze šifrou „-ý“, hodnotí Delitzschovo vystoupení jako opakovanou snahu zpopularizovat svou suverenitu v otázce „Bibel-Babel“. Způsob, jakým hovořil, považuje sice za zdatný, ale tendenčně přiosřřený a vehementně roztrpčený, což se k profesorovi nehodí.

Autorovi se nelíbí Delitzschovy výroky směrem ke katolické církvi. Papeže označil jako zaslepené, kněžstvo za tmářské, podrobně hovořil o středověké inkvizici. Obecenstvu dokonce

---

⁷⁰² Grünert, Max. Friedrich Delitzsch: (Babel und Bibel.) *Bohemia [Beilage]*. 18. 3. 1905, Jhg. 78, Nr. 77, s. 1-2. Dostupné také z: http://kramerius.nkp.cz/kramerius/document/ABA001_1053602235.djvu?id=20688882

⁷⁰³ Die Wiedererweckung von Assur und Babylon. (Vortrag von Prof. Dr. Friedrich Delitzsch.) *Bohemia [Morgenblatt]*. 19. 3. 1905, Jhg. 78, Nr. 78, s. 104. Dostupné také z: http://kramerius.nkp.cz/kramerius/document/ABA001_1053602250.djvu?id=20688897

⁷⁰⁴ Prof. Delitzsch in der Urania. *Prager Tagblatt [Morgen-Ausgabe]*. 31. 1. 1907, Jhg. XXXI., Nr. 31, s. 4. Dostupné také z: <http://anno.onb.ac.at/cgi-content/annoshow?call=ptb|19070131|4|100.0|0>

vykládal, že Jan Hus byl jednou z obětí inkvizice, stejně jako Jana z Arku!⁷⁰⁵ Takové výroky je třeba dle autora chápat jako nevysvětlitelné a překroucené.

Za obzvlášť skandální považoval autor Delitzschovo hodnocení asyrsko-babylonských reliéfů. Podle Delitzsche zachycovaly prvotní hřích pod stromem poznání nebo boj archanděla Michaela se satanem. Na základě toho Delitzsch prohlásil celou Bibli a křesťanskou věrouku za „**chudou imitaci asyrsko-babylonské mytologie**“, již by se měla církev co nejdříve zřít, v opačném případě by se měla před starým Babylonem stydět. Takový přístup je pro autora článku zesměšněním víry, náboženských pravd a tradic.⁷⁰⁶ Delitzsch se měl naopak pokusit vysvětlit posluchačům, odkud Babyloňané dospěli k takovým námětům a myšlenkám.

I když autor vyjadřuje z Delitzschovy druhé pražské přednášky značné zklamání, stejně jako obecenstvo, které prý Delitzsche neodměnilo příliš bouřlivým potleskem, uznává, že témata, o nichž hovořil (chronologie Starého zákona, potopa světa a dějiny starověkého umění) výborně ilustroval, jsou velmi důležitá a podněcují k dalšímu studiu biblických otázek.

O této Delitzschově v pořadí již druhé „pražské“ přednášce velmi podrobně informoval rovněž deník „*Čas*“ 6. 2. 1907. Autorem článku, otištěném v rubrice „**Umění, věda a osvěta**“ je **JUDr. Josef Ladislav Stěhule** (1875-1946). Ten v úvodu oznámil čtenářům, že Delitzsch přednášel o významu asyrských a babylonských vykopávek pro kultury dějiny a náboženství a že jeho přednáška byla vlastně rekapitulací jeho dvou knížeček nesoucích jméno „Babel-Bibel“.

Stěhule vyčítá liberální protestantské teologii to, že ačkoli měla o poznatcích, uvedených v Delitzschových přednáškách již dříve veliké povědomí, mnoho z toho věděla, zcela úmyslně to před laiky skrývala. Podle autora tedy význam Delitzschův je v tom, že „světlo, které studium bábelských vykopávek vrhá na židovskou a křesťanskou teologii, ukázal laikům beze vší falše“.⁷⁰⁷ V této souvislosti dodává, že je nepochybné, že právě dnešních asyriologů přinutila beze sporu všechny biblické teology pokusit se podat zcela nový výklad izraelského náboženství.

Zde ovšem nastává kámen úrazu. V základních otázkách, jako jsou např. inspirace, monoteismus, zjevení, se stanovisko liberálních teologů bohužel nezměnilo, a tudíž je pro laiky nepřijatelné. Proto Stěhule podtrhuje význam asyriologie pro výzkum izraelského náboženství v celé jeho šíři; musí se studovat komplexně, ve světě, v němž žilo, na základě myšlenek, jež

---

⁷⁰⁵ -ý. Professor Delitzsch opět v Praze. *Čech.* 5. 2. 1907, roč. XXXII., č. 35, s. 3. Dostupné také z: <http://anno.onb.ac.at/cgi-content/annoshow?call=cdb|19070205|3|100.0|0>

⁷⁰⁶ Ibid.; Dnes již víme, že tyto reliéfy nemají se starozákonním pojetím prvotního hříchu nebo bojem archanděla Michaela proti satanovi vůbec nic společného. Delitzsch zkrátka přeháněl, do babylonských a asyrských památek promítal svoje přání a myšlenky, hledal v nich motivy, které v nich prostě nebyly.

⁷⁰⁷ STĚHULE, Dr. [Prof. Delitzsch přednášel v Praze....] *Čas.* 6. 2. 1907, roč. 21, č. 37, s. 2.

vznikly během historického vývoje přirozenou duševní cestou, nikoli jako důsledek způsobený nějakým zjevením.

Studium starozákonní teologie nelze uskutečňovat bez ohledu na ostatní kulturní národy, neboť asyriologie získala svými výzkumy nový myšlenkový materiál. Dogma o jedinečnosti izraelského náboženství je tímto zcela překonáno.

Jednotlivé biblické knihy se svými zvláštnostmi, jako je např. působení proroků se musí bezpodmínečně studovat v porovnání s myšlenkami, které jsou všeobecně obsaženy i v jiných kulturách. Toto ovšem podle autora liberální teologie nikdy nepřipustí, a proto je logické, že se výzkumem izraelského náboženství zabývají nyní i laici.

Za hlavní úkol asyriologie považuje Stěhule to, aby byl materiál, získaný z nových výzkumů psychologicky zdůvodněn a vznikla nová teorie všeobecných náboženských problémů. Jedná se zejména o vznik monoteismu. V tomto bodě tedy dochází ke střetu asyriologie a filozofického myšlení. Autor spatřuje v asyriologii „nový směr náboženské filosofie a psychologie náboženství na určitém historickém podkladě.“⁷⁰⁸

Delitzschova druhá pražská přednáška byla vlastně souhrnem jeho předchozích myšlenek, kromě zmínky o babylonském chápání nemoci a zla a jejím srovnáním s křesťanskou dogmatikou nepřinesla vlastně nic nového.

Delitzschovu druhou návštěvu Prahy a s ní související přednášku zachytil i katolický časopis „Nový život“. Z článku, podepsaného pouze příjmením „Hurdálek“ (zřejmě se jedná o **Jana Hurdálka**, 1874-1948) je patrné, že se autor přednášky osobně zúčastnil. O Delitzschovi hovoří s úctou a respektem. Je pro něj mužem prostým a skromným. K posluchačům mluví jasně a srozumitelně, mnohdy se dává unášet svými myšlenkami a jeho výraz nabývá na dramatičnost. Jako syn protestantského teologa nenásledoval však svého otce a „zhloubav se do studia grandiosní kultury assyrské a babylonské, dal se opojiti poezií starých epických skládání a nesčetných památek umění dávno zesnulých stavitelů a sochařů semitských.“⁷⁰⁹ Delitzsch přišel referovat o nejnovějších nálezích, prováděných v Mezopotámii a o jejich významu.

Hurdálek připomíná, že Delitzsch přijel do Prahy již podruhé a opět přednášel v hotelu „Zentral“ pražské německé a židovské elitě. Uznává, že Delitzsch je nepochybně nejlepším německým asyriologem, je to muž velmi učený a pilný. Domnívá se, že za svou slávu však vděčí

---

⁷⁰⁸ STĚHULE, Dr. [Prof. Delitzsch přednášel v Praze...] s. 2.

⁷⁰⁹ HURDÁLEK, [Jan]. Druhá přednáška Delitzschova v Praze. *Nový život: měsíčník pro umění, vzdělání a zábavu*. 1907, roč. XII., č. 4, s. 171. Dostupné také z: <http://depositum.cz/knihovny/zivot/strom.clanek.php?clanek=23185>
Jan Hurdálek byl pseudonym, který používal katolický básník, editor, překladatel a literární historik Vilém Bitnar. Byl jedním ze zakladatelů hnutí Katolické moderny a přispíval do jeho časopisů (např. *Nový život*).

zejména náklonnosti německého císaře Viléma II.⁷¹⁰ Ve své přednášce sice uvedl mnoho nových výsledků současného bádání během posledních dvou let, ale v podstatě opakoval již známé věci.

Znovu hlásal, že babylonská kultura měla silný vliv na duchovní život starého Izraele a snažil se vše doložit paralelami, které našel ve starobabylonských textech. Autora zarazilo, že dokonce uváděl paralely mezi Babylonem a Koperníkem, Husem, Lutherem, Melanchtonem či Valdštejnem. Hurdálka nejvíce překvapila Delitzschova paralela mezi asyrskou naukou o démonech a bulou papeže Innocence VIII. proti čarodějnicím. Delitzsch vyličil posluchačům, že osm tabulek zachycuje popis zlých démonů, který ničí plodnost mužů a žen. Existuje proti nim pouze jediný prostředek a to je oheň. Tyto tabulky a jejich obsah porovnává s papežskou bulou a spatřuje v nich zářející podobnosti.

Hurdálek konstatuje, že celkově přednesl ovšem Delitzsch již věci, které jsou dávno známé, ale za důležité považuje to, že vyjádřil svůj názor na víru. Prohlásil, že je přesvědčen o tom, že věda víře neškodí. Víra je díky ní naopak „čistší a dokonalejší.“⁷¹¹ Hurdálek sice uznává, že Delitzsch přenášel velmi zajímavé výsledky, sám našel mnoho nových věcí, jejichž význam však přeceňuje. To je ovšem velká škoda, neboť kdyby uvažoval střízlivěji a nelpěl by na své pravdě, že Bible je kopií babylonských a asyrských pramenů, „stál by tu před námi geniální tvůrce nové epochy v nazírání na nejstarší prameny našeho náboženství.“⁷¹² Delitzsche považuje za slavného muže, jeho dílo co se týká lidské práce je oprávněně veliké, avšak „zůstává malicherným, chtějí útočiti na nesmírná skaliska Pentateuchu a extatické Dílo proroků,“⁷¹³ píše Hurdálek.

9.2 Ohlasy v českých katolických kruzích

9.2.1 Alois Musil

Nejvíce se ze všech českých učenců zabýval sporem „Babel-Bibel“ katolický kněz, orientalista, biblista, cestovatel, etnograf a spisovatel **Alois Musil** (1868-1944). Vystudoval na bohoslovecké fakultě v Olomouci, byl vysvěcen na kněze a získal doktorát z teologie. Od roku 1899 studoval dva semestry v Berlíně u Friedricha Delitzsche. Zapsal si jeho přednášky „Výklad žalmů“ a kurzy věnované el-amarnským tabulkám. Kromě toho navštěvoval kurz „biblické

---

⁷¹⁰ HURDÁLEK, [Jan]. *Druhá přednáška Delitzschova v Praze*, s. 172.

⁷¹¹ *Ibid.*

⁷¹² *Ibid.*, s. 171.

⁷¹³ *Ibid.*

aramejštiny“ u Eberharda Schradera, Delitzschova učitele. Absolvoval i „Úvod do Starého zákona“ u Hermanna Gunkela, jednoho z nejvýznamnějších německých teologů tehdejší doby.⁷¹⁴ Musil se velmi zajímal o arabský svět. Studoval v Jeruzalémě a Bejrútu. Roku 1904 byl jmenován řádným profesorem na Bohoslovecké fakultě v Olomouci a roku 1909 řádným profesorem na teologické fakultě ve Vídni.

Musil byl velmi nadaný, ovládal mnoho klasických i moderních jazyků. Hodně cestoval po Blízkém východě a věnoval se archeologii, etnografii a folklor. Po roce 1918 se odstěhoval z Vídne do Prahy a roku 1920 zde byl jmenován profesorem na české Karlově univerzitě. Jeho vědecká práce v oblasti arabistiky je dodnes velmi oceňována.

Delitzschově diskurzu se Musil velmi podrobně věnoval v rozsáhlé studii prostě nazvané „Babel nebo Bible“? Vycházela na pokračování v časopise *Hlídky* v průběhu roku 1903.

Hned v první části své studie si Musil klade otázku, kolik čtenářů asi může mít přístup k babylonským textům, aby si je mohlo porovnat s texty biblickými. To považuje za nezbytný předpoklad, jinak si čtenář nemůže na věc vytvořit svůj vlastní názor. Dochází k závěru, že starobabylonské texty nejsou obyčejnými lidmi vůbec známé, a proto se rozhodl, že nejprve uvede všechny texty, z nichž Delitzsch během svých dvou přednášek citoval.⁷¹⁵ Následně je porovná s biblickými texty a na základě jednotlivých příkladů ukáže, zda má či nemá Delitzsch pravdu.

Ve druhé části studie Musil hovoří o staré Mezopotámii jako o kolébce lidstva, v níž vzniklo první písmo. Stručně popisuje vývoj a rozluštění klínového písma G. F. Grotefendem. Hovoří o archeologických výzkumech v Babylonu, Ninive a jiných lokalitách. Zmiňuje se i o vzniku Německé orientální společnosti v roce 1898 a výzkumech, které pod patronací císaře prováděla právě v Babylonu. Podle Musila však zatím nedosáhla žádných větších výsledků.⁷¹⁶ Asyriologii považuje za mladou, nedospělou vědu, které chybí kritická metoda. Zdůrazňuje složitost jazyků ve staré Mezopotámii (sumerštiny a babylonštiny). Dosud není známý významu jednotlivých značek, mluvnických pravidel a skladby. Oproti tomu jsou texty Písmo svatého vždy podrobovány kritické exegezi. Toto Musil u asyriologie postrádá.

---

⁷¹⁴ TOPOR, Michal. *Berlínské epizody ...*, s. 111.

⁷¹⁵ MUSIL, Alois. Bible nebo Babel? *Hlídky: Měsíčník vědecký se zvláštním zřetelem k apologetice a filosofii*. 1903, roč. XX., č. 4, s. 292. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:7ceada80-1c6c-11e5-8401-001018b5eb5c>

⁷¹⁶ *Ibid.*, s. 369; Zde se Musil velmi mýlil. Právě naopak. Sám Koldewey uvádí, že k roku 1904 učinil všechny své hlavní objevy. Odkryl Třidu procesí, chrám Emach, „Jižní hrad“ s Nabukadnezarovým trůnním sálem, na pahorku Kasr tzv. „Südwestbau“, Ištafinu bránu a klenutou stavbu, pokládanou za visuté zahrady Semiramidiny. Viz KOLDEWEY, Robert. *Das wieder erstehende Babylon, die bisherigen Ergebnisse der deutschen Ausgrabungen*. Leipzig: J. C. Hinrich'sche Buchhandlung, 1913. s. iii-iv. Dostupné také z: <https://archive.org/stream/wiedererstehende00kold/page/n7/mode/2up>

Musil záměrně poukazuje na to, že v klínopisných textech se nachází mnoho chyb, kterých se dopustili při opisování textů písaři. U mnohých textů existují další varianty stejné básně. Je tedy třeba studovat starší a mladší verze jednotlivých skladeb. Dokud ovšem nebudou texty podrobeny kritické metodě, nemá smysl z nich vyvozovat žádné trvalé závěry. Takové úvahy jsou podle Musila pouhými subjektivními hypotézami, které nemají žádnou trvalou hodnotu.⁷¹⁷

Ve třetí části studie předkládá Musil podrobný přehled všech mezopotamských textů, které se týkají knihy Genesis, aby tak umožnil čtenářům samostatný úsudek ohledně tohoto sporu. Konstatuje, že jen takto lze ukázat, jak moc je snadné pomocí jednotlivých úryvků dokázat cokoli, pokud se vytrhnou z kontextu. Takový postup však považuje za nedůstojný: „Od odborníka jako je Delitzsch bylo očekávat, že svými domněnkami nebude apelovat na nevzdělané a nevědomé davy, nýbrž že vyčká vědecké kritiky. Nesnižuje se zajisté věda ničím více než unáhlenými úsudky, které na ten čas novotou oslňují a pobuřují, za nedlouho však ukazují se neoprávněnými ... Tak i u nás papouškuje se na všech stranách, co Delitzsch napsal, ovšem s náležitým opeřením a přilháváním.“⁷¹⁸ Delitzschovy vývody považuje za pouhé domněnky, nikoli za výsledky vědeckého bádání, poněvadž nejsou podpořeny pevnými důkazy. Aby dokázal pravdivost svých slov, hodlá postupně uveřejnit všechny „důkazy“ o které se Delitzsch ve svých přednáškách opíral.

Vše, o čem hovořil, jsou podle Musila jen nemožné domněnky, mnoho vlastního i přidal. Delitzsch tvrdil, že teprve nyní se nám v celé podobě ukázaly mnohé biblické příběhy. Musil porovnává pasáže z mezopotamských textů, které Delitzsch předčítal posluchačům s mytickými texty vydanými v nejnovějším vydání.⁷¹⁹ Postupně uvádí pasáže o stvoření světa z eposu Enúma eliš aj. Poté konstatuje, že na základě těchto pasáží je jasné, jak si Delitzsch babylonské texty upravil, resp., co si z nich vybral, aby tak mohl podpořit své domněnky.

V návaznosti na to popisuje Musil, jakým způsobem Delitzsch posluchačům citoval biblické pasáže. Následuje jejich podrobný výčet. Podle Musila Delitzsch velmi přehání. To, že hebrejský text Bible a babylonský mýtus mají mnohá slova a rčení stejná, považuje za

---

⁷¹⁷ MUSIL, Alois. Bible nebo Babel? *Hlídky: Měsíčník vědecký se zvláštním zřetelem k apologetice a filosofii*. 1903, roč. XX., č. 5, s. 370-371. Dostupný také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid:2099bc60-1c6c-11e5-b642-005056827e51>

⁷¹⁸ MUSIL, Alois. Bible nebo Babel? *Hlídky: Měsíčník vědecký se zvláštním zřetelem k apologetice a filosofii*. 1903, roč. XX., č. 5, s. 370-371. Dostupný také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid:2099bc60-1c6c-11e5-b642-005056827e51>

⁷¹⁹ Jedná se o vydání KING, Leonard W. *Cuneiform Texts from Babylonian Tablets etc. ... in the British Museum*. Part XV., London: Harrison and Sons, 1902. 54 s.; Idem. *The Seven Tablets of Creation of the World and of Mankind*. Vol. I., London: Luzac, 1902. 274 s.; Idem. *The Seven Tablets of Creation of the World and of Mankind*. Vol. II., 206 s.

samozřejmě, neboť oba jazyky jsou jazyky semitské. Rozhodující je podle něj forma a obsah. Zde Musil nachází velmi málo shodných prvků a uzavírá to slovy: „Z uvedeného rozboru je zřejmé, že jsou náboženské představy, ... účel i uspořádání zprávy babylonské tak různý od biblické, že nemůže býti ani řeči o odvislosti bible od Babelu v tom rozsahu, o jakém mluví Delitzsch. Mluví, tvrdí, ale nedokazuje a nikdy nedokáže!“⁷²⁰

Musil přechází k otázce monoteismu v Izraeli. Názory, obsažené v knihách Starého zákona považuje za vznešené. Tvrdí, že neexistuje žádný příklad v dějinách, aby národ dospěl k tak čistému monoteismu, jaký je v knize Genesis. Jak si to vysvětlit? Musíme připustit buď zjevení, nebo zázrak.

Delitzsch však zjevení (božský původ) striktně odmítá a tvrdí, že knihu Genesis sepsal podle jakési vznešené zprávy neznámý pohanský vzdělaný kněz. Samotná zpráva prošla procesem dlouhého vývoje. To Musil odmítá a připouští zjevení, které se dostávalo izraelskému lidu.

Delitzschovy snahy prokázat za každou cenu prioritu babylonských skladeb nad biblickými texty, shledává jako zcela marnou. Stejně tak je podle Musila nemožné snažit se uvést biblickou zprávu o stvoření světa v soulad s výsledky přírodních věd. Bible má totiž zcela jiný obor než přírodní vědy.

V další části své studie se Musil zabývá obrázky a fotografiemi, které Delitzsch ukazoval posluchačům během svých přednášek. Byly také součástí knižního vydání. Musil dospívá k názoru, že to, co Delitzsch ukazoval, byla pouze upravená fotografie, nikoli originál. Jedná se o obraz ze třetí nebo čtvrté ruky.

Musila rozněvalo Delitzschovo tvrzení, že babylonští učenci přemýšleli nad tím, jak je možné, že člověk stvořený k obrazu Božímu propadl hříchu a smrti a odůvodnili to v příběhu o pádu prvních lidí, který byl do Bible později vložen. To je podle něj naprostý nesmysl a nic takového zkrátka nelze z babylonských písemných památek dovozovat. Kdybychom takto uvažovali, mohli bychom klidně tvrdit, že nejen biblická zpráva o pádu člověka, ale i novozákonní nauka o Ježíši Kristu je původu babylonského, tedy pohanského ..., což je „stvůra ve vědecké logice neznámá“.⁷²¹

---

⁷²⁰ MUSIL, Alois. Bible nebo Babel? *Hlídky: Měsíčník vědecký se zvláštním zřetelem k apologetice a filosofii*. 1903, roč. XX., č. 8, s. 591. Dostupné také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:8c6da5f0-1c6c-11e5-bcc5-5ef3fc9bb22f>

⁷²¹ MUSIL, Alois. Bible nebo Babel? *Hlídky: Měsíčník vědecký se zvláštním zřetelem k apologetice a filosofii*. 1903, roč. XX., č. 9, s. 677. Dostupné také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:ec6134a0-1c6b-11e5-855a-5ef3fc9ae867>

Dalším tématem, na němž se Musil s Delitzschem neshodne, je pojem hříchu. Ten podle něj ovládal celý náboženský život Babyloňanů a každý, kdo se nějak provinil, byl v stejné jako v Bibli potrestán. Z toho Delitzsch vyvozuje, že Bible převzala pojem hříchu od Babyloňanů.

K tomu Musil dodává, že je dokázáno, že u všech divokých kmenů existuje pojem hříchu a strach před trestem. Ten ovládá náboženský život každého člověka. Delitzsch naopak tvrdí, že skutečnost tohoto pojmu u různých divokých kmenů je naopak důkazem, že původně neměli ani zdání o tomto pojmu. Až babylonští učenci vytvořili tento pojem.

Delitzschovy interpretace jednotlivých babylonských textů shledává Musil jako velmi smělé. Nelíbí se mu jeho tvrzení o první biblické zprávě, v níž byl pouze jeden strom života. Toto je podle něj zcela nemyslitelné, protože beze stromu vědění dobrého a zlého ztrácí zpráva svůj smysl.

Stejně nepřijatelné je pro Musila Delitzschův názor, že představa o božích poslech, o andělech je zcela babylonského původu. Ohrazuje se proti tomu: „Podle Delitzsche jsou všechny podobné představy původu babylonského, dle historického názoru křesťanského, jsou všechny tyto představy společného původu – z prazjevení.“⁷²² Tyto představy se postupně vyvíjely, což nám dokládají např. knihy Daniel a Ezechiel.

Musil se dále vymezuje proti Delitzschovu tvrzení, že deset předpotopních babylonských králů bylo přejato do bible jako deset předpotopních patriarchů. Dokládá čtenářům, že to není pravda, neboť neexistuje žádný babylonský text, kde by bylo něco takového zaznamenáno. Existují sice zlomky výpisků babylonského kněze Béróssa, který žil ve 3. stol. př. Kr. v Babylonu, kde již byly četné židovské školy a můžeme tedy naopak usuzovat, že své zápisky pořídil podle Bible. I v případě, že bychom připustili variantu, že skutečně čerpal z nějakých dosud neznámých babylonských textů, neznamená to přece automaticky, že bible tyto prameny přejala.

Obě dvě zprávy, biblická i babylonská mají tedy podle Musila stejný historický pramen, což ovšem automaticky neznamená, že babylonský text byl původní. To je ze strany Delitzsche neodůvodněná domněnka, neboť prostě nelze určit, kdy proběhla konečná redakce knihy Genesis a jak mnoho do ní bylo z Babylonu převzato.⁷²³

Dalším tématem, jímž se Musil ve svém pojednání zabývá je potopa světa. Tuto událost považuje za historickou, kterou hrdina viděl, zažil, hovořil o ní on i jeho rodina. Toto vyprávění

---

⁷²² MUSIL, Alois. Bible nebo Babel? *Hlídky: Měsíčník vědecký se zvláštním zřetelem k apologetice a filosofii*. 1903, roč. XX., č. 9, s. 680. Dostupné také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:ec6134a0-1c6b-11e5-855a-5ef3fc9ae867>

⁷²³ MUSIL, Alois. Bible nebo Babel? *Hlídky: Měsíčník vědecký se zvláštním zřetelem k apologetice a filosofii*. 1903, roč. XX., č. 10, s. 757. Dostupné také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:ecc7bea0-1c6b-11e5-8454-005056825209>

se předávalo z pokolení na pokolení, až vznikl z historické zprávy mýtus. S rozšířením polyteismu se u jednotlivých národů různě upravovala, ale v čisté podobě se zachovala pouze v izraelském monoteismu.

Nevíme, kdy byly tato zpráva poprvé zaznamenána, ale její účel byl čistě náboženský. Jejím cílem bylo ukázat, jak Bůh potrestal lidi za to, že se oddávali hmotným statkům. Protože byla zpráva určena pro prostý lid, byla přizpůsobena jeho prostému slohu, aby jí každý mohl rozumět. Tímto se tedy biblická zpráva o potopě liší od zprávy babylonské. I když jsou v ní události stejné, její účel je jiný. Babylonská potopa světa nemá totiž podle Musila žádný náboženský význam.

Ten spatřuje v číslech, která se v biblické zprávě objevují. Tu sepsal podle různých písemných i ústních pramenů pisatel, který byl „od Boha nadšen“.⁷²⁴ V obou zprávách se shodně píše, že bude zahubeno „veškeré lidstvo“, což ukazuje na společný původ obou zpráv. Jsou tu však i značně podstatné rozdíly a to v pojmu boha.

Biblický Bůh je sice vykreslen prostým způsobem s mnohými lidskými vlastnostmi (vzdychá, kochá se vůní, lituje apod.), ale je spravedlivý, milosrdný a moudrý. To jsou vlastnosti, které u babylonských bohů nenacházíme.

Ti se hádají, jsou závistiví, podvádějí se navzájem apod., proto je sám autor textu přirovnává ke skrčeným psům, což je na východě považováno za největší nadávku, zdůrazňuje Musil.⁷²⁵ Babylonský hrdina nemá žádný soucit se svými krajany, naopak jim lže a slibuje a to přesto, že ví, že je čeká strašlivá smrt. Už toto jasně ukazuje, že biblická veze je vznešenější, pravdivější a prvotní, vysvětluje Musil.

Pokud byla podle Delitzsche biblická verze kdysi v 6. století opsána z babylonského eposu, proč tedy učený kněz vymýšlel nová jména? Proč neponechal babylonské názvy? A co ostatní odchylky? Proč vynechal vlaštovku, přidal duhu, olivový lístek...? Proč přejali od pohanů toto vyprávění, když jim bylo cizí? Tyto otázky si Musil klade, aby tak mohl vyvrátit Delitzschovy hypotézy.

Jak by mohl pohanský kněz, který by se pohyboval a žil pouze v polyteismu, vytvořit z babylonského eposu biblickou zprávu velebící Boha? To je podle Musila náboženský rozpor. K pochopení nám přece stačí přirozený historický průběh, který by Delitzsch mohl pochopit, ovšem pokud by chtěl. Jenže on vidět a chápat vůbec nechce, naopak činí všechno možné

---

⁷²⁴ MUSIL, Alois. Bible nebo Babel? *Hlídky: Měsíčník vědecký se zvláštním zřetelem k apologetice a filosofii*. 1903, roč. XX., č. 11, s. 832. Dostupné také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:c6bafdd0-1c6b-11e5-855a-5ef3fc9ae867>

⁷²⁵ *Ibid.*, s. 835.

(dokonce i nesprávně uvádí prameny), jen aby podložil své domněnky.⁷²⁶ Delitzsch si zkrátka upravil text, jak potřeboval. Musil znovu odsuzuje chování babylonského hrdiny a ptá se, proč vlastně Utnapištim pláče. Odpovídá – z radosti, že přežil, čili z pouhého egoismu. Jeho sobecké a bezohledné chování je patrné i v dalších pasážích. Nesnaží se zachránit své spoluobčany před potopou, nevaruje je a lže jim. Toto rozhodně není podle Musila sympatické chování.

Delitzsch ve své první přednášce tvrdí, že v babylonské verzi potopy světa zaujímá důležitou roli moře, které je však v biblické verzi zcela opomenuto. Musil říká, že to není pravda, neboť v Eposu o Gilgamešovi hraje hlavní roli dešť a ohromná bouře. V této souvislosti se ohrazuje vůči Delitzschovu konstatování, že geolog Eduard Suess doložil díky babylonské verzi potopy průběh cyklonu, zatímco potopa tak, jak je zachycená v knize Genesis, je z přírodovědeckého hlediska nemožná. Toto tvrzení je nepravdivé a Musil zde odkazuje přímo na Suessovo dílo, v němž autor spojil obě dvě zprávy, tedy babylonskou a biblickou. Tím doložil, že Bible líčí skutečnou historickou událost a obě dvě verze se tak vzájemně doplňují. Skutečnost, že Suessova kniha se dočkala velmi příznivého přijetí právě z katolických kruhů (zatímco v protestantských byla ostře zamítnuta), svědčí o tom, že biblická zpráva je pravdivá. Musil říká: „Budou jesuité doporučovati dílo, usvědčující Písmo sv. z přírodovědecké lži?“⁷²⁷ Delitzsch zpochybňuje i dobu trvání potopy světa, což Musila velmi překvapuje. Prokazuje tak neznalost výsledků moderní kritiky. Mohli bychom zpochybnit i babylonskou verzi potopy.

Pro Musila je zcela nepřijatelné Delitzschova hypotéza o původu Božího jména. Nesouhlasí s tím, že Boží jméno Jahve je babylonského původu. Připouští sice, že se v babylonských literárních skladbách můžeme často setkat s jakýmsi monoteismem, nebo spíše henoteismem, který je buď politického, nebo ezoterního druhu. Jeho původ spatřuje Musil v tzv. městských státech, které uctívaly nejvyššího boha. V Babylonu byl nejvyšším bohem Marduk, který se stal v době největšího rozkvětu starověkého Babylonu hlavním bohem celé říše. Tak vznikl Mardukův politický monoteismus; k jeho počtě byly skládány hymny... Králové a ostatní lidé však i nadále uctívali i jiná božstva, takže o monoteismu v pravém slova smyslu nemůžeme vůbec hovořit.

Jakmile se stalo centrem staré Mezopotámii Ninive, Marduk byl vytlačen bohem Aššurem. Musil říká, že nastal Aššurův politický henoteismus. Takový politický monoteismus však nemůže mít v žádném případě naprosto nic společného s biblickou úctou k jedinému Bohu.

---

⁷²⁶ MUSIL, Alois. Bible nebo Babel? *Hlídky: Měsíčník vědecký se zvláštním zřetelem k apologetice a filosofii*. 1903, roč. XX., č. 12, s. 891. Dostupné také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:c6dc8f90-1c6b-11e5-8454-005056825209>

⁷²⁷ MUSIL, Alois. Bible nebo Babel? *Hlídky: Měsíčník vědecký se zvláštním zřetelem k apologetice a filosofii*. 1903, roč. XX., č. 12, s. 881. Dostupné také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:c6dc8f90-1c6b-11e5-8454-005056825209>

Izraelské kmeny byly po čtyři sta let v Kanaánu obklopeny pohanskými domorodci, a přesto je spojovala víra v jediného Boha, v čemž Musil spatřuje znak izraelské národnosti. Biblický Bůh spravuje kraje a národy, v nichž vládou cizí bohové, pomocí cizích národů vykonává svou vůli, trestá je, pokud se protíví jeho vůli. Něco takého v Babylonu není možné.

Když byl Boží chrám zničen, město zbořeno a celý národ přesídlen do Babylonu, biblický Jahve tvrdí, že vše se děje z jeho vůle jako trest za nedodržení smlouvy. K tomu Musil rozhodně dodává, že takto by bohové babylonští, jako např. Marduk nikdy se svým lidem nejednali. Tento monoteismus označuje jako nepolitický a zcela neznámý. Klade si otázku, odkud se vlastně semitské literatury vzal? Je přesvědčen o tom, že je zcela vyloučené, aby měl původ v polyteismu. Podle něj se musí jednat o monoteismus ezoterní. Bůh může být pouze jeden, neexistují různí bohové, pouze různé vlastnosti jedné bytosti.

Musil nijak nepopírá, že cesta k židovskému monoteismu má kořeny v pohanském babylonském či egyptském náboženství. Je zde mnoho styčných bodů. K tomu, aby vznikl tzv. ezoterní monoteismus, který pronikl i mezi prostý lid, však bylo potřeba zázraku. Izrael věří výlučně v jediného, živého a osobního Boha. Sám lid jej tak ctil, že velmi tvrdě trestal jakýkoli pokus kněžstva nebo panovníků zavést modloslužbu. Ostatně i skutečnost, že Bůh povolává proroky právě z lidu, svědčí o tom, že právě v lidu byla monoteismus nejvíce živý. Idea monoteismu byla do Izraele vdechnuta právě skrze prazjevení. Nemá původ v okolních národech, ale vznikla uvnitř izraelského společenství.⁷²⁸ Je důležité, od koho byla tato idea vdechnuta, toto nelze vysvětlit přirozeným vývojem lidstva. To je podle Musila historická pravda, nikoli domněnka.

Překvapivý je Musilův postoj k Delitzschovu čtení jména Jahve na starobabylonských tabulkách. Musil nesouhlasí s mnoha Delitzschovými odpůrci, kteří pochybovali o tom, že text toto slovo přečetl správně. Zdůrazňuje, že Delitzsch nebyl první, kdo tyto tabulky objevil a přečetl. Uveřejněny byly již před jeho první přenáškou asyriology A. H. Saycem a F. Hommelem. Jejich objev a překlady však nemají pro dějiny náboženství žádný dalekosáhlý význam.⁷²⁹

Musil vysvětluje, že jméno Jahve se objevuje ve více jak padesáti vlastních jménech osob z různých dob. Všechny tyto osoby patří k izraelským kmenům, což ukazuje k tomu, že si ho přinesly s sebou ze své společné vlasti. Od té doby uplynulo několik set let, do doby, kdy začal

---

⁷²⁸ MUSIL, Alois. Bible nebo Babel? *Hlídky: Měsíčník vědecký se zvláštním zřetelem k apologetice a filosofii*. 1903, roč. XX., č. 12, s. 886-887. Dostupné také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:c6dc8f90-1c6b-11e5-8454-005056825209>

⁷²⁹ *Ibid.*, s. 888; Viz SAYCE, Archibald H. *The Bible and the Monuments: The Primitive Hebrew Records in the Light of Modern Research*. London: Eyre and Spottiswoode, 1907. 258 s.

Bůh plnit sliby, které dal biblickým praotcům. Znakem Boha, jeho slibů, moci a příslušnosti k jedinému vyvolenému národu bylo právě prastaré jméno Jahve. To nyní získalo zcela nový význam a stalo se tak znakem izraelské národní příslušnosti. Tak byl současníkům objasněn význam jména Jahve. Zde nelze nacházet původ čistého izraelského monoteismu, který nelze vysvětlit přirozeným vývojem a bez prazjevení.

Musil se také vymezuje proti rabínskému podání, podle něhož bylo jméno Jahve zcela neznámo až do té doby, než jen Bůh vyjevil Mojžíšovi. Takový výklad je zcela v rozporu proti knize Genesis, v níž se jméno Jahve užívá, ačkoliv podle rabínského výkladu známo vůbec nebylo. Proto fakt, že Delitzsch přečetl jméno uvedené na starobabylonských tabulkách jako „Jahve“ nemůže mít žádný zásadní význam pro dějiny náboženství, pouze pro rabínskou tradici.

S Delitzschem Musil zcela souhlasí v tom, že kolem roku 2500 př. Kr. vyznávaly severosemitské kmeny jediného Boha, to je historická pravda. Ta se však musí nějak zdůvodnit, vysvětlit, čehož ovšem není Delitzsch schopen, když nechce připustit prazjevení.⁷³⁰ Musil se snaží zodpovědět otázku, jakým způsobem dospěly izraelské kmeny k pravému monoteismu? U těchto kočovníků přece nemůže v žádném případě vůbec hovořit o nějakém politickém nebo ezoterním monoteismu. Podle moderních evolucionistických názorů byli tehdy na úrovni šamanismu. Kočovníci ctili prý jediného Boha. Babyloňané modloslužebníky. Nevzdělanci předstihli vzdělance v přirozeném vývoji o jeden stupeň. Mohli postoupit někam výše? Nikoli. Za několik set let se navrátili všichni tito modlářské kmeny o jeden stupeň zpět. Jak chce Delitzsch vysvětlit úctu k jedinému Bohu?⁷³¹ Rozhodně to nelze pomocí přirozeného vývoje od fetišismu, k šamanismu či totemismu, od polyteismu až k monoteismu. Musil zdůrazňuje, že lidské poznání je do jisté míry omezeno, limitováno. Jsou mu zkrátka určeny jisté meze, za nimiž začíná víra a s ní dospíváme k prazjevení.

Musil podrobně rozebírá také Delitzschovu teorii o původu soboty. Babyloňané měli sobotní den, kdy kvůli smíření s bohy odpočívali a nesměli vykonávat žádnou práci. V tento den se nesměl vykonávat žádný obchod. Za sobotu tedy děkujeme právě Babyloňanům.⁷³² Podle Musila jsou však Delitzschovy dedukce, které vyvozuje z babylonských pramenů chybné. Dochovala se nám pouze zmínka, že existoval jakýsi svátek „šabbatu“, který byl dnem upokojení srdce (bohů), což lze chápat jako den prosebný, kající. Nevíme však, kdy se svítil. Nikde není zachyceno, že by se nesmělo pracovat a obchodovat.

---

⁷³⁰ Viz DELITZSCH, Friedrich. *Zweiter Vortrag über Babel und Bibel*, s. 27-28.

⁷³¹ MUSIL, Alois. Bible nebo Babel? *Hlídky: Měsíčník vědecký se zvláštním zřetelem k apologetice a filosofii*. 1903, roč. XX., č. 12, s. 891. Dostupné také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:c6dc8f90-1c6b-11e5-8454-005056825209>

⁷³² Viz DELITZSCH, Friedrich. *Op. cit.*, s. 26.

Význam biblické soboty a babylonského „šabbatu“ je naprosto odlišný. Oba dva svátky mají naprosto rozdílný náboženský obsah a nelze je vůbec srovnávat. Delitzschovu námitku ohledně odlišného podání původu soboty je třeba podle Musila brát s určitou nedůvěrou. Tento svátek přece mohl získat díky nové události nový rozměr. Biblická sobota měla připomínat nejen potopu světa, ale i odchod z Egypta. Obojí jsou zcela klíčové události pro vývoj biblického náboženství. V knize Genesis nemáme nikde žádnou zmínku o svěcení soboty.

Skutečnost, že má něco společný původ, ještě neznamena, že budeme jeden národ vyvyšovat nad druhý a upírat mu to, k čemu sám přirozeně dospěl. Tímto způsobem bychom mohli dospět i k jiným poznatkům. Jako příklad uvádí Musil fakt, že biblická archa úmluvy byla vytvořena podle přenosného stánku egyptských bohů a také poukazuje na to, že izraelský velekněz má totožné odznaky moci jako egyptský.⁷³³ I přes tyto společné znaky přece nemůžeme tvrdit, že Egyptané převzali svůj kněžský a obětní řád právě z Babylonu. Je zde pouze společný původ, což považuje Musil za naprosto přirozené.

Stejně tak je běžné, že myšlenky, v nichž lidé vyjadřovali touhu po dlouhém pozemském životě, nalézáme po celém světě. Není tedy důvod, aby je Delitzsch připisoval pouze Babyloňanům.

Naprostý nesouhlas projevuje Musil s Delitzschovým líčením umírajícího muslima v poušti.⁷³⁴ Dodává, že Delitzsch zkrátka o poušti nic neví. Žádná karavana nikdy neopustí nikdy svého nemocného člena. Nepravdivé je také Delitzschovo tvrzení, že si umírající sám připraví v písku hrob. To ani není prakticky v poušti možné, neboť písek se slije v tuhou vrstvu. Musil rovněž kritizuje Delitzschův přepis první sóry, který není správný.⁷³⁵

Dalším tématem, kterým se Musil zabývá, je babylonské podsvětí, posmrtné bydliště blažených. Cituje zde pasáže z Eposu o Gilgamešovi, zmiňuje popis Ištarina sestupu do podsvětí, skladby o Nergal a Ereškigal. Všechny tyto skladby podle něj podávají pouze nedokonalý a stručný popis podsvětí, stejně jako Bible. Nesouhlasí tedy s Delitzschem v tom, že Epos o Gilgamešovi nám vykresluje podsvětí do nejmenších podrobností.

Musil se vyjadřuje i k Delitzschově porovnávání babylonských „žalmů“ s žalmy biblickými. Uznává, že se vzájemně podobají jak slohem, tak účelem, k němuž byly sepsány. Hříšník se vždy obrací k bohu, ovšem v Bibli je vždy pouze jeden Bůh, zatímco v Babylonu bylo

---

⁷³³ MUSIL, Alois. Bible nebo Babel? *Hlídky: Měsíčník vědecký se zvláštním zřetelem k apologetice a filosofii*. 1903, roč. XX., č. 12, s. 893. Dostupné také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:c6dc8f90-1c6b-11e5-8454-005056825209>

⁷³⁴ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Vortrag*, s. 40.

⁷³⁵ MUSIL, Alois. Bible nebo Babel? *Hlídky: Měsíčník vědecký se zvláštním zřetelem k apologetice a filosofii*. 1903, roč. XX., č. 12, s. 894. Dostupné také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:c6f1ec50-1c6b-11e5-8454-005056825209>

bohů mnoho. Bozi žijí jako lidé, které si stvořili, aby jim sloužili. Pro člověka je ovšem velmi těžké sloužit tak, aby se zavděčil úplně všem bohům a bohyním. Babyloňan tedy neví, co má vlastně dělat, co je dobré a co zlé. Když přinese oběť jednoho bohu, zneprátele si tím boha druhého.

Zcela odlišné je také chápání zpytování svědomí. To činí Babyloňan pouze v případě, když jej postihne nějaké neštěstí (nemoc, hlad, bída, neúroda). Tehdy se ptá, čím se provinil a vyjadřuje lítost nad svými hříchy.

Snaží se od boha získat odpuštění tím, že mu slibuje různé věci. Když odpuštění ani poté nepřichází, přimlouvá se za něj kněz, který bohu popisuje krásu darů, které hříšník nabízí za své vykoupení.

Kněz donutí boha k pomoci a odpuštění pomocí různých zaklínání či zařikávání. To, že mu bylo odpuštěno, pozná hříšník až tehdy, když zmizí příčina, kvůli níž prosil o odpuštění (je uzdraven, propuštěn z vězení apod.). Z toho můžeme vidět, že skladby babylonské a izraelské mají sice mnoho společného, ale je zde veliký rozdíl v chápání pojmů hříchu, lítosti a zadostiučinění.

Babylonský hříšník se dopouští hříchu tak dlouho, odkud není potrestán. Nelituje svého počínání proto, že svým jednáním zarmoutil boha, ale proto, že si sám přivodil trest. Milost od boha se nesnaží získat svým upřímným předsevzetím, ale úplatky (penězi, jídlem a pitím).

V tomto jsou podle Musila babylonské „žalmy“ na nižší úrovni. Biblický hříšník moc dobře ví, že vše musí konat jen z čisté lásky ke svému Bohu a pro lásku Boží. To se bohužel nedá říci o „žalmech“ babylonských. Musil zde podtrhuje, že se snažil být naprosto objektivní (na rozdíl od Delitzsche, jemuž vyčítá zaslepenost)⁷³⁶ a najít v babylonské literatuře skutečně takové místo, které by mohl obsahem a formou přirovnat k biblickým žalmům, ale bohužel nic takového nenalezl.

Musil konstatuje, že ještě ve své první přednášce byl Delitzsch vůči Bibli sem tam spravedlivý, kdežto ve druhé přednášce „nezná... jeho vášeň pro Babel žádných mezí. Tu není Delitzsch již spravedlivým učencem, ale babelským nadšencem. Nechce naprosto vědět, jak vznikly knihy Starého zákona, že nelze stotožňovati listy, zápisky a podání jednotlivých osob se sbírkami těchto listů, zápisků nebo podání. Zamlčuje, že měly jak listy, tak sbírky mnoho nepřátel živých i neživých, úmyslně zapomíná, že to nebyla mrtvá litera, nýbrž živé slovo, které se doplňovalo, rozšiřovalo, pozměňovalo, a že zkostnatělo teprve působením fariseů. Místo, aby

---

⁷³⁶ MUSIL, Alois. Bible nebo Babel? *Hlídky: Měsíčník vědecký se zvláštním zřetelem k apologetice a filosofii*. 1903, roč. XX., č. 12, s. 898. Dostupné také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:c6f1ec50-1c6b-11e5-8454-005056825209>

upozornil na náboženský význam bible, vytýká jí prostonárodní sloh, ač ví, že byla psána od lidí a pro lidi, že tudíž obsahuje lidské názory, lidské přesvědčení, lidské podání, které směřuje k účelu náboženskému, jaký Bůh spisovateli vdechnul.“⁷³⁷

Musil dále odsuzuje Delitzschovo zavržení biblické knihy Job⁷³⁸ a naopak v ní vyzdvihuje slova, která dokládají, že člověk chce nejen věřit, ale také vědět a znát: „Věřím, Pane, ale chci též vědět“. K tomu dodává: „Není tu církev sv. liberálnější, útrpnější než Delitzsch?“⁷³⁹

Ve své druhé přednášce odsoudil Delitzsch veškeré projevy pomsty, které se v bibli nacházejí. To se Musilovi nelíbí a vysvětluje, že přece krevní pomsta nahrazuje trestní právo tam, kde neexistuje pevný státní útvar. Když funguje státní moc, mizí krevní msta a naopak. Dnešní soudce je podle Musila vlastně vykonavatel mstitelovy vůle dle biblického hesla: „Oko za oko, zub za zub“.

Delitzsch si podle Musila záměrně vybral z Bible jen negativní příklady, které mnohdy vytrhl z kontextu, aby tak mohl posluchačům dokázat, že v Babylonu bylo vše lepší. Nelíbí se mu také Delitzschovo poukazování na nízké postavení žen v Bibli. Naopak uvádí, že našel jiné příklady, v nichž je žena muži rovna.

Ptá se, proč Delitzsch popisoval, jak Jahve „píše svým prstem na tabulkách, když ví, že týž Jahve píše svým prstem v celé přírodě? Či nezná prostonárodních představ a výrazů bible?“⁷⁴⁰

Nejvíce Musil polemizuje s Delitzschem pochopitelně v otázce božské inspirace. Je přesvědčen, že ani sám Delitzsch nemá v této otázce zcela jasno. Nejprve posluchačům tvrdil, že Bůh sám diktoval učenému knězi každé slovo, pak ovšem na jiném místě vyjádřil zcela opačný názor. Co tedy vlastně sám o inspiraci vlastně soudí? Musil je přesvědčen, že by bylo dobré, vysvětlit pravou inspiraci, jako součinnost modrého Boha s moudrým člověkem. Je chybné, když Delitzsch neustále zaměňuje „zjevení“ s „inspirací“. Proč přisuzuje Bohu zázrak, vždyť zde stačí přirozená prozřetelnost. V Bibli můžeme přece najít tolik lidských prvků, přesto ji ale katolická církev nazývá slovem Božím, protože je v ní obsažena jak působnost Boží, tak obraz Boží. Stejně jako v člověku.

---

⁷³⁷ MUSIL, Alois. Bible nebo Babel? *Hlídky: Měsíčník vědecký se zvláštním zřetelem k apologetice a filosofii*. 1903, roč. XX., č. 12, s. 899. Dostupné také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid:c6f1ec50-1c6b-11e5-8454-005056825209>

⁷³⁸ Viz DELITZSCH, Friedrich. *Zweiter Vortrag über Babel und Bibel*, s. 18.

⁷³⁹ MUSIL, Alois. Bible nebo Babel? *Hlídky: Měsíčník vědecký se zvláštním zřetelem k apologetice a filosofii*. 1903, roč. XX., č. 12, s. 899. Dostupné také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid:c7077020-1c6b-11e5-8454-005056825209>

⁷⁴⁰ *Ibid.*, s. 900.

Musilovi se nelíbí způsob, jakým Delitzsch používá pojmy „prazjevení“, „zjevení“ a „inspirace“. Je přesvědčen, že sám Delitzsch nechápe jejich pravý smysl. U něj jsou tyto „pojmy nejasné a litujeme velice, že takové výroky mezi lid hodil, poněvadž bádání značně znesnadnil.“⁷⁴¹ Musil vysvětluje, že Bible je dílem dvou osob. Boha a člověka. Oba dva na ní pracovali, a proto v ní nacházíme část božskou a část lidskou. Božskou částí rozumíme její náboženský účel, vznešené náboženské pravdy. K znázornění tohoto účelu slouží vyprávění, která jsou dílem lidským. Bůh k dosažení svého účelu používal obyčejných prostředků. Proč by používal zázraků, když zde stačila přirozená cesta?

Učený pisatel studoval, sbíral prameny, využíval přitom nejen svých znalostí, ale také znalostí cizích národů (jejich literatury, názorů a vědomostí). Jen tak mohl dosáhnout svého cíle, což nám dosvědčuje každá stránka Bible. Není třeba, aby Bůh lidem všechno zjevoval. Proč by Bůh zjevoval lidstvu neomylné pravdy ve fyzice, zeměpisu, astronomii, dějepisu apod.? Bylo by takový zázrak potřeba? Musil odpovídá, že cílem zjevení je přece spása lidstva.

Musil říká, že Bůh nemohl vyjevovat lidem neomylné vědecké pravdy, neboť tehdejší lidé (v době pisatelově) stěží věřili náboženským pravdám, které byly podávány v prostém podání. Co by se stalo, kdyby byly tyto pravdy interpretovány společně s vědeckými pravdami, které by jejich názorům odporovaly? Pokud by v tehdejší době bylo nutné, uvádět naprosté pravdy o přirozených věcech, musely by se nám do dnešních dnů zachovat. V tomto případě by muselo dojít k tomu, že každý z opisovatelů biblických textů by musel být zázračně osvícen, aby nic v textu nepozměnil (žádná čísla, slovosled, jména apod.). Jak je tedy možné, že máme dochované různé verze textů Písma svatého?

K čemu by vlastně vůbec člověku byly rozum a vůle? Vždyť Bůh přece ponechal světské věci k pozemskému dohadování nás, lidí... Způsob, jakým Delitzsch přistupuje k náboženství a Bohu samotnému Musila přímo děsí. Charakterizuje to slovy: „Chraň nás Pán Bůh, abychom si působnost nejvyššího moudrého Boha tak babelsky představovali!“⁷⁴²

V závěru své rozsáhlé studie si odpovídá Musil na otázku, zda Babel nebo Bible. Obojí je podle něj svědectvím o bytí a díle jednoho, živého Boha. Pro Musila jako katolického kněze je zcela samozřejmé, že Bible stojí mnohem výš, protože obsahuje čisté nadpřirozené zjevení, které vede k Ježíši Kristu.⁷⁴³ V babylonské literatuře nic takového pochopitelně nenacházíme.

---

⁷⁴¹MUSIL, Alois. Bible nebo Babel? *Hlídky: Měsíčník vědecký se zvláštním zřetelem k apologetice a filosofii*. 1903, roč. XX., č. 12, s. 900. Dostupné také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:c7077020-1c6b-11e5-8454-005056825209>

⁷⁴²*Ibid.*, s. 901.

⁷⁴³*Ibid.*

Musilovi velmi vadí, že Delitzsch není přístupný konstruktivní kritice, „nechce ... nic viděti, nic slyšeti, ničemu rozuměti, co nepřichází z Babylonska. Tím vtiskl svým odpůrcům mohutnou zbraň do ruky a uškodil pravému vědeckému bádání.“⁷⁴⁴ Také jej kritizuje za to, že vždy nebyl ve svých dvou přednáškách zcela spravedlivý a objektivní. Pasáže, které vybíral ze starobabylonských textů, byly často vytržené z kontextu a na některých místech byl záměrně zpřeházen slovosled, čím se pak dá lehkou dokázat v podstatě cokoli.

9.2.2 František X. Stejskal

Rozsáhlou reakci na Delitzschovy přednášky nacházíme také u dalšího katolického kněze, **Františka Xavera Stejskala** (1866-1924), který působil jako profesor církevních dějin a patrologie. V letech 1904-1905 zastával funkci vicerektora na české koleji Bohemicum v Římě.

Ke sporu „Babel-Bibel“ se vyjádřil v pěti člancích, které vycházely v průběhu roku 1904 v Časopise katolického duchovenstva. V první článku upozorňuje Stejskal na to, že hlavní otázka, kterou si Delitzsch ve svých přednáškách kladl, zda lze nalézt vztah nebo závislost mezi Biblí a Babellem (Babylónem), není pro nás vlastně nic nového. Touto otázkou se již dříve zabývali někteří němečtí asyriologové, které označujeme jako „panbabylonisty“. Jedná se zejména o Huga Wincklera a Heinricha Zimmerna.

Stejskal vytýká Delitzschovi, že „v přednáškách dal se uchvátiti zápalom pravého assyriologa a z poznatků a objevů dávno známých vyvozoval domněnky, jež přesahují meze assyriologie“.⁷⁴⁵ V této souvislosti zmiňuje i dopis císaře Viléma II. předsedovi Německé orientální společnosti admirálu Hollmannovi, v němž císař vyjádřil jisté znepokojení nad tím, jakým způsobem Delitzsch prezentuje své názory. Stejskal souhlasí v císaři v tom, že Delitzsch by se měl věnovat výhradně asyriologii a neměl by se vyjadřovat k teologickým otázkám.

V článku se postupně vyjadřuje k jednotlivým bodům Delitzschových přednášek. Začíná tím, že se zabývá Delitzschovým tvrzením, že Izraelci přejali svůj monoteismus z Babylónu. Nesouhlasí s jeho výkladem slova „el“. Tabulku, kterou Delitzsch předložil, nelze považovat za žádný důkaz. Svá tvrzení opírá o názory P. Keila

---

⁷⁴⁴ MUSIL, Alois. Bible nebo Babel? *Hlídky: Měsíčník vědecký se zvláštním zřetelem k apologetice a filosofii*. 1903, roč. XX., č. 12, s. 896. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:c7077020-1c6b-11e5-8454-005056825209>.

⁷⁴⁵ STEJSKAL, František. Bible a Babel. *Časopis katolického duchovenstva*. 1904, roč. XLV. (LXX.), sešit 1, s. 18. Dostupné také z: <http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=1378>

Stejně tak nesouhlasí s Delitzschovou interpretací Božího jména. Odvolává se na to, jak Boží jméno čtou asyriologové Hilprecht, Hommel, Zimmern a jiní. Babylonský bůh je pouze jeden z mnoha a jako takový nemá a nemůže mít žádný vztah k monoteismu. Tabulky, na jejichž základě Delitzsch tvrdí, že Boží jméno („Jahve je Bůh“) se vyskytovalo již v Babylonu, jsou zachovány z doby vlády krále Chammurapiho, což podle Stejskala nemůže samo o sobě sloužit jako důkaz. Jméno Boží je podle něj dochováno na památkách mnohem mladších.

Stejskal popírá další Delitzschovu teorii, a sice že judaistické představy andělů, zachycené ve Starém zákoně mají svůj původ v Babylonu. Podle Delitzsche jsou cherubové totožní s asyrsko-babylonskými božskými býky. Takové tvrzení je podle Stejskala značně přehnané, neboť přece nevíme, jak si vlastně Židé anděly vůbec představovali.

Stejně zavádějící je Delitzschovo tvrzení o původu židovského sabatu v Babylonu. Stejskal poukazuje na fakt, že přece nevíme zcela jistě, zda se slovo „šabbatu“ v asyrštině-babylonštině vůbec vyskytuje. Upozorňuje na to, že jej lze číst jako „šappatu“.⁷⁴⁶ Navíc v Babylonu tento den připadl vždy na 7. a 24. v každém kalendářním měsíci, avšak u Židů nikdy nesouvisel s žádným datem. Pokračoval podle řady, lhostejno, na které datum připadl. Princip je tedy u obou národů zcela odlišný.

Babylonský „sabat“ byl dnem pokání, den hněvu bohů. Král nejezdil ve voze, chodil pěšky, oblékl si tmavý šat, nesoudil ani neuděloval milost, lékař, čaroděj i kouzelník nesměli tento den zaklínat. Jedná se tedy o den, kdy se nesmí užívat boží moci. Avšak uzavíraly se smlouvy a obchodovalo jako v jiné dny.

Oproti tomu je židovský sabat dnem odpočinku. Je to den radosti, kdy se oslavuje, protože Bůh jej posvětil. To je tedy hlavní rozdíl mezi Babylonem a Izraelem, a proto jej podle Stejskala rozhodně nelze ztotožňovat.

Dalším tématem, kterým se Stejskal zabývá, je Delitzschovo líčení představ o posmrtném životě u Babyloňanů. Srovnává pasáže z knihy Jobovy a z Nového zákona s 12. tabulkou Eposu o Gilgamešovi. Mnohem výstižněji je však podsvětí popsáno ve skladbě „Sestup Ištary do podsvětí“. Podsvětí bylo pro Babyloňany smutné, pusté, tiché, bez vody ... Člověk byl jako duch bez těla, bez tepla, bez slunce, bez radosti. To, že některé prvky jsou shodné se starozákonními představami, považuje Stejskal za rys, který je společný všem starověkým národům. Za přirozené dojmy jejich fantazie.⁷⁴⁷

---

⁷⁴⁶ STEJSKAL, František. Bible a Babel. *Časopis katolického duchovenstva*. 1904, roč. XLV. (LXX.), sešit 3. s. 178-179. Dostupné také z: <http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=1463>

⁷⁴⁷ *Ibid.*, s. 180.

Stejskal polemizuje s Delitzschem v další otázce a tou je vyprávění o stvoření světa, jež má původ v Babylonu. Stejskal si klade otázku: Kde je nějaká závislost? V biblickém vyprávění je podle něj pořádek, Bůh je počátkem všeho, v Bibli je stvoření světa, které je účelné, které má svůj konkrétní cíl. Oproti tomu je babylonské zpráva o stvoření chaotická, počátkem všeho je látka, babylonští bohové netvoří, ale přetvářejí danou látku, smysl a cíl jejich stvoření je nejasný. Biblické stvoření světa je teistické, zatímco babylonské panteistické.⁷⁴⁸ Jedinou podobu spatřuje Stejskal v tom, že svět, který byl původně jen vodou, obdrží svou následující podobu od vyšší bytosti.

Slovo „*tehom*“ je původu semitského a nemusíme jej dle Stejskala vykládat jako vlastní jméno. Delitzsch a stoupenci panbabylonismu se odvolávají na pasáže ze Starého zákona (Iz 51, Job 26; 9; Ž 88 a 74). Tato místa podle nich náleží k biblické zprávě o stvoření světa.⁷⁴⁹ Je tu líčen boj Marduka a Tiamat. Stejskal se proti tomu staví a argumentuje, že v Bibli Bůh tvoří svým slovem, které je všemocné. Zatímco v Babylonu hovoří Marduk po stvoření k Měsíci.

Proti Delitzschovu tvrzení, že učený kněz, který je autorem knihy Genesis, se snažil odstranit veškeré mytické prvky v biblické zprávě o stvoření světa, Stejskal protestuje. Židovský kněz nemohl babylonské prameny dle své vůle a představy upravit odstranit, vynechat či nahradit. Tuto skutečnost lze vysvětlit jen samostatným, po dlouhá staletí trvajícím vývojem dvou proudů, které byly původně jednotné. Židé si tuto látku přinesli ze své původní vlasti.⁷⁵⁰ Tuto zprávu považuje Stejskal za starou, zažitou, zčásti danou Bohem lidu a uchovávanou v jeho národu.

První hřích má podle Delitzsche původ také v Babylonu. Jako důkaz uvedl Delitzsch starobabylonský pečetní váleček, na němž jsou zachyceny dvě postavy, které sedí pod stromem života. Jedna z postav má rohy. Na obraze je zachycen také had. Stejskal považuje za nesmyslné, aby zmíněný obraz zachycoval hřích prvních lidí, neboť oba jsou oblečení. To je v rozporu s biblickou zprávou, dle níž byla smyslnost následkem hříchu. Babylonská zpráva nemohla nijak reflektovat hřích, protože nevěděla nic o tomto vztahu. V Babylonu neměli vůbec žádné povědomí o zákazu jíst ze stromu dobrého a zlého, proto je zcela vyloučená, aby babylonské vyprávění odráželo stejný smysl jako biblická zpráva. Z toho tedy jasně vyplývá, že babylonské vyprávění je nejen podružné, ale především to, že nemá s biblickým vyprávěním nic společného.

---

⁷⁴⁸ STEJSKAL, František. Bible a Babel. *Časopis katolického duchovenstva*. 1904, č. XLV. (LXX.), sešit 5, s. 284. Dostupné také z: <http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=1724>

⁷⁴⁹ Viz ZIMMERN, Heinrich. *Biblische und babylonische Urgeschichte*, s. 8-10. Dostupné také z: <https://archive.org/stream/biblischeundbab00zimmgoog#page/n15/mode/2up>

⁷⁵⁰ STEJSKAL, František. *Op. cit.*, s. 285.

Stejskal dále rozebírá Delitzschovu teorii o tom, jak bylo 10 babylonských králů před potopou přijato do Bible jako 10 předpotopních praotců. I zde má veliké výhrady s tím, jak Delitzsch argumentuje. Toto své tvrzení Delitzsch nepodložil žádnými klínopisnými památkami, nýbrž pouze opřel o zprávy z Béróssa. Tyto zprávy se nám však dochovaly pouze v opisech u jiných autorů (např. Alexandra Polyhistora, Apollodora, Abydéma či Eusebia). Stejskal sice připouští, že je zde mnoho společného (10 osob v řadě, dlouhý věk, potopa, božský rozkaz, stvoření, požehnání), ale tyto shody jsou problematické. Neznáme význam jmen.

Na druhou stranu je zde také mnoho rozdílů. Zpráva babylonská se jeví Stejskalovi spíše jako pověst, obsahuje mnoho pohádkových rysů a fantazie. Oproti tomu biblická zpráva je prostší, má historický charakter, z čehož tedy můžeme vyvodit závěr, že je původnější.⁷⁵¹ Rozhodně není závislá na zprávě babylonské.

Velkou pozornost věnuje Stejskal babylonské zprávě o potopě, která je součástí Eposu o Gilgamešovi. Přiznává, že je zde mnoho podobností, které jsou frapantní. Poukazuje však také na to, že jsou zde i mnohé rozdíly. Zatímco v babylonské verzi je potopa důsledkem zloby bohů, v Bibli následuje jako trest za hříchy lidstva. Noe je zachráněn, protože je jako jediný spravedlivý. V babylonské verzi chybí duha míru a olivová ratolest. Po rozpoutání potopy přicházejí babylonští bohové k rozumu – pláčou a bojí se. Na konci potopy si libují na vůni obětí. Rozměry archy, doba potopy, místo a osoby se podle Stejskala různí. Židé a Babyloňané používají pro potopu jiné termíny, což dokazuje, že si tuto látku nemohli vypůjčit od Babyloňanů. Shody se dají velmi snadno vysvětlit, neboť se jednalo o velmi významnou událost, která byla velmi blízká dějepisným zprávám. Proto byla později písemně zachována potomkům. Stejskal se domnívá, že Epos o Gilgamešovi je přejatý z Bible, protože biblická zpráva je pregnantnější.⁷⁵² Potopa je nemá pro Epos o Gilgamešovi žádný zásadní význam. Je pouhou epizodou. Epos by byl bez ní plynulejší.

Stejskal se ohrazuje proti Delitzschově interpretaci posvátnosti číslice tři v Babylonu. Nalézáme zde trojice božstev (An, Bel a Ea), což ovšem nedokládá, že by trojka měla být posvátným číslem. Stejskal upozorňuje na to, že tak to bylo u všech národů. Toto číslo bylo všude naprosto přirozené (počátek, střed, konec; minulost, přítomnost, budoucnost; otec, matka, dítě).

---

⁷⁵¹ STEJSKAL, František. Bible a Babel. *Časopis katolického duchovenstva*. 1904, č. XLV. (LXX.), sešit 5, s. 286. Dostupné také z: <http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=1724>; rovněž STEJSKAL, František. Bible a Babel. *Časopis katolického duchovenstva*. 1904, č. XLV. (LXX.), sešit 6, s. 375. Dostupné také z: <http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=1758>

⁷⁵² *Ibid.*, s. 376-377.

Oproti tomu byla v Izraeli považována sedmička za posvátné číslo, neboť souvisela se sabatem. V Babylon má však sedmička zlý, negativní význam. Tyto rozdíly podle Stejskala naopak dokazují, že tato čísla mají jiný význam a rozhodně jejich původ nelze hledat v Babylonu.

Stejskal zcela odmítá Delitzschovo srovnávání židovského Boha, který provázel ve dne v kouři a v noci v ohni svůj lid na poušti s Ištar z Arbely, která slibuje králi Asarhaddonovi před bitvou, že po jeho pravici vystoupí kouř a po jeho levici plamen. To je podle Stejskala zcela frapantní!⁷⁵³ Navíc poukazuje na to, že Delitzsch vybrané pasáže z knih Exodus necituje přesně. Ištar jako bohyně války, má seslat oheň na nepřátele, zatímco Bůh praví, že bude lid nejen provázet, ale ukazovat mu i cestu. Z výše uvedeného je tedy patrné, že zde žádné shody nejsou.

Asyřané a Babyloňané přikládali kouzelnou moc slinám. Rozeznávali sliny života a smrti. V Izraeli však sliny nemají ničivý účinek, ale naopak hojivou moc. Proto Stejskal odmítá Delitzschovo tvrzení, že také v babylonských modlitbách nacházíme pasáže, které Bible později přejala. Má na mysli zejména pasáže o Mardukových slinách života, které Delitzsch směle porovnal se zázrakem, který učinil Kristus (Marek 7,33). To Stejskal zcela odmítá, neboť Kristu s podle něj neměl zapotřebí používat ke svým zázrakům právě sliny.

Svět Babylonu a Bible je podle Delitzsche totožný. V obou je mnoho zázraků, znamení a zjevování bohů ve snech. S tím nemůže Stejskal souhlasit. A proto vypočítává, kdy se v Bibli Bůh zjevil člověku (Abrahamovi, Mojžíšovi) v bdělém stavu a kdy ve snech (faraonovi, Nabukadnezarovi). Vysvětluje rozdíl mezi věštěním, kouzly a zařikáváním v Babylonu a Bibli. Starý zákon tyto praktiky zakazuje a posmívá se jim. Delitzsch tedy nemá pravdu, o žádné shodě zde nelze hovořit.

V posledním (pátém) článku se Stejskal zabývá srovnáním Chammurapiho zákoníku s izraelským Dekalogem. Přijde mu naprosto přirozené, že všude u starověkých národů existovalo tzv. přirozené právo, které se postupně vyvíjelo. Zdůrazňuje, že Mojžíšův zákon však překonává svou krutostí i Chammurapiho zákoník.

Stejskal upozorňuje na skutečnost, že v Babylonu trestali i nevinné (např. když se zřítíl dům, byl zabit i syn stavitele, zatímco v Izraeli umírá každý pouze za svůj vlastní hřích (Dt 24,16). Starý zákon tvrdě trestá rouhání se proti Bohu, znesvěcování soboty, za čarodějnictví apod. Delitzsch přišel s tvrzením, že ve Starém zákoně našel krevní mstu. Toto tvrzení Stejskal

---

⁷⁵³STEJSKAL, František. Bible a Babel. *Časopis katolického duchovenstva*. 1904, č. XLV. (LXX.), sešit 6, s. 378. Dostupné také z: <http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=1758>

zcela odmítá a upozorňuje na to, že potrestán byl pouze viník (viz Nu 35,12 a Dt 19,12), nikoli celá rodina.

Ve Starém zákoně mají otroci větší práva než v Babylonu, zdůrazňuje Stejskal. Jejich páni byli více shovívaví. Delitzsch vychvaloval ve svých přednáškách postavení ženy ve starém Babylonu, které bylo prý mnohem lepší než v Izraeli. Proti tomu Stejskal uvádí, že ženu je třeba chápat jako boží dar, jako rounu svého muže. Nemohla vykonávat obřady, neboť by je zneuctívala a to je dobře. Mohla jim však být přítomna

Delitzschovo tvrzení, že babylonská mravnost byla na mnohem vyšší úrovni než izraelská, Stejskal napadá. Jako argument uvádí vyzývavé sošky bohyně Ištar. Babyloňané zkrátka vedli život nevázaný, který ovšem byl považován za posvátný. Stejskal sice připouští, že zmínky o nemravném životě nacházíme i ve Starém zákoně, ale vysvětluje, že jsou zde jako varování. Také silně zdůrazňuje, jak je v Bibli ceněno manželství a panenství, na rozdíl od Babylonu.

Stejskal popisuje, že v Babylonu byla ukrutnost spojena se smyslností. Jako příkladu uvádí smyslnou a krásnou bohyni Ištar, která byla zároveň bohyní bitvy. V Chammurapiho zákoníku sice nalezneme pasáž, která velebí lásku a spravedlnost k bližnímu, ale nebyla podle Stejskala v praxi naplňována. Oproti tomu poukazuje na to, že Židům bylo přikázáno, aby milovali své nepřátele (Ex 23,4). Podobná slova přece v Babylonu nenalzáme! Výše zmínění příklady jasně dokazují, že Izrael je morálně výš a že Babylon za ním naopak pokulhává.

Stejskal podotýká, že Delitzsch nachází ve Starém zákoně mnoho věcí, které jsou nejasné a vzájemně si odporují. Popírá zázraky, smysl trestu, věrohodnost knihy Jonášovy, která je pro něj, kterou považuje za „fantasticko-orientální přizpůsobení ideí.“⁷⁵⁴ Své tvrzení však není schopen podložit žádnými historickými důkazy, proto nemá dle Stejskala žádnou váhu.

Delitzsch spatřuje v mnoha knihách Starého zákona rouhavý ba přímo světský obsah. Ten je podle něj důkazem absence svatosti tohoto textu. Jako příklad uvádí Píseň písní, kterou Židé chápou jako alegorii. Stejskal vykládá smysl textu, který má zobrazovat poměr nejvroucnější lásky mezi manžely. Tímto průměrem ukazuje Bůh lidu svou lásku. Stejskal argumentuje tím, že v textu nemůže být nic nevhodného, neboť jej shledali nezávadným i církevní učitelé. Stejně tak v knize Jobově je podle Delitzsche jen samé rouhání. Stejskal říká, že Delitzsch Joba vůbec nepochopil, neboť jeho duševní utrpení a oddanost zaměňuje za rouhání.

Nepřípustní je pro Stejskala Delitzschovo popírání původnosti izraelského monoteismu. Vysvětluje, že je přece jasné, že Bůh cíleně vedl izraelský lid k jeho kulturně-historické úloze.

---

⁷⁵⁴ STEJSKAL, František. Bible a Babel. *Časopis katolického duchovenstva*. 1904, č. XLV. (LXX.), sešit 7-8, 444. Dostupné také z: <http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=1780>

Svým specifickým náboženstvím se vyvolený lid odlišoval od ostatních pohanských národů. Bůh si izraelský národ zkrátka vyvolil a dal mu prostřednictvím Mojžíše zvláštní příkazy. Stejskal tvrdí, že toto vyvolení a jeho způsob, je tak specifické, že nemůže mít původ v Babylonu a kdo to nechápe zvláštní dějinné poslání Izraele, nelze s ním více diskutovat.⁷⁵⁵

Stejskal striktně odmítá Delitzschovo tvrzení, že obřizka nesymbolizuje úmluvy mezi Bohem a Izraelem, protože byla již dříve používána v Egyptě. Toto považuje Stejskal za pouhé tvrzení, nepodložené žádným konkrétním důkazem.

Za největší troufalost považuje Stejskal Delitzschův náhled na samotného Boha. Ten je jednostranným nacionální, krvežiznivý a nenávistný. Utiskuje ostatní národy a nechává je v tmě, hanbě, záhubě. Stejskal argumentuje tím, že Bůh přece jako pán, Stvořitel a soudce nad národy, může přece ty, kteří se od něj modloslužbou a nemravným životem odvrátili potrestat a zničit. Bůh není nacionální a krvežiznivý. Miluje i ostatní národy a povolává je ke spáse.

V závěru svého článku reaguje Stejskal na Delitzschovo popření Božské inspirace Písma svatého. Delitzsch vyjádřil zklamání nad tím, že sám Mojžíš nám nezachoval text Božích příkázání. To je důvod, proč se nám dnes zachovala ve dvojím podání. Stejskal se přiklání k tomu, že je přehnané chápat starozákonní text jako doslovnou inspiraci či sepsání Desatera prstem Božím.

Závěry, ke kterým došel Delitzsch ve svých dvou přednáškách hodnotí Stejskal tak, že se mu nepodařilo vyvodit z babylonské kultury a památek náboženské představy a bohoslužebný řád starých Izraelců. Delitzsch nebyl ve svém hodnocení objektivní a pro svá tvrzení si vybral jen několik rysů, zbytek byla jen jeho vlastní kompozice. „Berlínský učenec cítil slabost svých důvodů a proto s mistrovstvím dlouholetého advokáta, jenž nemoha svého klienta viny zbaviti, alespoň vypočítává jeho dobré vlastnosti, působí na porotce, ...“⁷⁵⁶ Delitzsch zcela úmyslně poukazoval na spravedlnost, lásku k bližnímu, postavení ženy i dobré mravy v Babylonu, aby tak vyzdvihl jeho kvality a snížil význam hebrejské kultury.

9.2.3 Český slovník bohovědný

V srpnu 1912 vyšel v Praze se svolením nejdůstojnějšího knížecího arcibiskupského Ordinariátu v Praze, se souhlasem a schválením Jeho Eminence, nejdůstojnějšího pána Lva kardinála Skrbenského 1. díl Českého slovníku bohovědného. Tento slovník obsahuje mimo jiné

⁷⁵⁵ STEJSKAL, František. Bible a Babel. *Časopis katolického duchovenstva*. 1904, č. XLV. (LXX.), sešit 7-8, 444-445. Dostupné také z: <http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=1780>

⁷⁵⁶ *Ibid.*, s. 440.

velmi podrobně zpracované heslo „**Babylonismus (otázka: Babel a Bible) a panbabylonismus**“. Pod heslem nacházíme parafu „Hjčl“, kterou je míněn **dr. Jan Hejčl**, c. k. profesor theologie v Olomouci, který patřil mezi spolupracovníky tohoto slovníku.

Autor hesla přiznává, že babylonská kultura a vzdělanost měla bezesporu veliký vliv na celý starý Přední východ. Tento vliv se projevoval nejen v politické moci, ale také v kultuře, tj. písmu, jazyku, umění a náboženství. Zmiňuje Friedricha Delitzsche a jeho tři přednášky, knihy jeho kritiků a vysvětluje hlavní teze sporu „Babel-Bibel“, který označuje slovem „babylonismus“.⁷⁵⁷ Tento směr je založen na myšlence, že bibličtí autoři čerpali z babylonské literatury četné myšlenky a náměty. Jako příklad uvádí motivy potopy světa, prvotní hřích, svěcení soboty, stvoření světa, Boží jméno, zákonodárství, zprávu o 10 předpotopních patriarchách. Na základě toho Delitzsch tvrdil, že izraelské náboženství zcela podléhalo babylonskému vlivu. Hejčl si klade otázku, do jaké míry.

Podrobně rozebírá základní Delitzschovy argumenty: babylonské názory o stvoření světa, zachycené v několika klínopisných mytických skladbách, biblickou zprávu o pádu prvního člověka a její paralely v babylonských textech (Epos o Gilgamešovi, skladba Adapa, pečtní váleček z Britského muzea, na němž je údajně zachycen pád prvních lidí, biblický strom života, který má odpovídat babylonské rostlině života, uváděné v Eposu o Gilgamešovi, biblický ráj „Eden“ má odpovídat „ostrovu blažených“ na 11. tabulce Eposu o Gilgamešovi aj.), biblická sobota je totožná s babylonským „šabbatu“, zcela zarážející je podobnost mezi 10 biblickými a předpotopními patriarchy a 10 králi babylonskými, obě potopy, babylonská i biblická byly seslány bohy jako trest za hříchy lidstva apod.

Hejčl přiznává, že v textech Starého zákona lze najít ještě mnoho dalších shodných prvků. Dodává, že také v Novém zákoně bychom mohli prokázat veliký vliv babylonské mytologie. Předkládá však čtenářům argumenty, v čem se Delitzsch a jeho babylonismus mylí. Shrnuje je do čtyř bodů:

1. Delitzsch shledává shody a podobnosti tam, kde žádné nejsou.
2. Zcela opomněl, že stejné paralely či motivy lze bez problémů najít také v mytologiích ostatních národů.
3. Zcela ignoruje zásadní rozdíly mezi babylonskými mytickými skladbami a biblickými texty (zprávami).

---

⁷⁵⁷ Hjčl [HEJČL, Jan]. Babylonismus (otázka: Babel a Bible) a panbabylonismus. In: TUMPACH, Josef a PODLAHA, Antonín (ed.). *Český slovník bohovědný. Díl první, A-Bascape*. V Praze: Cyrillo-methodějská knihtiskárna a nakl. V. Kotrba, 1912. s. 828. Dostupné také na: <http://libri.ostri.catholica.cz/nahledy.php?a=CeskySIBo1-r#lg=1&slide=425>

4. Není schopen jasně vysvětlit shody, podobnosti či rozdíly. Mylně dovozuje, že dva podobné prvky, motivy nebo shody jsou v poměru „otce k synu a nikoliv bratra k bratru“.⁷⁵⁸

Podle Hejčla obsahují babylonské mytické skladby hrubý polyteismus, zatímco biblické zprávy jsou čisté a monoteistické. Babylonská mytologie obsahuje nejprve teogonii (nejprve je chaos), teprve poté kosmogonii (pak vznikají bohové a ostatní tvorové), zatímco v Bibli je prvotní jediný Bůh, tedy na počátku je pouze kosmogonie. Stvořitelské skutky Boží popisuje Bible v horizontu týdne, sedmý den je povinen Izraelec světit. Obdobu tohoto nařízení však nemůžeme v Babylonu nalézt. Epos „Enúma eliš“ má jasně politický nádech, který oslavuje město Babylon a jeho boha Marduka. Hejčl dále konstatuje, že autor pasáží Gn 1,1-2,4 se jasně vymezuje proti nejruznějším kosmogoniím, které jsou reprezentovány babylonskou kosmogonií. Babylonské dny, nazývané „šabattu“ nelze chápat stejně jako biblickou sobotu. Pro Izraelce byla sobota svátkem, radostnou událostí, veselým dnem. V Babylonu byla však považována za den kající, nešťastný a ponurý. Jména babylonských králů se zcela liší od jmen biblických patriarchů. Hejčl spatřuje rozdíl mezi babylonskou zprávou o potopě v tom, že trvala pouhých 14 dní, zatímco biblická celkem 375 dní. Loď babylonského hrdiny Utnapištima přistála na hoře Nisir (dle Eposu o Gilgamešovi), zatímco Noemova archa na Arménském pohoří. Zatímco Utnapištim vyslal nejprve holubici, pak vlaštovku a nakonec krkavce, biblický Noe nejprve krkavce a pak třikrát za sebou holubici. Biblická zpráva popisuje, jak se holubice nejprve vrací zpět, podruhé přináší olivovou ratolest a potřetí se nevrátila vůbec. Tento popis v klínopisné zprávě není, stejně jako v ní chybí znamení duhy a její význam. Biblické jméno Noe podle Hejčla nijak nesouvisí s babylonským Utnapištimem nebo s Atrachasisem.⁷⁵⁹ Nesrovnalosti jsou také v rozměrech archy a také v jednotlivých předmětech, které jsou do ní odnášeny.

Na základě těchto argumentů vynáší Hejčl následující rezultat: „Tyto různosti jsou tak veliké, že nelze soudnému člověku mysliti, že autor biblický čerpal své zprávy z mytologie babylonské. Avšak ani naopak nelze říci, že snad Babyloňané čerpali látky ke svým mytům z bible, poněvadž tyto jejich myty jsou literárně ustáleny a zaznamenány již v dobách prastarých, většinou již před Abrahamem, praotcem národa izraelského.“⁷⁶⁰ Tuto podobnost, kterou nacházíme také u jiných národů nelze vysvětlit jinak než tím, že má původ v jednom společném prameni, společném podání, které existovalo již v dávných dobách, než se lidstvo

---

⁷⁵⁸ Hejčl [HEJČL, Jan]. *Babylonismus (otázka: Babel a Bible)*, s. 829.

⁷⁵⁹ *Ibid.*, s. 830.

⁷⁶⁰ *Ibid.*

rozdělilo na jednotlivé národy. Jednotlivá náboženství tento pramen v rámci vývoje různě zpracovávala, pouze v Izraeli se však zachoval v čisté podobě, čímž Hejčl vysvětluje původní monoteismus.

9.3 Ohlasy v českých protestantských kruzích

Reakce z českého protestantského prostředí jsou velmi slabé. I přes vynaložené úsilí byly dohledány pouze tři osobnosti, které Delitzschův spor nějakým způsobem reflektovaly. První z nich je Slavomil C. Daněk, který se nevyjadřoval přímo k žádné z Delitzschových tří přednášek, které proběhly v letech 1902-1904. Daňka přiměla k reakci až Delitzschova poslední dvousvazková kniha „Velký klam“, která vyšla v letech 1920-1921. Je to pochopitelné, neboť jej muselo jako starozákonního teologa pobouřit Delitzschovo naprosté zavrnutí celého Starého zákona.

Jeho nástupci Miloš Bič a Jan Heller se vyjádřili stručně ke všem třem Delitzschovým přednáškám až koncem 80. let 20. století. V rámci svých knih jim věnovali několik krátkých pasáží. Delitzschovy argumenty pochopitelně neuznávají a celou věc už považují jako překonanou a nedůležitou.

9.3.1 Slavomil C. Daněk

V oblasti protestantské ortodoxie nacházíme rozsáhlou reakci u evangelického teologa **Slavomila Ctibora Daňka** (1885-1946). Ten vystudoval teologii v Basileji a jeho učitelem byl Bernhard Duhm, který byl reprezentantem Wellhausenovy historicko-kritické školy. Je pravděpodobné, že pod Duhmovým vlivem se začal Daněk zaměřovat na studium Starého zákona. Absolvoval ve Vídni u tehdejšího starozákonníka Ernsta Sellina.

V roce 1910 začal studovat v Praze na Filozofické fakultě. Zapsal si přednášky z filozofie, cvičení ze semitských a islámských jazyků. V roce 1917 z těchto předmětů úspěšně složil rigorózní zkoušku.

Po vzniku ČSR působil jako duchovní a vysokoškolský pedagog v Praze. Dvakrát byl děkanem této fakulty a v roce 1928 se stal řádným profesorem pro studium Starého zákona.

Daněk zareagoval pouze na Delitzschovy dvě poslední knihy - Velký podvod (I. a II. díl), které označuje jako senzaci. Rozboru tohoto díla věnoval celkem dva články.

První článek se nazývá „**Theologie. V oboru starozákonním**“ a hodnotí první díl výše uvedené knihy. Daněk rozebírá Delitzschovo označení „Velký podvod“, vztahující se na celý Starý zákon a zvláště na to, jak s ním zacházejí teologové a církve vůbec. Takový názor se zcela pochopitelně setkal s naprostým odmítáním zejména u německých učenců, což je podle Daňka špatně. Za správný přístup považuje Daněk podívat se na věc „s pointovaným klidem“. Starozákonní věda musí být schopna vyváznout z „trapné bezradnosti, do níž ji uvrhuje každou chvíli nějaký útok s té či oné strany, čím nekvalifikovanější, tím nevyhnutelnější.“⁷⁶¹

V prvním díle chce Delitzsch doložit obyčejným nevzdělaným lidem, že je víc než nezbytné přezkoumat věroučné pravdy, převzaté ze Starého zákona. Jako největší problém spatřuje Delitzsch literární vliv národního sebevědomí, které bylo později vystupňováno samotnými křesťany, kteří fascinovaně vyznávali „Jahve = Bůh“. Toto vyznání pokládá za „velký podvod“, sebeklam starozákonních proroků.⁷⁶²

Daněk upřesňuje, co vlastně považuje Delitzsch za podvod? Opakování Deuteronomia (to je velký podvod), hranice kmenových území, jádro Tóry atd. Způsob, jakým Delitzsch prezentuje své názory, považuje Daněk za tristní. Nelíbí se mu argumenty, kterými čelí proti nařčení z antisemitismu, který považuje za politický. Zaráží jej, jak málo si tuto skutečnost jeho krajané uvědomují.

Nesouhlasí však s tím, že by se měla nad Delitzschovými názory zlomit hůl, jak si myslí někteří učenci. Domnívá se naopak, že chyba by mohla být i na opačné straně. Podle něj problém spočívá ve vystupňování rozporů v konvenční metodě starozákonní vědy. Poukazuje na to, že Delitzsch své argumenty staví na svých lexikálně-textových poznátcích (napsal hebrejsko-araméjský slovník ke Starému zákonu), což považuje za klíčové. Delitzschovo počínání je podle Daňka důkazem toho, že je třeba počítat vždy s určitými textovými chybami, na druhou stranu však Delitzschovu jazykovou práci velmi oceňuje (podal první soustavný přehled).

Daněk se ptá, jak přišel Delitzsch k tomu, že tak příkře odsoudil celý Starý zákon? Domnívá se, že jeho chápání je plné rozporů a nesprávností, čímž se mu zkresluje obraz hebrejského kontextu. Na starozákonní texty nahlíží jako na „snůšky více či méně směřodatných pramenů, bez ohledu na vznik a povahu textu“.⁷⁶³ Podle Daňka se Delitzsch ocitl „na šikmé ploše nehoráznosti“ tím, že sloučil historické předpoklady a filologické nálezy.

Daněk si snaží odpovědět na otázku, jak je vůbec možné, že se Delitzsch dostal do tak ostrého konfliktu s teologií nejen kvůli historickému, ale především kvůli náboženskému

---

⁷⁶¹ DANĚK, Slavomil. *Theologie. V oboru starozákonním. Kalich: Rozhledy po životě náboženském*. 1922, roč. VII. č. 1, s. 28-29.

⁷⁶² DELITZSCH, Friedrich. *Die grosse Täuschung. Erster Teil*, s. 72 a násl.

⁷⁶³ DANĚK, Slavomil. *Op. cit.*, s. 32.

významu Starého zákona? Domnívá se, že je to tím, že nebyl schopen pochopit, že Izrael i starozákonní prameny byly nedílnou součástí nábožensko-politických dějin. Delitzsch zkrátka postrádá historické myšlení.

Podle Daňka je chyba, že Delitzsch nepochopil, že nejdůležitější je dějinné místo náboženství starého Izraele, neboť právě to určuje náboženský význam Starého zákona. Nikoli jeho vnitřní hodnota, která souvisí se zjevením. To ovšem Delitzsch odmítá s tvrzením, že pokud je toto vše, co víme o vzniku a vývoji Starého zákona a jeho náboženské povahy, nelze jej pokládat za Písmo svaté.⁷⁶⁴

Starý zákon slouží k tomu, aby nám stejně jako Nový zprostředkoval přímo a přítomně přístup k „božské inspiraci“, a to ne prostřednictvím uznání boží přítomnosti v náboženském vývoji od Mojžíše k Ježíši.

V Delitzschových názorech vidí Daněk selhání teologie a apeluje, aby tyto nedostatky byly co nejdříve odstraněny. Teologové si musí už konečně uvědomit, že věda nikdy nebude schopna nám zprostředkovat určitou podobu Starého zákona jako „jediné a jednoznačné náboženské instance či indikace“. Proto není třeba vyřazovat z církve a teologie vůbec Starý zákon a hebrejštinu.

Pouze odvaha a víra prodchnutá Duchem svatým, projevujícím se v díle Božím, oživuje písmo Starého zákona. Hlavním úkolem starozákonní vědy by mělo být zkoumání, jak náboženský život starého Izraele zapadá do dějin lidstva.

Daněk je přesvědčen o tom, že jsou mezi námi jedinci, kteří se domnívají, že zcela rozumí celé starozákonní vědě a dokážou přesně určit, kde ve Starém zákoně nalezneme „Slovo boží“, „slovo církve“ nebo slovo lidské. Takové lidi nazývá „samorostlými náboženskými individualitami“ (míněn je jistě i Delitzsch) a je lépe o tom nevědět.⁷⁶⁵

Posláním starozákonní vědy má být sledování směru podání a pojetí Starého zákona a tím kontrolovat a regulovat zbožnost. Ta v něm nemůže hledat žádné ověření či důkazy, ale prostředek svého přesvědčení, že Bůh, který k nám mnohdy promlouval různým způsobem, je stále tentýž Bůh, který k nám promlouvá i dnes.

O rok později, tj. v roce 1922 reflektoval Daněk Delitzschovo dílo „Velký podvod“ znovu. V článku „**Ještě Delitzsch a starozákonní věda**“ se zaměřil na druhý díl. Delitzsche

---

⁷⁶⁴ DELITZSCH, Friedrich. *Die grosse Täuschung. Erster Teil*, s. 82.

⁷⁶⁵ DANĚK, Slavomil. *Theologie. V oboru starozákonním*, s. 35.

označuje jako berlínského Poseidona.⁷⁶⁶ Množství literatury, reagující na jeho poslední knihu, nazývá záplavou.

Hned v úvodu konstatuje, že není možné, aby se starozákonní věda neustále obhajovala a zpovídala před útoky, které na ní činí učenci jako je právě Delitzsch. Je třeba mu dokázat, že zkrátka není možné z textu vyvozovat žádné literární, historické či náboženské soudy, neboť mezi starozákonní historií a texty je mnoho neliterárních (slova boží) redakcí (tzv. teologických či pragmatických revizí).⁷⁶⁷

Daněk si velmi dobře uvědomuje, že síla Delitzschova útoku spočívá v jeho jazykových znalostech. V tomto ohledu za ním jeho oponenti silně pokulhávají. Je nemožné, aby věda byla nezaujatá. Tato skutečnost by měla být výzvou pro protestanskou teologii, která by se neměla za cenu „prokázaných výsledků“ vzdávat smyslu své práce a tou je její iracionální vědecký objekt.⁷⁶⁸ Ten nelze zkoumat pomocí exaktních věd. Teologie by se měla zaměřit na dějinné zpracování tradice.

Delitzschovy přímé vývody ze starozákonních textů stojí podle Daňka na vadném terénu. Starozákonní protestantská věda by měla přizpůsobit starozákonní písemnictví po literární stránce tradici. Jeho exegezi nazývá „bolševickou“. Nelze vyrovnávat dějiny Starého zákona pomocí setrvačnosti a výlučnosti dogmatu. Starozákonní věda by měla zodpovědět otázku, jak nám tradice zprostředkovala ve Starém zákoně syntézu starověkého náboženství a jaká je její skutečná hodnota. Delitzsche označuje jako „filologického odpůrce“, jenž staví proti absolutnímu odmítnutí zákona hodnot nesemitského, sumerského náboženství, jakožto křesťanství aspoň analogickou.⁷⁶⁹ Hodnotící kritérium konkrétních historicko-náboženských jevů však spočívá jinde.

9.3.2 Miloš Bič

Duchovní Českobratrské církve evangelické, **Miloš Bič** (1910-2004), vystudoval evangelickou teologii v Praze, Marburku a Montpellier. Na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy navštěvoval přednášky z klínopisu u Bedřicha Hrozného. Působil na Komenského

---

⁷⁶⁶ DANĚK, Slavomir. Ještě Delitzsch a starozákonní věda. *Kalich: Rozhledy po životě náboženském*. 1922, roč. VII., č. 1, s. 135.

⁷⁶⁷ *Ibid.*, s. 132.

⁷⁶⁸ *Ibid.*, s. 134.

⁷⁶⁹ *Ibid.*, s. 135.

bohoslovecké evangelické fakultě v Praze jako profesor starozákonní vědy. Vedl ekumenickou komisi, která přeložila Starý zákon v českém ekumenické Bibli.

Ve své knize „**Ze světa Starého zákona I.**“ věnuje problematice panbabylonismu jednu kapitolku. Začíná konstatováním, že rozluštění některých klínopisných textů, které obsahovaly stejné tematické motivy, jako texty starozákonní způsobilo v teologii zcela pochopitelně veliký rozruch. Jedná se pochopitelně o texty o potopě světa, o babylonské stvořitelské mýty, zachycující zápas mezi Tiámat a Mardukem aj. Bič samozřejmě rozumí tomu, že mnozí učenci se začali dívat na Starý zákon jako „na pouhý opis bez vlastní svébytnosti“, ⁷⁷⁰ neboť jeho texty byly ve srovnání s těmi starobabylonskými téměř o 2 000 let mladší.

Toto nazírání se vystupňovalo vystoupením Friedricha Delitzsche v Berlíně v lednu 1902. Důsledkem Delitzschových přednášek na téma „Babel-Bibel“ bylo úplné zavržení Starého zákona, popření jeho hodnoty a samostatnosti, „nezbylo nic, čím bychom se ještě měli zabývat.“⁷⁷¹ Bič považuje za samozřejmé, že Babylon a jeho kultura měly veliký vliv na starý Izrael. Nelze popírat určité shodné prvky, ovšem nesouhlasí s tím, že Izrael byl na Mezopotámii zcela závislý. Naopak způsobem, jakým, jednotlivé prvky a výrazové prostředky přejímal a přetvářel k obrazu svému, Babylon a jeho kulturu vlastně překonával a převyšoval. Bič říká, že „vzduté vody dnes opadly a někdejší vášnivé polemiky mají už jen historickou cenu.“⁷⁷² Izraelská kultura bezesporu přejala z Mezopotámie mnoho, ale duchovně je někde zcela jinde a výš. Ve Starém zákoně Bič naopak spatřuje velký protest proti náboženstvím na starém Předním východě. Odlišuje se svou výučnou vírou v jediného Boha.

9.3.3 Jan Heller

Religionista, biblista, překladatel z hebrejštiny **Jan Heller** (1925-2008), studoval na univerzitách v Praze a Basileji. Působil na Komenského evangelické bohoslovecké fakultě a také na Katolické teologické fakultě v Praze. V roce 1970 by jmenován docentem religionistiky a v roce 1977 profesorem Starého zákona. Podílel se na ekumenickém překladu Bible.

K panbabylonismu a Delitzschovu sporu „Babel-Bibel“ se velmi kriticky vyjádřil ve svých dvou knihách – „**Starověká náboženství**“ a „**Nástin religionistiky**“. Heller připouští, že objevy mezopotamských náboženských textů fascinovaly koncem 19. století mnoho učenců. Nacházeli v nich totiž mnoho shodných prvků s biblickým podáním, což mělo za následek, že

---

⁷⁷⁰ BIČ, Miloš. *Ze Starého zákona I.* Praha: Kalich, 1986. s. 44.

⁷⁷¹ *Ibid.*, s. 44.

⁷⁷² *Ibid.*

někteří badatelé se „v nekritickém zkratu ... domnívali, že stará Mezopotámie je pramenem vši staré kultury i mytologie a že i celý Starý zákon není vlastně nic jiného než plagiát ze starobabylonských textů.“⁷⁷³ Představitelé tohoto myšlenkového směru, panbabylonismu, Hugo Winckler, Alfred Jeremias a Peter Jensen hlásají, že celý starý Přední východ má základ v Babylonu. Nacházejí zde obdoby mezi nebeskou a pozemskou oblastí v prostoru a čase. Babylonskou astrologii považoval Winckler za původce všech mýtů. Všechny mýty byly původně astrálními mýty a pocházejí právě z Babylonu, odkud se rozšířily do celého Orientu.

Také Starý zákon není ničím jiným než jen napodobením babylonských mýtů. Tento přístup Heller odsuzuje a konstatuje, že dnes (tj., v roce 1988, kdy vyšla jeho kniha), je už panbabylonismus překonán. Odvolává se zde na názory českého asyriologa Josefa Klímy, s nimiž se ztotožňuje. Heller postrádá u panbabylonistů určité povědomí o jedinečnosti Starého zákona a také ostatních starověkých kultur.⁷⁷⁴ Tuto skutečnost podle něj dokázal dobře vystihnout teolog Slavomil Daněk.

Heller odmítá i metodu, kterou použil Peter Jensen, který se pokusil sloučit metodu panbabylonismu s metodou literárně kritické školy. Základem je pro něj Epos o Gilgamešovi, pomocí něhož se snaží dokázat, že motivy, v něm obsažené, jsou společné všem starověkým literaturám, včetně Bible. Heller sice nepopírá, že zde můžeme nalézt některé společné prvky, ale silně zdůrazňuje, že Jensen si nebyl schopen uvědomit jednu zásadní věc. A sice, že ve všech světových náboženských systémech se setkáváme s opakováním určitého počtu základních motivů. Ty se v různé době a na různých místech objevují v jednotlivých kulturách nezávisle na sobě.⁷⁷⁵ Heller uznává význam Eposu o Gilgamešovi pro starověkou literaturu, ale podle jeho názoru byl však panbabylonisty přeceněn.⁷⁷⁶

K samotnému sporu „Babel-Bibel“ zaujímá Heller velmi kritický postoj. Delitzsche sice uznává jako erudovaného odborníka a vyjadřuje obdiv nad jeho akademickou kariérou, ale jeho přístup k textům Starého zákona a jejich porovnávání s mezopotamskými klínopisnými texty, považuje za zcela neteologický. Nepochopil vůbec, že „ve starozákonních textech je nedůležitější to, jak své předlohy přetvářejí a přehodnocují“.⁷⁷⁷ Starý zákon dle Hellera nikdy nic neopisuje, ale vždy jen přeznačuje a polemizuje. Delitzschovu teorii, že židovský monoteismus se vyvíjel postupně v rámci dějin Starého Předního východu, čili jedná se o

---

⁷⁷³ HELLER, Jan. *Starověká náboženství*. Praha: Kalich, 1988, s. 106.

⁷⁷⁴ *Ibid.*, s. 107-108.

⁷⁷⁵ *Ibid.*, s. 108

⁷⁷⁶ HELLER, Jan a Mrázek, Martin. *Nástin religionistiky*. Praha: Kalich, 1988. s. 71.

⁷⁷⁷ HELLER, Jan. *Starověká náboženství*, s. 106.

náboženský proces a žádné zásahy nadpřirozeného Boha či Boží vliv (inspirace) při vzniku Bible, samozřejmě Heller neakceptuje.

Heller uznává, že Delitzsch a panbabylonisté měli pravdu v tom, že mezopotamská kultura byla nejstarší na světě a že významně ovlivnila ostatní kultury. Avšak na druhé straně je třeba vzít v potaz to, že ostatní kultury se také vyvíjely a měly své vlastní tradice, což z nich dělalo kultury specifické a nezaměnitelné. Nelze „dělat ze staromezopotamských tradic paklič k dešifrování všech starověkých kulturních okruhů.“⁷⁷⁸ Takový přístup považuje Heller za chybný a nekritický.

9.4 Ohlasy českých asyriologů

Také čeští orientalisté si pochopitelně všímali Delitzschových knih a přednášek a vyjadřovali své postoje ke sporu „Babel-Bibel.“ Reakce jsou však nepatrné, většinou velmi stručné (převážně ve formě novinových článků nebo malých kapitol, které jsou součástí monografií). Asi nikoho nepřekvapí, že nejvíce reflektovali tento problém právě Delitzschovi kolegové – asyriologové. Jako první zareagoval v roce 1903 Bedřich Hrozný na Delitzschovu druhou přednášku. Jeho pokračovatelé Josef Klíma a Blahoslav Hruška vyjádřili svůj názor až v 60. - 80. letech 20. století. Klíma celé záležitosti věnoval pouze jediný odstavec ve své knize. Avšak Hruška jej okrajově rozebíral v několika člancích a své populárně naučné knize. Tehdy už nebyl pro asyriologii Delitzschův spor aktuální, a proto na něj oba dva nahlíželi jako na součást dějin tohoto oboru.

9.4.1 Bedřich Hrozný

Mezi nejslavnější a nejvýznamnější představitele českého klínopisného bádání bezpochyby patří **Bedřich Hrozný** (1879-1952). Vyrůstal v rodině evangelického faráře v Lysé nad Labem a už od dětství byl veden k zájmu o dějiny starého Předního východu. Již na studiích na pražském Akademickém gymnáziu projevoval značný zájem o studium jazyků. Po maturitě na kolínském gymnáziu v roce 1897 odešel do Vídně studovat evangelickou teologii. Zároveň se zapsal i na filozofickou fakultu. Studia na teologické fakultě však nedokončil (odešel po prvním

---

⁷⁷⁸ HELLER, Jan. *Starověká náboženství*, s. 70-71.

semestru) a kvůli zájmu o dějiny a jazyky starého Předního východu definitivně zůstal na filozofické fakultě.

Zapsal si přednášky z arabštiny, hebrejštiny, aramejštiny, syrštiny, etiopštiny, jihoarabské sabejštiny, arabské paleografie ale i egyptštiny, sanskrtu, perštiny samozřejmě též přednášky o dějinách starého Orientu. Jeho hlavním zájmem však bylo klínové písmo a jazyky starověké Mezopotámie.

V roce 1901 byl promován na doktora filozofie. Ještě téhož roku mu bylo uděleno jednoroční stipendium, díky němuž mohl odjet do Berlína a studovat právě u Friedricha Delitzsche. Ten mu následně napsal doporučení ke studijní cestě do Londýna. Po návratu do Vídně pracoval jako praktikant ve vídeňské univerzitní knihovně, později zde pracoval jako knihovník (až do roku 1918).

V roce 1905 se Hrozný ve Vídni habilitoval jako docent semitských jazyků se zvláštním zřetelem ke klínovému studiu. V roce 1915 byl jmenován mimořádným profesorem asyriologie ve Vídni. V témže roce se mu podařilo rozluštit chetitský jazyk.

Po rozpadu Rakouska-Uherska se Hrozný odstěhoval do Prahy a v dubnu 1919 byl jmenován řádným profesorem klínopisného bádání a dějin starého Orientu na české Karlově univerzitě.

Bedřich Hrozný si Delitzsche velmi vážil jako žák. Velmi obdivoval Delitzschovu pedagogickou metodu a byl to právě Delitzsch kdo ho v asyriologii tak výtečně připravil, aby mohl v Londýně v Britském muzeu kopírovat texty. Vzhledem k tomu, že Hrozný pobýval v Berlíně právě v době, kdy se konala Delitzschova první přednáška „Babel und Bibel“ (leden a únor 1902), lze se domnívat, že se jí s největší pravděpodobností osobně zúčastnil.

Svůj názor k celé záležitosti vyjádřil v článku, nazvaném „Vznik mythu o Leviatanovi“.⁷⁷⁹ Hrozný se vyjádřil pouze k Delitzschovým prvním dvěma přednáškám. V úvodu hovoří o asyriologii, která se poslední dobou snaží získat první místo mezi historickými vědami. Je to zcela pochopitelné, neboť se zabývá zkoumáním dějin babylonských, sumerských, akkadských a asyrských. Zde je počátek kultury lidské, neboť zde vznikla první civilizace.

Sumersko-babylonská kultura má veliký vliv na naši kulturu evropskou. Hrozný namátkou zmiňuje vznik písma, kalendáře, hodin a prostorové míry. V i lidové kultuře jsou nám Babyloňané mnohem bližší než třeba Řekové. Uvádí slavné mytické skladby jako např. Epos o Gilgamešovi a nezapomíná zdůraznit, že v posledních desetiletích bylo nalezeno v textech Starého zákona mnoho paralel právě z mezopotamských mytologických textů. Tuto skutečnost

---

⁷⁷⁹ HROZNÝ, Bedřich. Vznik mythu o Leviatanovi. *Naše doba*. 20. 2. 1903, roč. 10, č. 5, s. 321-329; Idem. Vznik mythu o Leviatanovi. *Naše doba*. 20. 3. 1903, roč. 10, č. 6, s. 407-415.

nepovažuje za nijak výjimečnou, neboť mezopotamské mýty byly známy po celém tehdejším světě. Byly všeobecným kulturním majetkem.

Také Izraelci, když vstoupili do Kanaánu, přejímali mnoho těchto textů a dále je pak zpracovávali svým vlastním způsobem. Tak došlo k tomu, že se prvky z babylonských literárních skladeb dostaly do textu Starého zákona a do židovského monoteismu. Nově objevené tabulky, na nichž jsou zachyceny babylonské mýty, jsou cenným svědectvím nejen o kultuře staré Mezopotámie, ale vydávají nám svědectví také o starozákonním prostředí a křesťanské kultury.

V této souvislosti Hrozný hovoří o Delitzschových dvou přednáškách, která vyvolaly velikou senzaci. Podle něj sloužily jedinému účelu, získat sympatie císaře Viléma II. Pro Německou orientální společnost, která nyní provádí velmi úspěšné výzkumy právě v Babylonu.

Hrozný nahlíží na Delitzsche jako na výtečného odborníka, jehož cílem bylo těmito přednáškami dokázat silný vliv babylonské kultury na hebrejskou. Na nespočetných příkladech dokazoval shodné prvky a stále vyzdvihoval nadřazenost Babylonu a jeho památek. S tím však Hrozný nesouhlasí a konstatuje: „Přední vadou jeho názorů je úsilí, konstatovati odvození obsahu tam, kde byla přejata pouze forma.“⁷⁸⁰

Hrozný se ohrazuje proti Delitzschovu tvrzení, že: „celá řada biblických příběhů vystoupila z temna babylonských zřícenin v čistší a původnější formě.“⁷⁸¹ Záporně k tomu dodává: „Nesdílím zcela toto mínění svého váženého učitele.“⁷⁸² Hrozný sice připouští, že je pravda, že Izraelci přejali svou kosmogonii a mytologii do Starého zákona z kultury babylonské, ale je nespravedlivé, upírat jim náboženskou samostatnost. Starozákonní texty sice obměnily babylonské mytické skladby, ale mají samostatnou formální koncepci a tolik obsahové iniciativy, že pod tím jejich převzatá část zcela mizí.

Stejně nepřijatelné a nepochopitelné je pro Hrozného Delitzschovo tvrzení, že v Babylonu nacházíme stopy monoteismu. Proti tomu argumentuje slovy: „v Babyloně, kde bylo m. j. uctíváno méně než 900 bohů mračen!“⁷⁸³ V článku chtěl Hrozný ukázat, jak je Babylon součástí dnešního Starého a Nového zákona. V Bibli nacházíme četné prvky z babylonské kultury, svůj původ mají v mytologii.

V závěru rekapituluje Hrozný své výhrady vůči Delitzschovým myšlenkám: „Vedeni střízlivými důvody vědeckými, odmítáme stejně tvrzení Delitzschovo, že „ethický, monotheismus israelský byl přejat z Babylona, jako nedokázané dosud ujišťování Wincklerovo,

---

⁷⁸⁰ HROZNÝ, Bedřich. Vznik mythu o Leviatanovi. *Naše doba*. 20. 2. 1903, roč. 10, č. 5, s. 324.

⁷⁸¹ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Ein Vortrag*, s. 20.

⁷⁸² HROZNÝ, Bedřich. Vznik mythu o Leviatanovi. *Naše doba*. 20. 2. 1903, roč. 10, č. 5, s. 324.

⁷⁸³ HROZNÝ, Bedřich. Vznik mythu o Leviatanovi. *Naše doba*. 20. 3. 1903, roč. 10, č. 6, s. 407-415.

že mezi zákoníkem sinajským a nově nalezeným kodexem Hammurabovým je vnitřní souvislost. Faktem je pouze, že se starozákonní monotheismus halil často v babylonský mythologický šat, a že izraelská idea boha-zákonodárce, ne však dekalog sám, je původu babylonského“.⁷⁸⁴

Izraelský lid se snažil vysvětlit původ a vznik světa pomocí babylonských mýtů. Stejným způsobem se snažil vylíčit své nejstarší dějiny nebo dodat sinajskému zákonu božské sankce. Způsob, jakým to provedl, neměl s babylonskou kulturou však nic společného. Převzatá forma sloužila obsahu.

9.4.2 Josef Klíma

Asyriolog **Josef Klíma** (1909-1989) se specializoval na klínopisné právní texty. Vystudoval práva na Právnické fakultě Univerzity Karlovy a na Filozofické fakultě navštěvoval od roku 1932 přednášky Bedřicha Hrozného. Na pražské německé univerzitě studoval od roku 1930 babylonské, asyrské a chetitské právní texty u Paula Koschakera. Na pražské Teologické fakultě navštěvoval přednášky Václava Hazuky. V Lipsku studoval u nej přednějšího asyriologa tehdejší doby, u Benna Landsbergera.

K Delitzschovým přednáškám a panbabylonismu zaujal velmi kritický postoj. Ve své knize „**Společnost a kultura starověké Mezopotámie**“ píše, že vliv mezopotamské kultury byl skutečně velmi výrazný, ale není možné jej přeceňovat a spatřovat v ní původní a výlučný pramen veškeré vzdělanosti. Tento postoj byl typický pro panbabylonismus a je podle Klímy „dnes jako zcela pochybený již naprosto překonán.“⁷⁸⁵ Je třeba kriticky posuzovat vliv a dosah různých projevů kultury staré Mezopotámie. Nelze automaticky a nekriticky přejímat prvky, které jsou dány podobnými společenskými a hospodářskými podmínkami. Jako příklad uvádí Klíma Delitzschovo porovnávání Chamurapiho zákoníku se starozákonním Dekalogem, které je nemožné, i když v něm můžeme nalézt shodné prvky. Takto by měli postupovat asyriologové i u dalších literárních textů, je proto nezbytně nutné, aby bylo stanoveno jakési kritérium, které stanoví určité hranice. V tom spatřuje Klíma hlavní úkol sumerského a akkadského písennictví.⁷⁸⁶ Klímova kritika panbabylonského přístupu však neznámá, že neuznává význam mezopotamské kultury a jejího písennictví a ostatní starověké literární památky.

---

⁷⁸⁴ HROZNÝ, Bedřich. Vznik mythu o Leviatanovi. *Naše doba*. 20. 3. 1903, roč. 10, č. 6, s. 415

⁷⁸⁵ KLÍMA, Josef. *Společnost a kultura starověké Mezopotámie*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1962. s. 180.

⁷⁸⁶ *Ibid.*

9.4.3 Blahoslav Hruška

Svému učiteli Blahoslavu Hruškovi jsem se rozhodla věnovat malou kapitolku, neboť jsme na téma „Babel-Bibel“ spolu velmi často hovořili. Vždy odsuzoval Delitzschův radikalismus a zastával názor, že jeho teorie o výlučnosti a nadřazenosti mezopotamské kultury je již dávno překonaná.

Blahoslav Hruška (1945-2008) byl významný sumerolog, archeolog a religionista. Po studiích oborů archeologie-klínopisné bádání v letech 1962-1967 na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze pracoval v Orientálním ústavu AV ČR. Zabýval především sumerskými literárními a hospodářskými texty.

K panbabylonismu a Delitzschovu sporu „Babel-Bibel“ se vymezil ve své populárně naučné knize „**Pod babylonskou věží**“. Hruška si zde klade otázku, zda byl za vším Babylon. Jako asyriolog považuje za nezpochybnitelné těsné kulturní a politické vztahy mezi Izraelem a Mezopotámií. Připomíná objev George Smitha a upozorňuje na fakt, že kniha Genesis nemůže mít v žádném případě pouze jednoho autora. Je třeba tedy zodpovědět otázku, odkud vlastně čerpali autoři biblických textů. Bezesporu museli znát díla ze starého Předního východu, neboť jsou v nich paralely, které vykazují až zarážející shody.

Tato skutečnost některé vědce natolik přesvědčila a zmátla, že shodné literární motivy (např. návod ke stavbě lodi) začali silně přeceňovat. Zrodil se tak vědecký směr panbabylonismu, který reprezentuje právě Friedrich Delitzsch. Asyriologové Hugo Winckler a Alfred Jeremias silně přecenili babylonskou vědu, konkrétně astronomii, díky níž se z Babylonu rozšířila po celém starém Předním východě vzdělanost a poznání. Zde spatřovali panbabylonisté jasný důkaz, potvrzující vlivy staré Mezopotámie na celý Orient. Hruška však jejich přístup kritizuje a zdůrazňuje, že panbabylonisté ve svých teoriích chybovali, neboť zcela ignorovali jednu zásadní skutečnost, že texty Starého zákona nikdy nepopíraly vazby k mezopotamské kultuře.⁷⁸⁷ To je podle Hrušky zcela nepochybné, vliv starobabylonské civilizace na kulturu starého Izraele lze skutečně bez problémů prokázat. Avšak je třeba také vzít v potaz, že Izrael a jeho dějiny byly specifické a probíhaly v konkrétní dějinné situaci.

Hruška poukazuje na fakt, že Epos o Gilgamešovi nebyl známý jen ve staré Mezopotámii, ale např. také v Ugaritu, v chetitské říši či v Meggidu. Jeho znalost tedy byla společná po celém Předním východě.

---

⁷⁸⁷ HRUŠKA, Blahoslav. *Pod babylonskou věží*, s. 258-259.

Další kritika panbabylonského přístupu se nachází v Hruškově článku „**Babylonský Job**“. Hned v úvodu autor zdůrazňuje, že se stále setkáváme se snahou zdůrazňovat senzační shody mezi babylonskými literárními památkami a texty starého zákona. Činí tak většinou autoři, kteří nejsou podle Hrušky vždy dostatečně erudovaní a jejich knihy jsou většinou populárně naučného rázu. Naráží tak na knihy slovenského právníka Vojtěcha Zamarovského („Na počátku byl Sumer“) a německého novináře C. W. Cerama („Bohové, hroby, učenci“), které považuje za „podobné analogie k Babel-Bibel.“⁷⁸⁸ Hruška vysvětluje, že není možné pouze hledat mezi Mezopotámií a Izraelem konkrétní literární výpůjčky a předlohy, ale k objektivnímu posouzení kulturní vztahů obou zemí je nezbytně nutné intenzivní studium jednotlivých náboženských představ a mytologie.

Babylonský systém víry byl sice polyteistický, ale po roce 1200 př. Kr. se počet božstev snižuje a zde spatřuje Hruška silnou tendenci k monoteismu. V osobě jednoho boha, v tomto případě babylonského Marduka, se sdružují jiná božstva. V babylonských literárních textech již bůh nežadá od lidí pouze oběť, nabádá je k jejich vzájemné pomoci, ale objevují se zde i otázky etické, např. problematika pojmu hříchu. Zde Hruška upozorňuje na babylonské texty (zaklínání na boha Marduka, dialog nemocného člověka s bohem, báseň Chci velebit pána moudrosti a tzv. „babylonskou teodiceu“), které se zabývají otázkami spravedlnosti a srovnává je s biblickým Jobem. Dochází k závěru, že mají společný pouze jeden rys, způsob kladení otázek po smyslu víry, což má původ právě v Babylonii.⁷⁸⁹

Podle Hrušky existuje ve Starém zákoně několik okruhů společných motivů s Mezopotámií. Jedná se především o obsahovou shodnost dějových prvků, způsob kladení otázek, motivy a vlivy žánrové. Zde má Hruška na mysli podobné literární útvary (např. Nářek nad zkázou města Uru a biblický Pláč Jeremiášův). Ne všechny části Starého zákona vznikaly pod vlivem babylonské a sumerské mytologie, a to i přesto, že v nich nacházíme stejné otázky a podněty, které byly mnohem dříve řešeny v mezopotamských textech. Izrael bezpochyby mnohé klínopisné texty znal (např. Epos o Gilgamešovi), ovšem takové paralely Hruška označuje jako obecné mytologické představy⁷⁹⁰, se kterými se můžeme setkat u všech národů. Jedná se např. o otázky stvoření světa, člověka, země, které může každý národ řešit stejně, paralelně a nezávisle na ostatních.

---

⁷⁸⁸ HRUŠKA, Blahoslav. Babylonský Job. *Nový Orient*. 1970, roč. 25, č. 2, s. 61.

⁷⁸⁹ *Ibid.*, s. 63-64.

⁷⁹⁰ *Ibid.*, s. 62.

9.5 Ostatní ohlasy

V roce 1923 vyšla kniha „**Magie a démonologie ve staré Babylonii**“. Autorem je **JUDr. Oldřich Eliáš** (1885-1941), který působil jako vrchní rada Nejvyššího finančního kontrolního úřadu v Praze. Jeho velkým zájmem byla kabala, zabýval se také studiem dějin židovského národa a velmi dobře ovládal starou hebrejštinu. Své studie v oblasti okultismu a hermetiky publikoval především časopisecky. Za okupace byl zatčen a vězněn na Pankráci. Později byl převezen do koncentračního tábora v Osvětimi, kde v roce 1941 zemřel.

Eliáš do své knihy zařadil kapitolu s názvem „Panbabylonismus“, v níž nastínil svůj pohled nejen na tento myšlenkový směr, ale také na spor „Babel-Bibel“.

Hned v úvodu vyjadřuje určitý údiv nad tím, že „se našeho vědeckého světa nedotkl téměř onen veliký literární a doktrinářský boj, jež zachvíval před dvaceti léty a dosud ještě německou vědou pod heslem Panbabylonismu, nebo „boje o Babel a Bibli“! Jsou ovšem ty tam časy, kdy český národ ještě ne zcela přemožen klerikálním temnem byl horlivým a nadšeným čtenářem bible, zvláště starého zákona, tak jak jest podnes samozřejmou věcí u evangelických národů germánských!“⁷⁹¹ Eliáš neskrývá značnou znechucenost nad tím, že v českém prostředí nebyla před první světovou válkou věnována dostatečná pozornost semitským kulturám a asyriologii. Tento stav označuje jako „trapnou nevšímavost“.

Delitzschovy tři přednášky považuje za velmi důležité. Zdůrazňuje, že způsobily značnou senzaci a jejich účinek byl významný. Rovněž poukazuje na to, s jakou pohotovostí reagovala německá odborná i laická veřejnost na tento „problém“. Vznikla tak rozsáhlá cenná literatura, vymezující se „pro nebo proti“. Eliáš dává zcela jasně najevo, že se ztotožňuje s Friedrichem Delitzschem, když říká: „Poctiví asyriologové střetli se tu se zvilou a neinformovanou fanatičností hlavně orthodoxních pastorů (katolické pátery ovšem nevyjímaje), kteří nemohli a nechtěli pochopiti, že celý „starý zákon“, jimi dosud prohlašovaný za božské zjevení, odkryl se pojednou jako snůška více méně podařených plagiátů starých babylonských vzorů ať v literatuře, náboženství či kultuře vůbec.“⁷⁹² Eliáš v závěru dodává, že „Babel-Bibel“ pro něj představuje velmi lákavé téma, jemuž se bohužel nemůže z prostorových důvodů více věnovat.

---

⁷⁹¹ ELIÁŠ, Oldřich. *Magie a demonologie...*, s. 38.

⁷⁹² *Ibid.*, s. 39.

10 Politický podtext sporu: Antisemitismus ve wilhelmovském Německu

Polemika „Babel-Bibel“ probíhala právě v době, kdy byla otázka akulturace německých Židů velmi aktuální a setkávala se s velmi negativními teologickými reakcemi. V německé společnosti působil jistý vědecko-biologický antisemitismus, jehož oporou byla především kniha H. S. Chamberlaina **„Die Grundlagen des neunzehnten Jahrhunderts“**, která byla mimochodem jakousi „Bibli“ císaře Viléma II. Židovští učenci sledovali s velkými obavami šíření takové antisemitistické literatury mezi širokou německou veřejností. Biblická kritika, která zaujímal dominantní postavení jako vědecké dogma, byla vnímána mnoha židovskými učenci jako nová vědecká metoda, určená k tomu, aby haněla judaismus. Polemika „Babel-Bibel“ byla tedy chápána jako produkt nové antisemitské literatury, založená na studiu starých dokumentů. Židovská reakce proti Delitzschovi byla vlastně pokračováním procesu aktivní ochrany proti antisemitismu a antisemitské literatuře, který začal již v roce 1890. Tato veřejná reakce byla založena na přesvědčení, že Židé a němečtí protestanti mají mnoho společných důvodů, proč vykročit proti Delitzschovi. Fakt, že útok proti Bibli a vlastně celému Starému zákonu, vzešel právě z liberálních protestantských řad, které byly vnímány jako osvícenské, byl pro Židy nepříjemným překvapením.

Delitzsch využil svou prestiž a autoritu, které se těšil jako asyriolog k tomu, aby šířil své náboženské a národní názory. Jeho teorie, v níž se snaží popsat vývoj izraelské kultury v úplné závislosti na Babylonu, byla Židy vnímána jako záměrný pokus postavit Babylon proti Izraeli (**„Babel gegen Bibel“**.) Je tedy logické, že na něj bylo nahlíženo jako na nepřítele Bible a judaismu. Židé Delitzschovy přednášky považovali jako dokonalý příklad vědeckého antisemitismu a císaře Viléma II., Delitzschova podporovatele, vnímali jako spolutvůrce a partnera tohoto záměru.

Židovští badatelé Yaccov Shavit a Mordechai Eran zdůrazňují, že i přes velké množství kritiky, které se na Delitzschovy přednášky sneslo z katolických, protestantských a židovských kruhů, nepodařilo se německou veřejnost přesvědčit proti Delitzschovi. Naopak, na Delitzsche se nahlíželo jako na nového Martina Luthera.⁷⁹³

Ve třetí (poslední) přednášce a v knihách *Babel a Bible: Přehled a výhled a Velký klam* (1. a 2. díl) se Delitzsch vyjadřoval k rasovým otázkám. Úmyslně vyhledával v kultuře starověké Mezopotámie ne-semitské prvky. Zdůraznil proto, že Sumerové mluvili jazykem, který není

⁷⁹³ SHAVIT, Yaacov and ERAN, Mordechai. *The Hebrew Bible Reborn...*, s. 237.

příbuzný k žádnému jinému známému jazyku. Porovnal etiku a morální principy v Mezopotámii se Starým zákonem a dospěl k názoru, že Bible Mezopotámii jen haněla. Již ve své první přednášce přišel s názorem, že manželka krále Aššurbanipala, byla árijské krve.

Jeho třetí přednáška končí myšlenkou, že obyvatelstvo Samaří a Galileje, které Asyřané deportovali do Mezopotámie, bylo skutečně původní. V jedné z pasáží dokonce vyznal k tomu, abychom následovali babylonské etické principy stejně jako Ježíš. V babylonské civilizaci spatřuje naplnění vysokých morálních standardů a na samotné Babyloňany nahlíží jako na naše bratry. „Ježíš sám postavil monumentální dílo univerzálního sousedství lásky, ideálu Babyloňanů, který byl v tomto ohledu již milosrdenstvím. Také to vidíme ve spirituálním podobenství Ježíše jako Božího samaritána, který citelně vyčnívá nade všemi smrtelníky v zemi. Ano, opravdu nesevěřely pouze Babylon a Bible ruce jako bratři. Všude a vždycky v širém světě samaritánské bohoslužby tomu tak bylo, ale Babyloňané byli vybráni Ježíšem jako předloha pro celé lidstvo. „Jděme a dělejme to samé!“⁷⁹⁴

Delitzsch dokonce tvrdil, že babylonští „myslitelé“ vytvořili jakýsi specifický druh monoteismu, v němž byla ustanovena zásadní jednota velkého množství jednotlivých bohů. Obyvatelé Samaří považovali za nešemitské, a proto se nelze divit, že byl vystaven mnoha útoků, které jej označovaly za antisemitu. Delitzsch prezentoval sám sebe jako nezaujatého učenice, který se řídí pouze pravdou vědy. Proti obvinění a z antisemitismu se pokrytecky bránil tím, že přece nikdy nekritizoval Talmud, nevyjadřoval se negativně proti německým Židům, nenapsal o nich, že jsou to méněcenní lidé, nikdy neprohlašoval, aby jim byla zrušena občanská práva a taktéž nikdy neprojevoval jakoukoli diskriminaci vůči nim.⁷⁹⁵

Badatelé Yaacov Shavit a Mordechai Eran tvrdí, že Delitzschova kritika Bible a jejích hodnot se stala na začátku 20. století součástí antižidovského světového pohledu a způsobem boje s evangelickou pietistickou tradicí, v níž byl vychováván.

Podle teologa Billa T. Arnolda Delitzsch své antisemitské názory prezentoval nejprve opatrně (viz první přednáška), s postupně se zvyšující odvahou (způsobenou jistě císařovou podporou) v dalších dvou přednáškách zesílil svůj nacionalismus a antikřesťanský cit.⁷⁹⁶

Delitzschův antisemitismus vyvrcholil v jeho poslední knize „Velký klam“, v níž shrnul své předchozí výroky. Celý Starý zákon podrobil velmi ostré kritice. Tvrdil, že se pouze snaží dokázat nepravdivost historického záznamu. Účelem knihy je podle Delitzsche „přispět ke

---

⁷⁹⁴ DELITZSCH, Friedrich. *Babel und Bibel. Dritter (Schluss-) Vortrag*, s. 23.

⁷⁹⁵ DELITZSCH, Friedrich. *Die grosse Täuschung. Erster Teil*, s. 107-108.

⁷⁹⁶ ARNOLD, Bill T. and WEISBERG, David B. *A Centennial Review of...*, s. 443.

správnému zhodnocení židovské otázky“.⁷⁹⁷ Studium Bible má zásadní význam pro naše pochopení nejen starověkého židovského náboženství, ale především pro mentalitu Židů. Delitzsch nahlíží na Sumery, jako na kvetoucí národ, který je „myslí (mentalitou) srovnatelný s německým národem.“⁷⁹⁸ Zastával názor, že dějiny Židů představují vážné varování pro Němce: „To je zřejmé, že takoví lidé, kteří jsou bez vlasti nebo mezinárodního společenství, představují veliké nebezpečí pro všechny ostatní země (světa).“⁷⁹⁹ Delitzschův rukopis prvního dílu knihy „Velký klam“ pochází z roku 1914 a vyšel až v roce 1921. Nepřekvapí nás tedy skutečnost, že byl ovlivněn německou porážkou v první světové válce. Delitzsch z porážky obviňoval Židy a prohlašoval, že „úpadek Německa a jeho současná mizérie spočívá přinejmenším v nepotlačovaném rozvoji židovského chování na německé půdě.“⁸⁰⁰

Židé byli podle Delitzsche již mnohokrát v dějinách příčinou zrady a selhání. Pád Babylonu byl způsoben kolaborací Židů s králem Kýrem. Ten Židům za jejich pomoc při dobytí města slíbil návrat z exilu. Rovněž pád asyrského města Ninive v roce 606 př. Kr. byl způsoben Židy, kteří ihned poté zaujali vysoké posty v úřadech Médské říše, jako „odměnu za věrné služby v těžkých dobách.“⁸⁰¹ Zrada německého národa dohodovými mocnostmi byla také způsobena židovstvem. Proto nás nepřekvapí tato Delitzschova slova: „Opět zuří... národ bledou závistí, aby vyplenil veliký pokrevně příbuzný národ nejzbabělejším a nejd'ábelštějším způsobem, totiž vyhladověním... a na tom vystavěl... věž anglické světovlády.“⁸⁰² Anglie si stejně jako Kýros před válkou koupila přízeň Židů, tvrdí Delitzsch. Z následujících řádků je patrné, že Delitzschův antisemitismus je rázu politického.

Stejně jako ve třetí Delitzschově přednášce tak i jeho posledním díle se opakuje názor, že Ježíš nebyl Žid. Byl dokonce Antižidem. V závěru prvního dílu své poslední knihy dochází Delitzsch k názoru, že „starozákonní knihy nemají pro nás v žádném ohledu naprosto žádný význam a starozákonní věda... eo ipso také hebrejšтина, neměla by být ani součástí křesťanského teologického studia“.⁸⁰³ Ve druhém díle uzavírá Delitzsch svoje úvahy, tak, že chápe křesťanství jako „zcela samostatné, nové náboženství, žádný vyšší stupeň židovství“.⁸⁰⁴ Svoje názory opírá o Johanna W. Goetha a Friedricha D. Schleiermachera, kteří považovali židovství za pohanské náboženství.

---

⁷⁹⁷ DELITZSCH, Friedrich. *Die grosse Täuschung. Erster Teil*, s. 126.

⁷⁹⁸ *Ibid.*, s. 106.

⁷⁹⁹ *Ibid.*, s. 105.

⁸⁰⁰ *Ibid.*, s. 126.

⁸⁰¹ *Ibid.*, s. 80.

⁸⁰² *Ibid.*, s. 94.

⁸⁰³ *Ibid.*, s. 95-97.

⁸⁰⁴ DELITZSCH, Friedrich. *Die grosse Täuschung. Zweiter Teil*, s. 69-96.

Německý císař Vilém II. po 1. světové válce abdikoval a byl nucen odejít do exilu. Zbytek svého života strávil v holandském městě Doormu, kde začal intenzivně studovat Orient. Přímo se „zamiloval“ do díla panbabylonisty Alfreda Jeremiase. Nadšeně si dopisoval také s německým etnologem Leem Frobeniem, který byl zastáncem myšlenky, že západní civilizaci čeká zkáza. Císař se jej snažil urputně přesvědčit, že „jsme Orientalci a nikoli Západoevropané.“⁸⁰⁵

V roce 1923 císař zaslal německým historikům a významným církevním představitelům memorandum, v němž se vyjadřoval k náboženským otázkám a církvi v Německu. Podle císařova přesvědčení byla nezbytná zásadní reforma. Tu vyjádřil slovy: „Pryč s Židy a jejich Jahvem!“ Není pochyb, že císařovo memorandum bylo reakcí na Delitzschovu knihu „Velký klam“. V mnohém na ní totiž navazovalo. Císař se ztotožnil s Delitzschovým tvrzením, že Ježíš nebyl Žid; dokonce zastával názor, že byl Árijec. Stejně tak souhlasil s Delitzschem, že je třeba eliminovat všechny židovské elementy z křesťanství. Proto navrhl „novou Bibli“, která se měla skládat pouze z Nového zákona a z vybraných pasáží z knih prorockých a žalmů.⁸⁰⁶

Když se zamyslíme nad Delitzschovými názory, spatříme v nich i jisté protiklady. Ty nakonec vyvrcholily v jeho extrémních postojích. Přesto, že neustále ujišťoval, že není antisemitský a hledá jen pravdu bez zaujatosti a předsudků, skutečnost byla jiná. Už netvrdil, že odmítá nepřátelské tendence proti modernímu judaismu a z jeho výroků je patrné, že se přiklonil k otevřenému antisemitismu. Delitzsch tvrdil, že filologické a historické vzdělání je nezbytným předpokladem ke správnému pochopení Bible. Musíme naše náboženství přizpůsobit výsledkům těchto disciplín. Pokud chceme Delitzschovým názorům, které vyvrcholily ve sporu „Babel-Bibel“ správně porozumět, nemůžeme ignorovat intelektuální kontext doby, v níž žil a tvořil.

Mnozí badatelé, kteří se zabývali Delitzschovými přednáškami, mu vytýkali neschopnost přiznat, že jeho názory byly skutečně antisemitské. Místo toho sám sebe bránil tvrzením, že jeho práce obsahují zcela objektivní a nezaujaté diskuze o tématech jako např. „sabbat“, postavení žen v Izraeli a Babylonu apod., což v žádném případě nelze chápat jako poškození či urážku židovské víry. Teolog Bill T. Arnold a judaista David. B. Weisberg jej ve svém článku označují jako „ochotného účastníka v intenzivním antisemitismu své doby“.⁸⁰⁷ Oba dva zároveň

---

⁸⁰⁵ **Leo Frobenius** (1873-1938) byl německý socio-kulturní antropolog, etnolog a afrikanista. Je považován za zakladatele německé afrikanistiky a významného představitele školy kulturních okruhů. Uskutečnil výzkumné expedice do Afriky a Asie. Viz: Dopis císaře Viléma II. Leovi Frobeniovi ze dne 10. 1. 1928. Cit. podle: MARCHAND, Susan. German Orientalism and the Decline of the est. *The American Philosophical Society*. 2001, Vol. 145, No. 4, s. 472. Dostupné také z: https://www.jstor.org/stable/1558185?seq=1#fdtn-page_scan_tab_contents

⁸⁰⁶ LARSEN, Mogens, T. *The „Babel/Bible“ Controversy...*, s. 105.

⁸⁰⁷ ARNOLD, Bill T. and WEISBERG, David B. *A Centennial Review of...*, s. 450.

dodávají, že antižidovské nálady byly ve wilhelmovském Německu běžné a Delitzsch nebyl ve svém antisemitismu sám.

Na přelomu 19. a 20. století existovala v Německu a Rakousku velmi silná skupina – židovská elita, jejíž příslušníci byli členy vlivné a bohaté buržoazie, která ovládala finanční systémy. Někteří její členové působili také v Německé orientální společnosti. Proti vlivu této solventní skupiny se zvedal postupně silnější odpor.

V Německu však existovala ještě jedna početná židovská skupina, tzv. Ostjuden (Východní Židé). Jednalo se o přistěhovalce zejména z Ruska a Polska, kteří byli vnímáni židovskou elitou jako ohrožení. Ta na ně pohlížela jako na nevzdělané, nepřizpůsobivé přistěhovalce a obávala se, že budou dělat všem Židům špatné jméno.⁸⁰⁸ Židovské obyvatelstvo v této době netvořilo jednotnou součást německého národa.

Delitzschovy knihy a diskuze „Babel-Bibel“ zahrnovaly pochopitelně tyto obavy. Můžeme říci, že odrážely některé kulturní a sociální problémy v Německu v období 1900-1918. Antisemitismus byl v tehdejší Německu velmi silný a zahrnoval psychologické, politické a socio-ekonomické problémy.⁸⁰⁹ Delitzschovy knihy, stejně jako knihy jeho odpůrců, vlastně vyjadřovaly různá stanoviska a pohledy tehdejších ideologických skupin.

Většina židovských rabínů považovala Delitzschovy přednášky a jeho knihy za antisemitský útok založený na objektivním vědeckém výzkumu. Delitzsch byl chápán jako představitel nacionalistického antisemitismu, který se pokoušel nahradit morální židovský základ primitivním starověkem. Delitzschův pokus o opuštění od univerzálního morálního biblického poselství a jeho negace univerzálních morálních biblických hodnot, byly hlavní příčinou, proč jeho přednášky němečtí Židé vnímali jako nebezpečný útok, jako ohrožení a jeho samotného jako nepřítele.

Antisemitismus představoval způsob, jak řešit sociální a kulturní problémy tehdejšího života. Obecně lze říci, že se jednalo zejména o problémy, spojené s rozvojem vědy a techniky: mechanizace, zjednodušení a zrychlení života díky nové technice, rostoucí hrozby (válka), úpadek morálky, socialistická revoluce a kulturní nihilismus.⁸¹⁰

Obory, jako například geologie, biologie a archeologie nabízely lidem nové a do jisté míry i revoluční teorie, díky nimž se snažily objasnit vývoj planety, lidstva a života na zemi. Tento konflikt mezi vědou a vírou, který probíhal již v 19. století, zasáhl samozřejmě i do

---

⁸⁰⁸ LARSEN, Mogens, T. *The „Babel/Bible“ Controversy...*, s. 105.

⁸⁰⁹ ARNOLD, Bill T. and WEISBERG, David B. *A Centennial Review of...*, s. 443.

⁸¹⁰ GAY, Peter. *Freud, Jews, and Other Germans: Master and Victims in Modernist Culture*. 1st edition. New York: Oxford University Press, 1978. s. 21-22. ISBN 0195022580.

biblické kritiky. Biblická studia se musela vypořádat s novými vědeckými objevy a začala pochybovat o tradičních interpretacích Bible a jejích textů.

Také Delitzschův spor můžeme označit za konflikt mezi vědou a vírou. Myšlenky, které se objevují v Delitzschově poslední knize vlastně jen navazují na to, co už napsal dříve. Pouze detailně rozpracoval své předchozí argumenty a učinil z nich extrémní závěry. Delitzsch vedl radikální boj proti Starému zákonu, který považoval za zcela zbytečný a navrhoval jej nahradit studiem Boží manifestace. Proti tomu se důrazně ohradil např. teolog Adolf von Harnack.⁸¹¹ Delitzsche bychom mohli nazvat jakýmsi novodobým Markiónem.

Delitzschovy analýzy Starého zákona a na ně navazující diskuze měly velmi závažný a rozšířený dopad. Zatímco předchozí debaty o vztahu asyriologie a biblické kritiky se vedly jen ve vědeckých kruzích a obyčejní lidé neměli vůbec šanci se s nimi seznámit, Delitzsch přednášel i široké laické veřejnosti (mohli bychom klidně říci, že podnikl několik přednáškových turné, např. v Anglii, USA, Francii, Rakousku a samozřejmě i Německu). Navíc jeho knihy opakovaně vycházely v tisícových nákladech a překladech v mnoha (nejen) evropských zemích. Obyčejní věřící reagovali na Delitzschovy vývody různě. Německý protestantský teolog Henning Graf Reventlow zdůraznil, že zatímco některým z nich se zřítíl svět, jiný Delitzsch poskytl dávno hledané argumenty pro jejich opakované a dlouhotrvající pocity nejistoty ohledně Starého zákona.⁸¹² Velkou roli zde sehrála i skutečnost, že Delitzsch byl ve své době považován za jednoho z nejprominentnějších učenců v Německu. To pochopitelně dodávalo všem jeho přednáškám a knihám mimořádnou váhu.

Badatelé Yaacov Shavit a Mordechai Eran jsou přesvědčeni, že Delitzschova otevřená kritika Bible byla bezesporu namířena proti judaismu a Židům. Delitzsch podle nich využíval svou vědeckou reputaci a asyriologii jako antisemitskou propagandu. Nešlo mu jen o to, aby s pomocí nejnovějších vědeckých výsledků předložil veřejnosti rekonstrukci starověké historie, ale o to, aby ve veřejné polemice využil asyriologii k tomu, aby s její pomocí formoval v Němcích jejich národní ideologii. Jeho akademický historický výzkum dávné minulosti byl spjat se současnými otázkami moderního judaismu. Delitzsch byl součástí tzv. pohanského proudu v německé kultuře, který měl jasný antikřesťanský rozměr.⁸¹³

Sledujeme-li Delitzschovy názory, musíme dojít k závěru, že byl čím dál více radikálnější a ostřejší. Jeho postoje se setkaly s tvrdým odmítáním zejména mezi teology. Německý profesor

---

⁸¹¹ HARNACK, Adolf. *Marcion: Das Evangelium vom fremden Gott: Eine Monographie zur Geschichte der Grundlegung der katholischen Kirche*. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1924. s. 223.

⁸¹² REVENTLOW, Henning Graf. *Hauptprobleme der alttestamentlichen Theologie im 20. Jahrhundert*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1982. s. 33 a násl. ISBN 3534066898.

⁸¹³ SHAVIT, Yaacov and ERAN, Mordechai. *The Hebrew Bible Reborn...*, s. 243.

Hermann Gunkel se proti prvnímu dílu Delitzschovy knihy „Velký klam“ ostře pustil v židovském listu „**Frankfurter Zeitung**“: „Profesor Delitzsch tvrdí v proslovu, že spis je psán bez veškeré zaujatosti úplně objektivně. Ale pravdou je, že spis ... je jen nepřičetné běsnění proti knihám starého Zákona. Jeho dějepisná líčení jsou výplodem chorobné fantazie. Delitzsch spílá starozákonnímu Bohu ..., že je to čistě národnostní židovský Bůh. Delitzsch volá proto, pryč se Starým zákonem ze škol, z církve, z rodiny. Delitzsch je pouze doma autoritou v jazykovědě, v dějepise doma není a nemůže být za autoritu považován. Tento spis může účinkovat na laiky, ale na znalce nikoli. Pro vědu nemá Delitzschův spis žádnou cenu. Jestliže Delitzsch napíše hebrejský slovník, uznáme jeho práci, zabíhá-li ale do dějin, pak jeho práci odmítáme.“⁸¹⁴ Takovými myšlenkami předběhl Delitzsch hnutí, které se rozvíjelo v roce 1930 a bylo označováno jako „Němečtí křesťané“. Jednalo se o nacistický program, jehož cílem bylo eliminovat veškeré židovské prvky z křesťanského náboženství.⁸¹⁵

V následujících řádcích odsuzuje Gunkel Delitzschův antisemitismus a jeho opakované útoky na Starý zákon. Odmítá Delitzschovo tvrzení, že „Židé byli od počátku mravně zkažení. Nebylo na světě rozháranějších států, než byly stát judský a stát izraelský. Židé, i tzv. intelligence, žili jenom z pověry. Když Kýros nařídil, aby Židé opustili Persii a Babylonii a vrátili se do Judska, odkud byli odvečeni, nikdo z nich se ani nehnu, jen nepatrná část Židů vrátila se do vlasti. Od té doby žijí Židé jako národ bez vlasti. Takoví nomádi, kteří se z vlastní vůle vyhýbají vlasti, jsou nebezpečím všech národů, mezi nimiž se usadí. Také pro německý národ uzrál čas, aby si protřel oči. Udeřila hodina, kdy německý národ musí poznat strašlivé nebezpečí, které mu hrozí od Židů. Delitzsch poukazuje na to, že již před 4.000 lety Židé zahubili tamější babylonský domorodý lid, který se nastěhoval do Babylonie.“⁸¹⁶

Delitzsch popsal Bibli jako knihu velkých rozporů a nesrovnalostí, která zaujímá příznivý postoj k podvodům a krutosti. Proto podle něj nemůže být křesťanskou knihou. V tomto svém posledním díle Delitzsch provedl nejextrémnější útok na Bibli a jejího Boha. Tato kniha sloužila antikřesťanským německým kruhům, národním antisemitům a německým rasistům, kteří v době Výmarské republiky zopakovali Delitzschova tvrzení, že Ježíš nebyl Žid, křesťanství tedy nemělo vůbec žádnou spojitost s Bibli a židovstvím. Také zopakovali Delitzschův názor, že

---

⁸¹⁴ GUNKEL, Hermann. Rez. über F. Delitzsch, Die grosse Täuschung. *Frankfurter Zeitung und Handelsblatt [Erstes Morgenbl.]*, 30. 5. 1920, Jhg. 390, Nr. 64, s. 1.

⁸¹⁵ Blíže k problematice: ARNOLD, Bill T. and WEISBERG, David B. Babel und Bibel und Bias. How anti-Semitism distorted Friedrich Delitzsch's scholarship. *Bible Review*. 2002, Vol. 18, Nr. 1, s. 32–40.

⁸¹⁶ *Ibid.*

biblické příběhy by měly být nahrazeny německými hrdinskými legendami, které odrážejí skutečné germánské ctnosti.⁸¹⁷

Delitzschovy antisemitské názory byly pro mnohé teology zcela nepřijatelné. Někteří z nich tvrdili, že neexistuje žádný konflikt mezi vědou a vírou. Jiní zcela ignorovali nebo odmítali všechny důsledky, které vyplynuly z nových poznatků, týkající se Starého a Nového zákona.⁸¹⁸ Skutečnost, že biblické texty se staly na základě Delitzschových výkladů pouhými historickými dokumenty bez jakékoli autority, než ostatní starověké spisy, zcela ignorovali.

Někteří vnímali jeho názory nejen jako antisemitské, ale také jako antikřesťanské. Delitzschova teze o „dalším rozvoji náboženství“ byla prý jen pouhou kulisou, k jiné, ústřední otázce, kterou pro něj představovalo úplné zavržení Starého zákona.⁸¹⁹ Jeho kolegové, asyriologové, reagovali na jeho antisemitské závěry velmi opatrně a zcela se vyhýbali veškerým veřejným diskuzím na toto téma.

Někteří učenci, jako např. rabín **Paul Rigger** (1870–1939) z Hamburku, si v souvislosti s Delitzschovým antisemitismem kladli následující otázky: Lze považovat za antisemitské tvrzení, že křesťanství by se mělo vzdát Bible a jejích vazeb k judaismu? Je tvrzení, že babylonská kultura byla zdrojem inspirace pro moderní judaismus antisemitské tvrzení? Je antisemitské tvrzení, že náboženství Babylonie obsahuje vyšší morální prvky než biblické náboženství? Může moderní biblická kritika hodnotit duchovní biblickou kulturu bez antisemitského pohledu a je možné vést legitimní kritiku judaismu jako součást židovsko-křesťanské polemiky? Delitzschův antisemitismus je i dnes předmětem nejrůznějších diskuzí. Názory jednotlivých učenců se různí. Badatelé si kladou otázky, zda byl Delitzsch skutečně antisemitský, a pokud ano, zda tyto tendence můžeme sledovat pouze v některých jeho dílech, do jaké a co jej k tomu vedlo. Židovští badatelé Yaacov Shavit a Mordechai Eran vyjadřují pevné přesvědčení, že i přesto, Delitzsch ve svých knihách své antisemitské názory plně nerozvinul, ale pouze naznačil, není pochyb, že byl antisemita a chytrý manipulátor.⁸²⁰

Přenesení dobových sociálních a kulturních problémů do antisemitismu bylo jedním z důsledků porážky Německa v první světové válce a problémů mladé Výmarské republiky. Podle Billa T. Arnolda a Davida B. Weisberga je nezpochybnitelné, že se Delitzsch svou aktivní účastí v antisemitské kultuře své doby nepřímo podílel na teologické a historické opoře

---

⁸¹⁷ SHAVIT, Yaacov and ERAN, Mordechai. *The Hebrew Bible Reborn...*, s. 244.

⁸¹⁸ LARSEN, Mogens, T. *The „Babel/Bible“ Controversy...*, s. 105.

⁸¹⁹ ARNOLD, Bill T. and WEISBERG, David B. *A Centennial Review of...*, s. 454.

⁸²⁰ SHAVIT, Yaacov and ERAN, Mordechai. *The Hebrew Bible Reborn...*, s. 244-245.

nacismu.⁸²¹ Americká historička Susann Marchand nahlíží na spor „Babel-Bibel“ jako na varování, které bohužel tehdejší společnost značně podcenila a nevěnovala mu dostatečnou pozornost. Delitzsch je podle ní důkazem toho, jak mohou být historické poznatky zneužity k dosažení základních cílů.⁸²² Proti tomuto tvrzení je nezbytné se ohradit, neboť nelze nahlížet na spor „Babel-Bibel“ jako na zneužívání vědeckých poznatků a předzvěst nacistické ideologie. Veškeré názory, které Delitzsch prezentoval veřejně ve svých třech přednáškách, vyjadřovaly pouze jeho osobní postoj, který se promítal do jeho vědeckého výzkumu. V žádném případě jej nelze srovnávat s institucionalizovaným antisemitismem následujících desetiletí v hitlerovském Německu.

---

⁸²¹ ARNOLD, Bill T. and WEISBERG, David B. *A Centennial Review of...*, s. 451. Viz též BLENKINSOPP, Joseph. *Prophecy and Canon: A Contribution to the Study of Jewish Origins*. Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1986. s. 20. ISBN 0-268-01522-8.

⁸²² MARCHAND, Suzanne L. *Down from Olympus: Archaeology and Philhellenism in Germany, 1750–1970*. Princeton: Princeton University Press, 1996, s. 227. ISBN 978-0-691-11478-1.

Závěr

Rozvoj asyriologie a předovýchodní archeologie ve 2. polovině 19. století měl závažné důsledky pro teologii, zejména pro tzv. biblickou kritiku. Objevy německých, anglických, francouzských a amerických badatelů byly nejprve chápány jako doklady, potvrzující pravdivost záznamů, obsažených v Písmu svatém. Na asyriologii se zpočátku pohlíželo s velkým despektem. Byla považována za podřadnou disciplínu, která měla sloužit jako pomocná věda pro studium Starého zákona, jako prostředek pro ilustraci Bible.

Nové nálezy klínopisných textů však postupně měnily pohled na text Starého zákona. Nové poznatky přinesly fakta, která byla v rozporu s biblickými záznamy, což bylo podnětem ke kritickému zkoumání starozákonních textů. V důsledku toho začalo docházet ke střetům mezi ortodoxií a vědou. Vztahy mezi asyriologií a teologií byly pochopitelně napjaté.

Zcela zásadní význam mělo vystoupení Friedricha Delitzsche před Německou orientální společností v lednu 1902. V přednášce, prostě nazvané „Babel und Bibel“ přednesl své názory na základě nejnovějších německých výzkumů na území starověké Mezopotámie. Delitzschův radikální postoj spočíval v tvrzení, že kultura, náboženství a texty Starého zákona jsou zcela závislé na literárních textech starého Babylonu. Jeho extrémní vyzdvihování a přeceňování významu babylonské kultury a literárních památek a naprostá degradace textu Starého zákona, včetně zamítnutí veškerého zjevení a popření výlučného typu starozákonního monoteismu, bylo chápáno jako protikřesťanský postoj. Vznikl tak spor „Babel und Bibel“, který byl předmětem mnoha ostrých diskuzí a polemik v následujících desetiletích nejen v Německu, ale také v dalších zemích.

Nyní se pokusím v hlavních bodech shrnout hlavní fakta. Delitzsch, který své přednášky několikrát opakoval (měl podporu císaře Viléma II.) a byl čím dále neústupnější a radikálnější proti sobě popudil nejen vědce (své kolegy asyriology a ostatní historiky), teology, ale nakonec i širokou veřejnost. Delitzschovy přednášky se staly doslova senzací. Pravidelně plnily titulní strany všech novin a časopisů. Neustále vycházely různé knihy a brožurky, převážně nesouhlasného rázu, které podrobně rozebíraly všechny Delitzschovy argumenty. Ke sporu se vyjadřovaly významné osobnosti vědeckého, kulturního i politického života. Spisovatele Karla Maye celá záležitost zaujala natolik, že napsal dokonce stejnojmennou divadelní hru. Na osobu Friedricha Delitzsche vznikaly různé vtipy a karikatury.

Největší rozruch a pobouření způsobily Delitzschovy přednášky v Německu. Texty všech tří přednášek vyšly velmi brzy tiskem a byly přeloženy do mnoha jazyků. Ve Francii a Americe se Delitzsch a jeho spor setkal s negativním přijetím. Záporné reakce přicházely také z Rakouska

Uherska. Významná je zejména reakce habsburského dvora, resp. jeho dvorního kaplana. Pro katolickou církev v Rakousku-Uhersku nebyly Delitzschovy přednášky bezvýznamnou záležitostí, neboť v roce 1905 se jimi zabývala na V. všeobecném rakouském katolickém sjezdu ve Vídni. Protestanskou teologii reprezentuje představitel vídeňské univerzity. Odezvu z židovských kruhů nacházíme ve spise rabína Leopolda Goldschmieda. Ten se necítil Delitzschem a jeho názory nijak znepokojen. Považoval je za pouhé hypotézy, které nejsou ničím podložené, a nabádal jej, aby se jako laik nevyjadřoval k teologickým otázkám.

Zcela specifický a překvapující je anglický přístup. Ten bychom mohli označit jako lhostejný či ignorující. Anglickou odbornou veřejnost prostě Delitzschovy přednášky vůbec nezajímaly a zaujala k nim značně laxní přístup.

I když byly reakce na Delitzschovy přednášky většinou negativní, vzbudily velkou zvědavost a pozornost. Delitzsch byl pozván do Anglie, Spojených států amerických, ale také do Prahy, aby zde přednášel o Babylonu a Bibli. O jeho návštěvách v jednotlivých zemích podrobně informovaly místní deníky.

Obecně můžeme říci, že všichni oponenti Delitzschovi vytýkali, že jeho soudy jsou moc ukvapené, nejsou podložené přesnými vědeckými doklady, což má za následek zavržení Starého zákona, jemuž upřel veškerou původnost, zpochybnil jeho božskou inspiraci, popřel židovský monoteismus, a tak vlastně podkopal samotnou náboženskou autoritu jako takovou.

Delitzschovy kritiky z teologických kruhů lze rozdělit celkem do tří skupin. První skupinu představují oponenti z katolické církve. Delitzschův racionalistický postoj, odmítnutí Božího zjevení v Bibli a inspiraci Písma svatého, přestavovalo pro katolickou teologii popření samotného učení církve. Delitzschovo tvrdé zamítnutí víry ve zjevení, které odůvodňoval tím, že jej nelze prokázat pomocí vědy a náboženství bylo zcela nepřijatelné pro katolickou dogmatiku. Podle Delitzsche je náboženství historický proces, který se postupně vyvíjel, a proto není možné, aby byl založen na jakékoli druhu zjevení. Takový postoj však nemohli katolíci přijmout, neboť víra v božské zjevení pro ně představovala základní křesťanskou pravdu. Přesto však můžeme konstatovat, že katoličtí teologové byli vůči Delitzschovi do jisté míry nejmírnější a nejtolerantnější. Je to dáno tím, že pro katolickou církev vždy představoval hlavní pilíř dogmatiky Nový zákon a evangelia, která obsahují poselství o Ježíši Kristu.

Za zmínku rovněž stojí reakce z českého katolického prostředí, která byla velmi početná a kultivovaná. Byla jsem překvapena množstvím článků v katolickém tisku, které velmi pohotově reagovaly na spor „Babel-Bibel“. Některé z nich svědčí o velmi dobré orientaci v této problematice a znalostech v asyriologii vůbec. Zmínila bych zejména rozsáhlé fejetony orientalisty Aloise Musila a badatele Ignáce Steinochra, které vycházely v průběhu roku 1903.

Oba autoři projevili nejen veliký zájem o Friedricha Delitzsche a jeho dílo, ale především si cením jejich objektivnosti, erudovanosti a serióznosti, s jakou svá pojednání napsali.

Druhou skupinu Delitzschových oponentů tvoří teologové z protestantských kruhů. Ti byli vůči němu nejtvrdší, na což si stěžoval sám Delitzsch v poznámkách k vydání své druhé přednášky. Tento postoj můžeme snadno vysvětlit, neboť na rozdíl od katolíků, kteří kladou důraz na Písmo svaté, ústní podání a tradici, je učení protestantských církví založeno pouze na Písmu svatém, jako jediném zdroji zjevené pravdy. Protestanti, odmítající zjevení jako další zdroj zjevené pravdy, který je roven Bibli, se museli cítit Delitzschovou tvrdou kritikou Starého zákona velmi ohroženi a zaskočení. Delitzschova „exegezi“ Starého zákona vlastně napadla jediný základ evangelické ortodoxie. Evangeličtí teologové hlásali, že všechno Boží zjevení je historický proces, který se postupně vyvíjel. Je přirozeně zprostředkováno lidmi. Mnozí teologové byli ochotni kromě nauky o božské inspiraci akceptovat také lidskou přirozenost autorů jednotlivých knih Starého zákona. Přesto i nadále považovali tyto texty za závaznou pravdu.

V českých protestantských kruzích byla dobová reflexe na Delitzschův spor nepatrná, téměř žádná. Jediná dobová reakce, kterou se mi podařilo dohledat, byly dva články od Slavomila Daňka z roku 1922. Jak je patrné, články dělí od Delitzschovy první přednášky celých 20 let. Na rozdíl od katolických teologů jsou Daňkovy studie stručné. Delitzsch a jeho spor v něm zřejmě nevyvolal takový zájem, aby považoval za nutné se mu věnovat podrobněji. Daňek nabádá k tomu, aby se k Delitzschovi a jeho názorům přistupovalo s klidem a jako výzvu pro současnou teologii vidí vypořádání se s tímto problémem. Odsuzuje však Delitzschovy antisemitské názory a pokládá je za důsledek 1. světové války.

Nejvíce se však musela Delitzschova kritika celého Starého zákona dotknout Židů, kteří reprezentují třetí skupinu jeho odpůrců. Delitzsch napadl ve svých přednáškách vše, na čem judaismus stojí. Popřel výlučný typ starozákonního monoteismu, zpochybnil samotný původ a význam Božího jména, podrobil kritice posvátné spisy (Tóru), zpochybnil sabat, význam obřizky, napadl Dekalog, zavrhl proroky a nakonec celý Starý zákon, který později nazval slovy „velký klam“. Přesto, že Delitzsch napadl teorii ortodoxního judaismu, podle níž Starý zákon byl zjevený naráz Mojžíšovi na hoře Sinaj, nebyly útoky na jeho osobu z židovského prostředí tak četné a intenzivní (s výjimkou ortodoxních kruhů), jako byly polemiky z protestantských kruhů. Židovské reakce na spor „Babel-Bibel“ byly různé, což je dáno existencí několika názorově odlišných proudů uvnitř německé židovské veřejnosti. Některé reakce byly přehnané. Odrážely citlivost, strach a vážné obavy. Někteří Židé sice reagovali negativně na Delitzschovy názory, nahlíželi na ně jako na oslavu křesťanství, jejímž cílem je zničit judaismus, avšak ve skutečnosti

jej nepovažovali za žádný projev extrémního otevřeného antisemitismu. Z reakce předního židovského učenice Ludwiga A. Rosenthala vyplývá, že Delitzsche a jeho názory nevnímal jako přímé ohrožení židovské víry. S některými jeho argumenty souhlasí (paralely v knize Genesis a babylonských mýtech), jiné vyvrací a snaží se vysvětlit, že víra a věda nemohou být vzájemně slučovány. Jiní tvrdili, že Delitzsch pohlíží na judaismus skrze předsudky, které mají původ v křesťanských předpokladech. Nicméně všechny repliky ze všech a židovských kruhů spojuje jedna základní myšlenka: značná citlivost židovské inteligence vůči znevažování základních hodnot: tedy Bible a judaismu.

Reflexe z českých židovských kruhů je velmi slabá. V židovském tisku jsem našla jen tři anonymní články, v nichž se pouze objevilo oznámení, že se Delitzsch snažil upřít Židům a jejich víře veškerou původnost a vzbudil tím veliké pobouření. Články nevyjadřují téměř žádné postoje, jen konstatují, že se Delitzsch unáhlil a odkazují na reakce významných německých badatelů. Spíš jen Delitzsche stroze odbývají a působí dojmem, že se jím ani nechtějí nijak blíže zabývat.

Proti Delitzschovým tvrzením se postavili i jeho univerzitní kolegové, asyriologové. Ačkoli souhlasili s tím, že Delitzsch neřekl vlastně nic nového, pouze to, co už odborníci dávno věděli, způsob, jakým prezentoval své názory, byl pro většinou z nich naprosto nepřijatelný. Závěry, ke kterým dospěl při svém porovnávání klínopisných textů s texty, obsaženými ve Starém zákoně, byly považovány za příliš kategorické a troufalé.

Většina asyriologů se obávala následků, které Delitzschovy přednášky způsobí. Někteří mu vyčítali, že se neměl pouštět do teologických otázek, neboť mu to nepřísluší. Měl se věnovat pouze svému oboru a nezasahovat do věcí jako je dogma a ortodoxie. Je třeba také zdůraznit, že žádný z jeho kolegů, asyriologů, se Delitzsche nezastal a nepodpořil jej. Žádný z nich nesouhlasil s Delitzschovou interpretací čtení Božího jména, popřením výlučného typu židovského monoteismu a jeho dalšími interpretacemi. Naopak mu vytýkali, že texty cituje nepřesně, vybírá si z nich pouze to, co se mu hodí, polemizovali s ním ohledně způsobu, jak některá slova čte atd. Jeho kolegové si byli vědomi problematických vztahů mezi vědou a vírou, což bylo důvodem, proč zaujímal tak opatrný postoj.

Delitzsch měl ve svém oboru mimořádnou reputaci, a tak většina kolegů buď mlčela, nebo se vyjadřovala velmi obezřetně. Podporu nacházel Delitzsch částečně u svých kolegů panbabylonistů (Winckler, Zimmern, Jeremias). Celkově však znamenal pro asyriologii Delitzschův spor spíše přínos. Díky němu se stala v očích veřejnosti žádanou a sledovanou vědeckou disciplínou, která se těšila podpoře samotného císaře.

V českém prostředí nacházíme pouze jedinou dobovou reakci na Delitzschovy přednášky, a sice od jeho žáka Bedřicha Hrozného. I o něm platí to, co bylo napsáno v předchozích řádcích. Hrozný reaguje sice negativně, vyjadřuje nesouhlas se svým učitelem, ale zároveň je velmi opatrný a slušný. Z jeho textu je jasně patrný respekt k Delitzschově osobě, kterou velmi ctil.

Specifikum představují odezvy, které vycházely v českém tisku neteologické provenience. Z deníků uvádím „Národní listy“ a „Národní politika“, v nichž byly publikovány většinou anonymní příspěvky k tématu, popř. reakce od osobností z tehdejšího kulturního života, jejichž jména nám dnes již nic neřeknou. Převazují zde záporné postoje.

Z časopisů zmíním tři tituly - „Akademii“, „Volnou myšlenku“ a „Pedagogické rozhledy“. Na rozdíl od novin jsou zde otištěné články vždy podepsané a jejich autory jsou významné osobnosti tehdejšího akademického, kulturního a politického života. Můžeme zde nalézt jména jako Eduard Štorch nebo Otakar Kádner. Z příspěvků je patrná značná benevolence, osvícenost a podpora vědy a výzkumu, takže nás asi nepřekvapí fakt, že zde nacházíme i reakce kladné.

Postupem času se veřejné mínění uklidnilo, emoce opadly, ale Delitzsch své přednášky neustále předělával a aktualizoval podle reakcí, které dostával od svých kritiků. V jeho poslední třetí přednášce se objevují antisemitské postoje, které vyvrcholily v jeho posledních dvou knihách („Babel und Bibel: Ein Rückblick und Ausblick“ a „Die grosse Täuschung“). V obou knihách se neustále snažil přesvědčit své odpůrce, že není antisemitský. Delitzsch si ve své poslední knize stanovil za cíl, vyvodit konečné závěry o židovské otázce a tak dokázat neoprávněnost záznamu textu Starého zákona. Své dílo zakončil tím, že Starý zákon je zcela zbytečný. Asyriologie na tyto Delitzschovy antisemitské projevy téměř nereagovala. Pokud ano tak velmi opatrně. Rozhodně se však nestaly předmětem veřejných diskuzí.

Delitzsch se snažil z asyriologie udělat moderní vědu, která pracuje pomocí nejnovějších vědeckých metod. Veškerý výzkum měl probíhat na základě vědomostí a zkušeností. Uznával pouze reálné výsledky. Dogma, založené na zjevení bylo pro něj nepřipustné. Delitzsch byl v tehdejší Německu velmi známou, populární a váženou osobností, takže jeho názory měl velký vliv. Po Delitzschově smrti v roce 1922 došlo k určitému zklidnění a celý spor začal ztrácet na intenzitě a významu.

Významným mezníkem je rok 1926, kdy přední německý asyriolog **Benno Landsberger** (1890-1968) přednesl při své inauguraci na lipské univerzitě přednášku, nazvanou „**Die Eigenbegrifflichkeit der babylonischen Welt.**“ („**Vlastní pochopení babylonského světa**“). Reaguje zde na situaci, v níž se asyriologie ocitla po Delitzschových přednáškách o Babylonu a Bibli. Snaží se přehodnotit úlohu a poslání asyriologie a vytyčit jí zcela novou cestu. Tou má být

tzv. „koncepční autonomie“, pomocí níž by měla být babylonská kultura zkoumána odděleně. S klínopisnými texty je nutné pracovat zcela samostatně, je třeba je vykládat v širších souvislostech, z vlastních pojmů, ale bez závislosti na biblistice a jejích textech.

Klíčem k tomuto výzkumu je vlastní jazyk (sumerština, akkadština). Ten je primárním prostředkem k vlastnímu pochopení.⁸²³ Landsberger kritizoval způsob, jakým Delitzsch s texty pracoval. Silně jej ovlivňovala senzacechtivost a vysoká fantazie. Také veliké nadšení z rozluštěných textů bylo příčinou, že jim mnohdy prisuzoval zcela jiný význam. Tím podle Landsbergera snížil reputaci asyriologie a posunul ji do roviny domněnek.⁸²⁴

Landsberger se zcela distancoval od způsobu práce svých předchůdců a přišel se zcela novou metodou výzkumu. Ta byla naprostým opakem vůči Delitzschovi a jeho kolegům, kteří svůj výzkum zakládali především na srovnávacích studiích. Landsbergerova heuristická metoda silně ovlivnila a ovládla další asyriologické bádání během následujících několika desetiletí.

Holandský asyriolog **Franz Marius Theodor de Liagre Böhl (1882-1976)** vypracoval jako první nejsystematičtější kritiku panbabylonismu.⁸²⁵ Pro texty Starého zákona byly důležitější jiné kultury než Babylon, především Kanaán. Panbabylonisté značně přecenili astrální kultury. Mezopotámii nelze rozhodně považovat za centrální středisko veškeré kultury.

Vliv panbabylonismu a Delitzschových přednášek byl zcela překonán ve 2. polovině 20. století. Nové generace teologů (v Německu např. Albrecht Alt, Martin Noth a Gerhard von Rad)⁸²⁶ a asyriologů (William W. Hallo, Jack M. Sasson, Simo Parpola, Mogens T. Larsen)⁸²⁷ se s ním dokázaly vypořádat. V zahraničí vyšlo mnoho knih a článků, kde byl tento problém rozebírán v širokých souvislostech.

---

⁸²³ Viz LANDSBERGER, Benno. *The Conceptual Autonomy of the Babylonian World*. Monographs on the Ancient Near East (translation by T. Jacobsen, B. Foster and H. von Siebenthal). Volume 1. Fascicle 4. Malibu: Undena Publications, 1976. 15 s.

⁸²⁴ LANDSBERGER, Benno. *Die Eigenbegrifflichkeit der babylonischen Welt. Ein Vortrag*. (Sonderdruck aus: Islamica Vol. 2, Fasc. 3). Leipzig: Asia Major, 1926. s. 356.

⁸²⁵ LIAGRE BÖHL, Franz M. Th. Babel und Bibel. *Jaarbericht Ex Oriente Lux*. 1964, Jhg. 7, Nr. 16, s. 103-118.

⁸²⁶ Viz ALT, Albrecht, RAD, Gerhard von, NOTH, Martin, ELLIGER, Karl. *Der Gott der Väter: Ein Beitrag zur Vorgeschichte der israelitischen Religion*. Stuttgart: W. Kohlhammer, 1929. 126 s.; NOTH, Martin. *Das System der zwölf Stämme Israels*. Stuttgart: W. Kohlhammer, 1960. 174 s.; RAD, Gerhard von. *Das jüdische Königsritual*. *Theologische Literaturzeitung*. 1947, Jhg. 72, Nr. 4, s. 211–216.

⁸²⁷ Viz HALLO, William W. *Biblical History in its Near Eastern Setting: The Contextual Approach*. In: EWANS, C. et al. (ed.) *Scripture in Context*. Pittsburgh: Pickwick Press, 1980. s. 1-26; Idem. *The Origin of the Sacrificial Cult: New Evidence from Mesopotamia and Israel*. In: MILLER, Patric D. Jr., HANSON, Paul D. and MCBRIDE, Dean S. (eds.) *Ancient Israelite Religion: Essays in Honor of Frank Moore Cross*. Philadelphia: Fortress, 1987. s. 3-13; SASSON, Jack M. *A Further Cuneiform Parallel to the Song of Songs*. *Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft*. 1973, Jhg. 85, Nr. 3, s. 359-60; LARSEN, Mogens T. *Orientalism and the Ancient Near East*. In: HARBSMEIER, Michael and LARSEN, Mogens T. (eds.) *The Humanities Between Art and Science: Intellectual Developments 1880–1914*. Copenhagen: Museum Tusulanum Press, 1989. s. 181-202; Idem. *Seeing Mesopotamia*. In: GUNTER, A. C. (ed.) *The Construction of the Ancient Near East*. Culture and History 11. Copenhagen: Academic Press, 1992. s. 107-132.

Také v českém prostředí dochází v 60. - 90. letech 20. století ke zhodnocení významu sporu „Babel-Bibel“ a jeho vlivu na vývoj asyriologie a starozákonní teologie. Přední český asyriolog Josef Klíma jej zcela zavrhuje a označuje jako chybný a překonaný. Nemohu zde opomenout svého učitele Blahoslava Hrušku, který nám při své výuce o kultuře, náboženství a dějinách starého Předního východu o Delitzschovi a jeho přednáškách vykládal. Opakovaně zdůrazňoval, že jeho citace mezopotamských textů nebyly vždy přesné, že si je cíleně upravoval ke své potřebě, aby mohl podpořit svá tvrzení a zaujmout své posluchače. Takový přístup hodnotil Hruška jako neseriózní. Odsuzoval Delitzschovy antisemitské projevy a radikalismus, se kterým demonstroval své názory. Hruška tvrdil, že si Delitzsch mnohé texty špatně vyložil a připisoval jim význam, který zkrátka vůbec neměly. Celý spor považoval z hlediska dějin vědy za velmi zajímavý, nicméně dnes již zcela překonaný. Hruška sice nešel ve svých rozborech nijak do hloubky, ale nezapře vliv svého učitele Lubora Matouše, který byl jako žák Benna Landsbergera silně ovlivněn jeho teorií „Eigenbegrifflichkeit“ („vlastní pochopení pojmů“). Ani on se s Delitzschem neztotožnil.

Podobně na něj nahlízejí také protestantští teologové (Miloš Bič, Jan Heller), pro něž se jedná o událost, která má jen historickou hodnotu.

Občas se některý teolog nebo asyriolog zamyslí nad vzájemnými vztahy mezi asyriologií a biblistikou, které prošly od vypuknutí Delitzschova sporu dlouhou cestu. Považuji za nezbytné zde uvést velmi hodnotný příspěvek, nazvaný **„Assyriology and Biblical Studies: Time for Reassessment? („Asyriologie a biblická studia: Čas na přehodnocení?“)**, který zazněl v dubnu 2005 v teologickém semináři v Asbury. Jeho autor, profesor Starého zákona a semitských jazyků Bill. T. Arnold, se zamýšlí nad vzájemnými vztahy obou vědeckých disciplín. Odsuzuje přístup některých biblistů, kteří jsou dle jeho názoru ve své práci ahistoričtí či antihistoričtí. Pokud mají být výsledky biblických studií vyrovnané a objektivní, je nezbytné pracovat také se srovnávacími metodami asyriologie. Arnold také vyjadřuje nespokojenost nad tím, jak se v 19. století nahlíželo na asyriologii. Jako na vědu, která sloužila pouze jako prostředek k ilustraci Bible a jejího dobového prostředí. Takový přístup ovšem ji značně znehodnocoval. Oproti tomu Arnold vyčítá asyriologům jistou izolovanost a to, že nemají o ostatní srovnávací metody zájem. Bylo by užitečné přesně vymežit srovnávací přístup, který bude ku prospěchu obou oborů. Srovnávací metody by měly sloužit jako doplňkové disciplíny, s vlastním souborem výzkumných kritérií. Arnold poukazuje na to, že v asyriologii a jejích badatelských metodách se vystřídaly dva extrémy. Prvním byla Delitzschova metoda, založená na porovnávání veškerých klínopisných textů s biblickými texty Starého zákona. Druhou metodu představuje pravý opak, Landsberger a jeho „Eigenbegrifflichkeit“, prosazující pravidlo, že

klínopisné literární texty je třeba zkoumat samostatně bez ohledu na biblickou kritiku. Arnold označuje oba dva přístupy jako chybné a varuje před tím, že pokud nedojde mezi oběma obory k jistému kompromisu, tzn., že asyriologie a biblistika nebudou vzájemně spolupracovat pomocí určitých srovnávacích metod, hrozí to, co už tu dávno bylo – „paralelomanie“⁸²⁸

Domnívám se, že Arnoldův článek je naprosto objektivní a pravdivý. Vyjadřuje také můj osobní názor, že nelze izolovat asyriologii od ostatních věd. Starověká Mezopotámie si sama se sebou nevystačí, jednotlivá fakta je třeba vzájemně propojovat s výsledky ostatních vědeckých oborů. Pouze tak můžeme dospět ke kritickému zhodnocení historie.

Přesto, že bylo mnohokrát opakováno, že Delitzsch ve svých přednáškách pouze řekl to, co už odborníci dávno věděli, jeho interpretace sumerských a akkadských textů a závěry, které ze svých srovnání vyvodil, byly pro tehdejší německou společnost většinou nepřijatelné. Delitzsch tvrdil, že všechny nové poznatky musí být rozvíjeny v co nejširší míře. Proti tomu jeho odpůrci uváděli, že ve vědě jsou jisté problémy, které by mohly způsobit určité zlo.

Na Delitzschovy názory je nutné pohlížet optikou jeho doby. Na počátku 20. století antisemitismus v Německu existoval a spor „Babel-Bibel“ a Delitzschovy další knihy vlastně odráží některé sociální, kulturní, psychologické, ekonomické a politické problémy, se kterými se tehdejší německá společnost potýkala. Je nepochybné, že Delitzsch chtěl ovlivnit veřejné mínění a ve svých přednáškách navrhoval řešení současných problémů německé kultury.

Také Delitzschův racionalismus a kategorický přístup má původ v tehdejší realitě a intelektuálním kontextu doby. Na konci 19. a 20. století docházelo k obrovskému rozvoji vědy, techniky a přírodních věd. V důsledku toho docházelo k proměnám názorů na vznik života na zemi, původ člověka, vesmíru apod. Nové vědecké poznatky se logicky dostávaly do střetu s teologií a dogmatem. Archeologické a historické výzkumy přinášely poznatky, které jen prohlubovaly propast mezi vědou a vírou.

Dnes už Delitzschův „Babel-Bibel“ vědce nijak neprovokuje a nevzbuzuje negativní emoce. Občas některý badatel publikuje článek na toto téma, avšak většinou se jedná o studie mapující dějiny oboru asyriologie. Obsah Delitzschových přednášek není už pro dnešní badatele atraktivní. To však v žádném případě nesnižuje jejich odbornou úroveň. Souhlasím s finským badatelem Simo Parpolou⁸²⁹, že mnoho věcí, které zazněly v Delitzschových přednáškách, tvoří dnes pevnou součást asyriologie a dokonce i všeobecných znalostí. V rámci naprosté objektivnosti v hodnocení celé „causy“ je třeba zdůraznit, že přednášky odrážejí způsob jeho

⁸²⁸ ARNOLD, Bill T. Assyriology and Biblical Studies: Time for Reassessment? In: *The Bible and Interpretation* [online]. April 2005 [cit. 2016-03-05]. Dostupné z:

<http://www.bibleinterp.com/articles/2005/04/arn308001.shtml>

⁸²⁹ PARPOLA, Simo. *Back to Delitzsch and Jeremias...*, s. 242.

vynikající vědecké práce. Poznatky, v nich obsažené, sděloval neotřelým, kvalitním a srozumitelným způsobem. Z nových skutečností vyvozoval a načrtával přímo před posluchači další nápady a možnosti, z nichž mnohé jsou aktuální také dnes. Své závěry nijak neprosazoval, často v jeho přednáškách zaznívá přesvědčení, že o správnosti či nesprávnosti dané věci rozhodne až budoucí výzkum.

Mnozí badatelé namítají, že Delitzschovy názory se postupně proměňovaly, jeho tón byl ostřejší, radikálnější, mnohdy si i protiřekl (druhá a třetí přednáška) a byl antisemitský, ale opět je třeba zdůraznit, že při zpětném hodnocení je nutné brát v potaz kontext doby. Rasové teorie byly texty běžnou a módní záležitostí, Židé byli vnímáni v určitých kruzích jako jistý druh ohrožení a v žádném případě nelze Delitzschovy výroky porovnávat s nacistickou ideologií. Německý badatel Reinhard G. Lehmann správně konstatoval, že Delitzsch byl zkrátka „dítětem své doby“.⁸³⁰ Jeho názory jsou odrazem atmosféry tehdejšího wilhelmovského Německa a posléze nově vznikající Výmarské republiky.

Osobně se domnívám, že značný vliv na pozdější Delitzschův radikalismus a jeho rasové názory mělo bezesporu zcela negativní přijetí jeho přednášek v Německu. Ostré útoky (zejména z protestantských kruhů), nejrůznější karikatury, polemiky plné sarkasmu, jízlivosti, ironie, mnohdy urážek, výsměchu a absence jakékoli pozitivní zpětné vazby, v něm musely pochopitelně vyvolávat hněv a negativní emoce.

Přicházel pak s některými nápady, které nemohl prosadit ani obhájit, nechával se strhnout fantazií, mnohdy hledal souvislosti tam, kde žádné nebyly, hnal sám sebe do přílišného radikalismu, mnohdy si i odporoval. Někdy byl zaslepený, nechtěl slyšet žádné proti-argumenty, v textech prostě viděl jen to, co tam sám vidět chtěl. Některé jeho výroky mohou vyvolávat dojem, že přestával být objektivní, ztrácel soudnost, choval se jako „kazatel vlastní víry“.

Delitzschův zápal a nadšení pro starou Mezopotámii a její dějiny neznal mezí. Některé jeho aktivity byly jeho současníky vnímány jako nepochopitelné, podivné a směšné, což je patrné i z dobového tisku. Deník „**Bohemia**“ přinesl v září 1908 zprávu o tom, jak se Delitzsch s velkým entuziasmem ujal úlohy odborného poradce při přípravě velkolepého historického baletu „Sardanapal“. V článku, nazvaném „**Balet profesorů**“, sarkasticky komentoval divadelní kritik **Josef Adolf Bondy** (1876-1946) Delitzschovo vysoké pracovní nasazení během příprav celé akce, konající se pod patronací samotného císaře, slovy: Dnes „je už i taneční umění svěřeno německým profesorům“.⁸³¹ Císař Vilém II. se ujal úlohy režiséra.⁸³² Tento příklad jasně

---

⁸³⁰ LEHMANN, Reinhard G. *Friedrich Delitzsch und der Babel-Bibel Streit...*, s. 268-271.

⁸³¹ BONDY, Josef Adolf. Das Ballett der Professoren. *Bohemia [Beilage]*. 4. 9. 1908, Jhg. 81, Nr. 244, s. 1. Dostupné také z: http://noviny.vkol.cz/kramerius/document/ABA001_0743039a.djvu?id=1716853

ilustruje, jak daleko vlastně dospělo Delitzschovo nadšení pro dějiny, kulturu a náboženství staré Mezopotámie. Ovšem i přes tuto skutečnost a výše uvedené výhrady ke způsobu prezentace jeho názorů, musím konstatovat, že jeho přednášky byly skutečně po odborné stránce vynikající. Jejich charakter byl věcný a informace, v nichž obsažené, na velmi vysoké úrovni

Zamýšlela jsem se rovněž nad tím, co obě zúčastněné „nepřátelské“ strany této polemiky vlastně spojovalo a co naopak rozdělovalo. Co měli vlastně společného Delitzschovi „protivníci“ a čím se od něj odlišovali? Oba dva „znenáviděné tábory“ prohlašovaly, že jim jde o výzkum náboženství, o dobové pozadí Bible, resp. Starého zákona. Vítili textovou kritiku Bible a prohlašovali, že náboženství je historický proces. Zároveň se nebránili spolupráci vědy (asyriologie) a víry (teologie). Teologové si slibovali od asyriologie a jejích výzkumů potvrzení autenticity Bible, tj. pravdivosti historického záznamu Starého zákona. Delitzsch sám prohlašoval, že je hluboce věřící člověk a že naše chápání Bible musí doprovázet historická a filologická vzdělanost. Naši víru musíme bezpodmínečně přizpůsobit výsledkům nejnovějších vědeckých výzkumů. Podle Delitzsche je náboženství historický proces, který se postupně vyvíjel v součinnosti s lidským konáním. Žádné nadpřirozené Boží zásahy ani verbální inspirace nejsou přípustné. Delitzsch se proto pokoušel restaurovat nepravdivost historického záznamu Starého zákona. Mnozí, zejména liberální teologové sice připouštěli kombinaci lidské přirozenosti a verbální inspirace, přesto však považovali Bibli za jakousi „uzákoněnou posvátnou pravdu“.

Často jsem si kladla otázku, jak je možné, že Delitzschovy přednášky tehdy vyvolaly takový rozruch, tolik záporných emocí, tak obrovský příval polemik v tisku... Dnes by přece takové věci nikoho nemohly tolik iritovat. A proč byly tak záporně přijaty nejvíce zrovna v Německu?

Vysvětluji si to tím, že v celém sporu byl od samého počátku osobně angažován sám císař Vilém II. Ten byl zároveň nejvyšší hlavou luterské církve v Německu. Celý spor se tím dostal také na náboženskou půdu. Císař svou přítomností na Delitzschových přednáškách, svým veřejným uznáním Delitzschovy práce, finanční podporou Delitzschových vědeckých aktivit a celkovými sympatiemi k Delitzschově osobě vůči němu vlastně vyvolával ve vědeckých, kulturních, politických, ale především teologických kruzích averzi. Zejména protestantská církev hleděla na císařovy sympatie k Delitzschovi se značnými obavami. Císařovo veřejné uznání, které projevoval Delitzschovým přednáškám, považovala za proklamaci státní ideologie a

---

⁸³² Wilhelm II. als Regisseur. *Bohemia [Beilage]*. 27. 8. 1908, Jhg. 81, Nr. 236, s. 1–2. Dostupné také z: http://noviny.vkol.cz/kramerius/document/ABA001_0742627b.djvu?id=1716648

ohrožení víry a církve vůbec. Císař svým postojem vlastně učinil z Delitzschových přednášek o „Babylonu a Bibli“ politikum.

Jsem přesvědčena, že vztah mezi asyriologií a biblickými studii je stále do jisté míry napjatý. I nyní přetrvává snaha pomocí starověkých nálezů zhodnotit vazby mezi náboženskými tradicemi ve Starém zákoně a starověkou Mezopotámií, což opětovně otevírá otázku vztahů mezi vědou a vírou.

Na závěr si dovolím malou rekapitulaci. Cílem Friedricha Delitzsche bylo pomocí přednášek, založených na nejnovějších vědeckých výzkumech, přesvědčit odbornou i širokou veřejnost o tom, že veškeré texty Starého zákona jsou jen pouhými opisy, klínopisných textů ze starého Babylonu. Zároveň se snažil proklamovat asyriologii jako novou, dynamicky se rozvíjející vědu, která lidstvu zprostředkovává poznání vlastní historie.⁸³³ Nejvíce toužil pomocí svých radikálních názorů přesvědčit pochopitelně teology. Jeho snaha se však setkala s obrovskou nevolí. Jeho kategorické závěry vyvrcholily antisemitismem a byly zcela zamítnuty (až na nepatrné výjimky). Největší odpor vzbudily právě u teologů, tedy paradoxně u těch, kterým byly jeho přednášky určeny především a které chtěl přesvědčit nejvíc. Někteří badatelé si kladli otázku, zda měla polemika, kterou Delitzsch vyvolal, vůbec smysl. Jsem pevně přesvědčena, že určitě ano, neboť vyvolala zájem o studium starověké Mezopotámie a židovských dějin. Rovněž upozornila na možnost a nutnost porozumět Bibli na základě dobového kulturního pozadí, které je možné uskutečnit jen s použitím nových vědeckých metod a disciplín. Upozornila tak na skutečnost, že historii Bible nelze zkoumat izolovaně od jejího kulturního prostředí.

Ve své disertační práci jsem sledovala několik cílů. Jedním z nich bylo předložit české vědecké veřejnosti základní informace o vědeckém sporu „Babel-Bibel.“ S pomocí historických, teologických a religionistických pohledů popsat jeho podstatu, průběh a důsledky. Protože jsem věděla, že Delitzschovy přednášky a argumentace nebyly dosud v českém prostředí mezi teology a asyriology podrobně známy, rozhodla jsem se je přeložit a rozebrat, stejně jako vybrané reakce jeho kritiků.

Chtěla jsem se zabývat i dopadem orientalistických prací na starozákonní exegezi a objasnit politický podtext celého sporu, zejména jeho vliv na vývoj sionismu a antisemitismu

---

⁸³³ Proč a jak dělat asyriologii, je to užitečná věda, která nám vůbec něco přináší a má asyriologie vlastně nějakou budoucnost? To byly otázky, které si kladly i další generace asyriologů. Viz OPPENHEIM, Leo A. Assyriology – Why and How? *Current Anthropology*. 1960, Vol. 1, No. 5/6, s. 409-423; BOTTÉRO, Jean. *Writing, Reasoning, and the Gods*. Translated by Zainab Bahrani and Marc Van De Mieroop. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1987. ISBN 0226-06727-0. Kapitola 1, In Defense of Useless Science, s. 15-25; WESTENHOLZ, Aage. Does Assyriology have a Future? *Kaskal: A Journal of History, Environments, and Cultures of the Ancient Near East*. 2006, Vol. 3, s. 275-283. ISSN 978-88-97530-70-1.

v Německu a dalších zemích. Spor měl totiž po diskuzích v kruzích protestantských, katolických a židovských i neblahé důsledky ideologické, neboť se stal součástí antisemitských argumentací. I ty se směly stát součástí analýzy. Vzhledem k celkovému rozsahu a zaměření práce jsem však svůj původní záměr přehodnotila a rozhodla se těmto skutečnostem věnovat jen okrajově.

Hlavním cílem však bylo heuristické shromažďování primárních a sekundárních pramenů k tématu (prohledávání knihovních fondů, elektronických databází, sběr materiálu, třídění pramenů, soupis nejdůležitějších položek) jejich překlady, komentáře a analyzování. V tomto směru bylo dosaženo cíle.

Mým osobním cílem bylo zmapovat reflexi Delitzschových přednášek v českém prostředí. Od samého počátku jsem byla pevně přesvědčena, že i v českých zemích musel mít spor nějakou odezvu. V tomto ohledu jsem se názorově rozcházela se svým bývalým školitelem prof. Blahoslavem Hruškou, který rezolutně trval na tom, že české intelektuální prostředí nebylo „Delitzschem“ vůbec zasaženo. Tvrdil, že „odezva byla velmi malá, téměř nepatrná“. Moje veškerá snaha směřovala k jedinému cíli - vyvrátit mýtus o tom, že česká odborná veřejnost na spor „Babel-Bibel“ nijak nereagovala. Díky internetu bylo možné v knihovnických aplikacích „Kramerius“, „Digitální knihovna Moravské zemské knihovny“, „Depositum“ a „ANNO“ (Austrian Newspapers Online) najít značné množství replik v dobovém tisku. Jsem přesvědčena o tom, že se mi podařilo dokázat pravý opak: Polemika „Babel-Bibel“ byla v českém prostředí nejen velmi dobře známá, ale byla opakovaně předmětem četných úvah, rozborů a debat v dobovém tisku a také u široké veřejnosti se těšila značnému zájmu.

Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny: Spisy Friedricha Delitzsche

Wo lag das Paradies? Eine Biblisch-Assyriologische Studie. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1881. 382 s.

Assyrische Grammatik: Mit Paradigmen, Übungsstücken, Glossar und Literatur. Berlin: H. Reuther, 1889. XVI, 433 s.

Geschichte Babyloniens und Assyriens. Zweite Auflage. Stuttgart: Vereinsbuchhandlung, 1891. 276 s.

Assyrisches Handwörterbuch. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1896. 730 s.

Das babylonische Weltschöpfungsepos. Leipzig: S. Hirzel, 1896. 167 s.

Assyrische Lesestücke: mit grammatischen Tabellen und vollständigem Glossar: Einführung in die assyrische und babylonische Keilschriftliteratur bis hinauf zu Hammurabi für akademischen Gebrauch und Selbstunterricht. 4. durchaus neu bearb. Aufl. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1900. XII, 193 s. Assyriologische Bibliothek; Bd. 16.

Babel und Bibel. Ein Vortrag. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1902. 62 s.

Das Buch Hiob neu übersetzt und erklärt. Ausgabe mit sprachlichem Kommentar. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1902. 194 s.

Bábel a bible. Druhá přednáška Bedřicha Delitzsche. Praha: Samostatnost, 1903. 39 s. Knihovna Samostatnosti; svazek 13.

Bábel a bible. Prvá přednáška. Praha: Samostatnost, 1903. 63 s. Knihovna Samostatnosti; svazek 12.

Babel and Bible. Two Lectures on the Significance of Assyriological Research for Religion. Chicago: The Open Court Publishing Company, 1903. 183 s. Dostupné také z: <https://archive.org/stream/babelandbibletw00deligoog#page/n6/mode/2up>

Zweiter Vortrag über Babel und Bibel. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1903. 66 s.

Babel und Bibel. Ein Rückblick und Ausblick. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1904. 75 s.

Babel und Bibel. Dritter (Schluss-) Vortrag. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1905. 84 s.

Babel and Bible: Three Lectures on the Significance of Assyriological Research for Religion, Embodying the Most Important Criticisms and the Author's Replies. Chicago: The Open Court Publishing Company, 1906. 293 s. Dostupné také z: <https://archive.org/stream/babelbiblethreel00deli#page/137/mode/2up>

Die Babylonische Chronik nebst einem Anhang über die Synchronistische Geschichte P., Des XXV. Banders der Abhandlungen der Sächsischen Akademie der Wissenschaften, philologisch-historische Klasse. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1906. 54 s.

Bábel a bible. Třetí závěrečná přednáška Bedřicha Delitzsche. Praha: Samostatnost, 1906. 51 s. Knihovna Samostatnosti; svazek 19.

Mehr Licht für Geschichte Kultur und Religion: Die Bedeusamsten Ergebnisse der babylonisch-assyrischen Grabungen: Ein Vortrag. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1907. 64 s.

Bábel a bible: Přehled a výhled. Praha: Hajn, 1908. 55 s. Knihovna Samostatnosti; svazek 25.

K obrodě náboženství. Překlad M. Ruzyňský. Praha: Hajn, 1908. 47 s. Knihovna Samostatnosti; svazek XXVI.

Zur Weiterbildung der Religion: Zwei Vorträge. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1908. 71 s.

Handel und Wandel in Altbabylonien. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1910. 72 s.

Das Land ohne Heimkehr. Stuttgart: Deutsche-Verlags Anstalt, 1911. 46 s.

Die Lese- und Schreibfehler im Alten Testament: Nebst den dem Schrifttexte einverleibten Randnoten klassifiziert: Ein Hilfsbuch für Lexikon und Grammatik, Exegese und Lektüre. Berlin und Leipzig: Vereinigung wissenschaftlicher Verleger. Berlin: Walter de Gruyter, 1920. 190 s.

Die grosse Täuschung. Erster Teil. Kritische Betrachtungen zu den alttestamentlichen Berichten über Israels Eindringen in Kanaan, die Gottesoffenbarung vom Sinai die Wirksamkeit der Propheten. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1921. 293 s.

Die grosse Täuschung. Zweiter (Schluss-) Teil. Fortgesetzte kritische Betrachtungen zum Alten Testament, vornehmlich den Propheten-schriften und Psalmen, nebst Schlussfolgerungen. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1921. 123 s.

Prameny: Spisy Delitzschových kritiků (odezva na tři přednášky „Babel und Bibel“)

BARTH, Jakob. *Babel und israelitischen Religionswesen. Vortrag.* Berlin: Mayer & Müller, 1902. 36 s.

BEZOLD, Carl. *Die babylonisch-assyrischen Keilinschriften und ihre Bedeutung für das Alte Testament: Ein assyriologischer Beitrag zur Babel-Bibel-Frage.* Tübingen und Leipzig: Verlag von J. C. B. Mohr, 1904. 84 s.

BONDI, Jonas. *Babel und Bibel: Ein Scherzspiel, aufgeführt bei einer Jubiläumsfeier.* Frankfurt am Main: Kauffmann, 1903. 15 s.

BOSCAWEN, W. St. Chad. *The First of Empires: „Babylon of the Bible“ in the Light of Latest Research.* London and New York: Harper & Brothers, 1903. 355 s.

BUDDE, Karl. *Das Alte Testament und die Ausgrabungen. Ein Beitrag zum Streit um Babel und Bibel*. Giessen: J. Ricker'sche Verlagsbuchhandlung, 1903. 40 s.

BUDDE, Karl. *Was soll die Gemeinde aus dem Streit um Babel und Bibel lernen? Ein Vortrag*. Tübingen und Leipzig: J. C. B. Mohr, 1904. 52 s.

DÖLLER, Johannes. *Bibel und Babel oder Babel und Bibel? Eine Entgegnung auf Prof. Friedrich Delitzsch' „Babel und Bibel“*. Paderborn: Druck und Verlag von Ferdinand Schöningh, 1903. 36 s.

GOLDSCHMIED, Leopold. *Der Kampf um Babel-Bibel im Lichte des Judentums*. Frankfurt: Kaufmann, 1903. 52 s.

GUNKEL, Hermann. *Israel und Babylonien. Der Einfluss Babyloniens auf die israelitische Religion*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1903. 52 s.

GUNKEL, Hermann. *Schöpfung und Chaos*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1921. 450 s.

HILPRECHT, Hermann V. *Die Ausgrabungen der Universität von Pennsylvania im Bêl-Tempel zu Nippur: Ein Vortrag von H. V. Hilprecht*. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1903. 77 s.

HILPRECHT, Hermann V. *Explorations in Bible Lands*. Philadelphia: A. J. Holman, 1903. 809 s.

HOMMEL, Fritz. *The Ancient Hebrew Tradition as Illustrated by the Monuments*. London: Society for Promoting Christian Knowledge, 1897. 386 s.

HOMMEL, Fritz. *Die altorientalischen Denkmäler und das Alte Testament: Eine Erwiderung auf Prof. Fr. Delitzsch's „Babel und Bibel“*. Berlin: Deutsche Orient Mission, 1902. 64 s.

JAWITZ, Ze'ev. Habbikoret keshehi mevukkeret. (Criticism when it is Criticized). *Tachkemoni*, 2, Bern: 1910. s 14. Cit. podle: SHAVIT, Yaacov and ERAN, Mordechai. *The Hebrew Bible Reborn: From Holy Scripture to the Book of Books: A History of Biblical Culture and the Battles Over the Bible in Modern Judaism* [online]. Berlin: Walter de Gruyter, ©2007. s. 252. *Studia Judaica: Forschungen zur Wissenschaft des Judentums*, Bd. 38 [cit. 2017-01-27]. Dostupné z: <http://site.ebrary.com/lib/natl/Doc?id=10317945>.

JEREMIAS, Alfred. *Im Kampfe um Babel und Bibel. Ein Wort zur Verständigung und Abwehr*. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1903. 52 s.

JEREMIAS, Alfred. *Monotheistische Strömungen innerhalb der babylonischen Religion*. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1904. 62 s.

JEREMIAS, Johannes. *Moses und Hammurabi*. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1903. 79 s.

JOHNS, Claude H. W. Introduction. In: DELITZSCH, Friedrich. *Babel And Bible: Two Lectures Delivered Before the Members of the Deutsche Orient-Gesellschaft In the Presence of the German Emperor*. New York: G. P. Putnam's sons; London: Williams and Norgate, 1903. v-xxix.

- KEIL, P. *Zur Babel-und Bibel-Frage. Erweiterter Neudruck aus „Pastor bonus“*. Trier: Paulinus, 1903. 78 s.
- KITTEL, Rudolf. *Der Babel-Bibel-Streit und die Offenbarungsfrage. Ein Verzicht auf Verständigung*. Leipzig: Deichert, 1903. 25 s.
- KITTEL, Rudolf. *Die babylonischen Ausgrabungen und die biblische Urgeschichte*. Leipzig: Deichert, 1903. 36 s.
- KÖNIG, Eduard. *Bibel und Babel. Eine kulturgeschichtliche Skizze*. Berlin: Verlag von Martin Warneck, 1902. 78 s.
- MÜLLER, David, Heinrich. *Die Gesetze Hammurabis und ihr Verhältnis zur mosaischen Gesetzgebung sowie zu den XII Tafeln; Text in Umschrift, deutsche und hebräische Übersetzung, Erläuterung und vergleichende Analyse*. Wien: Alfred Hölder, 1903. 297 s.
- MUSIL, Alois. *Od stvoření do potopy: Biblické universitní extense*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakl. V. Kotrba, 1905. 174 s. Vzdělávací knihovna katolická; sv. 36.
- OETTLI, Samuel. *Der Kampf um Bibel und Babel. Ein religionsgeschichtlicher Vortrag*. Leipzig: Deichert, 1902. 32 s.
- OCHSER, Shulim. *Judentum und Assyriologie. Drei volkstümliche Vorträge, gehalten im Vereine für jüdische Geschichte und Literatur in Berlin*. Berlin: Calvary, 1904. 63 s.
- PLATO, Immanuel. *Reflexionen über „Babel und Bibel“ {Zugleich eine psychologische und historische Vertiefung des Kaiserlichen Handschreibens}. Ein Beitrag zur Geschichte der Deutschen Kultur und Jüdischen Religion. I.u. 2./Dritter/Vierter offener Brief {..} an Herrn Professor Dr. Friedrich Delitzsch in Berlin von Dr. Immanuel Plato in Hamburg. Als Manuskript gedruckt* Hamburg: Lessmann, 1903. 39 s.
- ROGERS, Robert W. *The religion of Babylonia and Assyria Especially in it's Relations to Israel. 5 Lectures Delivered at Harvard University by Robert William Rogers*. New York: Eaton & Mains, 1908. 314 s.
- ROSENTHAL, Ludwig, A. *Babel und Bibel oder Babel gegen Bibel? Ein Wort zur Klärung*. Berlin: Israelitische Wochenschrift, 1902. 31 s.
- ROSENTHAL, Ludwig, A. *Bibel trotz Babel! Beleuchtung des zweiten Delitzsch'schen Vortrages und seiner neusten Aeusserung „Zur Klärung“*. Leipzig: M. W. Kaufmann, 1903. 32 s.
- ROSENTHAL, Ludwig, A. *Zurück zur Bibel! Mit einem Nachtrag: Bibelwissenschaft und Rechtgläubigkeit*. Berlin: M. Poppelauer, 1902. 50 s.
- TÄNZER, Arnold A. *Judentum und Entwicklungslehre. Nach einem in Innsbruck am 4. Mai 1903 über „Babel und Bibel“ gehaltenen Vortrage*. Berlin: Calvary, 1903. 68 s.
- WINCKLER, Hugo. *Die babylonische Kultur in ihren Beziehungen zur unsrigen: Ein Vortrag*. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1902. 64 s.

WINCKLER, Hugo. *Die Gesetze Hammurabis, König von Babylon um 2250 v. Chr. Das älteste Gesetzbuch der Welt*. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1902. 54 s.

WINCKLER, Hugo. *Himmels- und Weltbild der Babylonier: Als Grundlage der Weltanschauung und Mythologie aller Völker*. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1903. 64 s.

ZIMMERN, Heinrich. *Vater, Sohn und Fürsprecher in der babylonischen Gottesvorstellung*. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1896. 15 s.

ZIMMERN, Heinrich. *Biblische und babylonische Urgeschichte*. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1901. 39 s.

ZIMMERN, Heinrich. *Keilinschriften und Bibel nach ihrem religionsgeschichtlichen Zusammenhang: Ein Leitfadens zur Orientierung im sog. Babel-Bibelstreit; mit Einbeziehung auch der neutestamentlichen Probleme*. Berlin: Reuther & Reichard, 1903. 53 s.

Dobový tisk (reakce v novinách a časopisech):

[„aa“]. Babel a Bible. *Katolické listy*. 17. 7. 1903, roč. VII., č. 192, s. 1-2.

[„aa“]. Babel a Bible. *Katolické listy*. 5. 11. 1903, roč. VII., č. 301, s. 1-2.

Babel a bible. *Českožidovské listy*. 1. 2. 1903, roč. IX., č. 3, s. 2-3. Dostupné také z: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/PShowPageDoc.do?it=0&id=5190215&picp=&idpi=6868759>

Babel a bible. *Českožidovské listy* [Belletristická příloha]. 16. 2. 1903, roč. IX., č. 4, s. II. Dostupné také z: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/PShowPageDoc.do?it=0&id=5190231&picp=&idpi=6868775>

Babel und Bibel. *Die Zeit*. 12. 4. 1903, Jhg. 2, Nr. 193, s. 9. Dostupné také z: <http://anno.onb.ac.at/cgi-content/annoshow?call=zei|19030412|9|100.0|0>

Bábel a Bible. *Národní listy* [ranní vydání]. 14. 3. 1903, roč. XXXXIII., č. 72, [Příloha „Národních listů“ k číslu 72], s. 9. Dostupné také z: http://kramerius.nkp.cz/kramerius/document/ABA001_2177800997.djvu?id=11479070

Bábel a bible. *Nový život: měsíčník pro umění, vzdělání a zábavu*. 1903, roč. 8, č. 6, s. 200. Dostupné také z: <http://depositum.cz/knihovny/zivot/strom.clanek.php?clanek=22235>

Babel a bible. *Rozvoj: Pokrokový týdeník*., 3. 3. 1905, roč. 2, č. 9, s. 2. Dostupné také z: http://kramerius.nkp.cz/kramerius/document/ABA001_3046400066.djvu?id=24676640

Bible a Bábel. *Rozvoj: týdeník českých pokrokových židů*. 14. 1. 1904, roč. I., č. 3, s. 4. Dostupné také z: http://kramerius.nkp.cz/kramerius/document/ABA001_3046300020.djvu?id=24675704

Biblische Urgeschichten im Lichte babylonischer Ausgrabungen. *Neue Bahnen: Monatsschrift für wissenschaftliche und praktische Pädagogik mit besonderer Berücksichtigung der*

Lehrerfortbildung. 1903, Jhg. XIV., Nr. 4. s. 218-225. Dostupné také z:
http://www.digizeitschriften.de/download/ZDB979982693_0014/ZDB979982693_0014_LOG_0033.pdf

BÖHMER, Julius. Das Alte Testament im Lichte mesopotamischer Ausgrabungen. *Die Studierstube*. Jhg. I., Heft 8, 1903, s. 112-121, 154-161, 249-256, 298-303, 366-375.

BONDY, Josef Adolf. Das Ballett der Professoren. *Bohemia [Beilage]*. 4. 9. 1908, Jhg. 81, Nr. 244, s. 1. Dostupné také z:
http://noviny.vkol.cz/kramerius/document/ABA001_0743039a.djvu?id=1716853

Br. Bibel – Babel. *Museum: časopis bohoslovců českomoravských*. 1902-1903, roč. XXXVII., s. 194-195.

CARUS, Paul. Gunkel versus Delitzsch. *The Open Court*. 1904, Vol. 1904, Iss. 4, Article 6. s. 226-241.
Dostupné z: <http://opensiuc.lib.siu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1739&context=ocj>

ČERNÍK, Josef. Bible a Babylon. *Vlast'*. 1902-1903, roč. 19, č. 12, s. 1047-1049.

ČERNÍK, Josef. Bible a Babylon. *Vlast'*. 1902-1903, roč. 19, č. 12, s. 1134-1140.

DANĚK, Slavomir. Ještě Delitzsch a starozákonní věda. *Kalich. Rozhledy po životě náboženském*. 1922, roč. VII., č. 1, s. 131-136.

DANĚK, Slavomir. Theologie. V oboru starozákonním. *Kalich. Rozhledy po životě náboženském*: 1922, roč. VII., č. 1, s. 28-35.

Feuilleton: Vzdělávací knihovna katolická. *Čech: politický týdeník katolický*. 5. 5. 1905, roč. 30, č. 122, s. 1. Dostupné také z:
<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:2eae130-8e8b-11e6-89b1-5ef3fc9ae867>
<http://anno.onb.ac.at/cgi-content/annoshow?call=cdb|19050505|1|100.0|0>

Grünert, Max. Friedrich Delitzsch: (Babel und Bibel.) *Bohemia [Beilage]*. 18. 3. 1905, Jhg. 78, Nr. 77, s. 1-2. Dostupné také z:
http://kramerius.nkp.cz/kramerius/document/ABA001_1053602235.djvu?id=20688882

GUNKEL, Hermann. Rez. über H. Zimmern. Keilschriften und Bibel nach ihrem religionsgeschichtlichen Zusammenhang. *Tägliche Rundschau [Unterhaltungsbeilage]*. 10. 11. 1903, Nr. 264, s. 1056.

GUNKEL, Hermann. Rez. über F. Delitzsch, Die grosse Täuschung. *Frankfurter Zeitung und Handelsblatt [Erstes Morgenbl.]* 30. 5 1920, Jhg. 390, Nr. 64, s. 1.

HARNACK, Adolf. Der Brief Seiner Majestät des Kaisers an den Admiral Hollmann. *Preussische Jahrbücher*. 1903, Jhg. 111, Nr. 3, s. 584-589.

HELBICH, [Karel], Dr. Babel a bible. *Akademie: orgán socialistické mládeže*. 1903, roč. VII., č. 12, s. 353-355. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:06eb11c0-eb1b-11e3-adbd-5ef3fc9bb22f>

Herr Prof. Dr. Delitzsch... *Bohemia [Morgenblatt]*. 18. 3. 1905, Jhg. 78, Nr. 77, s. 6. Dostupné také z: http://kramerius.nkp.cz/kramerius/document/ABA001_1053602224.djvu?id=20688871

HROZNÝ, Bedřich. Vznik mythu o Leviatanovi. *Naše doba*. 20. 3. 1903, roč. 10, č. 6, s. 407-415.

HROZNÝ, Bedřich. Vznik mythu o Leviatanovi. *Naše doba*. 20. 2. 1903, roč. 10, č. 5, s. 321-329.

HURDÁLEK, [Jan]. Druhá přednáška Delitzschova v Praze. *Nový život: měsíčník pro umění, vzdělání a zábavu*. 1907, roč. XII., č. 4, s. 171-172. Dostupné také z: <http://depositum.cz/knihovny/zivot/strom.clanek.php?clanek=23185>

CHAMBERLAIN, Houston Stewart: Znali Babyloňané Jahve-ho? (Z knihy „Die Grundlagen des XX. Jahrhunderts“.) Přeložil K. Pelant. *Volná myšlenka: časopis volných myslitelů českých*. 1. 2. 1909, roč. IV., sešit 10, s. 297-299. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:c2977ea0-beaf-11e4-854f-5ef3fc9ae867>

JACOB, Benno. Das Judentum und die Ergebnisse der Assyriologie. *Allgemeine Zeitung des Judentums. Ein unparteiisches Organ für alles jüdische Interesse*. 18. 4. 1902, Jhg. 66, Nr. 16, s. 187-225.

JAŠEK, Adolf. Boj o Bibli a Babel reklamou německé vědy? *Našinec*. 17. 3. 1909, roč. XLV., č. 45, s. 1. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:2d0b0aa8-828e-11e0-b92b-0050569d679d>

JENSEN, Peter. „Babel und Bibel.“ *Die Christliche Welt*, 22. 5. 1902, Jhg. 16, Nr. 1, s. 487-494.

JENSEN, Peter. Friedrich Delitzsch und der babylonische Monotheismus. *Die Christliche Welt*. 1. 1. 1903, Jhg. 17, Nr. 1, s. 13-15.

JEREMIAS, Alfred. Babel-Bibel und Religionswissenschaft. *Der Zeitgeist [Beiblatt zum Berliner Tageblatt]*. 16. 2. 1903, Jhg. XXXII., Nr. 84, s. 5.

Jest bible kopií babylonského originálu? *Národní politika [ranní vydání]*. 16. 5. 1903, roč. XXI., č. 134, [Nedělní zábavná a poučná příloha k číslu 134 ze dne 16. 5. 1903], s. 35. Dostupné také z: http://kramerius.nkp.cz/kramerius/document/ABA001_2173003379.djvu?id=26710942

Jsmo ještě křesťany? *Obnova: týdeník Čsl. strany lidové*. 23. 1. 1903, roč. IX., č. 4, s. 2.

KÁDNER, Otakar. Bedřich Delitzsch: Babel a bible. *Pedagogické rozhledy: Věstník literárního a pedagogického odboru při Ústředním spolku jednot učitelských v Čechách*. 1903, roč. XVII., č. 3, s. 186-188. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:58b12380-9762-11e3-a880-5ef3fc9ae867>

KAULEN, Franz: *Babel and Bibel. Literarischer Handweiser zunächst für alle Katholiken' deutscher Zunge*. 1902, Jhg. 40, Nr. 14-15, s. 457-468.

Kí [Krejčí, František V.]. Bibel-Babel. *Česká mysl*. 1. 5. 1903, roč. 4, č. 3, s. 236-238. Dostupné také z: http://noviny.vkol.cz/kramerius/document/ABA001_2431123a.djvu?id=3369285

KOHN. Die Sinaitischen Tafeln und die Babylonischen Täfelchen! *Der Israelit*. 10. 7. 1902, Jhg. 43, Nr. 55, s. 1163-1164.

KREJČÍ, František V. Prof. Delitzsch proti císaři Vilémovi. *Rozhledy: Revue umělecká, politická a sociální*. 25. 4. 1903, roč. 13, č. 30, s. 741. Dostupné také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:73b59150-c18f-11e3-bb44-5ef3fc9bb22f>

LAZAR, Shimon M. *Hamaggid hechadas*. 1903, s. 65. Cit. podle: SHAVIT, Yaacov and ERAN, Mordechai. *The Hebrew Bible Reborn...*, s- 279.

LIAGRE BÖHL, Franz M. Th. Babel und Bibel. *Jaarbericht Ex Oriente Lux*. 1964, Jhg. 7, Nr. 16, s. 103-118.

MAYBAUM, Sigmund. Friedrich Delitzsch über Babel und Bibel. *Allgemeine Zeitung des Judentums*. 23. 1. 1903, Jhg. 67, Nr. 4. s. 37-39. Dostupné také z:

<http://sammlungen.ub.unifrFrankfurt.de/cm/periodical/pageview/3295934>

Moravsko-slezská organizace křesťansko-sociální... *Čech*: politický týdeník katolický. 2. 1. 1904, roč. 29, č. 2. s. 1. Dostupné také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:92b24d70-739c-11e6-97fa-001018b5eb5c>

MUSIL, Alois. Bible nebo Babel? *Hlídky: Měsíčník vědecký se zvláštním zřetelem k apologetice a filosofii*. 1903, roč. XX., č. 4, s. 289-293. Dostupné také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:7ceada80-1c6c-11e5-8401-001018b5eb5c>

MUSIL, Alois. Bible nebo Babel? *Hlídky: Měsíčník vědecký se zvláštním zřetelem k apologetice a filosofii*. 1903, roč. XX., č. 5., s. 366-371. Dostupný také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:2099bc60-1c6c-11e5-b642-005056827e51>

MUSIL, Alois. Bible nebo Babel? *Hlídky: Měsíčník vědecký se zvláštním zřetelem k apologetice a filosofii*. 1903, roč. XX., č. 8, s. 586-593. Dostupné také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:8c6da5f0-1c6c-11e5-bcc5-5ef3fc9bb22f>

MUSIL, Alois. Bible nebo Babel? *Hlídky: Měsíčník vědecký se zvláštním zřetelem k apologetice a filosofii*. 1903, roč. XX., č. 9, s. 675-681. Dostupné také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:ec6134a0-1c6b-11e5-855a-5ef3fc9ae867>

MUSIL, Alois. Bible nebo Babel? *Hlídky: Měsíčník vědecký se zvláštním zřetelem k apologetice a filosofii*. 1903, roč. XX., č. 10, s. 756-761. Dostupné také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:ecc7bea0-1c6b-11e5-8454-005056825209>

MUSIL, Alois. Bible nebo Babel?, *Hlídky: Měsíčník vědecký se zvláštním zřetelem k apologetice a filosofii*. 1903, roč. XX., č. 11, s. 829-836. Dostupné také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:c6bafdd0-1c6b-11e5-855a-5ef3fc9ae867>

MUSIL, Alois. Bible nebo Babel? *Hlídky: Měsíčník vědecký se zvláštním zřetelem k apologetice a filosofii*. 1903, roč. XX., č. 12, s. 881-901. Dostupné také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:c6dc8f90-1c6b-11e5-8454-005056825209>

Německý císař o biblických otázkách. *Národní listy*, ranní vydání. 21. 2. 1903, roč. XXXXIII., č. 51. s. 4. Dostupné také z:

http://kramerus.nkp.cz/kramerus/document/ABA001_2177800686.djvu?id=11478448

[Novobydžovská skupina Z. J. K. D. ...] *Čech*: politický týdeník katolický. 6. 1. 1904, roč. 29, č. 6. s. 6. Dostupné také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:c2a674c0-739c-11e6-aa85-005056825209>

OPPERT, Jules. Babel und Bibel. *Jewish Chronicle*. 17. 4. 1903, Vol. 776, No. 1, s. 14-15.

SAMUEL, Salomon. Wissenschaft und Judentum an Ende des Bibelstreits. *Allgemeine Zeitung des Judentums. Ein unparteiisches Organ für alles jüdische Interesse*. 1903, Jhg. 67, Nr. 28, s. 330–332.

SELIGKOWITZ, Benzoin. Der Vortrag „Babel und Bibel“ in seinen Konsequenzen für Judentum und Christentum. *Israelitische Wochenschrift*. 1903, Jhg. 12, Nr. 8, s. 107–109.

SELLIN, Eduard. Ein Schlusswort zu „Babel und Bibel“. *Evangelische Kirchenzeitung für Österreich* [online]. 15. 7. 1903, Jhg. 20, Nr. 14, s. 210-212. [cit. 2016-07-03]. Dostupné z:

<http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=ekz&datum=19030715&seite=1&zoom=33>

SKALÁK, J[osef]. Panbabylonismus a bible. *Akademie: orgán socialistické mládeže*. 1908, roč. XII., sešit 9. s. 400-409. Dostupné také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:72123830-9f7a-11e3-b9bb-5ef3fc9bb22f>

STĚHULE, J. L. Dr. [Prof. Delitzsch přednášel v Praze...]. *Čas*. 6. 2. 1907, roč. 21, č. 37, s. 2.

STEINOCHR, Ign.[ác], Dr. Bible a Babylon. *Katolické listy*. 17. 2. 1903, roč. VII., č. 47, s. 1-2.

STEINOCHR, Ign. Bible a Babylon. *Vychovatel: Časopis věnovaný zájmům křesťanského školství*. 1. 5. 1903, roč. XVIII., č. 9, s. 106-107. Dostupné také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:c14c84a0-6766-11e4-8fe2-5ef3fc9bb22f>

STEINOCHR, Ign. Bible a Babylon. *Vychovatel: Časopis věnovaný zájmům křesťanského školství*. 15. 5. 1903, roč. XVIII., č. 10, s. 117-118. Dostupný také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:90d08fb0-6766-11e4-9ab5-5ef3fc9ae867>

STEINOCHR, Ign. Bible a Babylon. *Vychovatel: Časopis věnovaný zájmům křesťanského školství*. 1. 6. 1903, roč. XVIII., č. 11, s. 129-130. Dostupné také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:29962b70-6766-11e4-be62-005056825209>

STEINOCHR, Ign. Bible a Babylon. *Vychovatel: Časopis věnovaný zájmům křesťanského školství*. 15. 6. 1903, roč. XVIII., č. 12, s. 142-143. Dostupné také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:67255d50-6764-11e4-9ab5-5ef3fc9ae867>

STEINOCHR, Ign. Bible a Babylon. *Vychovatel: Časopis věnovaný zájmům křesťanského školství*. 15. 7. 1903, roč. XVIII., č. 14, s. 164-165. Dostupné také z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:afba7320-6764-11e4-8b87-001018b5eb5c>

STEINOCHR, Ign. Bible a Babylon. *Vychovatel: Časopis věnovaný zájmům křesťanského školství*. 15. 9. 1903, roč. XVIII., č. 18, s. 209-210. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:bb770440-6763-11e4-8214-005056827e51>

STEJSKAL, František. Bible a Babel. *Časopis katolického duchovenstva*. 1904, roč. XLV. (LXX.), sešit 1, s. 14-20. Dostupné také z: <http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=1378>

STEJSKAL, František. Bible a Babel. *Časopis katolického duchovenstva*. 1904, roč. XLV. (LXX.), sešit 3. s. 176-180. Dostupné také z: <http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=1463>

STEJSKAL, František. Bible a Babel. *Časopis katolického duchovenstva*. 1904, č. XLV. (LXX.), sešit 5, s. 283-287. Dostupné také z: <http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=1724>

STEJSKAL, František. Bible a Babel. *Časopis katolického duchovenstva*. 1904, č. XLV. (LXX.), sešit 6, s. 375-378. Dostupné také z: <http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=1758>

Š. ED. [Štorch, Eduard]. O původu bible. *Volná myšlenka: Časopis volných myslitelů českých*. 1. 12. 1908, roč. IV., sešit 8, s. 242-243. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:2b013b20-beb0-11e4-837c-001018b5eb5c>

[Trochu více logiky!] *Obnova: týdeník Čsl. strany lidové*. 22. 5. 1903, roč. IX., č. 21, s. 3.

Vaněk, O. Frant.[išek], Dr. Bible a Babel. *Národní listy [ranní vydání]*. 22. 2. 1903, roč. XXXXIII, č. 52 [Nedělní zábavná příloha „Národních listů“ k číslu 52], s. 9. Dostupné také z: http://kramerius.nkp.cz/kramerius/document/ABA001_2177800707.djvu?id=11478490

Víra a věda. Řeč knížete Aloise Liechtensteina na V. sjezdě katolíků ve Vídni. *Čech*. 28. 11. 1905, roč. 30, č. 328, s. 1-2. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:e4b423d0-919e-11e6-baa5-005056827e51>

Víra a věda. Řeč knížete Aloise Liechtensteina na V. sjezdě katolíků ve Vídni. *Čech*. 29. 11. 1905, roč. 30, č. 329, s. 2-3. Dostupný také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:07fb8310-919f-11e6-89b1-5ef3fc9ae867>

Volná konference duchovenstva. *Čech*. 17. 1. 1904, roč. 29, č. 17, s. 2. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:0d3b83d0-739e-11e6-aa85-005056825209>

Vorträge. Prof. Delitzsch in der Urania. *Prager Tagblatt [Morgen-Ausgabe]*. 31. 1. 1907, Jhg. XXXI., Nr. 31, s. 4. Dostupné také z: <http://anno.onb.ac.at/cgi-content/annoshow?call=ptb|19070131|4|100.0|0>

WEISSBURG, Julius. Babel und Bibel. *Pester Lloyd*. 17. 1. 1903, Jhr. 1903, Nr. 15, s. 2. Dostupné také z: <http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=pel&datum=19030117&seite=1&zoom=33>

WERNER, Cossman. Das Judentum im Lichte moderner Kritik. *Allgemeine Zeitung des Judentums. Ein unparteiisches Organ für alles jüdische Interesse.* 1906, Jhg. 70, Nr. 6, s. 67–70, 81–83, 93–95.

Wilhelm II. als Regisseur. *Bohemia [Beilage]*. 27. 8. 1908, Jhg. 81, Nr. 236, s. 1–2. Dostupné také z: http://noviny.vkol.cz/kramerius/document/ABA001_0742627b.djvu?id=1716648

Die Wiedererweckung von Assur und Babylon. (Vortrag von Prof. Dr. Friedrich Delitzsch.) *Bohemia [Morgenblatt]*. 19. 3. 1905, Jhg. 78, Nr. 78, s. 104. Dostupné také z: http://kramerius.nkp.cz/kramerius/document/ABA001_1053602250.djvu?id=20688897

WOLFF, [Franz, J.] P. Babel und Bibel. *Evangelisch-Kirchlicher Anzeiger von Berlin.* 25. 1. 1903, Jhg. 77, Nr. 4. s. 73-77.

-ý. Professor Delitzsch opět v Praze. *Čech.* 5. 2. 1907, roč. XXXII., č. 35, s. 3. Dostupné také z: <http://anno.onb.ac.at/cgi-content/annoshow?call=cdb|19070205|3|100.0|0>

Z katol. polit. jednoty. *Našinec.* 16. 1. 1907, roč. XLIII., č. 7. s. 1. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:56ff3993-827b-11e0-b92b-0050569d679d>

ZDRÁHAL, Fr. Bible – Bábel. (Genes. 1 – Inuma-eliš) *Museum.* 1908-1909, roč. 43, s. 60-68.

Ze života náboženského. *Hlidka: Měsíčník vědecký se zvláštním zřetelem k apologetice a filosofii.* 1903, roč. XX., č. 1, s. 151. Dostupné také z: <http://librinostri.catholica.cz/nahledy.php?a=H11903-r#lg=1&slide=76>

Ze života náboženského. *Hlidka: Měsíčník vědecký se zvláštním zřetelem k apologetice a filosofii.* 1903, roč. XX., č. 3, s. 244. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:7c3ebc00-1c6c-11e5-8454-005056825209>

Ostatní prameny:

BARTON, George. *Archeology and the Bible.* Philadelphia: American Sunday-School Union, 1916. 728 s.

BIBLE: *Písmo svaté Starého a Nového zákona: český ekumenický překlad.* 9. vyd., 7. přeprac. Praha: Česká biblická společnost, 1994. 863 s. ISBN 80-85810-05-0.

BIEDERMANN, Gustav. *Goethes Gespräche: Ohne die Gespräche mit Eckermann.* 8. sv. Leipzig: Biedermann, 1890. 340 s.

BROWN, Francis. *Semitics Studies in America.* Johns Hopkins University Circular. 1909, Vol. 3, s. 240-259.

BUDGE, Wallis, E. A. *Rise and Progress of Assyriology.* London: M. Hopkinson, 1925, 321 s.

BURSTEIN, Stanley M. *The Babyloniaca of Berossus.* Malibu: Undena Publications, 1978. 37 s.

DILLMANN, August. *Die Bücher Numeri, Deuteronomium und Josua.* Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1886. 256 s.

DILLMANN, August. *Kommentar zu den Büchern Exodus und Leviticus*. Leipzig: S. Hirzel, 1880. 696 s.

ELIÁŠ, Oldřich. *Magie a demonologie ve staré Babylonii*. Praha: Sfinx, 1923. s. 40. Knihovna Sfingy, sv. 48.

EPOS O GILGAMEŠOVI. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003. 410 s. Mythologie. ISBN 80-7106-517-X.

FALKENSTEIN, A., SODEN von, Wolfram. *Sumerische und akkadische Hymnen und Gebete*. Eingeleitet und übertragen von A. Falkenstein und W. von Soden. Zürich/Stuttgart: Artemis-Verlag, 1953. 420 s.

GOETHE, Johann, Wolfgang. *Schriften zur Literatur*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1962. 315 s.

GRESSMANN, Hugo. *Altorientalische Texte zum Alten Testament*. 2. Aufl. Berlin: Walter de Gruyter, 1926. 432 s.

HARNACK, Adolf. *Marcion: Das Evangelium vom fremden Gott: Eine Monographie zur Geschichte der Grundlegung der katholischen Kirche*. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1924. 718 s.

HÉRODOTOS. *Dějiny aneb Devět knih nazvaných Músy*. Praha: Odeon, nakladatelství krásné literatury a umění, 1972. 548 s.

CHAMBERLAIN, Houston, Stewart. *Dilettantismus, Rasse, Monotheismus, Rom*. München: Verlagsanstalt F. Bruckmann, 1903. 81 s.

JASTROW, Morris. *Hebrew and Babylonia Traditions: The Haskell Lectures Delivered at Oberlin College in 1913*. London: T. Fischer Unwin, 1914. 376 s.

KAULEN, Franz. *Assyrien und Babylonien nach den neusten Entdeckungen*. Freiburg: Herder, 1882. 313 s.

KING, Leonard W. *Cuneiform Texts from Babylonian Tablets &c., in the British Museum*. Part XIII. London: Oxford University Press, 1901. 57 s.

KING, Leonard W. *Cuneiform Texts from Babylonian Tablets, &c., in the British Museum*. Part XV. London: Oxford University Press, 1902. 55 s.

KING, Leonard W. *The Seven Tablets of Creation of the World and of Mankind: Or The Babylonian and Assyrian Legends concerning the Creation of the World and of Mankind*. Volume 2. London: Luzac, 1902. 206 s.

KOHLER, Josef a PEISER, Felix Ernst. *Hammurabis Gesetz*. Band I. Übersetzung, juristische Wiedergabe. Erläuterung. Leipzig: Pfeiffer, 1904. 146 s.

KOLDEWEY, Robert. *The Excavations at Babylon*. Translated by Agnes Sophia Johns. London: Macmillan, 1914. 390 s.

- KÖNIG, Eduard. *Das Buch Hiob*. Gütersloh: Verlag C. Berkelsmann, 1929. 510 s.
- KORÁN. Překlad Ivan Hrbek. Vyd. celkem 6., v tomto překladu a v Odeonu 2. Praha: Odeon, 1991. 794 s. Živá díla minulosti; Sv. 63. ISBN 80-207-0444-2.
- LANDSBERGER, Benno. *Die Eigenbegrifflichkeit der babylonischen Welt. Ein Vortrag*, *Islamica* 2, 1926. s. 355-372.
- LANDSBERGER, Benno. *Materialien zum Sumerischen Lexikon. Vokabulare und Formularbücher*. Band I. Die Serie ana ittišu. Roma: Sumptibus Pontificii Instituti Biblici, 1937. 258 s.
- LANDSBERGER, Benno. *The Conceptual Autonomy of the Babylonian World*. Monographs on the Ancient Near East (translation by T. Jacobsen, B. Foster and H. von Siebenthal). Volume 1. Fascicle 4. Malibu: Undena Publications, 1976. 15 s.
- MEYER, Eduard. *Geschichte des Altertums*. Zweite Auflage. Erster Band. Stuttgart: Verlag der J. G. Cotta'schen Buchhandlung, 1884. 276 s.
- Mýty staré Mezopotámie: sumerská, akkadská a chetitská literatura na klinopisných tabulkách*. Vyd. 1. Praha: Odeon, 1977. 371 s. Živá díla minulosti; sv. 83
- PROSECKÝ, Jiří. „Královské knihy“ staré Mezopotámie. Praha: Orientální ústav AV ČR, 1995. 172 s.
- PROSECKÝ, Jiří. *Prameny moudrosti. Mudroslovná literatura staré Mezopotámie*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 1995. 121 s.
- SAYCE, Archibald H. *The „Higher Criticism“ and the Verdict of the Monuments*. London: London Society for Promoting Christian Knowledge, 1894. 575 s.
- SAYCE, Archibald H. *The Races of the Old Testament*. (2nd edn.), Oxford: The Religious Tract Society, 1893. 180 s.
- SAYCE, Archibald H. *Fresh Light from the Ancient Monuments*. London: Religious Tract Society, 1900. 160 s.
- SAYCE, Archibald H. *Archeology and the Cuneiform Inscriptions*. London: Society for Promoting Christian Knowledge, 1908. 188 s.
- SAYCE, Archibald H. *The Early History of the Hebrews*. London: Rivingtons, 1899. 492 s.
- SAYCE, Archibald H. *Monuments, Facts and Higher Critical Fancies*. (3rd edn.), London: Religious Tract Society, 1904. 127 s.
- SEUX, M.- J. *Épithètes royales: akkadiennes et sumériennes*. Paris: Letouzey et Ané, 1967. 485 s.
- SCHNABEL, Paul. *Berosos und die babylonisch-hellenistische Literatur*. Leipzig: G. B. Teubner, 1923. 264 s.

SUESS, Eduard. *Die Sintflut. Eine geologische Studie*. Prag: F. Tempsky, 1883. 74 s.

WELLHAUSEN, Julius. *Israelitische und jüdische Geschichte*. Berlin: Druck und Verlag von Gorg Rimer, 1894. 405 s.

Sekundární literatura:

ALT, Albrecht, RAD, Gerhard von, NOTH, Martin a ELLIGER, Karl. *Der Gott der Väter: Ein Beitrag zur Vorgeschichte der israelitischen Religion*. Stuttgart: W. Kohlhammer, 1929. 126 s.

ARNOLD, Bill T. a WEISBERG, David B. Babel und Bibel und Bias. How anti-Semitism distorted Friedrich Delitzsch's scholarship. *Bible Review*. 2002, Vol. 18, No. 1, s. 32–40.

ARNOLD, Bill, T. a WEISBERG, David, B. A Centennial Review of Friedrich Delitzsch's „Babel und Bibel“ Lectures. *Journal of Biblical Literature*. 2002, Vol. 121, No. 3, s. 441-457.

Dostupné také z:

<http://www.michaelsheiser.com/PaleoBabble/Centennial%20Review%20of%20Delitzsch%20Babel%20und%20Bibel%20lectures.pdf>

BARTHEL, Peter a KOOTENHE, George van. (eds.) *Star of Bethlehem and the Magi: Interdisciplinary Perspectives from Experts on the Ancient Near East, the Greco-Roman World, and Modern Astronomy*. Leiden: Brill. 2015. xxii, 695 s. Volume 19., Themes in Biblical Narrative Jewish and Christian Traditions. ISBN 9789004307971.

BIČ, Miloš. *Ze Starého zákona I*. Praha: Kalich, 1986. 364 s.

BLINKINSOPP, Joseph. *Prophecy and Canon: A Contribution to the Study of Jewish Origins*. Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1986. 224 s. ISBN 0-268-01522-8.

BOECKER, Hans Jochen. *Recht und Gesetz im Alten Testament und im Alten Orient*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag, 1984. 206 s. ISBN 978-3788705022.

BŘEŇOVÁ, Klára. Kult mrtvých ve Starém zákoně. In: OBUCHOVÁ, Ľubica. (ed.) *Svět živých a svět mrtvých. [soubor studií interdisciplinární pracovní skupiny Náboženské směry v Asii]*. Praha: Česká orientalistická společnost, 2001. s. 118-127. ISBN 80-902510-2-1.

BURSTEIN, Stanley M. *The Babyloniaca of Berossus*. Malibu: Undena Publications, 1978. s. 143-181.

ČERNÁ, Zlata et al. *Duchovní prameny života: stvoření světa ve starých mýtech a náboženstvích*. Vyd. 2., rozš. Praha: Vyšehrad, 1997. 543 s. ISBN 80-7021-223-3.

FINKELSTEIN, Jacob J. Bible and Babel: A Comparative Study of the Hebrew and Babylonian Religious Spirit. *Commentar*. 1958, Vol. 26, No. 5, s. 431-444.

GAY, Peter. *Freud, Jews, and Other Germans: Master and Victims in Modernist Culture*. 1st edition. New York: Oxford University Press, 1978. 310 s. ISBN 0195022580.

HESCHEL, Susannah. *The Aryan Jesus: Christian Theologians and the Bible in Nazi Germany*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2008. 384 s.

HUFFMON, Herbert B. Babel und Bibel: The Encounter Between Babylon and the Bible. *Michigan Quarterly Review*. 1983, Vol. 22, No. 3, s. 309–320.

HALLO, William W. Biblical History in its Near Eastern Setting: The Contextual Approach. In: EWANS, C. et al. (ed.) *Scripture in Context*. Pittsburgh: Pickwick Press, 1980. s. 1-26.

HALLO, William W. The Origin of the Sacrificial Cult: New Evidence from Mesopotamia and Israel. In: MILLER, Patric D. Jr., HANSON, Paul D. and MCBRIDE, Dean S. (eds.) *Ancient Israelite Religion: Essays in Honor of Frank Moore Cross*. Philadelphia : Fortress, 1987. s. 3-13.

HASEL, Gerhard F. *The Significance of the Cosmology in Genesis in the Relation to Ancient Near Eastern Parallels*. Michigan: Andrews University Press, 1972. s. 1-20. Dostupné také z: http://faculty.gordon.edu/hu/bi/ted_hildebrandt/OTeSources/01-Genesis/Text/Articles-Books/Hasel_Cosmology_AUSS.pdf

HELLER, Jan. *Starověká náboženství*. Praha: Kalich, 1988. 430 s.

HELLER, Jan a Mrázek, Martin. *Nástin religionistiky*. Praha: Kalich, 1988. 439 s.

HOFFMANN, Christhard. Juden und Judentum im Werk deutscher Althistoriker des 19. und 20. Jahrhunderts. In: NEUSNER, Jacob (ed.). *Studies in Judaism in Modern Times*. Leiden: E. J. Brill, 1988. Volume Nine. 302 s.

HOROWITZ, Wayne. *Mesopotamian Cosmic Geography*. Winona Lake: Eisenbrauns, 1998. xiv, 410 s. ISBN 978-1-57506-215-0.

HRUŠKA, Blahoslav. Babylónský Job. *Nový Orient*. 1970, roč. 25, č. 2, s. 61-64. ISSN 0029-5302.

HRUŠKA, Blahoslav. *Pod babylónskou věží*. Praha: Práce, 1987. 376 s. Kamarád.

HRUŠKA, Blahoslav. Hlasy a ohlasy klínopisu. *Nový Orient*. 1994, roč. 49, č. 5, s. 176-179. ISSN 0029-5302.

HRUŠKA, Blahoslav. Sto let Německé orientální společnosti. *Nový Orient*. 1998, roč. 53, č. 5, s. 195. ISSN 0029-5302.

HRUŠKA, Blahoslav. Babylonské zajetí Židů. *Český zápas*. 13. 2. 2000, č. 4, s. 5. ISSN 0323-1321.

HRUŠKA, Blahoslav. Smrt v Mezopotámii. In: Obuchová, L'ubica. (ed.) *Svět živých a svět mrtvých*. Praha: Česká orientalistická společnost – Dar Ibn Rushd, 2001. s. 90-107.

HRUŠKA, Blahoslav. Bilgames, Enkidu a podsvětí. *Nový Orient*. 2002, roč. 57, č. 3, s. 73-81. ISSN 0029-5302.

CHARVÁT, Petr. *Archeologie na Blízkém východě: první dvě století*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2015. iii, 196 s. ISBN 978-80-7290-830-1.

CHAVALAS, Mark W. A Century and a Half of Tension. In: CHAVALAS, Mark W. a YOUNGER, Lawson K. (eds.) *Mesopotamia and the Bible: Comparative Explorations*. Michigan: Baker Academic, 2002. s. 21-67. ISBN 0-8010-2420-X.

JEPSEN, Alfred. *Královská tažení ve starém Orientu*. Od Sinuheta k Nabukadnezarovi. 2. čes. vyd. Praha: Vyšehrad, 1997. 239 s. ISBN

JOHANNING, Klaus. *Der Bibel-Babel-Streit. Eine forschungsgeschichtliche Studie*. Frankfurt am Main: Verlag Peter Lang, 1988. 471 s. ISBN 978-3-8204-1455-4.

KLÍMA, Josef. *Nejstarší zákony lidstva. Chammurapi a jeho předchůdci*. Praha: Academia, 1979. 382 s.

KRAMER, Samuel, Noah. *Historie začíná v Sumeru*. 2. vyd. Praha: Odeon. Nakladatelství krásné literatury a umění, 1965. 266 s.

KUKLICK, Bruce. *Puritans in Babylon: The Ancient Near East and American Intellectual Life, 1880-1930*. Princeton: Princeton University Press, 1996. 253 s. ISBN 9780691025827.

LAMBERT, Wilfred G. *Babylonian Wisdom Literature*. Oxford: Clarendon Press, 1960. 358 s.

LANGERGOTT, Josef. Béróssos. *Nový Orient*. 1981, roč. 36, č. 4. s. 117-119.

LARSEN, Mogens T. Seeing Mesopotamia. In: GUNTER, A. C. (ed.) *The Construction of the Ancient Near East*. Culture and History 11. Copenhagen: Academic Press, 1992. s. 107-132.

LARSEN, Mogens T. The „Babel/Bible“ Controversy and Its Aftermath. In: SASSON, Jack M. (ed.). *Civilizations of the Ancient Near East*. Volume I. New York: Charles Scribner's Sons, 1995. s. 95-106. ISBN 9780684192796.

LARSEN, Mogens T. Orientalism and the Ancient Near East. In: HARBSMEIER, Michael. (ed.) *Culture and History 2*, Copenhagen: Museum Tusculanum Press, 1987. s. 96-102. ISBN 978-8772890357.

LARSEN, Mogens T. Orientalism and the Ancient Near East. In: HARBSMEIER, Michael and LARSEN, Mogens T. (eds.) *The Humanities Between Art and Science: Intellectual Developments 1880–1914*. Copenhagen: Museum Tusculanum Press, 1989. s. 181-202.

LEHMANN, Reinhard G. *Friedrich Delitzsch und der Babel-Bibel Streit*. Freiburg: Universitätsverlag, 1994. 444 s. ISBN 978-3525537688.

LIWAK, Rudiger. Bibel und Babel: Wider die theologische und religions-geschichtliche Naivität. *Berliner Theologische Zeitschrift*. 1998, Jhg. 15, Nr. 1, s. 206–299. ISSN 0724-6137.

MARCHAND, Suzanne L. *Down from Olympus: Archaeology and Philhellenism in Germany, 1750–1970*. Princeton: Princeton University Press, 1996. 424 s. ISBN 978-0-691-11478-1.

MARCHAND, Susan. German Orientalism and the Decline of the West. *The American Philosophical Society*. 2001, Vol. 145, No. 4, s. 465-473. Dostupné také z: https://www.jstor.org/stable/1558185?seq=1#fndtn-page_scan_tab_contents

MATTHES, Olaf. Simon, James. In: *Neue deutsche Biographie*. Schwarz-Stader. Berlin: Duncker & Humblot, 2010. xxiv, s. 436-438. 24. Band, ISBN 978-3-428-00181-1. Dostupné také z: <https://www.deutsche-biographie.de/gnd117392634.html#ndbcontent>

MIEROOP, Marc van. *Hammurabi of Babylon. A Biography*. Oxford: Blackwell Publishing, 2004. 184 s. ISBN 978-1405126601.

NOTH, Martin. *Das System der zwölf Stämme Israels*. Stuttgart: W. Kohlhammer, 1960. 174 s.

PALMER, Ulrich: *Ernst Sellin – Alttestamentler und Archäologe*. Mit einem Beitrag von Hermann Michael Niemann. Frankfurt am Main: Peter Lang. 2012, 163 s. Beiträge zur Erforschung des Alten Testaments und des Antiken Judentums 58. ISBN 978-3-631-61078-7. Dostupné také z:

https://www.academia.edu/7368410/Ernst_Sellin_Powerful_in_His_Time._A_Sketch_of_the_Life_and_Work_of_an_Old_Testament_Scholar_and_Pioneer_in_Biblical_Archaeology_from_Mecklenburg._In_Ulrich_Palmer_Ernst_Sellin_Alttestamentler_und_Arch%C3%A4ologe._BEATA_J_58._Frankfurt_am_Main_Lang_2012,_31-163

PARPOLA, Simo. Back to Delitzsch and Jeremias: The Relevance of the Pan-Babylonian School to the MELAMMU Project. In: Panaino, Antonio and Piras, Andrea (eds). *Schools of Oriental Studies and the Development of Modern Historiography. Proceedings of the Fourth Annual Symposium of the Assyrian and Babylonian Intellectual Heritage Project. Held in Ravenna, Italy, October 13-17, 2001*. Milan: Università di Bologna & Isiao, 2004. s. 237-247. Melammu Symposia IV. ISBN 88-88483-206-3.

Dostupné také z: <http://www.elamit.net/melammu/melammu2001parpola.pdf>

PARROT, André. *Babylon and the Old Testament*. New York: Philosophical Library, 1958. 166 s.

PROSECKÝ, Jiří. Archa jako „imago mundi“. *Religio: Revue pro religionistiku*. 2006, roč. XIV., č. 2, s. 193-207. ISSN 1210-3640.

RAD, Gerhard von. Das jüdische Königsritual. *Theologische Literaturzeitung*. 1947, Jhg. 72, Nr. 4, s. 211–216.

REVENTLOW, Henning Graf. *Hauptprobleme der alttestamentlichen Theologie im 20. Jahrhundert*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1982. 203 s. ISBN 3534066898.

SAGGS, Henry W. F. *Assyriology and the Study of the Old Testament*. Cardiff: University of Wales Press, 1969. 27 s. ISBN 9780900768453.

SASSON, Jack M. A Further Cuneiform Parallel to the Song of Songs. *Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft*. 1973, Jhg. 85, Nr. 3, s. 359-360.

SEGERT, Stanislav. *Starověké dějiny Židů*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1995. 311 s. ISBN 80-205-0304-8.

SEYMOUR, Michael. Babylon. In: GANGE, David a LEDGER-LOMAS, Michael (eds.). *Cities of God*. New York: Cambridge University Press, 2013. s. 164-196. ISBN 978-1-107-00424-5.

SHAVIT, Yaacov. Babel-Bibel. In: DINER, Dan (ed.). *Enzyklopädie jüdischer Geschichte und Kultur*. Stuttgart: J. B. Metzler, 2011. s. 224–226. ISBN 978-3-476-02500-5.

SURBURG Raymond, F. The Influence of the Two Delitzsches on Biblical and Near Eastern Studies. *Concordia Theological Quarterly*. 1983, Vol. 47, No. 3, s. 225-240.
Dostupné také z: <http://www.ctsfw.net/media/pdfs/surburgtwodelitzsches.pdf>

TOPOR, Michal. *Berlínské epizody: Příspěvek k dějinám filologie v Čechách a na Moravě 1878-1914*. Praha: Institut pro studium literatury, 2015. 396 s. ISBN 978-80-87899-13-7.

WAGNER, Siegfried. *Franz Delitzsch. Leben und Werk*. München: Brunnen, 1978. 506 s.

WEICHENHAN, Michael. *Der Panbabylonismus. Die Faszination des himmlischen Buches im Zeitalter der Zivilisation*. Berlin: Frank & Timme-Verlag, 2016. 144 s. ISBN 978-3-7329-0219-4.

WESTERMANN, Claus. *Genesis 1-11*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag, 1974. 385 s.

Užité encyklopedie a slovníky:

Hjěl [HEJČL, Jan]. Babylonismus (otázka: Babel a Bible) a panbabylonismus. In: TUMPACH, Josef, PODLAHA, Antonín (ed.). *Český slovník bohovědný. Díl první, A-Bascape*. V Praze: Cyrillo-methodějská knihtiskárna a nakl. V. Kotrba, 1912. s. 828-832. Dostupné také z: <http://librinostri.catholica.cz/nahledy.php?a=CeskySlBo1-r#lg=1&slide=425>

LEHMANN, Reinhard G. Delitzsch, Friedrich. In: KUHLMANN, Peter (ed.) und SCHNEIDER, Helmuth. *Geschichte der Altertumswissenschaften. Biographisches Lexikon*. Stuttgart: Verlag J. B. Metzler, 2012. s. 293–296. Der Neue Pauly. Supplemente; Bd. 6. ISBN 978-3-476-02033-8.

PAVLINCOVÁ Helena et al. *Slovník: judaismus, křesťanství, islám*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1994. 469 s. ISBN 80-204-0440-6.

PROSECKÝ, Jiří et al. *Encyklopedie mytologie starověkého Předního východu*. Praha: Libri, 2003. 235 s. ISBN 80-7277-188-4.

PROSECKÝ, Jiří et al. *Encyklopedie starověkého Předního východu*. Praha: Libri, 1999. 447 s., [16] s. obr. příl. ISBN 80-85983-58-3.

SVOBODA, Ludvík (ed.) et al. *Encyklopedie antiky*. Vydání 2. Praha: Academia, 1974. 741 s.

Kvalifikační práce:

TWARDOWSKI, Kristen E. *Excavating Imperial Fantasies: The German Oriental Society, 1898-1914* [online]. Chapel Hill, 2015 [cit. 2016-10-05]. Magisterská práce. University of North Carolina at Chapel Hill Graduate School, 91 s.
Dostupné na: <https://cdr.lib.unc.edu/indexablecontent/uuid:4f109a39-60c2-42ec-9222-e2356bbe330e>

Elektronické dokumenty:

ADAMTHWAITE, Murray R. Is Genesis 1 just reworked Babylonian myth? [online] *Journal of Creation*. 2013, Vol. 27, No. 2, s. 99-104 [cit. 2016-04-26]. Dostupné z: http://creation.com/images/pdfs/tj/j27_2/j27_2_99-104.pdf

ARNOLD, Bill T. Assyriology and Biblical Studies: Time for Reassessment? In: *The Bible and Interpretation* [online]. April 2005 [cit. 2016-03-05]. Dostupné z: <http://www.bibleinterp.com/articles/2005/04/arn308001.shtml>

Bible and Babel. Prof. Delitzsch and the Old Testament. *The New York Times* [online]. 21. 1. 1906 [cit. 2016-09-17]. Dostupné z: <http://query.nytimes.com/mem/archive-free/pdf?res=9C01E6DD1531E733A25752C2A9679C946797D6CF>

Kaiser's Lectures Here. Prof. Delitzsch Speak on Babylon. *The New York Times* [online]. 14. 1. 1906 [cit. 2016-09-17]. Dostupné z: <http://query.nytimes.com/mem/archive-free/pdf?res=9E00EFDD103EE733A25757C1A9679C946797D6CF>

OURO, Roberto. Similarities and Differences Between the Old Testament and the Ancient Near Eastern Texts. *Andrews University Seminary Studies* [online]. 2011, Vol. 49, No. 1, s. 5-32 [cit. 2016-06-15]. Dostupné z: <http://digitalcommons.andrews.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3125&context=auss>

Replies to prof. Delitzsch. *The New York Times* [online] 1. 7. 1903 [cit. 2016-09-17]. Dostupné z: <http://query.nytimes.com/mem/archive-free/pdf?res=9E03E1DC1638E033A25752C0A9619C946297D6CF>

SHAVIT, Yaacov and ERAN, Mordechai. *The Hebrew Bible Reborn: From Holy Scripture to the Book of Books: A History of Biblical Culture and the Battles Over the Bible in Modern Judaism* [online]. Berlin: Walter de Gruyter, ©2007. s. 159-352. *Studia Judaica: Forschungen zur Wissenschaft des Judentums*, Bd. 38 [cit. 2017-01-27]. Dostupné z: <http://site.ebrary.com/lib/natl/Doc?id=10317945>

STADNIKOW, Sergei. Die Bedeutung des Alten Orients für deutsches Denken Skizzen aus dem 1871- 1945. In: *History of the Ancient World to ca. 499* [online]. 20 Apr 2007 16:30. s. 1-23 [cit. 2017-02-05]. Dostupné z: http://archiv.ub.uni-heidelberg.de/propylaeumdok/40/1/Stadnikow_2007.pdf

THOMPSON, Gary D. The Development, Heyday, and Demise of Panbabylonism. In: *Ancient Zodiacs, Star Names, and Constellations: Essays and Critiques* [online]. © 2004-2016 [cit. 2016-08-22]. Dostupné z: <http://members.westnet.com.au/gary-david-thompson/page9e.html>

TUGENDHAFT, Aaron. Babel-Bibel-Baal. In: SCURLOCK, Joannn and BEAL, Richard H. (eds.) *Creation and Chaos: A Reconsideration of Hermann Gunkel's Chaaskampf Hypothesis* [online]. Winona Lake: Eisenbrauns, 2013 [cit. 2016-11-12]. s. 190-198. ISBN 978-1-57506-865-7. Dostupné z: <http://site.ebrary.com/lib/natl/Doc?id=10784049>

Summary

The Theological and Comparative Religious Aspects of the Scholarly Dispute „Babel-Bibel”

This dissertation thematically belongs to the field of „History of Science and Scholarly Knowledge” with significant reach to theology and exegesis. It concerns the dispute of whether the annunciated text of the Old Testament was in all respects original or if it in some respects followed the traditions of ancient Near Eastern civilizations, particularly the Sumero-Akkadian one.

In wake of the British, French and later also German spectacular archaeological discoveries on the soil of ancient Mesopotamia (the cities of Nineveh, Khorsabad and Babylon) it became apparent that Babylonian and Assyrian texts contained a number of links to the Old Testament. Professor Friedrich Delitzsch of Berlin subsequently questioned the originality of the Old Testament message, particularly the book of Genesis and its part about creation. With the support of Emperor Wilhelm II., who was deeply interested in ancient civilizations and financially supported German explorations in the Near East, Delitzsch delivered three famous lectures on the topic.

The first lecture entitled „Babel und Bibel” was given on 13 January 1902 at the annual session of the German Oriental Society in Berlin, attended by Emperor Wilhelm II. In it, Delitzsch assessed the mutual relations between Mesopotamian religious texts and the texts of the Old Testament, where „Babel” is the name for Babylon. In the introduction, Delitzsch emphasized the Bible as the main reason why Germany should have nourished an interest in the culture and history of ancient Mesopotamia. He claimed that the Old Testament should be studied in the light of the evidence from Mesopotamia because that could provide new and in certain respects entirely different findings for the understanding of the Bible’s background.

He argued that Israel and Judah were subject to strong cultural influence from Mesopotamia, decisively affecting the development of Judaism. Delitzsch repeatedly showed the importance of Mesopotamian culture and religion for the Old Testament, using cuneiform texts with which he attempted to prove the parallels to Old Testament customs and thoughts.

Some of those caused an upheaval. The audience were shocked by his claim that three tablets from the reign of the Babylonian king Hammurapi contained personal names meaning

„Yahweh is God”. The Jewish God would thus have existed long before the entry of the twelve tribes of Israel into Canaan and Delitzsch claimed that Yahweh was an ancient Canaanite deity, transferred from Babylon in the 2nd millennium BC.

Equally shocking was the statement that the sabbath was a Babylonian regulation. The Flood Story, which was of enormous importance for the Judeo-Christian tradition and represented a basis for the concept of the primeval sin, was according to Delitzsch but a Mesopotamian myth taken over by one of the authors of Genesis.

A year later, in January 1903 Delitzsch delivered his second lecture with the same title in front of the gathering of the German Oriental Society (again in the presence of the Emperor). Delitzsch categorically rejected the notion of the so-called „verbatim (divine) inspiration” of the Old Testament, i.e. that the holy text came directly from God and each word, each comma were the product of divine revelation. Another topic of the talk was a comparison of Old Testament ethical norms with Babylonian texts. The third part of his argumentation was directed against the theological interpretation of monotheism typical for the Old Testament. According to Delitzsch, this kind of monotheism was „absolutely incompatible with our elevated concept of God”.

The third lecture took place in October 1904 in the belles-lettres societies at Barmen (nowadays a part of Wuppertal) and Cologne. He attempted to present a summary of ethical and moral concepts in ancient Mesopotamia and compare them with the Old Testament. He called the Hebrew psalms parallels because according to him they were dependent on similar Old Babylonian texts. This lecture also contains antisemitic features. Delitzsch kept emphasizing the non-Semitic origins of Mesopotamian civilization created by the Sumerians. A similar idea appeared already in his first lecture when he stated that the wife of king Ashurbanipal was probably a princess of Aryan blood with blonde hair.

In the third lecture he pointed out that when the Assyrians had conquered Samaria in 722 BC, the inhabitants were dragged off to Babylon and replaced by immigrants from Mesopotamia. On such a basis Delitzsch concluded that Jesus was not Jewish.

His presentations instigated a stormy reaction in Roman Catholic, Protestant and Jewish circles particularly in Germany. Thus, the dispute called „Babel-Bibel” came into being. A foremost German theologian Hermann Gunkel rose against Delitzsch with a claim that the Old Testament undoubtedly borrowed a lot from Mesopotamia, yet it transformed everything that had been taken over to such a degree that „rubbish” was changed to gold. He argued that biblical texts were definitely higher than the Mesopotamian tradition as far as morality and ethics were concerned, an opinion that Delitzsch dared to reject.

Even Delitzsch's academic colleagues, the Assyriologists, were opposed to him. While they agreed that he essentially had not said anything new, the way he presented his opinions was absolutely unacceptable for most of them. The conclusions he drew from the comparison of cuneiform texts with the Old Testament were regarded as too categorical and bold. The majority of Assyriologists were afraid of the consequences brought about by Delitzsch's lectures. Some reproached him for indulging in theological issues, which was none of his business. He should have addressed only issues of his own discipline without embarking on matters like dogma and orthodoxy. His colleagues realized the problematical relations between science and faith, hence they adopted a cautious attitude.

Delitzsch and his dispute were negatively received in France and the USA as well. Unfavourable reactions came from Austria-Hungary too. The local Catholic Church certainly did not regard Delitzsch's lectures as a negligible matter, for they were dealt with in 1905 at the 5th General Austrian Catholic Congress in Vienna.

The British attitude is very specific. It may be called indifferent or disregarding. The British scholarly public simply seems not to have been interested in Delitzsch's lectures at all; it took quite a careless attitude to them.

A big surprise is an enormous response in the Czech context, which takes up the largest part of the dissertation. It depicts not only the reactions of Czech theologians and Assyriologists but also those found in the contemporary press. Particularly the numerous responses from Roman Catholic milieu are concerned here. A separate section deals with the reactions that appeared outside the theological publications. Newspapers and periodicals published scholarly essays and studies but also more general articles authored by the notables of the contemporary academic, cultural and political life.

In his three lectures Delitzsch openly denied the value and independence of the Old Testament. His ideas culminated in his last work „The Big Deceit” („Die grosse Täuschung“) in which he adhered to overt antisemitism. He strove to rebut the historical record of the Old Testament and draw conclusions on the „Jewish Question”. He regarded the Old Testament as entirely useless for Christianity. This claim was supported in 1923 by Emperor Wilhelm II. who sent a memorandum on religious and ecclesiastic issues in Germany to senior church dignitaries and historians. The Emperor was convinced that a fundamental reform was necessary.

According to Delitzsch, the decline and the current misery of Germany were brought about by the uninhibited development of the Jewish element on German soil. Jewish history meant to him a serious warning for the Germans. In order to understand Delitzsch's lectures, we must assess the realities of his day and the intellectual context in which his books originated.

Looking at this issue from our current perspective, we may conclude that the „Babel-Bibel” dispute encompassed the thorniest social and cultural problems in Germany at the beginning of the 20th century and during World War I.

Through his strict rejection of the Old Testament Delitzsch heralded the movement of „The German Christians”. Following Nazi ideology, the movement called for the removal of all Jewish elements from Christian life in the 1930s.

The fight against the Old Testament begun by Delitzsch called forth a tumultuous response from German theologians. However, his markedly non-theological approach induced not only sharp criticism and aversion (particularly in the conservative milieu) but it indirectly supported the opinion of German theologians about the moral inferiority of the Old Testament.

The purpose of this thesis is to introduce the fundamental information on the „Babel-Bibel” dispute to the Czech scholarly community for the very first time. The dissertation includes an analysis of the course and consequences of the dispute as well as a discussion of the impact of Oriental scholarship on Old Testament exegesis.

Jmenný rejstřík

Rejstřík zahrnuje všechna jména z vlastního textu (s. 10-277). Neobsahuje jméno Friedricha Delitzsche (neboť se vyskytuje téměř na každé stránce), biblická jména (jako např. Mojžíš, Job, Izajáš) a jména z antické a mezopotamské mytologie. Nevztahuje se na shrnutí a bibliografii.

A

Abydénos 68, 238
Adamthwaite, Murray R. 52
Albright, William F. 177
Alexandros Polyhistor 238
Alt, Albrecht 271
Andrae, Walter 22, 67
Apollodor 238
Arnold, Bill T. 33, 258, 260-261, 263-264, 272-273
Astruc, Jean 10, 23, 51, 210

B

Banks, Edgar J. 177
Barth, Jacob 61, 159
Barthel, Peter 111
Barton, George A. 177
Barwell 37
Beal, Richard H. 144
Bebel, August 178
Beermann, Max 160
Béróssos 50, 134, 226, 238
Bezold, Carl 12, 20, 121, 123-124
Bič, Miloš 19, 244, 247-248, 272
Billerbeck, Julius (plukovník) 46
Bismarck, Otto von 33
Bitnar, Vilém 221
Böhmer, Julius 131-132, 139

Bondi, Jonas 160
Bondy, Josef A. 274
Boscawen, W. S. Chad 21, 25, 184
Botta, Paul-Émil 22, 44
Bottéro, Jean 276
Brockhaus, Hermann 38
Brown, Francis 177
Břeňová, Klára 55
Budde, Karl 11, 142-143
Budge, Ernst A. W., sir 34, 60
Bülow, Bernard von (říšský kancléř) 64, 119
Burstein, Stanley M. 50

C

Caesar, Gaius Julius 67
Carus, Paul 146
Ceram, C. W. 255
Clermont-Ganneau, Charles S. 84
Cohen, Friedrich 176
Cornill, Carl H. 141-142

Č

Černík, Josef 178

D

Daněk, Slavomil C. 19, 244-247, 249, 268
Delitzsch, Ernst 38
Delitzsch, Franz 36-38, 52
Delitzsch, Johann 38
Delitzsch, Richard 38
Diels, Hermann A. 64
Dilmann, August 38
Döllner, Johannes 12, 185, 188, 188-190
Dostál-Lutinov, Karel 198
Dryander, Ernst 117
Duhm, Bernard 244

E

Eliáš, Oldřich 29, 30, 256
Elyas, Bernt (Abraham) 177
Enelow, Hillel (Hyman) Gershom 176
Engelkemper, Wilhelm 150
Eran, Mordechai 14, 28, 130, 132, 148,
149, 154, 155-161, 179, 258, 262-264
Eusebios z Kaisareie 68, 238
Ewans, C. 271

F

Falkenstein, Adam 84, 88, 92, 99, 100
Finkelstein, Jacob J. 12
Forester, E. 113
Foster, B. 271
Frobenius, Leo 258

G

Gange, David 183
Gay, Peter 261

Gladstone, William 25
Goethe, Johann W. 51, 63, 112, 163-164
Goldschmied, Leopold 12, 164, 193-194,
267
Gressmann, Hugo 70
Grotefend, Georg F. 223
Grünert, Max 219
Gunkel, Hermann 11, 18, 52, 72, 79, 143-
146, 223, 262-263
Gunter, A. C. 271

H

Halévy, Joseph 181
Hallo, William W. 271
Hanson, Paul D. 271
Harbsmeier, Michael 32, 271
Harnack, Adolf von 11, 18, 140-141, 160,
262
Harper, Francis 175, 179
Harper, William R. 179
Hasel, Gerhard 53
Haupt, Paul 39, 177-179
Haynes, John H. 22
Hazuka, Václav 61, 253
Heidel, Alexander 25, 49, 52, 54
Hejčl, Jan 27-29, 195, 242-243
Helbich, Karel 214
Heller, Jan 19, 244, 248-250, 272
Héródés (judský král) 111
Héródotos 95
Heschel, Susannah 179
Hildesheimer, Hirsch 160
Hilprecht, Hermann V. 22, 39, 177-179,
236

Hirsch, Samson Raphael 159, 161
Hoffmann, dr. (nejvyšší soudní rada) 39
Hoffmann, Christhard 114
Hohenlohe-Schillingstfürst, Alexander zu
(princ) 33
Hollmann, Friedrich (admirál) 33, 82, 117,
140, 206, 235
Homér 27, 76, 167
Hommel, Fritz 12, 39, 54, 61, 113, 121-
123, 229, 236
Horowitz, Wayne 27
Hrozný, Bedřich 15, 19, 30, 185, 191, 195,
247, 250-253, 270
Hruška, Blahoslav 10, 15, 19, 21, 25-27,
29, 31-32, 34-35, 51, 56-57, 61, 250, 254-
255, 272, 276
Huffmon, Herbert 12, 33
Hülsen-Haeseller (hrabě) 35
Hurdálek, Jan 221-222
Hus, Jan 220, 222

Ch

Chamberlain, Houston S. 167, 217-218,
257
Chammurapi (babylonský král) 47, 60,
74-75, 78, 86-87, 93-97, 123-124, 161, 168,
182, 185-186, 189, 194, 197, 206, 236, 239-
240, 253
Charvát, Petr 22
Chavalas, Mark W. 14, 21, 24-25

I

Innocenc VIII. (papež) 222

J

Jacob, Benno 157
Jacobsen Thorkild 271
Jan Křtitel 80
Jana z Arku 220
Janda, Antonín 196
Jastrow, Morris 177
Jašek, Adolf 203-205
Jawitz, Ze'ev 159-160
Jensen, Peter 27, 54, 61-62, 128-129, 249
Jepsen, Alfred 44, 85
Jeremias Johann 73
Jeremias, Alfred 12, 26, 29-30, 104, 124,
127-128, 152, 183, 249, 254, 269, 273
Ježíš Kristus, 72, 76, 80, 86, 94, 97, 102,
110-111, 116-117, 140, 169, 170, 172-
173 179, 190, 197, 201, 212, 225, 234, 239,
246, 258-260, 263, 267
Johannig, Klaus 13, 36-41, 47
Johns, Claude 183

K

Kádner, Otakar 195, 213-214, 270
Kaulen, Franz 79, 150
Keil, P. 53, 151-152, 235
King, Leonard W. 20, 224
Kittel, Rudolf 18, 61, 137-138
Klausner, Joseph 163
Klíma, Josef 18, 53, 73-75, 87, 93-94, 96-
97, 247, 250, 253, 272
Klüger, Hermann 130
Kohn 156
Koldewey, Robert 22, 34, 79, 223

König, Eduard 11, 17, 52, 59, 60-63, 79,
132-135, 152
Kootenhe, George van 111
Koperník, Mikuláš 51, 222
Kopp, Georg von (Jeho Eminence) 39
Koschaker, Paul 253
Kramer, Samuel N. 53
Krejčí, František V. 195, 211
Kuhlmann, Peter 40
Kuklick, Bruce 178-178
Kýros Veliký (perský král) 48, 68, 84,
110, 259, 263

L

Lambert, Wilfred G. 92, 94, 99, 102-103
Landsberger, Benno 86, 253, 270-272
Langergott, Josef 50
Larsen, Mogens T. 14, 22-25, 31-33, 41,
49, 61, 116, 175, 180, 260-261, 264, 271
Layard, Austen Henry 22
Lazar, Shimon Menahem 159
Ledger-Lomas, Michael 183
Lehmann, Reinhard G. 12-13, 35, 40, 50,
64, 82, 114, 184, 274
Leo XIII. papež 148
Lev, kardinál Skrbenský (svobodný pán
z Hříště) 241
Liagre Böhl, Franz M. Th. de 271
Liechtenstein, Alois von 185-188
Liwak, Rudiger 12
Luther, Martin 51, 71, 222, 257
Lyon, David G. 177, 179

M

Marchand, Susan 260, 264
Marie, matka Ježíšova 71, 111
Markión ze Sinopé 262
Maybaum, Siegmund 162, 166
McBride, Dean S. 271
Melanchton, Filip 51, 222
Meyer, Seligman 166
Meyer, Eduard 114, 163
Mieroop, Marc van 47, 276
Michelangelo, Buonarroti 76
Miller, Patric D. 271
Morgan, Jacques de 73
Mras, Karl 68
Mrázek, Martin 249
Muerdter, Friedrich 62
Müller, David H. 185-186
Musil, Alois 15, 19, 195, 198, 202-203,
222-235, 267

N

Neumann (profesor) 119
Neusner, Jacob 114
Noth, Martin 271

O

Obuchová, Lubica 55, 57
Oettli, Samuel 11, 53, 66, 75, 135-137, 154
Ochser, Shulim 162-163
Oppert, Jules 180-182
Oppenheim, Leo 276
Ouro, Roberto 24

P

Palmer, Ulrich 64
Panaino, Antonio 30
Parpola, Simo 30, 271, 273
Parrot, André 63
Pavlincová, Helena 55
Pelant, K. 217
Peters, John P. 22
Philipson, David 176
Piras, Andrea 30
Plato, Immanuel 160
Podlaha, Antonín 28, 202, 242
Prosecký, Jiří 20, 45, 49-52, 77-78, 92, 94-96, 99, 102-103

R

Rad, Gerhard von 271
Rafael Santi 76
Rawlinson, Henry 43, 179
Reventlow, Henning Graf 262
Rheinbaben, Georg von (ministr financí)
64
Rieber, Josef 185
Rigger, Paul 264
Rosenthal, Ludwig A. 12, 163-164, 269

S

Saggs, Henry F. W. 21, 23-25
Samuel, Salomon 160
Sargon Akkadský 24-25, 28, 43-46, 83,
108
Sarzec, Ernest de 22
Sasson, Jack M. 14, 271

Sayce, Archibald H. 183, 229
Scurlock, Joann 144
Sedlák, Jan 196
Segert, Stanislav 43
Seligkowitz, Benzion 159-160
Sellin, Ernst 64, 127, 190-192, 244
Seux, Joseph M. 20
Seymour, Michael 183-184
Shavit, Yaacov 12, 14, 130, 132, 148-149
154, 157-161, 179, 258, 264
Scheil, Jean-Vincent 73
Schleiermacher, Friedrich D. E. 259
Schmidt, Erich 64
Schnabel, Paul 50
Schneider, Helmuth 40
Schönaich-Carolath, Heinrich von (princ)
33, 82
Schrader, Eberhard 38, 124-125, 128, 223
Siebenthal, H. von 271
Silber, Clara 36
Simon, James 31-32
Skalák, Josef 214-216
Smith, George 21, 24-25, 43, 48, 179, 183,
254
Smith, William R. 46
Soden, Hermann von 64
Soden, Wolfram von 88, 92, 99-100
Stadnikow, Sergei 33-35
Stěhule, Josef L. 220-221
Steinochr, Ignác 195, 197-202, 267
Stejskal František X. 18, 27, 235-241
Stoeker, Adolf 115
Stradonitz, Reinhard Kekulé von 64
Strindberg, August 21

Studt, Konrad (ministr kultury) 64
Suess, Eduard 50, 78, 228
Surburg, Raymond, F. 36
Svěcený, Antonín 218

Š

Štorch, Eduard 195, 217, 270

T

Tänzer, Arnold Aaron 162
Thompson, Gary D. 183
Topor, Michal 15, 218, 223
Tugendhaft, Aaron 144-145
Tumpach, Josef 28, 202, 242
Twardowski, Kristen E. 32-34

V

Vacín, Luděk 20, 60, 105
Valdštejn, Albrecht 222
Vaněk, Oldřich F. 115, 208-210
Vilém II., (německý císař) 10, 13, 17-18,
22, 31-33, 41, 63-64, 81, 115-116, 139-140,
171, 176, 179, 204, 206, 211, 221, 235, 251,
255, 257, 259, 260, 266, 274-275
Vrchovecký, Josef 196

W

Wagner, Siegfried 36-38
Weber, Albrecht 38
Weichenhan, Michael 26
Weisberg, David B. 33, 258, 260-261,
263-264

Weissburg, Julius (též Weiszburg Gyula)
192-193
Wellhausen, Julius 10, 23, 46, 72, 110,
113, 126, 128, 131, 158, 244
Werner, Cossmann 163
Westermann, Claus 53
Westenholz, Aage 276
Williams, Rhondda 184
Winckler, Hugo 12, 26, 29, 30-32, 47, 73,
124-126, 184, 208, 235, 249, 247, 252, 254,
269
Wiseman, Donald J. 24
Wissowav, George 114
Wolff, Franz J. P. 138-139

Y

Younger, Lawson K. 14, 21

Z

Zamarovský, Vojtěch 255
Zdráhal, František 113
Zimmern, Heinrich 12, 26, 41, 124-125,
130, 145, 208, 235-237, 269